

Kosztolányi Dezső Összes Művei
Publicisztikai írások
1903–1906

Kosztolányi Dezső Összes Művei
Kritikai kiadás

Sorozatszerkesztő:

Dobos István

Szegedy-Maszák Mihály

Veres András

Kosztolányi Dezső

Publicisztikai írások

1903–1906

Ráció Kiadó
Budapest, 2023

Sajtó alá rendezte:

Onder Csaba
Pintér Borbála

Munkatárs:

Bucsics Katalin

A kísérőtanulmányt írta:

Bengi László

A kötetet lektorálta:

Dobos István

A kötet megjelenését a

Nemzeti
Kulturális
Alap

támogatta.

A kötet az MTA–ELTE Hálózati
Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport
és a K 134320 számú NKFIH-pályázat
támogatásával készült.

Az MTA Textológiai Munkabizottságának ajánlásával.

© Onder Csaba, Pintér Borbála,
Bucsics Katalin, Bengi László, 2023
© Ráció Kiadó, 2023

ELŐSZÓ

Jelen kötettel indul Kosztolányi Dezső művei kritikai kiadásának új alsorozata, amely a szerző tágan értett publicisztikai írásait adja közre, tehát Kosztolányi minden olyan nem szépirodalmi írását tartalmazza, amelyet szerzője valamelyest szélesebb körű nyilvánosságnak szánt. Ebből adódóan nem közöl magánleveleket, személyes jellegű iratokat, illetve ennek a kötetnek az esetében – amely a legkorábbi publicisztikai írásokat gyűjti egybe – iskolai és egyetemi dolgozatokat sem. Még azonban így is igen sokféle szövegre terjed ki, ami a kritikai kiadás újonnan induló alsorozatának erőteljes műfaji sokszínűségét eredményezi: anyagát szélesebben vett publicisztikai írások mellett kritikák, tanulmányok, esszék, olykor – a közlés alkalmától függően – a szépirodalom határán álló darabok alkotják. A kiadás ilyen módon egyfelől érzékelhetővé teszi a korabeli sajtó egymásba érő, nehezen elválasztható műfajait, másfelől Kosztolányi újságírói pályájának és működésének *tényleges* – mert annak nem valamely válogatott hányadára épülő – alakulástörténetét mutatja meg, továbbá művek, műcsoportok kontextustól függő összetartozását is látni engedi. Az alsorozat célja tehát átfogóan bemutatni a szerző szövegeinek azt a nyilvános hátterét, amely Kosztolányi kifejezetten irodalmi műveit a pálya egésze során kísérte.

A szövegközlés annak széles köréből adódóan az életmű igen nagy részét érinti, hiszen az író publicisztikai tevékenységének aktív évei lényegében lefedik a pálya minden szakaszát, vagyis az 1900-as évek elejétől Kosztolányi halálának évéig érdemi megszakítás nélkül keletkeztek a szóban forgó írások. A tágan értett publicisztikai írások jókora mennyiségét, az életművön belül meghatározó arányát már azokból a sorozat léptékű, átfogóbb vállalkozásokból is megítélhette bárki, amelyek posztumusz láttak napvilágot: az Illyés Gyula, illetve Illés Endre által jegyzett,

a Nyugat kiadásában megjelent *Kosztolányi Dezső hátrahagyott művei* című sorozat tizenegy kötetéből éppúgy, ahogy az erre épülő, de tetemes anyaggal kiegészített Réz Pál-féle sorozatból. Ezek a kiadások azonban nem törekedtek, kiterjedt sajtókutatások híján nem is törekedhettek teljességre, hanem – részint minőségi szempontokat érvényesítő – válogatott anyagot közöltek.¹ Réz Pál például szimbolikus módon jelölte ki a Kosztolányi-publicisztika gyűjteményes kiadásának kezdőpontját, amikor a *Bácskai Hírlap* 1904-es, Kosztolányit mint a lap munkatársát bejelentő rövid hírtől számította a szerző hírlapírói munkásságát.²

A szépirodalmi munkák kötetszempontú kiadásától eltérően a publicisztikai alsorozat az időrendet követve adja közre az ide-sorolt szövegeket. Ehhez kapcsolódóan érdemes megemlíteni, hogy az író *kifejezetten* publicisztikai prózai írásaiból életében nem jelentetett meg *önálló* kötetet. Az első világháború idején összeállított két, vegyes műfajú könyvben (Öcsém [1915]; *Tinta* [1916]) Kosztolányi zömében a publicisztikához a szépirodalomnál szorosabban köthető, esszészerű írásokat gyűjtött egybe, ám köz-tük verseket is közölt. 1927-ben a *Magyar Könyvtár* sorozat részét képező *Tintaleves papírgaluskával* pedig történetesen *Elbeszélések* alcímmel látott napvilágot. Mint már ismert publicistának, Kosztolányinak ugyan számos olyan rovata, cikksorozata jelent meg (például az *Ember és világ* vagy az *Ákom-bákom*), amelyek a közös cím révén eleve összekapcsolták az egyes írásokat, és anyaguk az Illyés Gyula által ismert hagyatékban is egységben maradt fenn, ami az író-társ föltételezése szerint kifejezetten arra utal, hogy Kosztolányi előkészületeket tett önálló kötetként történő meg-jelentetésükre – ez azonban az író életében nem történt meg.³

Ezekből a példák-ból is látható, hogy – köztes sajtóműfaji jellem-zőiknek is köszönhetően – az elbeszéléshez, fikcióhoz közeli tollrajz, az elképzelt leírás vagy eszmecsere, valamint a művészi igényű esszé

¹ Vö. ÁÓ, 680.

² ÁÓ, 7.

³ EV, 306. Vö. Arany Zsuzsanna megállapításával a Révai Kiadónak vázlatolt életműkiadás kapcsán: „KD jegyzetei alapján az összkiadás harmadik kötet-e vagy tanulmánygyűjtemény lett volna, vagy pedig az *Esti Kornélt* tartalmaz-ta volna [...]” (BHD, 457.)

nem egykönnyen helyezhető el szépirodalmi és nem szépirodalmi kategóriák mentén. Ebből a szempontból a fönt említett publicisztikai írásokból összeállított posztumusz gyűjtemények alapvető különbsége, hogy míg Illyés Gyula jóval kevésbé törekedett ilyen szétválasztásra, és Kosztolányi sajtóközegben publikált, kötetbe föl nem vett szövegeit témák szerint rendezte el, addig Réz Pál határozottabban vonta meg a szépirodalomhoz tartozó művek határát.

A műfaji döntéseket természetesen a Kosztolányi-életmű kritikai kiadása sem kerülheti el maradéktalanul. Így jelen gyűjtemény nem foglalja magában azokat a szépirodalminak tekintett írásokat, amelyek a Kosztolányi által kötetbe föl nem vett novellák között kapnak majd helyet.¹ Közli ugyanakkor a több rövidebb, önálló szöveget egybefogó, a *Bácskai Hírlap*ban és a *Szeged és Vidékében* is főtűnő *Apró meséket*, jóllehet közöttük vannak fikcióként olvasható darabok is. Az ezekhez hasonló *Apró mesék a halálról* részeit viszont egységesen szépirodalmi írásoknak tarja, és ezért nem tartalmazza, ugyanis közülük *A philosophus árnyékát* Kosztolányi később – *A bölcs árnyéka* cím alatt – a *Vers-tárgyak* részeként közölte újra, és első novelláskötetébe, a *Boszorkányos estékbe* is beválogatta.

Kosztolányi Dezső 1904-ben már a *Bácskai Hírlap* rendszeres munkatársa volt. Az 1905. január 1-jén induló *Heti levél* című rovat ugyan név nélkül jelent meg, de egy korabeli szerkesztőségi üzenet egyértelművé teszi Kosztolányi szerzőségét.² A rovatot tekintve lényeges megjegyezni, hogy Kosztolányi 1905-ben a bécsi egyetemen tanult, onnan küldte írásait a *Bácskai Hírlap*nak, nemritkán egy külföldi tudósító modorában. Ebben az időszakban egyúttal küldött írásokat a *Szeged és Vidékének* is. 1906-ban lett a *Budapesti Napló* belső munkatársa, emellett pedig a *Magyar Szemlének* dolgozott. Publicisztikai szövegeinek mennyisége ettől az időszaktól kezdve érthető módon látványosan megemelkedik. Erről jelen kiadásnak a lapok legfőbb adatait és az azokban közölt írásokat egybegyűjtő mutatójából lehet tájékozódni.

A kötet anyagának legkorábbi, függelékben közölt darabjai olyan kézíratos, értekező jellegű, közérdekű írások, amelyek hivatalos

¹ Lásd BEB, 798–799.

² Vö. FJ2, 8–9.

folyóiratban még nem jelentek meg, de szerzőjük már szűkebb nyilvánosságnak – vagyis nem pusztán iskolai dolgozatnak – szánta azokat. A még gimnazista Kosztolányi 1901-ben társaival Szabadkán kézírásos, litografált, saját terjesztésű lapot alapított *Előre* címmel, amely Fenyves Ferenc – nem minden szempontból megbízható – visszaemlékezése szerint három számot élt meg, ám amelyből mai tudásunk szerint csupán egyetlen példány ismert és maradt fenn.¹ Ebben a lapszámban Kosztolányi Dezső – Csongor álneven szereplő – versei mellett megjelent egy Szinéri Dezső névvel jegyzett nekrológ is Makai Emilről, amelyet minden bizonnyal szintén a még diák író készíthetett.

Kosztolányi iskolai önképzőköri foglalkozásokra készített írásai közül továbbá kettő maradt fenn teljes egészében, amelyet az érdemkönyvbe való bemásolásra alkalmasnak tartottak, mindkettő a hetedik osztályos Kosztolányi munkája: egy október 6-i ünnepre íródott emlékezés s egy fordításkritika. Az önképzőkör 1902/1903-as jegyzőkönyve tartalmaz továbbá egy – föltehetően Kosztolányi-tól származó – összefoglalást a nyolcadik osztályos diák Kossuth születésének századik évfordulója alkalmából tartott beszédéről. Ezekkel ellentétben ebből az időszakból sajnos csak említés szintjén van nyoma például a *Tompa emlékezete*, illetve az *Emlékezés okt. 6-ra* című írásoknak; utóbbit a nyolcadikos Kosztolányi az önképzőkör titkáráként olvasta fel az aradi vértanúkra emlékező szokásos díszülésen.² Hasonlóképp nem ismert az 1902-es, Kosztolányi által szervezett Reviczky-ünnepélyen elhangzott *Reviczky emlékezete* című beszéd szövege.³ Tudható, hogy a szabadkai főgimnázium Széchenyiről elnevezett pályázatára a gimnazista Kosztolányi többször is nyújtott be munkát, s egy alkalommal nyert is, a pályamunkák azonban jelenleg szintén ismeretlenek.⁴

Egyetemre kerülését követően Kosztolányi több olyan társaság tagja lett, ahol nem csupán szépirodalmi, de kritikai tehetségét,

¹ DÉR 1980, 51. A második szám megjelenését más forrás is megerősíti: CsÁTH 2013, 304.

² Vö. MEKM, 90–91, 98. Az önképzőkör jegyzőkönyveit közli HICSIK 2021, 387–437.

³ KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 104.

⁴ TONCS–LOÓSZ 1981, 41–46.

vitakészségét is próbára tehetette, gyakorolhatta: Négyesy László szemináriumain s az ott megismert társakkal alapított Komjáthy Jenő Társaságban, továbbá az Egyetemi Körben.¹ Az Egyetemi Kör irodalmi szakosztályában olvasta föl Madai Gyula költeményeihez írott bírálatát, amely a Kör emlékkönyvébe is bekerült, valamint töredékesen fennmaradt a Négyesy-szemináriumra készült, Babits Mihály verseiről írott bírálata. Ezeket a szövegeket jelen kötet ugyancsak függelékben közli.

Nem egy korai Kosztolányi-írás jelen kötetben olvasható először modern kiadásban, hiszen, mint említettük, Réz Pál bevallottan válogatást közölt a korai publicisztikából, az ő korábbi gyűjtése óta pedig az életműről való tudás érdemben bővült. A kritikai kiadás publicisztikai alsorozatának első kötete ezáltal Kosztolányi egy eleddig kevésbé ismert, kevesebb figyelemben részesült újságírói pályaszakaszát mutatja be annak összetettségében. E korai munkák jelentőségét közvetetten az is tanúsítja, hogy egyes szövegek között már ebben az anyagban szó szerinti átfedések figyelhetők meg: Kosztolányi legkorábbi cikkei közül később többet is fölhasznált, és kisebb-nagyobb átdolgozásokkal újra önálló írásként jelentette meg azokat. Ahol ez a Kosztolányi által alkalmazott, a századfordulós újságírásban megszokott munkamódszer túlhalad a kötet időhatárain, ott azzal a maga időrendi helyén a publicisztikai alsorozat későbbi kötete hivatott majd részletesebben számot vetni.

Végül érdemes hangsúlyozni, hogy az itt közreadott szövegek már jelzik azt a sokszínűséget, minden téma iránti nyitottságot (tudományok, művelődés, társelművészetek, politika, mindennapi élet), folyamatos és gyors tájékozódást, valamint markáns véleményformálást, ami Kosztolányi későbbi írásaira is jellemző lesz.

A szövegközlés elvei

A kiadás betűhű átírásban közli Kosztolányi írásait, csak az egyértelmű sajtóhibákat javítja, mindenütt jelezve ennek tényét. Azokban az esetekben, ahol nyomáshiba miatt valamely

¹ ARANY 2017, 70–71.

egyértelműen kikövetkeztethető karakternek csak a helye látszik, a főszövegben szögletes zárójelben pótoltuk. Mivel bizonyos esetekben nem lehet teljes bizonyossággal elválasztani a szedő változatát Kosztolányi saját írásmódjától, ezért a tulajdonnevek írásakor sem követtük a mai helyesírást. Akkor azonban, amikor – elsősorban a korabeli Kosztolányi-levelekkel való összehasonlítás nyomán – szinte bizonyosan a szedő félreolvasásáról van szó (egy helyütt például Mallarmé helyett Mullasné szerepel), emendáláshoz folyamodtunk. Nem értendők ide viszont a levelezésben is számos alkalommal előforduló, lényegében hibás vagy régies, más nyelvből öröklődő átírás nyomán keletkezett névváltozatok (például Beaudelaire, Molière, Schakespeare, Nietzsche, Csokonay, Revicky). A tulajdonnevek s idegen szavak írása olykor még egy szövegen belül is eltérő lehet. Ilyen esetben azt a változatot tekintettük mérvadónak, amely az adott írásban többször előfordul.

A cikkek eredeti szedésmódját nem követtük maradéktalanul. Az egyes periodikumok által alkalmazott különböző típusú, de jelentésmegkülönböztető szereppel nem bíró kiemeléseket minden esetben kurziválás jelzi. Továbbá mindenütt a mai magyar nyelvben használatos idézőjelet alkalmaztuk. Az egyes írások címét szintén egységesen, a szöveg fölött hoztuk, középre zárva.

A szövegek közlését közvetlenül követik a megjelenési adatok. Mivel kézirat alig maradt fenn, ezért annak megléte kizárólag az érintett szövegeknél van föltüntetve, hiányát jelezni az összes többi szöveg esetében nem tartottuk indokoltnak. Kosztolányi bizonyos publicisztikai írásainak posztumusz kiadásokban való megjelenését külön táblázat foglalja össze.

A szövegközlésekhez kapcsolódó tárgyi és nyelvi magyarázatok egyensúlyra törekednek a tömörség és a kontextualizáló értelmezés között. Kosztolányi e korszakban föltűnően sok idegen szót használt; azokat az idegen (jellemzően franciás) írásmódú szavakat, amelyek modernizált írásmóddal a mai művelt köznyelvben is gyakran előfordulnak (például *cocotte*, *portrait*, *bourgeois*, *sujet*, *pose*, *milieu*, *genialis*, *nuanc/nuance*, *interieur*, *plaide*, *boudoir*, *oeconomia*, *saison*, *mansarde*), külön nem jegyezteltük.

Az egyes írásokban szereplő személynevek magyarázatakor jelen kiadás – a lehető leggazdaságosabban eljárva – elsősorban az

adott írás megértése szempontjából is fontos adatokat közöl, Kosztolányival kapcsolatos forrásokkal összefüggésben taglal. A többször előforduló neveknél, ha az adott szöveg szempontjából új adalék nem indokolja, akkor a név első előfordulását követően nem szerepel magyarázat vagy visszautalás. A vonatkozó bővebb magyarázat helyét, valamint a név összes kötetbeli előfordulását a névmutató hivatott megadni, ahol a magyarázat oldalszámát félkövér szedés jelzi. A rövidebb nyelvi magyarázatokat azonban az egyes cikkekhez fűzött jegyzetek a kifejezés minden előfordulásakor tartalmazzák, ezzel is segítendő a közölt Kosztolányi-írások önálló olvasását.

Az író publicisztikai munkáinak megértését, életműbeli elhelyezését hivatott segíteni, adatszerűen kiegészíteni a rövid életrajzi kronológia. A kötet lényegi részét képezik a szerzői nevekre és periodikumokra, illetve a színikritikákban bírált darabokat bemutató színtársulatokra vonatkozó mutatók is, amelyek az anyagra több szempontból jobb rálátást, a szövegek között pedig, reményeink szerint, könnyebb eligazodást biztosítanak.

Köszönetnyilvánítás

Elsősorban Szegedy-Maszák Mihálynak szeretnénk köszönetet mondani, aki mindvégig szorgalmazta Kosztolányi értekező prózájának kritikai kiadását, és e feladattal megbízott minket, ám a munkálatok befejezését nem érhte meg. Köszönettel tartozunk a Kosztolányi-kutatócsoport tagjainak segítő észrevételeikért, Buda Attilának a kiadás kezdeti munkálataiban való közreműködéséért, s a kötet gondos lektorálásáért Dobos Istvánnak. Ugyancsak köszönet illeti azokat, akik a kötet elkészítésének folyamatát szakmai tudásukkal segítették, így Takács Lászlót a görög és latin vonatkozású tárgyi jegyzetek, Imre Zoltánt a színházakat és társulatokat bemutató leírások átnézéséért. Azoknak is itt mondunk köszönetet, akik a közgyűjteményekben fellelhető források vizsgálatát lehetővé tették számunkra: a Szabadkai Városi Könyvtár igazgatónőjének, Kozma Adriennnek, főkönyvtárosának, Bognár Irénnek; a Szabadkai Városi Múzeum

munkatársának, Hicsik Dórának; a Déri Múzeum igazgatójának, Angi Jánosnak, tudományos igazgatóhelyettesének, Lakner Lajosnak, valamint Pótor Barnabás szakmuzeológusnak; a szegedi Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár munkatársának, Somogyi Szilviának; továbbá folyamatos segítségükért az Országos Széchényi Könyvtár, az Országgyűlési Könyvtár és a Petőfi Irodalmi Múzeum kézirattári munkatársainak. Nem utolsósorban pedig Hradeczky Moninak és Hollós Jánosnak tartozunk hálával gondos és kitartó munkájukért, nélkülük a kötet jelen formájában nem valósulhatott volna meg, amiért ugyancsak köszönet illeti a kötet megjelentetésére vállalkozó Ráció Kiadót.

PUBLICISZTIKAI
ÍRÁSOK

1903

1.

[Kit jelöl a legsikkesebb színésznőnek Szabadkán?]

Földvárínét mert: oly édesen énekelte Fatiniczában a „férfi az nem lehetek”-et, hogy magam sem tudtam, fiú vagyok e vagy leány.

Megjelenés

K. D., [cím nélkül], Színházi Napló, III. évf. 50. sz. 1903. jan. 13., 3. Rovat: Színházi Hírek.

Megjegyzések

A *Színházi Napló* szerkesztősége 1902. december 18-tól 1903. február 9-ig közönségsvavazást rendezett, amelynek során a város legsikkesebb színésznője címre lehetett jelölteket nevezni. A kiírás szerint a „legszellemesebb indoklásokat” közölte a lap, köztük a K. D. szignójút is (SzN szerk. 1903).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Földvárínét: a színésznőről nem találtunk adatokat

Fatiniczában: a *Fatinitza* Franz von Suppé (1819–1895) osztrák zeneszerző, karmester háromfőlvonásos operettje (Eugène Scribe *La circassienne* című operája alapján), librettóját F. Zell (Camillo Walzell) és Richard Genée írta, premierje 1876-ban volt a Carltheaterben

1904

A modern német lira.

(*Moderne deutsche Lyrik*. Universal-Bibliothek,¹ Lipcse.)

A modern német líráról megjelenésekor számos heti revue leadta a véleményét, jórészt igen általános, elnagyolt s főleg hizelgő kifejezések kíséretében hódolva a mindenütt nagy feltűnést keltett kötetnek. Sokan teljesen magukévá tették Hans Benzmann² bevezető értekezésének alapelveit s állításait s fennen hirdették, hogy a németek oly szervezett, szívós csapatokban nyomulnak előre a költészet terén, akár a politikáén. Röviden egy a lelkek mélységeiből fakadó impulsus által teremtett könyvről, egy minden ízében új, modern, nemzeti líráról, egy nemes, erőteljes és férfias költészet kezdetéről beszéltek, melyet mi is hivatva leszünk követni, ha a fejlettség hasonló fokára értünk majd el.

Komoly és tiszteletreméltó szempontok vezérelnek, mikor ezen alaptalan állításokkal szemben szerényen, de teljes határozottsággal különvéleményt jelentek be.

Aki e kötetet először átlapozza, feltétlenül elveti kárhoztató ítéletemet. Hihetetlenül sok új, nagy s főleg különleges alkotás van összezsúfolva a 600 oldalas könyvben. Először elolvasva minden drb³ meglep, sok elbűvöl, sok vonz, de kellő irodalomtörténeti tudással s esztétikai érzéssel nagyon könnyen emanczipáljuk magunkat e meglepetés, ez elbűvölés, e vonzás alól.

Tul kell helyezkednünk azon a gondolaton, hogy a német nép, melyet oly konzervatívnek⁴ ismerünk, egyszerre ily sok modern alkotást tárt elénk, melyet a francia, vagy az angol dekadensek is megirigyelhetnének tőlük. Nem arról van szó, hogy tudnak e jól utánozni, hanem, hogy alkotni képesek-e, s ha utánoznak, van-e valamely jogczimük, hogy ezt tegyék. A kötet minden lapjára

¹ Universal-Bibliothek, [sh.]

² Henzmann [sh.]

³ [értsd: darab]

⁴ konzervativnek [sh.]

mintegy vörös ironnal van ráírva, hogy új, modern, eredeti, csak az alkotásokból nem érzik ki az újság életre hivatottsága. Vannak filozófus költői, a kik érzelgők, s vannak lírai költők, par excellence dal-költők, kik homályos metaphisikákba vesznek el. Valami – nem mondom, hogy nem dicsérendő – türelmetlenség van minden költeményen. Meg tudom mutatni, hogy melyik költő melyik minta után dolgozott. Elragadta őket a haladásvágy, de csak a lábuk kívánt futni, nem a lelkük. Szerettek volna eredetiek, modernek, sohasem hallott új dolgokat alkotó különczök lenni, de nem *kellett* azokká lenniök. Beaudelaire írhatott *Charogne*-féle költeményeket mert kora s főleg a lelke kényszerítette rá; ő rávetemedhetett arra, hogy a csontvázat költői sujetül válaszsza, mert maga is élő csontváz volt, ki avval volt még megátkozva, hogy agycsészéjében forró és lázongó¹ velő lüktetett. Leconte de Lisle menydörögthetett, mert tudott menydörögni. Verlaine² lehetett olvatag és különös, mert a tárgyakat épen ezen oldalukról látta s úgy, a hogy senki más. Emlitsem Richépin-t, Mallarmét,³ Maeterlinket, Heredia Jose Mariát akár Sully Prudhommeot⁴ is? Mindegyiknek megvolt a jogczime arra, hogy úgy írjon, ahogy irt.

E kötetben azonban⁵ akad egy csomó Beaudelaire, Verlaine, Leconte de Lisle, a ki ir sikerült, s arra nézve, aki az eszményképet sem ismeri, meglepő költeményeket pusztán azért, mert irni tud – minta után. Az eredetiség azon pár lángész alkotásait kivéve, melyekről később emlékezem meg, teljesen hiányzik.

A német irodalom fellendülése a Hart testvérekkel,⁶ Heinrich Hart-tal s főleg Julius Hart-tal kezdődik. A XIX. század vége felé ő nyomult a régi hagyományokhoz tóduló emberiség felé, mellét nekik szegezve, s izmos karokkal viztasztva őket a pezsgő, hatalmas életbe. Az ő lyráját az erő, az életkedv lyrájának nevezném. Mind a mellett sokszor lágy és színes hangokat hallunk tőle. A honi kürtöt, melyet mint az emberiség előharczosa a szabad eszmék, a munka és a szegénység tiszteletére fuj meg, sokszor szerelmi

¹ lázongó [sh.]

² Vertaine [sh.]

³ Mullasné, [sh.]

⁴ Prondhommeot [sh.]

⁵ azoban [sh.]

⁶ testvérekkel. [sh.]

sippá alakítja, de akkor is érezzük, hogy kürtből zeng felénk az érzékiségében vad, színekben buja dal. A „Walpurgisnacht”-ból csak a következő pár terzinát idézem olvasóimnak.

Arany oroszlánbőrödön előttem
Fekszem sötét kuszált hajakkal én
S lázas fejem vad álmokkal beszötte.

Véres vonalba' hull alá a fény,
A drága láncz egy mécset csöndbe himbál
S a biboros arany ágyadra mén.

Elfáradottan nyugszol halkan immár
Kék orchidák himzik hó homlokod
És gyöngy ragyog meztlen karjaidról.

S ez a színorgia így tart, így fokozódik még valami tíz szakon át. A többiek, a melyek nem színesek, elhagyom, mert Julius Hart eleme a szín; amint elhagyja a terét, homályos, érthetetlen filozoffá, s gyenge költővé válik.

A filozofus költők között a legkiválóbbak *Arno Holz*, *Hugo von Hofmansthal* és *Gustav Falke*. Az első teljesen modern ember, aki őszinte, nagyon egyszerű, s impresszionista¹ létére nagyon mély. Alig filozofál s mégis az első filozof-költők között is megállja a helyét. *Hugo von Hofmansthal* a legfinomabb s legeredetibb költője a kötetnek, a nagy *Detlev von Liliencron* után. Sokan érthetetlennek nevezik, pedig éppen nem az: gondolkodtatni tud s egy érzelmmel, egy néha helyén nem levő jelzővel oly lökést ad az értelemnek, hogy éppen oda viszi, ahol az ő gondolkörke keletkezett. *A mulandóság terzináit* lefordítottam, hogy meggyőződjének állításom igazságáról:

¹ szimpreszionista [sh.]

Még visszazeng szavunk, mint távol ének.
 Hogyan lehet, hogy édes napjaink
 Örökre elmerültek, eltűnének?

Ó nagy panasz, mit semmi ész sem ér fel,
 S a szó reája balga, béna mind:
 Hogy eltűnének ők a röpke évvel.

S hogy büszke énem, a zord és derűtlen,
 Egy kis fiuból nő ki s nappal éjjel
 Hü eb gyanánt járkál hiven körültem.

S hogy százak óta élek már magam
 És őseim halotti köntösükben
 Egyek velem, akár ennen hajam.

Egyek velem, akár ennen hajam.

A sok jelentéktelen név közül *Stephan Georgot*, *Gustav Rennert* emlitem meg, kik a parnassienek hatása alatt ugyan, de elég sikerült alkotásokat hoztak létre. *Gustav Renner* épp úgy imádja a természetet, mint *Leconte de Lisle*, épp oly könnyen kezeli a szonettet, mint a parnassusi *Sully Prudhomme*, vagy *Heredia*. Művészetében, bár ő a legkiemelkedőbb az utánpótlás közül, részéről nem látok mást, csak az utánpótlás kápráztatón tökéletesre fejlesztett kézügyességét. Olyan költő ő, aki jól latba tudja vetni a szavakat, ismeri¹ a prosodiát s hódol neki, talán jobban is, mint kellene, de nincs meg benne az a költői hivatás, amely az író minden sorát oly szentté teszi, mint egy Goetheét, vagy Aranyét. Az irodalomtörténetnek van morálja s ez a költői hivatás: a későbbi nemzedék mindig meg fogja ismerni azokat, kik csak tanulmánynyal, munkával jutottak a nagysághoz s nem fog meghajolni előttük. Ez oly igazság, melyet századok erősítettek meg s melynek teljesülését szemünkkel követhetjük. Halljuk meg azonban, milyen az ilyfajta művészet.

¹ ismerni [sh.]

Cäsar.
(Gustav Renner.)

Nagy homlokán s ajkán jégmegvetés.
Az álla vágott s gyér ives szemölde,
Ujjong a győztes hadsereg előttte.
S félvállról és közönnyel erre néz.

Gondolkozik merész harczterveken.
Ápolt, fehér ujjával simogatja
Gőgös lovát, – de ennek jó szimatja
Vihart jelez s felhorkan hirtelen.

S most egyet int ő bágyatag kezével
S zúg a vezényszó, a rest föld dübög,
A légiók vágtatnak szerteszéjjel.

És csorg a vér, trónt renget a dühök,
S mig a halálroham mindent kiirt ott,
Sátrába tér ő s szól: „Folytassuk irnok!”

Peter Hille, Alfred Mombert képviselik legkifejezettebben ama irányt, melyet dekadenciának nevezünk; e két költőben van nagyon sok finomság és kifejező erő s felülemelkednek azokon, kik egyszerűen a francia érzelem és gondolat-tivornya morzsalékaiból élösködnek.

Általában ott, ahol az artisztikus szempontok jutnak tulsulyra, legtöbbet érő alkotásokat kapunk; a filozófus-költők merevek s főleg sok helyütt érthetetlenek; a tendenciózus irányzat nem költői, de még nem is lelkes; a művészeti, amely Flaubert *l'art pour l'art*-ját irta zászlajára, legtöbbnyire jót ad, ha nem utánoz.

Bruno Willet és *Otto Julius Bierbaumot*, kikről nálunk az utóbbi években kelleténél többet beszéltek, elmellőzöm; *Nietzschéről* és *Gerhard Hauptmannról* beszélni ily szűk téren, ott, ahol csak a német líráról van szó, nehéz s hozzá illetlen is.

A kétségtelenül legnagyobb költője e kötetnek *Detlev von Liliencron*, aki kedves modernsége mellett a legmosolygóbb életbölc,

s oly derüs optimista, hogy valósággal csodálatos, hogy ma olcsó peszimizstikus állománynyal oly bőven ellátott költőink között az első helyre küzdött föl magát s Németországban általános népszerűségnek örvend. Nem régiben nagy pompával ünnepelték 60-ik születésnapját. Nagyon modern költői lélek, ki tisztelettel tekint a multa s ürességekért nem veti el lelke értékes kincseit. A humora édes-kesernyés, mint Aranyé. A dala könnyű, mint Petőfié. S modernebb mind a kettőnél.

Egész költészete ott van arczán, mely nyílt, természetes, mosolygó és gunyoló.

Nem végez költői erőmutatványokat, soha sem akar nagyot alkotni. Igénytelenül, minden pozé nélkül meséli el szicíliai történeteit, ifjúkori katona-élményeit, a báli kalandokat. Nem adja nekünk egész tudását és érzelmét, csak annyit, amennyi szükséges egy-egy lelki állapota megértéséhez. S e könnyűségben mennyi heveség, mily bölcs fékezés lakik! Az elvettből érezzük az ottmaradottat, annak mesés gazdagságát, soha sem látott pompáját. Minden szava él; olyan, mint amilyennek Emerson kívánja: vérzik.

Detlev von Liliencron nemcsak jó költeményeket ír, hanem költő is: phaenomenon.

Jellemezni nehéz; olvasni és élvezni kell. Versei tiznél több kötetre mennek s ő még ma is ernyedetlenül ír s ereje nem apad. Az ifjuság emlékei kedvencz témái, ezerszer megénekel egy tárgyat s mindig új marad. Mintha a vissza nem térő, de el nem fakuló emlékekben megújulna, megfrissülne, megifjulna! A *Bál után* czimű az e fajtájuakból való:

Atlaszczipős kis lábadat
Jőjj, dugd be a setétbe.
Kószál az éhes rókahad –
Csapj a lovak közé te!
S mint egy alélt virágcsokor
Bágyadva benn reám omol
A drága, szőke comtesse.

Az éj ködös, egyadta sár.
Az égen egy piros csik.
Bubos fejét megrázza már
A bibicz s fázva mosdik. –
Elszundit a patkók zaján
S fáradt fejét lehajtja rám
A drága, szőke comtesse.

Kaszálnak a mezőn, ahol
A gerle bűg föl olykor,
Harapja a kocsink s csahol
A sok dühös komondor.
Mosolyogva nézett ránk a nap
Amig utaztunk hallgatag
Én – és a szőke comtesse.

Azonban ő és a fönt említettek nem változtathatják meg ama impressziókat, hogy a modern német líra nem oly eredeti s sokkal inkább utánzott, mint Hans Benzmann¹ szeretné hinni, ki azal bocsátja utnak a kétségtelen érdekes és érdemes kötetet, hogy az egyéni, német líra megalakult. Mi, akik töröl hegyre ismerjük a modern francia lírát, mosolygunk ezen. Nem a német líra megalakulásának gondolatát veti föl e könyv, de ama nagy kozmopolita világírára mutat, melyben kicsinyes szempontok nem fogják zavarni a gondolatok tisztaságát s az érzések őszinteségét. Az elismerésünk így értékesebb, mert igazabb. Ez a könyv zavaros, iránytalan és chaotikus. Ez a chaosz azonban legyen üdvözölve! Legyen üdvözölve vörös lángjával, sötét füstjével és viharos földrengéseivel! Szebb ez, mint az átlátszó, kék levegő, melyből a meddő semmi ásit reánk, mert a chaoszból világok születnek.

Sok ily kormot, lángot és füstöt a mi irodalmunknak is!

¹ Henzmann [sh.]

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *A modern német líra*. (Moderne deutsche Lyrik. *Universal-Bibliothek, Lipcse.*), Szeged és Vidéke, III. évf. 236. sz. 1904. júl. 31., 13–14. Rovat: Irodalom.

Megjegyzések

Föltehetőleg erre az írására is utal Kosztolányi Juhász Gyulának küldött, hallgatását mentető 1904. július 9-ei levelében, amely egy „kért tanulmány” közeli elküldését ígéri (KDL1, 113), másik levelében pedig egyértelműen az itt közölt szövegre hivatkozik: „A tanulmányt a német líráról legközelebb küldöm.” (KDL1, 116.) Valószínűleg ennek az írásnak a közlésére is vonatkozik Kosztolányi 1904. augusztus 3-ai levele és Juhász Gyulának mondott köszönete (KDL1, 163).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Moderne deutsche Lyrik: a bemutatott könyv pontos címe: *Moderne deutsche Lyrik. Mit einer literargeschichtlichen Einleitung und biographischen Notizen herausgegeben von Hans Benzmann (Modern német líra: Irodalomtörténeti bevezetővel és életrajzi jegyzetekkel, Hans Benzmann kiadásában)*. 1904-ben, Lipcseben jelent meg a Reclam Kiadónál. Kosztolányi 1907 októberében id. Lányi Ernőnek küldött levelében kéri vissza ezt a kölcsönadott kötetet (KDL1, 680).

Hans Benzmann: (1869–1926) német költő, a bemutatott kötet szerkesztő-kiadója. Kosztolányi lefordította *A kánai menyegző* és a *Jön a halál...* című verseit (MK1, 379–381).

dekadensek: a 19. század végén a dekadenseknek nevezett alkotók öntörvényűnek tekintették a művészetet és az irodalmat, így fordulva szembe a modern világ általuk kisszerűnek tartott értékeivel, és a hanyatlást mint a haladással ellentétes eszmét éltették. Verlaine követői nevezték magukat *décadents*-nak, Mallarmé tanítványai, Jean Moréas vezetésével 1885-ben különböztették meg tőlük a szimbolistákat. Kosztolányi együtt említi a két költői csoportosulást. Kosztolányi kezdetben kifejezetten „mint a modern dekadens iskola elveinek hirdetője” nevezi meg magát (KDL1, 85; továbbá CsÁTH 2013, 480). 1904 augusztusában Babits Mihálynak írt levelében ugyanakkor már a következőképp nyilatkozik: „A dekadensek tehát azon [...] embereim közé tartoznak, a kiket lelkem mélyéből gyűlölök. Az urakat in corpore vetem meg csak ugyan, de szenvedélyesen, úgy hogy mindegyiknek jut dühömből egy emberséges porció. Még a nagy Beaudelairenak is, a ki költő-óriás és unicum, még Jean Richepin-nek is, a kit újabban olvastam, s a ki bizonyos tekintetben felül áll eszményképén, – nem is beszélve az üres Mallarméről, s a nyavalyás Verlaine-ről. Pokolba velők! Elrontják az ember szép-érzékét, megfeketítik a világnézetét egy francia rim miatt; mert ők a disznóságokon kívül főleg a rimeket szeretik. [...] Ezt a nézet változásomat azért közlöm önnel, minthogy jó részt dekadens hajlamúnak ismert s nem szeretném, ha később félreértések merülnének fel közöttünk.” (KDL1, 150.) Vö. 113. szöveg.

par exkellencze: (fr.) *par excellence* elsősorban, különösképpen

Beaudelaire: Charles Baudelaire (1821–1867) francia költő, Kosztolányi korai levelezésében sokszor emlegette mint példaképet, számos versét lefordította (MK1, 121–131; IK I., 502–521), s több önálló írást szentelt életének, műveinek. Vö. 113. szöveg.

Charogne-féle költeményeket: utalás Charles Baudelaire *Egy dög (Une Charogne)* című elhíresült költeményére, mely a *Les Fleurs du Mal* című kötetben jelent meg 1857-ben. Kosztolányi egy későbbi, 1906. februári levele tudósít róla, hogy György Oszkár (1882–1944) költő, műfordító kezdetben Kosztolányival és Babitscsal együtt képzelte el a kötet fordítását (KDL1, 442), amely azonban nem valósult meg. György Oszkár teljes önálló kötetfordítása *A Rossz virágai* címmel 1917-ben jelent meg a Tevan Kiadónál, amelyről Kosztolányi a *Nyugatra* írt méltatást (Szk, 459–462). Később, 1923-ban Babits, Szabó Lőrinc és Tóth Árpád fordításában *Romlás virágai* címmel jelent meg a kötet a Genius Kiadónál. Vö. 113. szöveg.

Leconte de Lisle: Charles Marie René Leconte de Lisle (1818–1894) francia költő. Kosztolányi az *impassibilité* és *impersonalité* eszményét megvalósító Leconte de Lisle költészetét üdvözli, s eközben elhatárolódik a késő romantikus költői szerepfelfogástól, a vallomások lírai önkifejezés tovább élő hagyományától. Ifjúkori levelezésében igen sokszor említi, számos versét fordította (MK1, 221–246), s egy önálló szöveget is közölt róla. Vö. 137. szöveg.

Verlaine: Paul Verlaine (1844–1896) francia költő. Kosztolányi számos versét fordította le (MK1, 136–148; IK I., 536–545). Fent idézett 1904-es, Babitsnak címzett levelében mint „nyavalyás” dekadenszt utasítja el (KDL1, 150).

Richepin-t: Jean Richepin (1849–1926) algériai születésű francia költő, regény- és drámaíró. Kosztolányi ifjúkori, Babitscsal váltott leveleiben több alkalommal előfordul mint olvasott, fordított szerző (MK1, 213–220; IK I., 548–554). Richepin 1911-es budapesti előadása alkalmából *A Hétben* Kosztolányi önálló, de meglehetősen távolságtartó jellemzést közöl róla (Szk, 191–192).

Mallarmé: Stéphane Mallarmé, eredeti nevén Étienne Mallarmé (1842–1898) francia költő, kritikus. Kosztolányi fent idézett 1904-es levelében mint „üres” dekadenszt bírálja (KDL1, 150). Később másként ítél felőle, nemegyszer idézi. Figyelemre méltó például, hogy egy 1929. július 24-ei keltezésű, Füst Milánnak írt levelében az Ady-vita kapcsán nyilatkozó Móricz kijelentéseire indulatosan reagálva Kosztolányi épp e költő nevével érzékelteti Móricz – és Ady – világirodalmi tájékozottságának szűkösségét: „Én nem sajnálom őt [ti. Móriczot], hogy nem tudja kívülről Mallarmét és Browningot, mint én” (KDLN, 581.).

Maeterlincket: Maurice Polydore Marie Bernard Maeterlinck gróf (1862–1949) genti születésű drámaíró, költő, esszéíró. Kosztolányi három versét fordította le *Ima, Megöltek három kislánykát* és *Kopár órák* címmel (MK1, 63–67). Több önálló szövegben is méltatja, s elismerően nyilatkozik munkáiról (Sze I., 360–363; Sze II., 775–776; Szk, 219–227). A háború idején, 1914-ben azonban Maeterlincknek a németek ellen tett nyilatkozata kapcsán Kosztolányi kiábrándultságának ad hangot (Szk, 227–229).

Heredia Jose Mariát: José Maria de Hérédia (1842–1905) kubai születésű francia költő. A minden részletében gondosan megformált tökéletes műalkotás

parnasszista eszményét képviselte. Kosztolányi lefordította néhány versét (MK1, 185–191).

Sully Prudhomme: René François Armand (Sully) Prudhomme (1839–1907) francia költő és esszéíró, aki 1901-ben elsőként kapott irodalmi Nobel-díjat. Kosztolányi *Az üres szék* címmel fordította le egy versét (MK1, 192–194). 1907-ben, halálakor önálló szöveget közöl róla a *Budapesti Napló*ban, majd 1935-ben egy antológiában ír róla (Szk, 159–162).

Goethé: Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) német költő, drámaíró, író, kritikus, tudós. Kosztolányi 1901-es korai naplójában már arról számol be, hogy a magyarul visszaadhatatlannak mondott *Mignon* című Goethe-verset lefordította (KDLN, 798). Levelezésében és cikkeiben is számtalanszor előfordul Goethe neve; műveinek olvasása kapcsán s általában mint a legnagyobb művészi példaképek egyike kerül szóba. Kosztolányi számos versét fordította, továbbá a *Faust* egy részletét (IK II., 240–274); önálló kötetben jelent meg *A napló* címmel átültetett munkája a Genius Kiadónál (1924). Több önálló írást is közölt róla (Szk, 42–73), illetve a *Faust* és az *Iphigeneia Tauriszbán* előadásairól (Sze I., 113–126; Sze II., 469–471). Jelentős a Goethe *Über allen Gipfeln* című verséről írott 1920-as *Tanulmány egy versről*, amelyben – akkor rendhagyó módon – szövegközpontú elemzési elveket érvényesített (NyL, 409–416).

Aranyét: Arany János (1817–1882) Kosztolányinak ifjúkorától kezdve folyamatos olvasmánya volt, amit élete során többször (levelekben, cikkeken) nyomatékosított. Már gimnazistaként nyert az 1901/1902-es tanévben *Arany lyrája* címmel írott pályamunkájával, tartott előadást az önképzőkörben Arany és Goethe balladaköltészetéről (ARANY 2017, 45). 1904. augusztus 3-án Juhász Gyulának írt levelében is említi „egy rövid cikket Arany Jánosról” (KDL1, 163, továbbá 165). Először 1905-ben, a *Bácskai Hírlap*ban közöl írást Aranyról (vö. 47. szöveg), de később is gyakorta jelentet meg cikket a költőről (Tf, 104–125). Érdemes megemlíteni, hogy Móricz Zsigmond *Arany János írói bátorsága* című, a *Nyugat*ban 1931 decemberében megjelent írására Kosztolányi hosszú cikkel felelt, amelyben vitatta a Móricz által csaknem kizárólagosan nagyra értékelt váteszszerepet (és ennek nyomán *Az elveszett alkotmány* szinte egyedüli értékét), és Arany munkásságának poétikai-lélektani gazdagságát hangsúlyozta (NyL, 533–565, 604–614). Aranyt mint Shakespeare fordítóját is igen nagyra becsülte. 1931-ben, dráma-újrafordításainak beharangozásakor a Shakespeare-filológia újabb eredményeire és a nyelv változására hivatkozik, mégis kiemeli, hogy a „*Hamletet*, amelyet Arany János fordított, nem fordítom, mert az olyan magyarsággal van írva, amelyet nem lehet túlszárnyalni” (MB, 133).

Heinrich Hart: (1855–1906) német alkotó, irodalom- és színikritikus

Julius Hart: (1859–1930) Heinrich Hart öccse, akit a német irodalmi naturalizmus kezdeményezőjeként tart számon az irodalomtörténet. Kosztolányi – korai levelei tanúsága szerint – Babits Mihálytól kapja kölcsön Hart *Leo Tolstói* című 1904-es munkáját, amelyet lelkesen fogad: „komoly és nem iskolás, költői és nem ötletes, mély és érthető” (KDL1, 143).

Walpurgisnacht: a Walpurgis-éj ünnepe április 30., amelyet Észak-Európában és Skandináviában őrzött meg a hagyomány. Országoként eltérőek a szokások, de jellemző a tűzgyújtás, a népi énekek éneklése, a jelmezes fölvonulás,

a zajkeltés. Alapvetően a rossz szellemek, az ördög távoltartása a cél. Számos szépirodalmi alkotás megörökíti, csak két – időben és térben távoli – példát említve: Goethe *Faust*jában, illetve Bulgakov *A Mester és Margaritá*jában is előfordul. (Julius Hart versének fordítása teljes terjedelmében: IK II., 335–336.)

Arno Holz: (1863–1929) német költő, drámaíró. Kosztolányi *Ninon* és *A szomszédaim* című versét fordította (MKI, 353–359).

Gustav Falke: (1853–1916) német író, költő. Kosztolányi *Évek multán* címmel fordította le egyik versét (MKI, 375–376).

impresszionista: az impresszionizmust a pillanatnyi hangulat, a benyomás megragadására törekvő művészeti irányzatként szokták jellemezni, amely a 19. századi festészettől indult, majd a társművészetekre is hatással volt, köztük az irodalomra, ahol formanyelvére a nominális stílus, az érzékszervekre ható (költői) eszközök, a képiség, a zeneiség halmozása jellemző

Hugo von Hofmannsthal [...] A mulandóság terzináit lefordítottam: Hugo von Hofmannsthal (1874–1929) osztrák költő, drámaíró, novellista itt fordításban közreadott verse, a *Terzinen über Vergänglichkeit*, az 1894-ben *Die Gedichte in Terzinen* (Költemények tercínában) címmel megjelent kötet egyik darabja. Kosztolányi ezenkívül *Kora tavasz* címmel fordított tőle verset, továbbá *Elektra* című drámájának egy részletét, valamint Arthur Schnitzler *Anatol* című darabjának Hofmannsthal által írt verses prologusát is Kosztolányi ültette át magyarra (MKI, 306–311; IK I., 309–319; SCHNITZLER 1911, 3–5). Többször írt szindarabjainak bemutatóiról is (SzE I., 667–670; SzE II., 330–333).

Stephan Georgot: Stefan George (1855–1933) német költő, műfordító. Kosztolányi lefordította néhány versét (MKI, 312–316; IK II., 312–362, 524).

Gustav Renner: (1866–1945) német költő, itt fordításban közreadott versének (*Cäsar*) jelentősen átdolgozott fordítása: MKI, 342–343

parnassienek: a parnesszienek vagy parnasszisták nevüket a *Le Parnasse contemporain* (Jelenkori Parnasszus) című francia folyóirat után kapták. A *l'art pour l'art*, azaz a magáért való művészet elvét hirdették a 19. század második felében. Főbb képviselői Leconte de Lisle, Théophile Gautier, François Coppée, José Maria de Hérédia, Sully Prudhomme, Charles Baudelaire, Anatole France, Paul Verlaine voltak. Kosztolányi hozzájuk való, időben változó viszonyához lásd SZEGEDY-MASZÁK 2010, főként 28.

Peter Hille: (1854–1904) német író, költő. Kosztolányi *Képmás* címmel fordította le egy versét (IK II, 334).

Alfred Mombert: (1872–1942) német író, költő. Kosztolányi *Altató dal* címmel fordította egy versét (MKI, 377–378).

Flaubert l'art pour l'art-ját: Gustave Flaubert (1821–1880) francia író is a művészet szabadságának híve volt. Már Kosztolányi korai baráti levelezésében gyakorta említődik a *Bovaryné*, illetve a *Szent Antal megkísértése* című regényei kapcsán, továbbá mint az igazi alkotóművész megtestesülése, ahogy Kosztolányi későbbi cikkeiben is. Flaubert-t *l'art pour l'art*, azaz művészet a művészetért szemlélete a fölfogás híveivel együtt szembeállította a júliusi monarchia (1830–1848) során egyre erőteljesebbé váló utilitarista fölfogással, majd különösen a második köztársasággal, amely a művészetet és a művészeket

erős – cenzúrával is szabályozott – ellenőrzés alá vonta, s a művészi alkotások célját az erkölcsi tanításban látta.

Bruno Wille: (1860–1928) német író, újságíró. Kosztolányi Oláh Gábornak 1904 januárjában írt levelében, amelyben többek között két Wille-vers fordítását is elküldi, a következőképp nyilatkozik a „nálunk eléggé ismeretlen” költőről: „a mostani német költőfilozófok legértelmesebbika s pantheista elveivel, szegényes és nemes egyszerűségével egyike a legrokonszenvesebb poetáknak” (KDL1, 88). Kosztolányi *Csönd és Rózsák* címmel fordított tőle verseket (MK1, 344–349).

Otto Julius Bierbaum: (1865–1910) német újságíró

Nietzschéről: Friedrich Nietzsche (1844–1900) német filozófus, az ifjú Kosztolányinak és baráti körének talán legtöbbször emlegetett hivatkozási pontja. *Rímek* címmel rövid verseket is fordított tőle (IK II., 331–333). Kosztolányinak önálló tanulmánya nem ismert Nietzschéről, de 1907-ben Fényes Samu *Zarathustra*-átültetésének alkalmából cikket közölt a fordításról, amelynek első részében néhány meglehetősen kritikus megjegyzést is tett a korabeli „Nietzsche-éhség”-ről (Szk, 405–406).

Gerhard Hauptmannról: Gerhart Johann Robert Hauptmann (1862–1946) német író, drámaíró. Kosztolányi önálló szöveget közölt róla a Nobel-díj odaítélésekor, 1912-ben, s más cikkeket is írt egyes műveiről (Szk, 214–218; SzE I., 378–386; SzE II., 775–776).

Detlev von Liliencron: Friedrich Adolf Axel Detlev von Liliencron (1844–1909) német író, drámaíró, költő. Itt fordításban közreadott versét Kosztolányi *Bál után* címmel, új változatban műfordításköteteiben is megjelenteti. Kosztolányi más verseket is fordított tőle, valamint részletet *Poggfred* című eposzából (MK1, 286–294; IK II., 298–330), s 1909-ben önálló cikket is szentelt neki (Szk, 167–169).

Petőfié: Petőfi Sándorért (1823–1849) Kosztolányi már gimnazistaként rajongott, erről 1900-ból és 1901-ből fennmaradt naplóbejegyzései is tanúskodnak (KDLN, 800), és később is számtalanszor ír cikket a költőről (Tf, 126–144). Még *Coriolanus*-fordítását is időtállóan érezte, amikor a Shakespeare-drámák újrafordításának alkalmából nyilatkozott (MB, 133).

phaenomenon: (lat.) jelenség

amilyennek Emerson kívánja: Ralph Waldo Emerson (1803–1882) amerikai író, költő, unitárius lelkész, a transzcendentalista mozgalom egyik vezetője. Kosztolányi *Brahma* címmel fordította egy versét (IK II., 7). Emerson Montaigne esszéinek stílusa kapcsán írja: „Vágd meg e szöveget s vérzenek, csupa véredény, oly elevenek.” (EMERSON 1894, 116.)

comtesse: (fr.) grófnő, grófkisasszony

Utas típusok.

(Naplójegyzet.)

Azok a boldogabbak, kik egy helyben maradnak, valószínűleg keveset gondolnak azzal a szorongó, könnyes szemű s kacagó néppel, mely bugyorosan, vagy bőrdösen, pénzzel, vagy a nélkül naponta a világ egyik részéről a másik fele törekszik. Pedig mily kimagyarázhatatlan vonzerő van egy akár második, akár harmadik osztályu kocsi utazó közönségében! Figyeljünk csak kissé s az elejtett szavak szálán magasabb szempontokra jutunk el: felfedezzük, hogy az itt uralkodó látszólagos rendetlenség egy csodálatos hierarchia¹ kifolyása s megtudjuk, hogy e furcsa társaság, melyet vékony sineken dübörgő vas-szörny ragad tova jó, vagy balszerencséje felé, ép annyira báb a Kupé ingó talaján, mint mi a világ szilárdnak hirdetett küzdterén, szóval, hogy ez álmos szemű, ásitó s szórakozást kereső s ritkán találó népség az élet példázója s az a kis tér, hová pár órára leszállunk, magának a kicsinyességeknek oly annyira bővelkedő létharc mikrokosmosa. És én szeretem e hányatott csapatot, melyet a gőzmozdony oly dühösen ráncigál! S ha valaki a villanyos kocsi s a tramway életét az emberiség rövid krónikájának, csipős izü szatirájának nevezte el, engedjék meg nekem, hogy a komor vasut-kocsikat az élet aristophanesi comoediája, az emberiség hahotázó carneválja szinterének hívhassam. Minden, a mi az életben komoly és vidám, itt ujra játszódik. Minden érzelem és gondolat felujul a kocsik zakatolásának kíséretében! Megtaláljuk itt ellenségeinket, s meg barátainkat, meg a szatira írók sujet-jit s meg magukat a szatirairókat. S a hogy félig céltudatosan, félig akaratlanul az utasok tere-feréjére figyelünk, lassan-lassan kiesik kezünkől a könyv, s bámulva nézünk lelkük mélyére. Az egyes alakok elvesztik szük egyéniségüket s típusokká szélesednek. A szavak,

¹ hierachia [sh.]

melyeket elejtenek, lelki világuk mélységeinek kulcsaivá válnak – akarva nem akarva kasztokba osztjuk őket.

Legelőször is szemedbe ötlík *az értő utas*. Ez egy kolosszális rébusz, melyet sem te, kedves olvasó, sem én meg nem fejtünk. Ugy látszik, hogy az előbb nevezett érdekes személyiség mindig jól érzi magát s még a kocsiiban is otthon van. Az értő utas – tipusról beszélek – hízásra hajló, de nem hizott egyén; vastag, fekete körszakállt hord, szabályos orra van s ujján két-három gyűrűt visel. Rendesen dobolgat egy magával hozott dobozon fehér, jól ápolt ujjáival. Ha az utasok valamely vonat érkezéséről beszélnek, ő csak mosolyog, ama erős meggyőződésben, hogy sok ember lehet tanult, sokan tudhatnak sokat, de olyan elme, a mely mindent tud, csak egy van, s ez az övé. Zsebében rendesen hat-hét menetrend van, téli és nyári, kül- és belföldi. A társalgások és a viták conclusióját mindég levonja s érces hangjával véget vet a félreértéseknek. E réven természetesen óriási tekintélyre emelkedik, úgy annyira, hogy ott olyan ideiglenes birói tisztet teljesít az utazás tartama alatt s a távozók meghajlással, vagy nagyon illedelmes köszöntéssel üdvözlík, melyet ő, tetszése szerint, vagy elfogad, vagy nem. E jeles személyiség itt föltétlen ur; mindazonáltal – szerényen megjegyzem – kétes dolog, hogy letette-e az érettségi vizsgálatot, vagy nem.

Az ő antipódja a *hallgató, vagy félénk utas*. Ez országokat utazík át anélkül, hogy egy szót szólna, bár állandóan ajkán lebeg a beszéd s majd meghal a vágtyól, hogy gondolatait közölje társaival. Az ajkai sokszor szint váltanak s elkezdenek remegni, de mikor azt hiszed, hogy most jó a nagy perc, most hallod meg várt hangját, egyszerre félénken és határozatlanul, régi helyére ül s tovább kíséri a társalgást ernyedetlen figyelmével. S bizony-bizony kétlem, hogy nincs-e ép neki legtöbb joga a beszédre! Tényleg azonban szürke lény, akinek már a látása is unalmat költ s csak arra való, hogy leesett esernyőnket felemelje s segítsen holminkat lecipelni.

Sokkal figyelemreméltóbb a *protekciós utas*. Ez többnyire nő, rendesen valamilyen vasuti alkalmazott neje, de állása örök titok marad s nem tudsz róla többet, minthogy festi ajkait, s néha-néha németül sóhajt fel, vagy sopánkodik a legfinomabb selyem drágaságra, melyből „rendszerint” ruhát szokott magának csináltatni.

Trillázó kacajjal lép be a kocsiba, s ha harmadosztályu, selyem papírt visz magával és az ülésre teríti le. Egyáltalában nem tud mit csinálni a gőgtől s szeretné a dohányzást megtiltó tábla¹ helyett azt kifüggeszteni, hogy ő ingyen utazik. S csak látnád mit csinál, ha a kalauz véletlenül jegyet kér tőle! Mily lenéző fölénnel tekint reája, hogy követeli jogait, mily szemrehányást fejez ki s mindezt egy idegrángásba² ható mosolyban! Ez szintén hat mindenkire s a magas termetű urasszony az utolsó társaság érdeklődésének központja marad mindvégig.

A legkellemetlenebb jelenségek közé tartozik a családi érzelmű, *étkező utas*. Rendesen négy börendőt³ s ugyanannyi gyermeket – a legkülönbözőbb korból – hord magával. Bosszantó kényelemmel elhelyezkedik s látszólag élvezi kis fia sirását s arrogans nyugalommal követeli, hogy nekünk is úgy tessenék, mint jó magának. A feleségével családi dolgokról ezerféle nagynénéről, vendégségről, cselédbérről, kut és ajtócsinálásról beszél, azon hitben, hogy az mindenkit érdekel. Alig indul azonban el a vonat a gyerekek harsány torokkal ételért kezdenek visitani, mert atyjuk az utazás s az étkezés fogalmát ősidőktől kezdve összekötötte képzelmükben. S a gondos utas nem is késlekedik. Kitarja összes börendjeit s megkér, nem is igen udvariasan, hogy keli föl. Helyedre teszi a börendőt s gondosan kiteríti a sajtot, turót, kiveszi az aludt tejet, a tejfölt, a vaját, a málnalevet, kicsomagolja a melegítőt, szeszt önt belé s forralni kezdi a theát. Ha véletlen meggyújtja kalapodat, lefujja a tüzet róla s egy jól sikerült mozdulattal kihajítja az ablakon s mosolyogva biztosít, hogy nincsen semmi baj. Aztán kiosztja csemetéi közt az ételt, következik az elégedetlenek jajgatása, vad sirás-rivása azoknak, kik megégették szájukat s tart ez mindaddig, míg a vonat nem füttyent s valamilyen kis állomás elé nem értek. Itt t. i.⁴ mindég leszáll a család. Sietve csomagol s ijedtedben magad is segítesz nekik, hogy nyakadon ne maradjanak, sőt még utánuk is viszed börendjüket, mint egy engedelmes dijtalan hordár, magad sem tudod miért. S végtelenül

¹ táblát [sh.]

² ideg rángás [sh.]

³ börendböt [sh.]

⁴ t.i. [sh.]

boldog vagy, ha a családapák családapája elismerése jeléül gyöngén megbiccenti a fejét.

Nem kevésbé kellemetlen és unalmas utas a *szerelmes utas*. Természetesen másodmagával utazik. Nagyokat sóhajt s Heine „Buch¹ der Liederét” és kedvese kezét egyforma hévvel² szorongatja kezében. Alig szól egy-egy szót s arcáról azt olvasod le, hogy ő a világ legboldogtalanabb embere. Pedig, hogy csókolódnak, hogy ölelkeznek – szinte magad is megsokalod! Beszélni nem lehet velők. Ha szólsz hozzájuk, csókolódnak; ha figyelmezteted őket, ölelkeznek; ha kéred őket valamire, gerle hangon turbékolnak. A kalauzt észre se veszik. Mikor a jegycsiptetővel feléjük közeleg, kis hija, hogy össze nem csókolják a hideg vasat is. Egyáltalában mindent csókolnak: az ablaküveget, a keztyűjüket, a padokat, a vészféket, sőt tégedet is, ha sokáig nézed őket, vagy kritizálni mered viselkedésüket.

De mért szaporítsam a sorokat? A vonat társasága az emberi társadalom. A vonat élete olyan, mint az élet: kisszerű, nevetséges, de nem minden tanulság nélküli. Beszélhetnék még az *író utasról*, ki jegyzőkönyvet visz magával s sokat jelentő mosolylyal jegyezget, a *biztosító ügynök* típusáról, ki mindenedet biztosítani akarja, a *komor utasról*, de nem teszem. Részint nem akarlak fárasztani, kedves olvasó, részint meg érzem is, hogy kissé igazságtalan voltam száműzetésem barátaihoz.

Nos, nemes embertársaim, ha megbántottalak evvel titeket, bocsássatok meg! Ti a kik most is fáradtan, cél nélkül zakatoló bőrpárnákon dülöngtök egy rázó kocsiban, megértitek, hogy semmis és nevetséges a mindennapi élet hiúságával, gyerekességével és szereplési viszketegségével. De ilyen és erről nem igen sokat tehetünk. Legfeljebb mosolyoghatunk rajta, a mint most én tettem szeliden, harag nélkül, mint az, a kinek nincs sok joga a mosolyra. Mert e sorok írója is most, jobban, mint valaha, érzi, hogy ő is e típusok egyikébe tartozik.

¹ „Bach [sh.]

² hevvel [sh.]

Megbékülve hagylak el tehát te groteszk, kormos, agyonfáradt
raj, te bizzarr vándorcsapat! Menjetek uj célok, uj remények felé!
Isten veletek, szerencsés utat!

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Utazás típusok. (Naplójegyzet.)*, Bácskai Hírlap, VIII. évf.
246. sz. 1904. okt. 23., 5–6. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka okt. 22.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk átdolgozott változatát Vampa névaláírással, *Csevegés az utazásról és az utasokról* címmel közölte az *Élet* 1909. szeptember 19-ei számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

bugyorosan: a bugyor háton vitt, ruhába, lepedőbe kötözött holmi

tramway: (ang.) villamos vasút

aristophanesi: Arisztophanész (Kr. e. 446–386) ókori görög komédiaköltő

antipódja: ellentéte

Heine „Buch der Liederét”: Heinrich Heine (1797–1856) német költő első verseskötete, amely 1827-ben jelent meg Hamburgban. Heine Kosztolányi ifjúkori levelezésében mindvégig csodálattal emlegetett alkotó. Kosztolányi fordította néhány költeményét (IK II., 280–288), már gimnazistaként is próbálkozott verseinek átlátásával (KDLN, 768, 798, 809; CsÁTH 2013, 323). Önálló cikkeket is közölt róla (vö. 63. szöveg; továbbá Szk, 72–73).

Karácsonyi ének.

Járok a karácsonyi világban és úgy érzem minden léptemmel tisztább és igazabb leszek. Valami csendesség van ma a világban, kenetteljes, mély komolyság és bibliai egyszerűség s láthatom azt, a mit köznapokon oly sokszor keresek és sohasem találok: az életet. Ma beszélhetek az embertársaimmal s ha jó vagyok hozzájuk, talán meg is hallgatják bánatomat és örömömet, mert ma mindnyájan megváltoztunk. A hitetlenből hívő, a keményszívűből nyájas, az ostobából bölcs lett. A felszabadulás pillanatában fáradt izmaink kellemes bizsergése közt nézünk a titokzatos élet mélyére s még a kiábrándult is megtanul könnyezni, még az élcelődő is költő lesz. A szobák illatos félhomályában roskadó galyakkal áll a karácsonyfa s ezüst tükörből nézdegéli magát titokzatosan suhogva, s ringatja kevély derekát, mint egy rátartó nő. A vén tálak kikerülnek a záros fiókokból s a hasas üvegek telhetetlen öble megtelik fekete-vörös és topáz-sárga borral. Este a kis gyerekek dobogó szívvvel szorítják fülüket az ablakokhoz s tisztán hallják a nagy, fehér angyalok szárnyának suhogását. Egy pillanat mulva előttük áll az égből hozott fa gyémántos csillámával, üveg-jégcsapjaival, színes gyertyáival s az ártatlanok még látják a fenyő galyakon a zuzmara ezüst porát, mely a sötét éjszakában reá hullongott.

*

Ó ne higgyétek, hogy ezt a ragyogó örömet csak mi adtuk nektek! Állítsatok elének ily fát s sötét szemekkel állunk a sziporkázó fényáradatban, csalódottan, kiábrándultan és elfásulva! Mert a mi dióink régen megkoptak s a mi aranyunk megfakult. A nagy bölcsesség és tudás minden aranylomra ráöntötte maró savát s kielégítette kíváncsiságunkat, megtudtuk, hogy e káprázatos ragyogás merő hazugság s a szén, a salak, a roncs a való. A gyermekek

azonban még tudatlanok, legalább így nevezzük őket mi, tudók. Hisznek a fénynek, a mely az égből jött. Mi már nem.

De gondoljuk csak el, mily harmonia, mily gondolat és érzelem-egység kell ahhoz, hogy minden kétség megoldását oly röviden intézzük el mint ők s nyomban másképen beszélünk. Mily tisztán áll előttük minden dolog, mily másvilági világításban! Mi rátaláltunk a fogalmakra, ismerjük a tárgyakat a legtávolabbi vonatkozásokban, talányokat fejtünk és könyveket irunk, de ők, igen, csak ők az igazi költők! Milyen hazug minden költemény, még a legőszintébb is, ahhoz mérve, a mit egy gyermek érez. Minden dolog alatt csodát sejt. Reggel nézi mint kel fel a nap misztikusan, rózsás aranypárázatban, látja az égboltot s azt hiszi belől nem üres. Mondhatatlan érzelmekkel merül bele a körülötte levő világ szemléletébe s szilárdítja az összekötő kapcsolatokat közte és maga közt, költeményeket alkot, de nem tudja leírni, sem kikiáltani, mert még nem beszél a mi nyelvünkön. Később, mikorra megtanul, nagyon is bölcs lesz ahhoz, hogy költő lehessen.

*

Ha sohasem éreztük a tudomány csődjét, ily napokon, mikor az egész emberiség összeforr, mint egy érző család, meg kell éreznünk, hogy a hideg kétszerkettő nem töltheti be életünket: az ember bölcseje és koporsója közti araszt egyenlőséggel és hipotézisekkel, tudományos találgatásokkal és sejtelmekkel szebbé nem tehető, ma válik előttünk bizonyossá. Ime, ez a nagyon durva ember, ki kérges tenyerével a bányák szikláin csüngött egy álló évig, vagy az őserdők izmos fáival birkozott, vagy tollával a multak phantazmagoriáját terítette le, ma ledobja pörölyét, szekercéjét és tollát s felkiált: élni akarok, szemlélődni és gondolkozni. Soha sincs több alkalmunk a gondolkozásra, mint ilyenkor. A gépek megállnak, a rabszolga munka, a lealjasító járomhordás ma megszűnik, egy pillanatra fellélegzünk. Meglátjuk hogyan kellene élnünk mindenkoron.

*

Mi vagyok én ebben az érzetvilágban?¹ Hová tűnnek az én szépen elrendezett elveim, adataim, évszámaim, írásterveim? Mind széttöbbenek, mint a viharban a porszemek.²

Sokáig kerestem világosságot s ime most egy karácsonyi gertya áhítatos sugárzata fényt vet sötét keresztutamra. A nap nem volt elég világos, de ez most eléggé sugárzik nekem.

Látom, hogy erősebbek vagyunk az értésben, mint a gondolkodásban. És nagyobbulunk is általa.

Minden nagyinak a forrása az érzet. Plato, a kinek ideáit a *Tiszta ész kritikájának* írója is átvette, irt egy fizikát. De nem tudta befejezni. Az atomok rideg világába betolakodtak a régi istenek, a mythologiai nymphák és nixek és Plato – letette a tollat.

*

Ma újra hívó vagyok. Az éjszakában titkos suhogást hallok s látom magam előtt a rongyos viskót, hol egy sugárzó arany csillag világol. Benn a barmok között fekszik az isteni fiu.

Az egész világon ünnep van ma. A kékes, éjszakai derengésben kigyulnak a templom ablakai s vörösen, sárgán sugárzanak ki a sötétbe. A szalmát elhintik a szobákban. Éjfélkor az oktalan barmok megszólalnak s az istállók homályos odvában jósolnak. A gerendákon surranva gördül el az égi követ arany szekere.

Ó mennyi titok, mennyi szépség!

Boldog, a ki hinni tud mindebben! És én hiszek, mert ma újra hívó lettem. Hívó vagyok. Hogy is ne hinnék neked te hallgatag kedvesem, fehér arcu arám, ó Költészet!

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Karácsonyi ének*, Bácskai Hírlap, VIII. évf. 298. sz. 1904. dec. 25., 9.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

rátartó: büszke

¹ érzetvilágban? [sh.]

² porszemek: [sh.]

Plato [...] irt egy fizikát: Kosztolányi valószínűleg Platón *Timaios*zára utal. Érdekes megemlíteni Kosztolányi 1905 januárjában Juhász Gyulának írt levelét, amelyben így ír: „Nem tudok egy lépést tenni, hogy Plato ne jutna az eszembe. Philosophiai extasisban élek a szó szoros értelmében. Dobja el Nietzsche-t és vegye elő Platot!” (KDL1, 326.) Mint a KDL1 jegyzete fölhívja rá a figyelmet, Kosztolányi 1904-es, *Plato olvasása közben* című verse is a filozófushoz kapcsolódik (KDL1, 327).

Tiszta ész kritikájának írója: Immanuel Kant (1724–1804), akinek *Kritik der reinen Vernunft* című műve először 1781-ben, majd 1787-ben jelent meg

nixek: vízi szellemek a német és skandináv mitológiában

Éjfélkor az oktalan barmok megszólalnak [...] az istállók homályos odvában jóslanak: a *Pallas nagy lexikonának*, amelyet Kosztolányi is forgatott, „karácsonyi szokások” címszavában is szerepel: „a karácsonyi és karácsonytáji babonák [...] közt nagy helyet foglalnak el a jóslások s egyáltalán a jövő titkainak meg tudására, vagy a sors irányítására célzó varázslás (Luca széke, fák rázogatója, állatok beszédének kihallgatása, ólomöntés, egyéb sorsvetés [...])”. Érdekes megemlíteni, hogy Kosztolányi *A két madár* című Maeterlinck-darabról írva 1910-ben is említi ezt mint a „katolikus néphit” egyik jellemzőjét: „karácsony éjjelén, az üdvözítő születése órájában megnyilatkoznak a tárgyak, öntudatra ébrednek a fák, s a barmok a jászolnál megszólalnak, és elbeszélik életük titkát” (Szk, 221). Vö. 48. szöveg.

1905

Heti levél.

Az új év fiatal reggelén én is bekopogtatok ismerőseiddel, barátaiddal, levélhordóiddal, gázlámpa-gyújtogatóiddal s kéményseprőiddel együtt. Mélyen meghajlok, de nem kívánok boldog újévet. Egy ígéretet teszek ugyanis, amely talán nem a legszervezebb összefüggésben van a boldogság fogalmával s ezzel együtt az inkonsekuencia¹ veszélye nélkül bizony nem mondhatom el szíves köszöntésemet is: E lapban minden héten találkozni fogok veled, kedves olvasó. A mai napot az emberek a felejtésnek szánták. Nem keresem, hogy badar dolog e határfákat és mértföld-oszlopokat állítani életünkbe s illuzórikus² andalgással megállani előttük.

De ma csakugyan valami acelas frissesség járja át tagjainkat. Hátunk megett egy év, amely immár ránk nézve nem létező, aztán sok, sok elmúlt másik év, több évtized s egy nagy örökkévalóság, amely születésünk előtt folyt el, előttünk a bevetetlen és szántatlan jövő: fönséges érzés! Ha még semmi sem mult el abból az időből, amely reánk van bízva, hogy kamatoztassuk. Ma az ideák honában élünk s ha kissé gondolkodunk, nyomban megértjük, hogy ez az ujévi könnyűség azonos az alkotó művész gyönyörérzetével. Ma egy szempillantás alatt végigéljük az egész évet tökéletesen, a legtökéletesebben, akaratunk szerint. Megalkotjuk és képzelmünk szabadon mozoghat, mert előtte egy minden reménnyel kecsegtető lehetőség van s háta megett nincs az elmúlt dolgok nehéz tudata. A boldogság, a megkönnyebbülésnek isteni pillanatai.

Ne is tekintsünk, legalább ma ne, a porba roskadt vén világ őszszakállu és köhögős bölcseire, a XIX. század sűrűvérű

¹ inkonsekuencia [sh.]

² illuzórikus [sh.]

pessimistáira. Élünk ma a sejtelmekben, abban a második valóságban, mely fejünk fölött lebeg s érezzük át egész teljességében az átalakuló ideák valóra válásának egész fölséges kékjét. Aki értékelní tud, nem sokat fog habozni, hogy melyik világot válassza. Az egyik poros, a másik napfényes; az egyik zavar, a másik harmónia. S mily tökéletes harmónia! Minden a legjobban van elrendezve benne. A mai napon mindnyájan számítunk és nyerünk. A hadvezér ebben az évben megnyeri minden csatáját, a politikus győzelemre viszi minden eszméjét s a költő megalkotja sokáig vajudó remekművét – képzeletben. S mily erőteljes és páratlan minden ilyen terv, mily káprázatosan ragyogó minden gondolat, mily életre gerjesztő minden ily sejtalem. Valóban a gondolkozó és érző embernek nagyobb diadalát sehol sem láthatom jobban kifejezve, mint éppen e tervezési vágyában, e tökéletességre való törekedésében: az akaratban.

A cselekvés, az alkotás, az eszméknek a valóságra való átváltása már inkább kudarc, mint győzelem. Valahol Echegaray¹ felsóhajt, hogy van-e nagyobb tragoedia, van-e valami szomorubb dolog, mint egy kivésetlen márványtömb, egy üres váson, egy sima fehér papírv. S én ma e kérdésre szeretnék *igenlően* felelni. Igen is van: a kivésutt márványtömb, a befestett váson s a teleirt papírv.

Mig kezünk az alkotás forró kékjétől remeg, addig igen is ott van az üres papíron teljes álomvilágunk a legtökéletesebb rajzolatban, a legpompásabb kivitelben. Amint azonban hozzányulunk a tollhoz s rögzíteni akarjuk gondolatainkat, minden eltűnik s csak az elszállt sejtalemek halvány aranyfűstje tapad írásunkhoz. A sejtalem, a terv: a tökéletesség, a diadal; a kivitel, a tentás ákum-bákummal bekarmolászott papiros: a megváltozhatatlan, fekete valóság.

Ezek jutottak eszembe az új év első órájában, aki elegy-belegy írásaimat figyelemmel fogja kísérni, mindig ezeket az elveket látandja kidomborítva leveleimben, bármiről is fogok írni. Aki nem egyezik velem, az forduljon el tőlem, nem bánom.² Nincs hozzá semmi közöm!

¹ Echegaray [sh.]

² banom. [sh.]

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 1. sz. 1905. jan. 1., 4–5.
Rovat: Napi hírek.

Megjegyzések

Föltehetőleg erre a *Heti levélre* történik utalás Kosztolányi Babits Mihálynak 1905. február 18-án írt levelében: „übermentsch [!] erénynek homokos és hamus gyümölcse lett az összetépett Arany-értekezés s a »heti levél«” (KDL1, 362, 366).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

acelas: acélos

Echegaray: José Echegaray y Eizaguirre (írói álnevén José Hayaseca, 1832–1916) baszk származású spanyol drámaíró, politikus, 1904-ben megosztott irodalmi Nobel-díjat kapott. A földézett gondolat forrása *A nagy Galeotto* című dráma, amelyben a főszereplő művész a megvalósítás lehetetlenségétől szenved, mégsem tud lemondani az alkotásról (a mű Patthy Károly fordításában 1890-ben jelent meg). Kosztolányi 1916-ban önálló írást közöl a szerzőről, s ezt a drámáját mint legjellemzőbbet és legmaradandóbbat emeli ki (Szk, 144–145).

Heti levél.

Egy bosszantóan érdekes s aktualitását soha el nem veszítő kérdésről szeretnék egyet-mást elmondani, azon problémák egyikéről, melyről mindenki beszél, melyről annyian vitatkoznak s melyben végleges megállapodás a mai napig sem jött létre: a tekintély kérdéséről. Azt hiszem, hogy a legműveletlenebb embernek is van valamelyes fogalma róla, kezdve a másolásból élő diurnistától föl egészen a legszebben fészülködő¹ osztálytanácsosig. Az ily kérdések a gondolkozó emberiség közprédái s mindenki ront, vagy javít valamit rajtuk. Mert, mellesleg megjegyzem, az ember bármily elaljasodott, parlagi és műveletlen mindég édes testvére a gondolkozásnak. Nem tud nemgondolkozni, mert megélhetésével és boldogulásával² függ össze, hogy működtesse agysejtje[i]t. Az első gondolat talán a monda-ember paradicsomból való kiűzetése után szülemlett meg, akkor, mikor az élet megkezdődött. Csak szellemi életünk finomságáról, a gondolkozási tényező kiválasztásáról beszélhetünk, pangásról soha. Azok a magasröptű, gondolatdus művek, melyek a szellemvilág legmagasabb régióiban mozognak, mélyen vágják be gyökerüket az élet zsiros televény-földjébe.

De most nem ilyen ideákról van szó. Nagyon is a földön csuszó eszmékről, nagyon is silány és értéktelen dologról: a *ma* szentnek hirdetett abszolút tekintélyről. Megvallom e szó ma már unalmas előtttem, mert eljutottam ama pontig, hogy inkább meghajlok az ostobák előtt, semhogy vitatkozzam velök; s hogy tollamra veszem egyedüli oka az, hogy rámutassak azon rothasztó hatásra amelyet a társadalom minden rétegére gyakorol.

¹ fészülködő [sh.]

² boldogulásával [sh.]

Sokan emlegetik például, hogy a társadalom, tekintélyek elismerése nélkül, anarchiává változnék, de nagyon kevesen gondolnak arra, hogy az összes aljas ösztönök, a hipokrizisek kiválogatott finomságai, a gyáva hódolatok ezerféle nemei a tekintélynek való sunyi hódolásban lelik forrásukat. Egy ember élém áll s azt állítja magáról, hogy tévedhetetlen, mindenttudó, gáncstalan, s akármit mondok, neki van igaza. S jaj nekem, ha véletlenül épen én találnék – minden jó akaratom ellenére – igazat mondani, mert pusztán az ő monopoliuma a tudás. Vele szemben minden tiltakozó szónak el kell némulnia. Mert ő egy testület diplomás tagja, mert ő a tudományos pöffeszkedés tudatlan képviselője, mert ő a tekintély. Ebben az egy szóban öszpontosítja összes becsvágyát s ez egyben támadó fegyvere és paizsa neki. Ez a szó, mely elkülönözi a több halandótól s megvédi a velők való lealacsonyító érintkezéstől, az a bűvös szaiszi fátyol, mely alatt a tudatlanság és üresség lappang.

Igazán nem tudom ki erkölcstelenebb, az az egyén, ki a józan ész ellenére ily bástyafallal övezi magát körül, vagy azok a cikkelyek, melyek¹ a mai romlott társadalmat ily kerü[l]ő utakon igyekeznek kormányozni. Végig kell csak tekintenem az egyetemeken s látnom kell egyes tanárok aprócska elméleteit és nevetséges követelődéseit, vagy jól szemügyre kell csak vennem néhány öntelt, gőgös félistent, ki szentségtörésnek tartja, ha kétes értékű igazságaiból csak egy betűt is eltérek, vagy ha oly merész vagyok, hogy szerényen, de határozottan az én igazamat védem s lehetetlen meg nem győződve lennem, hogy ez az erény a legsilányabbaknak privilegiuma. De ez még nem veszedelmes, inkább érdekes és mulattató. Az azonban, hogy a társadalom ily hamis bálványoknak hódol s ily rossz gyógyszerrel akarja meggyógyítani súlyos hibáit: végzetes, szörnyűséges tévedés.

A tekintélyek keresése és az előttük való meghódolás örökemberi. Mindnyájunknak vannak hősei, kiket legszentebbnek és legnagyobbak tartunk. Egyiknek Jézus, másiknak Buddha, Mohamed, másnak ismét Shakespeare, Goethe, Dante. Ez az a nagy érzelem, melyet Carlyle „hero worship”-nek hőstiszteletnek nevez.

¹ mely [sh.]

Mindez természetes és erkölcsös. Az azonban, hogy a társadalom intézményeinek rozszant alkotmányát olyaténképen próbálja toldozni-foldozni, hogy egyeseket hivatalosan hőssé avat s a tisztelgetet törvényekbe cikkelyezi erőszakos és természetellen. Az egyén pedig, a ki e védfal mögé buvik s nem igyekszik a többivel való versenyt keresni gyáva és üres s nem érdemli meg, hogy kalapot emeljünk előtte.

Annak, a kinek komoly igénye van a tiszteletre, minden esetben megkapja azt. Lehetetlen, hogy egy igazán nagy embert ne tiszteljenek! Az ok mindég meghozza az okozatát s a tudás, a nagyságra más felelet, mint a mély tisztelés és őszinte elismerés nem lehet. Az iskolákban a legtudatlanabb és erőszakosabb lurkók is elnémulnak, ha látják föllebbvalójuk imponáló tudását. A fő azonban az, hogy a hódolatot soha sem *követeljük* meg, hanem *idézzék* elő a birtokukban levő sokféle eszközzel. A lázadókat győzzék le a nagyoknak fegyverével: a tudással s hassanak avval az erővel, melyet Goethe valahol világ-hatalomnak nevez: a tapintattal. Jaj azoknak, a kik a végsőkhöz folyamodnak s megfutnak az alattvalókkal való harctól!

Ilyenténképen az egész nehéz és bonyodalmas kérdés békés és boldog megoldást nyerne. A legfontosabb az, hogy az egyének jogait eltipró intézmények keretébe igazán nagy emberek kerüljenek, kik a tekintély vaskorlátait maguk rontják szét. Nyugodt, világos fejű emberek, kik mindenkinek megadják a tudás jogát s harcra szállanak a kevesebb tudásuakkal. Igen, én azokról a zenikről álmodom, kik megírják a „Hamlet”-jüket s levette minden komolykodó feszt, tombolva hemberegnek túláradó örömlükben a dolgozó szobájuk szönyegén...¹

De elég. Csak arra akartam rá mutatni, hogy mi a palliatív gyógyszer ama nagy betegségnek, melyet a tekintély idéz elő a mai társadalom testében. Mert egyidőre, míg az általános műveltség korszaka el nem következik, fenn kell még állnia, mint szükséges rosznak, hogy a tájékozott igaztalanság ellen vértől szolgáljon. De csak ezen célra s csak addig. A bölcs ember ugy sem él vele sohasem. Az igazi tekintély ott végződik, a hol a nevét kiejtik.

¹ szönyegén...ö [sh.]

Az igazi tekintély természetes erő, békés hatalom. Ölő, gyilkos kard, melyet sohasem szabad használni.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 6. sz. 1905. jan. 8., 4–5. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, jan. 7.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

diurnistától: napidíjas alkalmazott, írnok

büvös szájszi fátyol: Sais ókori város Egyiptomban; görög legendák szerint volt itt egy kép, amelyet fátyol takart el a külvilágtól, s aki felemelte a fátylat, elfelejtett mosolyogni

Shakespeare: William Shakespeare (1564–1616) angol költő, drámaíró, színész. Kosztolányi levelezésében, ahogy cikkeiben is, igen gyakran előfordul a neve, mindig mint a legnagyobb művészi példaképek egyike. Több önálló írást is közölt róla (Szk, 13–37) s számtalan színikritikát műveinek előadásairól (SzE I., 22–100; SzE II., 282–285, 305, 325–328, 368–370, 453–455, 466–467, 590–591). Kosztolányi a külföldi Shakespeare-szakirodalomban is jártas volt, 1933-ban hosszabb összehasonlító elemzést írt a *Téli rege* új fordítása kapcsán (NyL, 516–530). A *Téli regét* (1930), a *Rómeó és Júliát* (1930), valamint a *Lear királyt* fordította le egészében, továbbá részleteket ültetett át az *Ahogy tetszik*, a *Szeget szeggel*, a *Szentivánéji álom*, illetve a *III. Richárd* című darabokból (IK I., 41–49).

Dante: Dante Alighieri, eredetileg Durante (1265–1321) olasz költő. Kosztolányi ifjúkori levelezésében barátaival gyakorta emlegetik mint nagy klasszikust; Kosztolányi cikkeiben hasonlóképp bukkan föl. Dante fő művéről 1912-ben, Babits *Pokol*-fordításáról megjelent rövidebb írásában is szólt (Tf, 454–455).

Carlyle „hero worship”-nek hőstiszteletnek nevez: Thomas Carlyle (1795–1881) skót történétíró *On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History* (1840) című munkájának fő állítására utal: a világtörténelem nem egyéb, mint a nagy emberek munkájának összessége, ezért a „hőstisztelet” az emberiség legfőbb éltetője. A kötet magyarul először 1900-ban jelent meg Végh Arthur fordításában, *Hősökről* címmel.

hemberegnek: vagy hemperegnek. Czuczor Gergely és Fogarasi János munkája, *A magyar nyelv szótára* (1862) szóösszetétel részeként ismeri: *öszve-hëmbérég* vagy *-hëmpérég*. Ballagi Mór *A magyar nyelv teljes szótárában* (1867) önállóan is föltünteti.

palliatív: tünetek enyhítésére irányuló gyógymód

Heti levél.

Mindenki ismeri a katona temetést. Elöl megy a halottkocsi minden különösebb disz nélkül, azután az elhunyt százada szigorú, katonai pompában. A száz legény a parancsoló tiszt szavára egyszerre megmerevedik, a puskájához kap s a gyászzene elhallgat. Egy pillanat múlva vörös tűz sugárzik ki a puskák fekete csőüregéből s az ég visszhangzik az érces dőrejtől. A század az eltávozott bajtárs után küldi szárnyas ólomgolyóját. Aztán kemény vezényszóra megfordul az oszlop s harsogó trombita szóval, újjongó indulóval járja be a várost.

A multkor ilyenforma gyászszertartást néztem végig egy barátommal, a ki a katonáék brutalitásán igen nagyon megbotráncozott. Kérdezte tőlem nem kegyetlenség-e ily germán hadi nyersességgel végig siklani a fájdalom mélysége felett, sőt Dante szép szavait is idézte, melyek azt mondják, hogy semmi sem fájdalmasabb a buban, mint az öröm tudata. Mindenesetre furcsa az ilyen vig gyászcerémónia s be kell vallanom, hogy mikor először láttam, reám is visszásan hatott kissé. De mikor tovább gondolkoztam rajta, nagyon észszerűnek, szépnek, sőt magasztosnak tetszett. Ma meg, ha nem is kívánok nyomban katonailag eltemettetn[i], a legnépszerűbb intézménynek tartom, a mi a mi siránczó, tömjénzagu Európánkban existál.

Először is kétségbevonom, hogy egy igazán jól játszott induló, melyben az öröm halhatatlansága harsog, nem képes felvidítani a legszomorubb kedélyt is. Bánataink és örömeink nincsenek ok nélkül. Kedélyünk arra felé billen, a hol nagyobb az érzelemdag. Ha meg vagyok terhelve szenvedésektől, bánatoktól, keresem a szórakozást, hogy ez ellensúlylaly bizonyos egyensúlyt tudjak létrehozni zavart lelkiállapotomban. Ez lélektani tény és ez a katonáék mellett szól.

De ha magasabb szempontból tekintjük a tárgyat, akkor sem ítéltetjük el őket. Ők egy bevégezett dolgot zárnak le katonás

fináléval. A merev test mellől felszárnyal az örök dal, harcias marconasággal, kevély nyakassággal, mint a szakállas gótok paizsba bugott szilaj harcdala, melyet Odinhoz küldtek fel. A bánattól nem tudnak semmit sem.

És végre az örök öröm, a kéj mindig több volt, mint a sopánkodás s a melankólikus tétlenség. Ez ismét egy szempont. De legfőképpen egy másik nézőpontból szeretném bemutatni Mars fiainak bölcsességét. Azt hiszem, hogy midőn a temetéseken sirván-sirunk, inkább pár lényegtelen külső körülmény, az alkalom ünnepélyessége s főleg az önzés csálja szemünkbe a könnyet, mint az elhunyt iránt való feltétlen szeretet. Pár napig felfüggesztettük rendes életmódunkat, feketeposztós szobában jártunk-keltünk, látogatókat fogadtunk, kik lehetőleg komor arcot igyekeztek felöltetni; mi természetesebb, minthogy kicsordul szemünkből a könny? Nem akarom sérteni az ember fájdalm[á]t. Nem a könny drága gyöngyét sem! De váltig szeretném a nemes nedűt a pszichológia görebjébe önteni, melegíteni, elpárologtatni, szóval analizálni s bizony mondom nagyon sokan megdöbbenének, látván mily kevés van abban a könyben az igazi bánatból s mily sok esztelenség, mily sok ösztönszerűség és mily tömérdek önzés van benne!

Mit bánt hát bennünket, ha felharsog a trombita s csattog a czintányér és a dobról levonják a gyászfátyolt, miután eltűnt szemünk elől a koporsó? Azt hiszem ez reánk, de még a halott legközelebbi rokonaira nézve sem lehet sértő. Gyöngé érvnek tekintve azt is, hogy a halál szörnyűséges és komoly dolog, a legkomolyabb, a mi e földtekén létezik, mert ez csak reánk vonatkoztatva az s ez sem mindenkoron. Tudjuk milyen a halál? Mért fogjuk rá, hogy éppen szomorú, mikor talán¹ éppen az ember legnagyobb diadala? Nem, a koporsó mellől elhangzó diadalének valami mély szimbólum, mely rezgésbe hozza minden idegemet s heves gyönyörre dobantja szívemet!

A rejtélyt megoldani nem tudjuk, miért hát sirnunk? A hol a mi sokat gunyolt, de valóban nagyon hatalmas elménk semmire sem megy, ott a gyenge könnyü sem fog segíteni. Semmi esetre sem, mert nagyon is erőtlen és természetellen! A halál legmegrázóbb

¹ talan [sh.]

ábrázolásait nem azokon¹ a képeken leltem meg, hol az ember tomboló fájdmát láttam dühöngeni a kihült porhüvely felett. Egy ember, ki merev és élettelen testvérére reá tekint tágranyilt szemmel és fehérülő ajakkal: ime ez a halál reánk gyakorolt természetes hatása. Nem könnyű, nem nevetés, csak végtelen szótlanság, talányos hallgatás, melynek épen úgy nincs megfejtése, mint az elmúlásnak orvossága.

Miért nevezzük erkölcstelenségnek hát örömünk kitörését, hogy a földi bajok végre elmúltak? Ez nem oly természetes-e épen, mint a bánat tombolása?

Igen, generális ur mély elismeréssel jelentem be önöknek alázatos és keveset érő civil hódolatomat. Önök megoldották a legnagyobb problémát, ha nem is teljesen, legalább is annyira, mint gondolkozóink és költőink. Szóljon tehát a zene, az öröm dala s a test távozzék a sirba! Ön százados ur adjon jelt a kardjával s a trombitás nagy tüdejéből fujja át az összes életkedvet a réz-instrumentumba és zug[j]on a mindent megoldó öröm mélységes akordja. S azután azt sem bánom, ha ön, ó százados ur, e mély filozófiai cselekedete előtt megvizsgálja kinek nincs nyakkendője és ki nem tisztította ki ünnepi kabátja gombjait...

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 12. sz. 1905. jan. 15., 5–6.
Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka jan. 14[.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Dante szép szavait is idézte: Kosztolányi föltehetően a *Pokol* Ötödik énekében Francesca szólamára céloz, amely Babits Mihály fordításában így hangzik: „Nincs semmi szomorítóbb, / mint emlékezni régi szép időre / nyomorban”

Odinhoz: Odin az óskandináv mitológia isteneinek legnagyobbja, a háború és a halottak istene. Az ógermán mitológiában Woden vagy Wotan a megfelelője. Carlyle előző *Heti levél*ben említett munkájának első előadása szintén Odin alakjával és a skandináv hitregével foglalkozik.

gőrebjébe: lombikjába

¹ azon [sh.]

Heti levél.

Tény, hogy nincs elviselhetlenebb dolog, mint az izléstelenség. Több rokonszenvvel nézek egy nagystilű gyilkosra, ki bizonyos aesthesissel¹ csinálta hóhőrmesterségét, mint a szatócskodó közepszerűség enyhén büntetendő lopásaira, egyáltalán büntetés alá nem eső baklövésére, mely azonban több kárt csinál intézményeinkben, mint az erőszakosak markos vandalismusa. Szóval minden tekintetben türhetetlen látvány az, ha izléstelen ember cselekszik; nála csak egy bántóbb van talán: ha a tapintatlan izléses és eredeti akar lenni. Ez egyszerűen szörnyüség.

Hát még ha az otromba és ügyetlen tömeg fel akar emelkedni az átlag emberek nézetei fölé! Ha az a test, amely egy nyugodtan emésztő, lomha kolosszus lassúságával mozgott évezredekén át, egyszerre szárnyra akar kapni s túl próbálja repülni a sást és a sólyomot! Mondanom sem kell, hogy evvel a kísérlettel kétszeresen nevetséges leszen a tehetetlen ezerfejú szörny.

Ha magamban vagyok gondolkozhatok, járok a saját eszem után. De ha a tömeg magához ragad, minden másképpen lesz. A kölcsönös megalkuvás révén egy rugóvá, vagy csak egy kerékfoggá válok gépeze[t]ében s akarva nem akarva e[l]vesztem egyéniségemet: megyek arra, a merre a többiek.

A tömegpsychológiának ilyfajta jelenségét észleltem az utóbbi időben, mióta az orosz–japán háború tart. Mindnyájan japán–barátok vagyunk, mert ez így illik. A háború megkezdésekor nem a hadüzenés körülményeit vettük tekintetbe, hanem a harcoló felek számát s rokonszenvünk önkéntelenül a gyengébb fél javára billent el. A tömeg nagylelkűsködött. Pártját fogta a gyámoltalanabbnak, vele küzdött, vele érezett, úgy a mint a sakknál is

¹ aestherissel [sh.]

mindenkoron a gyöngébb játzó¹ oldalára állunk, ha két előttünk indifferens egyén verekszik. S azóta tart e japánbarát-láz. Azóta hirdetik ujságjaink, hogy essünk térdre a ferde szemü, thea-ivó sárgák előtt s menjünk Ázsiába tanulni művészetet, tudományt, azóta tapsolunk kárörvendően, ha olvassuk, hogy Mandsuria hegyein az orosz csapatok tönkrementek. Ki[s]zinezük az apró sárga emberkék önfentartási ösztönből vívott élet-halál harcát, de megfedekezünk arról a számos hőstettéről, melyet a szerencsétlen orosz katonák napról-napra véghezvisznek. Az oroszok tudniillik rettenetes emberek: halzsirt isznak, fagygyugyertyát esznek, nyers bőrből készült bundákat hordanak, melyekből talán még csöpög is a megölt állat vére, bozontos szemöldökük alatt sunyian villog a szemük. Egyszóval mind műveletlenek. A cár, a fehér cár pedig márványtermeken sétál, örökösen zord és hallgatag s jól ápolt kezéről lebüzklik az undorító vérszag. A japán nép meg minden tekintetben tökéletes.

Ilyen téveszmék után indultunk mindannyian s alig hiszem, hogy van közülünk egyetlenegy is, ki elmondhatná magáról, hogy e gondolatok sohasem villantak át agyán. S ez nagyon is érthető; az első pillanatban támpontot kerestünk magunknak s a legközelebbihez kapaszkodtunk. Ma azonban illő, hogy hideg fejjel nézzünk a dolgok chaoszába s erősen devalváljuk a sárga emberkék értékét, kik Európa etiquette-asztalán valóságos jou-joukká váltak. A ki a kultur-történetet s Japán históriáját csak felületesen is ismeri, az mindenesetre nekem ad igazat.

Mit tett ez a nép az emberiségért, milyen férfiai voltak, kik kiváltak a tipegő kárikatura² alakok közül s helyet foglaltak a kultura versenyében; elhatott-e hozzánk egyetlenegy nagyobb művészi alkotásuk hire, s hatott-e az ő Kose-no Kanaoka festőjük és Csurajuki költőjük csak egyetlen gyümölcse is? Bizonyosan nem. A japánok építészetüket, festészetüket, irodalmukat pusztán az Európaiaktól kölcsönözték s tudományuk jelenleg glossariumok készítésére, egyes tőlünk átvett rendszerek magyarázására szorítkozik. Költőjük legnagyobb része pedig kizárólag fordító.

¹ játso [sh.]

² kárikatura [sh.]

Üvegfestésük, kézimunkájuk inkább curiosum, mint nagybecsű művészeti alkotás.

Nem szabad tehát elvakultaknak lennünk! S ezerszer nem szabad elfelednünk, hogy az oroszoknak olyan kulturájuk van, hogy vele csak az angol, vagy német mérkőzhetik. Most, hogy ezeket a sorokat írom, elfog valami mélységes elérzékenyedés s eszembe jut az a pillanat, mikor Puskind és Turgenyevet először olvastam. Egy más világ tündöklő pompája áradt ki belőle felém; a mélységes, melancholikus szláv lélek végtelen melegségét éreztem, mert az ő írásuk csakugyan végtelenül egyéni és végtelenül orosz. Tolsztoj Elek, Nekrassov Miklós, de főleg Lermontov Mihály költeményes füzetei azon könyvek közé tartoznak, melyeket naponta forgatok. Mindegyik könyvükből erőteljes és izmos gondolatok áradnak felém; mindegyik sorukból érzem az orosz tél zuzmarás¹ frissességét és egy örökké élő humor csendes mosolyát. Istenem, ki tud ugy mosolyogni, mint Gogol! Ki tud oly harmóniát teremteni, mint a moralista Tolsztoj!

S most erre a népre agyarkodunk és egy európai színvonalra még nem is emelkedett, minden intézményében minket utánzó ázsiai fajt becézgetünk esztelen szeretetünkkel? Micsoda célja van az ily hókusz-pókusznak? Nem fonák, és visszás dolog, hogy elhuzunk attól a néptől, melylyel rokonok vagyunk a vérségnél is erősebb szellemi közösség révén? Tépést kell tennünk az orosz sebesült tátongó oldalára, nem szuró tövist!

Am² legyenek japánbarátok, az intelligenciának az orosz fegyverek győzelmét kell kérni. Ha nem is a csataterén, azon a másikon, melyen egykor a legnagyobb diadalát vivja ki a győzelmes szláv nép. Mert Oroszországban minden lélek csatakéss, a fiatal irónemzedéktől kezdve a legnyomorultabb munkásig. Az aknák kék derengésü odvain a kanócok már füstölögnek. S az lesz aztán a hajnal, a feltámadás, ha majd a vér, a tűz s a felkelő nap izzó sugárzatában testvéresülve talpra áll a művelt, jóságos, óriási orosz nép!

¹ zuzmarák [sh.]

² Am [sh.]

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 18. sz. 1905. jan. 22., 5–6. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, jan. 21.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

*aesthesis*szel: műérzékkel, szépérzékkel

mióta az orosz–japán háború tart: Kosztolányi cikkének megírása idején csaknem egy éve. A Japán Birodalom 1904. február 8-án üzent hadat az Orosz Birodalomnak, majd – az orosz flotta csuzimai veresége után – 1905. szeptember 5-én Portsmouthban kötöttek békét a háborús felek. Oroszország kivonult Mandzsúriából, lemondott a Szahalin sziget déli részéről, Korea pedig Japán fennhatósága alá került. Kosztolányi viszonya később megváltozik a keleti kultúrához, azon belül a japánokhoz is. Ezt nem csupán versfordításai, de a versfordításokhoz írt, keleti műveltséget méltató szavai is jelzik (JMF, 455–492).

Mandsuria: Mandzsúria egy nagy kiterjedésű, saját történelemmel rendelkező földrajzi régió Északkelet-Ázsiában, a történelem során váltakozva kínai, japán és orosz fennhatóság alatt

jou-joukká: (fr.) *joujou* játék

Kose-no Kanaoka: Kose Kanaoka (802?–897?) japán festő

Csurajuki: Ki no Curajuki (883–946) japán költő

Puskint: Alekszandr Szergejevics Puskin (1799–1837) orosz költő, író, drámaíró. Kosztolányi 1935-ben közöl róla önálló írást (Szk, 74–77; lásd még ZÁGONYI 1990, 110–118).

Turgenyevet: Ivan Szergejevics Turgenyev (1818–1883) orosz író, drámaíró, költő, műfordító. Kosztolányi *Natália* című darabja színházi előadásáról írva 1927-ben méltatja életművét, s nihilizmusában látja legfőbb értékét (Szk, 104–105).

Tolsztoj: Lev Nyikolajevics Tolsztoj (1828–1910) orosz író, bölcsele. Kosztolányi fiatalkorának meghatározó alakja; 1904-ben hírt ad arról is, hogy a Babitstól kölcsönkapott, Julius Hart által írt Tolsztoj-monográfiát olvassa (KDL1, 143). Több ízben is közölt róla írást. Értekező prózájában mindvégig a 20. század egyik legmeghatározóbb alkotójaként jelenik meg. Érdemes megemlíteni, hiszen több szövegben is visszatér Kosztolányi azon vélekedése, amely szerint az *Ivan Iljics halála* az egyik legmeghatározóbb remekmű (SzE I., 168–170; SzE II., 459–460, 469–471, 473–474, 557–560; lásd még ZÁGONYI 1990, 11–46).

Nekrassov Miklós: Nyikolaj Alekszejevics Nyekraszov (1821–1878) orosz költő. Kosztolányi *Az orosz dal* címmel fordít tőle verset (MK1, 439–440; lásd még ZÁGONYI 1990, 133–137).

Lermontov Mihály: Mihail Jurjevics Lermontov (1814–1841) orosz író, költő. Kosztolányi *A tör* címmel fordította le egy versét (MK1, 443–444; lásd még ZÁGONYI 1990, 125–133).

Gogol: Nyikolaj Vasziljevics Gogol (1809–1852) ukrán származású orosz író. Érdemes megemlíteni, hogy a még gimnazista Kosztolányi az önképzőkörben fölsimeri és keményen leleplezi egy társa Gogol-plágiumát (Hicsik 2021, 408). 1915-ben *A revizor* egy előadásáról ír lelkesedéssel, majd tíz évvel később a *Házasság* című darabról (SzE I., 131–132; SzE II., 546–547).

Heti levél.

Legutóbb átutaztam Budapesten. Gyönyörű volt ez az ifjú város a januári reggel fehér tündöklésében. Ezer és ezer kereszt villogott a téli napfényben, az óriási aranyos kupolák rózsaszín ködbe burkolódtak és a térhódító, kemény és hatalmas magyar szó diadalmas tengerzugásként csapkodta a házak falait. Mámostor gyönyörrel jártam az utcák során. Köröttem ismert rendben haladtak el a város jól ismert típusai s nagyban forrt már a politika erjedő mustja is. A hirdető táblákon nagybetűs meghívók kiáltottak rám s a jogászvilág szokottnál elevenebb vitatkozása is rendkívüli dolgokat jelentett.¹ Csupa tetterő, érdeklődés és várakozás vett körül. S én még is elvonultam a tömegtől, elkalandoztam ismeretlen kőpalota-szegélyes utakon és kerestem egy szobrot. És ezt a szobrot nem találtam meg!

Igazán éppen akkor jutott eszembe, hogy Kossuth Lajos ércebe öntött mása még nem áll Budapesten. A pénz régen együtt van, a jegyzőkönyveket lezárták, az elszámolásokat elvégezték s az életben számüzött Kossuth arra van kárhoztatva, hogy halála után is idegen földön legyen s Amerikában idegen nyelvű nép között álljon hirdetve egy hosszú élet nagy szenvedéseit s egy nagy kor nagy diadalait. Nem vagyok barátja a külsőségeknek. Tudom, hogy az ő nevéhez mi, törpe epigonok nem sokat adhatunk. Mi neki a mi szobrunk, ki tisztább volt itt lenn az aranyból, keményebb a vasból és szívósabb az acélból? S lesz-e olyan szoborművész, ki méltóképpen kiönti dicső alakját? Ki tudja hideg kőbe vésni ezt a szót: Kossuth? Ki tudja oly fölségesre formálni életének mozzanatait, a milyen valóban volt? Igen, itt a művészet és valóság sorsa megfordul; szobrász száll majd le hozzá és tőle koldul ihletet, hogy méltóképpen kiformázhassa művészi és olyannyira egész életét. Azt

¹ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

hiszem, ha mindnyájunk lelkében felbuzgó tűzpatak alkotó erővé válnék: csak is akkor tudnánk egy hozzá méltó szoborképet faragni. Nem egy ember, de az egész magyarság, az egész nemzet.

E nemzetért veszem ajkamra Kossuth¹ nevét. Mert rám nézve nem fontos, hogy ott lássam fővárosunk utcáján az ő szilárd, intő alakját. Egész élete elevenen él a lelkemben. Minden mozzanata egy-egy szoborcsoport. Hisz minden tette oly klasszikus volt s oly szoborszerű!

Az egyszerű ügyvéd, a ki az országgyűlést elbűvöli varázsos beszédével: ime az egyik szobor. S aztán sok, sok más. A tüzes újságíró, kinek szavára egy nemzet les visszafojtott lélekzettel; a börtönbe zárt politikus s végül az a sápadt alak, ki fekete köpenyben láztól égő szemekkel összefont karral leborul a nemzet nagysága előtt. Aztán a menekülő, a megtört, de le nem tört emigrans és végre a legfájóbb kép! – az agg patriarcha, ki Torinóban idegen vánkora hajlja le leroskadó fejét.

Valóban az ily élet mintázására nem kell szobor. Mert maga is az.

De nem ő róla van szó, hanem a nemzetről, melynek nagy szüksége volt és leszen rája. Nem azért, mert lelkéből lelkedzett fia volt, hanem, mert igazán nagy ember volt. Vasember. Ércember.

Mi természetesebb tehát, minthogy ezt az alakot megörökítsük? Mi természetellenesebb, mint a késedelem?

Az ő neve messze idegenbe elhat. James Russel Lowell,² észak-amerikai költő, Emerson szellemi rokona, egy gyönyörű ódát szentelt az ő emlékezetének. Az emberiség büszke arra, hogy élt a földgolyón egykoron egy oly ember, kit Kossuth Lajosnak hívtak.

Mi pedig késedelmezünk, jegyzőkönyveket írunk, szerződéseket kötünk, megbízásokat adunk és veszünk, csakhogy elhalasztassuk szent kötelességünk teljesítését. Mindnyájunk kívánná látni a nemzethőst és még sem jelenik meg halála után az örökkévalóság mezében; a vérünket, aranyunkat adjuk oda szobrára s a neki szánt tér pusztaságos és üres. Valami titkos szellemkéz köti meg munkálni vágyó karunkat, valami érthetetlenül misztikus lidérc

¹ Kossut [sh.]

² Lowett, [sh.]

fekszi meg a keblünket s ha felemlítjük dacos haraggal telt szavunkat selypítő hangok titokzatos meséket mondanak egy szomoru öreg emberről, ki beteges és gyakorta sir...

És ezzel el kell hallgatnunk. A nemzet, a tíz millió szemben áll egy szomoru öreg emberrel tehetetlenül, közönyösen, vállát vonva. Vár valami véletlenre, de egy hang sem hagyja el ajkát.¹ S ez az a mi leverő és megbélyegző mindannyiunkra nézve.

Ha hőseinket nem tiszteljük nagy vétet követünk el; a tisztelet elhalasztásának minden perce egy gyilkos dőfés önmagunk ellen: de a közöny szégyen reánk és gyalázat utódainkra. Mert ezerszer nem oly megbélyegző a nem-akarás, mint a tétlen apathia. A ki valamit nem akar, igenlő választ is ad bizonyos tekintetben. Azt mondja, hogy ne legyen meg valami Tíz parancs. De az, a ki semmit sem akar, az gyenge és gyáva. Az a² nemzet pedig, a ki nagyjai iránt ennyire közönyös, nem érdemli meg a jobb jövődőt.

Mondják ki hát, hogy Kossuth szobrát nem akarják felállítani egy bizonyos időpontig, követve elveit, a melyekért számüzött lett. Azt mondta, hogy addig, míg az az uralkodó ül Magyarország trónján, kit ő egykoron ledöntött onnan, nem lép hazája földjére. Ezt ő mondotta és megtartotta. A nemzet hozzáteheti, hogy ő meg bronzban sem állithatja fel legszentebb ereklyéjét addig.

Ez férfias és nyílt elbirálása a kérdésnek, olyan, a mely a magyar nemzethez és Kossuth Lajos nevéhez illik. A másik azonban alattomos és megvetendő; szentségtörés³ a legnagyobb hős ellen, ki Magyarországért élt és halt. A világtörténelem tanúsága szerint mindég győz a nagyság; ha ma nem, holnap. Az a szellemnépes éjszaka, az a lidércteli szürkület, mely most megbénítja kezeinket előbb-utóbb szétfoszlik. S akkor feleletet kapunk kérdésünkre s görcsösen összeszorított öklünk előtt áll majd a szellem-éjek főrendezője.

Szomoru gondokkal hagytam el a fővárost. Láttam, hogy a szép föld még mindég a szellemek hazája s véghetetlen sok megmagyarázhatatlan és láthatatlan erő mozgat bennünket. Ugy érzem, hogy a tündéri város csak félig otthonunk; egyik felében mi

¹ akját. [sh.]

² Az [sh.]

³ szentségtörést [sh.]

tanyázunk, a másikban a villik, a manók és lidércek laknak. Aztán lassan eltűnt előlem a káprázatos perspektíva. S mikor vonatom a határ felé robogott s én a kupé ablakából kihajoltam, hogy bucsut intsek hazámnak, már nem láttam semmit sem. Lassan leszállt az éj a szellemektől szorongatott Magyarországra.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 25. sz. 1905. jan. 29., 6. Ro-vat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, jan[.] 28[.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Legutóbb átutaztam Budapesten: Kosztolányi a budapesti egyetem bölcsészkarán tanult, de az 1904/1905-ös tanévben két félévet járt a bécsi egyetemre, ahonnan bizonyos időközönként Magyarországra látogatott (vö. KDL1, 796–818)

Kossuth Lajos: Kossuth (1802–1894) Kosztolányi gyerekkorának meghatározó alakjaként jelenik meg, ahogy 1900. december 20-ai naplóbejegyzése is mutatja (KDLN, 783; lásd továbbá a függelék IV. szövegét). Nagyapja, Kosztolányi Ágoston ugyanis ifjú korában Bem apó seregében harcolt, majd követte Kossuthot törökországi s amerikai száműzetésébe (BK, 398).

A pénz régen együtt van: Kossuth Lajos halálakor, 1894-ben döntés született egy Kossuth-szobor felállításáról. Állami támogatásból és közadakozásból gyűjtötték össze az emlékmű költségeit. Az 1903-as pályázat sikertelen volt. 1906-ban írtak csak ki újabb pályázatot, melynek győztese, Horvay János 1911-ben kezdte el terve megvalósítását.

James Russel Lowell: James Russell Lowell (1819–1891) amerikai költő és író, Virginia Woolf keresztapja. Kosztolányi *Kossuth* és *Az utcán* című verseit fordította le (IK I., 25).

villik: a villi tündér értelemben használt kifejezés a germán mitológiával kapcsolatban

Heti levél.

Önöket, boldog szabadkaiak, e héten komolyan és nagyon irigyeltem. Mindenféleképpen ritka eset; megérdemli, hogy feljegyezzük. S önök kegyesek lesznek nekem megengedni, hogy megindokoljam, mennyiben vágyódtam e héten az én sokat csufolt szülővárosom falai közé.

A nemzeti színház nagy művésze, Pethes Imre, újólág vendég-szerepelt nálunk. Bizonyára minden lármás fogadtatás nélkül várta a pályaházban a színészek küldöttsége s ő is csendesesen félrevonult, hogy készüljön az előadásra. De este, mikor a lámpák elé lépett, mindenki érezhette, hogy ez a zaj nélkül érkező vendég nagyobb kincseket hozott magával, mint azok, kik kevélyen terpeszkedő diadalivek alatt négylovas hintón robognak be a bámulók sorfalai között. Elhozta hozzánk az igazi művészet kincsét. Az ő művészete káprázatos gyémántját!

Nem minden meggondolás nélkül választottam e képet. Az ő, minden salaktól megtisztított játékát alig hasonlithatom máshoz, mint a drágakövek királyához, mely előkelő fönségben tündököl. Távol¹ minden színesen villogó csecse-becse kötől, egészen egyedül: méltóságosan, jeges csilámmal. Nála minden természetes és közvetlen; nála minden művészien elrendezett s csiszolt, mint a gyémánt jegecei. Játéka majd hideg és fagyos; majd varázsos szikrákat ad. Minden azonban akaratától függ. S ezt mindenkoron a színműiróinak rendeli alá, de úgy, hogy azért mindig érezhetjük egyéniségét, mely azonosíthatja magát a költő törekvésével. Pethes igazi nagy színész.

Ha jellemeznem kellene, azt mondanám róla, hogy végtelesen arisztokratikus természet. Nem mindenkinek játszik, a legfelsőbb tizezernek csupán. Ő, aki Schakespeare-t oly bámulatosan

¹ Tavol [sh.]

interpretálja „Hamlet”-ben megértette teljesen azt, amit a dán királyfi mond a színészeknek. A szakértők, egyetlenegy izléses ember véleménye többet ér, mint egész színházak viharos tapsai. S ezt a tanácsot ő folytonosan követi. Bizonyos tekintetben szembeszáll a közizléssel, elhagyja a színpad fogalmával egybenőtt sallangokat, egyszerű és nemes tökéletességgel beszél, cselekszik. Nem különben, a hogy mi az életben. Ha a színpad deszkáira lép, egyáltalában¹ nem akar színész lenni. S épen ezért emelkedik ki mindenik közül!

Nem tulozok, ha azt mondom, hogy a nagyon is demokratikus Magyarországon még mindég idegenkedéssel tekintenek az aristokratikus² irodalomra és művészetre. Költészetünkben még mindig a 40-es éveknek visszhangja csendül fel, s akarva nem akarva nem tudunk megszabadulni a mult rozsdás nézeteitől. Nem értékeset és nagyot kívánunk, csak közérthetőt s ennek aztán tapsolunk. Ez áll a költészetről, de talán a színészetről még inkább. Ha megfordulok a színházban, lépten-nyomon látom, hogy a közönségünk még mindég jobban szereti látni a színészt, mint az embert. Sz[e]reti, ha³ a szája ize szerint játszik; ha szaval és ágál. Akarja tudni, hogy színházban van. S ez a demokratikus hajlamu magyar faj sajátos jellemvonása. A ki kételkedik szavamban, azt a német irodalomra utalom, hová az arisztokratikus művészet már a XVIII. században⁴ bevonult Goethe személyében.

Pethes nem hódol meg e követelményeknek. Ő valósággal modern színész. Nemcsak költői lelkület, ki mély érzéssel és intuitív szemlélettel egy pillanat alatt megérzi a költő célját, hanem nagy intellektus is, ki psychologiaiilag oldja meg feladatát. Schakespeare az ő tanító mestere, ki Hamlet III. felvonásában a színészetről oly fölséges egyszerűséggel beszél. A drámának⁵ ezt a részét bizonyára nem csak elmondotta Pethes, hanem meg is gondolta s meg is szivlelte.

¹ lép. egyáltalában [sh.]

² aristokratikus [sh.]

³ éa [sh.]

⁴ században [sh.]

⁵ dráma [sh.]

S itt találom az ő állítólagos hidegségének magyarázatát.¹ Van ugyanis az ő játékában egy nekem nagyon rokonszenves vonás: a mindég jelen levő művészi öntudat, melyet sokan hidegségnek szeretnek nevezni. Ő sohasem ragadtatja el magát a szenvedélytől. Fékezi magát, talán erőltetésébe is kerül. Talán könnyebb is volna tovább sodortatni magát a szenvedély hullámaival, de ezt soha sem teszi. Talán több tapsot is kapna, ha így tenne; de ő erre nem vágyik. Ő az igazi művészetet keresi és akarja. Ő m[i]ndég szem előtt tartja a mesterek mesterének ama tanítását, hogy a szenvedély zuhataga, szélvésze és forgószele közepett is mindég szükségünk van „bizonyos mérsékletre”. S evvel a mérséklettel uralkodik ő a szenvedélyeken, evvel igázza le a durva valóságot a művészet szellem-korlátaiba. Ezért oly hatalma[s], ha a szinpadra lép. Tudom, hogy itt ő az ur; a szenvedélyek legyőzője, ki egy pillanat alatt tűzével lángra gyujthat mindnyájunkat, bár ő sohasem lesz rabja neki. Ez adja meg az ő művészetének azt a varázsos feszültséget, mely mindnyájunkat meghódít. Ha aztán felszakítja a szenvedélyek tűzpatakjainak zsilipjét, akkor gyönyörködhetünk az indulatok zivatarának minden borzalmában és rettenetességében!

Sohasem felejttem el velőkgig ható szenvedélyes játékát a „Hamlet”-ben, midőn a királyfi² barátjaitól elő[s]zör vesz hirt a szellem megjelenéséről. Hamlet már előzőleg tépelődött s rosszat sejtett. De erről nem szólt senkinek. Mélakóros³ nyugalommal epés válaszokat dobott oda anyjának. Barátai azonban hirt hoznak neki. Egész lelke megremeg. Görcsösen nyul a bizonyíték után. Rémülten tekint körül nem hal[l]gatja-e őt valaki, örült nyugtalansággal, idegesen rohan az ajtóhoz, aztán maga köré öleli, csaknem karjára kapja barátait, mint két csecsemőt, s lihegve, sirva kérdegeti őket. Csaknem leszívja ajkairól⁴ a szókat... Hogy játszotta ezt Pethes! Mily nagy volt, mily óriási!

Coquelin azt mondja a színész nagysága sokoldalúságában áll. Lehet; de én sohasem láttam az ő művészetét jobban ragyogni, mint éppen a nagy, klasszikus darabokban. Itt érvényesült tiszta,

¹ magyarázatát. [sh.]

² királyfi [sh.]

³ Melakóros [sh.]

⁴ ajkairól [sh.]

erős beszéde egész érces tökéletességében; itt érte el tetőpontját pszichológiai értelmezése. Merem állítani, hogy az ő játéka legalább is úgy megvilágította előttem a Hamlet-problémát, m[i]nt Brandes könyve.

De érzem, hogy szavaim tökéletlenek s kevésbé mutatják be az ő művészetét. A színészet lényegét nehezen rögzíthetjük meg szavakban. Egy színészt jellemezni, majdnem annyi, mint egy zenedaráb tartalmát elmesélni. Mindkettőre csak azt mondhatjuk jó, vagy nem jó. Mindkét művészeti alkotás értékét nem csak az határozza meg, hogy mi van benne, hanem, ha nem csalogodom, az is, hogy mi nincs. Ezt pedig bajos megállapítani. Ezt látni és hallani kell!

Önök azonban látták és hallották Pethes művészetét. Mint mondtam irigyelem önöket ezért. Azért pedig leginkább, hogy tetszésüknek egyszerűen dörgő tapssal adtak kifejezést, nem ily hosszas elmélkedéssel, mint én.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 30. sz. 1905. febr. 5., 6. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, febr. 4[.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Pethes Imre: (1864–1924) eredetileg jogi, illetve bölcsész végzettséget szerzett.

A színiakadémia elvégzése után vidéken (Győr, Arad, Szeged, Debrecen) játszott, majd a Vígszínház, 1903-tól haláláig pedig a Nemzeti Színház tagja lett, 1923-tól a színház örökös tagja. Tanított a színiakadémián is. Kosztolányi nem csupán e korai cikkekben, de később is többször, a legnagyobb elismeréssel ír alakításairól, művészetéről (SzE II., 587–593).

ujólag vendégszerepelt: vö. 50. és 52. szöveg

pályaházban: pályaudvaron

jegec: (nyelvújítás kori szó a jég főnévből) átvitt értelemben kristály

Hamlet III. felvonásában: Shakespeare drámájában nyújtott alakításával kapcsolatban még vö. 50. szöveg

a mesterek mesterének ama tanítását, hogy a szenvedély zuhatagja, szélvesze és forgószele közepett is mindig szükségünk van „bizonyos mérsékletre”: utalás Hamlet színésznek adott tanácsára a III. felvonás 2. színének elején; Arany János fordításában: „mert a szenvedély valódi zuhataga, szélvesze, s mondhatnám, forgószele közepett is bizonyos mérsékletre kell törekedned és szert tenned, mi annak simaságot adjon. Ó, a lelkem facsarodik belé, ha egy tagbaszakadt, parókás fejű fickót hallok, hogyan tépi foszlánnyá, csupa rongyokká a szenvedélyt”.

Coquelin: Benoît-Constant Coquelin (1841–1909) francia színész

Brandes könyve: Georg Brandes (1842–1927) dán irodalomkritikus és -tudós Shakespeare-ről szóló kései munkája (1897–1898), melyet William Archer 1905-ben fordított angolra. A levelezésben Brandes neve említődik csak, de gyanítható, hogy Kosztolányinak az angol kötet ekkor már járt a kezében.

Heti levél.

A magányról szeretnék egyetmást elmondani.

Ezuttal azonban felmentem magam ama közkötelességtől, hogy az egyedüllétet nagyszerűnek, gondolattermőnek és kellemesnek nevezzem, mint minden idők minden költői. A magányosság leg-szebb dalát úgy is elénekelte már a legbüvösebb magyar álmodó, Csokonay Vitéz Mihály. Mindnyájan áhitattal járulunk a kisasz-szondi¹ szőke bükkfák templomi homályába. Látjuk magunk előtt a mohos gyertyának tövét, hová a holdsugár ezüstös borzongással hull és halljuk az elszorult sziv mély mélabuját. És megszeret-jük nyomban a költőt, a dalt, a magányt. Mindez helyes, mindez igaz, mert költészet. A költőnek éppen akkor van igaza, mikor nem az igazságot énekli. Ha azonban prózában irunk, félre kell tennünk az álmodást s kiméletlenül a valóságra kell mutatnunk, ha mindjárt ezek tiltakozó és lemosolygó ítéletével kell is szem-beszállnunk.

Az az áldott magányosság tehát éppen nem oly áldott, mint ahogy sokan hiszik, éppen nem a bölcsék és a költők menhelye, éppen nem sebgyógyító és könyapasztó, hanem nagyon is áldat-lan, elviselhetetlen s minden borzalom és szomorúság fészke. Ter-mészetellenes és elmetompító; kinzó és elernyesztő. Az ember és a magány összeférhetetlen két ellenség.

A halálos ítélet legszörnyűbb faja lenne az ha egy társunkat örökös egyedüllétre kárhoztatnánk; rettenetesebb, mint a viz-nek a fejre való csepegtetése; embertelenebb, mint Arbusz Pé-ter minden válogatott kinzása. Sőt nekünk, kik évezredek óta az egymásra való utaltság boldog közösségében éltünk, egyszerűen elképzelhetetlen, mi a feltétlen magányosság. A rabot a tömlöc fenekére vetjük, elzárjuk tőle a fényt, látogatót nem engedünk

¹ hiszszassondi [sh.]

be hozzá, ám ott van mindenkori a börtönőr, a porkoláb. Ha az irdatlan erdőn haladunk át, bármelyik pillanatban ránk támadhat egy haramia, vagy előbukkonhatik a fatörzsek mögül egy mókus: itt sem vagyunk teljesen elszigetelve. Bármily magányosan is érezzük magunkat, minden percben meg van a lehetősége annak, hogy valaki utunkba jöjjön s ez a vigasztaló, ez teszi elképzelhetetlenné a magányt s ez mutatja, mily természetellenes, mily nem emberi.

Nagyon mellékes az, hogy a környezetünk milyen szemmel néz reánk; akár érdeklődik irántunk, akár gyűlöl, akár egyáltalában tudomást sem vesz rólunk, mindig könnyebbségünkre van az a tudat, hogy emberek környeznek. Ezt a dolgot azonban nem igen vagyunk hajlandók elismerni. Szeretjük magunkat áltatni s azt mondani: „elég vagyok magamnak”, miután pár órára, vagy napra száműztük magunkat az emberi társadalomból. Ez természetesen enyhülés. De próbálnók csak meg a teljes számkivetettség keserveit, rögtön visszasírnánk társaink közé s bizony nem írnánk ódát a magányhoz.

A rideg elszigeteltség nemcsak a művelődéstörténet és a gazdasági élet legfőbb akadályozója, hanem szellemi képességünk és kedélyvilágunk tönkretévője. Sokat beszéltek művekről, melyek magányban jöttek létre, de elfelejtették¹ feljegyezni, hány gondolatot és hány érzelmet fojtott el halálos csendjével, fagyos egyformaságával. Az üldözött lélek elfut az emberektől s megírja remekművét az erdő zöld homályában. Nem az emberek voltak az ihletői, az, kik elől futott.

Az egész irodalom ezt tanúsítja; a költők és nagy gondolkozók, kik oly ellentétes és finom anyagokból voltak szerkesztve, mindig mélységes érdeklődéssel szemlélték az élet körfutását és keresték az embereket. Ha volt sok, ki embergyűlölő volt és futott a társasálettól, csak pihenni vonult el, mert sokkal jobban átfuttatta magán az élet hullámcsapását, mint a többiek, de alkotni mindig visszatért az emberekhez.

És nemcsak azért irtózunk mindannyian a magunkra maradás gondolatától, mert gyengéknek érezzük erőnket a nagy közös testből való kiszakadás után, hanem főleg azért, hogy holt

¹ elfelejtették [sh.]

környezetünkön nem látjuk tetteink hatását. Az ember bárminő koru, műveltségü, cselekedni akar; ható tényező vágyik lenni mások lelki világában. Nem bánja, róják meg, helytelenítsék cselekedetét, csak vegyék é[s]zre – ez a fő. Mások mosolyából, könnyéből ismerjük meg ennen lelki szükségünket. A cselekvés kifelé, másokra irányul s ha megmozgatott emberi ideget – elérte a célját.

S most gondoljuk el a föltétlen magány, hamisan istenített természet, a bazalt sziklás barlangok s a fenyőrengetegek mit fognak felelni bánatunkra és örömünkre? Meredten, hidegen bámulnak reánk s nem tudnak rólunk semmit sem. Nem értik meg a szavunkat, pedig oly sok mondani valónk van. Nem éppen fontos gondolatok talán, de nagyon sok szó és hang s ezeknek ki kell jönniök nyomott mellünkéből, másképen elpusztulunk.

Jerusalem,¹ a bécsi egyetem tudós pszológusa, erre vonatkozólag végtelen érdekes esetet mesélt el. A bostoni psychopathológiai intézetben volt egy siketnéma-vak leány, olyan lény tehát, akinek nagyon kevés köze volt e világhoz, melyet soha sem látott, soha sem hallott s amit sohasem tudott megszólítani. Hosszas orvosi kezelés s a véletlen különös játéka folytán megszólalt. Az első értelmes mondata az volt, hogy sok, nagyon sok hang van a fejében. Egy hangorkán tombolt benne s ő az élet természetes ösztönével kiáltani kezdett.

De mindezeknél fontosabb az, hogy a magunk szemlé[l]ése, bármily értelmi fokon is vagyunk, egy időben mindig kellemetlenebbé válik. Ha benézünk a titkok titkába s kiméletlenül boncolgatjuk lelki világunk rejtélyeit, fáradtság és gyengeség fog el. A nagy igazságokat ilyenkor elvetjük s boldogan kopogtatunk be a családos szobák ajtaján. S ez a jellemvonás általános emberi; ha lelkünk nagy, eszünk erős, a gondolkozás félelmétől menekülünk; ha törpék vagyunk,² az analom hajt a társaságokba. Lock, a nagy angol empirista inkább volt egy gyermekkel, mint magában.

Csak arra akartam ráutalni, hogy a XIX. század pessimistáival szemben mégis a görög bölcsnek van igaza. A magány azonban szent marad. Fussunk el az erdőkbe minden fenhéjázás nélkül

¹ Jenisalem, [sh.]

² vagyünk, [sh.]

pihenni, de adjuk meg embertársainknak is azt, ami az övék: ez volt vezérgondolatom. A magányra egyébképen semmi panaszom sincs. Még ezt a levelet sem írhattam volna meg nélküle.

A mi magányunk ime, emberekkel van benépesítve: ez az élet. Az igazi magány a halál. A csöndet szeretjük, ha zaj szakíthatja meg. A mi Ermenonvilleünk mindig ezer ellenséggel, ezer barátal van környezve.

A régi mondás nagyon igaz: az ember társas lény. Ezzel természetesen nem azt mondom, hogy felszínes, örökösen hajbókoló piperkóc, vagy fecsegő nyárspolgár: társas lény és nem társasági...

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 36. sz. 1905. febr. 12., 4–5. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, feb[r]. 11.

Megjegyzések

A cikkben egyezések mutatkoznak Kosztolányi későbbi írásával, lásd a 123b szöveget.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Csokonay Vitéz Mihály: Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) neve a korai forrásokban zömmel ípszilonnal szerepel. Kosztolányi az 1901/1902-es tanévben egyik nyertes önképzőköri dolgozatát is e költőelődnek szentelte, *Emlékbeszéd Csokonay Vitéz Mihály felett* címmel (MEKM, 89; KDL1, 802), később Babitsnak írt leveleiben is kiemeli Csokonai jelentős szerepét a magyar nyelv egyedülálló művészi fölhasználásával kapcsolatban, amelyet bevallása szerint Dóczi Lajos *Csokonai* című könyve (1902) nyomán ismert föl (KDL1, 202, 208). Csokonai összes műveinek 1922-es megjelenésekor a *Nyugat*ba kritikát ír, amelyben a költő addigi túl- és alulértékelésének hátrányaira mutat rá, s korai meggyőződésével összhangban ismét a nyelvezet szerepét hangsúlyozza az életművel kapcsolatban, később pedig Somló Béla Csokonai legszebb verseiből válogatott kiadványába készít előszót, amelybe korábbi szemléjéből sok gondolatot áttemel (Tf, 84–87, 676–680).

kisszaszondi szőke bükkfák: Csokonai 1798-ban hosszabb ideig tartózkodott a Somogyi-dombságban található Kisasszond községben; itt keletkezett a *Magánosság*hoz című verse

Arbusz Péter minden válogatott kinzása: Pedro de Arbues (1441 k.–1485) spanyol inkvizítor volt, Zaragozában gyilkolták meg; a katolikus egyház 1867-ben szentté avatta

Jerusalem: Wilhelm Jerusalem (1854–1923) osztrák bölcseész és pedagógus, a bécsi egyetem tanára; Kosztolányi bécsi tanulmányai alatt járt az óráira. „Jerusalem

brillíáns pszichológiai előadásokat tart. (Elemi pszichologia.)” – számolt be Babits Mihálynak 1904 novemberében (KDL1, 267).

Lock: John Locke (1632–1704) angol filozófus, orvos, politikus. Az empirizmus ismeretelméleti irányzatához köthető, amely az érzéki tapasztalatot tekinti a tudás megalapozó forrásának.

XIX. század pessimistáival: Kosztolányi elsősorban Nietzsche és Schopenhauer nézetein keresztül került kapcsolatba e szemlélettel. Arthur Schopenhauer (1788–1860) német filozófus Kosztolányi számára ifjú korától meghatározó bölcselő, baráti levelezésében sokszor hivatkozik rá mint aktuális olvasmányára vagy mint életérzését legjobban kifejező gondolkodóra. 1910-ben önálló szöveget is közöl róla (Szk, 68–69).

a görög bölcsnek van igaza: utalás Arisztotelész meghatározására, amely szerint az ember olyan élőlény (gör. *zoon*), amely logosszal rendelkezik, és poliszban él (állam, városállam, politikai közösség), azaz *zoon politikon*, s ez különbözteti meg a többi élőlénytől

A mi Ermenonvilleünk: a halála előtti években a franciaországi Ermenonville volt Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) francia filozófus, író lakóhelye, ahol visszavonultan élt. A remetélet szinonimájaként Csokonai *A' tihanyi Ekhóhoz* című versében is megjelenik, amelynek ismert sorára („Mint egy Russzó Ermenonvillében”) Kosztolányi cikke utal.

Heti levél.

Annyi szent, hogy ez a vén s nekünk olyannyira kedves Bécs meg volt rökönyödve! Minden szó, amit irtak az ujságok, igaz volt s ezennel felkérem önöket, ez egyszer higgyenek a magyar sajtónak. Szentigaz volt az egész városnak sejtelmes suttogása, gyáva találgatása és pipogya gunya; minden úgy történt, ahogy megírták. A bécsi nyárspolgárok mosolyogva biztatgatták egymást, mint olyan ember, aki maga sem hisz szavában; csendesesen összeültek kettecskén egy vén kávéház fülkéjében s próbálgattak másról beszélgetni, de sehogysem sikerült nekik. Végére még is csak visszatértek politikai világhajózásuk kezdőpontjára arra az eseményre, amelyre oly félelemmel tekintettek.

S az nap, mikor Kossuth a Burgba lépett épen meghuzódott a hizott nyárspolgariság. A jó osztrákok pökhendisége varázscsapásra alábbhagyott s ugyancsak felszökött a magyarok agioja. Egy jókedvű barátom, kinek állításaiért azonban semmiképen sem vállalom felelősséget, váltig állítja, hogy az audienca napján földig hajoltak előtte a pincérek, feltetézett porciókat kapott, s alig akartak tőle pénzt elfogadni, mikor fizetésre került a dolog. Azt hitték, hogy most már végleg mi leszünk az urak a császárvárosban.

Azért a szóért azonban magam is állok, hogy az osztrák sajtó a legnevetsegesebben viselkedett. Mindenféleképen fonák és szokatlan volt, amint szokott epés gunyát és halvaszületett élceit félretéve az engedékenység hangján próbált beszélni. Hunyász alamusziséggal hízelt nekünk és veregette vállunkat. Kossuth megérkezésekor meg épen szeretetreméltó volt. Tetőtől-talpig leírta a nagy magyar urat s váltig biztatgatta magát, hogy nem látszik olyan veszedelmesnek, mint a milyennek gondolják. Többek között erősen hangsúlyozta embonpointját s egy belletrista író á[!]tal is megirigyelhető elevenséggel rajzolta le szelideden

gömbölyödő¹ tokáját. Az ily ember csak nem veszedelmes, kiáltotta a rémüldöző közvéleménynek! Az ily emberek nem conspiráló Cassiusok, kik az osztrák kamarillának titkos vezéreit megölik, az ilyenek nem tervelnek, hanem éjjel alszanak. S ezzel még nem elégedett meg az osztrák zszurnaliszta.

Keményen aláhuzva azt is kinyomatta, hogy az arcán egyáltalában semmi magyar vonás sem vehető észre. Nincsen tehát semmi baj!

Ilyen hangon beszélt minden lap, kezdve a legelőkelőbbtől le egészen az illusztrált néplapokig. A népnek bemutatták Kossuth arcképét; sőt az audienca² jelenetét is megörökítették, de úgy, hogy a loyaltáson csorba ne essék. Valamelyik osztrák „művész” leleményes ötlete szerint a császárt kétszer akkorának ábrázolták, mint a kihallgatásra váró pártvezért, hogy így mindenkinek szemébe ötljék a két halandó közti tetemes különbség. A közönség kevés kétkedés után csakugyan elhitte, hogy az ama magyar ur, mert a sajtó már eleve értesített mindenkit, hogy sem fütyköst, sem karikás ostort, sem fokost nem hoz magával.

Ily százalmas nép közé utazott föl³ Kossuth Ferenc. Mi azonban, midőn a bécsi pályaudvarban leszállt, csendes örömmel és mély meghatottsággal tekintettünk reája. Fáradtnak és a rendesnél is melancholikusabbnak látszott, amint utazó plaidejét kezében tartva, kocsijához sietett. S ebben a pillanatban elfelejtve minden politikát az embert kerestem benne, aki küzd és szenved. A nyugodt, komoly férfiú ki a tudományban és a művészetben találja egyedüli gyönyörét, egyszerre a homloktérbe került. Egy nemzet nevében jött szót emelni s úgy látszott, mintha csakugyan nyomta volna felelősségének tudata. Talán a bécsi ut előtt nagy lelki harcot is vivott; talán sokat is háborgatta ifjusága és emlékei... azért volt olyan levert. S mikor ezt elgondoltam, megundorodtam attól, hogy ő most a köztársulat tárgya csupán és nem több. Én ebben a percben hideg nyugodtságában, csendes melázásában óriásinak láttam! Nem méltatlannak ahhoz a dicső előképhez, akit ő minden lépésében követ. Mert ő is megértette az idők szellemét.

¹ gömbölyödő [sh.]

² audienca [sh.]

³ föl [sh.]

Nem mondom el a másik nap történetét önök ugy is tudják, csupa szorongás volt, csupa édes-fájós sejtetem. Ime mondtuk a 67 éves Kossuth a 67-iki kiegyezés ferdén rakott alapköveit jött bontogatni, ő a nyugodt tudós, biztos kezű mérnök. A lánglelkű apa nagy alkotását a nyugodt fiu fogja betetőzni s az emberi szívnek összes lángja, viharos honszerelme, megfontolása a Kossuth névhez fog csatolódni.

A bécsiek nagyon csalódnak Kossuth Ferencben. A magyar alkotmány klasszikus [t]orzóját, melyet apja vérzivatarban, tüzpoklokon át mentett ki az enyészetből s karddal és szablyával vésett ki, ő fogja befejezni, a mérnök, a művész, az európai műveltség angol vésőjével. Ez az első, amit mondani akarok a jó bécsieknek. A második az, hogy ha Kossuth arcán ama veszedelmes magyar vonásokat nem is veszik észre, a politikáján mindenesetre észre fogják venni. Harmadsorban pedig azt tudatom velök, hogy ő mindig magával hordozza fokosát, ha selyemkeztűs kézzel is kezeli, ha szalonkabát alá is rejtí – még a király tanácskozó szobájában is. Az ily „fokosch”-ra nekünk, magyaroknak t. i. mindenkoron szükségünk lehet.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf., 42. sz. 1905. febr. 19., 5–6.
Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, feb[r]. 18.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

mikor Kossuth a Burgba lépett: Kossuth Ferencről (1841–1914), Kossuth Lajos legidősebb fiáról van szó, aki apja halála után tért vissza Magyarországra, s politikus lett. 1905-ben Kossuth lett a választásokra létrehozott „szövetkezett ellenzék” pártközi bizottságának elnöke, majd – a Fejérváry Géza-féle darabontkormány bukása után – a hatalomra kerülő koalíció egyik kulcsfigurája. A *Pesti Hírlap* vezércikkben számol be arról, hogy „a bécsi lapok [...] teljesen zsufolva vannak Kossuth-cikkekkkel, politikai ismertetésekkel, tudósításokkal, Kossuth Ferenc elveiről, politikai multjáról és leírások alakjáról, megjelenéséről” (Sz. n. 1905a, 1). Kosztolányi, aki ekkor egyetemi tanulmányai miatt Bécsben tartózkodik, lényegében a látogatás osztrák visszhangjáról tudósít. (Vö. SZEGEDY-MASZÁK 2010, 121.)

feltetézett porciókat: nagy ételadagokat

agioja: ázsioja, vagyis értéke

embonpointjét: (fr.) *en bon point*, jó állapotban (itt a testalkatra értendő)

Cassiusok: Caius Cassius Longinus (Kr. e. 87–42) római politikus, hadvezér. Brutusszal a Julius Caesar elleni összeesküvés szervezői voltak. A *Cassiusok* megnevezés a zsarnokölőkre vonatkozik.

a 67 éves Kossuth a 67-iki kiigyezés: ez csak némi túlzással igaz, hiszen az 1841-ben született Kossuth Ferenc 1905-ben még csak 64 éves volt

Heti levél.

A korán leszálló téli alkonyatban az ember önkénytelenül is álmodzik¹ és gondolkodik. A fehér köntösben álló fák összeölelkeznek a lassan elszürkülő, kék égboltozattal. A nagy utcákon kigyulnak a gázlámpások reszkető fénypontjai s egygyé olvadván, aranyos pántlikával szegik be az éj sötét köpenyét. Aztán kis vártatva fellobbannak az ég lámpásai is.

Az embert akarata ellenére lírai hangulatok lepik meg s szívesen kószál kissé minden sürgős teendője ellenére is. Az iskolák kapui kinyílnak s a homályos csarnokokból kedves gyerekfejek bukkannak ki. Az egyik utcában van a fiuk tanyája. Innen a vércevisongáshoz és a verébcsiripeléshez hasonló lárma hallatszik; a másik oldalról jönnek a kis leányok hangos beszéddel, aranyos fontoskodással. Utközben a két csapat találkozik: szó nélkül kikerülnek egymást s mindegyik siet a maga útján haza, a lámpafényben fürdő, kalácsokkal és lábasokkal megrakott ozsonnás asztalhoz.

Sokszor néztem végig ezt a vig csoportot s tiszta hangjukból erőt merítettem az élethez. Bámultam a frissességüket; irigyeltem a kedvüket. Dalos beszédük szebben cseng, mint bármily költemény ríme; üde kacagásuk úgy csilingel, mint valami ezüst csengetyű. S mikor ezt néha végignézem, eszembe jut az a régi mondás, hogy az ember az égből jön s a földbe megy. Csakugyan ez apró lényeken még rajta van a menyország himpora; minket már a sár bepiszkitott, az idő elnyűtt, a szenvedés elkoptatott. Közeledünk a földhöz, mely napról-napra jobban magához görnyesztí hátunkat.

Ily gondolatok között hánykolódva sokszor kérdezem magamtól, csakugyan nem mi vagyunk-e azok, kik e lényeket elrontjuk tudakosságunkkal, félszeg rendszerünkkel, bal felfogásukkal. S ez ötlet kapcsán mindig fokozódó megdöbbenéssel néztem a fiuk

¹ álmodzik [sh.]

és a leányok néma találkozását. Ime, mondtam magamban, ez már a mi okoskodó, minden szépséget sárba tipró bölcsességünk nyoma: a fiuk és leányok külön mennek s találkozáskor,¹ egymásra sem tekintenek, mintha semmi közük se lenne ügyeikhez. Mi kimondottuk, hogy fiainkat és leányainkat nem taníttatjuk együtt s ők szegénykéik kényetlenek beletörődni álszenteskedő törvényünk szigorú megváltozhatatlanságába, mert nagyon kevesünknek jut eszébe megkérdezni,² miért kell épp így lenni a dolgoknak. Egy század óta mindenki elismeri, hogy a férfinek és a nőnek azonos műveltség dukál. A gyermekek együtt tanítása ellen senki sem tud felhozni megszívlelendő érvet, mindenki át van hatva a két nem közt való érintkezés szükségszerű természetessé tételének tudatától s még is minden a régiiben marad. Nagyon kevesen kérdezik, miért mennek a leányok és fiuk külön-külön haza s miért nem együtt? Miért érvelnek balga argumentumokkal oly dolog ellen, amelyhez szó sem fér; miért akarják elválasztani őket, akik együvé tartoznak, elidegeníteni azokat, akiknek egymást megérteni s szeretni kellene már mostan is? Miért tüntetik fel bűnnek a szerelmet? Miért tesznek a tiszta, angyallelkű gyermek elé már az élet bejárójánál is oly tilalomfát, melynek felírata élénk ellentmondásban áll a természet s a józan ész törvényeivel? Ezt³ senki sem kérdezi és senki sem felel rá; pedig mondom, van legalább is oly fontos, mint az a néhány meddő és tartalmatlan vita, melyen politikusaink hónapokig rágódnak.

Ma még külön járnak mindketten iskolába; 15-20 év múlva azonban összehetnek majd s akkor úgy tekintenek egymás szemébe, mint két idegen, kiknek más volt a múltjuk, más a műveltségük, az eszmekörük. Barátságtalan közhelyek, fanyar társalgások gázlóin talán⁴ egymáshoz juthatnak; talán megértik egymást, talán nem. A tény azonban az, hogy feltétlenül találkozni fognak. Az a pöttön gyerek, ki táskájával gondtalanul⁵ parittyáz, husz év múlva remegve vall szerelmet annak a kis barna szépségnek,

¹ találkozáskor, [sh.]

² megkérdezni [sh.]

³ ezt [sh.]

⁴ talán [sh.]

⁵ gondtalanul [sh.]

ki most boldogan majszolja a narancsot s nem lehetetlen, hogy az a hangos torku fickó, ki összetépett irkáért sir, egykor átlövi fejét kegyetlen hölgye miatt vagy pláne világfájdalmas verseket ír s végigkilincseli velök az ország összes szerkesztősegit.

Nagyon komoly dolog ez, kérem alásan s valóban csak a legnagyobb keserűség ragadott el ilyen pogány vidámságra. Nevelési rendszerünk olyan, hogy ha a leányok és a fiuk elszigetelése lenne a célja, pompásan beválnék: így azonban nem.

Aki kétkedik szavaim valóságában, menjen egy szalonba és hallgassa meg a fiatal emberek és leányok társalgását. Egyszer rászánhatja magát, mert ha gyönyört nem is lel benne, mindenestre sokat tanul majd belőle. Megtudja, hogy a nők és a férfiak konverzációja ma vagy érzéki s ez még a jobbik eset, vagy vértelen és idegen. A mint ítéletet mondtak az időről, a színházról, beáll a rémes hallgatás, melyen még a legügyesebb coseur is csak nagy bajjal segíthet szellemi képességének feljebb és lejjebb csavarása által s akkor is nagyon kis időre. Az azonban bizonyos, hogy manapság mind a férfiak, mind a nők jobban szeretnek maguk között lenni, mint vegyes társaságban. Természetesen az átlagról szólok, melyet ily kérdésekben tekintetbe kell vennünk, nem egyes kiváló férfiokról és nőkről; a szabályról és nem a kivételtől. Ezen dolgok következményét mindnyájan ismerjük. A két idegen ember megismerkedik egymással. A férfi alig tudja kicsoda a menyasszonya. A leánynak apja és anyja mosolyogva tudtára adja, hogy szerelmes. És pár hét múlva már zörög a varrógép, készül a kelengye.

Ez azonban még az örvendetes, a kedves fordulat, mely a hibát legalább tetszetős külszínbe takarja el. A másiktól, melyet szintén a mai visszás iskoláztatás következményének tekintek, nem szólok: a botrányhajhászok e héten úgy is eleget gyönyörködtek a budapesti ernyei-eset válogatott¹ förtelmességeiben. Az ily társadalmi hullarothadék elemzése az orvostudományba tartozik s ezennel, mint ferde intézményeink okozatára, csak reá mutatunk.

Nem kerestem össze az érveimet s ime, hamarjában már egy jó csomó gyült össze az egymásba fonódó gondolatok révén. Aki komolyan gondolkozik a kérdésről, még többet fog találni; aki

¹ valogatott [sh.]

nincs elragadtatva a mai beteg társadalom hibáitól, az két kézzel fogja elfogadni Zola indítványát s nem találja nevetségesnek, hogy leányaink egy iskolapadba üljenek fiainkkal.

Igy a fiu megismeri választottját, a leány, mikor kezét házasságra nyújtja, nem lép bizonytalan kockázatra. Egyszerűen beszélnének egymással, mint két komoly ember, a szerelem internacionális nyelvén s nem hozakodnának elő a mai jó műveltség nevetséges rekvizitumaival.

A tanítókat meg én biztosítanám, hogy minden a rendes kerékvágásba menne. Tö[b]b csók nem csattanna el mint most: több szerelem se lenne, mint ma. Ez a csók azonban igazabb s ez a szerelem boldogabb volna.

Azok az ifju magyar tehetségek tehát, kik társadalmi regényt terveznek, mondjanak le tervükről; ezt a problémát jónevű elődjük, Flaubert már jórég letárgyalta a Madame Bovary-ban. Ha azonban az illetők, a sors különös fordulata folytán miniszterek lesznek, kérem őket alázattal, a cinquecento mellett gondoljanak az én igénytelen ideámra is.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 48. sz. 1905. febr. 26., 3–5. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, feb[r]. 25.

Megjegyzések

A cikkben egyezések mutatkoznak Kosztolányi későbbi írásával, lásd a 96. szöveget.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

fiainkat és leányainkat nem taníttatjuk együtt: a koedukált, vagyis a lányok és a fiúk egyazon intézményben, közös osztályban és azonos tantervek alapján történő oktatása Magyarországon csak 1950-ben valósult meg

Egy század óta mindenki elismeri, hogy a férfinak és a nőnek azonos műveltség dukál: az első állami leány-középiskola Veres Pálné kezdeményezésére 1875-ben kezdte meg működését Magyarországon. A nők egyetemi tanulmányait egy 1895-ben kiadott miniszteri rendelet tette lehetővé, ám az első nyolcosztályos leánygimnázium csak 1896-ban nyílt meg.

coseur: (fr.) *causeur*, házigazda, vendéglátó

Zola indítványát: Émile Zola (1840–1902) francia író, a naturalizmus irodalmi irányzatának egyik főalakja. A Dreyfus-ügyben játszott szerepéről lásd még az

55. szöveg jegyzetét. Kosztolányi önálló írást is közölt róla (101. szöveg). Zola indítványa valószínűleg a *Négy evangélium* regényciklus (1898–1902: *Termékenység, Munka, Igazság*) *Munka* című darabjára utal, amely azt sugallja, hogy a női egyenjogúság a koedukáció révén valósulhat meg. A regény 1901-ben már olvasható volt magyarul.

cinquecento: az érett reneszánsz korának olasz elnevezése. Kosztolányi célzása áttételesen Berzeviczy Albert kultuszminiszterre is érthető, akinek ismeretterjesztő előadásai nyomán 1902-ben jelent meg először *A cinquecento festészete és szobrászata (tekintet nélkül Velenczére)* című könyve, s akit 1905 májusában egy cikk – neve említése nélkül – megró vaskalaposságáért, mert „bár hivatásánál fogva, elsősorban volna hivatott a tudás és fejlődés vezérévé szegődni – mégis, még most is cinquecentóról ábrándozik” és a modern épületek és építészek ellen folytat harcot (Ág. 1905, 4); majd még ugyanebben a hónapban s ugyanezen lapban „a cinquecento márványarcu minisztere”-ként említődik ([jós] 1905, 4).

Heti levél.

Édes magyar véreim, kedves testvéreim, egy apróságos ügyet szeretnék hamarosan elintézni. Nem kevesebb emberről van szó, mint Lenau Miklósról, a magyar születésű osztrák költőről, kit annak idejében emberséggel ünnepeltünk rövid szalmaláng lelkesedéssel és hosszú beszédekkel. Akkoriban én is végtelen el voltam ragadtatva a csatádi szoborállítás eszméjétől s összekuporgatott garasaimat boldogan adtam kedves poétám monументumára. Ez már szép, mondtam magamban, a németgyűlölő magyar megembereli az idegen nagyságot is; ők reánk csak követ vetnek, mi a nagyjainak emlékkövet emelünk, mert még ellenségeinkkel is egyesülünk a költészet jegyében. Ez valóban példaadó kulturcs[e]lekedet, ismétелgettem, de csak addig, míg az ünnepély el nem mult.

Itt tudniillik a nagy költőt nem úgy tisztelték, amint vártam: hazafias ünnepséget csaptak s nem úgy hódoltak meg neki, mint idegen nemzet fiának, akit minden érző embernek tisztelni kell. Az ujságokban váltig olvashattuk, hogy a jó Niembsch magyar író. Tősgyökeres, keleti temperamentum, szittyavér, Petőfi édes testvére, Arany János öccse. Ez volt a harci szó. S nyomban aztán elővették a költeményeit, kipicéztek pár darabot, melyben néhány célzás van Magyarországra és kijelentették, hogy Lenau egyszerűen német nyelven író magyar költő s huncut gazember az, aki ezt tagadni meri. S ez még nem volt elég; jöttek az irodalomtörténeti smokok öles mondataikkal és körmönfont bizonyítékaikkal. Előrántották néhány magyar tájkép-költeményét s kajánul lobogtatván kezükben, követelték a maguk igazát. Milyen törőlmetszett magyar sarj volt az a Lenau; milyen hazai zamat, mily keleti tüzes hév van a költeményeiben. Egy félév múlva már a kathedráról hallottam s tudományos folyóiratokban olvastam ugyanezt.

Az illetőknek bizonyára nagyon könnyű volt ezt ily kereken kimondani, mert vagy nem olvasták az ő írásait, vagy nem volt izlésük, hogy érdemlegesen megítéljék, vagy nem akarták kimondani az igazságot. Én megpróbálok itt rámutatni, gondolván, hogy az igazmondásnál van elvégre nagyobb bűn is.

A magyar földön született Lenau minden tekintetben német költő. Nem talállok egyetlen egy vonást sem benne, ami a mi nemzeti karakterünkkel közös volna. Gyermekkorát a mi honunkban töltötte: ez igaz; el is ragadta a képzeletét egyik-másik népszokás, látta Tokaj bortermő hegyeit; de a népet soha sem ismerte s csak az élet külső mázát szemlélte, mélyéig soha sem hatolt. Annyit tudott rólunk, mint a többi idegen s később, mikor Bécsben költői pályafutásában az osztrák költők közé került, egy külföldi kíváncsiságával tekintett a harcias, kemény fajra, melyet soha sem értett meg. A pozsonyi országgyűlés idejében mosolyogva emlegette, hogy jól kikeni szalonnával a bajuszát s elmegy magyar képviselőnek.

Ily hangok csendülnek ki az ő sokat dicsért magyar tárgyú költeményeiből, melyeket én leggyöngébb és legharciasabb alkotásainak tartok. Szeretném ezeket egy nagy magyar népismerő elé tenni, hadd telnék kedve olvastukban.

Itt a magyarok élete abban áll, hogy isznak és éltetik a huszárokat; néha cigánymuzsikánál törökülés után táncolnak ugyan a Marosnál és a Tiszánál, később azonban megint isznak és – éltetik a huszárokat. Fáraó barna népe pedig piros nadrágban van s nem méla magyar andalgókat huz, hanem ősrégi csatadalokat és a hires csárdást, amely minden hire ellenére oláh tánc. Ha hozzáteszem, hogy a csikósok sarkantyus csizmában táncolnak holdfényes éjjelen és tokaji bort isznak, Lenau magyarságát tökéletesen megértettem.

A szívem facsarodik belé, mikor ezeket a lapokat forgatom, s valóssággal szégyenlem magamat. Ilyfajta hazug betyár-romantikát csak Szigligeti népszerűtlen dara[b]jaiban láttam, de még ottan is minden természetesebb. S még jobban bánt, ha elgondolom, hogy a királyi, nábobtermészetű elegáns és bölcs magyar fajt a külföld nem Mikszáth és Gárdonyi írásaiból ismeri, hanem éppen ilyen helyekről, hol a förtelmességig el vagyunk torzítva. Ezeknek az értesítéseknek köszönhetem aztán, hogy a francia vagy a német

először is a kardomat keresi; majd csodálkozik, hogy francia pantalonban járok és végül megkérdezi, hogy csakugyan csárdást eszünk s gulyást táncolunk-e.

Lenau sohasem beszélt jól magyarul. Irántunk való összes rokonszenve abban nyilatkozott csak, hogy szerette népdalainkat s egy alkalommal, mikor a német cenzura meg akarta műveit nyirbálni azon a cimen tiltakozott ellene, hogy magyar születésű.

Máskülönben Grün Anasztázzal együtt mindig büszkén vallotta magát osztrák költőnek. Ez¹ a tiszta igazság. Ily értelemben ő éppen annyira magyar költő, mint Grillparzer,² Moore, Körner vagy a bajai Karl Beck. Ők³ szintén sok magyar dalt, elbeszélést és drámát irtak s talán jobbat is, mint Lenau, kiből inkább a melancholia sötétjéből fellobogó szláv szenvedély égett, mint a magyaros heveség.

Mindezt csak az ő hamis dicsérői ellen hoztam fel, kik törpeségükben nem értek fel az ő nagy lényéhez. Nagysága örök s helye Leopardi és Byron mellett van; minden időknek egyik legnagyobb pessimistája. Azonkívül óriási ember, szerencsétlen ember, a legszerencsétlenebb.⁴ Költőtársai mosolyogva káromkodtak az emberekre, ő álmatlan éjszakákon, céltalanul, ábrándképektől⁵ zaklatva irta sötét költeményeit. Életének⁶ fele vonatkocsikban telt el, míg Byron vig pamphleteket⁷ irt, addig ő anyagi gondokkal küzdött és barátok, család nélkül vergődött szerencsétlen vége felé, mely oly varázshatalommal vonzotta magához. A döblingi tébolydában meg Széchenyi szomszédja volt.

Azok a magyar fiúk, akik Csatád környékén megfordulnak, látogassák meg a mi gyönyörű Lenau-szobrunkat. Verjék ki fejükből azokat⁸ a zavaros eszméket, amelyek eddig alakjához fűződtek s tekintsenek úgy reája, mint az emberre, a költőre, aki mindnyájunké.⁹ Az ő költészetét és szelid lelkének végtelen bánatát,

¹ Ezt [sh.]

² Grillpayker, [sh.]

³ Ős [sh.]

⁴ legszerencsétlenebb. [sh.]

⁵ ábrándképektől [sh.]

⁶ Eletének [sh.]

⁷ pamphleteker [sh.]

⁸ azt [sh.]

⁹ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

ha máshol nem, ott, a szoboralapzatnál át fogjuk érezni. A magyar művész nagyszerűen ábrázol[ta]. A költő ül s szeliden előrebukó fejjel, álmodó szemekkel messzire maga elé néz, nyugodtan és mégis kétségbeesetten, mint az a hajós, ki az előtte elterülő Océánon s a föléje boltozódó szürke égbolton hiába¹ keres szemének nyugpontot, megértvén, hogy minden veszte van. Tegyük le erre a szoborra hódolatunkat és koszorunkat.² Hajtsuk meg a fejünket a költőnek és áldozzuk könnyeinket annak a szerencsétlen embernek, aki a tébolyda folyosóin magát „armer Niembsch”-nek nevezte.

Ezzel önmagunknak tartozunk.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 54. sz. 1905. márc. 5., 5. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, márc. 3.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lenau Miklósról: Nikolaus Lenau, eredeti nevén Nikolaus Franz Niembsch Edler von Strehlenau (1802–1850) osztrák költő, az egykori Torontál vármegyei Csátádon (ma Románia) született. Németül és magyarul is tudott, verseit németül írta; magyar tárgyú verseiben a magyar táj, a pusztaság, a Hortobágy tűnik föl. Kosztolányi már korai naplójában nagy becsúval számol be Lenau műveinek fordításáról (KDLN, 766, 770, 781; vö. CsÁTH 2013, 208). Később *Három cigány* címmel fordította egyik versét (IK I., 307–308).

jó Niembsch: utalás Nikolaus Lenau polgári nevére

smokok: a smokk előkelősködő, szellemességét fitogtató ember. A német *Schmock* jelentése gerinctelen újságíró. Kosztolányi gyakorta használja a kifejezést publicisztikájában, illetve *A smokk* címmel fordítja le Jules Renard (1864–1910) francia író egyik művét, amelynek *Pár szó az íróról és a regényről* című előszavában így határozza meg a fogalmat: „A hőst, akit Jules Renard »écornifleur«-nek (élődsi, parazita) nevez, smokknak kereszteltem el, aki nálunk – sajnos – típus lett, és leginkább képviselője annak a kasztnak, amely az életben, a művészetben egyaránt élődsi, szomorú nulla.” (Szk, 469.)

poszsonyi országgyűlés idejében: 1825–1827-ben tartott országgyűlés, lényegében az első reformországgyűlés

Fáraó barna népe: szokás volt a cigányokat a Fáraó népének, fiainak nevezni, utalásként állítólagos egyiptomi származásukra

¹ hiába [sh.]

² koszorunkot. [sh.]

Szigligeti népszerűtlen darabjaiban: Szigligeti Ede (1814–1878) magyar színész, rendező, drámaíró. A „festett világ” feltehetően az általa megteremtett új műfajra, a népszínműre vonatkozik. Kosztolányi korai, 1901-es naplóbejegyzésében még a következő hangnemben írt róla: „Szigligeti Edének *Gritti Lajos* című remek történeti tragédiáját néztük meg. A darab gyönyörű, minden ízében sikerült, minden része dicséri szerzőjét. Édesatyám is volt színházba, ami nagy szó, mert ő csak olyan darabokat néz meg, melyekről biztosan tudja, hogy nem silányságok.” (KDLN, 790.) 1919-ben és 1920-ban darabjainak bemutatóiról közölt cikkeiben Kosztolányi inkább már nosztalgiaiával tekint Szigligeti műveire (SzE I., 143–147; SzE II., 268–269).

Mikszáth: Mikszáth Kálmán (1847–1910) magyar író, újságíró, szerkesztő, országgyűlési képviselő, a Kisfaludy Társaság és a Petőfi Társaság tagja. Az 1910-ben, Szabadkán rendezett Mikszáth-ünnepélyen Kosztolányi tartott róla előadást, ahogy az Milkó Izidornak írt leveléből kiderül (KDLN, 202). Többször is közöl róla cikket; mint íróát általában méltánylással mutatja be, ám Mikszáthnak *Az én kortársaim* című munkájáról írt 1916-os szövegében mint politikust, a „vacsorapárt” tagját elmarasztalja (Tf, 190–200).

Gárdonyi: Gárdonyi Géza (1863–1922) magyar író, költő, drámaíró, újságíró, pedagógus. 1907-ben Gárdonyi levélben köszöni meg a *Négy fal között* (KDLI, 629). Kosztolányi később többször ír műveiről, általában elismerően (Tf, 254–260; SzE I., 439–445).

pantolonban: pantallóban, hosszú szövetnadrágban

Grün Anasztázsal: Alexander von Auersperg (1806–1876) osztrák költő írói álneve, aki Ferenc József császár titkos tanácsosa s a bécsi egyetem doktora volt. Lenau barátjaként ő adta ki a költő hagyatékát és összes műveit.

Grillparzer: Franz Grillparzer (1791–1872) osztrák drámaíró, költő

Moore: hacsak nem sajtóhiba, nem tudni, hogy a név mögé gondolható Thomas Moore (1779–1852) miért szerepel a magyar vonatkozású német költők sorában; Bengi László föltevése szerint könnyen elképzelhető, hogy a szedő a számára ismeretlen Moltke Lipót Miksa (1819–1894) porosz születésű hírlapíró, költő nevét olvasta ki tévesen. Moltke könyvkereskedő-segéd volt, a szász népet dicsőítő verseket is írt, Bem hadnagyaként részt vett a szabadságharcban, ahol orosz, majd osztrák fogságba került. Később a német nyelv kutatásába fogott, amely törekvését a Grimm testvérek is elismerték, majd jövedelmezőbb könyvkiadással foglalkozott, s Shakespeare munkáinak tanulmányozásával is nevet szerzett magának.

Körner: Carl Theodor Körner (1791–1813) német költő; *Zrínyi* című drámáját Szemere Pál fordította magyarra, Kölcsey Ferenc tanulmányt írt róla

Karl Beck: Karl Isidor Beck (1817–1879) bajai születésű osztrák költő. Pesten, Bécsben, majd Lipcsében tanult. Berlinben, majd Bécsben telepedett le. Lenauhoz hasonlóan a magyar népelet is munkái tárgya volt (*Jankó, der ungarische Rosshirt*, 1841).

Leopárdi: Giacomo Leopardi (1798–1837) olasz költő

Byron: George Gordon Noel Byron, Lord of Newstead (1788–1824) angol költő, drámaíró. Kosztolányi egy korai, 1900 végi elragadtatott naplóbejegyzésében

arról számol be, hogy a költő *Don Juan* című művét olvassa (KDLN, 780–781). Már első hosszabb lélegzetű fordításai közt is szerepel Byron-mű, a *Childe Harold*, amelyet a Kisfaludy Társaság pályázatára nyújt be, de nem jár sikerrel (a fordítás beadásáról lásd bővebben ifj. Brenner Józsefnek 1904 októberében, Bécsből küldött levelét s annak jegyzeteit: KDL1, 233–235). Később *Inezhez* címmel fordítja Byron egyik versét (IK I., 55–56), illetve *Mazeppa* (1917, átdolgozva: 1924) és *Beppo* (1920) című műveit.

A döblingi tébolydában: Lenau 1844-től 1850. augusztus 22-én bekövetkező haláláig a döblingi elmegyógyintézetben élt. Széchenyi István (1791–1860) 1848. szeptember 5-től volt az intézet lakója. Kosztolányi már diákkorában többször készített az iskolai Széchenyi-pályázatra dolgozatot (Toncs–Loósz 1981, 41–46), 1904-ben pedig, amikor a bécsi egyetemen folytatta tanulmányait, unokafivérének írt levelében lelki megpróbáltatásait a gróf tébolyával vont párhuzam, képletesen a Döblinghez való közelség révén fejezte ki (KDL1, 220). Legemlékezetesebben *Lenni vagy nem lenni* című 1930-as szövegében öröktette meg alakját, 1933-ban pedig nagyeceni élményeiről közölt írást (Tf, 5–16, 88–91, vö. még 672).

magyar művész: a csatádi Lenau-szobor Radnai Béla (1873–1923) szobrászművész alkotása

„*armer Niembsch*”-nek: (ném.) szegény Niembschnek

Heti levél.

Csakhogymegszólamlott a jasna-poljanai remete is! Az ő szavára mindenkoron az egész művelt emberiség figyelt s meghódolt előtte az erő s a gyengeség egyaránt. Legutóbb akkor hallatta apostol-szavát, mikor a háboru ellen kelt ki nyugodt méltósággal, de mégis fönséges mózesi haraggal. És ekkor remegő érdeklődéssel és habozó félelemmel tekintettünk feléje. A c[s]odák korára gondoltunk, mikor, nem hívén saját szemünknek, láttuk, mint vetette a militarizmus és a cárizmus mérlege serpenyőjébe – a „Times” egy vékonyka füzete ellen – mázsás ágyugolyóit, középkori vasvértjeit és sulyos börtönláncait s aztán, mikor szavainak sulyát nem birta mindezekkel ellensúlyozni mint hajlott meg előtte. Ekkor a cár ellen szólalt fel. A multkor a cárért emelt szót.

Tolsztoj végre világosságot terem[t]ett a kompiláló firkászok s a vezércikk-dühöncök hóbot-chaoszában. Védelembe vette a cárt, a kit ma mindenki káromol, sőt még a ronggyá tépett Sergiust is és meg merte támadni a fölséges népet is, melyet ma mindnyájan magasztalunk. Ez ma ujságírói bonton. A nép lehet gyáva, hitvány és gyilkos, ha főhercegek kocsiját légbe röpíti, ma tapsolunk s szabadságról beszélünk. A ki fölül áll az zsarnok; azt meg kell ölni, mert rendet tud tartani a féktelen milliók felett; azt szét kell tiporni, mint a férget, mert hóhér. Az is nagy és ember. A tömeg azonban mindenkoron szent és sérthetetlen. A földi dolgok intézője, rendbetartója s bár annyit sem szerzett magának, hogy a kenyérharc tülekedésében meg tudna élni, hivatott arra, hogy az erősebbeken és a miveltebbeken uralkodjék. A nagy morálfilozófus mindezt tagadta s Sergius gyilkosait ép úgy elitélte, mint magát a meggyilkoltat.

A fenséges nép tiszteletén tehát evvel végtelen csorba esett s az a ki modern embernek és természetesen – szocialistának vallja magát, komolyan busulásnak adhatja fejét. De ha gondolkozni is

ak[a]r és nemcsak busulni, könnyen beláthatja, hogy neki nincs igaza. Az a harc, a mely ma éjszakon folyik, az emberiségre nem jelent semmitsem, legalább haladást legkevésbé sem, legfeljebb egy sokba kerülő, de értéktelen változást, mely az eddigi örök melódi[á]t variálja majd. Az ily tusa nem a jövő küzdelme. Nem egyéb, mint egy XX. századba áttett francia forradalom, mely hivatva lesz be[i]gazolni, hogy mennyire nincs igaza a győzőnek. Több eredményt semmiesetre sem várhatunk tőle, mint a többi demokrata mozgalmaktól, melyeknek természetes kisugárzása. Egy rombadőlt világ kései, véres virágát fogja megteremni, semmit egyebet. Sok emberéletet fog elragadni s egy lépéssel sem visz közelebb nagy célunkhoz. Mert a mult jegyében történik.

A jövő szózatát máshol kell keresnünk, fönn éjszakon a jelenkor két nagy apostolánál, de semmiesetre a XVIII. század enciclopedistáinál, kik az emberiség legnagyobb hazugságát adták ezek és ezek szájába ebben az egy szóban „egalité.” Ez az egy hazug szó vérbe fullasztotta a világot, hogy beláttassa velünk mennyire tévedtünk, bár annyira nem okultunk, hogy teljesen elvesztette volna ható erejét. A szociali[z]mus végleges csődje után érzük majd csak fel, mily otromba, tarthatatlan és káros szó ez: egyenlőség. Ember és egyenlőség – lehet-e két összeférhetetlenebb dolog? Van-e a mult poros lombtárában oly odonság, a mely ezzel vetekszik? Alig hiszem. S a mai haladók és a modernek a mult század ez ócskaságát uj nevek alatt tisztelik, imádják és bálványozzák, nem számolva azokkal a károkkal, mely belőle származik majd. Az emberiség minden nagy alkotása nem az egalitéből, hanem az inegalitéből jött létre. A tömeg mindég csak anyag volt, melyből az erősek s az arra valók kiváltak s a nagyok képződtek, sohasem produkáló erő. Ez nem a beteg idegzetű hypermodern német bölcslőnek az eszméje, hanem történelmi tény, mely lépésről-lépésre kimutatható. Így látta ezt az emberiség minden nagy álmodója, költője és gondolkozója kezdve Shakespearétól, ki oly határtalan megvetéssel rajzolta az állati, jóvá nem faragható csőcseléket, egész Ibsenig, a ki kimondotta, hogy soha si[n]cs neki igaza. A piros nyakkendő demokrata nem fognak megharagudni, ha hozzá teszem, még abban az esetben sem, ha oly lélekemelő gyilkolásokat visznek végbe, mint legutóbb Oroszországban. A jövő jelszava nem

az egyenlőség, hanem igenis az egyenlőtlenség, hol a legkiválóbb uralkodik s a szellemi egyenlőség, a Tolsztoj ideája.

A „Matin” tudositása véget vetett tehát a sok hazugságnak, melyet ma a lapok oly hangosan kürtölnek. Megadta mindkét pártnak az igazságot azáltal, hogy mindkettőt egyenlő mértékben elítélte ama sziklaszilárd elv alapján, melyre a nagy orosz jövő társadalmát építette. A morál-alkusok és az erkölcsi világ szatirái természetesen berzenkedtek ellene. Azt hangoztatják, hogy ez a világ csak álom s¹ szikla alapot kérnek, nem sziklaerős hitet és elvet. Ők az emberiségnek legnagyobb ellenségei! –

A napi események kapcsán nem szeretnék nagyon messze menni, csak arra vágnék még rámutatni, mennyire nem adtunk igazat magának a cárnak, mikor az utóbbi időben a szitkok záporát árasztot[t]uk reája. Nem akarok lándsát törni mellette. Célját sem akarom helyeselni, holott nagyon is szó fér ahhoz, hogy az olyan bárdolatlan tömeg csakugyan méltó-e az uralkodásra, pusztán lélektanilag szeretnék rá világot vetni. A cár hatalmas, azt mondják, mindenható. De ő is ember. Neki is, mint mindnyájunknak legfőbb java az élet. Minden kincsét és erejét ebben az edényben birja s ha ezt széttörik, vége lesz mindenének. Örökös rettegésben él s ha lefekszik, nem tudja felkel-e. Sorsa rettenetesb, mint bármelyik szibériai gályarabé. S ő mégis áll. Egy szavába kerülne, egy tollvonásába s megvásárolhatná az éhes tömegtől életét. De ő nem teszi. Áll egyenesen s ha buknia kell, így fog elbukni. Ez hősiesség, akár nemes, akár nemtelen, de hősiesség. Ez tiszteletünket s nem kicsinylő gunyunkat és kárörvendő bosszunkat hívja fel. S ezek nyomán bizonyára megértjük, hogy a mai közkeletű jelszavak nem oly igazak, mint első pillanatra látszanak s az eredetieskedő forradalmár-cikkecskék tulajdonképen rozsdás ódonságok, hazugságok, melyekben egy szemernyi megszívlelni való sincs.

Ily látszög alatt nézve egész más képet nyújt az orosz forradalom, mintha a mai divatos és otromba elveken keresztül tekintjük. A szennyes emberi indulatok céltalan civakodását látjuk benne és nem egy új korszak hajnalodását. A távolból² hallatszik a mult dala:

¹ a [sh.]

² távolból [sh.]

a marseillaise. A vérmocskos havon emberroncok fetrengenek, a rontás rontást szül. Ez a mult képe. A vöröslobogók magasra lengenek. Ezek a mult jelvényei. A ki a jövőt akarja látni, az forduljon az agg bölcs felé, ki jasna-poljanai magányában immár kinyíló sirjába néz s nem áll a gyűlölet lőtávolában. Kezében egy fehér lobogó lebeg. A béke zászlója. A jövő jelvénye.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 60. sz. 1905. márc. 12., 5. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, márc. 11[.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

jasna-poljanai remete: helyesen jasnaja poljanai remete, amely Tolsztojra utal, szülő- és lakóhelye megnevezésével

mint vetette a militarizmus és a cárizmus mérlege serpenyőjébe – a „Times” egy vékonyka füzeté ellen – mázsás ágyugolyóit, középkori vasvértjeit és sulyos börtönláncait: Tolsztoj cikke *Gondolkozások el. Egy levél az orosz–japán háborúról* címmel jelent meg a londoni *The Times* 1904. június 27-ei számában

ronggygá tépett Sergiust: utalás Szergej Alekszandrovics (1857–1905) orosz nagyhercegre, aki 1891-től Moszkva katonai kormányzója volt, s a forradalom kezdetén bombamerénylet áldozata lett (vö. ADY 1966, 64–66)

a jelenkor két nagy apostolánál: egy 1908-as cikkében három apostolt emleget: Ibsent, Zolát és Tolsztojt (Szk, 127), míg 1924-es, Anatole France-ról írott emlékező cikkében a 20. századot megérő három nagyságot megnevezve France mellett Ibsent és Tolsztojt említi (Szk, 173).

bonton: (fr.) *bon ton*, megfelelő, illő hangütés

egalité: (fr.) *égalité*, egyenlőség, a 18. századi francia forradalom három jelszavának (*liberté, égalité, fraternité*) egyike

inegalitéből: (fr.) *inégalité*, egyenlőtlenség

beteg idegzetű hypermodern német bölcselőnek az eszméje: utalás Friedrich Nietzsche

Ibsenig: Henrik Ibsen (1828–1906) norvég drámaíró, költő. Kosztolányinak barátaival folytatott fiatalkori levelezésében gyakorta emlegetett szerző, életművére, alakjaira igen sűrűn található hivatkozás. Kosztolányi Bécsben Ibsen egyik monográfiájánál, Emil Reichnél is vett föl órakat, s levelezésében is említi, hogy olvassa a drámaíró életművéről szóló 1902-es könyvét (KDL1, 203). Kosztolányi Ibsen néhány versét is lefordította (IK II., 401–406), illetve számos színikritikát közölt műveinek magyarországi bemutatóiról (SzE I., 177–200; SzE II., 338–339, 341–342, 467–469, 549–550, 660–662). Vö. 80., 91. szövegek.

„Matin” tudositása: a *Le Matin* francia napilap hivatkozott írása: Sz. n. 1905b

marseillaise: a francia nemzeti himnusz (*La Marseillaise*), amelyet Rouget de Lisle kapitány szerzett a francia forradalmi események idején

Heti levél.

A hét legszenzációsabb eseménye az volt, hogy a tavasz megérkezett hozzánk. Ő felsége, a nagy demokrata király, sokáig kószált Afrika langyos partjain, míg egyszerre meggondolta magát s hivatalos bejelentés¹ nélkül, a naptárak ellenére bevonult a didergő Európába. De volt is aztán örömríadalom! Megbocsájtottuk neki, hogy ő, mint nem Habsburg, gondatlanul² érkezik, kitörő féktelenséggel a földhöz csaptuk bundánkat és vastag sapkáinkat s hajadonfővel szaladtunk eléje...

Elképzelem mily gyönyörű lehet a szabad pusztán a tavaszodás. Mi, nagyvárosiak, ebből vajmi keveset láthatunk. Ott a fagyos tél zord jégvirágainak elhervadta után mindjárt az első ibolyákat szedik, itten csak olyan mogorvák a kőkolluszusok, mint tél évadján. A jég pályákról eltűnik a hirdetőtábla: ez a mi tavaszunk. A síkságokon hallatszik az élet vágygerjedése és halk tevés vevése; itten ez is beteg lázzá fajul³ s úgy vélem hallani a vas-, acél-, és aszfalt páncélfűzőbe szorított természet halk, szakgatott köhegését. Önök látják serdülni az ismert bokrokat s hallják csipogni a visszatért madarakat, a mi tavaszi fecskénk ott száguldoz a haladó élet ismeretlenbe rohanó villanyos kocsiján: igen, a villanyos⁴ kalauz, ki immár levetette orr-, fül-, és arc-védőit s nehéz kabátjait, melyekbe félve banyolta be magát, míg mások a kályha mellett sütkéreztek. Mily repesve nézünk erre az emberre ilyenkor! It[t] a tavasz, kiáltjuk s ő úgy fejlődik ki sokféle ruha darabjaiból, mint szétrepedő kehelyleveleiből a legpompásabb⁵ rózsabimbó. A kékülő levegőben pufók, piros léggömbök usznak előttünk, fehér, égkékszinű gyerekkocsikat tolnak. Ez a mi tavaszunk.

¹ bejelentés [sh.]

² gontatlanul [sh.]

³ fajul [sh.]

⁴ villanos [sh.]

⁵ legpompásabb [sh.]

Nem akarok át csapni a belletrisztikába, csak vázolni akarom mily természetellenes itten a nagyvárosban, még maga az őstermeszlet is. S ehhez hasonlólág¹ minden. A mi értékes, a mi meg nem vehető, az nem található fel nálunk.

It[t] tornyozzák² fel az emberiség kincseit, ez az iparos a kereskedés emporiuma, ide torkollanak a börz-világ duzzadt aranyfolyói, de a nagyváros embere még is a legszegényebb. El van szigetelve a szabad élettől s minden nyugodtabb percét elrabolja a kocsik zaja, a vonatok fűttye. Egyáltalán nem él közösségben a természettel, melyből származott. Meghúzódnak lakásunkban, s csak ilyenkor, tavaszkor látjuk mennyien éltünk egymás hátán. Az ember csendes szemlélődését, a rabszolgává tevő nagyvárosi élet épügy megakadályozza, mint a vaskorlátok közt senyvedő kertek természetes fejlődését.

Figyeljünk csak meg egy nagyvárosban született s ott nevelkedett gyermeket s ítéljük azután. Nem tagadom, hogy a modern élet szemlélete bizonyos üdvös nyomokat is hagy a lelkén. Minden esetre tudni fogja mi a jour-fix, a sandwich, a gépkocsi s bizton ivott már absintheot is. Ha tiz éves bizonyára politizál is, ha tizenkettő udvarol és sakktornákon vesz részt. De ezzel ki-merítettük összes műveltségét. A zürzavaros tülekedésben alig maradt ideje a betyáros játékokra, a lélekképző, gondolattermő henyélésre. Ez nagyon fontos.³ Minden javunkat gyerekkorunkban szedjük föl a világból s az első tiz év legdöntőbb egész életünkre; ha ebben az időben sem szemlélődhettünk, hanem a szabályozott gépi élet különlegességeit bámultuk mikor fogunk gondolkozni s lényünk alapját megvetni? Az ember fokozatosan fejlődő lény. A csecsemőből, miután pólyáját lerugja, gyerek lesz; de hány pólyát kell kinőni még⁴ a gyereknek s az ifjunak, hogy igazandi emberre⁵ válják.⁶ S ez átalakulás a nagyvárosokban tulgyors felületes és alaptalan.

¹ hasonlólád [sh.]

² tornyozzág [sh.]

³ pontos. [sh.]

⁴ kinőnimég [sh.]

⁵ emberi [sh.]

⁶ válják. [sh.]

A legszomorubb dolog azonban, hogy a szeretet, az udvariasság, előzékenység leple, melylyel a közéletben szeretetlenségünket és közönyünket takarjuk, a nagyvárosokban oly vékonyra válik, hogy könnyű szerrel átláthatunk rajta. Mindenki a saját céljára törtet s a fülünkbe kiáltják, hogy nem törődnek velünk. Az emberekből ez a kevés poézis, a melyet a természet oltott beléje, teljesen kihalt s a jótéteményről hallani sem akarnak. A nyomorultak mellett gyorsan haladnak el: mindenkinek szemébe vigyorognak az éhség, a pusztulás phantomjai.

Ezért egész természetesnek találja a nagyvárosi, hogy megfizesse[m] azt a karéj kenyeret, mit számomra¹ leszelt, míg² a legkoldusabb falusi paraszt ember halálosan megsértődne rajta. A zajgó és hatalmas élet nyomán mindég ott ólálkodik a halál. Legalább is az, a ki farkasverembe esik, nem győződhetik meg jobban az állatok falánkságáról, mint az ide vetődött koldusok.

Bécs hatalmas parkjaiban a külvárosban gyakran láthatom a nagyvárosoknak e furcsa szomoru különlegességeit. Hosszu sovány nyaku, éhes képű legények, kik bölcs közönnyel néznek az üres levegőbe s csókoltatják rongyaikat és sebeiket az aranyos napsugárral. Nem unatkoznak, de nem is érzik magukat valami tulságosan jól, csak bámulnak reánk értelmetlenül és közönyösen. Tán marja is a gyomrukat az éhség, de a világért sem zaklatnak, mert ők nem aféle kisvárosi imádkozó koldusok, de büszke naplopók és munkakerülők. Kopott frakkot, jobb időkre valló selyemyakkendőket viselnek, s még a legjőszivűbb szánalom sem meri őket zaklatni alamizsnagarasaival, olyan nagyon-nagyon büszkék és méltóságosak...

S a nagyvárosok e nyomoráért, e természetellenességéért mit kapunk cserébe? Majdnem semmit. Az egymáshoz valók nem tudnak találkozni, mert egyszerűen nem is ismerhetik egymást s csak akkor vesszük észre, hogy sokan vagyunk, ha az úton kerülnünk kell a járókelőket, különben társaink csak terhünkre vannak, használni sohasem használnak nekünk. Lelki világunkba el nem mélyedhetünk,³ mint a kisebb környezetben, mert sietünk élni

¹ számomra [sh.]

² még [sh.]

³ mélyedhetünk, [sh.]

s ebben a hajszában mulik el időnk jórésze, a helyett, hogy e természetes adományt, az életet tovább fejlesztenénk és magasabb fokokra emelnénk. Mások gondolkozás módja, apró-cseprő baja nem érdekkel, kihal belőlünk a szeretet, s a költészet. Sietve szaladunk a fényes palotákba s még saját lakásunkat sem ismerjük. Mindenki azt hiszi, hogy az élet célja a megélhetés.

Szeretném, ha az a sok pörölyt suhintó kar, az a sok kétségbeesetten hadonászó ököl, az a sok író kéz, mely a nagyvárosok zavaros táborában oly zavart út, egy pillanatban megmerevednék, mint Pompei lávával elöntött lakósa s alkalmam nyílnék a pszichológia boncolókésével a megmerevült emberek szíve gyökeréig férköznöm. Mennyi hazugságnak esnék le a lárvája. Belátnánk, hogy mindez a tusa, melyet ma a világvárosokban látunk, az ember mocskos önzéséből és határtalan nyakasságából származik. Ez a feltornyozott város felhőket okádó gyárműveivel, vasútaival, mulatóhelyeivel mind fölösleges, a nyomor, a szenvedés, a küzdelem egy csapásra eltűnnék, ha ezt megértenők. A természet létre hozott: van jogom élni, öntudatosan fejlődni, művészi gyönyöröket magamba venni és van jogom lerázni azt a durva igát, melyet a mai társadalom nyakamba tett. És ekkor nem lennénk rabjai a városoknak, nem lennénk páriája a bureaук üvegkalitkájának, hanem erős, hatalmas, fejlődő emberek. Ezen ideának csak az ember gonoszsága áll ellen; vetkőzzük le ezt, s valósítsuk¹ meg e világot! S az lenne aztán a győzelem, a világhiadal, a világtavaszz!!

Mint megírtam tavaszodik. Most magam is belátom, hogy ilyenkor bolondság világ tavaszról² beszélni. Minden olyan ifju és éledő. Az utcasarkokon ibolyát árulnak. Magamba szívom a gyenge szirmok illatát, mely melleleg mondva hat fillérembe³ kerül, s elfelejtem azt a messze késő tavaszt, azért a tavaszért, amely zajával, színével és illatával előttem fejleszt ki káprázatos pompáját.

¹ valósítsuk [sh.]

² tavaszról [sh.]

³ fillérembe [sh.]

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 66. sz. 1905. márc. 19., 3–5.
 Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, márc. 18[.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

banyolta be: begabalyította, betekerte

kereskedés emporiuma: (lat.) *emporium* piac, vásárhely. Az épületekben az oldal- vagy kereszthajók fölötti árkádos, karzatszerű rész, amely vásárhelyként szolgált.

börz-világ: börze-világ, vagyis az üzleti élet

jour-fix: (fr.) *jour*; nap szóból: adott napot, fogadónapot jelent

absintheot: az abszint nagy alkoholtartalmú égetett szesz, melyben fehér ürömfű, ánizs, római édeskömény van. Hagyományos színe zöld, ritkábban színtelen.

lárvája: itt álarca

páriája: az indiai kasztrendszer legalacsonyabb rendű rétege, itt rabszolgája

Heti levél.

Ma a jobb társaságokban a kvalifikáció egy neméhez tartozik ismerni *Ellen Keyt*: majdnem annyira, mint hengerkalapot és szalonkabátot hordani.¹ Hamarjában nem is tudnám² megmondani van-e népszerűbb nőíró, mint ő. Boldog boldogtalan telítve van eszméitől s nyakra-főre propagálja őt, ha olvasta írásait ha nem.³ Mert az ő ideája minden igazán modern ember agyában⁴ létrejő, ha komolyan gondolkodik. Csak a kort kell megértenünk.

Most, hogy mi hozzánk is elnézett ujra felto[l]ult elem az a kérdés, mely már Bécsben kísértett, mikor láttam, hogy a hölgy⁵ világ elite-je mint ünnepeli ez öregedő, egyszerű apostol-nőt: mit⁶ találnak tulajdonképen rajta? Félve vallom be, hogy az első percben nem értettem meg, miért tapsol neki olyan nagyon a lázasan tüntető közönség. Gyönyörködtem gyönyörűen cizellált⁷ mondataiban, de csak olyan eszméket hirdetett bennök, melyeket már jó régen ismertünk mindannyian a modern bölcselőkből. Mikor az ember kezébe veszi írásait első pillanatra szintén nem veszi észre hamvas finomságukat és tömör magvasságukat: Ellen Keyt nagyon meg kell isme[r]nünk, hogy megértsük és megszeressük. Akkor azonban nem tudunk menekülni hatásától.⁸

Mindenekelőtt nem szabad felednünk, hogy ez az írónő, ki oly erős fej és oly jó szív, enciklopedikus tudásával, szónoki készségével is asszony. Önálló, erős nő, mondjuk a jövő nője, de nő. Nő, a ki kételkedik és nő, a ki szeret. Egy végtelen érdekes természet,

¹ szalonkabát kabátothordani. [sh.]

² nám [sh.]

³ hanem.

⁴ agyában [sh.]

⁵ holgy [sh.]

⁶ mint [sh.]

⁷ czellált [sh.]

⁸ hatásától. [sh.]

ki álmodozásaiba és tétéleibe¹ bájos gráciával becsempészi az örök nőit s evvel egy csapással véget vet a feministák tulhajtott mozgalmának. A többiek mindenről prédikáltak csak arról nem, a mi a nőt igazán nagygyá teszi. Ő rámutatott minden baj kutforrására s az egyéniséget követelte a nők számára is, míg mások szociálista hóbortokról álmodoztak. Alig pár évtizeddel ezelőtt még általános kíváncsi volt, hogy a nőt egyenjogossítsuk a férfivel. A nyugodt, széles-homloku Ellen Key felemelte tiltakozó hangját s a nőiség kultuszát hirdette. Napoleon gunyos és kicsinylő szavát evangéliumának táblájára írta: a nő legszentebb hivatása az anyaság, s az új nemzedék nevelése, a jövő megalapozása; tudása lehet fegyver a kezében, de sohasem öncél. Ezt a tanát állhatatosan, a nagy lelkek erős hitével hirdette a mai napig, most immár az egész művelt világnak.

A ki ezt a nagyszerű és sajátos² nőt nem értette meg, nézze meg egyszer s nyomban kitárul eléje lelki világának minden titka. Az ember nem tud szabadulni fellépésének varázsától. Nekigyűrűközt karokkal lép a felolvasó asztalhoz, mint egy harcias amazon³ s még is minden mozdulata nőies báj és pajkos grácia. A nagy gondolkodók jégviharaiban megedzett arca finoman mosolyog, mint egy szerető anya szokott; szemében valami nyájas tűz ragyog, de bármelyik pillanatban kivillanhat belőle a guny szikrája.⁴ Ebben a nagy nőben nincsen semmi pose, semmi csináltság még akkor sem, ha egy lelkesülő főváros közönsége elé lép, mint próféta, mint a jövő hirdetője. Viselkedése oly józanul hideg, mint komolyan megformált mondatai; de egyuttal olyan elragadó is. A lelkesedés tetőpontján, mikor az elragadott lélek kitörésre kész⁵ s mások szekérrel aratják olcsó babérait, ő – igen is kéremalásan – vizet iszik, vagy a lámpáját csavargatja le föl. S ez az ő nőies tapintatának a műve, nem szereti a lármát meg a tapsot. Ezt rá nézve végtelenül jellemzőnek tartom. A nagyságot megtartani nehéz; de fenntartani, a nélkül, hogy poseurökké válának: művészet.

¹ tétéleibe [sh.]

² és a sajátos [sh.]

³ harciasamazon [sh.]

⁴ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

⁵ kitörése rész [sh.]

S ő nőiességével ezt a feladatot is megoldja. Valóban ez a svéd nő, kinek ereiben királyok vére folyik, oly méltóságos, mint egy királynő, de oly egyszerű is, mint egy falusi tanítónő. Fehér, erős keze anyátlan gyermekek arcát simogatja meg s korbácsát csak az átlagemberekből álló tömeg megfékezésére használja.

Igen kérem, önöket e szempontból nézzék a valóban nagy Ellen Keyt s ne keressenek neki helyet a tudományban s az irodalomban. Ő egyedül áll. Eszméi jórészt Ibsentől s Nietzschétől¹ kölcsönözte, de azt a mit ők sem tudtak² megoldani a svéd írónő³ női hitével tárta elénk. A mi náluk kétség és homály volt, nála bizonyosság; a mi ott kudarc, nála diadal. Hideg okoskodásai nyomán a költészet fényes káprázatában tűnik szemébe a mindenkit megváltó s mindent kiegyenlítő Jövő. Ő hisz mindebben, úgy, a hogy egy nő hihet. S most közeljárunk hatása titkának magyarázatához.

Ellen Key mindenekelőtt harmonikus lény, ki hisz a jövőben s az ember végleges diadalában; a XX. század meg harmoniáért szomjazik s az élet levegőjéért eped. Meg unta az előbbi századok unalmas meddő és nagyképű szőrszálhasogatásait, azt mondta élni akar s ha az ész által nem jut céljához, megy az érzelemmel és kivívja a maga egét. Talányokat nem tud és akar ismerni s a megoldhatatlanokat egyszerűen kikapcsolja gondolkozásából. Ma nem kritizálunk: ma hinni akarunk. Csatakiáltást várunk.

E csatakiáltást egy nőnek kellett kimondani, a ki hisz és szeret s a kinél nagyobb optimista aligha élt eddigelé. S ez a nő megértette az idők szellemét s hívő szavai nyomán hitet tud kelteni. Mert hisz benne mindenki. Hitttem neki én is. A mint a meleg, parfümiltatos teremben, száz és száz emberarcot láttam feléje fordulni, én nekem úgy tetszett, hogy ez a nő nem a multhoz, hanem a jövőhöz tartozik; edzően csapott meg az új kor, erős viharlehellete s éreztem, a jövő⁴ a hit kora lesz, a mint az előző századok a hitetlenségé s a tagadásé voltak. Előbb tagadtunk, most állítanunk kell.

¹ Nietzschétől [sh.]

² tudtnk [sh.]

³ svédíró nő [sh.]

⁴ éreztem jövő [sh.]

Ellen Key megadta kérdéseinkre a feleletet. A sötét rejtélyeket egy mosolylyal megoldotta. S ehhez nő kellett, ki mindenütt talányokat bogoz, de egyut[t]al minden talányt felold, ha akar!

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 77. sz. 1905. ápr. 2., 6–7.
Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, márc. 31[.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Ellen Keyt: Ellen Key (1849–1926) svéd író, tanár, a női emancipáció híve.

Szabad szellemű cikkeinek tárgya: a nők helyzete, problémái, szólás- és sajtószabadság, szabad szerelem, a hagyományos iskola kritikája. Legismertebb könyve 1900-ban jelent meg *Barnets århundrade* címmel (*A gyermek évszázada*; németül 1902-ben adták ki), a reformpedagógia egyik alapműve, amely rövidesen világhírű lett.

mely már Bécsben kísértett: Kosztolányi 1905 áprilisának elején hazautazik Bécsből,

Ellen Key pedig márciusban tartózkodott Bécsben, európai körútja részeként *hengerkalapot*: cilindert

mi hozzánk is elnézett: 1905-ben Budapest vendégül látta Ellen Keyt (vö. SCHWIMMER 1905)

svéd nő, kinek ereiben királyok vére folyik: Ellen Key anyai ágon arisztokrata származású volt

Heti levél.

A „Budapesti Szemle” olykor-olykor megmozdul, hogy életjelt adjon magáról. Két három hónapig pihennek, azután összejönnek az irodalomtörténeti vaskalap hordozói, senilitasban szenvedő polyájukba visszanyúló aggok, fehér-mellényes osztálytanácsosok, kritikai zugirók és kövér, jórészt államköltségen gömbölyű arcúra hizott s bölcs irodalmi házasságot¹ kötött költők, hogy otromba fenekedéssel törjenek azokra, a kik a maguk útján tudnak és akarnak haladni. Az új irodalom jelesei ellen viselt guerilla harc második természetükké vált s akkor se tudnának letenni róla, ha akarnának. Ám egyidőre csakugyan úgy látszott, hogy e lap kritikusai észre tértek és meglapultak. A fiatalok alaposan elverték a port az uraságok hátán; egész Magyarország kacagott rajtuk. De ma már újra fellélegzett az árva szemle; egy szellemi korlátozottságról és roszhiszeműségről² egyképen tanuskodó cikkecske sommás uton tárgyalja le a magyar írógárda egyik számottevő alakját.³ Ezuttal azonban nem az élők közül választották⁴ ki áldozatukat, hanem egy fiatalon elhunyt költő koporsóját rugdosták meg.

Makai Emilről van szó; abból az alkalomból, hogy műveit új kiadás alá rendezték. Már, hogy minek az? Mért nem rendezték inkább sajtó alá még egyszer Gyulai Pál, vagy Lévy József, esetleg Vargha Gyula a „Budapesti Szemle” klasszikusainak költeményeit? Ez mindenesetre épületesebb dolog lett volna. Vagy éppen miért nem fordultak azon sorok szerény írójához: ő is hajlandó lett volna felfedezni egy versben, hogy a haza fölött vészes fellegek tornyosulnak s ezekben villámok születnek. Micsoda okvetetlenkedés⁵

¹ házasságot

² roszhiszeműségről [sh.]

³ alakját [sh.]

⁴ választották [sh.]

⁵ okvetetlenkedés, [sh.]

volt ez azzal az ujdónász Makaival? Mert meg merte énekelni a joust, – a mi akkoriban még nagy dolog volt – be merte vallani, hogy színházba jár, nem hord árvalányhajás kalapot s a hegyébe oly gyönyörűen verselt, hogy a régi nemzedék „jeles”-einek, kik bajjal-kinnal ráncigálták nehéz szavaikat rossz versütemeikbe, kész bosszuság¹ volt hallgatni is. Ez valósággal lázadás volt a nem gondolkozó és nemíró élemedettség ellen! Eredetinek lenni u. i. hiba; többet tudni, mint más bűn: de lángésznek lenni lázadás.² Rövid uton el is ítélték hát ezt a lázadó zsidó fiút, ki a magyar irodalomba új hangokat hozott be s a magyar tehnikát legalább is annyira előre vitte, mint a német Fulda, a rimezermester.

Nagyon jól tudom mily hely illeti meg Makai Emilt irodalmunkban. Cseppet sem becsülöm túl, mert igazán műveinek mélyére³ néztem. Arról azonban semmi esetben sem lehet szó, hogy egy epés kacaju, gyilkosan komoly, semmit sem író – a „Budapesti Szemle” klasszikusai egyáltalán nem irnak – úr pár hasábon végezhetne vele, miután fejére csapta a kritika mágus süvegét. Ez az ő egyetlen tisztük. A többiek irnak, ők belekapcáskodnak az írókba s Hercegen, Bródyn, Szilágyi Gézá és Tóth Bélán, a mai magyar irodalom krém-jén atyáskodó nyájassággal mosolyognak. Vitába senki fiával sem bocsátkoznak s ha támadják őket néhány valóban nagy név mögé bujnak, melyet jogtalanul kisajátítottak a maguk számára. A mult nagy írói pedig inkább a fiatal nemzedéké. Minden nagy író forradalmár volt.

Az árva szemle, mint mondám, végtelenül jóakaró. Vállveregető jó indulattal mondja, hogy Makai egy szemmel több a semminél; szóval egyszerűen le akarja⁴ csepülni. Ez ellen még semmit sem szólok. Artisztikus érzésem azt se bánja, ha valaki ügyesen és jól hazudik; elolvasom és gyönyörködöm benne. De ha valaki a szellemi korlátol[t]ság szálnalmas átkával, a roszakarat és az ostobaság rosszul⁵ takart kézzelfoghatóságával pökhendieskedik, arcomba hajtja a vért.⁶ Mit akart ez a szerencsétlen ember?

¹ bosszuság [sh.]

² [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

³ mélyén [sh.]

⁴ leakarja [sh.]

⁵ rosszult [sh.]

⁶ hajtja vért. [sh.]

Kijelentem, hogy Makai az ő igénytelennek nevezett versikéivel többet ért el, mint a nagy magyar zseniket követő, őket utánzó, most már végleg kivénült írógárda. Makai egy egész új világot nyitott meg a magyar költészetben. Oly dolgokat vett itt észre, melyeket tán franciául évtizedek előtt megírtak, de, – ne feledjük el, – ő vo[l]t az első, ki a modern élet természetes hangján szólalt meg. Nézetem szerint ma népdalokat írni éppen oly természetellenes dolog, a mily természetes a nagy város zürzavaros és érdekes életébe mélyen belemarkoló, szerintük prózai tárgyakat választani.

De volt egy óriási vétke: nem irt hazafias költeményeket, a mit minden nagy költő irt. Így beszél a szakavatott bíráló. Ezt csak hangsúlyozom s alig kívánok rá válaszolni. A ki így ír az alig lehet komoly és tanult ember, valószínűleg¹ valamilyen hetedrangu iskolai költészettanok írója. Az bizonyos, hogy az illető sohasem hallott Goetheről, a parnassienekről, meg a dekadensekről, a kik között sok igen nagy költő van és a kik sohasem irtak hazafias dolgokat.² Ezek kérem kozmopo[l]iták vo[l]tak. Szerethették a hazájukat, nem szer[e]thették, ők irtak, jól irtak, költők voltak s máig senkinek sem jutott eszébe ezért detronizálni őket. A hazafiság gyakorlati hasznu és szükséges érzelmét nem mindenki tudja az illúzió oly erős ködébe burkolni, mint³ Arany meg Petőfi. És ezért senkit sem lehet elítélni. Sőt a hazafias költeményeket nem író költő mindenesetre nagyobb szolgálatot tesz hazájának, mint a szemlék klaszikusai, a kik irnak ugyan, de – –

A bírálónak azonban még akkor sincs igaza, ha a patriotizmus álláspontjára helyezkedünk. Elsősorban megírta a debreceni csodaprofesszornak Hatvaninak történetét, amely annyira magyar, mint a mennyire német Faust.

Hallunk itt a garabanciasdiákról, a pokol tornácáról, a debreceni civis-világról, akár csak egy Jókai regényben. Ez megszívlelendő és fontos dolog, különösen, ha a darab olyan igen jó, mint Makaié. Valószínűleg ezt sem volt alkalma olvasni a bírálónak. A mű-fordításokat sem nézhette át. Azt mondja nem volt alkalma összehasonlítani az eredetivel, de azért nyugodtan lebírált mind.

¹ valószínűleg [sh.]

² dolokat. [sh.]

³ mért [sh.]

Gondolkozni sem volt alkalmam; az esztetika tanulásra sem volt alkalmam – mégis ír, kakaskodik és erőlködik! Nekem azonban volt alkalmam Maka[i]t olvasni, átnézni mű[-]fordításait latra vetni költészetének értékét s egy kissé gondolkoznom arról micsoda munkát végezett ő a magyar kö[l]tészet szántóföldjén. S most nyugodtan és egyszerűen kimondhatom, hogy ez a fiatalon elhalt költő sokat dolgozott és többet te[t]t, mint az a renyhe nemzedék, mely nagyjaink verseit variálja. A könnyed formákban páratlan, a nyelvtchnikákban felül multhatatlan. Neve bele kerül az irodalomtörténetbe, mely csak a legnagyobbakról emlékezik meg.

Szerencsére azonban az irodalomtörténetet nem a szemlék írják, hanem az irodalom nyomán keletkezik. A Rust-ok írhatnak, a mit akarnak, senkisem olvassa őket. A mai modern Magyarországi íróit meg mindenki tudja könyv nélkül. Makait is. S a szíves o[l]vasó meg fog bocsájtani nekem, ki most Makaiért¹ sikra szálтам. Csak azt akartam mondani vegyék meg a verseit és olvassák. Az otromba maradiságot prédikáló, pené[s]zszagu szemlé meg vessék a poklok fenekére; nincs benne se tudás, se izlés, se tapintat. De még böcsület se!

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 83. sz. 1905. ápr. 9., 6. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, ápr. 8[.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Budapesti Szemle: 1857 és 1944 között megjelenő konzervatív lap; történelmi, jogi, természettudományos, irodalmi cikkeket közölt. Főszerkesztői: Csengery Antal, Gyulai Pál, Voinovich Géza.

Makai Emilről: (1870–1901) magyar író, drámaíró, újságíró, műfordító. Műveinek említett új kiadása: MAKAI 1904. A Kosztolányi által „szellemi korlátozottságról és roszhiszeműségről egyképen tanuskodó cikkekcske”-ként említett kritika a *Budapesti Szemle* Értesítő rovatában jelent meg (Sz. n. 1905c). Vö. a még diák Kosztolányi Makai-nekrológiával a függelék I. szövegeként.

Gyulai Pál: (1826–1909) a konzervatív irodalmi szemléletmód képviselőjeként számontartott irodalomtörténész, író, kritikus. Vö. 55. szöveg.

Lévay József: (1825–1918) költő, műfordító

Vargha Gyula: (1853–1929) költő, műfordító, a Kisfaludy Társaság tagja

¹ Makaiét [sh.]

joust: (ang.) dárdaöklelés, lovagi torna, itt: párbaj

nem hord árvalányhajás kalapot: vagyis nem hivalkodóan magyaros, népies

Fulda: Ludwig Anton Salomon Fulda (1862–1939) német költő és drámaíró. Kosztolányi „*Semmi jelentős*” címmel fordított tőle verset (IK II., 340–341).

Hercegen: Herczeg Ferenc (1863–1954) író, drámaíró, újságíró. 1894-től az *Új Idők* című hetilap főszerkesztője, amelybe Kosztolányi 1907-től rendszeresen publikált. 1904-től a Petőfi Társaság alelnöke. Később, 1932-ben a PEN Kongresszus magyar elnökségének tagja Kosztolányival és Heltai Jenővel. Kosztolányi 1901-ben már korai naplójában megemlékezik Herczeg egy darabjáról, az *Ocskay brigádérosról*, amelyet azonban történelemhamisításként értékel (KDLN, 799). Később számtalan darabjáról írt alapvetően elismerő színikritikát, továbbá 1916-ban *A hét sváb* című regényéről is méltató hangú írást jelentetett meg (Tf, 261–262; SzE I., 409–436).

Bródyn: Bródy Sándor (1863–1924) író, drámaíró, publicista. 1900-ban *Fehér Könyv* címmel folyóiratot indított, melyet maga írt és szerkesztett, 1903 és 1905 között Ambrus Zoltánnal és Gárdonyi Gézával közösen szerkesztette a *Jövendő* című lapot. Kosztolányi zokon vette, hogy a *Jövendő* nevének feltüntetése nélkül közölte Baudelaire-versfordítását, és helyreigazítás hiányában perrel fenyegetőzött (KDLI, 222–229, 231, 268). Utóbb színikritikát közölt Bródy több darabjáról (SzE I., 391–399), valamint novelláiról és egy személyes folyóiratáról is írt (Tf, 249–253), továbbá vö. 33. szöveg.

Szilágyi Géván: (1875–1958) költő, író, újságíró. Kosztolányi nagy méltánnyalással írt munkásságáról (Tf, 312–316).

Tóth Béla: (1857–1907) újságíró, filológus, műfordító, író, a *Pesti Hírlap* belső munkatársa. Adyt és a modern irodalmat bíráló cikkeket írt, amely Adyt éles válasza késztette. Erre utal Kosztolányi Ady Endrének írt 1907-es levelének elején, *Négy fal között* című kötetéről az idősebb pályatárs által írott kritika nyomán: „én önt a leveleiért szerettem meg. Az egyik volt az a kegyetlen, embertipró írás, melylyel szegény Tóth Bélára sújtott le; a másik az, amelylyel engem s »a« poézisomat juttatta Tóth Béla sorsára” (KDLI, 638; lásd még VERES 2012, 32). Egy 1914-es írásában Tóth Béla nyelvészeti rovatát úgy emlegeti, mint a magyar szókincs megismerésének egyik fő forrását (NyL, 22–23); 1924-ben Tóth Bélát példaként emeli ki „tisztá írása [miatt], mely utálja a tudálékos szólamokat és német kacskaringókat” (NyL, 541).

parnassienekről: vö. 2. szöveg

dekadensekről: vö. 2. szöveg

debreceni csodaprofesszornak Hatvaninak: Hatvani István (1718–1786) orvos, matematikus, a Debreceni Kollégium tanára. Kosztolányi Makai egyik jelentős sikert aratott, *Tudós professor Hatvani* című háromfelvonásos színházi drámájára céloz.

a mennyire német Faust: utalás arra, hogy Hatvanit „magyar Faust”-ként emlegették. Ennek oka valószínűleg abban keresendő, hogy ő volt az első olyan tudós Magyarországon, aki a fizikát kísérletekkel adta elő. A Hatvani alakjához kapcsolódó történetek annyira népszerűek voltak, hogy néhányukat Jókai Mór is újraírta (*A magyar Faust*, 1871), de *A magyar ördög* címmel Mikszáth Kálmán

- is írt rövid elbeszélést (1884), Arany János pedig balladás hangulatú verset alkotott Hatvani egyik legismertebb mondájából (*Hatvani: Népmonda után*, 1855).
- akár csak egy Jókai regényben:* Kosztolányi hasonlata nem véletlen, ugyanis az említett dráma megírásában Jókai Mór (1825–1904) közreműködött, a Makai életében megjelent kiadások mindegyikében szerepelt erre vonatkozó köszönetnyilvánítás. Kosztolányi első irodalmi élményét is Jókai-műhöz köti (Tf, 692–694), 1925-ben, a Nemzeti Múzeumban rendezett Jókai-émlékkiállítás kapcsán kézírásából kiindulva elmélkedik az író életművéről (Tf, 696–698; vö. SIKABONYI 1925). 1928-ban a *Pesti Hírlap Emlékkönyvébe* írt cikkében (Tf, 156–158) éppúgy, mint Mikszáth Jókai-életrajzáról írt 1907-es cikkében (Tf, 190–194) Jókait mint jelenséget értékeli, saját, mással összehasonlíthatatlan, csodás világ elbeszélőjeként nyilatkozik róla. Vö. 22. szöveg.
- A Rust-ok írhatnak, a mit akarnak:* Rust József (1860–1935) esztéta és nagykereskedő. Széles körű társadalmi tevékenységet fejtett ki. Kezdeményezésére épült a Lipótvárosi Kaszinó palotája. Több évig a *Budapester Tagblatt* politikai napilap színikritikusa volt. Mint Gyulai Pál barátja több esztétikai és kritikai tanulmányt írt a *Budapesti Szemlébe*.

Heti levél.

Van Thury Zoltánnak egy gyönyörű karcolata. Régen olvastam, de még ma sem felejtettem el s azok, akik nem a modorosság bukfcenezésében s a színek féktelen tobzódásában lelik kedvüket, szintén emlékezni fognak rája. A játszó apa históriájára. A hős se nem lövi meg magát, se nem házasodik meg; mindkettőhöz nagyon is szürke ember. Ez a hős játszik. Ez a hős egy közönséges, elkérgesedett lelkű hivatalnok, a ki otthonába térve, játékot akar¹ csinálni a fiának, de nem sikerül neki, mert időközben nagyon megszereti a lucskos mulatságot, míg a végén kisül, hogy ő nagyobb gyerek, mint a fia. A történetke hőse így veszekszik a fiuval, nyakra-főre szabja a papirostölcséreket, puffadt arccal fujja a szappanbuborékokat és nézi a léggolyók szívárványos táncát. A gyerek végre is sirva fakad; az apa megharagszik rá, összeszó-[l]alkozik a feleségével – és tovább játszik.

A játszó apa és a játszani akaró fiu ilyenén szembeállítás² először idegenszerűnek lát[s]zik; van benne valami nagyon finom megfigyelés és igen durva realitás. Valami olyfajta bölcsesség, amit az iskolázatlan eszü magyar paraszt olykor-olykor kibök-kent, ha jól szemügyre vett valamit. Talán a legkiméletlenebbül ítélő francia naturalista szemidege sem vette volna észre az ember e jellemvonását.

Ennek a meglátásához egy modern magyar kellett. Ez azonban nyersen rámutatott az unatkozó, apró ember játékos szeszélyére³ s az ember és a játék összekötöttségére. – Mindenesetre kelle-mesebb felfedezést is tettek már az írók, megengedem; azt sem tagadom, hogy magasra tartott emberi méltóságunk megsértődbe berzenkedik ellene, olyanformán, mikor az igazságot mondják

¹ akár [sh.]

² szembeállításra [sh.]

³ szeszeszélyére [sh.]

a szemünkbe. Mert ebben az igénytelennek látszó történetkésben mély megfigyelés és nagy igazság van. S reánk nézve most ez a legfontosabb.

A paradoxális tétel színigazság. Azt, a mit a nagy író művészi intuíciójával látott meg, napról-napra tapasztaljuk s nem nagy szellemi megerőltetésbe kerül kimutatni, hogy a felnőtt ember az igazi játékos. A játék az embert a bölcsőtől a koporsóig követi s valóban nem tudom megmondani, a komoly férfiak játszanak-e inkább, vagy a gyerekek. A játék nem tisztán gyerekzsokás. A játék nagyon emberi dolog az élet minden korában.

Elismerem, hogy mindez nagyon furcsán hangzik, mint minden először kimondott igazság. Elítélni azonban, kérem, csak a végén sziveskedjenek.

Sokszor gondosan és fürkészve, órák hosszáig, szemléltem a játszó gyermeket s hosszas gondolkodás után arra a meggyőződésre jutottam, hogy azt, amit mi játéknak nevezünk, ránézve éppen nem olyan igénytelen valami, ahogy mi gondoljuk. Ellenkezőleg fontos és nagy dolog. Meg kell csak nézni a gyermeket, mily áhítatos arccal veszi kezébe játékszereit, hogy félti őket és mily papi méltósággal jár-ke, ha vállára csapja a puskáját s – katonát akar játszani. Nem tud gondatlan lenni, ellenkezőleg mindig sok aggály van s egy homokvár felépítésében sokszor több lelkiismeretességet tanusít, mint a monumentális épületeket építő mérnök. Ha boltost játszik, előékenyebb, mint a legédesebb szavu segéd s a papírpénz kezelésében sokszor messzebbmenő figyelmet tanusít, mint rézfilléreiben, melyeket gondatlanul elhajigál. Az életet tökéletesen mintázza, sőt eszményesíti is s gyakran komolyabban játsza, mint ahogy mi, felnőttek éljük. S ne higgyük azt sem, hogy ez ránézve olyan könnyű dolog, mint ahogy első percben nekünk, felületes szemlélőknek látszik. Az ő még ki nem fejlődött értelme teljes energiájával dolgozik, hogy száguldó fantáziája által teremtetett képeket rendezze, kiselejtezze és végre megvalósítsa akaratával. Ez neki munka. Nem könnyű, sokszor fárasztó tanulmány, mely az élet megélésére tanítja. Ezért nevezem én a gyermeket a legnagyobb autodidaktának. Nehézségeket teremt, hogy azokat legyőzze s e feladatában türelmesen halad előre, anélkül, hogy

oldalutakon menne a célhoz; bálványait, melyeket ő maga faragott, tiszteli s jelképe lesz jövőendő foglalkozásának.

Goethe bábszínházzal játszott. Mindezekből méltóztatnak látni, hogy rájuk nézve a játékok korántsem oly könnyű, kellemes szórakozások. Az édesen mosolygó arcocskákon mindig van egy tiszteletet parancsoló komoly vonás. S jaj azoknak, akik játékáhitatának komoly perceit megzavarják. Egy pillanat alatt kegyvesztettekké lesznek a komoly emberkének szemében,¹ mert a játékbecsületet megsértették. Azok meg, akik kinevetik, vagy fitymálják őket, örökös ellenségeikké tehetik magukat. S ez nagyon érthető. A gyermekek egész tudásukat, kedvüket fektetik bele művészien kicsiszolt játékaikba. Nem egy esetet tudok, mikor a játékszenvedély halálos volt; az meg mindennapi dolog, hogy a játszó legénykének összeütik magukat s betörik az orrukát. De sebeiket büszkén és hallgatagon viselik, mint a katonák. A játék² u. i. mindenük.³ Ajkuk rögtön megszületésük után játékszerű mozgással nyílt a tápláló anyai emlére.

És most önök felém fordulnak és kérdezik, hogy önök, szakállas férfiak, boldog és boldogtalan családapák, élemedett aggok a játékosok s a pelyhetlen állú⁴ ifjuság a komoly, a meggondolt.

Csendesebben, kérem, ezt én nem állítom. De azt ki kell jelenítenem, hogy a játék lényegét, a gondtalan szórakozás édességét igazán csak mi érezzük. És játszunk is igen sokat. Gondoljuk csak el, mennyiszer hintázzuk magunkat a széken, hányszor babrálgatunk el egy-egy apróságot, nem is említve a tisztességes polgároknak délutáni barátmalmazását. Gondoljunk csak a kaszinók és a kávéházak billiardjaira, a mulatóhelyek tekepályáira, a klubbok kártyajátékaira, a sport örjengő kedvteléseire. És ez alól nincs kivétel. Mindnyájunknak kell játszani.

A mozgást élettani okok követe[l]ik; a mozgás meg igen gyakran játék. De van a mi játszási szükségességünknek egy másik alapja is. Az ember, bármely műveletlen legyen is, megtudja,⁵ hogy tulajdonképpen e világban a s[z]ükségesség rabja. Megérzi, hogy

¹ nemében, [sh.]

² játák [sh.]

³ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

⁴ álló [sh.]

⁵ mebtudja, [sh.]

minden cselekedete nem szabad, hanem okok közben működése által jött létre; érzi, hogy rab az oklángolat vasketrecében. És próbál ebből kimenekülni. Ily menekülési kísérletnek tekinthetjük a játékok különböző nemeit, melyeket, mint fõnte[b]b jeleztük, csak a felnőtt tud igazi élvezettel üzni. Az, ami a gyereknél a babrálgatásban, nézelődésben, szaladgálásban nyilatkozott, nálunk megfinomodva egyes mûvészi tevékenységben, a sportolásban jut kifejezésre, de akkor is csak játék marad.

Erre vonatkozólag igen érdekes, hogy az írók közül csak nagyon kevesen mondják tollba mûveiket. Az írás technikai munkáj[a] õ nekik is kedves játék, mely képzelmeikre termékenyítõleg hat.

Az is köztudomásu dolog, hogy a nagy Byron elernyedtt fantáziáját vad lovaglási rohamokkal, céllovással, boxolással s más játékszerű mozdulatokkal frissítette fel. Spencer Herbert meg szenvedélyesen játszott a crikket-et.

A játék tehát nem oly lealázó dolog, a mint első pillanatra látszik. Mindnyájan játszunk, mert közös életszükségletünk az. A játék nem hagy el, ha kinõjjük állónkat s gyermekruháinkat, hanem velünk jön a sirig. Belõle fakadnak a szórakozás édes percei, mikor igazán magunkhoz öleljük az életet. Belõle, a játékosztõnbõl jön létre az ember legnagyobb kincse: a mûvészet. A játék tehát édesmindnyájunké, mely egyben bohócunk, szolgánk és tanítónk. A legnagyobb feladat az, hogy az ember kerekdeden és könnyedén játsza le az életét s ne rombolja le.

Megjelenés

[Szerzõ nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 89. sz. 1905. ápr. 16., 5–6. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, ápr. 15[.]

Megjegyzések

A cikkben egyezések mutatkoznak Kosztolányi késõbbi írásával, lásd a 105. szöveget.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Thury Zoltánnak egy gyönyörû karcolata: Thury Zoltán (1870–1906) író, újságíró. Kosztolányi 1908-ban nagy méltánylással írt mûveinek kétkötetes kiadásáról (Tf, 302–303). A karcolat, amelyre Kosztolányi céloz, a *Hogy a gyerekeknek egy kis mulatságuk legyen* címû rövid történet.

a legkiméletlenebbül ítélő francia naturalista szemidege sem vette volna észre: utalás a 19. század második felében kialakult, s a franciáktól eredeztetett művészeti irányzatra, amelynek elméleti alapjait a természettudományos szemlélet, a kísérleti orvostan (Claude Bernard) és az evolúcióelmélet (Darwin), illetve a pozitivizmus (Auguste Comte és Hyppolite Taine) adta, ezáltal a valóság aprólékos, szinte dokumentarista leírását tekintette mintának

Goethe bábszínházzal játszott: utalás arra, hogy Goethe *Költészet és valóság* című önéletrajzi művében, illetve *Wilhelm Meister tanulóiévei* című regényében is jelentős szerepet kap a bábszínház

Spencer Herbert: Herbert Spencer (1820–1903) angol pozitivistá filozófus, szociológus, pszichológus, aki a darwinizmus eszméit szociológiai értelemben fejti ki. Kosztolányi egyetemistaként, baráti levelezésében igen sokszor említi a nevét.

állónkat: járókánkat

Heti levél.

Megdöbrentő, hogy a mi hires és hirhedt hazafiságunkat mennyire megingatták a jelen még néhány létező, de szerény nézetem szerint igen hamar lejáró szocialista áramlatai. Az ő közelgő ünnepükről jut e[s]zembe, hogy materializmusból táplálkozó hiveik ma, magyar létük¹ ellenére is, mily féktelen káromkodással és fölényes mosolylyal néznek mi ránk, öreg patriótákra. Nem keresem, hogy igazuk van-e a szocialistáknak a kettős járatu liftek s a német népmonda vödreinek cserejátékát utánozni akaró társadalmi igazságszolgáltatásukkal: az más helyre² tartozik. Tény azonban, hogy eredetieskedő hajlamból sokan még a magyar voltukat is szégyenlik. Ma is előttem áll a jelenet, mikor a budapesti egyetemen egy részünk énekelte a „Szózat”-ot, a másik meg füttyült hozzá, Vörösmarty versére, Erkel zenéjére! A hazugságok mákonyától elbutított nép idétlen gunyáról nem is beszélek.

Mindezt azért tartom érdekesnek, mert épen nálunk történik meg, kik a magyarosítást mindjárt az istennél kezdtük meg vala, nevezvén őt: a mi istenünknek, a magyarok istenének.³ A dolog azonban elszomorító is, mert a butaság győzedelmét jelenti.

Önök kérdik, mi ezen dolognak az oka? Én minden habozás nélkül azt merem rá válaszolni, hogy a középiskolai nevelés hátra maradottsága elcsépelet hazafias ünnepeivel, ledarált frázisaival, lelkes szavalataival. Mert sehol nagyobb patriotizmus nem buzgolkodik a közügyek élén, mint nálunk magyaroknál, de sehol sem téveszt jobban célt, mint épen hazánkban. A mi hazafiságunk végtelen ideális, egy nemzetéhez sem hasonló. Van benne valami elpusztíthatatlan büszkeség, mely e[z]er év tetteire tekint vissza, s valami szavakban ki nem fejezhető nagy bánat. A mi

¹ létükre [sh.]

² helyre [sh.]

³ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

hazafiságunk csupa költészet. Az angol elmondhatja patriotikus érzelmét egy jól kötött kereskedelmi szerződés zármondatában s annyira sem érzi édességét, mint a gazdag ember a vagyon jóságát. Az apró népecskék meg nem mernek beszélni az érzelmeikről, mert egyszerűen kinevetjük őket. Nekünk azonban van jogunk és okunk arra, hogy hazafiak legyünk.¹ Nem is úgy, mint a franciák, kik Marat rekedt kiáltásai között a veszekedés s a lelkesedés örületében rohantak a szuronyerdők közé, hanem amugy magyar módra sirni egy keveset, istenigazában elbusulni, aztán hallgatni hosszan, sokat. Ilyen a mi hazafiságunk. Csupa tűz, csupa köny, csupa tett. Gyökere lenyulik a sziv legmélyéig.

A hiba ott kezdődik, hogy ez a felfogásmód átnyulik az iskolába is s a profeszorok egy cseppet sem törekszenek a megsemithtetlen és sok tekintetben szent érzelem mélyére mutatni. Mindig csak olyanformát hallottunk róla, hogy a hazát szeretni kötelesség s nála nincsen fönségesebb dolog. Az urak köntörfalaztak s így csak a politikai szónokok olcsó tirádáiból, a hivatalos tekintély által szigoruan körülbroncsolt definíciókból s a hazafias költemények metaforáiból² tudtuk meg, mi tulajdonképen a hazafiság: Napfény, harmat, alkonypir és hasonló dolgok. Később azonban, mikor ujonc egyetemi polgár korunkban sociológiához nyultunk egész más dolgot olvastunk belőle; s ekkor végtelenül kiábrándultunk.

S itt van a mai kozmopolitaság eredő pontja. A mai ifjuság, – a komolyan gondolkozó, a tépelődő, – csak tagadások poklain, hóbortok gázlóin juthat el az igaz hazafiság eszmejéhez. A diák előtt eltitkolják a lényeket. Nem mondják ki előtte, hogy a hazafiság szükséges létalapunk, mely a falánk és kegyetlen népek özönében fenntart, hanem azt mondják napfény, harmat stb., tanitattják vele a modern természettudomány nagy igazságait, de azért szégyenlik feltárni előtte, hogy a mi hazafiságunk épen olyan állati ösztön, mint a táplálkozási, vagy a mozgási; az életösztön egyik kialakulása. Nem adom a házamat, a nyelvemet, nem engedem feldulni kedveseim sirját: ime itten van a hazafiság alapja. A föld, a melyen élek az enyém s ha az élni vágyó, örökké falánk ember,

¹ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

² metaforáiból [sh.]

mely a civilizáció nagy haladásában is mindig egy: éhes és szerelmes, ha ez az ember ki akar verni hazámból kiverem, megmarom, megölöm. Ez a hazafiság. És ez nem erény, ez a dolgok szükségességéből folyik. Erénynek feltüntetni ép oly hiba, mint a védekező farkast, mely odvát nem engedi át¹ a gyengébb vadaknak, hősnek nevezni. Ez tisztán állati ösztön. Ha úgy tetszik, nevezzük embe-
rinek, ha kívánják isteninek is hívom, mert összhangzásban van a dolgok örök rendjével és nem csinálmány, de újra hangsúlyozom, hogy vérünkbe gyökerezik s ha szent, épen azért szent.

Az iskolákban azonban ezt a fogalmat annyi lepelbe burkolják, hogy a kételkedőkkel azt sejtetik, hogy alatta egyáltalában nincs semmi sem. Ez pedig fatális tévedés. A hazafiságot pőre valóságában kell bemutatni s nem kell a bűbájosok és csalók mesterkedő hókusz-pókuszával körülövezni. Magasztosságát úgy is megfogják érteni. Senki sem fog megütközni azon, hogy a saját f[a]ját jobban szereti, mint a másét. Mindenki boldog lesz, ha annak az egyetlen nyelvnek hangjait hallja meg idegen helyen, melynek száalai idegcsöveibe érnek s legnagyobb gondolatainak alkatába is belenyulnak. És senki sem botránykozik meg majd azon, hogy vonzódunk a helyhez, melyet hazánknak nevezünk. A napi életben tapasztalhatjuk, hogy szokott szobánkat, udvarunkat nehezen hagyjuk el. A² rab megsiratja börtönét. Miért kell ezek után véka alá rejteti a hazafiságot? Valóban nevetséges és esztelen dolog bálványokat faragni, mikor az eszmét tündöklő va[l]óságban láthatjuk!... A német költő azt mondja, hogy legnagyobb ékessége az embernek, hogy tudja mit tesz. Hát még ha tudja mit érez! Mennyire kristályosodik az érzélem, mennyire nyer erőben és szabadságban. Az agg Ibsen is, kinek feje egész életében a forradalmas gondolatok égő vulkánja volt, most élete alkonyán, sok közködés és kétely után némán hajol meg a hazafiság, a fajszeretet előtt.

De elhagyom ezt a zsémbes és száraz okoskodást. Odakint a százzsinű,³ gerjedő tavaszi alkonyatban megcsendül a husvéti harangszó s megindul a feltámadási menet. S most a hogy si-
etve rovom össze e sorokat, az írás fáradságától különös vízióim

¹ ás [sh.]

² el, A [sh.]

³ szárszinű, [sh.]

támadnak egy feltámadó nemzetről. A monstranciák ezüst sugárkévéinek villogása s a színes zászlók lengése összefolyik szememben s ebben a tavaszsejtelmes, langyos és csirakeltő időben, az új élet küszöbén álló magyarság feltámadásáról látok színes és merész álmokat. S ezek most úgy a szívembe markolnak, hogy nem tudom az írásomat befejezni.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 95. sz. 1905. ápr. 23., 6. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, ápr. 22[.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

közelgő ünnepükről: valószínűleg a május 1-jei munka ünnepére céloz Kosztolányi, amely 1891 óta a munkásosztály nemzetközi összefogásának ünnepe

kettős járatu liftek: Kosztolányi valószínűleg a körliftre, más néven páternoszterre utal

Marat: Jean-Paul Marat (1743–1793) a francia forradalom jakobinus képviselője
közködés: küszködés

monstranciák: szentségmutató, melyben az oltáriszentséget nagyobb ostya alakjában a hívők számára nyilvános imádásra kiteszik, vagy körmenetben körülhordozzák

Heti levél.

A multkor egy ujsághír vonta magára a figyelmemet. Egy vidéki irodalmi társaságban felolvasást tartottak a magyar pessimista költőkről. A dolog nagyon érdekelt, minthogy egyetlen egy ilyen magyar költőt sem ismerek; valószínűleg olvasóim közt is igen sokan hasonló tudatlanságban vannak. Magyar pessimismus az én nézetem szerint, sohasem volt. Mindenről beszélhetünk, csak erről nem. A hír tehát kellemetlenül érintett, s még a mai szószátyárkodó esztetikai üzérkedés korában is, mikor egy brillians ötletet s egy ujságcikkyszerűen megírt fecsegést többre becsülünk, mint a nagy problémákat fejtegető írásoka[t], szemet szurt nekem.

A pessimismus szavával ma végtelenül visszaélnék. Ma mindenkit, aki hóbortos, üres, tudatlan, negélyezett pessimistának nevezünk. Ha valaki napos időben esernyőt hord – pessimista; ha a kávéházban néhányszor érzelmesen sóhajt fel rendezetlen váltói miatt – pessimi[s]ta; ha tudatlan badarságokat hadar össze a halálról, a koporsókról, sirkövekről – pessimista. S ez a piacon forgó közfelfogás átcsapott a költészet terére is. Ha valaki manapság a szentimentális lantolók között az ész szavát meri felvenni, mindenütt ujjal mutogatnak reája: itt megy a pessimista. Az irodalomtörténészek meg a költők műveit színek szerint osztályozzák; akik sokat beszélnek szerelmi¹ bánatról, csalódásokról, azok pessimisták. A felosztási alap a fekete s a fehér szín. Azok a költők, a kik gondolkoznak, társadalmi és létproblémákról beszélnek – pessimisták. A többiek, kik mosolyogva siklanak végig a nagy talányokon, azok tehát kik nem is költők, optimisták. Ez a felfogás végtelenül helytelen.

Ilyen alapon mondhatták ki azt, hogy létezett magyar pessimismus. Ez a szellemi áramlat, mely a X. században a germánfajok

¹ szerelm [sh.]

legnagyobbjaitól eredt, a mi nemzetünket egyáltalán nem is érintette. Ha forgatom a népdalainkat, mindenütt csupa egészséges kedvet, gerjedő frissiséget lelek; sehol sincsen meg az unalom, mely – mint később kimutatom – minden ilyfajta világnézetnek a kutfeje. A pessimismus bacillusa nem mótelyezte meg az ős sitytyavért. Más nép évdőve dalol arról, mily hiába való a dolog, mily unalmas a lélekzés szükségessége, a felkelés meg a lefekvés unt egyformasága,¹ a mi népünknek nincsen ily fajta dala. A magyar paraszt vetekedve mondja, hogy mily legény ő s vág olyan rendet, mint a másik; ha buslakodik, sohase unalomból teszi, mint a tót, hanem szerelme, vagy a haza sorsa miatt. A bánatában, lehangoltságában, kétségbeesésében mindig van tehát valami érdek, s esetről-esetre más-más ok hozza létre. A magyar nép lelkében lehet tehát világ bánat, de pessimismus sohasem, költészetében meg a pessimismus árnyát sem találjuk fel mint a szláv, vagy a germán fajoknál.

S ezt a népkaraktert látják visszatükröztetve nemzeti költőinkben is. Ott van a pessimistának hirdetett Csokonay: hogy liheg az élet serlegéért, hogy vágyik a boldogságra, mennyire alkudozik az intéző hatalmakkal, hogy javítsák meg életét, mert boldog akar lenni! Érez a vérében tüzet, a lelkében életkedvet. Ki is gunyolja a sirokon andalgó anglus Jounngot, a ki mindent fekete fátyolon át néz. Petőfi a boldogság költészetében jobban otthon van, mint a temető sejtelmes derengésében. Lelke tele van nagy illúziókkal; lelkesül a szabadságért, a h[a]záért,² a nőért, s bánata egyedül abban van, hogy azt, amit akar, nem érheti el. De akar. Az ő lelkében nincs poshadás: két tajtékosan habzó záporpatak zuhog belőle, a gyűlölet s a szerelem. A filozofáló Revicky sem életunt; a tudományok sötét igazságaira a merengés rózsafátyolát veti.

Elismerem ezen költőinkben több sötét szint találunk, mint a többiekben, de legkevésbé sem nevezhetők azért pessimistáknak. Ha valamelyik költőnk az, akkor legfeljebb Aranyt hozhatjuk szóba. Ugyebár különösen hangzik, hogy ezt³ a templomtiszta lelkű, nyugodt és komoly férfit említem itt, ki sohasem káromkodott az életre

¹ egymormasága, [sh.]

² h[a]záért, [sh.]

³ ez [sh.]

s annak idején minden türelmetlenséget félre téve nyugodtan róttta Nagy-Szalontán a jegyzőkönyveket? Benne volt pedig legkevesebb életkedv s legtöbb belátás a földi dolgok értékét illetőleg; hamleti tépelődése, kinzó önvádja, bizalmatlansága nagyon közel vitték a pessimismus éjfékete örvényéhez s csak magyar véralkata mentette meg a bebukástól. Az ő világbanata a pessimismus határán jár.

Az igazi pessimismus a földi dolgokat, az illuziókat már eleve megveti s teljesen mozdulatlanságnak adja magát. A világbanat költői rajonganak, hisznek, szeretnek s később ha csalatkoznak, sirnak. A lelki életük eleven, mozgékony. Nagyon szeretnek élni, mert boldogok akarnának lenni s minden panaszuk az, hogy nem lehetnek azok. Folyton küzködnek s a fejükben hordott ábrándvilág sziréneitől félrevezetettve a valóság zátonyaira szenvednek hajótörést. Minden napjuk egy-egy kis csata, melyben ők veszítenek. Alkudoznak az élettel, kontraktusokat kötnek vele, míg végre belátják utólag, hogy minden törekvés hiu. Ilyen érzelem és gondolatvilág tárul elénk a mi költőink műveiből. A pessimisták azonban mozdulatlan gubbasztó lelki életet élnek, a sir mellett ülnek, mint szomorú tuzokok s nem tudnak tovább jutni. Nem hisznek, nem szeretnek, nem csalódnak. Az ő bánatuk olyan elpusztíthatatlanul szilárd, mint a halál bizonyossága. Kedélyükön nincs egy felhő, de egy sugár sem; olyan az, mint a szintelen októberi égbolt, meddő, egyhangu, kietlen.

Az ily költők nem értékelik az életet, nem dicsérik és nem ócsárolják, hanem hallgatnak.

A többiek játszanak az élet kártyaasztalánál, besöpörve hamis aranypénzeiket, vagy siratva veszteségeiket, ezek azonban egyszerűen felkelnek a szemfényvesztések asztalá[t]ól s egy sötét sarokba ülnek. Az egyik ré[s]zen az indulatok viharozása, a csalódott szenvedélyek fogcsikorgatása és hajtépése dühöng, a másikon örök, egyhangu unalom és posványos tespedtség van.

I[ly] szempontokból nézve bátran kijelenthetjük, hogy magyar pessimista költők sohasem éltek. Ez azonban legkevésbé sem bizonyítja a mi inferioritasunkat. Ma új időkben élünk, mikor a tudományokkal karöltve kell haladni a költőknek, hogy minden lerombolt ábrándunk helyére egy új, életképes gondolatalkotmányt építsenek. Az életkedv harsonája zengett ki Bazelből s a modern

költészet berkeit, honnan dionisiusi dalok hangoznak, szőlőlevél futja be. A modern költészet az életkedv költészete lesz.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 100. sz. 1905. ápr. 30., 4–5.
Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, ápr. 29[.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

pessimista: vö. 11. szöveg

sírokon andalgó anglus Jounngot: Edward Young (1681–1765) angol szentimentális költő; Kosztolányi az ő nevéhez is kapcsolható ún. *graveyard poetry*-re, azaz sírköltészetre utal

Revicky: Reviczky Gyula (1855–1889) magyar költő, író. Kosztolányi gimnazista korában egyenesen példaképként tekint rá: korai önképzőköri próbálkozása (*Sirvirágok*), az *Előre* című diáklapban Csongor álnéven publikált egyik verse (*R. Gy. sirján*), első nyomtatásban megjelent *Egy sir* című verse, az iskolai ünnepségre készült jelenete, beszéde is Reviczky emléke köré összpontosul. Érdekes megemlíteni, hogy Kosztolányi Jászai Marival, Reviczky egykori szerelmével készített beszélgetésében is szóba hozta a költőt (SzE II., 417, 422). 1935-ben életéről, költészetéről és olvasókra tett hatásáról készített áttekintést (Tf, 222–228). Vö. 34. szöveg.

inferioritasunkat: (lat.) alárendeltség, alsóbbrendűség

életkedv harsonája zengett ki Bazelből: utalás Friedrich Nietzsche német bölcseletét életigenlő filozófiájára

Heti levél.

Ha az ujságok, ezek a modern, kormányozható papírsárkányok manapság nem szállnának szét az ország minden részébe, nagyon kevésnek jutna eszébe, hogy ma egy éve Jókai Mór a múzeum épületében kiterítve feküdt. Nem csak feledékenységből nem emlékeznénk rá, hanem főleg divatból is. Ma ugyanis az intelligencia, jóllehet az ő írásain nevelkedett fel s tanult meg magyarul, örömeit eltitkolja, hogy olvassa Jókait, ez a jó modorhoz tartozik. Ha meg a véleményét kérjük ki, nyíltan kimondja, hogy nem mély, valószínűtlen és avult. Ez is a jó modor járuléka. És ez a felfogás általános. Nagyon jól emlékezem, hogy nem régen egy budapesti kereskedő segéd oktatott ki Jókai irodalmi értékét illetőleg s azt mondja róla, hogy nincs benne lélektan. A magyar kereskedelem ez irodalombarátjának véleményét most már teljesen osztják a kereskedő segédekből felserdült esztetikusok is, azzal a különbséggel, hogy ők a lélektan helyébe pszichológiát mondanak. Ítéletükben alig van lényegesebb különbség.

Ez az irodalomtörténeti tény azon érdekes és gyakori jelenségek közé tartozik, melyet szeretnék irodalmi hálátlanságnak nevezni. Megvagyok győződve, hogy az illetők csakugyan hittek és hisznek abban, a mit mondanak. Jókai hatása óriási volt; egyidőben ezerszámra rongyoltuk el köteteit. Mindnyájan egy különös, csodás világot leltünk írásaiban, mely oly könnyen kínálkozott nekünk, hogy minden szavát magunkévá tettük. Azt mondtuk, hogy az ő mesevilágát annyira látjuk, annyira érezzük szívünk és agyunk mélyén, hogy másé, mint a mienk, nem is lehet. S ezen a ponton kicsinyelni kezdtük a nagy alkotó művészt s innen érthető az is, hogy ma legnagyobb és legmélyebb alkotásaira egyszerűen válnak vonunk, mintha azt akarnók vele mondani, csakugyan n[a]gy dolog, de természetes, hogy megíródott, mert létre kellett jönnie. Minden betűje átment az emberek vérébe, úgy, hogy az ő alakja

regényhősei mellett valósággal eltörpül. S ez az ő nagyságának, de egyuttal bírálói korlátolt ítéletének kutforrása is.

Ma végtelen zavaros vélemények forognak róla közkézen. De azt hiszem az idő az ő alakját befogja állítani a legnagyobb költők pantheonjába. A jelen összezavarja a dolgok rendjét, az idő megtisztítja.

Ugy vélem, hogy Jókait egy kötetből nem lehet megérteni; magunk előtt kell látnunk egész életének munkásságát, azt a másfélszáz kötetet, a mit könnyen, boldogan és mosolyogva összeirt, hogy belőlük alkossuk meg az ő képét. Ez vezet legjobban az ő egyéniségének megértéséhez. Előttünk áll egy igazi vérbeli író, a kinek mását nem csak a magyar irodalomban nem találom, de sehol a világon sem. Találok mélyebben járó nagy zseniket, de ennyire író természetet sehol. Tollal jön a világra; hat éves korában már forgatja s késő aggságában is [i]r. Toll[a]l hal meg. Igazi irodalmi hős! Aztán, hogy folytatom vizsgálódásaimat, azt látom, hogy életében sohasem heverteti finomra köszörült acélszerszámát; folytonosan dolgozik. Nagyon sokat ír. Természetesen, könnyen, minden erőlködés és küzködés nélkül mintázza a sokszínű életet, melynek minden komoly és bohó mozzanatára talál egy-egy színt és hangot. Leveleiben, hátra hagyott írásaiban sehol egy szót sem lelek, mely azt bizonyítaná, hogy nehezebbre esett volna a tollforgatás. Ha akart volna nem-írni, nem tudott volna, mert az annyira természetévé vált neki, mint nekünk a járás s a lélekzés. Igazi nagyember, igazi költő volt, egy írás-titán, ki hegyeket döntött volna le, ha kivették volna kezéből az írotollat. Költő volt, a ki, ha vad népek közé kerül, lefegyverzi a bárdolatlan hordát édes meséivel. Ha az ős korban élt volna, a fejedelem bizton kivette volna finom ujjai közül a vaskardot, hogy biborköpenyét eléje terítve lábához kuporodva gyönyörködje az isten küldöttének, a szelid nézésű költőnek regéin. Igen, körülhordozták, bálványozták, imádták volna!

Ebben a tekintetben Jókai egész egyedül áll a világirodalomban. Voltak akik sokat irtak, de senkisémmel dolgozott oly friss könnyűséggel, mint ő.¹ Victor Hugó ökonomikus² számítással megirt naponta

¹ e [sh.]

² olőkonomikus [sh.]

három verset, hogy gyakorolja magát s hol sikerült a munkája, hol nem. Richardson is ontotta a köteteket, de vajon ki olvassa őt ma? Jókai azonban mindég ihletetten vette kezébe a tollat. Mindég megoldotta saruit, mielőtt Apolló berkeibe lépett. Maga beszéli, hogy egy durva ostopattintás, egy ajtónyikorgás¹ elriasztja az ő muzsáját. Őt állandóan égette az égi láz. Ő² folytonosan égi szellemekkel társalgott. Nem csoda, hogyha e durva anyagvilágban sokszor naiv volt, mint a gyermek.

Ha tehát az ő írói egyéniségét akarjuk megérteni, ne állítsuk a földre, melyhez oly kevés volt, hanem fellengző álmainak piedesztáljára. A politikai működéséről csak annyit mondjunk, hogy mióta ő ír, olvasunk igazán magyarul s a külföld is csak azóta olvas mirőlünk. Ennyiben beszélhetünk po[l]itikájáról. S miben ál[l] a hatása, műveinek értéke? Mondjuk el első sorban meglepetésünket, művészeti gyönyörünket. Betévedünk a könyvtárba, kezünkbe esik egyik regénye, akarva nem akarva olvasni kezdjük a nyüt lapokat, míg el nem jön az este. Aztán lámpát gyújtunk s átvirrasztjuk az éjszakát kacagva, félve, lelkesedve és könnyezve...

Ezek a gondolatok jutottak eszembe, mikor akkor éjjel a muzeum estradejain vérvörös lobogással égtek a gyászlángok, s mi megindulva állottunk a bizonytalan fényben lobogó köruton. S most, hogy halála évfordulóján egy év távolán át szemlélem gondolataimat, még igazabbaknak tetszenek nekem, mint akkoron – és az ő alakja még nagyobb, még tisztább, még szentebbnek!

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 105. sz. 1905. máj. 7., 4–5.
Dátum: Szabadka, máj. 7[.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

ma egy éve Jókai Mór: Jókai 1904. május 5-én hunyt el, temetésére május 9-én került sor a Kerepesi temetőben; a több ezres gyászmenet a Nemzeti Múzeumban felállított ravatal elől indult

Victor Hugó: Victor Hugo (1802–1885) francia költő, író, drámaíró. Érdemes említeni, hogy Kosztolányi korai naplójában, egy 1900. decemberi bejegyzésben

¹ ajtónyikorgás [sh.]

² Ő [sh.]

tudósít arról, hogy Hugo „*Notre Dame-i egyház Párisban*” című hatalmas, meg-rázó regényét” olvassa (KDLN, 786; a cím alapján Szalkay Gergely 1858-as fordításáról lehet szó). 1906-ban arra kéri Brenner Józsefet Szabadkáról címzett levelében, hogy nézzen utána, mennyibe kerül Hugo összes műve franciául (KDL1, 468). Később néhány versét is lefordította (IK I., 465–479).

Richardson: Samuel Richardson (1689–1761) romantika kori angol író, nyomdász. Elsősorban terjedelmes levélregényeiről ismert szerző.

estradejain: az esztrád rövid zene-, ének- és táncszámokból, illetve prózai művekből álló, alkalmi jellegű színpadi műsor

Heti levél.

Most, hogy a Schiller-ünnep frázisai végigzugtak egész Európán, eszembe jut, hogy a legnagyobb germant milyen sokáig nem szenvedhettem még magam is. De nem az volt ennek oka, hogy írásait diákkoromban tették eléem. Azt hiszem, hogy a nagy alkotások szépségének érdemleges részét akármilyen zsenge diákelme is felfoghatja; az ehhez való képességet ugyanis titkos örökségképen hozzuk magunkkal a másvilágból. Szellemi indisposícióknak gyökere más volt:¹ a német gyűlölet. Uralkodott ez rajtunk, rabul ejtette tanárainkat s közösen nevettünk az egész studiumon. Az órákon szidtuk a németet, ha költő volt, ha nem s jóízűket kacagtunk a hosszú, német mondatokon. Gyűlöltük a póklábu, gót betűket s lelkünk mélyéből lenéztük Schillert és ha csak tehettük, csufot üztünk belőle. Arra, a mi örökszép, azt mondtuk, hogy avult.

Nem a német-gyűlölet dicséretes szokása ellen akarok kikelni. Kár volna, ha ez kiveszne belőlünk. Ez a mi éltetőnk, büszkeségünk megőrzője, reménységünk táplálója.

Fajunkon ősidőktől fogva rajta ül a germán átok s nincs más orvosságunk ellene, mint az a bölcs, magyar paras[z]tlogika, hogy a világ legelső népe a magyar, a legutolsó meg a német. Ez természetes dolog. Hirdetem és érzem én is és mindenki aki nem rongyember. Jaj lenne nekünk, ha valaha belátnánk, hogy nincsen így.

De hát, kedves feleim, ezek után azt is beláthatjuk, hogy a magyar közművelődés ilyenénképen kátyuba jutott. Fiaink a gyűlölt, nehéz német szót törik kerékbe a középiskolákban, de megbarátkozni nem tudnak vele sehogy sem. Átpuskázzák magukat a vizsgálatokon, aztán elégetik a könyveiket s elfelejtik azt a nyomorúságosan csekély nyelvismeretet, amit a tanár verejtékes fáradással

¹ másvolt: [sh.]

vert beléjük. A németet nem veszi be a magyar gyomor se szóban, se máskép. Ennek pedig végtelen szomoru eredménye van. A mi nemzetünknek értelmisége nincs összeköttetésben egyetlenegy nagy,¹ nyugati kulturnemzettel sem. Tudósaink német példa után járnak, de az elmagyarosodott középosztály nem tud egy idegen nyelvet sem s csak magyarul olvashat. A német szót nálunk senki sem tekinti a közművelődés terjesztőjének, hanem politikai fegyvernek. Így jött létre azután az a furcsa állapot, hogy általa elszigetelődünk a műveltség forrásaitól, sőt még azt a szemernyi ismeretet is, melyet tőlük kaptunk, eltorzítottuk, eléktelenítettük és soha sem tudtuk magunkévá tenni. Abból, ami német, soha sem lesz magyar; aminthogy a magyar sem válik németté.

Nagyon világos, hogy ebben az országban a német alapon nyugvó műveltség sohasem verhet gyökeret. Kárt okozunk vele magunknak, ártunk vele a németeknek is; miért nem töröljük el tehát a német nyelvet? – Miért nem taníthatjuk a franciát?

Erre a kérdésre nem tudunk felelni. Pedig mérhetetlen előnyökkel járna a gall műveltségnek s nyelvnek meghonosítása. Mindezekelőtt mindnyájan nagyobb kedvvel tanulnók meg a könnyű, folyamatos és édes franciát. Sok kötoszavas mondatszerkezetei azonegyek a magyaréval; olyan világos s átlátszó,² mint a mi beszédünk. Nyoma sincs benne a dróttal és cérnaszállal összerótt német mondatszerkesztésnek. A francia nyelv tiszta, mindig érthető; olyan, mintha mindnyájunk anyanyelve volna. Egyik mondat magával huzza a másikat s ha tisztán egymás mellé rakjuk a szavakat, úgy amint azt a józan ész parancsolja, már jól beszélünk.

Ne mondja senkisé, hogy történelmi tények bizonyítják, hogy germán műveltség alapján kell állanunk. Azt mondhatom, hogy éppen ellenkezőleg!

Mi magyarok, állandóan érintkezésben állottunk a románfajjal s az írásművészettől kezdve egészen a francia forradalom hármasszaváig mindent tőlük kaptunk.

De ha nem is említem Petrus Pictaviensis nevét, meg a magyar arhitekturában érvényesülő erős francia befolyást, mindenki tudja,

¹ egyetleegy nag, [sh.]

² átlátszó, [sh.]

hogy e két nép vérmérséklete azoney. Hevességük, lovagiasságuk testvérekké teszik őket. S ez főleg az irodalmukban látszik meg. Irodalmi, politikai ujjászületésünkben egyaránt a franciák jártak elől. A legmagyarabb költőnek, Petőfinek kedvenc költője Beranger szintén a grande nationból való volt.

Nincs semmi ok sem, hogy a németekhez forduljunk s megkérdezzük, vajon helyes lesz-e nagyszerű, nemzeti metamorphozis. Ők természetesen találni fognak okokat s váltig féltének majd, hogy idegen országokban nem értik meg a gallusszót. Ez azonban el ne ijesszen bennünket. A francia beszéddel mindég tovább jutunk, mint a némettel! Az irodalmukban pedig mi[n]dég bő kárpótlást lelhetnénk a németért; én legalább is többre tartom Molière-t,¹ mint Kotzebuet² s inkább olvasom Vitor Hugot, mint Blumenthalt.

A multkori magyar német ünnepségen ily francia miveltségű Magyarországról álmodoztam. Azt hiszem, hogy ez előbb utóbb el fog érkezni s ha Oroszország és Románia nem látta kárát, mi sem fogjuk megkeserülni. Szinte látom magam előtt, mint vetkezi le a magyar tudományosság középkori, vastag német köntösét³ s mily édes folyamatossággal ontja a francia nyelven kicsiszolt gördülékeny magyar szót. És látom még a jövő magyar kulturemberét is, a ki, midőn egy naiv német bácsi bajoskodva fordul⁴ feléje és itt németül kér tőle felvilágosítást, mosolyogva emel kalapot a furcsa idegennek s előzékenyen feleli neki:

– Monsieur, on ne parle⁵ pas ici⁶ allemande!

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf., 111. sz. 1905. máj. 14., 4–5. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, máj. 13[.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Schiller-ünnep: Friedrich Schiller (1759–1805) május 9-én hunyt el WeimARBAN; halála századik évfordulójának ünnepére céloz Kosztolányi. Később,

¹ Moliest, [sh.]

² Kotzebnet [sh.]

³ köötösét [sh.]

⁴ fodul [sh.]

⁵ parte [sh.]

⁶ pisici [sh.]

százhetvenötödik születésnapjáról önálló szövegben emlékezett meg (Szk, 52–54). Bécsi és budapesti egyetemi órái során is foglalkozott Schiller életművével (KDL1, 811, 816, 825), egy Babitscsal történő 1904. novemberi levélváltás pedig arról tudósít, hogy mindketten olvasták Carlyle Schiller életéről szóló 1857-es munkáját (KDL1, 257, 267).

germant: (ang.) németet

indisposiciónknak: *indispositio* (lat.) kedvetlenség, lehangoltság

Petrus Pictaviensis: Poitiers-i Péter (1130 k.–1215 k.) francia teológus, a skolasztika képviselője

Beranger: Pierre-Jean de Béranger (1780–1857) francia költő, közhírnök, Petőfi egyik kedvelt szerzője, ki *Béranger dala* címmel verset is írt. Kosztolányi korai naplójában egy 1900-as följegyzés arról tanúskodik, hogy beszerezte Béranger költeményeit (KDLN, 765).

grande nationból: (fr.) nagy nemzetből

Molière-t: eredeti nevén Jean-Baptiste Poquelin (1622–1673) francia drámaíró, rendező, színész. Kosztolányi a Nemzeti Színház számára 1910-ben lefordította egyik darabját *A szeleburdi vagy minden lében kanál* címmel (1911). 1911-ben Max Reinhardt vendégszereplésekor a *Tévedések vígjátéka* és a *Kénytelen házasság* bemutatójáról egyszerre számol be (SZE II., 604–607).

Kotzebuet: August von Kotzebue (1761–1819) német író, drámaíró

Blumenthalt: Oskar Blumenthal (1852–1917) német író, drámaíró és színikritikus

Monsieur, on ne parle pas ici allemande!: (fr.) Uram, itt nem beszélünk németül!

Heti levél.

Amint most a halál[b]üntetés és a kivégzés irtóztatóan részletes leírását olvasom, borzadva ejtem ki kezemből a könyvet. Elöttem állanak a legelső elméknek átgondolt érvei tömörítve, osztályozva, sorba osztva s mégis olykor-olykor sápadtan teszem le a vastag kötet[e]t, és kitör belőlem az érző ember iszonyata. Hiába beszél nekem Bentham az ő okos, nyugodt angol flegmájával, hogy ennek így kell lennie. Az én paraszt eszem mást mond. Olvasom a halálra ítélt nyilatkozatát s azt látom, hogy mind emberfeletti kinokat állt ki a vesztőhelyen s szinte előttem van a zavart nézetű gyilkos, ki csontvázzá soványodva, kék karikákkal a szeme alatt támo lyog a zsámolyhoz. Talán nem is tud magáról semmit sem. Egy pillanatra azonban észbe kap s felgyulad benne az életkedv fellobogó lángja s birokra kel a hóhérral. S küzd addig, míg a pribékek le nem teperik.

Érdekes jobban szemügyre venni e képet. A vad dulakodásban emberek küzdenek. Egyik egészen magára van hagyva, a többi pécsetekkel ellátott okmányok alapján gyűri le őt. Az egyik gyilkolt, a többiek gyilkolni akarnak.

Ez a vad barbárság már a XVIII. században is szemet szurt, de még mai napig sincs végérvényesen tisztázva a halálbüntetés nagy kérdése. Mindenütt próbálják módosítani, korlátozni, de azért az egész művelt világon általános. Én azonban azt hiszem, hogy minden izében jogtalan; nem csak azért, mert a bíró vagy az esküdtek tévedhetnek, azért sem, mert egyik¹ embertársunk legyilkolása semmi utilitáris előnyt nem nyújt nekünk, hanem mert visszaélünk az erősebb jogával s mi, az élet titkának nem ismerői szétromboljuk a természet templomát. Igen, kioltjuk az emberi test szentélyének lángját, melyet meggyújtani sohase tudunk. S ez

¹ egyis [sh.]

oly súlyos érv, oly vérlázító gazság, hogy ellene egy szavunk sem lehet. Elrettentés? Lehet-e ilyenről beszélni, ha a természet meggyalázásával érhetjük el?

A mai társadalom belátta ezeket a dolgokat, de mint sok más nagy igazságot, nem meri nyíltan bevallani. Amerikában nem akasztanak, hanem elektromossággal gyilkolnak. Az áram vagy jól működik, vagy nem, mert a váltakozót könnyen kibírja a testünk. Hasonlóképen¹ vagyunk a m[i] kivégzési módunkkal is; a hóhér sokszor egy negyedóráig is elügyetlenkedik – a diszes közönség legnagyobb örömére.

Nézetem szerint a legfontosabb az, hogy a fenevaddá elfajzott embert eltávolítsuk közülünk. Ezt kívánja az igazi utilitarizmus is. A legelső édesmindnyájunk biztonsága s ezt mások szabadsága és boldogsága árán² is fenn kell tartanunk. Ha van közöttünk egy ember, ki társát megölte, távolítsuk el, zárjuk el, hogy ne öljön meg egy másikat. A törökök ugyanezen elvből indultak ki, mikor annak a lehetőségét is megakadályozták, hogy a nagy gonosztevők fajukat szaporítsák.

De még a halálbüntetést is meg lehetne tartani, ha éppen szükségesnek mutatkoznék, mindenesetre azonban nem a mai modern formájában. Mondanom sem kell, hogy ez a legbarbárabb. Az elitéttel 24 óra előtt tudatják sorsát. Gondoljuk el, mit állhat ki ezen idő alatt! A gondolatoknak, az érzelmeknek, a dühnek mily örvényes forgataga ostromolja őt e fél nap alatt! S mily céltalanul. Mert azt csak senki sem mondhatja, hogy ez megjavítja a többieket; hisz azok, akik nincsenek halálra ítélve, soha sem érezhe[t]ik át az elítélt fagyos félelmét és hitetlen reménykedését.

Főleg azonban magának a kivégzés rémületes kegyetlenségének kellene véget vetnünk. Ám öljük meg embertársunkat, mint ártatlant, de egy ujjal se nyuljunk hozzá. A gyilkos, a haramia is csak ember s azzal, hogy megragadjuk, mint egy gyáván vakogó barmot, csak a mi ember-méltóságunkat alázzuk meg. Mondjuk meg neki, hogy köteles magát elpusztítani, mert nem tűrjük, hogy egy léget szivjon velünk. Parancsoljuk meg neki az öngyilkosságot

¹ Hasolólépen [sh.]

² árán árán [sh.]

s engedjük meg neki, hogy legalább halálában legyen ember, ha életében nem is volt az. A khinai császár selyemzsinórt küldött az alkalmatlankodó politikusoknak s bizony mindegyik felkötötte magát, mert tudta, hogy másképen mások cselekszik meg majd helyette. A gyilkosaink is elpusztítják magukat, ha beküldjük céljukba a töltött forgópisztolyt vagy a kék-savas palackot, mert tudja majd, hogy ha a kiszabott egy órán belül nem végeznek, rögtön belép a katonaság s kíméletlenül, gyorsan, emberségesen elbánik velük. Erre azonban, azt hiszem, soha sem lesz szükség. Az elítélt, mint excentrikus ember, mindig hajlamos az öngyilkosságra s hiúsága is nagy mértékben ösztökéli majd, hogy legalább utoljára emelkedjék fölül magán.

Ez eljárás mód ellen nem szól semmi sem.¹ Az öngyilkosságról bármi is a nézetünk, ez esetben feltétlenül helyeslendő. Minden bűnös tetteivel hirdesse, hogy az ami gonosz, önmagát semmisíti meg. A büntetés így teljes lesz, de azért az elítéltre mindenki úgy tekinthet majd, mint emberre. S ez végtelenül fontos szempont. A halál előtt az illető talán rettenetesebb harcot vív, de nem kegyetlenül, fojtogató pribékmarkokkal, hanem a saját bűnének monsturnával és végre is belátja majd, hogy az igazság követeli halálát. Irtózatos ez is, de nem olyan, mint a mai gyepmester-procedura.² Lelki erő kell hozzá.

Ha belátnók ezt mindnyájan, akkor a törvény bizonyára nem csavarná ki a rab kezéből a pisztolyt, hanem inkább kezébe adná. S ezzel egyuttal utolsó jogát is adná meg neki.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 117. sz. 1905. máj. 21., 4–5. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, máj. 20.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

borzadva ejtem ki kezemből a könyvet: utalás Jeremy Bentham (1748–1832) angol jogász, filozófus *A büntetés elmélete* című munkájára

utilitáris: haszonnal járó

¹ sem sem. [sh.]

² gyepmester-procedura. [sh.]

utilitarismus: az utilitarizmus vagy haszonelvűség John Stuart Mill (1806–1873) angol filozófus által kifejtett etikai irányzat, melyet apja, James Mill és Jeremy Bentham nézetei nyomán *Haszonelvűség* című munkájában (1863) dolgozott ki. Eszerint az etika alapja a hasznosság elve, s a helyes cselekvésnek a legnagyobb boldogsághoz kell vezetnie, azaz élvezethez és fájdalomtól való mentességhez. A cselekedet erkölcsi értéke kizárólag belátható következményeitől függ.

kék-savas palackot: a kéksav a hidrogén-cianid régies elnevezése

Heti levél.

Most az ébredő tavasz fényáradatában ismertem meg csak ezt a hatalmas, különös Bécset teljesen. Mi akik a Lajtán túl lakunk szeretjük ezt a nagy kőkolosszust úgy elképzelni, mint egy szűk utcát, óriási területet, ahol sok ember sűrög-forog, folyik a sör s a magyar-szidás százados szokása – s mily helytelenül gondolkozunk ilyenkor! Ez a város az ellentétek helye; egy örökké átalakuló Proteus, egy helyét szüntelenül változtató amphibion, amely hol a multak pocsolyájába, a nyárs polgárság sarába fetreng, hol meg a napfényes jövő felé emeli arcát. Itt ölelkezik a mult s a jövő.

A minap láttam c[s]ak az ünnepi örömtől megkergült vén Bécset az ibolya ünnepen. Az emberek összelökdösték egymást, vessekedtek a villanyosokon, sört ittak és szalámit ettek, ácsorogtak a fabódéknál s mindezt a mennyei gyönyörűséget elnevezték ibolyaünnepnek. Ugyanezt a tömeget látja az ember aztán a Praterben is, a mint ünnepnapokon dévaj, német léhasággal lovagol a körhintákon, nevet a paprikajancsikon, szopogatja a sörös korsóját s sikoltoz, kiabál, fütyül, mint valamilyen jámbor, gyöngeszű óriás. Ez a vén Bécs, melyet mindnyájan ismerünk. De van egy másik Bécs is, melyről mi vajmi keveset tudunk. Ez a fiatal, előretörő Bécs, mely megifjodott a művészetek illatos viharaiban s új életre serkent a legújabb műirányok tavaszi tobzódásában.

Végig jártam a tavaszi tárlatokat s sehol sem szereztem oly sok és értékes benyomást az új művészetek értékére nézve, mint éppen itten. Az a ki kételkedő mosollyal fogadja manapság a legszélsőbb szecessió furcsaságait, itt feltétlenül hívó lesz. Az ember a legnagyobb mesterek vásznai előtt hirtelen elnémul, eltűnik arcáról a kételkedés s bámuló tiszteletté változik. A jövő templomába érezi magát. Van ebben az új művészet kemény magatartásában is sok megható és sok elragadó. A márvány templomokból elűzöttek,

az eretnekek, a kicsufoltak megalkották a saját szentélyüket. A te-tején messze látszó aranygömb fennen hirdeti, hogy a művészetek csarnokába lépsz; az architektura meg előre jelenti, hogy mily emberek vásznait fogod látni s ha makacs, vas-kalapos vagy, előre is óv a belépéstől. Olyan egyszerü, oly különös s oly szép maga az épületük is, akár csak három egymás mellé állított selyempapirrossal bélelt hófehér skatulya.

Benn még orgonacsokrok között állanak a szobrok s a festmények. Egy-egy hiresebb kép előtt halkán pizsmogva fest egy borzas fejü óriás. A templom egy jövődő papja. Néha-néha leteszi ecsetjét s gunyos mosolylyal hallgatja a mai laikus közönség megjegyzését, a mely nem érti meg, hogy lehet a rét kék s az ég zöld. Szegények, gondolhatja magában.

A secessió mostani tárlatán különösen a szobrászati művek keltettek nagy figyelmet. A festett szobrok itt napi renden vannak. Mindenki meg tudja érteni, hogy lehet a Minotaurus szeme fekete és fehér márványból és senki se ütközik meg azon, hogy egy asszonyt majolikából mintázott meg a szobrász. De valóban van egy műalkotás, melyet mindnyájan egyformán bámulunk: A szegény gebének a fa-szobra és aztán¹ még egy: a „Timor dei.”

E két szoborművet a dekadencia legjelesebb alkotásai közé sorozom. Nem a szorosan vett művészi értékükért pusztán, hanem azért, mert látom, hogy alkotójuk teljesen kiforrott ember, ki tisztában van a saját céljával s a dekadencia mivoltával. Ez a műírányzat a pessimismus századában keletkezett, mikor mindnyájan kétségbeesve tördeltük kezeinket s nyakra-főre káromkodtunk az életre. Lényege mindenkoron az volt, hogy a dolgokat, a leg-sötétebben fogta fel s már eleve elvetette. Az, hogy sok furcsaságot mondott, s néha a nevetségességig ment el, melyért oly sok gunyt és dicséretet kellett elszenvednie, mind csak esetleges volt. Olyannyira, minthogy sokszor nevetséges és különös finton-vonás jelenik meg annak az embernek az arcán, ki lobogó² hajjal, összezorított ököllel, egethasító sikollyal sir élete romján.

¹ azt aztán [sh.]

² kilobogó [sh.]

Nagyon veszedelmes és kétes értékű vállalkozás dekadens művésznek felcsapni. Nem a különlegesség hajhászata, a boszorkányok és macskák szeretete kell hozzája, hanem oceán-mély kedély, nagy elme és nagy költői tehetség. Azok, a kik rosszul sikoltoznak fütttyöt kapnak a silány színészkedésükért! A fintor-arcokat kinevetjük, ha nincs alattuk a bánat mélysége, az élet nagy kinjainak megértése. Ha azonban a művész ezt kitudta fejezni, kétszeresen megérdemli a tapsot s akkor bűn különbséget tenni közte s a művészettörténelembe becikkelyezett nagyok között. Akkor csak művészeinkről beszélhetünk.

Ilyenek Luksch és Mestrovic; ilyen volt a nagy Baudelaire is. Meg kell csak néznünk a tárlat sovány, siralmas gebéjét. Hogy lesir róla az éhség, a fáradság, az elhajszott állatok örök nagy bánata. A „Timor dei”-ben is ez a gondolat jut kifejezésre, csakhogy hatalmasabban és harsogóbban! Egy óriás görcsös¹ ököl, az örök szükségesség jelképezője reá sujt az emberekre, a csókolózó szerelmesekre, a gyermeküket szoptató anyákra, az imádkozó aggokra s nyitott szájjal, égre forgó szemekkel tehetetlenül buknak hátra. Felséges alkotás! Ugy hat rám, mint egy rémült, esztelen, céltalan segélyiskola...

Ezek mellett van egy nagyon érdemes, tetszésemet legjobban megnyerő dekadens festmény is, egy középkori német mesének a festői ábrázolása. A művész egészen behatolt a középkor szellemébe teljesen megértette velem azt. Emlékeztet a festmény a dekadensek rimes latin verseire; a középkor naivitása s a modern művészet tudatos és a[k]art egyszerűsége ölelkeznek benne. S ez nagyon helyesen van. Nekünk stilizálnunk kell a multat, hogy belé hatolhassunk. A jelen szemüvegén kell mindent néznünk. Másképp a multat sem érthetjük meg.

Ezt a felfogást látom a tárlat számtalan² más képén is, hol a dagadó, gerjedő, elpusztíthatatlan életkedvet akarják jelképezni³ a művészek. Mindnyájan a modern ember fantáziájához fordulnak s nem a művészet egyszerű eszközeivel hatnak, mint Rubens egykoron. Az egyik festő egy coterie mulatását ábrázolja. A nyár

¹ görcsösös [sh.]

² számtalan [sh.]

³ jelképeznia [sh.]

örömét akarja megérzéskíteni. A színes ruhák villogásában, a színfoltok valóságos explosiójába oda fest egy óriási gyümölcsös tálat órmótlanul nagy sárga barackokkal, majdnem megrepedő almákkal. S ezt megértem: ez a nyár. Így látom megifjulni a Belvédérben a régi pogány és keresztény festészetet is Klinger és Böcklin vásznain. Krisztus tojássárga palástban, a sok szenvedéstől elfáradva, bágyadtan, de még is hatalmasan lép az Olympusra.¹ A meztelen, izmos alakok ijedten ejtik ki kezükből a serleget. Ugyanaz az eszme, melyet a mi Revickynk oly gyönyörűen kifejezett.

Sokáig álltam a hatalmas festmény előtt s nem győztem betelni a kép ódon kereszténységével s mégis hatalmas modernségével. Aztán elgondoltam, hogy mit szólnának a régi keresztény piktura hőroszai, ha eléje vezetnék őket. Ez azonban nem zavart művészi áhítatomban. Nézetem szerint a legfontosabb az, hogy mit szólunk hozzá.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 123. sz. 1905. máj. 28., 4–5.
Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, máj. 27[.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Most az ébredő tavasz fényáradatában...: ugyan Kosztolányi ismert leveleit a tavaszi hónapokban Szabadkáról keltezte, erre a félévre is beiratkozott a bécsi egyetemre

Proteus: Próteusz a görög mitológia alakváltó istene

amphibion: (gör.) kételtű

ibolya ünnepen: Wittelsbach Erzsébet (1837–1898), I. Ferenc József Habsburg-uralkodó felesége tiszteletére minden év tavaszán, általában húsvétkor kedvenc virágáról elnevezett ünnepet tartanak Bécsben és Gödöllőn

Praterben: a Práter Bécs nyilvános pihenőparkja

az épületük is: Kosztolányi a Joseph Maria Olbrich (1867–1908) tervei alapján 1897–1898 között a kortárs művészet kiállítótermének készült bécsi épületére céloz. Ma Szeecessziós ház néven ismeretes.

A secessió mostani tárlatán: Kosztolányi a 23. bécsi Szeecesszió kiállításra céloz, amelyet 1905 márciusa és májusa között rendeztek a Szeecessziós házban

majolikából: vörösre égetett, fehér mázon színes festéssel díszített kerámiából

¹ Olympussa. [sh.]

A szegény gebének a fa-szobra és aztán még egy: a „Timor dei.”: utalás Richard Luksch (1872–1936) osztrák keramikus, szobrász *Das arme Gaul (A szegény gebe)* és Ivan Meštrović (1883–1962) világhírű horvát szobrász *Timor Dei (Félelem az Istentől)* című, a kiállításon látható alkotásaira (Kat. 1905)

dekadencia: vö. 2. szöveg

pessimismus századában: vö. 21. szöveg

Rubens: Peter Paul Rubens (1577–1640) flamand festő

coterie: (fr.) szűkebb, zárt társaság

Belvédérben: Savoyai Jenő herceg (1633–1736), sikeres hadvezér és művészetbarát Lukas von Hildebrandt-tal építtette magának a Belvedere nevű nyári palotát – akkor még Bécs városkapui előtt. A barokk palotacsoport két kastélyból áll (Alsó- és Felső-Belvedere), ahol ma az osztrák művészet remekei – a középkortól napjainkig – találhatók.

Klinger: Max Klinger (1857–1920) német festő, grafikus, szobrász és éremművész

Böcklin: Arnold Böcklin (1827–1901) svájci festő, grafikus, szobrász, a 19. században képei igen népszerűek voltak. Kosztolányi Böcklint ekkoriban több írásában is említi, vö. 51. és 75. szöveg.

Krisztus tojássárga palástban...: Kosztolányi Klinger *Christus im Olymp (Krisztus az Olümposzon)* című 1897-es festményének részleteit idézi föl

Heti levél.

Nézetem szerint tulságosan erősen kelnek ki az ujságok a matura ellen. Ilyenkor, a nyár küszöbén, a rendes ujság-meteorologiai jelenségek közé tartozik, hogy a sajtó ádázul csattog és mennydörög az ártatlan vizsgálat ellen. Hamarjában több rosszat mondanak el róla, mint az inkvizicióról a történelem. Ez pedig felettébb igaztalan dolog.

Teljesen egyezem az urakkal, akik kijelentik, hogy a vizsgálat a legkevésbé alkalmas egy ember szellemi értékének megállapítására; azt is tudom, hogy a legtöbb esetben maga a vizsgáló bizottság is halálosan unja komoly és életbevágó ténykedését: de ezek alapján egyformán kelhetünk ki minden, véletlenségen forgó vizsgálat ellen. Kétségkívül az ideális állapot az lenne, ha mélyen a jelölt lényébe hatolhatnók, ha megfigyelhetnők gondolkozásának menetét, szellemi képességeit s ezen dolgok alapján uta[s]itanók vissza, vagy adnánk kezébe diplomát. De ez a követelmény jelenleg csak utópia s előreláthatólag az is marad.

Ha lelkiismeretesen megfigyeljük a vizsgálati feleleteket, sok érdekes tapasztalatra jutunk. Mindenekelőtt megtudjuk, hogy a jelölt egyáltalában nem ad semmit sem a maga lényéből, de még a tudásából sem. Szellemi képessége a legnagyobb izgalomban van, idegei tul vannak feszülve, mi sem természetesebb, minthogy egész temperamentuma megváltozik, sőt tehetsége is átalakul s vagy magasabbra szökik, vagy lejjebb sülyed, de sohasem marad a rendes vonalon. Az idegesség, a félelem, a sejtett öröm kellemes vegyületében sokszor a leggyöngébb tehetségű is saját érdemén kívül célt talál, míg a komolyan gondolkozó s a dologban jártas nagyon gyakran csak hebegve kapkod. Mind a két esetben azonban gondolkozásról alig van szó. – A produktív erő, a melyre az élet minden pályáján mindenkinek szüksége lesz, egyáltalában nem

játszik¹ semmi szerepet. Csak a reprodukáló képesség működik az automata b[i]ztosságaival, vagy bizonytalanságaival. A lélekhez azonban nem férkőzhetünk. Természetes virágot² sem szedhetünk, csak az idegesség lázában, a tulfütött agy forró televényéből fakadt borszesz-virágokat vehetünk szemügyre.

Mindezeket tudván-tudom és alá is írom, de úgy találom, hogy ezek a dolgok még sem szólnak a vizsgálatok ellen.

A társadalom a vizsgálatokkal csak kiválasztást, selejtezést, elkülönítést akar elérni s ezért a követelmények minimumánál állította fel: a visszaadó képe[s]ség teljes és tökéletes bírását. Aki ezt ügyesen és türethően kezeli, megjutalmazza; a többi kirekeszti közösségéből, mert nem felel meg céljainak. Igaz, hogy ezen rendszer gyakran fonáságokat szül, letiporja a zsenit s a legmagasabb polcra emeli a nyárspolgárt, de ez a társadalomra nézve nem pótolható baj, mert célját, a középserű, átlag-emberek termelését elérte. S ebből a szempontból mindig igazat kell adnunk a mi korhadttársadalmi rendünk³ erkölcpandurjainak, legalább is addig, míg a jövő ideálja, a „tulemberek” társadalma meg nem valósul. Ez azonban még a merész álmok honában várta magára.

Ezek után, ha a vizsgálatokról beszélünk, mindig csak a követelmények sekélyességét vethetjük fel s nem – mint szokás – az akadályok lebirhatatlan voltát, a vizsgázók tulterhelését. Az érettségiről is ugyanezt mondhatjuk. Egész mivoltában igen megfelelő szerepet tölt be a mai társadalom organizmusában s helytelen dolog lenne eltörölni addig, míg az egész társadalom más, új alapon nem szervezkedik. Megszüntetésével csak hézag keletkezne a dolgok természetes rendjében s semmi előnyt sem kapnánk fejében. Aztán meg nem is oly irtózatossá az a vizsgálat. Minden diák mosolyogva, jókedvvel megy neki a felszabadulás kellemes várakozásában. Éppen ez tette oly fontosvá, várttá és – hirhedtté.

A tény meg az, hogy azon legcsekélyebb minimumot sem követelik meg szigorúan.⁴ Csak a legsilányabbakat vetik vissza, az átlag, amely szintén elvetendő lenne, mindig bizonyosan lépkedhet

¹ játszik [sh.]

² virágot virágot [sh.]

³ rend [sh.]

⁴ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

hivatalnoki asztala felé. S ne érjen senkit se vád, hogy engedékeny volt, mikor élhetett volna, parancsolt jogával. Az ember olyan különös lény. Van világosan látó esze. De van szíve is. S ez a szív megmutatja neki a legnagyobb igazságot s ő oda talál az ész szavának ellenére is és belátja, hogy mindnyájunknak egyformán van jogunk élni, hogy mint a természet egyforma gyermekei, egyforma mértékben lakmározhassunk a föld hatalmas asztalán. Ez a szózat igaz s ennek a nyomán tudni fogjuk, mily mértékben legyünk engedékenyek. S a vizsgálat tiszta formalitássá – emelkedik.

Szilárdan állítom, hogy igen is formalitássá kell válnia, de mint ilyennek, mint társadalom-szervező organumnak meg kell maradnia.¹ Eltörlése önmagunk ellen való véték lenne. A tanuló ifjuság, ha mást nem is, tanul általa nélkülözést, önfegyelmezést, erőt és akaratot.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 128. sz. 1905. jún. 4., 4–5.
Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, jun. 3[.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

matura: érettségi

„*tulemberek*” *társadalma*: minden bizonnyal a nietzschei Übermenschre utal;
lásd még a 113. szöveget – ahol Kosztolányi a *fajember* kifejezést használja –,
valamint az ahhoz fűzött jegyzetet

organumnak: intézménynek

¹ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

Heti levél.

Lehet-e csodálkozni azon, hogy bennünket mindenütt háttérbe szorítanak a külföldön? Szabad elszörnyükdönnünk azon, hogy hazánk határán túl mint legalázatosabb osztrák alattvalóval beszél velünk a nagy nemzetek fia? Megbotránkoztató-e az erős, kemény fajok gyermekének irántunk való idegenkedése, lenézése és nagy közjogi tudatlansága, ha magyar dolgokról van szó? Nem jogtalan-e a mai ellenfelünknek megvető kicsinylése? Mindenre azt felelem, hogy nem, nem és nem. Miért? Azért, kérem alázattal, mert mindezen háttérbe szorításnak, lenézésnek, közjogi tudatlanságnak, megvető kicsiny[l]ésnek, mi, magyarok vagyunk az okai.

Mostanában jó ismerőseim és barátaim egy nagy nyaláb könyvet hordtak össze asztalomra, melyben a külföld mindenféle nyelven véleményét adja le rólunk. Mindenki gyaníthatja milyen tónusban. A jó barátok gondoskodtak róla,¹ hogy a magyar gyűlölet szülte minden írás csatorna piszkát felém zudítsák. S én hálával tartozom nekik, mert megtudtam, hogy miképen gondolkoznak rólunk külföldön. Jó részben kegyesek felfedezni, hogy mi is létezzünk a világon, aztán hozzá teszik, hogy lovas és barbár nép vagyunk. Ezek a békességes indulatu auctorok véleményei. Van azonban egy nagyobb csomó könyv és ujság, mely a fekete gyűlölet s az indulat bösz háborgásában született. Itt van például Grillparzer² írása, melyben kimutatja, hogy bennünket a német kéz rántott ki a halál torkából, nincs kulturánk, irodalmunk s azt a kegyes tanácsot adja, hogy felejtsük el a nyelvünket s legyünk tetőtől talpig németekké. Ilyennel természetesen nem lehet szavunk. Itt

¹ rója, [sh.]

² Grillperier [sh.]

nem a nagy német költő beszél, hanem az osztrák. Okos dolgot teszünk, azonban, ha egy kissé elgondolkozunk rajta.

Ilyen dolgot semmi esetre se lehet rólunk mondani, ha nem engedjük meg. Mi azonban megengedtük! Sohasem fejeztük ki kellően tiltakozásunkat, ha tulnan reánk támadtak! Nem tartottunk össze, mint egy kis család, hogy össze tegyük a magunkét, hanem mindent a németnek adtunk. Azt hittük, hogy a mi oda jut, arannyá válik s a becsületünkre szolgál majd.

Nem említek fel mást, csak a muzeumokat. A magyar ember, a ki a magyar fővárosból jó, irigykedve lép be a pompás, hatalmas bécsi muzeumba s pirulva gondol a honira. Ugy érezi, hogy erődben van, a tudomány és a művészet márvány bástyafala alatt s káprázó szemét egy pillanatra lecsukja, hogy elleplezze könnyeit. Eszébe jut az otthon, a mi szegényes, rossz lépcsőjű, kaszárnyaszerű muzeumunk, az egyre fogyó honvédek, kik mogorván járkálnak a termekben, még sok más.

Tudom, hogy szegények vagyunk s nem lehet lehetetlent kívánunk a nemzettől. De rossz is az, amiről szólni akarok. Elszomorítóbb az, hogy Bécs Magyarországot itt is teljesen kizsákmányolta s örök szégyen ránk nézve, hogy magyar emberek szolgáltatták ide a magyar földön, magyar pénzen talált műkincseket.

Az archeologiai muzeumban nem tehetek két lépést, hogy magyar leletet ne látnék. Vöröspatak, Ószöny neve lépten-nyomon¹ szemembe ötlík. Van itt kövület,² van itt római bronzedény, karperec, van itt korsó, függő, képviselve van itt a neolit, a paleolit, mintha legalább is kötelesek lettünk volna ide szolgáltatni legértékesebb leleményeinket. Ez azonban még nem minden. Nálunk is van ilyesmi. De történelmi emlékeinket is elhurcolták. Itt van a mi szerencsétlen Lajos királyunk vaspáncélja. Itt van az archeologia bámulatos leletje az Atilla kincse, a mi hun ük-apánk tiz arany korsaja, melyeket a mi földünkéből ástak ki Bécsben.³ Atilla! Az a nagyszakállu izmos király, kiről a székely góbé még ma is tud mesélni, a kinek a fiát még ma is várjuk mindnyájan, a ki ott nyugszik valahol a mi szőke Tiszánkban... De ez még sem minden.

¹ léten-nyomon [sh.]

² kövület, [sh.]

³ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

A világ legnagyobb meteórja az ég ajándéka, mely a mi földünkre esett le, szintén itt van, mintha nekünk nem is lenne menyezeti kincstárunk. A francia régész ezek után egész természetesnek találja, hogy a magyarok még mindég rabló kalandokra járnak s az angol tanuló a természettudományi órán vigan darálja le, hogy a Hungaryban talált meteort, annak fővárosába Vienna-ba vitték. Kinek lehet még ezek után is szava?

Kik voltak az adományozók? Magyar emberek: bankárok, a kik még egy milliót akartak szerezni s főhadnagyok, a kik aranygallérra aspiráltak. Rövid időn belül biztosan betelt a kívánságuk.

Nem nagyképüsködés, ha azt mondom, hogy ezek a jelenségek végtelenül elszomorítók. Az ily haladás-akadályozó, nemzetbénító apróságok hatnak azután oda, hogy bennünket mindenütt kisemmiznek és lenéznek, a nélkül, hogy egy szót szólhatnánk. Teljesen igazuk van a külföldieknek!¹ Ők rá mutattak az utra-módra, melyen haladnunk kell. Az ilyen főhadnagyokat és bankárokat ki kell korbácsolatni az országból s levágott füllel és orral bujdosásnak kell engedni; hadd hirdessék ezek a modern gyászmagyarkák, hogy él még az ázsiai náció.² S világért sem kell megijednünk, hogy barbároknak neveznek majd oda künn: mindég azért szenvedtünk, mert nem voltunk eléggé azok. Nekünk félnünk kell a teutonveszedelemtől s nyersen, bátran, kiméletlenül kell ellenségeinkkel elbánni. Ezt a természetes, becsületes, őszinte erőnket ma is ismerik mindenütt s ezért tisztelnek minket és – úgy szür alatt – félnék is tőlünk. Ha azonban ellanyhulunk nem félnék tőlünk. De nem is tisztelnek majd!

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 134. sz. 1905. jún. 11., 3–4.
Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, jun. 10[.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Grillparzer írása: Grillparzer ellenezte a Monarchián belül éledő, függetlenedő nemzeti törekvéseket. Vö. 73. szöveg.

¹ külföldieknek! [sh.]

² nációi. [sh.]

a mi szegényes, rossz lépcsőjű, kaszárnyaszerű muzeumunk: föltehetőleg a Nemzeti Múzeum

Az archeológiai muzeumban: Császári és Királyi Régiségtár (Kunstammer)

Vöröspatak: az erdélyi Verespatak (*Alburnus Maior*) nevű település közelében a rómaiak idejében művelt aranybányákra leltek, és bennük viaszozott írótablákat találtak. Az írásokat Hans Ferdinand Massmann müncheni germanista professzor fejtette meg.

Ószöny: Ószöny, a mai Szöny település egykori neve, ma Komárom városrésze. Egyike Komárom-Esztergom megye legrégebbi telepeinek. A római korban itt feküdt Brigetio városa, mely az ásatások és leletek révén európai hírre tett szert.

a mi szerencsétlen Lajos királyunk: utalás II. Lajos cseh–magyar királyra

Atilla kincse: a nagyszentmiklósi kincs, melyre 1799-ben a Temes megyei Nagyszentmiklós határában egy szerb szőlősgazda bukkant. 23 aranyedényből áll, összsúlyuk majdnem 10 kg. Előkerülése óta eredete heves viták tárgya, mivel az edények többsége nem egyazon időben és műhelyben készült. Valószínűleg az avar fejedelmi kincstár része lehetett, melyet a kaganátus végnapjaiban rejthettek el. 1799. október 1-jén I. Ferenc magyar király intézkedésének eredményeként került a bécsi Császári és Királyi Régiségtárba. Jelenleg a bécsi Szépművészeti Múzeumban őrzik. Az Attila kincse elnevezés Hampel József régészről származik, mely általánosan elterjedt, azonban hibás kormeghatározási koncepción alapult.

aranygallérra: azaz magasabb tiszti rangra

teuton-veszedelem: a teuton germán törzs volt; a germán népek egészét is jelöli

Heti levél.

Nagyon igaztalanul támadott rá egy igen előkelő magyar író¹ a modern irodalomra.

Ez a kiváló¹ hölgy, ki mellesleg mondva a mostani író magyar nők között a legelső, szeretetteljes, a[s]szonyos humorával és nyájas szatirájával pellengerre² próbálta állítani a jelenkor klasszikusait s azokat – beszéljünk nyíltan! – minket, kik a ma ragadó áradatában élünk s utáljuk az ósdiságokat. Erre a kedves, pirongató cikkekre, mely annyira elüt az irodalmi bagolyvárak rozsdás lovagjainak durva kapcsódásától s otromba ripakodásától, nekem is lenne néhány szavam.

Azt mondta a jeles uri hölgy, hogy a jelen irodalma reklám üzlet a szívérvzésének minden jele nélkül; tetszés-hajhászat, divatkórság, mely tisztán a különcök és az átlag emberek megvesztegetését tüzi ki alantós céljául; elcsépelt, sekélyes problémák visszakerődzése, néhány reklám-ember regényes életének s furcsa írásának művészi vegyülete. Azt állította továbbá, hogy a jelen irodalmi hőseiben hiányzik az, ami az embernek is megbecsülést adna; az írók minden megindulás és ihlet nélkül dolgoznak s semmit sem kívánnak, mint azt, hogy a könyvük hatást érjen el; az életet sutba vetik s könyvükben egész más világot alkotnak, a nélkül, hogy a valóságra fordítanák a szemüket.

Ez végtelenül érdekes távlatot nyit mi nekünk s valósággal ösztönöz, hogy jobban latra vessük az érveket.

Nálunk, Magyarországon, végtelenül otthonosak az egyszer mindenkorra alkalmas aesthetikai frázisok, melyek az önképzőkörtől kezdve az egyetemig nagy kedveltségnek örvendenek. Ilyenek közé tartozik az az otromba közhely, hogy az író átérezte

¹ kiváló [sh.]

² pellengerre [sh.]

a költeményét, vagy hogy az életéből merítette a tárgyat. Jaj lenne neki is, munkájának is, ha nem így lenne! Összetépnők a könyvét, bármi jó is lenne. Nem olvasnók az írásait, bármennyire is vonzóak lennének. Mert első az esztétika, az irodalomtörténet, mely azt mondja, hogy az irodalmi munkálkodás s az élet párhuzamosan futnak egymás mellett. A kettőnek nem szabad hazugságot énekelni. Az, aki nem boldogult a szerelemben, ne próbálja elénk állítani Ámor kegyenceinek üdvét. De, hozzáteszik, ha akarná sem tudná lefesteni. S itt van a fatális tévedés.

Az élet s a költészet, az ember s a költő e monisztikus felfogása a legnagyobb ostobaságok közé tartozik, mit valaha az idők méhe szült. Egykor talán az emberi fejlődés legalacsonyabb lépcsőjén igaz lehetett. Ma azonban merő hazugság!

Ma az, aki tollat forgat,¹ az, aki vérbeli író az életet mindenkor az írás szempontjából szemléli. Az, hogy felkel a nap, az ő életére nézve csak egy esetleges esemény, a lényeges benne a színhatás, a hangulat, mondjuk röviden: az egész napfölkelte egy dal; a háború vérfolyamaival, vagyis iszonyával ránézve egy tragoedia és semmi más. Azt a mit a többiek életnek neveznek, ő nem érti; ránézve teljesen másodlagos jelentőségű lesz. A tárgyak az ő szemében írás-tárgyak lesznek. Az élet örömeivel, könyfacsaró szenvedélyeivel és szenvedéseivel a szemében pusztán egy írás-massza. A hamisítatlan életet nem látja, mert ha látná, már eleve hiányoznék ama képessége, hogy elénk állítsa. Akkor nyárs polgárnak kellene lennie. Ezzé meg nem lehet. Elénk állítja tehát az öntudatosan szemlélt világról szerzett benyomásait. Az öntudatlan művészet kora régesrégén elmullott.² S az életről beszéltek neki, azt kívánják, hogy fantáziáját az élet vasvágányain száguldtassa? Nevetséges együgyűség! Az ő élete az írás, az, amit ír, azt által éli s az alkotás varázskohóján igaz lesz a hazugság és az élet csak a legdurvább formákat szolgál[í]tatja az alkotáshoz. A mit a mai író, a jó, a nagy író, az írás tüzeiben mond, az mind a szívből jön, az mind „heart song”, ha jó az alkotás. Ha rossz – ki törődik a rossz alkotásokkal?

¹ tollatforgat, [sh.]

² [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

E tekintetben nagyon érdekes jelenség a nagy Verescsagin, ki az ocean hullámain, az ágyuk füstfelhőiben is csak színhatásokat keresett. Mily mellékes volt neki maga, az élete! Ilyen jelenség Goethe is, ki Itáliát akkor festi legtalálóbban, mikor még nem is látta, vagy a bort nem szerető Petőfi, a ki mámoros, féktelen bordalokat ír. Az élet, a hazugul bálványozott igazság mellékes volt előttünk is. De ez nem baj. Az irodalomban nincs igazság és hazugság, ott pusztán jó és rossz alkotás van.

S hogy rajzolhatták azt, a mit nem láttak? Hogy tudta Petőfi a részeg embert oly művészettel beszéltetni, mikor sohasem volt részeg? Én azt mondom erre – éppen azért sikerült neki annyszor költeménye! A valóság, a röggel való durva érintkezés elriasztja az ideáinkat. Az, aki tűzbe teszi mezitelen lábát, bizonyára nem dalol himnuszt a tűz tiszteletére. Akkor, mikor irunk, nem az érzelmek s a tárgyak hatása alatt kell lennünk, hanem éppen emancipálnunk kell magunkat alóluk, bizonyos hidegségre kell szert tennünk, mely lehetővé teszi a sziget művészi elrendezését. Ebben áll az ihlet és egy archimedesi pontnak, egy szálnak a keresése, melynek segítségével egész témánkat legombolítjuk, egy szó, egy jelző fellelése¹ alkalmas technikai diszpozitio – és semmi egyéb. Azok a mesés hazugságok, melyeket a naiv szélhámosok kolportálnak, csak nevetségesek. Az az egy szó azonban, mely felidézi az egész gondolatot, szent. Arra hallgatni kell a költőnek. Az az égből jön.

A költő mindig ezt választja vezérfoná[l]ul s nem sokat törődik az u[n]almasok kifogásaival² és tárgyaltalan szemrehányásával. Akkor mikor írásról van szó, minden latolgatás fölösleges. Ha az írónak vigsgában egy pillanatra a mélabu, a szenvedés sugall egy dalt, egy novellát – feltétlenül írja meg. Ne szégyelje kisebb szenvedései benyomásait s ragadja meg az alkalmat, hogy megértesse velünk mi a szenvedés lényege. A körülmény lehet bármi kicsinyes, az ihletés s a belőle fakadt remekmű mindég szent.

Ezért tartom helytelennek azt az ál[l]áspontot, mely szerint az író külső élettörténete után kell megíté[l]nünk. Melyik az a biographus, ki engem kielégít? Ki mutat rá a szenvedések s az ihlet

¹ fellelése. [sh.]

² kifogásaival [sh.]

kutforrására? Hányszor volt egy remekműnek a sugallója egy kis fejfájás, egy kis pénzzavar. Ki tudja az élet ily apró-cseprőségeit felhajtani? Senki, senki. Ideje tehát, hogy felhagyjunk a régi, lomtárba va[l]ó szólásmódokkal s ha az íróról van szó, ne sandítsunk az irodalomtörténetekbe,¹ hanem tisztán írásaira szögezzük szemünket. Ne azt kérdezzük, hogy élt az író, ih[l]etett volt-e mikor dolgozott, hanem arra fele[l]jünk, jó-e a könyv, vagy nem.

Ezek után pedig a kigunyolt Oscar² Wildet és Kierkegaardot³ bátran sorozom a klasszikusok⁴ közé.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 139. sz. 1905. jún. 18., 4–5. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, jun. 17[.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

„heart song”: (ang.) szerelmes dal

Verescsagin: Vaszilij Vasziljevics Verescsagin (1842–1904) orosz festő, elsősorban csataképei tették világhírűvé

részeg embert: Petőfi Sándor *A borhoz* című versének következő részletére is lehet gondolni: „Fejem nehéz, / És reszket már e kéz, / Mely a teli / Pohárt ajkamhoz emeli”

kolportálnak: terjesztenek

kigunyolt Oscar Wildet: Oscar Fingal O’Flahertie Wills Wilde (1854–1900) ír költő, drámaíró, író. Kosztolányi már ifjúkori leveleiben gyakorta hivatkozik műveire, életfelfogására; Rozsnyai Kálmánnal is jó ismeretségben volt, aki egy ideig Wilde titkáraként működött. Kosztolányi számos színikritikát tett közzé műveinek magyarországi bemutatásáról (SZE I., 236–250). Költeményeinek fordításaiból (IK I., 160–271) önálló kötetet jelentetett meg (1926). Három drámáját *A páduai hercegnő* (1909), *Salomé* (1921) és *Firenzei tragédia*. *A szent parázna* (1923) címmel ültette át magyarra, illetve elhíresült regényét, a *Dorian Gray arcképét* is lefordította (1922). Az író egykori szeretője, Lord Alfred Bruce Douglas (1870–1945) kis könyve *Wilde Oszkár és én* címmel ugyancsak Kosztolányi tolmácsolásában jelent meg (1919). Wilde különösképpen viselkedése és írói, szokatlan öltözködése miatt élcelődés tárgyává vált, a londoni *Punch* című hetilap 1880-tól karikatúrasorozatot indított róla.

Kierkegaardot: Søren Aabye Kierkegaard (1813–1855) dán filozófus és teológus, aki újságcikkei révén, azok „erkölcstelensége” miatt keltett ellenszenvet és felháborodást, s a korabeli bulvársajtó ugyancsak élcelődött furcsa kinézetén

¹ irodalom történetekbe, [sh.]

² Oseas [sh.]

³ Kierkegaardot [sh.]

⁴ klasszikusok [sh.]

Apró mesék.

1. Az oroszlán.

Irtózatos bömböléssel, veszett ugrálással ment be az Ázsia pusztáiról csak imént elhozott oroszlán pántos vasketrecébe. Aztán megállott, körülnézett s fejét előre szegve, elkezdett ordítani.

Sokáig türehetetlen, akaratos és makrancos maradt. Végre fölnyitották a másik ketrecekét és össze engedték a többiekkel.

Egy vén, mélabus oroszlán földig hajolva fogadta s legnagyobb örömét fejezte ki, hogy ő felségét ott láthatja, de nem titkolhatta el ama hódolatteljes, alattvalói csodálkozását, amelyet ő felsége nyugalansága és haragja keltett benne. A fejtegetés fonalán csinján rámutatott arra is, hogy ez a viselkedés a hálátlanság jegyét viseli magán amaz emberek irányában, akik minden igyekezetük szerint mulattatni vágyják a puszták királyát. Elmondta, hogy e palotát hódolatuk jeléül építették neki, sőt azt se hallgatta el, hogy a tarka nációnál délutánonként el-ellátogat majd hozzája, hogy nevetésével, csacska zummogásával mulattassa őt. Pár rövid szóval jellemezte az ember-seregetet s egyik legdicsérendőbb jellemvonásául emelte ki azt a tiszteletet, amely ivadékról-ivadékra öröklődván, megtiltja minden ember fiának, hogy a ketrecbe lépjen.

Az ujonc rab morogva ette véres husát, lesunyta a fejét s elkezdett gondolkozni. Másnap, amikor elhasalt a vérszagu ketrecpadlón, meglepődéssel látta, hogy az emberek megjelentek; kimondhatlan részvét keletkezett nagy szívében irántuk. Sajnálta őket, hogy soha sem léphetnek be a kalitkájába. Nagy ketrecük van nekik, gondolta magában, de az még sem az övék; az övé azonban csakugyan királyi palota.

Folyós, könnyes szemével szomorúan tekintett rájuk a sivatagkirály. Az emberek között a lágyszívűek hangosan védelmére keltek. S mind a ketten nézték egymást. Mind a ketten meg voltak elégedve. Mind a ketten azt hitték, hogy a másik a rab.

Az oroszlán farkát csóválva méltóságosan sétált végig a ketrecében.

2. A szobor.

Nemrégén egy elhalt német professzorom szoborleleplezésén voltam. A szoborcsarnokban gyülekezett össze az egyetemi polgárság s az akadémiai tanács. A híres szobrász, aki a világhírű professzort mintázta, ott állott közöttünk s idegesen nézte a szobor előtt libegő vásznat.

Mikor lehullott a lepel, kis hija, hogy mindnyájan harsogó kacajra nem fakadtunk. A keszeg, kiszáradt tudós újra előttünk¹ állott ráncos szalonkabátjában, merengő szemekkel, kiálló arccsontokkal – in specie alternitalis. De volt rajta valami borzasztóan idegen és különös vonás, amit egyébkor sohasem vettünk észre. Mi volt ez, senki sem tudta megmondani.

A híres szobrász nem győzött a tanárok kérdésére felelni. Az aesthetika professzora a szobor anatómiájában kereste a hibát; a művészettörténet tudósa az eszményítés tulzottságára vetett. Az irodalomtörténet tanára egy szót sem szólt, hanem hazament s egy könyvet irt: *Szobrászati problémák* címmel.

Az idegenszerű hatás nyitját azonban egyik sem találta el. Én jöttem rá pusztán, amint unalmas perceimben sétálgattam a tudós ércmása előtt.

Hiányzott a – szemüvege!

Megjelenés

-nyi -zső, *Apró mesék. 1. Az oroszlán 2. A szobor*, Szeged és Vidéke, IV. évf. 143. sz. 1905. jún. 18., 8. Rovat: Színes Rovat.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

in specie alternitalis: Kosztolányi valószínűleg a tanár egyedi vonásaira célozva alkotott szójátékot a *sub specie aeternitatis* (lat.), azaz az örökkévalóság távlatából kifejezés mintájára. Helyesen *sub specie alternitatis* lenne, vagyis körülbelül: másságából adódóan.

¹ előttünk [sh.]

Heti levél.

A német könyvpiacra most Andrejew Leonidnak „Vörös kacaj” című könyve kelt itt nagy feltűnést. Ritkán¹ is olvas az ember ennél szebbet, igazabbat, vérfagyasztóbbat. Önkénytelenül felkiáltunk, ime a mai kor Homérosza, ime a háború összes iszonyatai a szeges drótokba gombolyódott katonák, a tűzben vöröslő vértócsák, a rémület s az örület halk vigyorgása, a sápadt arcokból kibuggyanó bibor patak, mely gunyul fröccsen fel az égre, a vörös kacaj, ime a modern trójai háború. Aztán elfulladás a dühtől, az i[s]zonyattól s ökölbe szorul a kezünk.

De egytűl el is csodálkozunk. Hogyan, kérdezzük, a nagy orosz író, ki eddig a modern pathológiás² életnek volt utolérhetetlen fest[ő]je, sorompóba áll, a csatateri tudósítókkal, a szocialistákkal s az újságírókkal? A nagy belletrista szolid művészete az irányköltészetbe csapott át?

Ugy van, úgy van, de nem kell rajta csodálkoznunk, s még kevésbé megbotránoznunk, mert ez a lépés haladás és nem esés, sőt ma, mikor a tartalmatlan üresség tobzódik a költészet berkein, va[l]óságos érdem. A dekadencia csenevész gyermekei végképen kipusztu[l]tak s a vérbő élethez kell fordulnunk. Ujra felvetődik a századokig vitatott, eldöntetlen probléma, az irányköltészet kérdése s ujra száz hitehagyottja lesz az eddig bálványozott irányzatnak, mely elszigetelte magát az élet termékeny ihletésétől és lemondott minden nagy célról. Ez a jövő nagy kérdése lesz épen nem olyan „chose jugée”, mint azt egy modern magyar szemle feltűnteti.

Legkevésbé sem kelek a közönséges irányköltészetnek védelmére. Utálattal vetek el minden oly munkát, a melyben valamilyen

¹ Ritkon [sh.]

² pethológiás [sh.]

kirívó, otromba tendencia van.¹ Munkások élelmezését szorgalmazó verseket nem szeretek olvasni. Minden olynemű irást megvettek mely nem elsősorban az esztetikai célért íródott. Van azonban egy bizonyos feltétel, mely az irányeszmét nemcsak megengedhetővé, hanem az alkotás érdemévé teszi.

Nem az írói feldolgozás az, mint sokan vélik. Nézetem szerint az nem változtat semmit sem a dolgon, ha egy problémát akarok kifejezni s egy célt törekszem elérni, hiába igyekszem munkaközben eltüntetni a célokat. A nemes irányköltészet nem itt keresendő, hanem tisztán a sujetben. Eszményt kell dalolnunk és megírnunk, mely testté válhat: ez a talány kulcsa.

Az eszmény azonban örökké változik a korról. Az emberiség halad, lépést lépésre tesz a fejlődés létráján: az, ami egy század előtt ideálunk volt, ma a történelem lombtárába került s mi csak mosolyogni tudunk rajta. Egykor ideál volt, ma valóság,² egykor költészet volt, ma történelem.

Mit kívánjunk tehát az irány-költőtől, a jelen vatesétől, az igazi nagy embertől? Egyetlen egyet: azt, hogy modern legyen, s megértse korát, dalolja ideáljait a megvalósítás minden igénye nélkül, pusztán azért, hogy szépen daloljon s eszméket adjon az emberiségnek. Ezeké a jelen, ezek a jó, a megértett, a nagy költők. Ők belátnak a dolgok mé[l]ységébe s míg törpe kortársaik az egyszerű jelenségek mellett kacagva, könnyelműen mennek el, ők épen ezekben lelnek érdekességet,³ talányosságot és értelmet.

Az irányköltészet e magyarázatára hosszú gondolkozás és küzdelem után a történelem segélyhívásával jutottam. Tekintsünk csak a mu[l]tba! Nézzük meg egy Pázmány, egy Dévai Biró Mátyás alakját: milyen nagyok, mi[l]y igazak s milyen hasonlatosak a jelen nagy embereihez. Minnyájan más más ideát követnek, de egymással⁴ megegyeznek abban, hogy korukat megértik s az emberiséget a fejlődés egy magasabb fokára akarják emelni. Az a Sebastianus Brand, aki ostorozza a nem imádkozó keresztényeket, nagyon

¹ áan. [sh.]

² valóság? [sh.]

³ [sh.: nincs vessző]

⁴ egymással [sh.]

hasonlatos a ma legnagyobb költőjéhez, Ibsenhez, ki az egyéniség jogait hirdeti.

Ime, Ibsenhez jutottunk. Ő az, akit ma imádunk, ő mindnyájunk bálványa s ő a legnagyobb iránykö[l]tő, ki a nagyok erényét hirdeti. S mégis mily erős, viharos és hatalmas az ő művészete! Mikor az ő páratlan alkotását látjuk, úgy tetszik, mintha a nagy tanítómester dühösen tomboló lépéssel járna a deszka-szinpadon, mint valami modern prédikátor. S milyen a stílje?¹ Csupa kérdő és felkiáltójel, rövid, szakadozott mondat sor, a fogalmazás minden szépsége nélkül valóságos telegramm-stílus. Darabjaiban alig hal meg valaki, sőt véres összeütközés is alig van bennök, de a cselekmény szövése mindig érdekes s halálos izgalommal, lihegő érdeklődéssel várjuk² a katasztrófát. E titok feloldása, mint már rámutattam, a probléma³ ujságában s a kor megértésében van.

Ma a társadalmi kérdések foglalkoztatnak⁴ mindnyájunkat. Ma egy egyén fenmaradásával többet törődün[k], mint a nemzetek sorsával; Petőfi honfibuját a lelkünkben érezzük, de jobban szeretünk oly költeményeket olvasni, melyek az egyén jogát követelik.

A régi írók természetesen mindig jobban eltávolodnak tőlünk, anélkül, hogy az örök művek elvesztenék értéküket. A költészetben van bizonyos elpusztíthatatlan aranyállomány, mely minden idők rozsdájának ellentáll; van azonban benne sok homokszerűen változó mozgó elem is, mely az évekkel is megsemmisül. A teljes megértés babérját azonban csak a jelen költője kaphatja meg.

El tehát a kétértelmű szólamokkal. Van nemes, nagy irányköltészet, mely mindig a legmagasabbra tör. A költő egykoron egyuttal pap és orvos is volt. Ma is annak kell lennie. Járjon a tömeg előtt, prédikálja a nagy ideákat s gyógyítsa a társadalom sebeit. Mutasson a legmagasabb sziklafokra és fujja meg a riadót!

¹ stíje [sh.]

² várjuk [sh.]

³ problema [sh.]

⁴ foglalkoztat [sh.]

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 149. sz. 1905. júl. 2., 4–5.
Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, júl. 2.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Andrejew Leonidnak „Vörös kacaj” című könyve: Leonyid Nyikolajevics Andrejev (1871–1919) orosz próza- és drámaíró. Könyve németül *Das rote Lachen. Fragmente einer aufgefundenen Handschrift (Vörös kacaj. Töredékek egy talált kéziratból)* címmel, August Scholz fordításában jelent meg 1905-ben Berlinben.

ritkon: ritkán

irányköltészet: irányzatos költészet, melynek célja valamely eszmének a valóságba történő átültetése

dekadencia: vö. 2. szöveg

„*chose jugée*”: (fr.) *chose jugée* jogerő

Pázmány Péter: (1570–1637) esztergomi érsek, bíboros, a magyarországi ellenreformáció vezéralakja. Kosztolányi Pázmány Péter nyelvezetét igen nagyra becsülte. 1920-as tanulmányában mintaadó prózaíróként mutatja be, aki a nyelvújítás előtti állapotban lévő magyar nyelvet rendkívüli gazdagságában bírta; munkássága felől Kosztolányi lényegében a nyelvújítás egykori szükségességét is megkérdőjelezhetőnek vélte (Tf, 33–40).

Dévai Biró Mátyás: (1500 k.–1545) az első magyar reformátor; eredetileg katolikus pap, wittenbergi egyetemi éve alatt azonban eltávolodott a katolikus hittől. Magyarországon vitairatszerző, vallási üldöztetés elszenvedője.

Sebastianus Brand: Sebastian Brant (1458–1521) német humanista író, szatirikus. 1494-ben megjelent műve, *A bolondok hajója* igen népszerű volt.

Az árkádok¹ alatt.

Ujra megérkeztem hozzátok ti komor oszlopok, ti nyugalmat lehellő római bolthajtások, ti végtelenbe nyuló hideg, sötét csarnokok. Sokáig nézlek benneteket s a lelkem is oly sötét, nyugodt lesz, mint ti vagytok. A márvány-csarnokokon átsuhanó fagyos lehellet újra reáfuval homlokomra, lassan-lassan kijózanulok az élet kába lázából s égő szemeimben is felszikkad az utolsó könnycsepp, melyet a küzdés vad tülekedésében sajtolt ki belőlem a fájdalom.

Mily gyönyörű a lét itten; itt minden nyugalmas és kihalt; csak a lépteim visszhangoznak elhalóan, amint a csarnok kövein ide s tova járkálok, egyébként csend van. Távolban a szerelmes, csókos nyári éjjel száll le a partokra s a szökőkutak holdfényes vize gyémántport szór a kékes derengésbe. Elöttem a dicsőség zordon nagyjai kő- s érc-mezben egykedvűen virrasztják a végtelenség hosszú éjjelét. Zordon homlokukra a holdfény fon ezüst koszorút.

Nagyon elfáradtam az egyhangu napi munkától s leülök egy szobortalapzatra. Reátok függesztem a szemeimet szerelmes, gyönyörű szobraim, miket oly sokszor néztem, mikor átmentem télen a csarnokon. Akkor hózivatar rázta meg az egész épületet, s süvöltött a kéményekbe tévedt szél, az üvegtányérokon táncoltak a gázlángok, de akkor is ilyenek voltatok ti komor, mosolygó, élő kövek. Akkor is ilyen meredten néztetek reám. S akkor is így irigyeltelek benneteket...

Most is félve közelitek csak hozzátok, én a halott, ti hozzátok, akik örökké éltek; suhanva lépek szoborállványotok mellett, éjjel jövök, mint a kisértetek mihozzánk, a föld gögös lakóihoz.

Azelőtt, mikor még zárva volt előttem a nagy titkok könyve, hivalkodva csaptam pihegő, széles mellemre s mosolyogva kérdeztem, ki hatalmasabb nálam. Van-e nagyobb jó az életnél, van-e

¹ árkádok [sh.]

hatalmasabb annál, ami van? Hivalkodva kiáltottam, hogy a szemünk, a kezünk, a fülünk födi fel a nagy talányokat s nem hittem a kísértetekben. Nincs lélek, nincs nem-látható, erősgettem. De most más idő jött reám. Meglátogatott az a gondolat, mely a legnagyobbakat háborgatta az ihlet, a szellemkéj önkivületében. Mindent a talányosság fátyolán át nézek s remegve kérdek, álmaim-e a valók, vagy ez az álommá foszló megingó, ködlő valóság. Ismétlődött az én metamorphosisomban az, amit lépten-nyomon észlelünk a gondolkozás történetében. Mert csodálatosak vagyunk mi mindnyájan, kik gondolkozunk s a nagy valóság titkait kutatjuk. A büszke ember már a bölcselkedés abcés-könyvében megtagadta a látható valóságot s a nem-létezőt ismerte csak el. Később sok századnak kellett elmulnia, míg egy másik iskola ki tudta mutatni, hogy a durva göröngy is van s nemcsak az, amit mi nem látunk. A nem-látható azonban mindég volt.

Ez a gondolat járja által minden agysejtemet s e pillanatban megráz, megfagyasztja a véremet, úgy hogy a forró nyári éjszakában fázni kezdek. A szobrok közönyösen bámulnak reám. Az emléktáblákon két dátum van, a születése és az a másik...

A csend irtóztató, szinte hallom zugni a fülemben. Künn egészen megszűnt az élet zaja.

Milyen világosan látszik most előttem az élet! Mily tartalmatlan, kába bukdácsolás minden dicső cselekmény, minden hatalmas harc. Kigyullad az arcunk, szivünk, fogcsigorgatva küzdünk, gyülölködünk és jön az a másik dátum. Akkor aztán vége mindennek. Akkor megsemmisül a világ, melyet fejünkben hordtunk. Eltűnnek az erdők, a patakok, az ismerős arcok, a gondolatok, az érzelmek s az arcunk¹ kővé dermed. Esetleg kapunk egy emlékkövet, ahova felvésik azt a két évszámot s az erdők tovább zöldelnek, a patakok és a tengerek tovább zugnak, a könnyes arcok reddői ujra kisimulnak, új eszmék forronganak: utolsó gondolatunkban is csalódunk. Minden úgy lesz, mint ahogy előbb volt. A halál pillanatában mindnyájan azt hisszük, amit Ibsen drámai hőse, ki halottaságánál álló hőseit szólogatja, hogy ne menjenek el szemei elől. Azt gondolta, hogy elhagyták őt, – pedig csak látóereje veszett el. Az elmulás

¹ arcuk [sh.]

pusztító közeledése azt hitte, hogy a világgömb távozott el tőle, – pedig csak ő ment el innen.

Megvénülök ezen gondolatomtól s alig merem kifejtetni magam előtt is. Megakad a nyelvemen a szó: csakugyan így van ez? Honnan jöttem ide, miért és hová megyek? Ez az utolsó kérdés az, amely éjjel-nappal marcangol. Farkasverembe dobtak, feneketlen kut mélyére vetettek, honnan nem menekülhetek ki; a legnagyobb rettenet elől nem bujhatok el. Bezárkózhatom egy várba, szolgálammá tehetem az egész világot, hogy lessék leheletemet, virrasszák álmomat, de egy napon a szív szivattyuja, mely éjjel-nappal hajtotta a vér tüzes folyamát, megáll s én üveges szemekkel bámulok az üres levegőbe. És kialszik a nap. És nem követ senki se oda, mindnyájan magunk megyünk.

A földi határon túl nincs mit keresnünk, mindenünk ez életben van. Ebben az életben. Ez értéktelenben, e semmisben, e tökéletlenben, hol a vágyak kinpadjára feszítve jajgatunk, kacagunk, s a szenvedélyek rabláncain szilaj táncot ropunk. A halott orosz-lánról és a füle körül döngő légyről szóló régi mese azonban igaz. A picinyke légy az ur.

De nem, még sincs igazam. Az oroszlán mindég nagyobb, mint egy dünynyögő féreg. Ennek a létnek nincs semmi értéke. Van nekünk egy más hazánk.

Végig tekintek a holdfényben csillogó szoborsoron. A sok érc-tömb közül kiemelkedik a nagyorru görög mosolygó ércmása, a nyájas Plátó szobra, reá tekintek s pironkodva gondolok előbbi kétségeimre. Vajon nem élnek-e az ő ideái mostan is, nem mozgatják-e e pillanatban is gondolkodó képességemet, nem költözött[-]e egy szemerje belém, nem fejlődik-e velem éjjel-nappal, mint élő test? S nem érkezett-e ő révbe, az ideák honába?

Ugy van, a mi életünk nem olyan vigasztalan utazás. A sirfelé megyünk, de nem sorvadunk halálra, hanem megérünk reá. Itt mi örökkön változunk. Testünk az ellentétes erők irtózatossá harctere. Ha a mellemre szorítom a kezemet, szenvedélyes, kétségbeesett küzdelmet érzek ott benn. A szív mint egy görcsösen összeszorított ököl dühösen küzködik az életért. Az agyvelő nyugtalanul hullámszik, a tüdők folytonosan kapkodnak a levegőért. Ezen jelenségek összetalálkozása alkotja az én testemet. Minden pillanatban

változom. Egy-egy gondolatom, egy-egy cselekvésem egész mássá alakít át, mint voltam az előző pillanatban. Az étel elálmosít, a bor jókedvre hangol. Nyugtalanul működő erőviharok bösz civódása az, amit mi nagyzolva „én”-nek nevezünk. Egy élő, az elmulás ellen tiltakozó forró hus vagyok, mely kihül, kimondott hang, mely elhal, lobogó láng, mely elalszik. Az ily lét elvesztéséért nem kell könnyeznünk.

Mily boldogok vagytok ti zordon bölcssek, kik már szobor-ruhában nézhetitek az élet nevetséges táncát. Ti elvégeztétek feladatotokat, szoborba öntötték az életeteket. Minden gondolatotok összpontosul egy ércötmbben. Ott van Plato, ott van Hume, ott van Schopenhauer, ott az örök Shakespere. Most már nem változnak; nem könnyeznek, nem mosolyognak; meghaltak, bejutottak az örök élet komor tár-csarnokába s onnan méltóságos mosolygással nézik a szoborállványok alatt folyó tülekedést. De nemcsak ők boldogok. Minden halott él velök együtt. A halál merevsége szoborrá formál minden halandót, betetőzi az életet s mi épen ezáltal látjuk az élet eszméjét. Mig élnek a mi kedveseink, magunk sem ismerjük őket. Ma barna a hajok, pár évre megöszülnek, vonásaik eltorzulnak, hátuk meggörbül, erük megvastagszik, egy jelenségcsoport változik pusztán előttünk. De az emlékek mindig egész, örök, megváltozatlan. Azon nem ejt csorbát az idő. Az örökké van, mert volt. Meghalt, mondjátok ti. Megszületett az örökké valóság számára – kiáltok én. Most már nincs elmulás előttem. A sir szája az örök élet diadalkapujává változik s nem érezek félelmet, csak kimondhatatlan vágyódást ama csendes partok felé.

A csarnok egészen elsötétült már. A hold tarjagos fellegek mögé rejtette ezüst arcát. Az éjszaka fülledt és szomorú volt, mintha minden hang és szív megsemmisült volna s az egész világ egy végtelen szürkességbe, egy hangtalan, kietlen csendbe halt volna el. És ekkor én hittel, végtelenül nyugodtan lehajtottam a fejemet egy szoboralapzat márvány párnáira, mint az, aki a hosszú napi törődés után álmot, mély, nyugasztó, csendes álmot vár.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Az árkádok alatt*, Szeged és Vidéke, IV. évf. 157. sz. 1905. júl. 7., 2–3. Rovat: Napi hírek.

Megjegyzések

A cikk motívumai Kosztolányi azonos című versében is megjelennek, amely nem sokkal az itt közölt írás után, a *Bácskai Hírlap* 1905. július 23-ai számában látott napvilágot, és Kosztolányi beválogatta első verseskötetébe, a *Négy fal között*be is. A vers 1906-ban a *Bácskai Hírlap*ban (1906. május 13-án) és a *Magyar Szemlé*ben (1906. szeptember 13-án) is *Az árkádok alatt* címmel jelent meg, amely így nem egyértelműen sajtóhiba; a cikk címének mai nyelvszokáshoz igazítása a kiadói gyakorlatot követi.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A halott oroszlánról és a füle körül döngő légyről szóló régi mese: Jean de La Fontaine oroszlánról és szúnyogról (*Le Lion et le Moucheron*) szóló tanmeséje (*Fables*, 1668)

Hume: David Hume (1711–1776) skót empirista filozófus, történész, közgazdász. A skót felvilágosodás egyik legjelentősebb alakja.

Apró mesék.

1. A kutya észrevétele.

A kölyök-kutyák boldogan dőzsöltek anyjuk tején az ól hűsében. A csendet egyszerre egy férfinek gyönyörű, mély basszus-hangja zavarta meg. A kutyuskák ijedten lapultak anyjukhoz s nyöszörögni kezdtek.

– Vonit, hallod anyám, hogy vonit... – mondta az egyik.

– Ugat, – szólalt meg a másik.

– Csahol, – nyöszörgött föl a harmadik.

Az anyjuk helyreigazította őket.

– Ez, kutyuskáim, emberhang. Ne bujgatók el, elég kellemesen cseng. Majdnem olyan szép, mint a kutyaugatás...

2. A matematikus.

Mogorva, szótalán, magábazárkózott ember volt, mint minden mesebeli és élő matematikus. Reggel bement a laboratóriumába s csak késő éjjel távozott onnan.

Egyszer, hogy az esthajnal gyönyörű csillagát, a Vénust akarta messzelátóval megnézni, egy csodálatos esemény történt meg vele. Az ingadozó cső egy fiatal leány rózsás arcára irányult s ő aznap elfelejtette megnézni a Vénus csillagát...

Másnap újra megjelent ablakában az ismeretlen leány. A zord tudós újra a Vénus csillagot akarta megnézni s újra odatévedt a messzelátó remegő csőve.

Ez ismétlődött minden nap. Az alkonyat barna-vörös visszfényében oly gyönyörű volt a fehérarcú leány szőke haja, mintha valami visszahárult napsugár halvány sugárzása lett volna. A mogorva ember kipirulva bámulta arcát, haját, szeméit, az ő új csillagait. Mikor azután feljöttek az ég fénygömbjei, szótlánul félretette a műszert s fűtőüreszve ment ki a nyári éjszakába.

Barátai csodálkoztak rajta, hogy éppen akkor megy a csillagvizsgáló-toronyba, mikor a csillagok nem láthatók. Azt hitték, megzavarodott. Ő azonban boldogan mosolygott magában, mert érezte, hogy fölfedezte azokat a csillagokat, melyek életcéljához vezetik el. Szánakozva nézett a szegény astrologusokra.

3. Az öreg János.

Az öreg János egy időben fiatal is volt. Az ember alig tudja elhinni. De tényleg így volt.

Abban az időben szerette a muzsikát, a nótát, meg a leányokat. Vidám hejje-hujjázó legény volt; öreg emberek mesélik, hogy párja sem volt két határban.

Egyszer azonban, mi történt vele, mi nem, ráunt a dalra, leányra, meg erre a nagy ostoba világra; paraszt szívében végtelen keserűség gyülemlett össze. Összetörte a poharát, földhöz vágta a furulyáját s beszegődött pásztornak a tehenek meg az ökrök mellé. Azóta alig beszélt emberfiához.

A teheneket azonban megszerette. Velük élt, mellettük hált, betegségükben gondoskodott róluk. Sokszor órák hosszágig nézett okos, nyugalmas szemükbe s ha valamelyik megütötte magát szeretetteljesen megsimogatta s a sajgó helyet megcsókolta.

Igy mult el az ő élete. Hamar megöregedett, de nem törődött össze, csak napról-napra nyugodtabb lett. Nem sokat mozgott, csak annyit éppen, hogy kivezethesse a csordát a legelőre. Akkor aztán lehasalt a harmatos fübe, s nézte a napot, az eget, a fűvet, de egy szót sem szólott. Talán el is felejtett beszélni.

Egészen a nyugalmas, szelid állatok szokását vette fel. Nem dohányzott, bort nem ivott, nem evett erős ételeket, még hust sem igen kívánta. A faluban váltig is csufolták, hogy egészen kivetközött az emberformájából.

Furcsa is az öreg, amint fehér ingében és gatyájában elterül a mezőn a legelésző tehéncsordában. A kasznárt sokan kérik, mutassa meg őt, mert valósággal csudájára járnak. Ilyenkor aztán a kasznár összehuzza a szemöldökeit, ernyőt csinál a kezéből, s a messzeségbe néz. Mikor aztán a távolból sem tudja kivenni

az öreget, ki egészen összeolvad a fehér csordával, mosolyogva
von vállat s így szól:

– Bizony én sem tudom megmondani *melyik* az.

Megjelenés

–nyi –zsó, *Apró mesék. 1. A kutya észrevétele. 2. A matematikus. 3. Az öreg János*, Szeged és Vidéke, IV. évf. 159. sz. 1905. júl. 9., 6. Rovat: Napi hírek.

Heti levél.

Nem lepett meg a hihetetlen, irtózatoss hírv, mely itt Bécsben gyors, fekete szárnyon járta be a várost. Tudtam, sejtettem. A tragedia-hősök bukásán egy pillanatra megdöbbenünk, de nem lepődünk meg, mert tudjuk, hogy a mi eget vivás, a mi tu[l]ság, annak el kell pusztulnia, olyan nyomorultan, vagy még nyomorultabban mint annak, a ki sohase kapott az égből tüzet. Bródy élete is olyan volt, mint egy szivárványos, káprázatos tűzijáték, csupa ritmus, csupa fantazmagoria, csupa nagyszerűség, akárcsak az írásai. És mostan...

Szomorú nekrológ ez. Az a kire szól, most még él. Az orvosa, a kivel az imént beszéltem, azt mondja, hogy egészen jól érzi magát s valószínűleg felgyógyul. S mi még is, határtalan fájdalommal tovább busongunk és rójuk tovább a nekrológot.

Őt is bántotta egy gondolat, mint Petőfit. De az övé iszonyubb volt. Nem a párnák közti haláltól félt, hanem egy másik melléje lopódzó rémtől, mely nap-nap után sunyi macska léptekkel közeledett feléje. Mindég lelkéből utálta a bárgyu vonaglást, a pizsmogó félelmet, utoljára is bátran akart eléje menni a talányok talányának az ő összetört, daliás testével. Nagy művész lélek volt. Azt akarta, hogy az ideget s velőt őrlő kórt egy fenséges, eget földet rázó pointe kövesse.¹ Határtalan utálat, feneketlen kétségbeesés ragadta meg s minden áron válni kívánt a földtől, me[l]y fényes lelkét elfakította és őt az élet királyát koldussá tette. Mikor nem jól talált a lövés, vak elszántsággal ujjával tépdeste véres sebét. Szerette volna magát megfojtani, megölni, szétépni s oly szilárd volt ez elhatározása, mint azoknak a római rabszolgáknak, a kik nyelvük lenyelésével pusztították el magukat.

¹ követte. [sh.]

Ez aztán csak a fekete, a szörnyű tragoedia! Menni akart és nem mehetett, legalább mindjárt nem, a mint kívánta. Megért lelkében az iszonyu elhatározás, átérezte az apokalipszis minden rémületét, a halál csendes partjain járt már, s másnap meglátta újra a gyülölt, sárga napvilágot és az orvos közönyösen állapította meg, melyik hártya, melyik testrész sérült meg.

Ez aztán az istencsapás, a mi gyönyörűen sudárba szökkenő modern magyar irodalmunkra. Az ifju nemzedék bálványa ledőlt. Az új irodalom atyamestere nem ír többé. Sirhat Magyarország.

Ő volt az egyetlen nagy író, a ki igazán, testtel, lélekkel modern volt. Írásai nagyon kevés embernek tetszettek, de azok aztán igazán szerették őt. Hatalmas, eredeti egyéniség volt, a ki a ma legnagyobb problémáin töprengett. Gyönyörű prózáját csak mértékbe kellett volna irni, hogy verssé legyen. Csupa tűz, csupa láz, csupa élet volt. A porhadt, régi irodalom mellett mindig a finom psychológiát, az eredetiséget képviselte. Igen, Petőfi óta ily érdekes magyar írói egyéniség nem élt még!

A gyűlölködés, a guny sokat üldözte életén át s még most a halál küszöbén is kétfejú sasos kórházban fekszik, – de azért mindég magyar író maradt. S milyen magyar! Ő hozta el mihozzánk a francia naturalismus magját s az ő magyar lelkében termékenyült hatalmas, zugó vetéssé. Nélküle nem tudnók elképzelni a mának az irodalmát. A kik ma irnak, mind az ő pompás stíljéből s gazdag eszmevilágából tallóznak. De mindez még mellékes. Azt akarom csak megemlíteni, hogy kevesen irtak oly szépen magyarul, mint ő. A népies írók kipicézhetnek szemenszedett szólásokat és váltig bogoztatják unalmas mondatkötéseiket, az ő hevesmegyei magyarságának eddig nem láttam mását mi nálunk. Szakadozott, magyar stílje úgy hat reám, mint valami nagyon természetes lélekből jövő, lihegő beszéd. És elvégre is mindég magyarul irt s ha nem is tartozott közpiacok honfiai közé, mindig magyarul is gondolkozott. A gyalázatos rágalmazóknak arcába vágthatjuk az írásait.

Magyar költő volt, a mienk volt: e nagyon szomorú pillanatban csak ezeket¹ az állításokat szeretném leszögezni. A jövő majd belátja, kije volt az irodalomnak, ezt azonban már most el kell

¹ ezt [sh.]

ismernünk, betegágyánál. Különös, tüneményszerű, cigányos mesekirály, hatalmas íróművész, de minden porcikájában magyar volt s úgy a lelkünkhöz nőtt. Írásait nem mázolta be nemzeti szinnel, de a nyelvünkön szólt, mert titáni érzelmeit ezen a furcsa keleti magyar nyelven tudta legjobban kifejezni. Olvassák az írásait és ha ezeknek sem hisznek, nézzék meg az újság tudósításokat s megtudják, hogy ez a nagy ember, mikor vérében fetrengett, öntudatlanul *magyarul* beszélt! A halál fagyó[s] iszonyatában pedig nem pózolunk.

De nekünk is el kell némulnunk s befejeznünk a vitát, mely a nagyokat úgy kíséri, mint az árnyék a fényt. Az ő tökéletes, dicső életén, mely úgy hat reám, mint egy zugó, hatalmas dithiramb, ez az utolsó szomorú periódus nem ejt majd semmi csorbát. Az a ki ő volt, él tovább is írásaiban, melyek lobogó véréből és aranyos képzelmetől vannak átítatva. Mi csak az embert gyászoljuk, a ki már sohase lesz, az a ki volt és sirunk céltalan, oktalan szomorúsággal. Magam is többször abban hagyom az írást s gyerekes, érthetetlen fájdalommal szaladok ezen a szürke, forró és csillagtalan nyár[j]i éjszakán a „Krankenhaus”-ba s ostromlom kérdéseimmel az orvost, az ápolónőket. És nem tudom melyik szóra borzadok össze jobban: arra, hogy élet, vagy arra, hogy halál.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 155. sz. 1905. júl. 9., 4. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, júl[.] 8.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

irtóztatós hír: Bródy Sándor 1905. július 4-én az osztrák Semmering környéki Schottwien nevű faluban pisztollyal sikertelenül kísérelt meg öngyilkosságot. Bródy idegbaját és tüdőgyulladását kezelendő 1905-ben utazást tett, egy ideig a mai Horvátországban, Crikvenicában tartózkodott, majd onnan utazott Schottwienbe.

Szomorú nekrológ ez: az öngyilkossági kísérlet hírére valóban igen sok lap eleve múlt időben írt Bródy Sándorról

Az orvosa, a kivel az imént beszéltem: a lapok naponta változó hírekkel számoltak be Bródy állapotáról. Nem egészen lehetetlen, hogy a magyar tudósítókhoz hasonlóan Kosztolányinak is adtak fölvilágosítást Bródy hogylétével kapcsolatban. Ahogy a *Budapesti Hírlap* július 8-ai Napi Hírek rovata is tájékoztatta az olvasókat: „Bródy Sándor állapotában, mint Bécsből jelentik, ma öröndetes

javulás állott be. A beteget tegnap megoperálták s az operáció minden várákozást meghaladva, jól sikerült. Bródy az éjszakát jól töltötte, sokat aludt és ma reggel jobban volt.”

francia naturalismus: vö. 19. szöveg

pointe: (fr.) csattanó

hevesmegyei: Bródy Sándor egri születésű volt

kétfejű sasos kórházban: utalás az Osztrák–Magyar Monarchia címerére

dithiramb: dicshimnusz

„*Krankenhaus*”-ba: (ném.) kórház. Bródyt öngyilkossági kísérlete után a Wiener Allgemeines Krankenhausba szállították, ott távolították el melléből a golyót, s fölépüléséig ott ápolták.

Heti levél.

Nothnagel professzor, mikor észrevette hogy közeleg feléje a halál, elővette az írónját és csendesen jegyeztetett a tudomány jövőendő annalesei számára. És irt addig, míg a csontváz ki nem tépte kezéből a papírt. Ugye hatalmas ember volt? Tudománybajnok, jószághérosz, több ennél: ember, az utolsó pillanatáig. Most azonban ezzel a kapcsolattal, halála évfordulóján eszembe jut, hogy nekünk is volt ily csodálatos emberünk. Az is jegyeztetett a halál közeledtére, az is érezte mint foszladozik a mája, tüdeje, veséje; abban sem volt egy szikrányi se a mának ásitó lustaságából, mely az élet viruló teljében is mindent céltalannak tart; az is hitt az életben egész a végpercig s figyelgette mint lesz a lelke szintelenebb, a teste roskatagabb; az is irt a halála előtt, sőt nem csak irt, hanem dalolt is utolsó lélekzetéig. E csodálatos ember, e hérosz Revicky Gyula vo[l]t.

Ma halála évfordulóján nem tudom megütni azt a vitatkozó és zsémbes hangot, melyet rendszeren e hasábokon szoktam; tele vagyok lelkesedéssel és elérzékenyüléssel. Az ő élete mindég babonásan hatott rám. Kerek, tökéletes pályafutás volt, akár csak Petőfié! Ő is úgy járkált e földön, mint egy merész csatár, úgy élt, mint egy groteszk, szalonkabátos apostol és életének utolsó állomása, az üllőiuti kórház, épugy illik az ő szomorú biografiájába, mint a Petőfiébe a héroszhalál.

Ma mind olvassuk, szeretjük, ismerjük őt, de csak nagyon kevesen tudjuk mit jelentett ő reánk nézve. Nem szegfűhős, álomkóros beteg ember, különös, kócos modern titán volt ő, mint érzékeny szüzeink képzelik; benne látom az első modern, magyar költőt. Nagyon sokan csalatkoznak benne és félre értik őt. A forma és a tartalom különösen ölelkeztek benne. Zseni volt és úgy cicomázta magát, mint egy dandy. Költő volt s oly gonddal

csiszolgatta¹ a verseit, mint egy rimkovács. De azért ő volt az, aki először hozta költészetünkbe² a legnagyobb problémákat.

A művészi öntudatosság által előtérbe tolt forma érzéket tartom legtöbbre az írásaiban. S ezzel nem kevesebbet mondtam, mint hogy nagy művész volt. Minden a mi nagy a művészetben: a forma. A tartalmat a durva életből szakítjuk ki. A tésztaát készen kapjuk, nekünk kell kigyurnunk s ettől függ minden sikerünk és kudarcunk.

Nagyon kár a ma elismert esztetikában oly másodrendű helyet juttatni³ a technikának. A tartalomnak és formának⁴ szemben állítása csak fogalomzavart szül; legjobb, ha vissza térünk a görögökhöz, hol a tehne a kézügyességet, magát a művészetet jelentette. S én kérdezem: nem volt-e igazuk! Mi csak anyagot, holt, élettelen sarat kapunk a valóságtól, a mintázás, az alkotás mindig csak a formába öntés. A tartalom az, hogy szerelmes vagyok: az ötlet, a gondolat kisimitása, formába öltöztetése a költő feladata.

Csak a forma, – mondják sokan megvetően, ha egy költeményről[l] beszélnek. S milyen helytelenül! Magának Petőfinek sem volt igaza, mikor a verseit rongyos vitézeknek nevezte; a formátlan versek rosz költemények. A forma mindennek a létalapja. Nélküle nem létezik semmi a világon. Lehet ezer magas gondolatom, sok életerős⁵ érzelmem, mind hasztalanok, ha nem találok hozzájuk egy kiöntő-fazekat, hogy benne a mozgó tömeget megrögzítsem. A forma maga a művészet. Hiába kerekitem ki a vers belső formáját sikosra és gömbölyűre, ha a rimei s a verslábai hitványak maradnak. A gyenge technika megnyomoritja a mély beltartalmat, mert az anyag mindég a forma alakját és bélyegét viseli magán.

Ne kicsinyeljük e szempontokat s ne higgyjék, hogy Revicky koszoruját tépem, mikor őt a formák mesterének nevezem. A zene azért oly mély művészet, mert benne éppen a matematikai formának jut a kizárólagos szerep; benne mindég számtani viszonyok kombinálódnak. A költészet rimei és ütemei zenei szerepet

¹ csiszolgata [sh.]

² költészetünk [sh.]

³ juthatni [sh.]

⁴ formának [sh.]

⁵ eleterős [sh.]

töltenek be, tökéletesedésükkel csak nyer a gondolat súlyban és szépségben. A forma iránt való közöny a művészet lenézése.

Ez igazság belátásából fakadó szilárd meggyőződésen alapszik a mi költőnk nagysága. Előtte senki sem látta ezt be oly világosan, mint ő s nem véletlen, hogy éppen benne kaptuk az első filozófáló¹ magyar költőt. A jó forma és a nagy gondolat karöltve járnak egymással.

Nem becsülöm túl az ő gondolatait. Mindegyikét már eleve ismertem. Minden eszméjét vagy Schopenhauertől kölcsönözte, vagy általa nyerte. Ez azonban az ő nagyságának mérlege[l]ésénél teljesen mellékes. Mindezen gondolatokat gyémántos csi[l]-lammal, gyönyörű csiszoltsággal fejezte ki, úgy, ahogy még senki sem előtte. – S ez a fontos és az irányadó; ezért neveztem őt az első, modern magyar költőnek.

Ha egyszer majd a sutba való előítéleteken s az e[l]ső meghatottság pityergésén túl leszünk, ezt jegyezzük fel az irodalomtörténet lapjaira: Nagy költő, igazi lírikus és páratlan forma művész volt. A regényhős vonásai lassan-lassan elmosódnak majd, ezek a jellemvonások azonban az idővel mindjobban kiéleződnek. – Reviczky egy hatalmas ígéret a jövőre nézve. A többi nagy népeknek az irodalma teljes, tökéletes, mind sok nagy névvel dicsekszik. – Nekünk csak egynehány nagyunk van, de mi a kezdeten vagyunk. Mily boldogság így a jövőbe nézni. Hátok megett egy beláthatatlan sereget látok, a jövő dicső írógárdáját, mely még nagyobb nevet szerez majd nekünk, mint az eddigi. Reviczky áll azonban a legelső sorban. És ez az ő dicsősége.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 161. sz. 1905. júl. 16., 4–5.
Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, júl[.] 14.

¹ filozófáló [sh.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Nothnagel professzor: Carl Wilhelm Hermann Nothnagel (1841–1905) német belgyógyász. 1882-től haláláig a bécsi egyetemi klinika professzora volt. (A bécsi egyetem árkádjában található szoborcsarnokban 1910 óta áll emlékműve.)

Revicky Gyula vo[l]t: a költő halálának tizenhatodik évfordulója július 11.

életének utolsó állomása, az üllőiuti kórház: Reviczky Gyula tüdőbaj következtében e fővárosi kórházban hunyt el

Heti levél.

Tant du bruit pour une omelette, – sóhajtoztak önök uraim és hölgyeim, mikor utóbb a fővárosi lapokat olvasták. S még csak nem is omelette-ről volt szó, hanem egy agyalágyult kalandorról, egy kósza szélhámosról, egy ország-bolondjáról: Hazafi Veray Jánosról, ki annyi lármás, vásári komédia után végre becsületesen és csendesesen szenderült el. De még ez sem sikerült neki teljesen. Az itt levők nagy zajt csaptak az elhunyt népbolond sirdombja körül, hová szegény hasztalanul igyekezett elbujni. Még a halálában sem vettük komolyan. Hasábos cikkeket, híreket, croquisokat irtunk róla s bár elmosolyodtunk még egyszer, akarattunk ellenére, érdeklődéssel beszéltünk az öregről. Mindez végtelenül érdekes jelenség a szememben. Mert azt állithatom, hogy e fél-eszü népköltőnek a poezisban csak Herosztratosz-hire lesz; azt azonban senki sem tagadhatja, hogy ez az árvalány-hajas, fokossal járó lantos, a legérdekesebb szociológiai jelenségek közé tartozik.

Ezért nem átallom sirhalma körül a szót szaporítani, tudván különben is, hogy ez írásommal most már semmi esetre sem rovak magamra egy új megrovási kalandot.

A magyarok nagyon sokat mulattak rajta s nem minden ok nélkül. A nép az ő munkátlan, üres életében látta azon torz-fogalmak összességét, melyek hite szerint a költőt teszik. Szerette a bort, a lányt, a zenét és árvalányhajas kalapot; renyhe, kódorgó volt; verte a mellét s piacon hirdette magyarságát. Ezek voltak nálunk sokáig a költő rekvizitumai. S mi türés-tagadás e barbár hit beleette magát a tudományos felfogásba is. A mi ősi folyóirataink maradi, kálamista esztetikusai ma is ferde szemmel néznek arra az íróra, a ki öntudatosan alkot s nem jár magyar ruhában. Mi nálunk az a nagy német költő, a ki egy hónapig töprengett azon, hogy beleillesszen-e egy szakot a balladájába, vagy ne, nem élhetett volna

meg. Itt mindenki készpénzül veszi azt a mondást, hogy költés úgy megy, mint az üvegfüvás.

Ily körülmények között született meg a néppoezisnek e különös kontárja, mint a Petőfi utánzók utolsó, vértelen, nem is irodalmi tagja. Tagadhatatlan; ő volt az utolsó közöttük, ki a jelenben kellő tehetség, sőt ép elme nélkül kihasználta egy romantikus ábrándvilág utolsó napsugarait, hogy szintelen derengésében, úgy a hogy, sütkérezzék. Távol van tőlem a kegyeletsértés gondolata. Merem azonban nyíltan kimondani, hogy ez a pathologikus alak a Petőfikultusz szüleménye volt. Különleges dekadens jelenség! Egy nagy lángész hülye utánzója! Egy kápráztató, sugárzatot terjesztő üstökös kormos, élettelen, mérges gázokat lehellő szilánkjá. De tőle származott. A jellemvonásai is ugyanazok. A nép becézettje és szószólója vala. Igazi jó magyar és valódi egyéniség volt: ime, még most is beszélünk róla. Főleg azonban magyar volt megjelenésében, életében, egész felületes léhaságában; sőt a nép szeretetében is találok bizonyos modern ősbudavári, budapesti nyegleséget. A német utcai énekesek legalább dalolnak; ő azonban egész életében nem tett semmit. Mégis mint háziur halt meg.

Egy nagyon értékes tanulságot azonban mégis hagyott hátra a demokratikus eszméktől megmételyezett magyarságnak. Ő volt az, aki a népköltészetet ad absurdum vezette. Az ő létezését, melyet a mi tévfogalmaink hoztak létre, egy bizonyítási mivelet kiindulási pontjának tekintem s egész élete nem egyéb, mint ennek végrehajtása. A mi bolondunk csörgő sipkája – árvalányhajás, pörge kalapja – alól, akarata ellenére, nagy bölcseségeket sugott fülünkbe. Megingatta bennünk a népköltészet értékességében való feltétlen hitet, mely sehol sem oly erős, mint éppen nálunk. Ma méltán gondolkodóba esünk s eszünkbe jut az a nagy mondan, hogy a poézis csak a kiváltságosak előjoga s a csöcseléki ki van zárva a költészet berkeiből. Lassan-lassan kezdünk megalkudni a körülményekkel s megtanuljuk józanul becsülni – nem lenézni – a népi költészetet.

Ma még majdnem közkeletű frázis az, mily mély, őstiszta a néppoezis. A versek próbakövéül sokan a közérthetőséget tekintik

s azt hiszik, hogy a költő a parasztoknak ír.¹ A dolog pedig éppen ellenkezőleg van. A nagy írók mindig csak azért becsülték azt, hogy olykor-olykor magas gondolataikhoz egy kevés anyagot vegyenek belőle. – Leereszkedtek hozzá, de sohasem azonosító[t]-ták magukat vele. El-elragadták² egy-egy szavát, mondatát, amint a romlott vérű dinasztiák néha be[[]eházasodnak egészséges parasztcsaládokba, hogy új, bő vért eresszenek a jövő nemzedékek ereibe, de közösséget soha sem vállaltak vele. A nép mindig pírmitív, mindig közönséges, sohasem művészi. A nép-poezis sohasem mély. Van egy-egy jó megjegyzése, melyet a véletlennek tudok be, de alkotásai sohasem nagyok. Ha van jó nép-éposz: az a szerkesztők érdeme. A tömeg, az emberiségnek legalul maradt, tehát a küzdelemre legképtelenebb rétege ép oly ügyetlen a költésre, mint a vagyonszerzés- és a létküzdelemre. Aki kétkedik szavamban, tekintse meg a mának a népdalait s vesse vele össze egy Krisztus előtti műköltő költeményeit: nyomban meglátja,³ hogy a gőz és villany századában élő köztömeg a miveltségnek még azon fokára sem emelkedett, mint a több ezredévvel előtte éneklő latin vagy görög író. A népnek nincs költője. Az egyetlen talán, akit megértett, a mostan elhunyt vala.

Ezt a nagy tanulságot testálta ránk Veray ur. S ezt jó lesz feljegyezni. Ezért nem tartom elítélendőnek azt a nagy hühót, melyet halálakor csaptunk. Másrészt azonban örülök, hogy vége van a véres komédiának. – Engem mindig végtelenül elszomorít egy olyan embernek a sorsa, kit egész életében senki sem vett komolyan. – Őt csakugyan mindenki kinevette. A magyar, ez a nábob-nemzet, ez a királyi náció kegyetlen macskajátékot üzött agyonhajszolt udvari bolondjával. Hány sebet, hány ütleget kapott szegény! Csakhogy elért az utolsó állomáshoz. S most valóban királyi szomorúsággal felsirhatunk bolondunknak sirján: poor Yorick! A jók azonban örülnek, hogy így végződött be a kegyetlen játék s feljegyzik a tanulságot, melyet majd csak a jövő igazol be teljesen.

¹ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

² El-elragadtak [sh.]

³ meglátja, [sh.]

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 167. sz. 1905. júl. 23., 4–5.
Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, jul[.] 22.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Tant du bruit pour une omelette: (fr.) szó szerint: „Mennyi láрма egy rántottáért!”

Lényegében a „sok hűhó semmiért” fordulattal egyenértékű; Jacques Vallée, seigneur des Barreaux (1599–1673) francia költőnek tulajdonítják.

Hazafi Veray Jánosról: (1841 k.–1905) vándor népköltő, fűzfapoéta. Vö. 68. szöveg.
*croquis*kat: (fr.) karcolat, skicc, rövid, szellemes csattanóval végződő írás

Herosztratosz-híre: Hérosztratosz epheszoszi görög férfi volt, aki Kr. e. 356-ban felgyújtotta az ókori világ hét csodájának egyikét, az Artemisz-templomot, mert be akart kerülni a történelembe. Neve a hírnévre gátlástalanul törő személyiség szinonimájává vált.

kálamista: a kálinista (református) népies formája

poor Yorick: Arany János fordításában: „szegény Yorick!” Hamlet fölkiáltása a temetőben az udvaribolond koponyájának megtalálásakor Shakespeare *Hamlet*-jében, az V. felvonás 1. jelenetében.

Heti levél.

Tudják kérem mi az a „körmös”? A régi iskolamesterek nevezték így a packának azt a legkegyetlenebb fajtáját, a melyet a delikvens köröm-élére adtak a vékony nádipálcával. Ilyen sajgó packát mértek mostanában az összes paedagogusokra. És nem csak a sajtó, hanem az országszerte megindult szociológiai mozgalom is.

Különösen sok a panasz a tanulmányi rend ellen. Mindenki reformokról beszél a bukott diákoktól kezdve föl egészen a ministerekig. Az unalomig halljuk mennyire megmérgezi a mai iskola tanulmánya az egészséges agyvelőket, mennyire szétroncsolja az ép idegeket. Egyik rész azt mondja nagyon sokat követelünk, a másik meg a tanuló tudatlanságáról panaszkodik. Mindenki megegyezik abban, hogy a mai tanulmányi rend a lehető legrosszabb. Nap-nap után jelennek meg a tervezetek komoly, nagy gondolkozók tollából. Mindegyik cikk csupa tűz, csupa gyönyörű kombináció, valóra sohasem válható fényes utópia. S ezek elolvasa után értjük csak át tökéletesen, hogy a mostani iskola a tanulmányok tekintetében a lehető legjobb.

Minden közintézetet a társadalom természetes alkotásának tekintek. A ma társadalma züllött és közönséges. Produktuma sem lehet különb. A mai iskola az egyéneket akképp készíti elő, hogy ebben a társadalomban megélhessenek; ezt a feladatát a lehető legjobban be is tölti. Ebben nem gáncsoskodhatunk. Ha van valami panaszunk, azt csak a társadalom ellen emelhetjük.

Van azonban ennek a mi iskola rendszerünknek egy Achi[l]-les sarka, mely untig elegendő arra, hogy végleg megadjuk neki a kegyelemdöfést. Ez a mai iskola-morál. A társadalom az erkölcs felfogását és értelmezését nem kívánja és szabja meg oly szigorú szükségességgel, mint a tanulás masszáját. Olyanformán fejezhetjük ki magunkat, hogy a tudás mindig szerszám a tanuló kezében, mellyel megélhetéséért¹ küzd; a morál azonban egy fegyver csupán,

¹ megélhetéséért [sh.]

mellyel a szellemi é[!]et viszontagságain áttöri magát. A mai társadalom megszabja a követelések minimumát. Helyes; az iskola oly szerszámot ad növendékeinek, mint a milyenre szükségük van. A morál fegyverét azonban nem mérték szerint követeli tőlünk. Mindenki hozhat magával olyat, a minőt kap. Az iskola is szabadon hirdethetne bármily magas és modern erkölcsöt. De mit tesz? Alantasabbat követel, mint a mai koldustársadalom s a helyett, hogy tanulóinak kezébe a modern gondolkozók cyclopsz műhelyében kovácsolt sollingeni acél szablyát adna, markukba nyom egy rozsdás – rendőrkardot.

Ez az achillesi sarok, ez az a pont, ahol a mai iskolarendszer jogosan megtámadható. Ma fegyelmet tartanak az intézetekben, de hazugsággal. Látszólag rend van, de alatta romlás lappang. S mind csupán a prédikált szolgálköls miatt.

Az iskolai fegyelemtartás nem eléggé modern. Ha tökéletes, sőt állandó akarna lenni, feltétlenül lépést kellene tartani a modern etikával. Ezt pedig nem te[s]zi. Hiába mutatott rá Sorrento bölcse az álszenteskedés, a meghunyászkodás erényének utálatos rothadságára, közintézeteinkben még mindig ez divik. Mindég van egy erkölcsi mumus, mely előtt térdet-fejet kell hajtani a tizéves anarkistának. S ez az, ami megbénítja a tanuló ifjúság gondolkozását és erkölcsi érzését s azzal, kiben egy kis lélek lakozik, halála napjáig megutáltatják az iskola-erkölcs poros athmosféráját.

Ma sem felejttem el, mily gyűlölt színben tűnt fel előttem a padokban és a dobogón annyira hangoztatott „erény”. Mert nagyon hamar orrunkra kötötték, mit jelent e rövidke szócska: óra előtt nem szabad lármázní, dohányozni, engedelmeskedni kell a főlebbvalónak. Miért, kérdeztem kétségbeesve toporzékolva mérhetetlen gyermeki dühömben. De nem kaptam reája feleletet. Az iskolában ma is mélyen beleplezett bálványoknak hódolnak, melyeknél csak a papjai kendőzöttebbek. A törvénytárgyazat azonban tilos. – Nem merik kimondani a nagy gondolkozók ama tanát, hogy az etikát is csak a parancsoló szükség hozta létre. – Sohasem hallottuk, hogy azért ne lármázzunk, mert akkor nem tanulhatunk, hanem azért, mert tiltva van. Nem értették meg velünk, hogy a kiabálás rontja a hangszálainkat, a gégénket, hanem nyakunkra küldték a gyűlölt erénycsösz: a vigyázót. Mindég az akarathoz,

sohasem az értelemhez szóltak. – Tanulni kellett, de nem tudtuk miért. Egy misztikum lidércnyomása alatt dolgoztunk, szenvedtünk. Az erkölcsi mumus dicsfénye azonban tökéletes maradt!

Igy azután az a kevés erkölcsi fogalom is gyűlölt lett előttünk, mit nagy ügygyel-bajjal belénk hegedültek. Megtudtuk, hogy fáradságunknak az a célja, hogy a haza hasznos polgáiraivá legyünk. – Hasznos polgár, amolyan elhizott, aranyláncos embergép, mely teljesíti köt[e]lességét és elpusztul, de semmi több. Azonkívül szeretni kell az istent, királyt és hazát. E két dicső jelmondaton kívül semmi emléket sem hoztunk az iskolapadok közül. – A mai iskola tisztán nyárspolgárokat nevel. S ez az, amely évente halommal szedi áldozatait.

Nézetem szerint ez a paedagogia főbaja. A tanulmányok anyaga és módszere szintén módosításra szorul, de mindenekelőtt az iskola-morál. Ez a legelső. Le a vastag szaiszi fátyollal. Hadd lássuk a mögéje elrejtőzött igazság-szobrot! De le a fátyollal mindenáron. Még akkor is, ha nincs mögötte semmi sem...

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 173. sz. 1905. júl. 30., 3–4. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, jul[.] 29.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

packának: a packa a nyitott tenyérre vonalzóval, pálccával vagy egyéb eszközzel mért ütés

az országszerte megindult szociológiai mozgalom is: Kosztolányi alighanem arra céloz, hogy – Méray-Horváth Károly vitát kiváltó írása nyomán (MÉRAY-HORVÁTH 1904) – a Társadalomtudományi Társaság 1905 tavaszától vitaüléseket, illetve kérdőíves felmérést kezdeményezett a középiskolai reform ügyében (MÉRAY-HORVÁTH 1905; Társtud. Társ. 1906; vö. 51. szöveg)

cyclopsz műhelyében: utalás arra, hogy Hephaisztosz, az istenek sánta kovácsa műhelyében kiklopszok segítségével készítette a fegyvereket

sollingeni acél: Solingen Németország nyugati részén, Észak-Rajna–Vesztfáliában lévő város, amely már a középkorban híres volt fémfeldolgozó kisiparáról

Sorrento bölcse: utalás Friedrich Nietzsche-re, aki a telet gyakran töltötte az olaszországi Sorrentóban, Richard Wagnerrel

szaiszi fátyollal: vö. 6. szöveg

Antideisták.

Hiába gunyolódnak a francia sajtónak konzervatív, fizetett képviselői: nagyon nagy eseménynek tekintem a „libre penseur”-öknek Párisban tartott utolsó összejövetelét. A guny természetesen mindenhez hozzáférkőzhetik. Ott, ahol más fegyverünk nincs, mosolygunk. Tagadhatatlan, ez is egy fegyver. A legyőzött vivó, ki széttört karddal, halálra sebezve fekszik a harcporondon, még egyszer mosolyoghat a véres csete-patén, még egyszer győzhet. Arra a szivós és öntudatos biztossággal folytatott világháborúra azonban, melyet a gondolkodás hősei az egész föld kerekességén egyforma energiával viselnek, nem lehet felelet egy csipkedő, gyáva gunymosoly.

A szabadgondolkodók legutóbb a köztudatba jogtalanul begyökeredzett helytelen istenfogalom tarthatatlanságát szögeztek le s minden sallangos pose nélkül kijelentették, hogy ennek tovaterjedése ellen tüzzel-vassal küzdeni fognak nemcsak a tudomány, hanem a társadalom terén is. Ezt a kijelentést minden nagyobb emphasis nélkül tették a gondolkodó ember rideg bizonyosságával. Elhatározták, hogy a tankönyvekből kitöröltetik az „isten” szót s a „legfőbb értelmet,” „főlényt” tétetnek helyébe – egyidőre. A rombolás munkája ugyanis korántsem oly könnyű, mint sokan hiszik. Ez esetben meg valóban nehezebb, mint alkotni. Mert a kisdéd makkot könnyen elültethetem a televényföldbe. De ki tépi ki félkezével a föld mélyébe kapaszkodó, hatalmasan elágazó tölgyet?

A szabadgondolkodók nemesebb és nagyobb dolgot nem mivelhettek ennél. Nekik egyidőre rombolniuk kell. Ha azt akarják, hogy a tudomány a társadalom legalsó rétegeibe is elhatoljon, mindenek előtt azon kell lenniök, hogy legalább negatív eredményei közkeletűek legyenek. Új igazságokat nem adhatunk, de legalább az őshazugságok paréját és bozótokká sokasodó

gyomjait kell kigyomlálnunk. Ez a legkevesebb, amit tehetünk. De ez kötelesség.

S ennek a nyílt kimondását határtalanul nagy horderejű eseménynek tekintem az emberiség fejlődésére. Tetszik nekem a harcosok szuverén nyugalma. Az ülésen nem szikrázott és pattogott a vérmes, francia vehemencia. Sőt egy gunyolódó lapjuk megjegyzi, hogy kedélyes pohárköszöntők kíséretében detronizálták a legfőbb urat. – S ebben valami nagyon komoly világeseményt látok. Mindenesetre nagyobb, mint a francia forradalom örülete, mely az oltárt, mások meggyőződésének trónját, oly undorítóan meggyalázta s pár óra alatt nyugdíjba küldte a nagyszakállu öreg urat és helyetteséül hamarjában egy frivol chanteuse-t nevezett ki. Ez egy elhamarkodott szinpadi hatásjelenet volt, semmi más; nem volt benne semmi meggyőződés, csak lihegő rombolásdüh, mely, miután a polgárok házáat üszökké és korommá változtatta, az Isten házára vetette magát. Ebben a világtörténelmi eseményben csak az öntudatlan kezdés érdemét látom, egyébként inkább nevetséges, mint komoly. A tömeg is félreértette. Otromba jó kedvre kerekedett, tombolt és őrzöngött. A párisi esemény azonban sokkal nagyobb és komolyabb. Egy régi, eltorzult fogalmat irnak körül s nevezik azt örök szükségességnek, mely nem egyéb, mint szavakba való foglalása tudatlanságunknak, a Montaigne-féle „que sais-je?”-nek. A boldogságot nem a mákonynyal való butításban keresik. Megmutatják az ember talányos sorsát s küzdésre hívják, hogy ereje legyen az igazság terhét elviselni. Az ily nagy és komoly kijelentésre nem a dőzsölés féktelensége következik, de egy józan világkor, egy egyszerű szürke és dicsőséges dolognap. Az ember fölveszi a tollat s a pörölyt s új ideálbálványt alkot.

Az oltár azonban üresen marad.

Megjelenés

–nyi –zső, *Antideisták*, Szeged és Vidéke, IV. évf. 177. sz. 1905. júl. 30., 8. Rovat: Színes rovat.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Antideisták: istentagadók

„*libre penseur*”-ök: (fr.) szabadon gondolkodók; 1880-ban alakult meg nemzetközi szervezetük Brüsszelben. 1905-ös világkongresszusukat Párizsban tartották.

emphasis: hangsúly, kiemelés

chanteuse-t: (fr.) énekesnőt

Montaigne-féle „*que sais-je?*”-nek: utalás Michel Eyquem de Montaigne (1533–1592) francia filozófus, esszéíró „Tudhatom én?”/„Mit tudom én?” retorikai kérdésére

Heti levél.

Az epés és szomoru Madách nemsokára meg fog jelenni Budapesten. A magyar székesfőváros szobrot állít nagy költőjének. A hír e héten terjedt el s bár különösen hangzik, nincsen okunk benne kételkedni; az idegenek, a kik megfordulnak nálunk, nem hiába keresik majd a magyar költőbölcshöz ércmását. Reám azonban különösen furcsán hat az, hogy annyi idő multán oly lassu huza-vona után tiszteljük meg magunkat nagy költőnknek másával, melynek nyomban a magyar rögből kellett volna kipattanni. Mit késtünk vele, mit váraoztunk eddig, mi lanyha magyarok? Aztán azt is el-el gondolom, hogy ez szomoru zseni, ki állásba soha sem tudta magát vágni, kissé fonákul fog ott állani szobortársai között. Mert a többi monumentumokat mind ösmerjük, feléje azonban nem egyszer fog majd bökní a pipás paraszt, sőt a gimnáziumi tanuló is, kérdezve kicsoda ez az ur. Mondom különösen fájdalmas história ez a szoborügy. Van benne valami megmagyarázhatatlan őszi melancholia. Maga az, hogy a magába vonult vidéki bölcset, kit életében nem szerettek, halála után nem értettek meg, a főváros nyüzsgő emberrájában látom majd meg, mely most sem ismeri még, fájdalmasabban hat reám, mint az elfelejtés hálátlansága.

Nem is így szeretek én az ő génuszának hódolni. Szeretem benne látni az embert s most, hogy közeledik az ünnepség, vágyom mindenkinek odakiáltani, hogy a hivatalos pompa cicomái között gondoljanak az emberre is. Arra az összetört férfiúra, ki uradalmi kastélyában elborult kedvvel ült széles zsöllyéjében hüvelyezgetve nagy költeményét. Emlékezzenek meg az ember tragoediájáról, ne csak az Emberről szóló költeményről, így talán közelebb jutnak az ő megértéséhez. A magyar nagyon nagy sziv-ember. Kitárja mindenkinek a lelkét s csak ahhoz tud szeretettel fordulni, ki cserébe odaadta az övét. Azok a költők, kiket

megértett, mind lírikusok. Néz[z]en ennek a világgzeninek lelke mélyére. Lássa meg benne a fáradt lelkű életbölcset, az elhagyott embert és megsemmisült férjet, a Keppler mását. És szeresse meg. És értse meg.

Talán korlátoltság is, hogy így beszélek. Megengedem. Az ily emberek az egész emberiségéi.¹ Én azonban mindazáltal a magyar bölcset látom benne, ki gondolataiban, írásaiban mindenekelőtt magyar. Szeretném, ha ezt tudná meg róla a világ; de főleg mi magunk.

Vagy nem fájdalmasan nevetséges-e, hogy mi sem ismerjük őt? Ha kérdezik, kik voltak a nagyjaink, elsor[o]lunk sok sok nevet, de az övét rendszerint kifelejtjük a sorozatból. Az ő nagysága semmiképen sem ment át a köztudatba. Nem is igen törődünk vele. Az egyéniségét, hatalmas gondolatvilágát nem is akarjuk megismerni a többi – szintén nagy – műveiből. A kincs a kezünkben van, de nem tudjuk felhasználni. Csak a könnyű munkát vállaljuk el, a dolog nehezét szívesen átengedjük a külföldnek. Az iskolás fiu is bizony csak édes-keveset tud róla. Az² nem is vette fel remekművének kötelező fejtegetését, szívesen vesződik azonban foliansaink értéktelen dadogásainak lelketölő taglalásával.³ A legmamlaszabb német lurkó lép[t]en-nyomon fejbe vág Faust-idézeteivel, bármennyire nem érti is a magas költeményt. A mi fiaink azonban alig, hogy elolvasták a mi remekművünket, nagy buzgalommal vágják át azonban magukat a „Faust”-on, mivelhogy ahhoz szótár kell.

Nem akarok vádaskodni, mert tudom, hogy jórészt nem bennünk van a fő hiba. A nagy alkotások maguk sohasem törhettek utat maguknak, mindég tolmácsra volt szükségük. A magyar⁴ irodalomnak is meg kell emé[s]zteni ezt a gondolatterhes poemát s meg is fog vele birkozni, ha nem évtizedek, évszázadok alatt. Addig azonban csak félig nyert csatánk lesz. A kritikának ez a legnagyobb feladata; a nagy műveket mindég újból kell alkotnia s k[e]-resni kell oly néz-pontot me[l]yből az egész dicső perspektíváját

¹ emberiségét. [sh.]

² A [sh.]

³ tagdalásával. [sh.]

⁴ magyaz [sh.]

átláthatjuk s ha ma nem mindnyájan ismerjük fölséges költeményünket, az csak annak a jele, hogy még nem egészen a mienk. Meg kell hódítanunk magunknak. Ki kell bontanunk a kö[l]tő egyéniségét a homály felhőiből s akkor aztán jogosan vallhatjuk a magunkénak és akkor mindnyájan úgy tekintünk majd nagy poetánkra, mint a német Goethére,¹ vagy az angol Byronra.

Nem hiszem azt, amit Emerson hirdet, ki azt mondja, hogy a nagy emberek sokkal okosabbak, mintsem sejtik. Ők mindég tud[j]ák mit irnak. Arra azonban nincs idejük, hogy azt, mit egy szerencsésen összezsáppanó verssorban kimondanak, egyuttal magyarázzák is. Ez a rendszer nagy embereinek a feladata, kik a lángelmék alkotásait nyugodt bölcsességgel adják elének. Ezek hiányoztak eddigelé. Ezek tették nagyvá a „Faust”-ot, melyhez egy könyvtárra való fényes polyglott magyarázat járul: erre vár „Az ember tragoediája” is. Ebben a munkában azonban nyelvünk nem-ismerése folytán tisztán magunkra leszünk hagyatva. A dicsőség azonban teljesen a mienk lesz.

Körülbelül ezeket mondtam el utóbb, hogy kü[l]földön voltam, egy német ujságírónak, ki² egyuttal költő is volt. Az³ illető uri ember nagyon melegen érdeklődött irántunk s mihelyest megtudta, hogy magyar vagyok, – nagy meglepetésemre – Madách-ról kezdett beszélni. A többi költőinkről, kit nálunk olvasnak, nagyon keveset tudott, az ő nagy drámájáról⁴ azonban órák hosszat elbeszélgetett velem oly részletességgel és szakértelemmel, mint kevés magyar ember tudott volna. Aztán kérdezgetett, hogy és mint fogjuk fel mi az ő remekművét s én bizony alig tudtam válaszolni. De meg mondtam neki, hogy mily különös náció vagyunk mi. Bizunk az erőnkben, nagy a nemzeti öntudatunk, de ha tudásról van szó, naivak és kishitűek leszünk. Csak a kardunkba tudunk bizni, a szel[l]emi hatalmasságainkba nem. Ha valami angol uri ember, valami Geoffrey, William vagy James irt volna „The tragedy of man” című költeményt, bizton lefordítottuk, az iskolákba olvastuk volna, sőt az egyetemen külön katedrát állítottunk volna

¹ Goethere, [sh.]

² ujságírónak, ki [sh.]

³ volt, Az [sh.]

⁴ drámájáról [sh.]

fel, hogy fiainknak megmagyaráztatnánk mélységeit. Így azonban, mert anyanyelvünkön birjuk a nagyszerű költeményt, figyelembe se vesszük. Mert – mint ott mondtam és most is mondom – vitéz, nemes, de mindenekfölött különös nép vagyunk.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 179. sz. 1905. aug. 6., 4. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, aug[.] 5[.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Madách: Madách Imre (1823–1864) író. Kosztolányi az általa is nagyra tartott *Az ember tragédiájáról* többször közöl cikket (Tf, 145–155).

A magyar székesfőváros szobrot állít nagy költőjének: a terv ekkor nem valósult meg. A *Pesti Hírlap* 1905 júliusában közölte a hírt, hogy „Madách Imrének, az »Ember tragédiája« nagynevű költőjének még ebben az évben emléket állítanak a fővárosban. A közoktatásügyi minisztérium ugyanis ez év tavaszán a múcsarnok tárlatán megvásárolta Madách Imre szobrának mintáját, melyet Füredi Richárd szobrász készített. A minisztérium most sósikúti termésköből faragtatja ki a szobrot, melyet a főváros egyik közterén vagy sétahelyén fognak felállítani.” (Sz. n. 1905d, 6.) Ugyanezen év decemberében hírt adtak arról, hogy az alkotás az Országos Képzőművészeti Tanács elé kerül bírálatra (Sz. n. 1905g). Ám, ahogy a következő év májusában egy hasonló rövid közleményből kiderül, Madách-szobrából mégsem köztéri alkotás lett: „A szobrot eleintén köből kifaragottan a Margitszigeten akarták felállítani, miután ez azonban nehézségekbe ütközött, a Szépművészeti Múzeumban fogják elhelyezni.” (Sz. n. 1906g, 8.)

a fáradt lelkű életbölcset, az elhagyott embert és megsemmisült férjet, a Keppler mását: Johannes Kepler (1571–1630) német matematikus, csillagász, optikus. Madách Imre *Az ember tragédiája* nyolcadik színében az ő képében lépteti föl Ádámot, aki nagy felfedező, a megélhetés érdekében mégis arra kényszerül, hogy horoszkópokat készítsen magas rangú megrendelőinek. Kepler feleségének, Müller Borbálának alakjában Éva kacér, kicsapongó nőt testesít meg.

amit Emerson hirdet: Kosztolányi valószínűleg Emerson *Representative Men* című kötetének esszéire céloz. A könyv 1859-ben jelent meg magyarul Szász Károly fordításában, *Az emberi szellem képviselői* címmel.

polyglott: többnyelvű

Körülbelül ezeket mondtam el utóbb, hogy külföldön voltam, egy német újságírónak, ki egyuttal költő is volt. [...] nagy meglepetésemre – Madách-ról kezdett beszélni: Kosztolányi nagy valószínűséggel nem interjút adott, mindössze egy személyes beszélgetésről lehet szó. A dráma német nyelvű fogadtatása s azon belül is osztrák recepciója élénk volt. A *Tragédia* első teljes német fordítása 1865-ben jelent meg Pesten, Alexander Dietze átültetésében; 1886 és 1894 között mintegy hét fordítás látott napvilágot az Osztrák–Magyar Monarchia területén élő kétnyelvű fordítók tollából (PODMANICZKY 2012, 652).

Szent István napjára.

Volt-e valaha szomorubb és nagyobb ünnepeltetésed, felséges királyunk István, mint az idén? Átkisért ez ünnep sok vérzivataros századon és sanyaru évtizeden, de édes összetartozóságunkat csak ma érezzük igazán. Ma újra megjelenysz előttünk aranyos árnyékkoronával a fejedén, komoly, szelid nézéssel, te barnaarcu pogányból lett keresztény, magyar király, te Árpád vérből sarjadt dicső fejedelem, István. És szent is vagy nekünk. A jóságod, a bölcseséged, a néped szeretése szentelt meg téged s ez megmarad akkor is, ha minden vallás elpusztul már. Szent vagy minden magyar embernek, magyaroknak tündöklő csillaga, országunk istápjá.

Ma valami határtalan bánat fog el bennünket, ha felcsendül ez az ódon melódia. Mert mostan is elébed borulnak hü magyar fiaid, a te kevés maradékaid, hogy mély szomorúsággal hozzád fohászkodjanak és sűrű könnyek harmatozzák be az ő szemeiket.

Igazi magyar király, ezer éven által való erősségünk, ma te néked hódolunk.

*

Hogy szeretett bennünket!

A sir nyirkos párnáiból egy végtelenségen át hozzánk hajolt, hogy áldó kezét örök kézszorításra nyujtsa a magyar nemzetnek és az idők hullámaiból feltörő minden magyar megérti ennek az elszáradt szent jobbnak a biztató intését.

Ma is körülhordozzák a budai várban azt a kezet, mely az ezredéves multat a mával köti össze. Százezer szem tapad majd reá s százezer ajak harsogja a régi bus keresztény éneket, melyben századok keserve zokog s ha sohasem, ma a diszruhás testőrök pompás csapata odaengedi a népet, az árva, elszegényedett magyar

népet, a diszes ereklyetartóhoz, egyetlen jussához, mi még nemzet királyaitól megmaradt.

S bármennyire is zugnak majd a harangok s ontják zavaros illatfellegeiket az ezüst füstölők, megfogják mindnyájan érteni, hogy egy nemzeti eszme jegyében gyűl össze a magyarság s ebben a gondolatban ölelkeznek majd össze, ottan elvetve minden gyűlölködést és visszavonást.

S egy pillanatban a megfeketült ereklyében majd észreveszik Vajknak, Gejza fejedelem fiának erős, jóságos kezét.

*

Bölcs és mély az a ragaszkodás, mellyel ehhez az ereklyéhez vonzódunk. A magyar faj nem szereti a miszticizmust, a csoda-hitet, e kézben való bizalmát azonban senki sem renditheti meg, mint-hogy gyökerei mélyen lenyúlnak a néplélekbe. Nemzeti történelmünk tanúsága, alkotmányunk folytonossága mély szimbolumául¹ tiszteltük és tiszteljük, benne látjuk azon nemzetvédő magyar konzervatizmust, mely – mint a legújabb történelem mutatja – oly hatalmas bástyafallal vette körül döngetett várunkat. A nagy Széchenyi napjait ez a görcsös tágitani nem akarás sötétítette el, melyet ő csak a rossz oldaláról ismert; mi legujabban láthattuk a nemzeti történelmet tisztelő létfenntartó hatását is.

A magyar királynak a multból átnyúló keze is erre a szilárd rendületlenségre oktat s ezzel a mozdulattal mutat a jövőbe is. Ezt fejezi ki az értünk aggódó nagy király egész élete és erre mutatott lehanyagló jobbkezeivel, mikor örökre ledőlt párnáira. Aztán megdermedt a jobb kéz is.

*

A krónikás feljegyezte, hogy a nemzet három álló esztendeig gyászolta István királyt, de ez a gyász még ma sem szűnt meg s a mai napon is csakugy elénekeljük azt a mélabus keresztény éneket, mint Péter király korában.

A szent jobb elporladt. Vajon kinek a kezébe helyezzük most a mi fenn maradásunknak zálogát? S lehetünk-e nyugodtak,

¹ szimbolumául [sh.]

ha idegen kézbe kerül alkotmányunknak félve őrzött kincse, ha az a másik jobb kéz kardot csörtetve sujt végig magasra emelt büszke orcánkon?

Most két ünnep volt egymás után: uralkodó apostoli királyunknak s nagy elődjének az emléknapja. Tekintsünk a nép lelkébe, vessünk számot komolyan enmagunkkal s kérdezzük meg, ki él inkább, az ezred év óta porladó magyar, vagy az ischli király; kit szeret a nemzet, kiért imádkozik és kiből bizik? Melyik ünnepben volt több erő, lelkesedés, élet, a multiban, vagy a maiban?

Vajjon elhallatszík-e a magyar harangok komoly, mély morajlása az ischli villáig?

*

Hánykódva a mult s a jövő között el elgondoljuk mi lenne, hogyha az az elszáradt jobbkez egyszer megelevenülne.

Ha egyszer megmozdulna! Ha egyszer törvényt tenne ez az igazságosztó szigorú kéz, melyben az ősök romlatlan pogány vére csörgedezett! Ha megbüntetné az igazságos magyar király a hazaárulókat, a konclesőket, a dibdábokat, a kétszinűeket, ha közéjük ütne erős kardjával, ő, ki egykoron a haza ellenségeit megvakittatá és füleikbe forró ólmot¹ öntete! Ha ez a foszladozó kéz egyszer életre kelne!

De megszűnne minden visszavonás, szájaskodás és pártoskodás, de mindjárt egy táborba forrana a széthúzó magyarság, de hamar piros rózsaiba borulna Pannonia könytől harmatozó mezője!

Igy azonban csak egyik meddő kombinációból a másikba zökkenünk; egyik kudarcot a másik követi; összekötött kézzel s lábbal kell haladnunk a népek versenyfutásán hitetlen hittel a saját jövőnkben. Szívünkben felzokogó panaszkodásunkat is csak te neked mondhatjuk el rég porladó, dicső királyunk.

Igaz király, magyar király, ezzel a panaszszal s ezzel az egy ezredéven föntartott hittel hódol neked a te szomorú, de meg nem fogyatkozott néped. A szent jobb felé fordul s ha az élőben nem lel gyámolt, annak az intésére vigyáz.

*

¹ álmot [sh.]

Ha tudnád, mily oroszlán-düh forrong nagyrahevátott nemzetednek domboru mellében, ha éreznéd a fájó sirást, mely a tor-kunkat fojtogatja, ujra felismernéd régi magyarjaidat s hálát adnál az égnek, melynek felajánlottad Magyarországot!

Ha tudnád, hogy kíván ujra ez a sokat szenvedett nép, téged István király, ha éreznéd, hogy sajognak évszázados sebei s az a néhány ostorcsapás, melyet a nemtelen ellenség sápadt homlokára mért. Ha tudnád, mily elszánt, mily erős lett ujra, mint feszül a küzdelemre minden izma!

De mostan még csak elődbe borul a te nemzeted gyászos öltözetben te előtted sirván.

Megjelenés

(K. D.), *Szent István napjára*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 190. sz. 1905. aug. 20., 1–2. Rovat: [vezércikk].

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

ha felcsendül ez az ódon melódia: a cikkben megjelennek az *Ah, hol vagy, magyarok tündöklő csillaga* kezdetű Szent István-himnusz motívumai

A krónikás feljegyezte: István király halálával kapcsolatban a föltehetően Kálti Márk székesfehérvári órkanonok által a 14. században lejegyzett *Képes krónikában* olvasható, hogy „az ifjak és szüzek három évig nem táncoltak, elhallgatott mindenféle nyájas, édes hangú muzsikáló szerszám”

Széchenyi napjait: vö. 14. és 64. szöveg

Most két ünnep volt egymás után: uralkodó apostoli királyunknak s nagy elődjének az emléknapja: utalás I. Ferenc József születésnapjának, augusztus 18-nak és az államalapító ünnepének, augusztus 20-nak a közelségére

ischli király: Bad Ischl gyógyfürdőjéről elhíresült osztrák város Felső-Ausztriában.

A császár itt ismerkedett meg Erzsébet királynéval, s itt került sor az eljegyzésre is. I. Ferenc József szinte minden szabadidejét az ottani nyári rezidenciájában, az úgynevezett Császár-villában (Kaiservilla) töltötte.

díbdákokat: haszontalanokat

Heti levél.

Nagy panasz van most mindenütt a nyelvekre. Panaszkodik a diák, a tanító, a tanár, a nevelőnő, az esperanto-nyelv kongresszusa Párisban, az egész világ, ki hogy teheti. Reánk nehezedett Bábelnek átka! Türelmetlenkedünk, okoskodunk, hogy vegyük le magunkról ezt a bibliai idők óta reánk nehezedő nyögös nyelvzavart, mert bármennyire régi is, sehogy sem szokhattuk meg mégannyi évezred¹ után sem. De különös jelenség is az, kérem, hogy élénk áll egy ember, ki arcra, alkatra, gondolkodásmódra egész azonos velünk s elkezd hadarni – és mi egy szavát sem érthetjük meg, nem különben az is, hogy kezünkbe kerül egy könyv, a szemenszedett bölcseségek foglalata s kinyitván oly közönnel vagyunk kénytelenek rábámulni, mint egy otromba defterre, azon egyszerű oknál fogva, mert nyelvét nem értjük. Különös jelenség, mondom, sőt kellemetlen. Ennél talán csak egyetlenegy unalmasabb: átrágni magunkat öt nyelvtanon² s a végén belátni, hogy nem tudunk semmit sem a nyelvekből.

A ki ebben a kánikulai hőségben ily fajta dologgal foglalkozik, türelmetlenül kiált fel: mitévők legyünk tehát? Azt mindnyájan tudjuk már, hogy semmiféle Ollendorf és Toussaint-Langenscheidt urak, de még a legujabb dajkamódszer sem visz el kívánt célunkhoz. Mindezidáig hiába kísérleteztünk. Az egyik rendszer után a másik vallott kudarcot. S ezt természetesnek találom.

A nyelv egy magában álló hatalmas szervezet, egy természetproduktum, melynek oly furfangos, de lényegében fölségesen egyszerű törvényei vannak, mint a természetnek. Ezt a nyelvet megbolygatni, igánkba hajtani ez idő szerint még nem sikerül[t]; a fáradságos beemlézésnek, a lélekölő szensumoknak nincs több

¹ évezred [sh.]

² nyelvtanra [sh.]

eredménye, mint Faust lélekidézéseinek.¹ A nyelv kisiklik marcoló ujjaink alól. Minden boszorkányos nyelvtanító egy tiszteletre méltó, de hóbortos és előbb-utóbb e[ll]bukó, ujkori Faust, mert mindegyik erőszakot akar tenni a természet hatalmas erőin, a nélkül, hogy ismerné tulajdonságait. A tudomány azonban mást tanít. A nyelvvel, mint természeterővel lehet kísérletezni, csak ismernünk kell törül-hegyre, hogy előállithassuk azon természet-törvényeket, melyek kapcsolatában a várt jelenség szükségszerűen lefolyik. Ettől azonban még igen távol vagyunk. A nyelvtudomány² a mult századokban született ujjá; legtöbb kérdése ködös sötétben van még. A főproblemára, a hangok és a jelendő tárgy viszonyára a legnagyobb tudósok is csak vállat vonnak ez idő szerint.³ De ez a természet tudomány sas szárnyakkal halad a célja felé s előbb-utóbb feldönti ezt mellyel karöltve járand a nyelv megismerése s a nyelvtanítás óriási megkönnyítése. Ezt hiszem és vallom. És a ki most nevet az én állításomon, annak csak a természettudományok diadalait említem. Egykoron Icarus viaszszárnyakkal rohant a nap felé, hogy fényt és tüzet hozzon belőle és összetörve bukkott a tengerbe. Ma meg a tudós nyugodtan az asztalra állítja a gyűjtő lemezét, kikeresi a gyűjtőpontját s fatörzsöket éget el, vizet forral vele, míg kényelmesen beereszkedik karosszékébe.

A türelmetlenség tehát jogos és indokolt; váltig érthető, hogy minden művelt ember egy tökéletes nyelvtanítási rendszerről ábrándozik. A magam részéről azonban semmiképen sem találom helyesnek azt a kétségbeesett kiáltozást, melyet a nyelvtanulás nehézsége ellen csapnak. Először is tekintetbe kell vennünk, hogy a nyelvben minden szellemes kincsünk alapfeltételét, a képzelhető legnagyobbat kapjuk, melyért semmi fáradság sem cseké[ll]y. Nélküle nem lennénk emberek; nélküle nem tudnánk gondolkodni.

Mindenki kivétel nélkül, óriási munkaerő árán⁴ jutott a nyelvek birtokába. S ez nem is csoda. Gondoljuk csak el, mily végtelenül szövevényes művelet folyik le bennünk, míg – most már közönyösen ásitozva – egy-egy mondatot kiszalasztunk a szánkron. Hány

¹ lélekidézéseinek [sh.]

² nyelvtudomány [sh.]

³ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

⁴ árán [sh.]

ezred évnek kellett elmulnia, míg ez a látszólag oly egyszerű folyamat egyáltalán lehetségessé lett. A beszélőképesség könnyben, fájdalomban, a szükségnek s a magasratörésnek hatalmas gondolatában született meg. Idézzük csak magunk elé az ősembert, ki vadul hadonázva, könnyezve, eltorzult arccal mutogatott a körülötte levő titokzatos tárgyakra, míg az első megváltó, tagolatlan szótag kitört égő torkából. Ez valószínűleg nem volt szebb, mint a kutya ugatás, de mégis mily könnyítő, mily boldogító, mily édes lehetett!

S ez így van kivétel nélkül. A gyermek, ki beszédtelenül születik e világra, ott talál maga körül bennünket, kik már birjuk e nehéz művészetet, mégis meddig tanulja a saját anyanyelvét is. Mert mesebeszéd az, hogy annak megtanulása könnyű. Nehéz, a legnehezebb! Meddig sejpitünk, meddig dadogunk, míg hosszú évek múlva az első értelmes mondatot ki tudjuk erőlködni. S hány nyelvmesterünk van: már pólyánkban anyanyelvünk hangjait hallja fülünk, azokat a közönséges írással ki nem fejezhető vocalisokat, melyek évezredek során képződtek, aztán dajkánk, anyánk ezen szól hozzánk, ha botlunk kijavít, ha tévedünk szeretetteljesen helyreigazít, később az egész környezetünk folyton mellettünk van, hogy oktasson a nyelvünkben. A gyermekéveink ugyyszólván egymásbafonódó, okosan alkalmazott nyelvórákból állanak. S mégis mi az eredmény? Tízéves korunkban is megesik, hogy gyakran gagyogva odázunk el egy nehezebb szerkezetet, mikor is azt mondják, hogy sejpitünk. Én azt állítom, hogy még akkor sem tudjuk tökéletesen a nyelvünket.¹

A gyermekek csodálatos idegennyelv tanítási képességében sem hiszek. Előnyük a felnőttekkel szemben, pusztán az, hogy szemléleti uton gondolkoznak, mint az őseMBER s nem fogalmakban, mint mi s meg vagyok győződve, hogyha egy közepes tehetségű felnőtt embernek annyi alkalmat adnának a beszédre, mint egy növendék fiúnak, sokkal jobban elsajátíthatná a nyelveket, mint ők. Mert mi sem természetesebb, mint hogy egy kis szókincset igénylő ember hamarább beszél franciául, mint az, aki Molière-t akarja olvasni.

¹ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

A nyelvtanulásban tehát nincs boszorkányosság. Egyenlőre csak vas szorgalommal juthatunk célhoz. Vámbéry, lángeszű tudósunk is bizony-bizony bevallja, hogy homlokának sanyaru izzadságával érte el nagy nyelvismeretét. A természetben nincs ugrás. A nyelvtanulás repülő gépét előbb-utóbb ki fogják találni. És addig? Addig, kérem alázattal, méltóztassanak érdeklődni a nagynénik sétái s az unokaöccsök tollkései iránt. Más mód nincs!

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 190. sz. 1905. aug. 20., 5–6. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, aug[.] 19.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Oggi névaláírással, *A nyelvtanulásról* címmel közölte az *Élet* 1909. november 14-ei számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

az esperanto-nyelv kongresszusa Párisban: az első esperantó világkongresszust 1905-ben, Franciaországban rendezték meg, ám nem Párizsban, hanem Boulogne-sur-Merben (SZINI 1905). Vö. 121. szöveg.

defterre: a defter írásra alkalmassá tett bőr, nyers pergamen; török és perzsa jelentése ebből ered: lajstrom, számadáskönyv

Ollendorf és Toussaint-Langenscheidt urak: Heinrich Gottfried Ollendorff (1803–1865) német nyelvész tanár; 1837-ben dolgozza ki nyelvtanulási módszerét. Gustav Langenscheidt (1832–1895) német nyelvtanár, kiadóalapító és Charles Toussaint (1813–1877) francia nyelvtanár közösen dolgozták ki önálló idegen nyelv-tanulást szolgáló módszerüket.

Vámbéry: Vámbéry Ármin (1832–1913) magyar orientalista, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja; anyanyelvén kívül latinul, franciául, németül, angolul, oroszul, szerbül és törökül tudott

A természetben nincs ugrás: latinul is elterjedt mondás (*natura non facit saltum*) annak kifejezésére, hogy a természetben nincs hirtelen váltás, minden folyamatosan történik – Gottfried Wilhelm von Leibniz, Carl von Linné és Charles Darwin is ezt vallotta. Schopenhauer szintén hivatkozik erre, Arisztotelész tanain keresztül, az ember fokozatos hanyatlását szemléltetve (SCHOPENHAUER [é. n.], 129).

Heti levél.

Hallottam – először életemben – amint hatezer ember egyszerre lőtt. Szó, ami szó, megrendültem s az én erős affektusokhoz hozzá szokott szívem is megdobbant a nagyszerű látványra. Főnséges érzés az, hogy hatezer ember, a helyett hogy a fa hűsében cigarettát sodorna, vagy foglalkoznék¹ csip-csúp ügyeivel, élém áll a gyepre, egy szóra viharos zördülettel rácsapja a závarzatot a csőre s a másik pillanatban már hatezer golyó süvöltve tűnik el a kék végtelenben. Mily erő, egység és hatalom van e képben! Az ezer és ezer érzéki benyomás alatt álló ember, ez a türelmetlen, forradalmi teremtettség, elenyészteti minden más hajlandóságát,² kidomborítván azt az egyet, hogy a fegyvert a légbe emeli s egy testté forrva cselekszik. A ki ily fajta dolgot e[l]őször lát, annak okvetlenül kigyullad az arca s belátja, hogy ez a hatalom, az egyetlen hatalom, mely fölöttünk, itélni nem tudó, szájasan pörlekedő halandók felett hivatott bíraskodni.

Készségesen aláírom, hogy a koponyaroncsoló golyó e panegyrikonja,³ most mikor az egri s a kassai eset vészes izgatottságra szit mindenkit, nagyon időszerűtlen. Nem is folytatom.⁴ Céлом tisztán csak az, hogy rámutassak egy érdekes társadalmi jelenségre: mint élesedik ki a katonák iránti okta[l]an ellenszenv, hogyan jöhetnek létre a militarizmus alkonyát s haladásszellemet prédikáló hepciáskodó vezércikkek, melyekben a roszakaratnál csak a tudatlanság a nagyobb. Megjegyzem, hogy ez az antagonizmus más államokban épp oly erős, mint nálunk.

Minden egy neveléséges félreértésen alapszik. A katonaság a kultura egy őshibájának elleplezésére van, de létjoga mindezáltal

¹ foglalkozné [sh.]

² hajlandóságát [sh.]

³ panegyryionja, [sh.]

⁴ folytatoml. [sh.]

épp olyan erős, mint a vérből fakadó bűnök és hibák existenciális alapja, melyet semminemű frázis sem dönt le. Az ember pár évezred alatt megtanult irni, olvasni, imádta majd tagadta az istent, de bensejében mindig a régi ősember maradt, ki karján, izmain kívül más hatalmat nem ismer. Hogy egy nagy történetíróval szóljak: a legtermészetesebb társadalmi állapot a forradalom. Még ma is. Ezt természetesen nem vesszük észre, mikor végigtekintünk egy főváros kereskedelmi gócpontján, hol rendszeres zakatolással halad kanyargó utjain a munka; de bezzeg felriadunk, ha a háború vörös rémei láncukat tépve rohannak át békés otthonunkon s kések merülnek szeretteink szívébe, úgy mint Homerosz előtt. Mi történt pedig? Csak az őshibák leple csusszant félre s mi hajunk tépve kiabálunk jogért, igazságért és belátjuk, hogy a kegyes erkölcs papjai rutul becsaptak bennünket. A lomhán nyugvó államok a béke idején oly flegmatikusan gubbasztanak egymás mellett, mint a köleskásás zsákok; egy csipetnyi kanóc azonban elég, hogy meggyőződünk róla, mennyire robbanó puskapor van bennök.

A társadalom s a legény[k]edő vezércikkek a legnagyobb két-színűségben leledzenek, mikor a katonákra öltögetik a nyelvüket. Mi, mocskos ösztöneink fékentartását a katonákra bíztuk s őket tettük felelőssé nyugalunk esetleges megzavartatásáért. Így azután nyugodtan felvirágoztak tudományaink, felépültek gyáraink, iskoláink, de ki is élesedett közöttünk az ellentét: ők a vad természet igaz, bárdolatlan gyermekei maradtak, míg mi a művészet és tudomány bölcs, csiszolt, de hazug fiaivá váltunk. A kegyesség elveit hirdetjük s barbarizmusnak bélyegezzük, ha valakinek szétloccsantják az agyvelejét.

Lassan-lassan azonban még nagyobb félreértések merültek fel a két társadalmi osztály között. Észrevétlenül fel-fel tódult az a gondolat, hogy a katonaságnak haladás, pallérozottság kell s hazug erkölcsünket rájuk próbáltuk erőszakolni. Ők természetesen hevesen tiltakoztak ellene s minden kísérletre egy durva kardcsapással fe[l]eltek. S helyes volt-e ez? Nagyon helyes!

Ne értsenek félre, kérem, nem a világbéke magasztos eszméje ellen be[s]zélek. De én nem tartozom azok közé, kik, mint a szociálisták, egy nagy obsittel oldják meg a problémát. A kardra mindaddig szükségünk lesz, míg egy társadalmi átalakulás tehetetlenné

nem teszi. A militarizmusnak,¹ ennek a modern hydrafejnek nyesegetése azonban dőre s az ellene való beszéd okatlan. Nem megtörni, hanem megsemmisíteni akarjuk.

Nem szabad a tudományos, a kegyes elveknek a katonák közél való behatolásáról még álmodoznunk sem, mert ha ez a pium desiderium megvalósulna, romba dőlne egész társadalmunk, első sorban maga a katonaság. Mindig szem előtt kell tartanunk, hogy az ő egyetlen célja az emberölés. S ez valami nagyon természetellen dolog, különösen, ha nincs semmi egyéni okom arra, hogy az előttem ténfergő ártatlan felebarátomat főbe kólintsam. Ezt kell a kegyes elvektől elpuhitott emberanyagból kigyomlálni a katonanevelő köröknek s ez a munka az idők haladtával mindig nagyobb lesz.

A katonáknak mindég konzervatívabbnak kell lenniök. A fiatal nemzedéket el kell durvitaniok, hogy az embermészárlás nehez mesterségéhez jobban hozzá füljék a foguk. Szerencsére van eszközük elég. A káromkodás, a kaszárnyastil, a durva fekhely mind csak erre szolgál. A csatában, ha egy lépést hátrálok, az édes testvéremnek is kötelessége főbe löni engemet. Ilyen eszközökkel célhoz érnek; ilyenekkel érik el azt, hogy a legénység dalolva ront a halálba s kegyetlen és erős marad, mint a praehistoria embere. Egy szemtanu mesélte nekem, hogy még a boszniai okkupációnál is egy ügyvéd két folytonosan tüzelő csapat között kardjával repává aprított egy ártatlan bosnyákot.

Nem a katonákban, hanem a vádló társadalomban van tehát a hiba. A vádat visszaháritom a vádlóra. A katonák haladnak a maguk útján s nem kérnek könyveket, a mit² a hadügyminiszter hasztalanul igyekszik rájuk tukmálni. – De én igen is kérek számukra még több töltenyt s még élesebb kardokat s esedezem, a vezércikkirő, ki tele van az emberi haladás frázisaival, gondolja meg magát kétszer is, mielőtt tollát tentába mártaná!

¹ militarizmusnak, [sh.]

² mi [sh.]

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 196. sz. 1905. aug. 27., 4–5.
Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, aug[.] 26.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

panegyrikonja: (gör.) *panegürikon*, retorikus prózában írt dicsőítő életrajz, illetve hexameterben írt dicsőítő eposz

pium desiderium: (lat.) jámbor óhaj

boszniai okkupációnál: 1878. július 29-én szállta meg a Monarchia az addig török uralom alatt álló Boszniát és Hercegovinát

A munka napja.

Tegnap a fáklyatűz füstös fényében, az égrecsapkodó nemzeti lelkesedés tüzpatakjainak vörös sugárzatában köszöntöttük a nemzeti ügy nagy harcosait. Ma a komoly munka napja virradt a színes lobogódíszbe boruló Szabadkára. Az ünnep, az öröm azonban ma még forróbb és tökéletesebb, mint tegnap vala.

A mint végigtekintünk az iparoskongresszus vezérférfiain s most már a napfény nyugodt világításában látjuk magunk előtt a jövőendő szabad Magyarország önzetlen munkásait, a jelen héroszait, a jövőben való végtelen bizalom s az igazság nyugodt lelkesedése tölti el szívünket és érezzük azt a nagy és szent örömet, melyet a nagyok varázsos¹ közelléte gyakorol minden idők minden emberére. Ma még jobban megértjük a tegnap mondottakat, ma újra ünnepet ülünk.

És ebben a pillanatban, mikor falaink között üdvözölhetjük a legnagyobbakat, mindent inkább lehetőnek gondolunk, mint hogy az ő tudásuk, munkájuk ne hozza meg a gyümölcsét; a mi csekély erőnk, melyet szolgálatukba rendelünk, elveszhet, karunk izmai olykor talán ellankadhatnak, az ő egyetértő kitartásuk azonban előbb-utóbb kitüzi a diadal szédületesen magas várfokára az összetépett,² a golyószakított magyar trikolt.

*

El ne feledjük, mit mondott Kossuth Ferenc: a koalíció az egyenes és becsületes politika útján jár. Egyenes és becsületes: e két szóban minden benne van. A körmönfontság, a sunyiság, a ravaszdi és hitvány emberek alantas erénye. A nagy emberek világosan látnak, nyíltan cselekszenek. Egyenesek. Becsületesek.

¹ nagyok és varázsos [sh.]

² [sh.: nincs vessző]

A tudománynak, a költészetnek, a politikának, minden emberi cselekedetnek, gondolkodásnak főcélja rendet teremteni a zavaros káoszban,¹ elveket keresni a rendszertelenségben, egységben látni [a] természet változó jelenségeit is. Természetük olyan, mint a napé, ők világítanak; mások alakoskodhatnak, titkolózhatnak, selypeghetnek, ők nem értik ezt a gyász-mesterséget. Ezek a nemes harcosok azt teszik, amit egykoron Bocskay, Bethlen és Rákóczy, rámutatnak a nemzetünket senyvesztő bajok ősforrására. Szavuk világos, mint a napsugár. S mi hiszünk nekik, minthogy bennök őszinteség vagyon.

Őszinteség, őszinteség, kiált fel a nagy Carlyle, mikor a mult heroszait állítja elének s a felfedezés boldog pillanatában erre a nagy erényre mutat rá, mint a nagy lélek főjellemvonására. Mi mostan a jelen heroszainak hódolunk. És százszor² boldogok vagyunk, hogy az éktelen zürzavar és az áldatlan perpatvar közepette is fel találhatjuk őket s meghajthatjuk a zászlóinkat ez őszinte, egyenes és becsületes emberek előtt.

*

A tanácskozás, a nemzetfelszabadító munka ma higgadt hangon, zöld asztaloknál folyik.

A nemzeti ügy apostolai meghallgatják a magyar iparosok panaszeit, hogy annak idején, mikor majd az ország házában képviselni fogják a nemzetet, államférfiúi bölcseségükkel orvosolják közgazdaságunknak, de főleg iparunknak sebeit, melyek már oly régóta várnak gyógyításra s lehetővé tegyék, hogy ez országban³ megélhessen minden becsületes polgár, aki munkás és magyar. A nemzetünket sorvasztó idegen hatalom ezután nem szivja ki életerőnket és velőnket a magyar nép első sorban magának dolgozik majd s – akkor majd boldogul is.

Ezt a hitet hintették el közénk azok a nagy emberek, kik mostan önzetlen pártatlansággal hallgatták meg e hon iparosainak sok panaszát. S nekünk hinnünk kell nekik és követni kell szózatukat.

¹ karszban [sh.]

² szásszor [sh.]

³ országban [sh.]

A kulturnemzetek ma is örökös lázas versenyben vannak egymással. Az ádáz küzdelemben azonban a kard csak másodrendű fegyver; a kardnál, ágyunál és minden öldöklő szerszámnál nagyobb és erősebb hatalom az ipar s a kereskedelem. Ha ezek fejlettek, jöhet az ellenség, mosolyogva verjük vissza vakmerő támadásukat.

A magyar népet szorgalma, kitartása fogja igazán nagygyá tenni. Kezdődjék tehát a békés, vértelen háboru! Harcosok, magyar munkások, elő a fegyvereket; vigyétek Europa küzdelmébe a pörölyt, a vésőt, a dikicset, az ollót, a tűt – és foglaljátok el mégegyszer egészen a hazát!

Megjelenés

(K. D.), *A munka napja*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 208. sz. 1905. szept. 9., 1. Rovat: [vezércikk].

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Tegnap [...] köszöntöttük a nemzeti ügy nagy harcosait: a *Bácskai Hírlap* előző napi, szeptember 8-ai száma a szokásos 4 oldal helyett 12 oldalon jelent meg, Kossuth Ferencnek a lap függetlenségi törekvéseit méltató szavaival nyitott, s többek közt közölte a kongresszus összes képviselő tagjának képmását. E lapszámban jelent meg egyébként James Russell Lowell verse Kosztolányi fordításában *Kossuth* címmel (IK I., 25).

iparoskongresszus: a szabadkai iparoskongresszus 1905. szeptember 8–10. között került megrendezésre, és országos híre volt, számos neves politikus is részt vett rajta (Sz. n. 1905e)

Heti levél

– A jövő adminisztrációja. –

Olvasván, az én nagy Ibsen-könyvemmel a kezemben, el-elgondolkozom.

Ezek a legtermékenyebb pillanatok, a legtisztább ihletnek a percei. Az ember feje még kábult az olvasástól s tudja, hogy vár rá a folytatás kötelessége, de azért akarva-akaratlanul szabad szárnyra bocsátja a gondolatait. Ez az álmodozás szent perce, mikor semmi sem látszik lehetetlennek s a való törpesége leginkább szembe ötlik. Ilyen percekben születnek a nagy, a merész s a képtelen gondolatok, melyeken lelkesülünk és nevetünk. A betűkből az agyba átömlő fantazmagóriák nőni kezdenek, árny-alakokká fejlődnek s alig vesszük észre, hogy e sötét lovagok felénk nyujtják árnyék-karjaikat, viharsebesen elragadnak magukkal s mi kiejtjük kezünkéből a könyvet.

Hátha még az ember az ibseni gondolatok jeges viharától s az ő igazi eloquenciájának acelas fuvalmaitól megerősítve kezd így álmodozni: mennyi romlás, kiált fel, mennyi kicsinyesség van a mai morálban, mennyi hitvány rövidlátás az egyénekben, mily alkuszszámítás a jószágban s a rosszaságban. Aztán az ember tovább halad az okok kipuhatólására. Látja a mai minden ízében megmérgezett s elsatnyult társadalmat, a szerelem s a házasság áldozatait, ezt a csattanó nélküli egész élet-cselekményt, mely érdemes tragoe-diává sohasem fejlődik s mindig egy prózai pásztorjelenetté laposodik. Az ember lelkestől-testestől megutálja a mát s uj, erős nemzedéket¹ vágyik látni maga előtt, mint az örökké elégedetlen költő. S mi mindezen romlásnak az oka?

A felelet igen egyszerű. A társadalom vezetésére alkalmazott egyének a nem megfelelőek, a hibásak, a közönségesek. Valóban bocsánatot kell kérnem, hogy a mának nagy társadalom-problémáját

¹ nenzedéket [sh.]

ily nevetségesen egyszerű tétellel magyarázom, hitem szerint azonban egyedül az adminisztratív erőiben van a hiba. Vizsgáljuk csak meg e Columbus-tojáást s mindjárt másképen beszélünk. Kik kormányozzák a mai társadalmat; ki oktat, ki ítél, ki épít, ki gyógyít, ki dolgozik a köz javára? Tisztes, nagyszakállu aggok. Övék a tanszék, a birói katedra, az egész adminisztráció. A fiatal emberek is kapnak részt benne, de az ősz haj feltétlenül előny, ha egy állásért pályázom. A caput-canum-nak a kultusza, mely az egyének tehetetlen gyengeségén alapul csak, mint a nők, a rovarok s a kis madaraknak tisztelete, illetésképen beteges szeretetté s reánk nézve veszedelmes előítélletté fajult. A társadalom erőit kihasználja, sőt vissza él velök; közhivatalnokait harminc-negyven évig robotoltatja, dolgoztatja akkor is, mikor a munka nekik unalmas megszokottsággá válik.

Beszélhetnek nekem belátásról, tapasztalásról, bölcseségről, az avult társadalmi állapotok védői! Az életten nem csál. Tudjuk, hogy mi[n]denki húsztól negyven éves koráig van csak szellemi és testi erőinek teljes épségében. Azután – általánosságban beszélék – jön az a kor, mikor a hivatali szobák rideg celláiból epedő pillantásokat vetünk a sörcsarnokok füstös termei felé. Ilyenkor nyűg a munka s a közhivatalnokot minden problémánál jobban érdekli egy teke-játszma vagy egy söröskorsó. A szellemi képességek¹ szemlátomást hanyatlanak. A hatalom azonban mindezek ellenére a kezükben van.

S ezzel a hatalommal azután valósággal megmételtyezik a közfelfogást. Keressük a különböző osztályok balga hiedelmeinek, kicsinyes előítéleteinek, neveléstani képtelenségeinek forrását: mind ebben a pontban találjuk összpontosítva. Működésük csak kivételképen áldásthozó, nagyobbbrészt káros. Az ifjú erőik azonban, kiket leginkább az adminisztráció terén szeretnénk látni, a honnan most leginkább ki vannak szorítva, ezen bajoknak egy csapással véget vetnének.

A nagy norvég költő a társadalmi bajokról elmélkedvén, azt mondja, hogy minden embernek öngyilkosnak kellene lennie, ha elérte a negyvenévet. Én ezt a bizarr gondolatot módosítani szeretném, de mindazonáltal fenntartanám. Ki kellene terjeszteni

¹ képességük [sh.]

a társadalom munkásaira s kimondani, hogy közhivatalt negyven évesnél idősebb ember ne viselhessen. Ezzel egy csapásra kielégítően a szellemi proletárság mindég nagyobbodó seregét, minthogy az erőszükséglet tetemesen emelkednék s útját vágnánk azon törekvéseknek, melyek az élet Eldoradóját a fáradt, gépies munkában és nem az ihletszerű mélybelátásban keresik, de mindenek előtt új alpra fektetnők egész társadalmunkat.

A nagy rejtély így rövidesen elintéződne. Az a nemzedék, mely után Ibsen unos-untalan sóhajtozik harcrakészen, rózsá-arcúval, acél-izmokkal lépne ki a társadalmi harc[-]porondra. Mert ez a nemzedék él. Ez az ifjúság!

Mindössze nagyobb anyagi áldozatokat kellene hoznunk s néhány előítéletet sutbavetnünk és a világraszóló reform létre jönne. Létre is jó, ha nem is oly hamar, mint szeretném hinni s nem is oly alakban, mint képzelem, előbb-utóbb. Megtisztelik még majd az ifjúságot is, a min az élet lángja s a magas csillagok illata érzik s nem csak a megrokkant aggság előtt bókolnak.¹ Ez a tisztelet természetesen nem leszen sértő a munkából félreállt társainkra, kik minden szó nélkül adják majd át nekünk a helyet azon elvnl fogva, a melynek értelmében díjbirkozokul nem élemedett aggokat, hanem vasizmu atlétákat² alkalmazunk. Mert az élet tiszteletét még az ősz haj rovására is³ helyre kell állitanunk.

Nevetni lehet az ily merész és igaz álmokon, ó haragvó olvasóm, de igazságát kétségbe vonni – nem.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél. A jövő adminisztrációja*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 215. sz. 1905. szept. 17., 4. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, szept[.] 16.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

eloquenciájának: (lat.) elokvenciájának, ékesszólásának

acelas: acélos

caput-canum: (lat.) kutyafej

¹ bokolnak. [sh.]

² atlétákat [sh.]

³ ily [sh.]

Heti levél.

Zigány, az író.

Meg akartam várni, hogy a Zeysig-ügy gordiusi csomóját valahogy kibogozzák, de sikertelenül.

A várakozásomnak azonban meg van az az előnye, hogy a zavaros és furcsa ügyet, főleg főhősét, most mikor irok róla, b[i]zonyos hűs távolságban és derült tisztaságban látom magam előtt, a mely minden történetírásnak és emberlátásnak alapföltétele. A hisztorikus nem írhatja meg a mának¹ a történetét, mondják az esztétikusok, mivelhogy a jelen lázas hullámmásában nem értheti meg a kort. Az újságíró azonban a jelen történésze; neki nem szabad elszalasztani a ma problémáit. Helyes; de akkor én Horacius „nonum primatur”-át úgy értelmezem, hogy kilenc nap múlva kinyomtathatom az újságban azt, a mit a ma embereiről ma gondoltam.

Nehéz feladatom les[z], mert lelkiismeretesen akarom megvilágítani a Zigánynak bemocskolt és akarva nem akarva félremagyarázott egyéniségét.

Nézetem szerint azzal egyáltalán nem jutunk célunkhoz² közelebb, ha mosdatlan szitkolózással árasztjuk el ez érdekes egyéniséget. Vannak az irodalom történetbe meg nem magyarázott és talán megmagyarázhatatlan jelenségek. Ott van a modern angol irodalom Wainewrightja,³ ki irt, festett s a mel[l]ett több tucat embert ölt meg titkos mérgeivel; ott van a mi Lisztiuszunk, a gyújtogató, a gyilkos, a méregkeverő. Nehéz nagy problémák! Itten hiába minden kapcáskodás, morális fe[l]háborodás, itten az emberlátáson alapuló művészi megértés a fő. S hogy ne szaporítsam a szót, csak Wilde Oscart, az ezüstkanál lopót emlitem meg. Ő és társai írók voltak s a ki ismeri őket, első pillanatban belátja,

¹ meg mának [sh.]

² celunkhoz [sh.]

³ Wainewgtstje, [sh.]

hogy kórtani jelentőségük s iróságuk a legszerveesebb kapcsolatban áll[a]nak egymással.

Ilyfajta, de nem egészen ilyen alak, a mi Zigányunk. Most, mikor szegény börtönágyon alszik, egyszerre lecsepüljük s megtagadunk tőle minden tehetséget. Tóth Béla gyönyörű levelében a magyar sajtó¹ „legcseledebb” szolgájának nevezi s mint összetört és szét-tiport féregről beszél róla mindenki.

Én egészen más világitásban látom őt s nem vonakodom – még mostan is – nagy embernek tartani. Nem mint író, hanem mint író-embert.

Azt hiszem, hogy főjellemvonása az, hogy nagyon könnyen és jól tudott irni s benne még mint íróban sem volt semmi naivság. Nem hitt az ihletről szóló régi dajkamesében, hanem irt, mert tudott, s kacagva kiáltotta oda a hangulatokat a lepkefogóval hajszólgárdának, csinálják ezt utána.² Nem volt elragadtatva eszméitől, hanem másokat akart elkábitani a szavak édes mákonyával. Érezte az írás démonikus erejét. Minden könnyen ment neki. Egy nap talán, mikor játszadozva forgatta kezében vékony acéltollát, tudatára jött, hogy minden hitetlen mese el[l]enére mily hatalmas fegyver az. És megkezdte vele azt a vészes hadakozást, mely a bélyeghamisításhoz, a koplaláshoz s most a börtönbe vitte. Az írás beragadta a látát, a tüzes³ életbe s ráakarta juttatni akaratát; hódítani akart a tollal. Valóságos erő-ember volt.

Ez az ember nem süllyedt le és nem züllött el. Nem is mocskolta be a költő s az írónak szűzfehér talárját.⁴ Nem árusított silány portékát, mint sok nyomoru kontár: ezzel eleget tett a költészetnek. Az, hogy eladta az írásait, csak másodrangu dolog a szememben. Szent hitem az, hogy maga mérhetetlen felülállt kicsinyes tettein s az élet habzó kelyhéből csak a boldogító anyagiasság és a nagy-szerű akarathatalom utolsó csöppét akarta kiszörpölni, mikor a kicsiny emberek megvetését előidéző sunyiságával piszkos röp-iratokat, fizetett füzetkéket s középszerű műfordításokat röpitett szerte a világban. A bensejében mindig nevetetett a felbőszülő,

¹ magyarsajtó [sh.]

² [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

³ látát, tüzes [sh.]

⁴ talárját. [sh.]

örvendő emberbábokon s mindig komolyan, szent mély élvezettel érezhette magában az akaratnak nagy diadalát.

Zigány nagyon simulékony, okos, macskaravaszságú ember. Nagyon heves életkedv lobog benne, de mégsem abból az akarnok-fajtából való volt, melytől hemzseg minden utca és tér. Intenzív életet élt; az írásai is szikráznak az élet lávájától. Mindamellett azonban nagyon okos. A börtönőréttől is tejet kér, mert – mint mondja – megszokta s mert mindennekfelett nyugodt higg[a]dtságot ad neki a harcban. Nagy taktikázó: egy harmadrangu író-Napoleon, kiblen nagy adag romboló düh s érvényrejutás-vágy van. – Nemcsak irni szép, hanem lenni, élni is. Valóságos reneszánsz-alak,¹ telve a XV. század lázas, hagyományos életkedvével. Egy XX. századba szakadt Benvenuto Cellini, ki ahelyett, hogy véres perpatvarokban, törrel kezében követelje az ötvösmunkáiért kijáró pár lirát, vagy hogy a vetélytárs leszurásáról töprenkedjék, letépi ideálja homlokáról a jövő babérkoszoruit és ő a megvetett író, a középszerű műfordító, befurakszik a legnagyobb politikusok szalonjaiba s egy brosurájával világbotrányt csinál.

Nem tulzás ez, de az egyedüli helyes nézőpont, honnan minden jellemvonását biztosan megérthetjük. Ő² más korok gyermeke: ő a morálon felül álló reneszánsz kor hőseire emlékeztető, közöttünk elsatnyult és tönkrement erőember, a tett embere, ki az inaktív író s a cselekvő hőst össze akarta egyeztetni viharos életében; tragikus hős, ki mindig cselekszik és sohasem töpreng, – valóságos anti-Hamlet. Mindenekelőtt azonban egy oly társadalmi és irodalomtörténeti jelenség, ki nagyon megérdemli érdeklődésünket, rokonszenvünket s aki nagyon is nagy a szánalmunkra, melylyel most mindnyájan elárasztjuk.

Ezt a kicsinyes szánalmat és gyerekes sajnálkozást most az ő nevében utasítom vissza!

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél. Zigány, az író*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 221. sz. 1905. szept. 24., 5. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, szept. 28. [sic!]

¹ reneszánsz-alak, [sh.]

² O [sh.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Zeysig-ügy: Zeysig álnéven adta közre Zigány Árpád (1865–1936) magyar író, újságíró, műfordító nagy belpolitikai hullámverést kiváltott röpiratát. Az 1905-ben Berlinben megjelent Habsburg-ellenes brossúra szerzője azt sugallta, hogy a magyar politikának irányultságot kell váltania, a Habsburgokat felcserélve a Hohenzollernekkel. Mivel az 1905-ös év igen változó belpolitikai eseményeket hozott a Szabadelvű Párt választási vereségétől a Fejérváry-kormány kinevezéséig, a röpirat is azonnal az egymásnak feszülő politikai erők célkeresztjébe került. „Ahhoz fogható Monarchia- és királyellenes hangulat, mint 1905-ben, 1849, illetve 1861 óta nem volt Magyarországon” (Romsics 2010, 72.) Szerzőjét, Zigány Árpádot perbe fogták – védője Bródy Ernő, Bródy Sándor unokaöccse volt, akinek éppen ez volt az egyik legismertebb ügye –, s rajta keresztül a (nemzeti) koalíció egyik vezetőjét, báró Bánffy Dezsőt is támadták a darabontkormány részéről. A vádlottakat 1905 novemberében felmentették.

Horacius „nonum primatur”-át: a teljes latin idézet „Nonumque prematur in annum”, vagyis „kilenc évig tartsuk magunknál” (Horatius, *Levelek*, II, 3, 388.). Muraközy Gyula fordításában: „kilenc évig tartsd vissza a művedet.”

a modern angol irodalom Wainewrightja: Thomas Griffiths Wainewright (1794–1847) angol író, újságíró, aki biztosítási csalás kapcsán több hozzátartozóját is megmérgezte

a mi Lisztiuszunk: Listius vagy Listi László (1628–1662) költő s egyidejűleg hírhedt gonosztevő, aki a törvényeket semmibe vevő, erkölcstelen életmódot folytató; sorozatos gyilkosságai, fajtalankodásai, oklevélhamisításai, gyűjtogatásai s egyéb tettei magas összeköttetései miatt megtorlás nélkül maradtak. Végül hamis pénzverés miatt elfogták és lefejezték.

Tóth Béla gyönyörű levelében: utalás Tóth Béla *Esti levél* című cikksorozatának egy darabjára a *Pesti Hírlap*nál

Benvenuto Cellini: (1500–1571) olasz szobrász, ötvös, éremművész. Hírnevét nagy sikerű önéletrajzával alapozta meg, amely 1562-ben jelent meg, s Szana Tamás magyar fordításában 1890–1891-től volt olvasható. Kalandos, szenvedélyes élettörténetében az általa elkövetett gyilkosságairól is beszámol. Cellini lényegében a művész-zseni környezete felett aratott diadala értelmében vált fogalommá a 19. század folyamán, és így bukkan föl például Berlioz egy operájában, továbbá id. Alexandre Dumas, Mark Twain, Balzac, Herman Melville egyes műveiben.

Heti levél. A betegekről.

Mikor a kórházak szüz fehér falai között töltünk egy pár percet, mi szerencsétlen embertársaink gyógyításával nem foglalkozó egyének, kikre még minden benyomás frissen és erősen hat, egy pillanatban valami különös templomi érzés fog el bennünket. A képzelgéshez minden hozzájárul: a csend, a nagy tisztaság és fehérség, az erős karbolszag, a kórházak e tömjénfüstje, a modern tudomány papjainak fehér talárja s igazán nagy adag cinizmusra van szükségünk,¹ hogy meg ne hatódjunk.

Most, hogy a kórházból jövök, magam sem tudok menekülni még ettől a bűvös hangulattól, s kedves olvasóim még irni sem tudok másról, bárhogya is int az idő, mint a betegekről.

De nem csak hangulatokat lelhet ott a belletrista, hanem gondolatokat is. Az élet nagy törvényeit gyakran ott látjuk meg legjobban, a minthogy a természettudós nem egyszer egy széttört kristályon tanulja meg az ép szerkezetét. Mennyi gondolatmélység és megfi[g]yelési tárgy tárul elénk! Szeretném odavinni a világgyűlölő Timonokat, hogy megtanuljanak szeretni is, s a rösteket, hogy gondolkodásra serkenjenek.

Egész új társadalommal ismerkedünk meg, melynek ép úgy megvannak élettörvényei, szabályai, jelessége és hibái, mint az egészségesek szövetkezetének. Erről a társadalomról azonban rendesen megfedkezünk. Ki gondolja, ha reggel acelas izmokkal cigarettákat sziva, látunk a napi munkához, vagy ha becsvágyunk lázában új küzdelmekhez ajjúk fel ernyedtt izmainkat, hogy élnek még emberek, kik máról holnapra hitegetik magukat a hosszú-élet képzelmével?!

A kórház udvaron azonban sáppadva kérdezzük enmagunktól, van-e egészséges ember, mert hisz a betegszobák s az orvosok

¹ szükségük, [sh.]

várótermei mindig tele vannak és félve gondoljuk el azt is, mily átalakító hatással van világnézetünkre, bölcsészeti rendszerünkre egy csusz, egy tüdőgyulladás, vagy akár csak egy erősebb nátha is.

A beteg azonban akkor igazán nagyon érdekes, ha közelebbről és hosszasan pillanthatunk lelkébe.

Látköre egy csapásra megváltozik. Mindent más világításban lát. Nagy tévedés lenne azonban azt hinnünk, hogy azért nagyon elégedetlen sorsával. Hisz a meggyógyulásában remél. És én ezerszer kétkedem, hogy valamelyik beteg cserélne a másik, vagy akár az egészségesek sorsával is. Az életben küzdünk a lehetőségek keretében a szenvedések és a csapások ellen, de ha megtörünk, saját vérünkben fetrengve is azt hisszük, hogy jobban nem cselekedhettünk s bárhogya is papolunk, ezerszer is meggondolnánk¹ a dolgot, mielőtt a végleges cserére ráállanánk. Ilyenkor mindég másképen beszélünk, mint gondolkozunk. A betegek is mindég meg vannak elégedve helyzetükkel – bármennyire hihetetlennek látszik is ez – mert mindég reménykednek.

Sőt az sem igaz, hogy életük² maguknak teljesen céltalannak látszik. El[l]enkezőleg: még tényleg is van nekik annyi céljuk, mint nekünk a háj boldog fölöslegében duskodóknak. Mi bizonytalan, vagy bizonyos, de mindig távollevő cé[l]ok felé törünk. Végcélunk azonban majdnem mindig ismeretlen. Homályosan érezünk egy ösztönt, hogy törjük magunkat előre az élet szoros zsák-utcáján, pénzt gyűjtünk és fukarokká leszünk; tollat forgatunk s a tudás és érzés bolondjává válunk: minden esetben azonban kisebb-nagyobb köd sáv lebeg vágyaink tárgya felett. A betegnek azonban mindig van egy kidomborodó határozott célja: a gyógyulás, melyet a hajnal lázas színeivel, a villám fényének intenzitásával rajzol a jelen koromsötét háttérére.³ Mily boldog és nagyszerű küzdelem egy határozott cél felé törekedni – és azt elérni!

Legérdekesebb jellemvonása azonban a kitűnő megfigyelés, az ékesszóló elbeszélő képesség. Minden beteg költő. A betegség tüneteit szórszálhasogatásban írja le, mint a legelső orvosi szaklap. Mindenütt a legtalálóbb szavakat alkalmazza. Nem elégzik meg

¹ meggondolnánk [sh.]

² életük [sh.]

³ háttérére [sh.]

a fájdalom száraz leírásával, hanem pontosan megállapítja a nemét, distingvál, megmondja szurt-e, nyilalt-e, nyomott-e, szoritott-e, megjegyzi az időt, mikor először jelentkezett a tünet, emlékezik a betegség egész lefolyására, s a nagy fájdalmak elmúltáról a kórház kertjében oly melankolikus gyönyörrel beszél, mint a szerelmes találkáinak boldog dátumáról. Az előadásnál kigyullad az arca, kezével hadonáz, hasonlatokat használ, terjengős lesz, mert nem tudja elképzelni, van-e érdekesebb téma a világon, mint az ő betegsége. Csak azt kívánja, hogy együtt érezzünk vele és ekkor végtelenül hálás. Önfeláldozó; fájó tagját szívesen nyújtja a metsző kés acélpengéje alá, hogy szurják, vágják és fel se szisszen, mindent elvisel, csak a részvétlenséget nem. Ez fáj neki legjobban!

Bámulatos az is, hogy a test folytonos pusztulásával¹ aránylag milyen sokáig őrzi meg egészséges elméjét. A betegek sokszor valóban csodálatos ravaszságot, fondor észt mutatnak fel. Szeretik, ha vigasztaljuk őket s ezt bizonyos mértékben meg is követelik tőlünk, ha másért nem, azért, hogy megtudjanak cáfolni s uj és uj vitákat szöghessenek velünk. Elvárják, hogy áltassuk édes szavakkal, hogy csapjuk be őket, de ügyesen, hogy egy pillanat ezredrészéig maguk is higgyenek dőre beszédünkben.² Jaj azonban annak, aki ügyetlenül játszik: egy pillanat s felvillan a sápadt, sovány arcokon az a gonosz, fölényes mosoly, mellyel a haldoklók a környezet cukros hazugságait a közeledő halál zord misztériumának tudatában oly megvetőleg utasítják vissza. Ezzel azonban csak a legritkább esetekben élnek s általában engedelmesek, könnyen haragvók és békülékenyek, mint a gyermekek.

Az élet tehát épugy ragyog, tobzódik, szikrázik a kórház falain belül is, mint künn. Ha igaz az, hogy sehol nincs egyenlőség, itt kézzelfoghatólag³ látjuk. Itt nincs demokrácia. A fekvő beteget lenézi a lábbadozó, a lábbadozót a kijáró. Teljes egyenlőség csak azon a helyen van, melyre ködös őszi éjjelen félve gondolnak mindnyájan. A temetőben.

¹ pusztulásával [sh.]

² [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

³ kézzelfoghatólag [sh.]

Egy ember tiszteletében azonban mindnyájan megegyeznek; egy embert egyformán szeretnek és várnak mind: az orvost, ki reggel biztos kézzel nyul sajgó sebeikhez és forró testükhöz.

Ez az ember természetfölötti nagyságban jelenik meg szemükben. Ő¹ a tudó, a látó, ki a régi apostolok egyszerű szavaival lép hozzájuk: „Betegek vagytok? jöjjetek hozzám, én meggyógyítalak benneteket!” És ezeket latra vetve megérti az ember mint volt az ő időkben egy személy a pap, a varázsló, a költő s az orvos és megérti azt is, míg a többinek több ezredéven át elveszett a nimbusza, mint maradt meg az orvosé ma napság is.

S ezt a kevés fényt, ha senkisem, ő megérdemli. Mert e fázékony, szomorú emberiségbe hitet² adott.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél. A betegekről*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 227. sz. 1905. okt. 1., 4–5. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, szept[.] 30.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

karbolszag: a fertőtlenítőként használt fenolnak (régiesen karbolsav) jellegzetes szúrós szaga van

világgyűlölő Timonokat: utalás Shakespeare *Athéni Timon* című darabjának főalakjára, aki képtelen megérteni az emberi kapcsolatok természetét, s előbb túlzott bizalom, majd minden és mindenki megtagadása, a civilizált világ elhagyása és embergyűlölet jellemzi

acelas: acélos

¹ O [sh.]

² hitett [sh.]

Heti levél.

Bodnár Zsigmond.

A budapesti egyetemen van egy pirosarcu, őszhaju professzor. – Kevesen tudják róla, hogy él s még kevesebben becsülik meg őt munkásságához és tehetségéhez méltóan. Előadásait alig hallgatja nyolc-tíz ember: azok is jórészt mulatnak rajta. Az ősz Bodnár Zsigmond félreértett ember, ki hivatalos ténykedése után boldogan menekül budai hegyek közé, a könyv-varába, a gondolatköreibé. Hogy mostan háborgatom, azt nem az ő reputációja érdekében teszem, hanem más ügyért.

Mert nem rajta esett, uraim, a jogtalanság, hanem épen mi rajtunk. Bodnárt elvégre az intelligencia eléggé ismeri s a külföld is észrevette már: nekünk azonban szükségünk van reá. S most tetszelgek abban a gondolatban, hogy ezt az ősz tudóst, ki sekélyes környezetének áldozata, oda kellene ültetni a lépcsőzetes magas kathedrára, hol ma a tudomány szemérmetlen eunuchjai pöffeszkednek. Előbb azonban ki kellene korbácsolni őket a kupola alól!

Azért tartom az ügyet oly fontosnak, mert a magyarság érdekében szólok. Nekünk eddigelé nem volt nagy irodalom-történé[s] zünk. Az irodalmunkat eddig senki sem állította elénk egységbe. Részleteket sokan találóan megvilágítottak, voltak kiváló gondolkozóink is, de Taine-ünk, Sainte-Beuve-ünk¹ nem akadt. Az irodalomtörténet különben is ujkeletű tudomány s legtöbb nemzet ma fáradozik megalapozásán. A magyarról nem is szólok. Minden munkánk csak jó-rossz kísérlet. Ténycsoportozat,² adathalmaz. A tudósaink nagyon szorga[l]masak, belemerülnek az adatok vizsgálatába s maguk ve[s]znek el benne. Egy hegyet akarnak ismertetni, de oly közel szaladnak sziklabordáihoz, hogy

¹ Saint-Beeve-ünk [sh.]

² Ténycsoportozat, [sh.]

a perspektívából semmit sem látnak s művük csak dolgozat, amolyan nagy apparátusú iskolai pensum és nem tudományos munka.

A milleniumkor Beöthy nagy garral kiadta vaskos irodalomtörténetét, melynél rosszabb könyvet hamarjában nem is tudnék mondani. Nagyon jellemző rá, hogy a nemzeti eszme jegyében született s még érdekesebb, hogy ezt nemcsak hangsúlyozza, hanem minden írónál alkalmazza, mintha általában nem azért írnánk, mert tudunk, hanem mert magyarok, franciák vagyunk. Nála az esztetikai szempont mindig másodrendű dolog. Ez az egyetlen elv, mely a könyvön átvonul s következetesen keresztül van víve; különben a legnagyobb összevisszaság, fonákság tombol benne, hisz – risum teneatis! – nem egy tudós, hanem húszan, harmincan adták belé cikkeiket. El lehet képzelni, mily zürzavaros, üres chaosz forronghat ott! – Az egészben nincs egyetlen elv, egyetlen gondolat sem, mely megszívlelésre volna érdemes. A korok szelleme általános frázisokban van adva, az írókat az esztetika lombtárából kivett poros epitethonokkal igyekeztek megértetni, – sikertelenül. – Nincs benne semmi modern természettudomány, szociológia, me[lly] a je[l]enségeket élettani s nem idealistico-beöthystikus szemmel nézné, sőt tudomány sincs benne. Mert – hitem szerint – a körmondat még nem az.

De nemcsak Beöthy nem tett semmit a szó nagyobb értelmében, hanem ez illik a többire is. A tartalom elmondáson¹ az életrajz odacsatolásán túl alig-alig merészkedik egy-egy tudósunk. Nem érezik szükségét a jelenségek magyarázatának, megelégszenek az-
zal, ha laza és üres jellemzésekkel végeznek a korokkal s az írókkal.

Ezek az emberek némitják el – amennyire képesek – Bodnár Zsigmondot. Bodnár modern gondolkozó tudós, ki belátta az ő csepürágásuk sivár meddőségét. A tünemények megmagyarázására rendszert keresett és talált, mely bármilyen kezdetleges is, nagyon érdekes és új. Ez az ember könyvet-könyvre ont; vergődik, dolgozik; összeköttetésbe lép a külfölddel, terjeszti az eszméit; küzd, tépelődik és gondolkodik. Most németül írja meg munkáját; ma a XVI. századot buvárolja, holnap érdeklődéssel olvassa Bródyt és a napilapok modern verseit. Fáradhatatlan; minden

¹ elmondason [sh.]

érdekli, mindenben eszmét keres. S én azt hiszem ez, ha sehol, az irodalom történetben s épen nálunk hol e téren pangó terméketlenség van, – elég. Sat est...

Egyszer meglátogattam őt Budán, istenhegyi magányában. Viruló szőlőtők között, enyhe, zajtalan egyedüllétben dolgozott. Aztán bevezetett a könyvtárába, hol az összes irodalmak nagyjai megvoltak. Íróasztalán vázlatok, megkezdett értekezések, készülő és befejezett könyvek várokoztak reá s ő csak azt sajnálta, hogy már öreg s nem fejezheti be egészen mind. De bizik – mondotta – a fiatalságban, melyet úgy szeret s hiszi, hogy a jövőben, – abban a sorban, midőn majd megértik azt, hogy csak az írhat, a ki gondolkozásban, tudásban¹ életerős és fiatal – észreveszik őt is. Ezt nyugodt méltósággal mondotta. És én ebben a pillanatban megértettem, mint élhet ő távol az emberektől, az ügyesen házasodó és főrendiházi egyetemi professzoroktól, bizván a jövőben, melynek dolgozik s a mely egykor kárpótolja őt.

Akárhogyan is vélekednek róla, senki se tagadhatja, hogy ő volt minálunk a legelső, ki az irodalomtörténetet tudománnyá akarta emelni. A mit most Bécsben *Minor*, s a mit egykor a franciáknál *Taine* tett, azt akarta ő nálunk megvalósítani. Elérte-e célját vagy nem: az nem tartozik e lapokra. De akart és tett; nem elégedett meg a nomenclaturával, hanem az általánosítás felé törekedett. Ez az érdeme fel is lesz jegyezve a tudomány annaleszeiben. És folytatói is akadnak majd. Ez év elején már elfoglalta katedráját a fiatal, nagytudású *Riedl*. Ő is a gondolkodók, a fiatalok közül való.

Ha sok ily tudós fogna kezét mi nálunk is, lehetne beszélni magyar tudományos irodalomtörténetről. Addig azonban nem!

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél. Bodnár Zsigmond*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 239. sz. 1905. okt. 15., 6–7. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, okt[.] 14.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Bodnár Zsigmond: (1839–1907) irodalomtörténész, főreáliskolai és egyetemi tanár. A *magyar irodalom története* című, háromkötetesre tervezett vállalkozás

¹ tudásban [sh.]

1891–1893 közt jelent meg a Singer és Wolfner kiadásában, de harmadik kötete végül félbemaradt. Bodnár fokozatosan elmagányosodott, az értetlenség és visszhangtalanság állapota szinte rögeszméjévé vált.

Taine-ünk: Hippolyte Taine (1828–1893) francia kritikus, esztéta, irodalomtörténész. A pozitivistá irodalomtörténet-írás fő alakjaként tartják számon. A „race” (fajta, beállítottság), „milieu” (környezet), „moment” (időbeliség) hármasságára vezette vissza az alkotások létrejöttét. Híres irodalomtörténeti munkáját, *Az angol irodalom történetét* Csiky Gergely fordításában 1881–1885 között adta ki a Magyar Tudományos Akadémia.

Saint Beuve-ünk: Charles-Augustin Sainte-Beuve (1804–1896) francia író, költő, irodalomkritikus

milleniumkor Beöthy nagy garral kiadta vaskos irodalomtörténetét: Beöthy Zsolt (1848–1922) irodalomtörténész, esztéta, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, 1879-től 1899-ig a Kisfaludy Társaság titkára, majd 1900-tól 1922-ig elnöke. A konzervatív irodalmi körök egyik vezető alakja a századfordulón. A Kosztolányi által említett munka *A magyar irodalom története. Képes díszmunka két kötetben* (Budapest, 1893–1895; 2. kiad. 1899–1900; 3. kiad. 1906–1907), amelyet Badics Ferencsel együtt szerkesztett. Kosztolányi kritikus hangneme azért figyelemre méltó, mert – noha cikke Szabadkán jelenik meg – a budapesti bölcsészszkaron az 1905/1906-os tanév őszi szemeszterében két tárgyat is hallgat Beöthy Zsoltnál (ARANY 2017, 60).

risum teneatis!: a teljes latin idézet: „risum teneatis, amici?”, vagyis „meg tudnátok állani nevetés nélkül, barátaim?” (Horatius, *Levelek*, II, 3, 5.) Muraközy Gyula fordításában: „elnyomnátok-e – látva barátaim ezt – nevetésetek?”

epithetonokkal: epitheton ornans, görög-latin eredetű kifejezés, díszítő jelző, ennek nyomán itt is az állandósult jelzőre utal

Sat est...: (lat.) elég

mit most Bécsben Minor: Jakob Minor, írói álnevén Jakob Löw (1855–1912) osztrák irodalomtudós

nagytudásu Riedl: Riedl Frigyes (1856–1921) irodalomtörténész, tanár. Kosztolányit – Beöthyhez hasonlóan – tanította az egyetemen. Arany János, Gyulai Pál munkásságával, Shakespeare 19. századi magyar recepciójával foglalkozott. Szemléletére erős hatást gyakorolt Hyppolite Taine munkássága.

Heti levél. Arany vallása.

Egy érdekes jelenség kötötte le a figyelmemet a napokban. Max Stirnert olvastam. Soha tartalmasabb könyv még nem volt a kezemben. Éleslátásával, találó jellemzésével lebilincselte figyelmemet; a korszakok szellemét pár szóval rajzolta csak meg, de éreztem, többet-jobbat nem lehet szólni róla. A református vallást a lelkiismeret hitének nevezte. Különösen ez a mondat ragadta meg a gondolkozásomat.¹ Azt hiszem ebben a két szóban benne van minden, a mit a reformált vallásról el lehet mondani.

Ez azután elvezetett egy nagyon érdekes máig is megoldatlan problémához: miért volt éppen Arany annyira töprengő, gondolkodó, sikerei közt is vergődő, örömeiben is busuló költő? S fontolóra véve a kérdést, egy percre sem vonakodtam kimondani, hogy éppen vallása miatt. Ismerem a lelkiállapotát és skepsisét magyarázó elméleteket. Azt mondják, öreg korábban fejjugással küzdött már, leánya halála busította² s az osztrák katonacsizmától porba tiport hazáért aggódott.

Mindez azonban nem magyaráz semmit. Első tekintetre szemünkbe ötlük, hogy nem arról van szó, mily körülmények közt állt a nagy magyar költő, hanem hogy mi adta meg le[l]kének azt a sajátságot, melynek következtében mimóza-szerű érzékenységgel reagált a külső illetésekre. A kísérő, esetleges körülményeket tehát nem szabad összetévesztenünk az alap-okkal.

Ez az alap-ok pedig feltétlenül a vallása volt. Ez esetben számitásba vehetjük e tényezőt is. Arany vallásos ember volt. Gyerekkorában egyetlen legkedvesebb olvasmánya Károlynak bibliája, melynek rozsdás-régi nyelve, komor és rideg tana, különösen

¹ gondolkozásomat: [sh.]

² buzditotta [sh.]

lelkéhez szólt. Aztán, hogy apja megvakult, ő olvasta föl neki az írást s mindketten kéjelegve merültek el komor gondolataiban.¹

Mikor irni tanult, szürke hamuba róttá első betűit. Körülötte mindig rend, tisztaság, református-nyíltság és becsületesség honolt. Hamar elfelejtett mosolyogni és sirni – mint mondja² – jól tudott. Az egyszerű paraszt-család a XIX. század elején reformátusabb, ridegebb nevelést adott neki, mint egykor a XVI. század hitvitázói hitfeleinek predikáltak.

Nem különös véletlen, hogy hamar megkezdődtek ránézve a lelkiismeret iszonyai, meddő harcai. Nem is volt gyermekora. Csapás csapás után zúdult a fejére, de ezeknél talán iszonyubb volt az a küzdelem, a mit a magára erőszakolt gyöngédtelenség- és szeretetlenség-vád sarkalására vivott akkor, mikor elhagyta szülői házát. A lelkiismerete mindig ébren őrködött. Érezte a felelősség ólomterhét. A református bírása, papja is önmagának; minden véték, mit elkövet, lelkiismeretére nehezedik s a hit szolgája nem oldja fel alólok, hanem sanyaru küzdelmek árán magának³ kell megszabadulni tőlük. A vétkezés,⁴ a megigazulás náluk – magánügy. S ezt a korán lelkébe oltott hitcikkelyt Arany ha nem is ily merev dogmatikus formában, mindig érezte s később gondolatvilágának egyik sarkkövét tette.

Ne mondja senki sem, hogy minden keresztény vallás ép oly mértékkel foglalkozik az elmulás gondoztatásával, az ember sívár egyedüliségével, mint a református. A lelkiismeret sehol sem játszik oly nagy szerepet, mint itt. A bűnös bűnével, átkával magára hagyva. Ha jó és érdemes megigazul. Mindez nem tartozik másra, mint rája és az istenre. Ők ketten intéznek el mindent. Ő⁵ és az isten. A felelősségtől roskadozó hívőnek mindig nyitva kell tartania a szemét, mert ő bírása is önmagának. Az erkölcsi érzék végtelen kifejlődik s csak egy kis öröklött idegbaj szükséges ho[z]zá, hogy betegessé fajuljon.

¹ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

² monja [sh.]

³ megának [sh.]

⁴ vétkezést [sh.]

⁵ O [sh.]

Aranynál is így volt. Hasonló eset forog fenn a modern skeptikusoknál, kiknek nagy része lutheranus porosz.

Nem állítom, hogy e kö[l]tők s gondolkodók életében nagy szerepet játszott a vallás; az azonban kétségtelen, hogy zsenge gyermeklelkükbe vetett első erkölcsi ítéletek majdnem egész életünkre kihatnak. A világosan kimondott, nyugodt értébecslés és józan, rideg felfogás egész életében kísérte a mi Aranyunkat. S nem úgy mint a többi vallásos költők: Novalis,¹ Hugó Victor meg a zsidó Heine is vallásos volt: ők azonban a katolikus hit romantikus voltától lettek elragadva. Nem voltak a vallás rabjai, hanem ők állították szolgálatukba azt. Ábrándoztak ezüst szentségtartókról, misztikus titkokról, sötét hűvös templomhajókról, hol magában ég a pirosüvegű öröklámpa. Mindent egy szem titok tömjénfüstjén átláttak.

S így tett minden romantikus. Arany azonban klasszikus volt. Nagy realista. Ő a dolgok mélyére látott s került a lázas ábrándozást. Ő a reformatiónak gyermeke volt s bármennyire is átérezte a jelen küzdelmének izgató voltát, mindég maradt belőle valami a középkori világosan látó, pessimista magyarból.

A multkor véletlenül betévedtem egy református templomba. Épen gyászszertartást tartottak. S mi türes-tagadás, egy pillanatra földre szegzett engemet is az áhitat, a Kálvin komor szelleme. S ekkor megéretttem Arany lelkiv[i]lágát. Hátam mögött még csörömpölt, forrot az erkölcsstelen, fiatal Budapest, még láttam a gépkocsik kék benzin-fellegét s az élet festett királynőit, de amint beléptem a szűzfehér boltozat alá, úgy éreztem, hogy századokkal távolodom el a bohó és fölényes jelentől. A fehér falak vakítóan ragyogtak; a magas, fekete szószéken komor pózban állt a pap. A magas ablakok alatt néhány sáppadt hívó lapult meg s lesték a papjuk szavát. Kezében a bibliát szorongatta s széles pathosszal beszélt az elmúlásról, a rothadásról.² Ragyogó reggel volt; ő azonban hálát adott az égnek, hogy felkeltett egynapos ravatalunkról, az ágyról s eszünkbe hozta, hogy jön majd egy nap, mikoron nem ébredünk fel. A h[i]vők arcán észrevettem az ígék hatását s magam is iszonyu pöröségben láttam a milétünk szomorú rövidségét.

¹ Novatis, [sh.]

² [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

Kerestem egy pontot, hol megnyugtathassam szememet, de sehol sem leltem; a tágas, világos, kopaszfalú templom olyannak tűnt fel nekem, mint valami nagy fehér kriptá...

S ekkor jutott eszembe az, a mit mos megírtam.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél. Arany vallása*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 245. sz. 1905. okt. 22., 4–5. Napi hírek. Dátum: Szabadka, okt[.] 21.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Max Stirnert olvastam: Max Stirner (Johann Caspar Schmidt, 1806–1856) német filozófus, a nihilizmus és az anarchizmus előfutára. Kosztolányi az 1845-ben megjelent *Az egyetlen és tulajdona* című fő művét olvassa. Egy 1906-os leveleiben, amikor részletesen beszámol Babits Mihálynak egyéb, zömmel német nyelvű filozófiai olvasmányairól, ezt a munkát is megemlíti (KDL1, 441).

Novalis: eredeti nevén Friedrich Leopold von Hardenberg (1772–1801) német költő, író

Heti levél.

Karácsony.

Elérkezett a nagy, ragyogó ünnep s úgy érezzük, bizonyos megkönnyebbülés száll a szívünkbe. Lehullott az égi harmat, melyet a roráté szürke hajnali óráin a pap lila palástban, szétterjesztett karokkal szívszorongva kért az égtől a templomnak fagyos kövén. Mindnyájunk lelkébe valami melegség áramlik és ma mind egyformán boldogok vagyunk. Mert mi is az élet szürke napszámosai kéreltük az eget, hogy áldja meg munkánkat s adjon a sok köznap után egy piros ünnepnapot. Az asztalos, mikor a novemberi erős reggelen kora hajnalban fütetlen műhelyébe lépett s fáradtan égő kis lámpására tekintett, csak ezen bűvös megújodást ígérő nap közelléte gondolatára vette újra gyaluját s kezdte el az egyhangu napi robotot. De nem csak neki adott ez erőt, hanem a kalapács, ásó munkásainak, a kard s a fegyverek mestereinek és a toll forogatóinak is. Mindnyájan megtartottuk a magunk komor rorátéit, kérvén áldást és békét. S ez ma elérkezett. Szeretem a karácsonyt. Valami nagy komolyság, igazság és költészet lakozik benne. Majdnem azt szeretném mondani, hogy évezredek tapasztalatainak szüredéke, a néplélek elrejtett kincse van¹ titkos szépségében.² A rómaiak ezekkel ezelőtt ugyanebben az időben tartották zajos és fényes ünnepeiket, a saturnaliákat, melyeken ugyancsak hullt a rózsa és folyt a bor. Ez az ünnep hétországra szóló dinum-dánumával, a máskor megalázott rabszolgák előzékeny kitüntetésével, gazdag ajándékozásaival a szeretet valóságos örjögés, de tagadhatatlan a mi ünnepünk előképe volt. Az emberiség szükségesnek érezte mindenkoron, hogy egy napon elrugja maga alól a valóság talaját, sutba vesse szerszámát és a maga kedvére éljen.

Kérdezzük: miért...?

¹ kincse, van [sh.]

² szépségébenl. [sh.]

Azt mondják: a változatosság kedvéért. Meglehet. A bölcsőnk s a sirunk közti kopár pályatért határozatlapokkal jelöljük s elfeledve földi futásunk utolsó állomását, boldogan tartunk egy-egy ilyennél pihenőt. A sir képzeletünkben nagyon messze van, meg aztán nagyon hideg is: az ily ünnepekben pedig az elfeledést keressük és találjuk meg.

Az én hitem szerint azonban más értelmük van. Fenmaradásuk, költői megalkotottságuk arra mutat, hogy sok értékes, az emberi művészeti ösztönből fakadó van bennük. Minden ünnep és népszokás, az öntudatlanul alkotó tömegnek költészete. Ennek a tömegköltészetnek alkotásai a népjátékok százai és ezrei, a sok babona és szokás, az ünnepek az ősgermánok körmeneteitől és a rómaiak testvéresülési ünnepétől kezdve egészen a mi karácsonyunkig.

S hogy ezt az ünnepet annyira szeretjük, s annyi gátló akadály ellenére évezredek át mégis fenmaradt, arra mutat, hogy arányos költőiségével végleg összeforrott az emberrel, melynek egyik főszükséglete maga a költészet. Jól megértsék a szavamat: nem valami ideális szükségletet értek. Az embernek kivétel nélkül kell a poezis; nélküle annyira nem tud megélni, mint kenyér és levegő nélkül. Nemcsak a pihenés óráiban hallgatjuk el szívesen a lant szavát gondüzőül, hanem az élet durva viaskodásában is fel-fel sirunk utána és sokszor valósággal görcsösen kapaszkodunk Apolló palástjának aranyos fodraiba.

Már, kétezer év előtt, Rómában mulattak, ajándékokat osztottak szét, a patriciusok rózsakoszorúval fonták be fejüket és serényen szolgáltak fel rabszolgáiknak. Mi ma – ugyanezt tesszük. Ünnepeink, vigadunk adakozók vagyunk. És ez történik az egész világon. Valami nagy, komoly szükséglet kényszerítő hatalma alatt cselekszünk.

A karácsonyt eddig a szeretettel hozták kapcsolatba; én szeretném a költészet ünnepének nevezni. Az apa ajándékot visz a fiának s egy napra gyerekké válik; nem az ő kedvéért, hanem mert maga érzi a szükségét. Láttam már sok gyerektelen házat, hol minden évben megjelent a karácsonyfa színes láncával, aranydióival, melyek oly szépek, mert oly céltalanok. – Hisz nagy boldogság az,

ha az élet nagyképűségét pár órára ellökhetjük magunktól s apagyerekekké válhatunk!

De a karácsony nemcsak szemlélődő és nyugasztaló, hanem komoly ünnep is. Egy időben, mikor a költők alig énekeltek, megszólaltatta a drámai költészet muzsáját. Szokásaiban nincs semmi kicsinyes és tréfás. Minden egyes mozzanata, a farsangi bohóckodástól s a husvéti locsolkodás kötekedésétől távol, az élet s a költészet komolyságát viseli magán.

A francia gyermekek remegve teszik cipőcskéjüket az ablakok közé s másnap reggelre meglelik benne a Jézuska ajándékát; a mi fiaink az isten aranyos szekerét lesik, mikor az alkonyat beáll. Az ember s az égi hatalmak komoly érintkezésének¹ ünnepe ez. Az évet is innen számítjuk. A karácsony éjhez meg sok tragikus kimenetelű monda fűződik. Az állatok szavát kihallgató kocsisok meghalnak; a buzában elrejtett gyertya füstje is arra száll, ki abban az évben meghal. Mind csupa sejtelmes és költői hagyomány, melyet csak a pihenő ember elmélázó szelleme alkothatott a nyugalom egy boldog percében.

Ezekben a babonás hagyományokban egy titkos kéz működését látom. A munkás és kérges tenyerű ember egy pillanatra költővé vált s ime ma már a harmadik ezredéve alkotja azt az örökszép költeményt, melyet oly szívesen hallgat és néz végig a hívő s a hitetlen egyaránt. Ez a költemény csupa aranyfüst, fenyő illat és ragyogás. Belőle a költészet delejes hatalma árad ki, mely ma ezer és ezer karácsonyi gyertyaláng ragyogásában tündökölve tartja diadalmas bevonulását minden házban.

Ha nem hiszitek, tekintsetek be a szobák homályos ablakán és kápráztassátok el magatokat az örökifju költészetnek fényes körutjától. Mindenki meggyújtja ünnepi gyertyáját. A költészet ma is oly hódító, mint ezrek előtt volt és ezrek multán lesz. És bizony mondom; én megfogyatkozott hitemmel és kijózanult fővel is hallok a sejtelmesen leszálló éjszakában az angyalok halk éneklését, mely békeséget hirdet a jóakaratu embereknek!

¹ érintkezésének [sh.]

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél. Karácsony*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 297. sz. 1905. dec. 24., 9–10. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, dec[.] 23.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

roráté: a római katolikus egyházban az adventi időszakban tartott hajnali mise, amely nevét kezdő éneke nyomán kapta („Rorate coeli de super...”, vagyis „Harmatozzatok egek onnan felülről...”)

saturnaliákat: ajándékozással összekötött, vidám ünnep az ókori Rómában, melyet december 17-én, a téli napforduló idején Szaturnusz isten tiszteletére ültek meg

Heti levél.

Komjáthy Jenő.

Az újságolvasó emberek emlékezhetnek, hogy pár hó előtt Budapestén egy irodalmi társaság alakult, mely a fenti nevet viseli. Kik és mért alakították: nem tartozik ide; a tény azonban az, hogy létrejött s ezzel az adattal számolnunk kell már. A Komjáthy név egyébként mindég gyakrabban tűnik fel a lapokban, ifjúsági revuekben, modern folyóiratok hasábjain s úgy látsz[i]k nagyon nehéz lesz majd végképen e[l]hallgattatni. De Önök kérdik: kicsoda volt Komjáthy Jenő?

Nem akarok gunyt űzni a magyar közönséggel, hogy nem ismeri nagy költőit. Tudván tudom, hogy Komjáthy is ismeretlen nagyon sokunk előtt, bár alig van pár költőnk, kit mélység, nyelv tekintetében hozzája mérhetnénk. Mindezek a dolgok a kritikánk elhanyagoltságában, egyetemi kathedrán ülő tudatlan félisteneink despotismusában lelik magyarázatukat és még más valamiben. Ezt a valamit akarom most megvilágítani.

Tagadhatatlan, hogy a magyar faj demokratikus természetű. A középkorban, mikor még mindenütt az ős-természet bölcs törvényein nyugvó szolgaság uralkodott egész Európában, ná[l]unk már sokan felvetik az ember egyenlőségének hamis tanát. Az irodalmunkban majdnem minden nagy ember a nép szószólója. Már Temesvári, Heltai és Apácai véde[l]mébe veszi a népet, a szegényeket, az elmaradottakat; neki juttatják a győzelmet, melyet kivívni nem voltak képesek. Ez az irányzat folytatódik egész Petőfiig, kiben a demokratizmus glorifikálódik. Ő a nép költője, mindenek fölé helyezi,¹ míg az arisztokraciát, az erőseket, a felüllevőket, a pokolba küldi. A nemzet megértette őt; tapso[l]t minden szavának, megtanulta minden költeményét. Vele azonban bezáródott egy nagy korszak. Felvetődött az egyéniség nagy kérdése. S ugyanaz

¹ helyez, [sh.]

a nemzet, mely egykor a legnagyobb költői lángésznek és demokratának adott életet, megszülte az egyéniség nagy arisztokratáját: Komjáthy Jenőt, kit mái napig nem tudtunk megérteni.

M[i]ndezt nem csodálom. A mai magyar világfelfogás s az ő poezise közt nagyon nagy ellentétek vannak. Az egyik demokratikus, a másik arisztokratikus; az egyik a földhöz tapad, a másik az égbe tör; az egyik régi, a másik új.

Komjáthy a legmodernebb költőnk, kinél ujabbat, eredetibbet nemcsak nálunk nem lelünk, hanem a világirodalomban is igen keveset találunk. Minden nagy gondolat foglalkoztatja őt, mit a XIX. század nagy¹ lángeszei felvetettek. Költészete nem az anyaföld humuszából fakad, hanem szertelen lelkének gazdag televényéből. Szereti a félhomályt, a sejtelmes alkonyt, mikor ugyan nem² lehet oly világosan látni, mint a kápráztató napsugárban, de midőn a körvonalak határozottan bontakoznak ki a nap zürzavarából. Imádja a magányt, az elmerülést, a gondolkodás csendjét. Az irodalom vanity fair-jét nem ismeri, a dicsőségben sohasem volt része; lelke mély erkölcstani és bölcséleti problémákon tépelődik, melyeket a költészet nyelvén ad elő. Folytonosan mélységekben jár. Sohasem elégszik meg a külsőségekkel. Ha egy sziklát lát, mindjárt keresi benne az arany-eret. A látás sohase vesztegeti meg. Valóságos ellentéte Petőfinek, ki a világ pompás színházáról oly gyönyörű költeményeket irt. Őt³ nem hatja meg a nyári hőben e[l]tikkadt mező, hol a bojtár ölében a leányka ül, sem az ős melanholiája: a nyár⁴ az élete, az ős az elmúlásra emlékezteti. Kanthoz, Spinozához és Schopenhauerhez vonzódik s mindenben filozofiai s ethikai problémát lát. Megéneklei a jövőndőt. Dicsőíti az egyéniséget. És míg Petőfi gasztalta a népet, ő azt kiáltotta: odi profanum vulgus.

Semmi sincs belőle abból, a mit ma Petőfiben bámul széles e világ. Komjáthy a XX. század költője, ki egy századdal előzte meg korát. Az egyéniség apostola, mint Emerson, Ibsen és Nietzsche. Az a ki felületesen olvasta át szívesen szembe állítja nagy

¹ XIX nagy [sh.]

² sem [sh.]

³ Őt [sh.]

⁴ nyar [sh.]

költőnkkal. Én azonban mindezek ellenére merem állítani, hogy magyar, – a legelső magyar emberek közül való, ki épen oly eredeti ma, mint egykoron Petőfi volt. Neki azonban tovább kell majd várnia, mint ő neki kellett.

Könnybe lábad azonban a szemem, ha végig tekintek ezen a viharos, erővel teljes poezisen s a fajomnak a lelkesedését, hatalmas tüzét, az én lelkemnek tüzét érzem benne. A maradiság végre még nem hazafiság¹ s a politikai hü-hó még nem magyarság. A huszadik században nem úgy irunk, mint az előtt. A zsiros gubáju népnek sekélyes és kicsinyes látkörénél mindig csábítóbb a gondolat széles perspektívája. És Komjáthy Jenő nem csak gondolkodó, hanem költő, nagy magyar költő is volt. Ez a faj-magyar dzsentri ivadék a magyarság egyik legnagyobb representatív man-je. Költészetében annyi erő, oly nagy tulság, oly szenvedélyes szertelenség van, hogy sokszor elvont gondolatformáiban is hallom dübörögni Petőfi égig lobogó, örök tüzét. Magyar volt, vad magyar, amint egy laposfejű² tót egyszer feléje kiáltotta.

Nem akartam Komjáthyt méltatni, csak a körvonalait kívántam megrajzolni. Nemes, félreismert, nagy ember volt, ki nyugodtan viselte az ismeretlenség átkát s nem is sietett nagyon a Parnassusra.

Megküzdte nemes harcát és érezte a legnagyobb jót, az ihletet, mely nélkül a legnagyobb tudós működése sem egyéb, mint színes kockáknak mulatságos rakosgatása. Hit volt a tudása s tudás a hite. Az elvont gondolati költészetet ő alapította meg minálunk. S mélységénél, nagyságánál fogva mindig a kiválasztottak költője marad.

Ha sokan az ő magaslataira emelkednek majd: lesz olvasó közönsége. Ha nem: nem. Nekünk kell hozzá emelkedni. Ő nyugodtan vár.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél. Komjáthy Jenő*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 301. sz. 1905. dec. 31., 5. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, dec. 30.

¹ hazifiság [sh.]

² amint laposfejű [sh.]

Megjegyzések

A cikkben egyezések mutatkoznak Kosztolányi későbbi írásával, lásd a 118. szöveget.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Komjáthy Jenő: (1958–1895) magyar költő. Kosztolányi 1905-ben és 1906-ban is önálló cikket közölt róla (vö. 49. és 118. szöveg), s tagja lett a Komjáthy Jenő Társaságnak is.

egy irodalmi társaság alakult: ahogy arról Kosztolányi egy 1905. augusztus 9-én kelt levelében Juhász Gyulának beszámol, Mohácsi Jenőék Komjáthy Jenőről elnevezett társaságot szándékoztak alapítani (KDL1, 400). A terv meg is valósult: „Új irodalmi társaság alakult fiatal írókból Komjáthy Jenő Társaság név alatt. Az egyesület célja egybegyűjteni a letehetségesebb fiatal írókat és Komjáthy Jenő emléket méltóképen ápolni. A társaságnak lesznek havonként nyilvános felolvasó ülései, könyvkiadványai s lapot is ad ki. Érdekes, hogy az alapszabályok értelmében a tagok harminc éves korukban kötelesek kilépni, hogy a társaság szelleme mindig fiatal maradjon.” (Sz. n. 1905f, 14; vö. KUNSZERY 1967.)

Temesvári: Temesvári Pelbárt (1435–1504) ferences szerzetes, prédikátor

Heltai: Heltai Gáspár (1510?–1574?) reformátor, protestáns lelkész, szépíró, műfordító és nyomdász

Apácai: Apáczai Csere János (1625–1659) erdélyi magyar pedagógus, filozófus, kálvinista teológus, a magyar nevelésügy és az anyanyelvi tudományos ismeretterjesztés előfutára

Az irodalom vanity fair-jét: John Bunyan 1678-as *A zárándok útja* című keresztény allegorikus művében Vanity Fair egy Belzebub által épített helyszín, ahol az emberek minden élvezethez korlátlanul hozzájutnak. William Makepeace Thackeray azonos című regénye is erre utal.

odi profanum vulgus: (lat.) *odi profanum vulgus et arceo*, vagyis „gyűlölöm az elvetemült népet és távol tartom magamat tőle” (Horatius, *Ódák*, III, 1, 1.). Illyés Gyula fordításában: „Gyűlölve mondom: hátra, hitetlenek!”

Spinozához: Benedictus (Baruch) Spinoza (1632–1677), holland filozófus

representativ man-je: utalás Emerson 38. szövegben említett munkájára

1906

Pethes Imre vendégfellépte.

– A „Bácskai Hírlap” eredeti tárcája. –

Tegnap harmadszor adták Henri Lavedannak mély érdekes drámáját teljesen telt ház előtt Pethes Imre, a Nemzeti Színház nagy művészeinek vendégfelléptével. A darabot már ismeri közönségünk s én most abban a kellemes helyzetben vagyok, hogy ennek az igazán kiváló művész játékának szenteljem e rovatot, kit a mi közönségünk is megértett és megszeretett. – Azok számára, kik őt értik és szeretik s már ismerősek az ő művészetével, írom le e sorokat.

*

Színészeinkkel mindig nagyon igaztalan a sors. Az ő művészetük a legfáradtságosabb, legnehezebb, legközvetlenebbül ható, de egyuttal legveszendőbb is. Ők a jelennek gyermekei, kiket vagy megért a kor s ekkor csatát nyernek, vagy pedig még egy lázas óra ephemer tapsában sincs részük – és ekkor örökre elbuknak. S mégis mily nagy lélektani tudás, mily költői szív, szívós kitartósság és tökéletes fizikai megalkotottság kell ahhoz, hogy valaki nagy színésszé váljék. Mert a jó színész elsősorban esztetikus, kit szintén úgy foglalkoztat egy-egy problema, mint a drámairót. Mindenekelőtt lélekbuvár, magyarázó, interpretator, aki nemcsak a tudomány aprólékos eszközeivel igyekszik bevilágítani a jelleme és talányok titkos rejtekeibe, hanem egy művészlélek tüzes hevületével és finomult izlésével érteti meg velünk a költők álmodott alakjait.

A színész olyan esztetikus, aki nem tudós, hanem művész.

Ez az elemi erővel ható művészet azonban a jelené, az óráé, a percé. A költőt ezrek után is olvashatom; Beethoven szonátái ma is gyönyörrel rezgetik meg a zongorám acélhurjait; a festő vásznat meg tudjuk védeni az idő porától és bomlasztó hatalmától; az építész grandiozus alkotásaival maga emel művészetének hirdető oszlopot: de a színészet Homeroszai, Beethovenjei és Munkácsyai

eltűnnek a hirtelen elhangzó tapssal, mely üdvözölte őket. Vajon mivé lesz száz év múlva Salvini epedő tüze, Coquelin gráciája és Duse mosolya? Hová lesz a tavalyi hó?...

Valóban, csak is a jelen van arra hivatva, hogy észre vegye és méltassa nagy színészeit. A multra így is csak néhány homályos emlék, poros babérkoszoru s pár ujsághír marad.

S mi még legtöbbször ezt sem tesszük. A főváros első kritikusai is csak a recensio végében – az utolsó félhasáb utolsó felében – emlékeznek meg pár szokott epítéthonnal a színpad jeleseiről, mert sietős az írás, mikor a szerkesztőség lámpáit lecsavarták már és¹ a szedőgyerek türelmetlenül várja a kéziratot.

*

Kiséreljük meg *Pethes* Imre művészetét jellemezni.² Melyik iskolához tartozik, hogy dolgozza ki alakjait, mivel hat?

Nézd, kedves olvasó, hogyan lép a színpadra! Minden mozdulata erő, szilárdság és határozottság. Akármit játsz[i]k mind[i]g azt a benyomást teszi rám, hogy otthon van, királyi arisztokráciával tesz és beszél, mert ő a színpadnak királya. Igazi egyéniség. A *Kleines Theater* tulhajtott naturalismusát nem szereti, de nem utánozta a *Burgtheater* széles, nehéz német pathosát sem. Nagyon eredeti. Magyar. Sok van benne ennek a keleti fajnak bölcs realismusából, mely Arany János költészetében üli igaz diadalát. Igen éles szeme van; gyorsan a dolgok mélyére lát, minden mozdulatából kiérezzük, hogy nagy és komoly lélektani tanulmányokat tett, mielőtt a sz[i]npad deszkáira lépett volna s minden szavát az egész darab mil[i]eujébe igyekszik beleilleszteni. Nála minden él; a holt költemény szavaiban, metaforáiban és célzásaiban szunnyadozó energia rögtön elevenné válik, mikor ő ad neki szint és erőt.

Pethes Imre modern színész, nagy[i]ntell[i]gencia. Végtelenül hatott rá a drámának az a reneszánsza, mely Norvégiából indult ki s most a megifjult Németországban folytatódik. Semmisem áll távolabb az ő egyéniségétől, mint a páthosz, mely a színpadon az újabb időkben³ nagyon sok tért veszített. Gerhard Hauptmann,

¹ is [sh.]

² jellemesni. [sh.]

³ újabbidőkben [sh.]

Ibsen – a ma és jövő dráma írója, – egyáltalában nem irnak a pathosnak kedvező periódusokban; mondatuk három-négy szóból áll s egy emberélet tragikuma gyakran egy jelzőben, egy sóhajban, – egy hosszú szünetben van elrejtve. A színész feladata mindég nagyobb lesz, jórészt ő írja a darabot. S Pethes nagyon ért ehhez a szó nemes értelmében vett alkotáshoz. Becsüli a közönséget, bizik az intelligenciájában; úgy játszik, hogy megértsék, de nem buzgolkodik ennek elérésében. Az ő nemes realismusa mindent megértet. Nem csak a lelket, a but, a sóhajt veszi észre, hanem látjuk a könnyet – az arcon végig folyó sós nedűt – a hős kopott kabátját, szeplőit, beszédhibáit és izzadságát¹ is. Ha gesztikulál – és ezt nagyon ritkán teszi – keze nem szabályos parabolákban mozog, hanem úgy ahogy az enyém, vagy a tied az életben. Semmi szinpadiasság nincs benne! Lassan beszél, hogy elhiessük, hogy ott, előttünk ötlenek eszébe a gondolatok, bámulatosan bánik a szünetekkel. Sohasem siet.² Nem fél, hogy a közönség elszalad. Nyugodt, szuverén.³

*

Valahányszor látom őt, mindig eszembe jut Shakespeare tanítása, mit Hamlettel mondat el a színészeknek. „Use⁴ all gently!” Az ő játéka is gently – olyan szó, mit magyarra nem lehet lefordítani – azaz előkelő finom, nemes, hajlékony és édes. Mindenkor arisztokratikusan nyugodt s ha nem csalódom, ebben van művészetének titka. Nem csak előad, hanem beszélget, társalog, cseveg, kérdez és a szenvedélyek tüzes orkánjai között is tud uralkodni magán. És hogy sir! Mennyi fájdalom, mennyi igazság van az ő szinpadi könnyeiben is! A siró, elfintorodott arc⁵ pityergésétől kezdve a heves és tompa zokogás – Hamletnek atyjával való találkozásakor – a megsemmisült ember jajgatásáig a fájdalom nagy skálájának mennyi hangját üti meg! Mennyi színe, hangja, árnyalata van!

*

¹ vizsadságát [sh.]

² Sohasemsiet. [sh.]

³ szurverén. [sh.]

⁴ Us [sh.]

⁵ elfintorodottarc [sh.]

Gyulai Pál azt mondotta, hogy a magyar faj nem szinpadra termett. Nos, most mindnyájan örülhetünk, hogy a mai Magyarországon igazán nagy színészei, kik európai izlést hoztak hozzánk ily fényesen megcáfolták a nagy esztetik¹ kijelentését. Különösen Pethes, ki a magyar faj előnyeit vitte a szinpadra és emelte teljes diadalra. A mi népünk realismusa, bölcs nyugodtsága az, a minék mi tapsolunk. Pethes magyar művész!

*

Hogy ismeri a szinpadot!

Hogy el tud igazodni ezen a bonyadalmas sakktáblán, melynek nem 64 mezője van, hanem száz és ezer! Mindég arra a helyre lép, a hová kell – soha sem oda, a hol talán a hatás kisebb lenne. Innen van játéknak szilárdsága, beszédének nyugodt fölénye, ezért érezzük ki szavaiból a művész diadalát, ki sok nehézséget győzött le diadalmasan, titánian.

És innen van a kezdő színésznek tétova bizonytalansága, a kezdő színésznek, ki mindég fél, hogy azon a bonyadalmas sakkmezőn nem találja meg azt a kellő helyet s valamely félelmes szakadékra – süllyesztőre – lép.

*

Még csak néhány szót a tegnapi előadásról.

Pethes tegnap Daniel abbét játszotta s valóságos viharos tapsokra ragadta, máskor olyan hideg közönségünket. Az ő realis, öntudatos művészete a zsenialitás brutalitásával diadalmaskodott s meghódított mindenkit.

Alakítása azonban nemcsak hatásos, hanem mély is volt. Különösen a fellépését, óriási színező képességét bámultam. Az első jelenetben már megértette az egész dráma alap problémáját.

Mikor belép ajkán nyájas, édeskés mosoly lebeg, mely csupa tömjén és szentelt víz; magatartásában – Stendhal Julien Sorelje jutott eszembe! – sok kolostori merevség van. Ime a két szín: a fehér s a fekete. Mikor azonban a beszéd a hitetlenségre fordul, homlokán egy zord, kemény redő jelenik meg, a küzködés komor

¹ esztitikus [sh.]

éjszakáinak mély, meggyengült, de el nem törülhető jegye. Rögtön világos lesz előttünk az egész dráma problémája: a hit s a hitetlenség harca, ádáz párba.

Sokat beszélhetnék még egyes finomságokról, a gyönyörű válsárról, a II. felvonás találkozásáról, mikor gyorsan forgó szemével az agy szintetikus működését jelezte, az ő rendezésében előadott megtérítési jelenetről más intuitióiról is – hiszen egész íveket irtam az ő játékaról – de nem teszem: mindnyájan láttuk és tapasztaltunk neki.

E töredékes, naiv lelkesedéstől ittas írásommal csak a tegnapi lázas, tapsviharos színházi est emlékét akartam – úgy a hogy – megrögzíteni.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Pethes Imre vendégfellepte. A „Bácskai Hírlap” eredeti tárcája*, Bácskai Hírlap, X. évf. 8. sz. 1906. jan. 12., 1–2.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Pethes Imre: vö. 10. és 52. szöveg

Henri Lavedannak mély érdekes drámáját: Henri Léon Emile Lavedan (1859–1940) francia drámaíró. Említett drámáját *A párba* címmel 1905-ben mutatták be a Nemzeti Színházban.

Munkácsy: Munkácsy Mihály (1844–1900) magyar festőművész

ephemer: átmeneti, tünékeny

Salvini: Tommaso Salvini (1829–1915) olasz színész, aki saját társulatával számos európai városban lépett fel, majd Észak-Amerikába is eljutott, mindenütt nagy sikert aratva

Duse: Eleonora Duse (1858–1924) a kor világhírű olasz színésznője, gyakorta csak Duseként emlegetik

epitethonnal: *epitheton ornans* görög-latin eredetű kifejezés, díszítő jelző, ennek nyomán itt is az állandósult jelzőre utal

Kleines Theater tulhajtott naturalismusát: a berlini Kleines Theater Max Reinhardt színházi és filmrendező által színésztársaival 1902-ben alapított intézmény. Reinhardt később eltávolodott a naturalizmustól.

Burgtheater: a bécsi Burgtheater az osztrákok nemzeti színháza. Nemcsak Ausztria, de Európa egyik legjelentősebb színpada. A 20. század első harmadában társulata többször vendégszerepelt Budapesten.

megijult Németországban: utalás az ifjúnémet mozgalomra, amelynek Heinrich Heine is tagja volt

„*Use all gently!*”: Hamlet szavai William Shakespeare *Hamlet*jében, a III. felvonás 2. jelenetében: „Nor do not saw the air / too much with your hand, thus, but use all gently”; Arany János fordításában: „Ne is fűrészd nagyon a levegőt kezdeddel, így; hanem jártasd egészen finomúl”

Gyulai Pál azt mondotta, hogy a magyar faj nem szinpadra termett: Kosztolányi valószínűleg Gyulai 1855-ös berlini tartózkodása idején írt és a *Pesti Naplónak* küldött, Adelaide Ristori olasz színésznő érdemeit dicsérő s egyúttal a magyar színházzal szembeállító cikkében megfogalmazott véleményre utal, mely Egressy Gáborral és Jókaival folytatott vitát váltott ki (DEMCSÁK 2000)

Stendhal Julien Sorelje: Julien Sorel Stendhal, eredeti nevén Marie-Henri Beyle (1783–1842) *Vörös és fekete* című regényének önérvényesítő főhőse. Kosztolányi 1904-es, Babitsnak címzett levelében e regényről elragadtatottan számol be, és benne Nietzsche eszméit látja megvalósulni; a művet ekkor a *Bovaryné* fölé helyezi, ami Flaubert írásművészete iránt már ebben az időszakban is tanúsított, ugyancsak rajongásszerű csodálatát tekintve figyelemre méltó (KDL1, 267–268).

Heti levél.

Magistra vitae.

Hogy a karácsonyi és ujévi körkérdések frazeológiájában beszéljek, megkérdőzetlenül bár, kijelentem, hogy rám nézve a múlt év legnagyobb szenzációja, Piklernek ama kijelentése volt, hogy a történelemtanítás egyszerűen fölösleges.

Tetszett nekem a nyílt egyszerűség, mellyel a nagy tudós ezt kijelentette, de legjobban csak az, hogy nálunk is merik már kimondani a nagy igazságokat, – ha még olyan kellemetlenül is furcsán hangzanak.

Magistra vitae! Emlékezem, mikor először tálalták elem a tetszetős hazugságot. Legtöbben nagy áhitattal hallgatták s el is fogadták nyomban; csak néhányan berzenkedtünk ellene. Azután csakhamar beláttuk miben áll a história mélysége. Megismerkedtünk emberekkel – kiket tulajdonképen csak gyarló és elnagyolt vázlatban mutattak be nekünk – furcsa hely és tulajdonnevekkel és egy sereg évszámmal. A történelem tanulása olyan forma élvezet volt számunkra, mint egy Mauthner féle prospektus betanulása. De olyan hasznos is. Mert mit kaptunk belőle? Emberismeretet?

Épen nem; hisz a legutolsó ponyvairodalmi regény, vagy kalandárium régi adomás könyv többet szolgáltat nekünk a lélektanból, az ember megismeréséből, mert itt csak egy csomó tett, mozzanatok, áramlat felületes és legtöbbször gyenge rajzával ismerkedtünk meg, míg az irodalmi mű részletesen taglal¹ egy-egy emberi lelket köteteken át. Ez az előny tehát elesik. Az irodalom, a lélektan elvégzi a maga feladatát. Ámde² vannak, a kik az ugynevezett erkölcsi érzék jótekonny fejlődéséről, a történelem tanulásáról beszélnek. Ezekről csak azt kérdezem: mi a morál és hol találják fel a történelemben?

¹ foglal [sh.]

² Amde [sh.]

Arról a korlátozott hazafiságról, melyet középiskoláink tanulói végzetes örökségként visznek el magukkal nem is szölok. A négy öt tankönyvet betanuló lurkó ép oly tudatlan a tanév elején, mint a vizsgák letétele után. A szociológiáról fogalma sincs. Nincs lát-köre – és a mi szomorubb – nem is lesz, ha tankönyvekre hallgat. Az élet ezer és ezer problémáját nem látja, mert sohasem hallott felőlük. Az állami életet mozgató erőkről, a békéről, háborúról, a jelen főkérdéseiről fogalma sincsen. A multat sem érti, csak tudja. S ez a tudás, a tudásnak ez a feltétlen kieroszakolása a mai pedagógiának egyik legnagyobb szégyene és büne.

Azt hiszem mindenki egyet ért velem abban, hogy csak olyan dolgot szabad megtanulnunk, melyről tudjuk, hogy fontos és hasznos. Ma azonban még mindég másképen okoskodunk. Azt mondjuk, hogy kell és szóhoz sem engedjük az ártatlan tanulót. Nem keltjük fel az érdeklődését a lényeg iránt; elzárkózunk a jogbölcseleti és szociologiai fejtegetésektől, melyek éppen nem olyan megtanulhatatlanok és megtanithatatlanok, mint néhány pedagógusunk hiszi. Nincs az az elvont és mély filozofiai tétel, melyet kellő miveltséggel, igyekvéssel, a műszavak elhagyásával, ne értessek meg egy 15-16 éves fiatalemberrel.

Mindebből azonban még nem érthetjük meg teljesen az élet mesterének elnevezett tudomány agyrontó hatását. Tudnunk kell, hogy a tanulónak elő is kell adni azt, amit tanult. Rendben, egymásután. A vizsgálatokon legalább tíz percig kell beszélnie, ha szükségét érzi, ha nem. Gondoljuk meg jól: a nap süt a terem-ben, a vizsgáló szemébe ezer és ezer szín ötlík, fülébe hangok hatolnak s neki távol ezektől összpontosítani kell a figyelmét egy olyan dologra, melyben semmi problémát nem lát – és beszélnie kell. Ha röviden felel, tudatlan, ha nem lát érdekest a csatasorozatokban, elbukik: következőleg erőszakot kell tenni az agyvelőjén s fáradságos tusakvással köteles emlékezetébe idézni a tulajdon-neveket, a tankönyvirónak válogatott különös mondatait, melyeket egyáltalában nem tart igaznak. A vitának helye nincs.

Nem akarom tovább folytatni e gondolat fejtegetését. Elégge láthatták önök ebből is, mennyire tulbecsüli a mai pedagógia a rideg tudást. – A történelem-kultusz ennek egyik jellemző jelensége. A művészi tulajdonságokat azonban lépten nyomon lábbal

tiporják. Így történik meg az, hogy a diploma nemcsak kenyérkereseti engedéllyé süllyed le, hanem belépti jegy lesz a nyárspolgáriság multságaira, a száraz, unalmas pépecselésben tobzódó nagyképű tudatlanság otromba és az élettől elzárt könyvtáraiba. Az a nemzedék pedig, melyet így neveltünk fel, sem az emberiségnek nem lesz hasznos, sem magának, mert még annyi tartalmat sem öntöttünk lelkébe, hogy életét a maga kedvére, unalom és csömör nélkül élhetné le.

Ezen gondolatok kapcsán eszembe jutott, hogy mi lenne akkor, ha a művészi képességek fejlesztését tennénk a továbbhaladás előfeltételévé? Elismerem, hogy a művészetet tanítani nem lehet; azt azonban határozottan merem állítani, hogy az élvezetét igen. Mennyivel szebb világ mosolyogna be az iskolatermek homályos ablakain! Olvasnák a költőket, – minden idő nagy költőit s felcsendülnének Beethoven¹ akkordjai és kápráztatnának Murillo vonalai és Böcklin színei. Azok, a kik tehetségesebbek² és arra születettek lennének, alkotnának. De nagyon kevés ember lenne, ki ne tudna bánni a tollal, az ecsettel,³ a vonóval vagy a vésővel. És⁴ minden tanuló gyönyörűségét lelné abban, a mi az embernek a legnemesebb, a legnagyobb volt. És nem lennének ásítózó, boldogtalan nyárs polgárok!

Ugye nagyszerű álom? Igen, álom, amely valósággá válhatik és válik is. A jövő tanterve már nem is követeli az irodalom történet életrajzeit – vagyis a szoros értelemben vett történelmet – és a széptanra, az olvasottságra helyezi a fősúlyt. Így haladunk lépésről-lépésre.

És jön idő, mikor az, a miről beszéltem, megvalósul.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél. Magistra vitae*, Bácskai Hírlap, X. évf. 10. sz. 1906. jan. 14., 4–5. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, jan[.] 13[.]

¹ Bethoven [sh.]

² tehetségesebb [sh.]

³ ecsettel [sh.]

⁴ vésővel, És [sh.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Magistra vitae: (lat.) „Historia est magistra vitae” rövid változata, vagyis: a történelem az élet tanítómestere

Piklernek ama kijelentése: Pikler Gyula (1864–1937) magyar jogtudós, egyetemi tanár, a pozitivista állam- és jogbölcselet külföldön is ismert képviselője. 1900-ban a *Huszedik Század* című polgári radikális társadalomtudományi folyóirat egyik elindítója, a Társadalomtudományi Társaság tagja. 1905-ben, a középiskola reformjáról rendezett vitaülésükön Pikler – legalábbis az 1906-ban megjelent kiadvány szerint – nem fogalmazott olyan élesen, ahogy azt Kosztolányi érzékelteti, és elsősorban az évszámok tanításának hasznát kérdőjelezte meg (Társtud. Társ. 1906, 3–18; vö. 36. szöveg).

Mauthner féle prospektus: Mauthner Ödön (1848–1928) agronómus, vállalkozó. Kosztolányi valószínűleg az 1899-től megjelenő *Mauthner Utmutatója* című közismert gazdálkodói kiadvánnyal igyekezett érzékeltetni a vég nélküli adatmennyiséget, mivel az különféle magvak és kertészeti eszközök árjegyzéke volt.

Murillo: Bartolomé Esteban Murillo (1616–1682) a spanyol barokk festészet egyik legismertebb alakja

Erősek és gyengék.

(Társadalmi színmű, erkölcsrajz 4 felvonásban. –

Irta: Szemere György. – Bemutató előadás.)

Pethes Imre tegnap Szemerének színművében lépett fel. Róla és nem a darabról emlékezünk meg legelőször, minthogy tegnap inkább az ő játékát, mint a szindarabot bámultuk. – *Pethes* nagy művészetével újra eleven életet öntött Bárdi tanár alakjába, a romlásnak indult arisztokrácia ennek az eleven lelki[i]smeretébe, ki az existenciátlanságában is egészségesebb, becsületesebb, mint a frakkban és smockingban járó divatbábok. – A nagy művész néhány mozdulattal is töké[l]etesen megértette velünk ezt a pathologikus, kopott egyéniséget [–] s bár csak az első két felvonásban láttuk őt a színpadon – a szívbjos ember tétová¹ bizonytalanságát és tüzes kitöréseit bámulatosan mimelő játéka még a mi követelődző² szeretetünket is kielégítette. Az elájulási jelenet a II. felvonásban egyszerűen bámulatos volt!

*

Ami magát a darabot illeti, Szemere, mint a színmű mentegőtőző alcíme³ mutatja, nem akart egyebet, mint bevilágítani az arisztokráciának cigarettafüstös, villanyfényes szalonjaiba, hol romlás, üresség, előítélet tobzódik. A milieu rajza csakugyan sikerült neki. Egyéb azonban nem.

A színmű cselekménye lassan indul s elég érdekesen és gyorsan folytatódik, a III. felvonástól kezdve azonban folytonosan nagyobb retardációkkal⁴ rohamosan hanyatlik s vele együtt az érdeklődésünk is, úgy, hogy mikor a függöny legördül, csalódottan hagyjuk ott a helyünket.

¹ tétová [sh.]² követelődző [sh.]³ alaine [sh.]⁴ tartációkkal [sh.]

Hogy lehet egy társadalmat jellemezni cselekmény, valódi jellemek nélkül?

Mit érnek nekünk a „hatásos” jelenetek, ha nem hus-vér emberek mozognak előttünk, hanem olyan Ohnet-regényszerű szalmabábok?

Lehet, hogy¹ a mi arisztokráciánk romlott, ezt azonban e fanatikus demokráciával megirt darabnak éppen nem hisszük el. Nagy hiba, ha igazságainkat hazug fikciókkal védjük meg.

Szemere nem hibás és bűnös embereket állít elének, hanem az egyik oldalon fekete ruhás és fehér keztyűs gazembereket és hülyéket, a másik oldalon meg szenteket és nagylelkű szolgálkat, kik úgy tesznek és mozognak, mint Kotzebue² ember-figurái, kik a színházi est pár órájára egyszerűen tulteszik magukat a fizikai élet törvényein. Ott van a száz forintot visszavető – croquis-írók³ tollára való – szolga! Ott van az elcsépelt érdektelen bonyodalom!! Valóban azt hisszük, hogy a darabot, mely tulajdonképpen a jelent akarná jellemezni – egy századdal ezelőtt irták volna meg unatkozó és tanulatlan embereknek.

Nincs benne semmi lélektani s erkölcsi igazság. Nem csoda, hogy nem tudta lebilincselni közönségünk érdeklődését. Magyar drámaíró munkája s a magyar társadalmat festi: még sem kötötte le a figyelmünket, míg a francia talajból fakadt⁴ speciálisan francia viszonyokat festő Párbaj alig pár nap előtt sokkal inkább lelkünkhöz szólt.

Ugyan ez történt Budapesten is. Hitünk szerint mindég nagyobb nyereség irodalmunkra, ha idegenből fordított jó darabot adnak, mintha igazság és költészet nélküli színműveket kultiválunk. Azok idegen létükre is mindég közelebbek, közvetlenebbek, még a magyar léleknek is, mert legalább általános ember van bennök!

Azok a jók az erősek és ezek – a gyengék. Színészeink ennek ellenére is élvezetes, szép előadást nyújtottak. Különösen Tompa Kálmánról és Remete Gézáról kell megemlékeznünk, kik nagy kedvvel és tudással játszották a kamarás két fiának szerepét. Somló

¹ hegy [sh.]

² Ktzebu [sh.]

³ csoquis-írók [sh.]

⁴ fakad [sh.]

Margit Hilda szerepében nagy intelligenciára¹ valló alakítást nyújtott. Jó volt Szamosi és Szabados Gizi is; Körmendy,² Kovács, Erdőssy, Ujváry sokszor élénk derűtséget keltett.

A rendezés megfelelő volt,³ felvonásközökben a szereplőket többször hívták a lámpák elé.

Megjelenés

(K.). *Erősek és gyengék. (Társadalmi színmű, erkölcsrajz 4 felvonásban. – Irta: Szemere György. – Bemutató előadás.)*, Bácskai Hírlap, X. évf. 10. sz. 1906. jan. 14., 8–9. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Szemere György: (1863–1930) regény- és színműíró

Pethes Imre: vö. 10. és 50. szöveg

Ohnet-regényszerű: Georges Ohnet (1848–1918) francia író, akinek regényei ropant kelendők voltak a korban. A Singer és Wolfner Kiadó 1885–1931 között megjelent *Egyetemes Regénytár* sorozata számos művét közzölte. Ahogy Kosztolányi utalásából is látszik, alakjainak idealizált voltaért érte kritika.

croquis-írók: (fr.) *croquis* karcolat, skicc, rövid, szellemes csattanóval végződő írás

Párbaj: vö. 50. szöveg

Remete Gézáról: (1878–1937) színész, rendező. 1896-ban kezdte pályáját; vezető vidéki társulatokban játszott, 1905–1911 közt Zomborban lépett föl, Szabadkán legkorábban 1912 és 1913 között jegyzi a színháztörténet. Az Országos Színészegyesület tanácsosa is volt, operettszövegek és színházi cikkek szerzője.

Somló Margit: e színészre vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

Szamosi: e színészre vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

Szabados Gizi: e színészre vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

Körmendy: Körmendy Kálmán (1886–1920) Rákosi Szidi színésznő, színészpedagógus 1892-től a fővárosban működő színésziskoláját végezte el, majd 1905-ben Szabadkán kezdte pályáját

Kovács: e színészre vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

Erdőssy: e színészre vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

Ujváry: e színészre vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

¹ intelligenciára [sh.]

² [sh.: nincs vessző]

³ [sh.: nincs vessző]

Egyenlőség.

(A csodálatos Crichton) Phantasia, 4 felvonásban.

Irta: Barrie.

Tegnap ez időnyben először adták Barrie-nek, hatalmasan megkoncipiált fantázia-drámáját. Közönségünk nagy érdeklődéssel és melegséggel fogadta s úgy látszik ezt a pompás színművet nem egy lázas óra forgó szele kapta fel a népszerűség régióiba, hanem előkelő kvalitásainál fogva továbbra is állandó műsordarabunk lesz.

Van ebben az angol színműben valami nagyon nemes érc, mely sohasem fakul el. Nem a francia esprit üli benne diadalát, hanem a komoly angol lélek humorának a zamatját és megfontolt ítéleteinek igazságait érezzük ki belőle. A rousseau szalmalánghév, me[lly] egy álmodozó nemzet tuláradó szívéből és lázas velőjéből pattant ki, itt nem lel semmi tért sem. Barrie azt hirdeti, hogy egyenlőtlenek vagyunk s azoknak is kell maradnunk – de a legnemesebbeknek kell a gyeplőt kezükbe ragadni. Rousseau azt kiáltotta: egalité; Barrie a germán nyugodtságával, angolszász flegmával azt mondja az ő keményen hangzó nyelvén: inequality! És mi nyugodtan elfogadjuk okos és hideg okoskodását s ha a kérdésen sociológusaink még sok századon át vitáznak is majd, ő – érezzük – a kérdést költőileg teljesen megoldotta.

A pompás humor, bámulatosan megírt dráma már jó ismerősünk. Crichton, a csodálatos (the admirable) Crichton, ki többet dolgozik és ér egymaga, mint léha, üres környezete, udvarmester egy lordi családnál. Hatalmas tehetsége a szalonok zárt légkörében el van nyomva. A mint azonban a vad természetbe, a sziklasziget páfrányerdőinek yers talajára vetődik környezetével, új életre pezsdül, mint Anteus, mikor szülőanyját¹ a földet² megérintette. A szalonok drága szöllyéit csak tologatta, mint szolgál,³ a yers

¹ szülőanyjat [sh.]² földet [sh.]³ [sh.: nincs vessző]

fatörzsből faragott szék azonban királyi trón lesz a természet ez egészséges fiának, ki előtt mindenki meghódol addig, míg vissza nem kerülnek az aranytapétás palotákba, a hazugság és csiná[ll]t-ság világába. Itt aztán újra szolga lesz a csodás Crichton; a földre esik vissza, mint a pillanatig felemelt, napsugárba táncoló porszem. Csak lelki fölénye maradt meg.

A természeti erőnek ennél szebb apotheosisát,¹ a kor romlottságának élesebb szatiráját nem ismerem.

Pethes Imre klasszikus alakítást nyújtott ma is. Bámulatos művészettel állította elénk az öntudatra ébredt, de a társadalmi hazugságok hurokgyűrűiből kiszabadulni nem tudó Crichtont. Az első felvonásban minden mozdulata fojtott hévről, hideg, fölényes büszkeségről tanuskodik. A vad Chrichton itt még olyan, mint a ketrec oroszlánja, mely méltóságos és nyugodt, de bármelyik pillanatban kitörhet és rombolhat, ölhet. – Aztán nagy lé[ll]ektani tudással érzéketlenné teszi meg az urrá fejlődő Crichtont, ki minden hatalmat magához ragad. – Archbörét a nap barnára pörköli, széles kedvét az önértet dagasztja. Megszereti egykori urának leányát. S a természet e vad és igaz gyermeke a szalonok halvány és hazug leányának lelkébe egy igaz érzelmet lop: a vad, buja és igaz szerelem extázisát. Ezt a jelenetet, midőn a győzedelmeskedő Crichton Maryt magához ragadja, Pethes egyszerűen utolérhetetlenül játszotta meg.

Olyan volt a sziget e két szerelmesének féktelen szeretkezése, mint a nagy homokpuszták szabad oroszlánjainak enyelgése!...

Somló Margit tegnap este nagyobb és igaz sikert ért el, mint bármikor[.] Ő is igen ügyelt arra, hogy a természettel való közvetlen érintkezés átalakító hatását megértesse velünk. S ez teljes mértékben sikerült [i]s neki. Igen jó volt Étsy Emilia is, ki a blazirt lady Agatha lelkivilágának fagyos ürességét, nagyon találóan, utolérhetetlen gráciával és bájjal jellemezte. A férfiak közül Erdőssyt, Körmendit kell megemlítenünk, kik hozzájárultak az est sikeréhez.

Az összjáték azonban he[ll]lyel-közzel² sok kívánni valót hagyott hátra. Az első felvonás vége pl. teljesen elavult, az utolsó felvonás sem folyt oly gördülékenyen, mint ke[ll]lett vo[ll]na.

¹ apotheosisát, [sh.]

² he[ll]lyel-közel [sh.]

A vendégművészt a felvonás közben lelkes tapsokkal köszöntötte a közönség.

Megjelenés

(K.), *Egyenlőség*. (A csodálatos Crichton) *Phantasia*, 4. felvonásban. Irta: Barrie, Bácskai Hírlap, X. évf. 16. sz. 1906. jan. 21., 9–10. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Barrie: James Matthew Barrie (1860–1937) skót író, drámaíró, elsősorban Pán Péter figurájának megalkotójaként vált ismertté. A Kosztolányi által tárgyalta darab 1902-ben került bemutatásra.

esprit: (fr.) lélek, szellem

Rousseau azt kiáltotta: utalás arra, hogy Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) *Társadalmi szerződés* című munkájában a polgári jogegyenlőség elvét helyezte társadalomelmélete központjába

égalité: (fr.) egyenlőség

inequality: (ang.) egyenlőtlenség

Anteus: vagy Antaios az ókori görög mitológiában a tenger istenének, Poszeidónnak és a föld istennőjének, Gaiának a fia. Ha a földdel érintkezett, legyőzhetetlen volt. Héraklész a levegőbe emelve fojtotta meg.

Étsy Emilia: vagy Écsy Emília (1884–1964), a fővárosi Színiakadémián 1901-ben végzett színésznő. 1906-ban Szegeden volt szerződésben.

vendégművészt: utalás Pethes Imrére

A becsület.

A „Becsület” tegnapelőtt este nagyon igaz és nagy hatást ért el szinpadunkon. Pethes Imre, ki bucsufellépteül Robert-et játszotta, újra hódított előkelő, nagy művészetével. Ujra bámultuk természetes beszédét, meleg és behizelgő hangját, mely ezuttal a kitörésekben a fenség fokáig emelkedett, de mindenekfe[l]ett csodáltuk jellemzésének igazságát: művészi igazságát és játékának azt az öntudatosságát, mel[l]yel mindig azt a hatást éri¹ el, melyet akar. Feltétlen ura szavának, hatalmában van egész testének és ez – mint Goethe mondja – a jó színész elengedhetetlen képességei közé tartozik.

A közönség dörgő tapsokkal bucsuzott el a kiváló művésztől.

Az előadás maga is az idény legsikerültebbjei közé tartozott. Szabados Gizi, Almának naiv és bájos romlottságát kedvesen és igen természetesen ábrázolta. A férfiak közül különösen Szalóki-ról, erről a zseniális és kedves komikusról ke[l]l megemlékeznem, ki mindég szoli[d]an és sok izléssel játszik. Szamosi, bár néhol² nem tudott különbséget tenni a humor s a komikum között, dicsegetre méltó buzgalommal kreálta az öreg Heineckét.³ Jó volt azonkívül Remete és Erdőssy, azonkívül Heineckené szerepében Havasi Sz[i]d[i] is, csak a tiszamenti dialektus nyílt „a”-jait beszélte volna természetesebben.

A „Becsület” előadása azonban – ismételjük – mindnyájuknak – becsületére volt!

¹ én [sh.]

² bárnéhol [sh.]

³ Heineckené [sh.]

Megjelenés

(K.), *A becsület*, Bácskai Hírlap, X. évf. 17. sz. 1906. jan. 23., 4. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A „Becsület”: Hermann Sudermann (1857–1928) német író, drámaíró darabját először 1888-ban mutatták be nagy sikerrel Berlinben. Magyarországon 1890-ben állították színpadra a Népszínházban, Fái Jakab Béla (1853–1904) átültetésében, majd 1901-től a Nemzeti Színház is műsorára vette. Vö. 57. szöveg.

bucsufellépteül: Pethes Imre szabadkai vendégszerepléseiről vö. 50. és 52. szöveg
mint Goethe mondja: utalás Goethe *Szabályok színészeknek* című elméleti munkájára

Havasi Sz[i]d[i]: vagy Havasy Szidi (1865–1943) pályáját 1883-ban kezdte a Budai Színkörben. Szegeden, Kassán, Debrecenben, Temesváron és Pozsonyban is játszott, majd a Népopera tagja lett.

Gyulai Pálról.

A „Bácskai Hírlap” eredeti tárcája.

Most, hogy másodszor ünneplik az agg tudóst s újra felhangzanak az ünnepi köszöntők, én is meg merek¹ szólalni. Azt hiszem, hogy kevés embernek volt része oly nagyszerű s oly igazán fenségesen átküzdött harcokban s olyan igaz ünneplésben, mint most Gyulai Pálnak. Végig olvastam m[i]t irtak róla a lapok és így találtam, hogy mindegyik, akár dicsért, akár nem, a nyers igazságot mondta a szemébe ennek az ősz, nyugodt embernek, ki egész életében az igazságnak volt fegyverhordozója. A barátai és az ellenségei egyformán ünnepelték: az előbbiektől babért kapott, az utóbbiak még egyszer feléje vetették a neki szánt töviskoszorút. S ez a szókimondás, ez a féktelen, brutális és gyönyörű őszinteség az, melyet tőle legjobban irigyelek, mert, kérdezem magamtól, hány embernek jut osztályrészeül, hogy élete alkonyán saját ünnepélyénél meghallja egész pályájának nyílt kritikáját s a barátai és az ellenségei együtt emlegessék a nevét. Ez csak Gyulainak adatott meg, a nagy, az őszinte és igaz embernek!

Nagyon sokan gyűlölik őt s minél jobban szemügyre veszem egyéniségét, annál inkább világos lesz előttem, hogy mindenki talál ebben a vas-emberben oly jellemvonást, mely nemtetsző neki. A tökéletesség nyomában járó ellenszenv hatalmába esünk, ha végig tekintünk pályáján. Mennyi kedv, buzgalom, siker és erő – szinte szeretnének egy csorbát, csüggedést és szeplőt is látni. Magam nem tudom élvezni a verseit, a népköltészetéről szóló és az irodalomtörténet-elméleti írásaival pedig egyáltalában nem értek egyet, mégis a magyar írók között alig szeretek és becsülök valakit jobban, mint őt. Mert, – előbbi kijelentésemhez hozzá teszem – igen ritkán akad ember, ki az ő írásaiban ne lelne olyant, mely nagyon ne tetszene neki.

¹ megmerek [sh.]

Én csak bámulni tudom őt jelességeiben és – hibáiban is. Minden, a mi tőle származik, magán viseli egyéniségének bélyegét s ha néha első pillanatra meg is ütközünk egy-egy kijelentésén és tettén, később szívesen elismerjük, hogy azt lelke lelkéből mondta és cselekedte. Politikai szereplése, melyért annyi gunyt, bántalmazást szenvedett, szintén igaz, hajlékonytalan egyéniségéből magyarázható meg s ha állásfoglalását most megkísérlem megvilágítani,¹ hitem szerint többet használok az igaz ügynek, mintha könnyelműen a pecsovcis szót kiáltom feléje.

Gyulai egyénisége végtelenül szövevényes s így nagyon kevés ember lát csak lelke mélyére; politikai pályájának utolsó állomásához pedig ez a kalandor szellem vezette. Ha olvassuk az ő acélból kovácsolt, szilárdan megépített értekezéseit, hol véleményeinek mindég külön helyet követel, nyomban megérezzük, hogy ez a magában álló egyéniség a politika harctorondján nem a népszerűekkel fog tartani, hanem a bírálókkal és elnyomottakkal. Gyulait a bírálás benső szüksége vitte a kormánypárt padjaira s állította oly gyakran a nemzettel szemben; a nagy kritikus, ki oly sok írótt népszerűtlenné, ugyanazzal a heves, lelke mélyéből fakadó éles ítélő kedvével és végzettszerű határozottsággal, melylyel másokat letárgyalt, maga-maga ellen fordult s nagyon sok időre teljesen népszerűtlenné tette magát a magyar nemzet előtt. Nem csak másokkal szemben volt kegyetlen, hanem magát is lehetetlenné tette.

Értsük meg jól egymást! Nálunk a politikai viszonyok olyanok, hogy a vezető szerepet, az agitációt mindég a függetlenségért törekvők bírták kik megalkuvást nem ismertek. Állt² ez az igazság akkor is, mikor a kormánypárt többségben volt; az ő szerepe mindég a bírálatra, a tervek körülnyírbálására s a szenvedélyek csitítására szorítkozott. A szatira, a guny, a kárörvendés és a morál mindég a jobbpárton volt. Gyulait ez a bírálati vágy csábította lassan, de határozottan a jobb oldalra, sőt ő lelkében már akkor is megtestesült kormánypárti volt, mikor a „Hadnagy uram”-ot³ írta.

Van azonban még egy jellemvonása, mely a jobb oldalra való gravitálását még tökéletesebben megérteti velünk. Gyulai feltétlenül

¹ megvilágítani, [sh.]

² Állt [sh.]

³ urak”-ot [sh.]

nagy egyéniség; büszke, sokszor hiu és mindig önálló. Mig Jókainak tapsol az egész ország, ő kezeivel dühösen hadonázva, harsány hangon tiltakozik s ünneprontóul lép fel. Kimutatja, hogy regényeiben nincs lélektani valószínűség s a szerkezetök gyöngö. Az, a mi a többinek tetszik, neki nem igen kell. Máskor a bukottakat,¹ az igaztalanul elítélteket emeli fel és glorifikálja. Görgeyt, mint Zola Dreyfusot, tisztázza azon vádaktól, melyeket a nemzeti elkeseredés, az igaztalan felháborodás kovácsolt ellene. Nagy gyönyörűsége telik az ítéletek szabatos megfogalmazásában, de szereti az igazságokat tulzottan ábrázolni, hogy így jobban szemünkbe ötljenek s ezért azután sokszor tudtán kívül is nagyit! Ez a tulzás magyarázza meg azt a tévedését, melyért ellenségei most olyan keményen kérdőre vonták.

Az önállóság vágya a tömeggel-nemtartás volt mostani ingatag politikai² magatartásának oka, mely nekünk olykor annyi Gyöngyösit és Kohárit adott és ujabban Jókait is megingatta. Az író természeténél fogva eredeti, önálló akar lenni s nem igen szívesen látja a nagy tömeg egységes, durva küzdelmét: bírálni akar. Ez mindegyik formán van. Ezért lett Heine száműzött, ezért dorongolta Schopenhauer a németeket s ezért mondott Byron annyi rosszat az angolokra, hogy ezért még most sem tudnak megbocsátani neki. Mi azonban megérthetjük Gyulai Pált s ha hibáztatjuk, ne a politikáját rójuk meg, hanem azt, hogy politizált.

A félreértéseknek egy pillanatra sem szabad megháborítani az általános elismerés egyhangú lelkesedését. Látnunk kell, hogy ő az első magyar ember, ki az esztetika s az irodalom történet töretlen ugarát megtermékenyítette és két legnagyobbak: Aranyak és Petőfinek méltó kritikusa volt. A krit[i]ka érdemét nem szabad kisebbitenünk. A lángeszű írók mellé mindig nagy krit[i]kusok keltenek s nyugodtan kimondhatjuk, hogy Aranyt és Petőfit ma bizony nem értjük tisztán s nem látjuk teljes nagyságukban, ha ő nem születik, hogy a kezéből vegyük két legnagyobb költőnket.³

Neki volt legfinomabb érzéke a „grandeur”, az egyéniségek nagyságának plasztikus megállapításához s biztosra veszem, ha Gyulai

¹ bukottokat, [sh.]

² politika [sh.]

³ költőiket [sh.]

később születik s nem kerül a mi szüklátkörü elméleteinknek bogaiba, megalapítja a magyar irodalomtörténetet, mint Taine a franciát.

Most azonban, midőn egy ily eredményes és munkás élet előtt állunk, a számitgatásnak, hozzávetésnek semmi helye sincs. Megindulva, lelkesen kívánok a nyolcvan éves ősz Gyulai Pálnak csendes, nyugalmas jó estét!

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Gyulai Pálról. A „Bácskai Hírlap” eredeti tárcája*, Bácskai Hírlap, X. évf. 22. sz. 1906. jan. 28., 2–4. Rovat: [tárca].

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

másodszor ünneplik az agg tudóst: Gyulai Pál 1906. január 25-én töltötte be nyolcvanadik évét

Nagyon sokan gyűlölik őt: a *Pallas nagy lexikona* szerint Gyulai Pál „kritikai működését az izlés, az alaposság, igazságos szigor és meggyőződésének semmi tekintet nem ismerő kimondása épp oly tanulságossá mint félelmessé tette, s nyíltsága sok ellenséget szerzett neki”. Gyulai élete során többször is összetűzött Jókaival, 1904-ben a *Budapesti Szemlé*ben is kikelt az íróat dicsőítő Beöthy Zsolt megállapításai ellen, amelyek Jókait egy sorba helyezik Arannyal és Petőfivel. Amint írja: „Petőfi és Arany nagy költők, Jókai csak nagy termékenységű s az elbeszélés kitűnő adományával megáldott író, a ki azonban nem igen hagyott hátra remekműveket.” (GYULAI 1904, 459.)

pecsovics: konzervatív, kormánypárti

mikor a „Hadnagy uram”-ot írta: utalás Gyulai Pál 1849-es versére

Hadnagy uram

„Hadnagy uram, hadnagy uram!”
 „Mi bajod van, édes fiam?”
 „Piros vér foly a mentére.”
 „Ne bánd, csak az orrom vére.”
 „Hadnagy uram, hadnagy uram!”
 El ne essék itt az útban.”
 „Bele botlám egy nagy kőbe;
 Szegezz szuronyt s csak előre!”
 Megy a honvéd, áll a hadnagy,
 Mély sebében összeroskad.
 „Hadnagy uram, hadnagy uram!”
 „Csak előre, édes fiam!”

Görgeyt, mint Zola Dreyfust: 1849. augusztus 13-án a magyar főszereg Világos mellett feltétel nélkül letette a fegyvert az orosz hadsereg előtt, jelezve, hogy Magyarország csupán a túlerő előtt hajolt meg, s nem adta fel az elveket, amelyekért 1848-ban felvette a harcot. Görgei Artúr (1818–1916) 1848–1849-es honvédtábornokot, hadügyminisztert másnap Nagyváradra vitték orosz hadifogságba. A bécsi udvartól kegyelmet kapott, azonban ausztriai száműzetésre ítélték. A feltétel nélküli fegyverletétel és a kegyelem miatt Görgeit árulóként tartotta számon a magyar közvélemény. Ehhez kapcsolódik, hogy amikor Gyulai Pál *Romhányi* című költői beszélyét 1874-ben közölte a *Budapesti Szemle*, két éles és a közvélemény felháborodását tükröző névtelen támadó írás jelent meg az *Ellenőr*; illetve az *Egyetértés* című lapokban. Gyulai a támadásokra írt válaszában úgy nyilatkozott: „kiemelem Kossuth valódi érdemeit s néhány vigasztaló szót intézek Görgeihez, hogy az utókor másképp fog róla ítélni, mint a jelen, de bárhogyan ítéljen, ami jót tett, az el nem veszett, amit győzelmes csatáiban kivívott, az beleolvadt a magyar nemzet sorsába, mint erő és hősi dicsőség” (GYULAI 1961, 96, lásd továbbá a szövegközlés jegyzetét). Kosztolányi párhuzama a francia történelemnek a cikk írása idején is aktuális eseményére céloz. Alfred Dreyfus (1859–1935) francia vezérkari tisztet 1894. október 15-én hazaárulás vádjával letartóztatták, megfosztották rangjától, s az Ördög-szigeten (Francia-Guyana, Cayenne) letöltendő életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték. Dreyfus elítélésében zsidó származása is közrejátszott, az ekként megnyilvánuló antiszemitizmus pedig mélyen megosztotta Franciaországot. Émile Zola a *L'Aurore* újság címlapján 1898. január 13-án nyílt levélben, *J'Accuse...! Lettre au Président de la République (Vádolom! Levél a Köztársasági Elnökhöz)* címmel tiltakozott a köztársasági elnöknel az igazságtalan ítélet ellen, ami miatt fölfüggesztett börtönbüntetésre ítélték rágalmozás vádjával. Dreyfus 1899-ben kegyelmet kapott, 1906-ban rehabilitálták.

Gyöngyösit: Gyöngyösi István (1629–1704) magyar alispán, országgyűlési követ, költő. Kosztolányi önálló írást is közöl róla 1935-ben, a *Pesti Hírlap*ban folytatásokban megjelent *Írói arckép* sorozat részeként (Tf, 41–45).

Kohárit: Koháry István (1649–1731) magyar országbíró, hadvezér, költő „grandeur”: (fr.) nagyság

A jegyző-könyvemből.

Eszmetöredékek.

Ha leírjuk a gondolatunkat és érzelmeinket szabatosan kifejeztük, úgy érezzük, mintha egy nagy kő esett volna le szívünkről s nyugodtabbak és boldogabbak vagyunk. E nyugodtságnak és boldogságnak azonban nagyon keserű utóíze van; mert amily jó annak a tudata, hogy a lelkem mélyén levő szellemi kincseket megrögzítettem a papíron, úgy hogy sirom szélén egy dicső örökséget hagyhatok hátra a világnak: épp oly fájdalmasan borzongok össze attól a gondolattól, hogy nem éltem semmit sem s az életemet elírtam. A többi ember nevet: mi kinevettük magunkat humoreszkeinkben; a Napoleonok cselekszenek s az elnyomottak küzdenek, sirnak: mi azonban minden diadalmámorunkat és könyünket kiöntöttük tragoediánkba. Aki az írás nyomában járó üres kábaságot valaha érezte, megérti mit akarok mondani, mikor a legszerencsétlenebb embernek tartom azt, ki nem hagyott elveszni egy pár érzelmet és gondolatot, mint a többi s nem élt néha balgán és boldogan, mint a tömeg.

A novellairó e gondolatomat egy színészszel érzékítené meg, ki anyja ravatalán csak színpadi könyeket tud hullatni, mert elfelejtett – sirni.

*

Minden, ami létezik, nemcsak szükséges, hanem az egyedüli bölcs dolog. Napoleonnak volt joga lemeszárolni a milliókat, mert birta: s ez bölcsen volt. De az ő gyomorrájkjának is éppen annyi élet-jogosultsága volt, mint neki, annyira, hogy meg is ölte őt. S ez is nagyon bölcsen volt!!

*

Tíz év múlva – gondolkozol és kérded, mi lesz kedveseidből, kik most körülvesznek, vajjon élnek-e akkorra, vagy a sirban

foszladoznak-e majd? Tíz év múlva – gondolkozol és elsötétül az arcod. De gondolkozzál csak tovább. Száz év múlva – mi lesz belőlük és mindenek előtt mi lesz belőled?... Ugy-e megvigasztalódtál?

*

Egyetlenegy öngyilkosság *nem* nevetséges és korlátozottságból származó: a filozófusé, ki a céltalan és üres lé[t]-harctól való csömörből semmisíti meg magát. Ez felemelő. A többi csak szánalmas korlátozottságra mutat. Ilyen a varróleány esete, ki azért ugrik kutba, mert nem eresztik el a bálba; a másik: Max Stirner¹ öngyilkossága.

*

Az ember, ha saját haláláról gondolkozik, sohasem érez félelmet, hanem inkább valami mély szánalmat és részvétet önmaga iránt. Mintha azt mondaná: Szegény, igazán mily nagy kár lesz érte!

*

A legfontosabb dolog az életben az, hogy az ember ne játssza ki utolsó ütőkártyáját, mert ha ezt kiadja, megtudja, hogy ő veszítette el a játszmát. Ha azonban magánál tartja, mindig hiheti, hogy – nyerhet. Mindig szükségünk van tehát egy pár illúzióra. És ez egyuttal érv Nietzsche ellen s a keresztény morál mellett.

*

A természetben – mondják a bölcsek és a moralisták – célszerűség uralkodik. Elfogadom. De mit szólnak e bölcsek és moralisták ahhoz az esethez, hogy az orvosnövendék a fölboncolt kutyában és macskában, melyeknek már eleve a korai halál volt a sorsuk, megtalálja a fejlődő foetusokat, a tökéletesség felé törekvő sejtek milióit s a leraktározott helyzeti energia töméntelenségét? A bölcs természetet, mely szorgalmasan fejlesztette hőjét és erejét egy be nem következett debut-re, így csapja arcul egy zöldfülű medikus!

*

¹ Steiner [sh.]

A kutyának is meg van az az erkölcsi érzéke, melyet egyesek az emberek számára akarnak monopolizálni. Az én ebem, ha valami rosszat tesz, alázatosan lábam elé kuporodik s mintegy kéri, hogy verjem meg. Mikor megkapta az ütlegét, nyugodtan távozik, előbb azonban nem. Meg van benne a büntetés szükségességének az az alanti, állati érzése és kihívó követelése, melyet Dosztojevszki Roszkolnyikovjában oly bámulatosan irt le s a tetejében abban a fölöttébb szerencsés helyzetben is van, hogy erkölcsi világának intéző urát és istenét, az embert személyesen ismeri. De mi?...

*

A közönséges emberek élvezetei is kilencztized részben szellemiek. A bourgeois-nak főjellemvonása az, hogy a jelenben nem tud élni s vagy tervezget és a jövőbe néz, vagy vissza-visszagondol az elmúlt időkre, melyek az éveknek arany kódén a költészet varázsfényében tündökölnék feléje. Ő tehát következetlenségbe jut önnönmagával, mikor a boldogságot adó szellemieket megveti és a borban, a rossz társaságban keresi a szórakozást, mely még az ő kis szükségleteit sem képes kielégíteni – ezt azonban nem tudja észrevenni s éppen ezért marad halála napjáig közönséges, orrán tul nem látó ember.

*

Azokat a fejeket, melyekben a világ megváltásának gondolata forrong, rendesen a tanonc borbélyok nyírják nyiszáló, kenetlen ollókkal – ha egyáltalában nyírás alá kerülnek.

*

Ha minden fölösleges szó, vita, ellenvetés elhallgatna a földön, beállna az abszolút nyugalom, a halál csendje. A bölcsek is egycsapásra elnémulnának s akkor megértenénk, mily döreség volt minden.

*

Ha a betegségek, az éhenhalás veszedelme s a halál bizonyossága nem lenne már születésünktől kezdve élénk állítva, életünket az unalomtól nem lennének képesek végig élni.

*

Minden embernek joga van, hogy a sorstól követelje a saját diogenei hordáját. És még is hányan nem kapjuk meg!

*

A humor esztetikai jelentőségét pompásán jelképezi egy vigyorgó koponya, mely lerohadt husának szomorú sorsán nevet.

*

Az időjárás végtelenül hat a költő kedélyére. A nagyképű biográfusoknak utasításul a következő jelmondatot adom: szép idő – optimizmus, rossz idő – pessimizmus.

*

A költő születik, a szónok lesz. A költő igazat mond, a szónoknak szabad – és kell is – hazudnia. Nem véletlen, hogy Shakespeare a tettető Antoniusnak a szónoklat egyik bámult remekét adta szájába a Julius Caesar III. felvonásában s hogy Socratest, a világ legbölcsebb emberét, híres védbeszéde után, elítélték. Megérdemelte: igazat szólt!

*

Megölni tudnám az embert, megbántani – soha. Inkább vért ontanék, mint könnyet.

*

Az ideális király hasonlatos a karmesterhez. A jó uralkodónak nem lehet kisebb becsvágya, minthogy megértse mindnyájunk lelkét és minden szívdobbanás egy-egy hangjegyet legyen abban a nagy szimfóniában, melyet vezet – és hogy jogára ne legyen egyéb, mint egy taktusverő karmesteri pálca!

*

Az élet vig, az álom szomorú. Nagyszerű intuitiója¹ a német nyelvgeniusznak, hogy a vig s az éber szót *munter*-rel fejezi ki, ellentétben az álommal, mely szomorú testvérére, a halálra emlékeztet.

¹ intintiója [sh.]

*

Vergilius, mikor „fegyvert és férfit énekel” és a danaok meg a rutulok harcáról beszél, gyakran felölti a kothurnust és erőltetetté válik. Néha azonban leesik arcáról a lárva és ekkor olvatag, lágy, sőt érzелgős lesz. S ez az igazi Vergil: a kelta, a németekkel rokon, a könnyekben olvadó. A harczaj, s a pajzsok viharos csattogásának leírásánál jobban szeretem, ha olykor-olykor busan és szentimentalisan megdobb az ő javíthatatlan német szíve.

*

A költészetben mindennek a lényege a forma. A gondolat nagyon általános valami s a tudományba való. Nézzük: miről szól a „Szózat”? A hazaszeretetről. Ugy-e, mily közönséges általánosság!? De szűkítsük a kategóriákat s fokról-fokra nagyobb mélységekig jutunk el, míg végre fülünkbe csendülnek Vörösmarty jambusai s elérkezünk a formához. Ezért nincs igazuk a formagyűlölőknek és a „vers libre” követelőinek!

*

Nem ismerek nagyobb problémát a zenéénél. A halál kemény dió, de ez már nem vonatkozik szorosan ránk s érdekelhet is bennünket, meg nem is. (Socrates.) A zene azonban előttünk sovárog, epekedik és harsog, a fülünkkel halljuk, mint valami idegen világ miszteriuma a szívünket dobogtatja meg – s mégis mindmáig nagy rejtély a mibenléte. Ne a halottakat támaszszuk fel, hanem mondjuk meg szavakban, mit irt meg pl. Beethoven a „Holdfény”-szonátában, – akkor talán közelebb jutunk majd az élet mélységeinek látásához.

*

A művészek a szerelem gyönyörüségét teljesen meg tudták értetni s engemet már nem is vonz ez a téma. Ha festő lennék, a barátság apotheosisát pingálnám meg. Két zordon, zuzmarás szakállu, izmos férfi komor szemöldökkel, összeszorított ajakkal összetenné fáradt, nehéz fejét...

*

A nők s a naiv és egyszerű leányok valóban bájosak, amint a költők lefestik őket. Ma is szerelmes tudnék lenni Opheliába, vagy Goethe Adelheidjébe; csak az a baj, hogy amint testet öltenek, mindjárt észreveszem, hogy nem tudják a helyesírást s a foguk plombirozva van.

*

A magyar leányokat az Isten igazán a maga gyönyörűségére teremtette. A német szüzek ellenben a nemsikerült professzorokból lettek. Az Ur fölkiáltott: „Ebből nem lesz doctor philosophiae, – legyen belőle leány!” És megszülettek a szőke Gretchen-ek.

*

De gyönyörű is a családi élet – messziről; olyan, mint maga a költészet. Hózivataros éjszakákon, míg köpenyünkről hullik a hópihe és bajuszunkra ráfagy a dér, megállunk egy ablak előtt, melyből aranyos lámpavilág szűrődik ki. A szoba szelided magányában két békés alak ül; az óra jár a falon, a kályha ég s mi átérezzük a társas együttlét egész gyönyörét. Jó azonban, hogy nem halljuk, mit beszél e két ember és nem látunk lelkükbe, mert tényleg unatkoznak s azt vitatják, mit egyenek másnap.

*

Nőgyűlölő lennék, de van egy asszony, ki soha sem csalt meg, akit mindig szerettem, aki mindig szeretett engemet s ő miatta szeretem az összeseket. Ez a nő: az anyám.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *A jegyző-könyvemből. Eszmetöredékek*, Szeged és Vidéke, V. évf. 26. sz. 1906. jan. 28., 2–4.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

gyomorrájkának: Bonaparte Napóleon Szent Ilona-szigetén hunyt el 1821. május 5-én, halálát gyomorráknak tulajdonították

a varróleány esete: Kosztolányi gyaníthatóan egy korabeli napihírrre utal, amelynek nem bukkantunk nyomára, vagy ehhez hasonló napi tragédiákat általánosít

Max Stirner öngyilkossága: a filozófus öngyilkosságát Kosztolányi más cikkben is emlegeti (vö. 117. és 126. szöveg), ám Stirner egy elfertőződött rovarcspésbe halt bele

foetusokat: (lat.) magzatokat

debut: (ang.) kezdet, bemutatkozás, debütálás

Dosztojevszki: Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij (1821–1881) orosz író. Egy Juhász Gyulának 1904-ben írt s olvasmányairól beszámoló levelében a fiatal Kosztolányi kijelenti, hogy „Raszkolnyikovot már diákkoromban olvastam” (KDL1, 133). Később írt Dosztojevszkij prózai munkáiból készült színdarabokról is (Sze I., 152–155; Sze II., 550–552; továbbá Szk, 119–123; valamint vö. ZÁGONYI 1990, 46–76).

Raszkolnyikovjában: Dosztojevszkij regényének 1888-as, Szabó Endre-féle fordításában a regény címe a következő volt: *Raszkolnyikov. Bűn és bűnhődés*

diogenei hordaját: vagyis diogenészi hordóját. Utalás arra, hogy Szinópei Diogenész ókori görög cinikus vagy künikus filozófus (Kr. e. 4. sz.) egy hordóban lakott a piac mellett.

Vergilius, mikor „fegyvert és férfit énekel”: Vergilius *Aeneis*ének kezdőszavai

danaok meg a rutulok harcáról beszél: Kosztolányi valószínűleg összekeveri a danausokat és a dardanusokat. A danausok az akhájak, a dardanidák a trójaiak, akik Aeneas vezetésével Itáliába hajóztak, és ott heves harcot folytattak az őslakos rutulusokkal.

gyakran felölti a kothurnust és erőltetetté válik: a koturnus eredetileg az ókori görögöknél a lábszár feléig érő vadászcipő, melyet szíjakkal erősítettek fel. Aiszkhülosz honosította meg használatukat a tragédiában, mert magas fatalpat erősítve rájuk magasabb, fenségesebb alakot adott a tragikus színészeknek. Átvitt értelemben a mesterkélttség, a színészkedés kifejezésére használják.

„vers libre”: (fr.) szabadvers; a 19. századi francia költészet megújításaként fölszabadította a verselést a hagyományos prozódiai szabályok alól

Opheliába: utalás Shakespeare *Hamlet*jére

Goethe Adelheidjébe: Adelheid von Walldorf Goethe *Götz von Berlichingen* (1773) című színművének hősnője. A dráma a maga korában nagy botrányt okozott, mivel amellet, hogy indulatoktól túlfűtött volt, a szereplők prózában, és nem versben beszéltek.

foguk plombírozva van: plombálva, tehát betömve

A becsület.

Pethes Imre tisztelői majdnem megtöltötték a színházat A becsület második előadásán is. A művész – bár határozottan indispozícióval küzdött – erőteljes, színes vonásokkal domborította ki szerepének minden nuancát, a drámai jeleneteknél hatalmas, impozáns erővel játszott és művészetéért sok-sok tapssal honorálta a közönség. A darab többi szereplő[i]ről megírtuk első alkalommal véleményünket, és azok kiegészítéseül még megemlékezünk Szamosiról is, ki az öreg, jószívű, de – az intel[li]gencia híjján – bárgyuan rossz iparost igen ügyesen kreálta, továbbá Kovách Bandiról, ki különösen maszkjával, de meg játékának jellegzetességével tűnt ki. Nagy sikere volt Szabados Gizinek, Havasi Szidinek és Szalókinak, akikkel együtt a darab többi szereplői vállvetve küzdtek ki a sikert.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *A becsület*, Bácskai Hírlap, X. évf. 26. sz. 1906. febr. 2., 3. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A becsület második előadásán is: vö. 54. szöveg

indispozícióval: az indispozíció szereplés, fellépés esetén a szükséges érzelmi, hangulati felkészültség hiánya

Kovách Bandiról: e színészre vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

Szalókinak: e színészre vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

Szemlélődések.

Érdekes megfigyelni, hogy mennyi reménnyel, szinnel, hangulattal telt meg a harc kikiáltásának évfordulóján a politika szürke és sivár perspektívája. A békegalambok természetesen élénk szállottak szelid lebegéssel, zöld olaját tartván szájukban és bár magunk sem hittünk bennök s amaz olajágakat mi magunk faragtuk és mázoltuk be a remény zöld festékével, egy pillanatra szivárványos ruhában megjelent szemünk előtt az óhajtott és várva várt béke és boldogan néztük hogyan ülünk fel a saját képzelgéseinknek. Az ujságok stilusa is egy csapásra megváltozott és ha eddig a béke kizártságáról beszéltek, most csak azt hangsúlyozták, hogy nagyon-nagyon valószínűtlen s ha jön is, a messze jövőben van.

Ez a békeünnep nagyon természetes és előre látható volt. A harcot birtuk és viseltük teljes egy esztendeig, de most, hogy visszatekintettünk rá s komolyan megfontoltuk a jelentőségét és tulajdonképpen először ébredtünk annak a tudatára, minő szivós és kitartó küzdelmet tudunk vivni, észrevettük, hogy kardunk kicsorbult, izmaink elernyedtek és vágyva vágytuk a békét.

Az ilyen felvonásközi szünetek azonban nem sok reménnyel kecsegtetnek. Mindenesetre szükségesek, hogy a harcolófelek átlássák feladatukat, jól szemügyre vegyék a fegyvereiket és ki-pihenjék magukat, békét azonban nem hoznak.

*

Azt mondják a király a nemzettel békét akar kötni.

Andrássy grófot magához hívatta s ultimátumot adott neki, melyben akarátát a nemzeti jogok teljes el nem ismerésével egyenesen kimondotta. Az, a mit a király a nemzetnek izent, parancs, még pedig katonai és katonás ellenmondást nem ismerő reglement, mely – úgy látszik – minden alkudozást kizár. A király elvárta a feleletet.

A választ a nemzet Andrássy útján a királyhoz juttatja, aki kijelentette az uralkodónak, hogy a békét megalázkodás árán nem vásároljuk meg. A fegyvert méltányos és becsületes béke esetében hajlandók vagyunk letenni, de semmisíteni vele enmagunkat: nem.

Minden a király választától függ. Előre is megjegyezhetjük azonban, hogy igen furcsa az a béke-akció, melynél a kezdő fél hátra teszi vaskeзtyűs kezeit, nehogy valahogy létrejöjjön a kibékülés: a kézfogáshoz pedig mindég két kéz szükséges, mely szabadon, békéltetőleg egymás felé nyulik.

*

A békére valóban sohasem volt kevesebb kilátás, mint akkor, mikor legtöbbet beszéltünk róla s a leszerelés sohasem kevésbé indokolt, mint most a komoly kitartás harcának megkezdésekor. Bécsben eddigelé csak taktikáztak, különböző vivó-állásba helyezkedtek, farsangi álarcokkal, üres szóbeszéddel igyekeztek megfélemlíteni, hitegetni, békére hajlitani a magyar nemzetet; most azonban, ha nem adjuk fel igaz ügyünk, ők is komolyan vesznek majd a harcot s mielőtt a háborusdi bohócruháit, csörgőit és álarcait sutba vetnék, százszor is meggondolják majd: érdemes-e egy jogon és törvényen nem nyugvó, kétes kimenetelű vállalkozásba bocsátkozniok.

A harc komolysága, melyben elmúlt percek, napok, hónapok visszatartott hatalmas energiája van felraktározva, oly nagy töke, hogy könnyelműen, kishitűen egy perc végzetes tévedése által kockáztatnunk nem szabad. Most igazán drágák a pillanatok, minden nappal hatványozódik értékök és súlyuk. S¹ ha levetjük a kardot, akkor egész Európából felénk fog harsogni a homéri kacaj, mely annyiszor gunyolta kudarcunkat, és ellenfeleink szemében nem lesz nagyobb súlyunk, mint a szinpad hőseinek, vagy a vásári bódék kikiáltóinak.

A konzervatív és gögös Le Figaro komoly tisztelettel, higgadtan ír a magyaroknak egy éves harcáról. A bécsi lapok sem tudják eleplezni az erő és a kitartás iránt érzett önkénytelen tiszteletüket,

¹ súlyuk, S [sh.]

mely a sorok között mind gyakrabban fel-feltűnik. A kitartást és szívósságot mindég tiszteljük, még ellenségünkben is.

És most ezt a sok energiát, komolyságot és sulyt, melyet annyi szenvedés és nélkülözés útján szereztünk meg, egy könnyelmű pillanat béke hangulatában eljártsszuk?

Soha! A harcot folytatnunk kell!!

*

Az elvek harcáról van szó! Ha eddig üres jelszavakról, nemzeti hiuságról s egy pár lázas fejű nemzetvezér tulkapásáról beszélt a kormánypárt, ma be kell látnia, hogy Ausztria kodifikálni akarja Magyarországnak tartományi jellegét, még pedig nem mással, hanem mi velünk az által, hogy letéteti velünk fegyverünket, mellyel egy teljes évig¹ harcoltunk ellene. A leszerelés után Magyarország jelentőségben Szerbia alá süllyedne s minden felkelése nem lenne egyéb hóbortos csetepaténál, esztelen gyerkőcök véres hajbakapásánál.

Az autokratikus hajlamu uralkodó „akárom” szavával el akarja némitani a panaszkodó, szenvedéseiben új erőre kapott nemzetet.

Itt nem 77 vezényszó megkapásáról vagy meg nem kapásáról van szó, itt Ausztria szelleme kisért. A világos fejű Ugron Gábor szellem idézése soha sem volt időszerűbb, mint most.² Ujra megjelen előttünk a szabadságtipró, francia vért ontó³ Ausztria, kit mindég úgy képzeltem el, mint egy szikár fekete köntösbe öltöztetett Lucifert, kiben még a bűn nagysága s a gonoszság nyíltsága sincs meg;⁴ a felix Ausztria, a leányait kiházásító, ki Magyarországtól is a dualizmus természetellenes frigyét csikarta ki, ez az ujkori fondor Xantippe; ez a tudományt nem ápolt, a szabad és új eszmék rózsáit lábbal tipró vasaskatona, kitől a szabadság angyal-arcu hősei szíven találva buktak hátra; igen, újra kisért ez a politikai kukta, ez az epés izgága, ez a sötétben settenkedő fekete alak, kinek csak annyiban van létalapja, amennyiben magunkat elvakíttatni és a rombolásba dönteni hagyjuk.

¹ évig [sh.]

² [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

³ osztó [sh.]

⁴ még; [sh.]

Helyes, nagyon helyes a szellemidézés: ha soha sem, most látnunk kell ki az ellenfelünk. Mert, jegyezzük meg, a magyar mindég jó harcoló volt, de nagyon rossz békekötő. A történelem tanuskodik, hogy ez volt mindenkoron a főhibája. De ez lehet a tragikuma is!

Nézzük csak hideg fővel, nyugodt szemmel a helyzetet és nyomban átlátjuk, hogy a leszerelésnek s a méltánytalan békekötésnek hívei mennyire csalódnak. A mi erőforrásaink nem apadnak ki. Bécs azonban katona és pénz nélkül nem folytathatja sokáig a harcot ellenünk, s az agg, ősz uralkodó nem enged. Ámde az emberélet véges és a nemzetek nem vesznek el, mint az egyének, mert emberi erő végleg meg nem semmisíti őket.

Az uralkodó állítólag egyenes és rövid – vagy ingelő, vagy tagadó – választ várt. Azt mondta: akarom.

Minő feleletet adjunk erre? Tanakodunk, tépelődünk.

S ezalatt nekem eszembe jut egy gyönyörű francia költemény, mely a dal főnségének a legszebb apotheosisa.

A büntető angyal megragadja a hitetlent és durván öltözve, haját cibálva a szitok szavak özönével igyekszik ezt a meggyőződését valló, egyenes lelkű embert a szelid megalázkodásra és hunyász megalkuvásra bírni azt harsogván a fülébe: akarom. A férfi összeroskad, de végül mégis felegyenesedik és könnyes arccal, bánatának s zugó haragjának mérhetetlenségében az égre fordítja sötét arcát és összetörve, de meg nem alázkodva ezt kiáltja: „Nem akarom!”

Ime itt a felelet! Ha a király ultimátumában benne volt a kihívás nyílt őszintesége, a nemzet válaszában is benne kell lenni a dac főnségének.

Az uralkodó¹ azt mondta: Akarom!

A nemzetnek csak egy becsületes válasza lehet: Nem akarom!!

Megjelenés

(K. D.), *Szemlélődések*, Bácskai Hírlap, X. évf. 27. sz. 1906. febr. 4., 1–2. Rovat: [vezércikk].

¹ uralkodo [sh.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

harc kikiáltásának évfordulóján: Kosztolányi az egy évvel korábbi, 1905-ös választások eseményeire és annak következményére utal. Az 1905. január 26. és február 4. között tartott választásokon az 1875 óta kormányzó Szabadelvű Párt vereséget szenvedett. A választási eredményeket figyelmen kívül hagyva Ferenc József a győztes ellenzék helyett, melynek nagy része 48-asokból állt, s alapjaiban kérdőjelezte meg a dualizmus rendszerét, 1905. június 18-án báró Fejérváry Géza tábornagyt, a magyar királyi darabont testőrség kapitányát nevezte ki miniszterelnökké. Az ideiglenes Fejérváry-kormányt fennállása alatt nem támogatta egyetlen párt sem, így az ellenzék által szervezett „nemzeti ellenállás” gyakorlatilag teljesen cselekvésképtelenné tette. A válságot csak a Koalíció és az uralkodó kompromisszuma révén Wekerle Sándor (és a koalíciós kormány) 1906. április 8-ai kinevezése, illetve a koalíció győzelmét hozó 1906-os választások oldották fel. E politikai és kormányzati válság során a felek közötti vitatott kérdések (az országgyűlés hárszabályának módosítása, a hadsereg vezényleti nyelve, a gazdasági különválás és a választójog) felszínre hozták a Monarchia lappangó társadalmi, gazdasági, politikai feszültségeit. A Monarchiának az európai status quóban betöltött szerepe miatt a korabeli világsajtó részletesen követte a magyarországi eseményeket.

Andrássy grófot magához hívatta s ultimátumot adott neki: gróf Andrássy Gyula (1860–1929), id. Andrássy Gyula miniszterelnök fia, magyar politikus, országgyűlési képviselő, 1906. április 8-ától 1910-ig belügyminiszter, majd 1918-tól az utolsó osztrák–magyar külügyminiszter. A politikai életbe 1884-ben a Szabadelvű Párt tagjaként kapcsolódott be.

reglement: (fr.) szabály

A konzervatív és gőgös Le Figaro komoly tisztelettel, higgadtan ír a magyaroknak egy éves harcáról: a *Le Figaro* 1826-ban alapított francia lap, melynek Kosztolányi rendszeres olvasója volt, s cikkeiben is gyakorta fölbukkan. A vonatkozó cikk valószínűsíthetően a francia lap január 29-ei számában, *Külföldön: Egy év krízis* címmel jelent meg (LAUTIER 1906).

bécsi lapok: a *Le Figaro* említett tudósítása utal a *Neue Freie Presse* történeteiről szóló cikkére is, valószínűleg az alábbira: Sz. n. 1906b

Ugron Gábor: (1847–1911) a függetlenségi pártban az 1880-as évektől vezérszerpet betöltő politikus. 1906-ban tagja annak a baloldali vezérbizottságnak, amely Andrássy Gyulának Ferenc Józseffel való béketárgyalását segitendő ült össze. Figyelmet keltett, hogy Ugron Gábor kilépett a bizottságból; cikkben is megfogalmazta heves ellenérzéseit, nyilvánosságra hozva egyúttal, hogy Ferenc József mit kér a koalíciótól, melynek nyomán Ugron az autokrácia veszélyére figyelmeztet (vö. Sz. n. 1906c; Sz. n. 1906d).

felix Ausztria: (lat.) *felix* szerencsés, boldog. III. Frigyes idejéből származik a Habsburgok jelmondatává vált mondas, „házasságpolitikájuk” kapcsán: „Míg mások háborúznak, te, szerencsés Ausztria, házasodj!”

fondor Xantippe: Xantippé Szókratész görög filozófus első felesége, a róla szóló történetek szerint összeférhetetlen, zsémbes asszony volt

egy gyönyörű francia költemény: utalás Charles Baudelaire *Le Rebelle* című költeményére, amelyet Kosztolányi *A lázadó* címmel fordított le (MK2, 76–77):

Egy mérges angyal száll, előretörvén,
És megragadja a bűnöst, karon,
Cibálja a haját s szól: „Ez a törvény.”
(Jóangyalod vagyok.) „És akarom.”

„Szeretni kell – ne fintorítsd a képed –
Társad, ha görbe is s bicegve lép,
Hogy majd kibontsd, ha Jézus jó elébed,
Jótetteid virágos szőnyegét.”

„Ez a szeretet! És ha már kihunynak
A lángjaid, gyűjtsd újra meg az Úrnak,
Ez az igaz Gyönyör s a Hatalom.”

És a kegyes angyal vad átkokat szór,
Megöklözi a hitványt, ámde akkor
A bűnös égre bóg: „Nem akarom.”

Heti levél. Az ujságírásról.

Nagy panasz van önökre, kik sok ujságot olvasnak, tisztelt olvasóim s főleg mireánk, kik ezeket a röpke lapokat az izgalom lázában alig pár óra alatt összeírjuk és minden vonzóval és csábítóval ellátjuk. Az ujság, mondja a mi közös vádlónk, eredeti[!]leg arra volt hivatva, hogy a legérdekesebb és legfontosabb eseményeket leírja, s ezáltal a különböző helyen lakó kü[!]önöző emberek között a közösséget¹ fenntartsa; ma azonban már áthágja ezt a határt s nem csak a bel és külpolitikával, törvényszékkel, társadalmi kérdésekkel, ujdonságokkal, börze-hirekkel, közgazdasággal, hanem szépirodalommal, kritikával, filozófiával egyképen foglalkozik s közli a tudósaink cikkeit s a költőink verseit egyaránt. Mindebből bizonyos napról-napra mindjobban kidomborodó felületesség származik, mely behatol a társadalom minden rétegébe és megmérteljezi az egészséges agyvelőket. Az ujságok konkurrenciát csinálnak a könyveknek s a könyvvásárló és olvasó közönségből mindég nagyobb és nagyobb rajok szakadnak ki, melyek az ujságírókat ismerik el tanító papjuknak.

Ebben az érdekes pörben a felperes nem kisebb ember volt, mint Herbert Spencer, ki a legapróbb dolgok genezisét is oly komolyan és kisérteties mélybelátással tanulmányozta. Ő vette először észre mily sok embernek van „ujság-miveltsége” s azóta használjuk ezt a frázist szélteben-hosszában.

S valóban, ha megtekintjük a mai világlapokat, megdöbbenve kell látnunk, hogy mióta az első hirlap Olaszországban a XVI. század közepén megjelent, mily szédületesen nagyot haladott a hirlapirodalom és bizony erős kísérletbe esünk, hogy teljesen elhagyjuk Verne Gyula szavait, melyekkel megjósolta, hogy a jövőben az ujság teljesen pótolni fogja a könyveket. Nem említem

¹ közönséget [sh.]

a Le Figarot, mely igazán mindenről szól kezdve a politikától egészen a versekig s a zene-mellékletekig, csak a magyar lapokra hivatkozom, az ujonnan felerdült hatalmas újsággárdára, melyben annyi változatosság, életrealitás és erő van. Alig két rövid év alatt hány új lap keletkezett nálunk s mily hamar gyökeret fogott és megizmosodott mind!

Miben van tehát az újságcikkeknek az a démoni vonzó ereje? Azt hiszem, hogy mindenekelőtt abban a körülményben, hogy nagyon elevenek, a jelenből szakítottak. Nemcsak az események újdonságát értem; természetesen ez is vonz és mindenesetre jobban érdekel, mint a história, a mi volt, mert a hirlap nem a múlttal és nem is annyira a jelennel, mint inkább a jövővel foglalkozik. Bármely cikk bizonyos vonzerővel hat ránk, ha az újságokban olvassuk. A könnyű, ugynevezett újságstílus gyakran a legbonyodalmasabb kérdéseket, melyeket egyetemi tanárok katedráikon hiába feszegetnek, érthetővé és vonzóvá tudja tenni a nagyközönség számára. A hirlapok a közművelődés érdekében eddig is bizonyára többet tettek, mint a népszerű előadások és felolvasások.

Az újság vonzó erejének főrugója azonban az őszinteség. Nem a feltétlen igaz mondás magával ragadó erejét értem. A zsurnaliszta sokszor bizony kénytelenségből és kedvetlenül is ír, nem egyszer saját meggyőződése ellenére is. Az újságolvasásánál az a tudat bűvöl meg, hogy azt, a mit olvasok, egy oly valaki írta, ki velem együtt él, sétál a corsón, rende[l] magának fröccsöt a vendéglőben és a saját ügyemet még is ördögös bűvészzel tudja a magáévá tenni. S ez majdnem mindig sikerül neki; sokszor ugyan nehezen megy, de csak addig, míg bele nem melegszi; s ha az első soroknál még kételkedik is az ügy igazságában, melyért lándsát tör, b[i]ztos vagyok, hogy mire befejezi az írását, maga is hisz és kigyullad az arca. A vérbeli újságíró végte[l]en hajlékony, olyan, mint a Barnum cirkusz kigyótestű nője. S ennyiben igazán művész!

Ezért oly igéző a friss nyomda festék szaga; ezért nincs semmiben oly hatalmas életerő,¹ mint egy jól megírt újságcikkben.

Az újságíróban azonban soknak kell lenni a tudásból is. Értenie kell m[i]ndenhez. Az emberek veséjébe kell látnia. A helyzet

¹ életező, [sh.]

felfogásához gyors ész, biztos ítélő képesség szükséges, hisz ő írja meg¹ a politika fordulatait s leplezi le a cselszövéseket és a pártok sunyi fordulatait: ő a jelen krónikása, történetirója, kinek ép oly gyorsan és biztosan kell alkalmazni² a történeti kritikát, mint a nyugalmas dolgozó szobában író³ tudósoknak. Ő is tudós. S ha ez a kijelentésem mosolyt csal ajkaidra, kedves olvasóm, tudd meg, hogy nem mindenki bölcs azért, mert nagyképű.

Az újságírótól pedig semmi sem áll távolabb, mint a nagyképűség.

Fejtegetéseim során ide jutottam. Azt hiszem, eléggé bebizonyítottam, hogy az újság korántsem oly megvetendő szellemi táp, mint azt feltüntetni szeretnék. Átfutjuk,⁴ elolvassuk és eldobjuk. Aztán pár perc múlva elfelejtjük. Ez azonban nem baj. Sohasem törekedtem arra, hogy olvasmányaimat eszembe tartsam, mert megvagyok győződve, hogy ami értékes, anélkül is lelkem részévé hasonul s ha nem, a megjegyzett és megtanult úgy is csak mint valami holt tömeg nyomja majd agyvelőmet. Felejtjük el, amit olvastunk! Tudom, hogy legkedvesebb költő[i]mnek is ez lesz a sorsa, jöllehet naponta forgatom őket; az azonban, mi bennök lényemmel egyező, szavaiknak, igazságaiknak eleven energiája elolthatatlan átalakító csatornákat barázdál a szivemen. Ez áll minden könyvre s – az újságra is.

Ne essünk tehát tulzásokba! Az újság nem csak a tartalmatlanok bibliája, hanem édesmindnyájunknak köztulajdona. Azt mondják nincsen buzgóbb újságolvasó, mint Ibsen; a jelennek a drámaírója a jelen lapjaiból a jelen tö[r]ténétét és drámáját állítja össze. És én szilárdul állítom, hogy mindnyájan sok tartalmat, költészetet és mélységet találunk az újsághasábokon, ha figyelmesen olvassuk.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél. Az újságírásról*, Bácskai Hírlap, X. évf. 27. sz. 1906. febr. 4., 3–4. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, febr. 3.

¹ még [sh.]

² alkalmazni, [sh.]

³ ró [sh.]

⁴ Átfutjuk [sh.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

első hirlap Olaszországban: ahogy *A Pallas nagy lexikonában* a „hirlap” szócikknél szerepel, a „legelső hirlap Olaszországban jelent meg. A velencei köztársaság t.i. II. Szolimán török császár ellen hadat viselvén 1536., Velencében a napi események után sóvárgó nép kíváncsiságát írott s a tanácsházban kiosztott újságlevelekkel igyekezett kielégíteni. Egy ily lapért gazetta [...] fizettetett, innen származott később a politikai lapoknak az olaszoknál Gazetta, a franciáknál Gazette elnevezése”.

Verne Gyula szavait: Kosztolányi minden bizonnyal *A XXIX. században. Egy amerikai újságíró napja 2889-ben* című tudományos-fantasztikus Verne-novellára utal

Le Figarot: vö. 58. szöveg

mint a Barnum cirkusz kigyótestű nője: Phineas Taylor Barnum (1810–1891) amerikai üzletember, cirkuszi műsorvezető és politikus. 1871-ben megalapította saját cirkuszi társaságát. 1876-ban egyesült James Anthony Bailey cirkuszával, innentől kezdve hivatalosan a Barnum & Bailey nevet viselték. Kosztolányi valószínűleg Krao Farinire utal, egy szőrös és hajlékony nőre, akit a laoszi dzsungelben találtak 1885-ben, s aki a Barnum cirkusz egyik látványossága lett. A cirkusz 1898 és 1902 között turnézott Európában. 1901 áprilisától Magyarországon tartottak előadásokat. Csáth Géza naplójában megörökítette a társulat szabadkai föllépését 1901. április 27-ei bejegyzésben. Fölsorolásában, hogy kiket látott a „csodaemberek pódiumán”, szerepel egy „tagficamító művész” is (Csáth 2013, 280–286).

Daniseffek.

(Szinmű 4 felvonásban. Irták: Nerosy, ifj. Dumas és Corvin.)

Csütörtökön a Daniseffeket adták színházunkban.

Nem tudom megérteni miért szedték le a poros polc legsötétebb zugából ezt az ódivatu orosz-francia színművet, melyet már tavaly is láttunk s akkor is ép oly hidegek maradtunk iránta, mint most.

A „Daniseffek” Dumas fils-nek egyik leggyöngébb színműve, mely annak idején is, jó ötven évvel ezelőtt, mikor az ugynevezett francia „naturalismus” tombolt Páris színpadain, csak nagyon kis népszerűsége tette szert. Akkoriban az emberek és az írók boldogok voltak, ha egy paradox tételt el tudtak hitetni a könnyen lelkesülő és hívő közönséggel s ha hus-vér emberek helyett elvont alakokat léptettek fel a világokat jelentő deszkákon. Az esprit csillogott, a dramaturgiai fogások vakítottak s a közönség a legnagyobb hazugságokat is megtapsolta.

Ma már igazságot kérünk a drámairótól s több problémát találunk a földön, mint a fellegek között. Nem hiszünk a grófnéknak, kik az első felvonásban berzenkednek a fiuk házassága ellen, ámde a IV. felvonásban már kapva kapnak az alkalmon, hogy egyesítsék fiuk kezét azzal a nőével, kit még az előbb halálos ellenségeknek ismertek. És a bárgyu és mégis olyan intelligens, érthetetlenül nagylelkű és mégis ügyetlen Osipokon is csak mosolyogni tudunk.

Ötven év nem nagy idő, de éppen elég arra, hogy egy darabot, mely nem klasszikus, végleg lejárasson. A színpad perzselő atmoszférájában,¹ – akár csak a Merkúr bolygón – sokkal gyorsabban mulnak az évek, mint a mi világunkon.

A közönség érezte ezt és az előadás végéig hideg maradt. Ma már nemcsak a népfényben mozgó alakokat bíráljuk meg, hanem a színház halvány lámpáinál is jól látjuk a jellemzett félreértés fogyatékoságát.

¹ atnoszférájában [sh.]

Pethes Imre nagy és előkelő művészetével érthetővé akarta tenni az orosz paraszt lelki állapotát s a III. felvonásban egy utolérhetetlenül megjátszott jelenettel viharos tapsokra¹ ragadott mindnyájunkat. Ő még akkor is nagy, ha a lehetetlenre vállalkozik. Jó volt azonkívül Somló Margit, Tompa, Remete és Erdőssy is.

Jámboriné figyelemreméltó alakítást nyújtott.

A rendezés dicséretre méltó volt, az összjáték, néhány zökkenőt leszámítva, jól ment.

Megjelenés

(Clon.), *Daniseffek*. (Szinmű 4 felvonásban. Irták: Nerosy, ifj. Dumas és Corvin.), Bácskai Hírlap, X. évf. 27. sz. 1906. febr. 4., 7. Rovat: Színház.

Megjegyzések

A cikk Clon. aláírással jelent meg, ami sajtóhibás formája a Kosztolányi által használt Clou. álnévnek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A „*Daniseffek*” Dumas fils-nek egyik leggyöngébb szinműve: ifjú Dumas, Alexandre Dumas (1824–1895) fia, aki *A kaméliás hölgy* című regényével vált igazán népszerűvé, színdarabokat is írt. *Les Danicheff* (1876) című darabját Pierre Newskyvel (1844–1899), az orosz származású Korvin-Krukovszky herceggel írta. A Nemzeti Színház 1878-ban mutatta be.

mikor az ugynevezett francia „naturalismus” tombolt Páris színpadain: az első igazán naturalista darabként Émile Zola *Thérèse Raquin* című művét tartják számon, melyet Zola azonos című 1868-as regényéből 1873-ban saját maga dramatizált. Francia naturalista színházról leginkább 1887-től lehet beszélni, amikor André Antoine (1858–1943) kezdeményezésére létesült egy kis párizsi társulat, a Théâtre-Libre (Szabad Színház), amely lehetőséget biztosított olyan fiatal színműíróknak és naturalista drámaíróknak, akik és amelyek akkor még sem más francia színpadon, sem külföldön nem kaptak nyilvánosságot, s amely 1897-től Théâtre-Antoine néven működött.

csak nagyon kis népszerűségre tett szert: a darab bemutatója a párizsi Odéon színházban éppen hogy nagy sikert aratott (KRAUSS 2007, 249)

esprit: (fr.) lélek, szellem

Jámboriné: e színészre vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

¹ taposkat [sh.]

A három Ajax.

(Bohózatos vigjáték.

Irta: Alexandre Bisson és J. Berr de Turique.¹

Bemutató előadás.)

„A három Ajax”, mely multkor „technikai okok miatt” elmaradt, ma először ment színházunkban. A színügyi bizottság belátta,² hogy ebben a kedve[s], genálisan szemtelen francia bohózatban nincs semmi erkölcssértő s egy kis habozás után törölte a meg nem engedett szindarabok indexéből.

Az igazat bevallva, még ez a beavatkozás is felesleges volt, mert hogy egy francia kritikusnak Zolának eltiltott könyvére mondott bon mot-ját ismétlem, – így is elég közönsége akadt, s bizony azt sem bántuk volna, ha a kihuzott részleteket is hallhattuk volna. Az intelligens ember mindég jobban bírja a sikamlósságokat elviselni, különösen ha szellemesek azok, mint a nagyképűséget s az álszenteskedést.

A „Válás után”, a „Pont-Biquet család” szerzője régi kedves ismerősünk, ki minden alkalomkor elkápráztat ragyogó szellemességével és mosolyt tud csalni ajkainkra. A Bisson-előadásoknál a jókedv a levegőben van, a nézők megengedik egymásnak a hangos kacajt is és nem tudni, min mulatnak jobban: a darabon, vagy egymás jókedvén. Minden percnél meg van a maga szenzációja. És a szemekből gyakran ki-kiszökken a nevetéstől a köny, az a gyémánt tiszta nedű, melyet csak a legnagyobb tragoedia-írók tudnak kicsordítani. Igen, uraim, ez a könny, ez a szívből felhangzó őszinte nevetés az igazi morál!...

„A három Ajax”, akárcsak az öreg Homerosnak Felemonios-a és Oiliedes-e, mindig együtt harcol – a nőkért.³ Időközben egyikük, Ernest, megnősül. Ernest azonban párisi és szeret élni. Felesége természetesen válik és régi barátjával flirtól. A férj féltékeny lesz a feleségére és a barátira, kit neje elhódításával megbizott; a nő is észreveszi az összejátszást és a válás abban marad. – Szóval

¹ Funique. [sh.]

² belátta, [sh.]

³ nőkre. [sh.]

a szokott házasságtörési farceok motivumainak és jellemeinek másaival találkozunk. A bohózatíró végül,¹ mikor jól pellengére állította a nagyhangú frázisok hirdetőit és a törvény, a házasság, szerelem és hűség apostolait, kompromisszumot kötött a szereplőkkel a szeretet és megértés nevében, de azzal a fentartással, hogy ezt a tarka életet ne vegyék nagyon komolyan.

Ez a cselekmény a[l]ig három óra alatt játszódik [le]: s ez idő alatt a[l]ig szűnt meg a derűtség s a kacagás. A francia bohózatírók valóságos ezermesterek a hatások elérésében és a helyzetek kiaknázásában.

Az előadás, jöllehet a sugónak ma nagyon kemény dolga vo[l]t, többé-kevésbé jól ment. A szerepüket ugyan többen nem tudták: a főszereplők azonban teljesen megfelelők. – Különösen Havasi Szidiről kell megemlékeznünk, kit a közönség nyílt színen kétszer is kitapsolt s Körmendy Kálmánról, ki ezuttal egyik legsikerültebb alakítását nyújtotta. Jó volt azonkívül még Szabados Gizi, Somló Margit és kis szerepében Étsy Emilia is, ki ma is sok frissességgel, természetesen és művészien játszott.

A szereplőket felvonásközökben többször hívták a lámpák elé. A ház megtelt.

Megjelenés

(Clou.), *A három Ajax. (Bohózatos vigjáték. Irta: Alexandre Bisson és J. Berr de Turique. Bemutató előadás.)*, Bácskai Hírlap, X. évf. 28. sz. 1906. febr. 6., 4. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A három Ajax: eredeti címe *Les Trois Anabaptistes* (*A három anabaptista*, 1904), amely Alexandre Bisson (1848–1912) és Julien Berr de Turique (1863–1923) francia írók, drámaírók közös darabja

bon mot-ját: (fr.) szellemes megjegyzését

A „Válás után”, a „Pont-Biquet család” szerzője: Bisson *Les Surprises du divorce* (*A válás meglepetései*, 1888) című, Antony Mars (1861–1915) francia drámaíróval közös darabja megjelenésének évében színre került a Várszínházban. *A La famille Pont-Biquet* (1892) szintén francia bemutatója után rövidesen szerepelt a Nemzeti Színház műsorán.

Homerosnak Felemonios-a és Oiliedes-e: helyesen: Telamóniosz (Telamón fia) és Oileidész (Oileusz fia), azaz „nagy” és „kis” Aiasz, vagy lationosan Ajax

farceok: (fr.) *farce*, vásári komédia

¹ végül, [sh.]

Heti levél.

A kacérság.

Egy év előtt külföldön vegyes és mindenekfölött unalmas társaságban,¹ hol mindenki unatkozott, még az asztalon szomoruan lobogó lámpa is, a leányok, kik különben engem különcnek és az aprólékos kérdések lelkiismert buvárának tartottak, megkérdezték tőlem miért kacérok a nők s miért nem kacérkodnak például a férfiak. A kérdés erőltetettnek és nevetségesnek tűnt fel nekem, de, bevallom, zavarba jöttem, mikor a választ meg kellett reá adnom. Később azonban, hogy komolyan fontolóra vettem s eltöprenkedtem élettani és lélektani magyarázatán, mind inkább háttérbe nyomult a nevetséges oldala és nagyon érdekesnek, mélynek és komolynak mutatkozott.

Miért kacérkodnak tehát önök bájos hölgyeim s miért² oly komolyak önök uraim még a szerelem lázában is, mikor szakálasan, fejükben komor gondolatokkal szembekötösdit és orronverőcskét³ játszanak ideáljukkal? Azt felelhetnék, hogy erre már megadták a feleletet ama rimben író⁴ egyének, kik lírai költő⁵ néven ismertek.⁶ Csakugyan; ámde most nem eme fent nevezett érdekes egyéniségek panaszaírói, hanem a mi kérdésünknek egyszerű s még is [l]ehetőleg tudományos magyarázatáról van szó. Most nem elégszem meg azzal⁷ a magyarázattal, hogy a nő természete a kacérság s a férfié nem; ezuttal éppen ennek igazolásáról van szó, melyet talán sok olvasóm e hosszadalmasnak és bakafántoskodónak látszó fejtegetés rovására a kérdés egyszerű megoldásának tart. Nem ugy van!

¹ társaságában, [sh.]

² miért [sh.]

³ orronverőcskét [sh.]

⁴ rimbeníró [sh.]

⁵ líraiköltő [sh.]

⁶ névenismertek. [sh.]

⁷ arról [sh.]

Mindenki tudja, hogy ma már bölcseletileg és élettanilag be van igazolva, hogy a nő természete a hűség, a férfié a hűtlenség. A nő odaadó, szenvedő; a férfi csapodár és ledér. A drámák ezer és ezer ilyen nő ideált állítanak elénk, a hű és férjük mellett holtig kitartó nők alakjában. Hű férfit azonban vajmi ritkán látunk ábrázolva; Othello is csak megcsalt férj. A férfiben a természetes a hűt[]lenség. S itt van a női kacérságnak szülő oka. A nő belátja, hogy őt mily igaztalanul játszotta ki a természet és próbál védekezni kegyetlen törvényei ellen; azt hirdeti, hogy nincs szüksége a férfire, kiről előre tudja, hogy ő vele vajmi ritkán éri be egy hosszú életen át, ellöki magától, kétszínüsködik. E durcás alakoskodás a kacérság. A férfi azonban nem játszhatja el e játékot, mert ő természeténél fogva hűtlen és csapodár. – Ha alakoskodnék önmaga parodiája lenne. – Innen származik az a végtelen komikus hatás, mikor a bohózatírók kacér férfiakat léptetnek fel a világokat jelentő deszkákon. Gondoljanak el kérem egy kacér közvádylót, kórorvost, vagy bankigazgatót!

A kacérságnak van azonban mélyebb jelentősége is; benne látom a szegény, minden tekintetben nekünk kiszolgáltatott nőnek aktivitását abban a nagy harcban, melyet a férfi és nő több ezer év óta viv egymással s tényleg ez az öntudatlan védekezés és harcrahívás az, mely a nőt mindennek felett jellemzi. Ez a furcsa védekezés meg van minden társadalmi fokon, minden műveltségi viszonyok közt élő nőkben, a vadaknál s a legműveltebb angol lady-nél egyaránt, sőt – bocsánatot kérek – még az állatoknál is. Ki ne tudna a kacér galambokról s az enyelgő oroszánokról?

A női nem tehát, hogy tétlenségre kárhoztatását bizonyos tekintetben ellensúlyozza, kerékkötőként lép fel a szerelem vásárán és a bájaira üres ígéretekkel és hazug frázisokkal alkudó férfit alaposan megvárakoztatja és kikoplaltatja, másszóval kacérkodik vele. S ez nekem annyira természetesnek, bölcsnek és végtelenül mélynek tetszik, hogy hajlandó vagyok a nem geniuszának betudni, kiről Schopenhauer beszél: ez a nemnek harcias és furfangos védekezése, mely minden nőben benne van s mindegyik tudja, mint a madár a repülést, anélkül, hogy tanulná. A legbutább, orrán túl nem látó liba is okos a viszonyok megkötésénél és lovagjának ugyancsak sokat kell sóhajtoznia, míg megkapja ajkáról az első

szüzi csókot, mert a leányka nagyon jól tudja, hogy a vásár előtt ő diktálja a feltételeket azután azonban nem. Tárgyamnál fogva – legmélyebb sajnálatomra – nem beszélhetek egészen világosan, de azt hiszem így is megért a kegyes és bölcs olvasó.

Ebből származik a nőnek végtelen ébersége és gyors körütekintő képessége, melyet a férfiak annyira bámulnak. Nekik szükségük van minderre, hogy gyorsan felismerjék a helyzetet s a férfit, kire az életüket bizzák. Ez a női érzelem, melyet én tapintatnak szeretnék nevezni, szintén azon fegyverek közé tartozik, a hová a kacérság, ezekkel harcolnak ők, az elnyomottak, mi ellenünk.

S a harc komoly és késhegyig menő: az ő egyetlen aktivitásuk.

A nő a szerelemben mindenütt szenvedőleges szerepet játszik. A férfi öleli s azt mondják róla, hogy ölelkezik; csókoljuk s azt vetik szemére, hogy csókolózik. Később azután még nagyobb gondok sulyosodnak a nőre.

A galádul elhagyott anyákról sokat olvashatunk az ujságokban s a regényekben. A szoptatás, a gyermeknevelés, sokszor a kenyérkereset tisztán a vállaira nehezedik s míg a férfi újabb kalandokra vadászik, ő szeliden és nyugodtan tanítja fiát az első imádságra s a természetében levő állhatatosságnál fogva panasz és szemrehányás nélkül jóvá teszi a másik nem könnyelmű mulasztását. Rossz apákról gyakran hallunk, az anya azonban természetszerűen jó. Ezért vonzódik a gyermekek kilencetized része inkább az anyjához, mint az apjához, s ezért dalolják meg a költők oly ritkán az édes apjukat.

Ime, itt van a kacérságnak jelentősége! A nőnek egyetlen védőfegyvere, a tétlenségre kárhoztatottnak egyetlen tette. Helytelenül ítélnék tehát azok, kik egy-egy ártatlan leánynak kacérságából gonosz és ravasz természetére következtetnek s mindjárt készek lesújtó ítéletükkel; és igaztalanok a költők is három rőfös panaszukkal és vigasztalhatatlan bánatukkal, mert a kacérság oly tiltó szó, mely ígér és boldogít.

A nő és férfi közti harcban a férfié a győzelem s a nő diadala a legyőzetés. – Erre azonban a nőnek kell megadni a jelt, a harci riadót. S ez a jel, ez a harci riadó a sokat megszapult, megkönnyezett és mégis oly kedves és áldott kacérságnak leplezett őszintesége.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél. A kacérság*, Bácskai Hírlap, X. évf. 33. sz. 1906. febr. 11., 4. Rovat: Napi hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Othello: Shakespeare drámájának címszereplője

a nem geniusának betudni, kiről Schopenhauer beszél: utalás Schopenhauer *A nemi szerelem metafizikája* című írásának egyik fő gondolatára (SCHOPENHAUER [é. n.], 113)

Heti levél.

Heine.

Kérem, igen tisztelt szobor-bizottság, ne siessen oly nagyon szobrot emelni az én kedves poetámnak. Ötven évig csendesen pihent párisi sirjának fehér márványlapja¹ alatt és nagy Németországban egy szobor sem hirdette dicsőségét; valóban kár lenne, ha most megfosztanák őt a martírság szentségétől és nagyképű irodalomtörténészek sületlen beszédeikkel kinoznák² érc-füleit. Látják, nekem így tetszik Heine: kóboran, számkivetetten. Életében nem volt hazája, a halála után sem legyen. Azt hiszem, hogy ez jobban illik hozzája s ünneplésnek is méltóbb és szebb, mint a másik. Lelje meg a honát ott, ahol legjobban szeretik és keresse bolyongva, remélkedve a menedékhelyét, mint népe ezrek óta. Ne nevezze őt magáénak egy nemzet sem, ne legyen senkié, hanem mindnyájunké, az egész emberiségé!

Ez a gondolat jutott eszembe, mikor láttam, hogy a magyar sajtó mily nagy lelkesedéssel ír róla mostan is. Heinének nálunk oly ünnepeltetésben volt része, mint kevés nagy költőnek és azt hiszem, nem csatalkozom, ha ennek okát éppen abban a sokoldalúságban és végtelen simulékonyságban lelem föl, mely Heinének zsidósága révén egyik legjelesebb képessége volt. Az ő költészete oly szívárványosan sok színű, hogy valóban arra van hivatva, hogy a világ költője legyen.

A félreértések elkerülése végett előre is megjegyzem, hogy nem felekezeti kérdéseket bolygatok. Nagyon jól tudom, hogy az én bánatos mosolyu költőm egyformán gunyolta Jehovát, Jézust, Mohametet és Jupitert, de el nem hallgathatom azt sem, hogy Heinét zsidó voltának figyelembevétele nélkül csak nagyon nehezen érthetjük meg.

¹ márványlapja [sh.]

² kinozzák [sh.]

Mindenekelőtt nézzük azt a végtelen sokoldalúságot, mely írásait jellemzi! Olvassuk át a prózai könyveit és csodálkozásunk lapról-lapra fog nőni, ha látjuk, hogy ez a bűvös szavu lantos, hogy bírja a szó művészetét, a fecsegés bűvészetét. Heine azon emberek közé tartozott, ki csak szórakoztatni tudott, untatni sohasem. Akármit beszélt, vonzó és érdekes volt. Igazi vérbeli újságíró vala még akkor is, ha kötött nyelven irt; ő az újságíróknak atyamestere. S ez a kiváló hajlékonyság, ez a speciálisan újságíró talentum héber voltára vall. Költészetében, prózai munkáiban könnyen lángra gyul s örök becsü munkáit oly gyorsan és olyan kevés nagyképűséggel írja meg, minthogy ha egy újság-cikket róna le. A lelkesedése hirtelenül felvillanó s gyorsan kialvó volt, valóságos szalmaláng, de mégis gyönyörűen ragyogott.

Meg van azonban benne ezenkívül a héber népnek nagy cinizmusa is. E[ll]őtte nincsen semmi szent. Mint valami fürge, élelmes újságíró befurakodik a koronás fejedelmek titkaiba, a női boudoirrok intimitásaiba és kiméletlen igazságossággal lerántja a leplet a kétszínűsködésről s az alakoskodásról.

De Heine nézeteiben is halála napjáig zsidó volt; a kereszténység vajmi keveset változtatta meg. Mindenek előtt imádta Napoleont, ki a ghetto falait bezuzta s az egyenjogusítás elvének hirdetésével nagyon sok hívet szerzett a német zsidók között is. Heine a leplezett, de soha el nem fojtott fajszeretettől vezettetve állt Napoleon mellé s védelmezte őt halála napjáig kardjával, az ő vékony és éles acéltollával. Ugyancsak hasonló indokokból lépett a politika harcporondjára és esett el saját kardjától általszurva.

Mert őt iten is¹ kísérte fajtának végzete. Nem tudott politizálni, a mint a zsidók sem voltak képesek államot alkotni. Gyöngé és ingatag volt, nagyon is törékeny és finom ahhoz, hogy harci vértet hordjon. Ezért kellett neki Párisban idegen földön, idegen emberek között meghalnia s azért van kitéve ma is az ostobák és lelketlenek gyanusításának.

Mindenekelőtt azonban az ő humora mutat vissza legélénkebben zsidó voltára. A humor azon népeknél fejlődik ki leginkább,

¹ a [sh.]

melyek hatalmasok, nagyon sok¹ küzdelmet és szenvedést állottak ki. Nem véletlen az, hogy Europa népei között a humoristák tekintetében a sokat küzdött angol és a szenvedő orosz vezet. Ahhoz, hogy egy nép a földi dolgok fonákságán jó izüen, bölcsen nevetni tudjon sok intelligencia, nagy kultúra és számtalan megpróbáltatás kell. Innen érthetjük meg azt a gunyolódási kedvet, a humorhoz és a nevetéshez való nagy hajlandóságot, mely a zsidó népben nagyobb mértékben van meg, mint bármelyikben.

A sajátyszerű érdekes humort, mely finomság és mélység tekintetében nem éri utol az angolét s az oroszét, mert vaskosabb, de mindenesetre találóbb és igazabb, ezt a csiklandozó enyelgést, ezt az évődő cs[i]pdelődést Heine bevitte az irodalomba s megadta neki a polgárjogot. Költő oly sok embert még sohasem támadott meg és tett nevetségessé, mint Heine, mégis ellenségei alig szerettek valakit annyira, mint őt. Heine sokszor durván élcelt, de nálánál senki sem tudott finomabb lenni a durvaságokban. Nagyon értette a nevetés művészetét s annyira komolyan gondolkozott, hogy semmit sem vett tul-komolyan...

Ezért, ezért üdvözöl most tégedet² a magyar ujságíró, Heine Henrik és kéri, hogy az érted lelkesülők ne állítsanak neked szobrot; ezért köszöntelek most téged te dicső német, te poeta laureatus, ki haldokolva még egyszer felegyenesedtél matrácsirodból s a ködben, sötét októberben áthajoltál hozzánk, hogy megcsókold szent vértanuink véres homlokát; kiket a³ császári pribékek úgy ütöttek le, mint a kóbor ebet; ezért áldom most az emlékedet te szomoru poétám, te holdsugár-lovag, ki először tanítottál meg a szerelemre,⁴ a lelkesedésre s az életre. És ezért áldom most emlékedet és kérem – minden pose nélkül – legyen a neved szent minden emberfia előtt, kinek szíve és esze van.

¹ nagyon s sok [sh.]

² tégededet [sh.]

³ s [sh.]

⁴ szerelmre, [sh.]

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél. Heine*, Bácskai Hírlap, X. évf. 39. sz. 1906. febr. 18., 5–6. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, febr. 17.

Megjegyzések

Kosztolányi ifj. Brenner Józsefnek, azaz Csáth Géának 1906. február 22. körül írt sorait a levelek kritikai kiadásának sajtó alá rendezői ezzel a nem sokkal korábban megjelent cikkel hozták kapcsolatba. Föltevésük szerint Csáth úgy vélte, a Heine-írás utolsó bekezdése az ő korábbi, Bródy Sándor sikertelen öngyilkossága kapcsán közölt írásának (mely egyébként egy lapszámban jelent meg Kosztolányinak szintén Bródy öngyilkossági kísérletéről írott *Heti levelével*, vö. 33. szöveg) retorikai megoldását koppintja le. Kosztolányi kiengesztelőleg írja: „Szó a mi szó átolvastam – újra nagy gyönyörűséggel – a Bródy cikket a B[ácskai]. H[írlap]. szerkesztőségében és csakugyan észrevettem, hogy hatással [...] lehetett reám”, ugyanakkor hozzáteszi: „határozottan emlékszem, hogy Jean Paulról szóló gyászbeszédében Börnének szintén hasonló passzus van; az ilyen tegeződő aposztrofálások s egymásba szőtt-font mondat-láncok közismert fogásai az íróknak”, jöllehet a békülés jegyében szavainak élet rögvest tompítja is: „Megjegyzem nem lehetetlen, hogy a te írásod nélkül nem jut eszembe, hogy használjam.” (KDL1, 460, valamint lásd a hozzá fűzött jegyzetet: 462–463.) Csáth méltatlankodását, melynek nem ismert levelében ad hangot, unokatestvére alig másfél évvel korábbi heves egyetértése is fokozhatta, mikor felhívta Kosztolányi figyelmét egy Baudelaire-versfordításának név nélküli közlésére a történetesen Bródy által is szerkesztett *Jövendőben* (KDL1, 222–229, 231, 268).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

igen tisztelt szobor-bizottság: Kosztolányi jelképesen a költőnek szobrot állítókhoz szól. Ahogy arról a *Pesti Hírlap* hírt adott: „A hamburgi irodalmi társaság, amely körülbelül kétezer tagot számlál, érélyes akció indítását határozta el, hogy Heine Henriknek végre szobra legyen Hamburgban. E célra a közel jövőben nagyszabásu gyűjtést indít meg.” (Sz. n. 1906e, 14.)

láttam, hogy a magyar sajtó mily nagy lelkesedéssel ír róla mostan is: Heinrich Heine halálának 1906. február 17-én volt a jubileuma, s ennek alkalmából a *Pesti Napló*ban is olvasható hosszabb írás az életéről (SURÁNYI 1906)

Életében nem volt hazája, a halála után sem legyen: Heine zsidó származása, politikai nézetei s a német cenzúra miatt 1831-ben Párizsba emigrált, s haláláig ott élt

prózaí könyveit: elsősorban a négykötetes *Útiképek*re utalhat itt Kosztolányi. Babits Mihálynak írt levelében már 1904-ben a prózaíró Heinét emlegette a költő ellenében (KDL1, 203).

újságíróknak atyamestere: Heine több cikksorozatot is írt, amelyeket később egybegyűjtve kiadott. A francia új rendről érkező írásait *Francia állapotok* címmel jelentette meg. Majd két érkekezést közölt a német kultúráról *A romantikus iskola*, illetve *A németországi vallás- és filozófiatörténethez* címmel. A kötetek a francia néphez szóltak, és eredetileg franciául jelentek meg. 1840–1843

között a francia életről, kultúráról és politikáról közölt cikksorozatot, amelyet *Lutezia* címmel jelentetett meg 1854-ben.

imádta Napoleont: Heine *Ötletek* című prózaművében vall Napóleon iránti vonzalmáról is. Kosztolányi főttebb hivatkozott levelében írja: „Nietzsche nevét, ki akkor még az örökké valóság méhében szendergett, majdnem kiírja s a világtörténelmi eseményeket mindég abból látponból [!] nézi, melyből Napoleont a legnagyobbbnak látta. Nem véletlen, hitem szerint, hogy Heinenek és Nietzscheének közös ideálja volt: Napoleon.” (KDL1, 203.)

ki a ghetto falait bezuzta: Kosztolányi jelképes megfogalmazása arra utal, hogy azokban az országokban, ahol a napóleoni háborúk alatt a császár konzulátust hozott létre, s ahol a Francia Birodalom győzelmet aratott, Napóleon igyekezett a francia forradalom szellemében a zsidóknak is szabadságjogokat adni, s áthágott olyan régi törvényeket, amelyek területileg és társadalmilag elválasztották a zsidókat az adott ország lakosságától

poéta laureatus: (lat.) koszorús költő

matrácsirodból: a fekvő beteg Heinenek a „Matratzengruft” saját nyelvi leleménye volt a *Romanzero* (1851) című versgyűjteménye utószavában: „kein grünes Blatt rauscht herein in meine Matratzengruft zu Paris” („egy zöld levél se susog ide párizsi matrácsiromhoz”). Heine ekkor már három éve ágyhoz volt kötve. (A *Pesti Napló* fent említett cikkében is ugyanez a jelző szerepel: „Nyolc évig feküdt »matrácsiromban«” [SURÁNYI 1906, 2].)

októberben áthajoltál hozzánk, hogy megcsókold szent vértanuink véres homlokát: Kosztolányi Heinenek a magyarországi eseményekről írott *Im Oktober 1849* című versére céloz, amelyet később *1849 októberében* címmel fordított le (MK2, 15–17)

Heti levél.

Honfibu.

Lámpagyújtás idején szomoruan gubbasztva ültünk a szoba egyik még világos zugában hároman, magyar fiuk és eltompult kedéllyel néztük egymás arcát. Kifogytunk a szóból, a politizálásnak vége volt. A düh fe[l]lobogása, a szenvedély fogcsikorgása fáradttá és elfásulttá tett mindnyájunkat és némán adtuk át magunkat az alkonyat árnyaival együtt leszálló csüggedésnek. Mintha valami ólomteher nehezedett volna a mellünkre, mintha összeláncolt kézzel és lábbal szaladni akartunk volna – és nem birtunk! Mi az oka ennek, kérdeztük, miért dalolta meg Petőfi a szerelem, a legáltalánosabb emberi érzelem mel[l]ett a hazát, miért halt meg Jókai a h[a]za nevével ajkán s mért üli meg most a mi lel-künket az a ködös, fojtó érzelem, melynek nevét nem is merjük kimondani? Nem tudtunk felelni kérdéseinkre, de éreztük, hogy az, a miért szenvedünk, valami nagy, rajtunk kívül való s a bánatunk oly mély és igaz, hogy gyökerét nem egyéni életünk kicsinyes érekkörében, hanem rajtunk túl, a metafizikában kell keresnünk.

Megfelelek tehát a kérdésre, ha megengeded, hogy tollamra vegyem a honfibu, te bölcs férfiu, te a jövőnek dicső apostola, ó képzett péklegény, ki a pálinkás bolt gőzében Marxról és Engelsről beszélsz s ha nem lesz semmi kifogása ellene önnek sem méltóságos uram, ki ma a haladó párt keretében lenéz bennünket, mert ő jelszavakért harcolunk. Esedezem, hallgassanak meg figyelemmel és türelemmel.

Észrevehette mindenki, hogy a honfibu azonos azzal a fájdalommal, melyet akkor éreztünk, ha valamit elvesztettünk, vagy ha rutul becsaptak bennünket. A veszteség és az önvád érzése ez. Mindnyájan egy nagy tőkének, egy óriási energia-halmaznak, a multnak hordozói és fejlesztői vagyunk, melyet az apáink, a nagyapáink szót[l]anul hagynak reánk, midőn örök álomra hunyják szemeiket. Ez az óriási energia, melyért a multban oly sok könny

és vér hullott, a jelenben a miénk s úgy kell véle sáfárkodnunk,¹ hogy növekedjék.

Vizsgáljuk meg már most, miért oly drága ez a hagyomány, miért oly féltett a nemzeti lét, a faji je[l]leg, melynek megőrzéséért annyi és annyi vér csurgott el a harcmezőkön? Mi az értelme a honfibunak és a hazafiságnak? A kérdés megoldása egyszerű. A hazafiság, – nem a hepciáskodó és tüntető, de a fajt féltő és őrző, – népies kifejezése annak a mély, bölcséleti ig[a]zságnak, hogy az ember egyéni életének megsemmisülése után továbbra is él a fajban.

Az ember, nézetem szerint, sohasem képes arra a filozófiai magaslatra emelkedni, melyet Schopenhauer foglal el, honnan nyugodtan tekint a koporsókra s büszkén hirdeti, hogy a halál nem ül d[i]adalmat a fajon. Nekünk támasz, [j]elkép, zászló kell. S ezt a hazafiság, a faji öntudat adja. Nekem nagyon közönyös az, hogy a zulukaffer vagy a khinai él-e akkor, ha én a férgek lakomáján leszek majd, hisz ezek rám nézve nem is emberek; de b[i]zonyy mondom, hogy nyugodtabban megyek aludni, ha tudom, hogy egy szelid arcu, nagybajuszos magyar ember veti meg utolsó ágyamat s azután napról-napra viru[l] tölgyerőben, kevélyen az a nép, melynek minden egyese az anyámnak, az apámnak, saját arcomnak hasonmása. Egyéni életem fennmarad a fajban, – a magyar fajban.

Ez a faji öntudat azután kitolja az arasznyi egyéni élet korlátait a multba és a jövőbe s egyetlen kapocs [l]esz, mely a jelent a multtal s a jövővel összeköti. Az apánkat, anyánkat ismerjük, a nagyapánkról is tudunk egyet-mást, de az ükapáink életéből alig sejtünk valamit is. Az az egy azonban bizonyára biztos, hogy minő nemzetiségű vo[l]t.

S ez a gondolat azután szorosan összeköt a fajjal, a mult időkkel, melyekkel csak annyiban vagyok vonatkozásban, hogy ilyen meg ilyen fajhoz tartozom. Ebben van a faj óriási jelentősége. S épen így vagyunk a jövővel. A fiamnak arcát, lelkületét ismerem, esetleg az unokámét is, ámde déd- és ükunokáimat, a tizedik és huszadik generációt is csak annyiban, a menny[i]ben tudom, hogy a fajom fenn fog maradni s ők az én szokásaim szerint élnek,

¹ sáfárkodnuk, [sh.]

ugyanazt a nyelvet beszéljük mint én, ugyanazokat a könyveket olvassák és ételeket eszik. Látják, igen tisztelt szociologus uraim, én soha sem tudok jó izűt enni, ha a sótartómban nincsen vörös paprika: ez pedig csak nálunk van. Önök erre természetesen azt mondják, hogy naivság; én azonban azt felelem, hogy édes költészet és mély igazság.

A hazafiság nagy és komoly jelentőségét legékeesszólóbban bizonyítják azok az öngyilkosságok, melyet a nagyok a hazáért követtek el. Egy Cato, egy Széchenyi esete, kik hidegen, megfontoltan, nem egy perc önkivületében, hanem fajuk megsemmisülésének rettentő tudatában emeltek maguk el[l]en fegyvert, arra mutat, hogy az egyén, ha fajának létét biztosítva nem tudja, haszontalannak ismeri fel földi fáradozását s az életet önkényesen veti el magától.

Ennek a nagy bánatnak árnya kísértett ottan a szürkülő szobán, mikor három a hazafiság lényegén tépelődünk s nem tudtunk nyitjára jönni, mert eszünket elhomályosította a bánat és szenvedély. Csak rontani, ölni és átkozódni szerettünk¹ volna, nyíltan és főnségesen, ahogy a magyar balladáknak halványarcu leányai, hogy jöjjön átok a bajszerzőkre, italuk apadjon ki, mosdóvizük váljék vérré, alvó párnájuk tüskévé és hagyja² őket szeretlenül a nagy és igazságos Isten. Később azonban magam is elmosolyogtam hevességünkön s a láztól még forró fejemben lassan-lassan kialakultak ezek a gondolatok, miket siettem megírni e „Heti levél”-ben.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél. Honfibu*, Bácskai Hírlap, X. évf. 46. sz. 1906. febr. 25., 5–6. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, febr[.] 24.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

miért halt meg Jókai a haza nevével ajkán: Jókai Mór 1904. május 5-én hunyt el Budapesten. Tápay Szabó László 1904-ben Jókairól kiadott könyvében föleleveníti Beöthy Zsolt szavait Jókai halálának másnapján: „Alig egy órával halála előtt, talán utolsó szavaiul hallottam haldokló ágyán ezt a két nyilatkozatát: *Az Isten áldja meg a királyt! és Lesznek még nekünk vigabb napjaink is!* – Ezeket a szavakat úgy hallottam, úgy értettem, mint a Kölcsey imádságának visszhangját a házára vonatkoztatva, a ki vig esztendőt kér a magyar nemzetre!

¹ verettünk [sh.]

² ne hagyja [sh.]

Ugyanennek az elhozatalán munkálkodott Ő is félszázadnál hosszabb időn át.” (SZABÓ 1904, 237–238.)

te a jövőnek dicső apostola, ó képzett péklegény, ki a pálinkás bolt gőzében Marxról és Engelsről beszélsz: a „képzett péklegény” nyilvánvalóan a tájékozott munkást képviseli Kosztolányi cikkében, aki ismeri és vallja Karl Marx és Friedrich Engels elveit

Schopenhauer [...] hirdeti, hogy a halál nem ül d[i]adalmat a fajon: utalás a filozófus azon nézetére, amely szerint „lényegünk veleje meg nem semmisíthető; [...] e lényeg a fajban fönmarad” (SCHOPENHAUER [é. n.], 124).

zulukaffer: a zulu (régiesen zulukaffer) Dél-Afrika régiójának egy népcsoportja

Egy Cato, egy Széchenyi esete: Marcus Porcius Cato Minor (Kr. e. 95–46) római politikus, szónok, író a polgárháború során a római szenátus és a köztársaság védelmezőjeként Pompeius oldalán állt Julius Caesarral szemben, s Caesar győzelme után öngyilkos lett. Gróf Széchenyi István 1860. április 8-án Döblingben főbe lőtte magát, nem sokkal azután, hogy az osztrák rendőrség politikai összeesküvést sejtve házkutatást tartott elmeorvosintézeti szobájában, lefoglalva iratait.

magyar balladáknak halványarcu leányai: a Kosztolányi által említett átokformulák a Fehér László vagy Fehér Anna néven ismert ballada fordulataihoz állnak legközelebb

A boszorkány.

(Dráma 5 felvonásban. Irta: Sardou Victor.)

A francia irodalomtörténészek régen leszámoltak már Victorien Sardouval. A közönség azonban nem. Az ősz műtészek százszor kimondhatták, hogy M. Sardou „insincere” erőltetett és művésztelen, Páris most is rajongó tetszéssel fogadta új vigjátékát a la Piste-et és tapsol a színpad titkai e nagy ismerőjének.

A boszorkány sikerének kulcsa is ebben van. Csupa fényes, izgatón jelenet vonul el előttünk telve színpadi hatással, beragyogva fénnel, a számító ész fagyos csillámával. A probléma, a lélektan mind mellékes Sardou szemében: a fő a hatás. Ez a bravour[o]s drámaíró képes megtoldani a tragoédiát egy felvonással, megsérteni a lélektant, hogy egy pompás jelenetet rögtönözzön. Alakjai bábok, melyekkel szabadon operál a célja érdekében. Szóval M. Sardou ezermester és nem költő. Bűvész és nem művész.

Az izgatón felvonások azonban megtették a maguk hatását. Hozzá járult ehhez az – és ezt hangsúlyozom, – hogy az előadás meglepően jól ment, mely a jeles, műértő és fáradhatatlan rendezőnek, Tompa Kálmánnak¹ érdeme. Tompa egyébképen Don Enrique szerepét a tőle megszokott precizitással játszotta. Pataki Riza játékában ma sok kedv, erő és [i]h[l]et volt s bár a hevesebb kitöréseknél gyakran cserben hagyta a hangja, alakítása nagy buzgalomról tanuskodott. Felvonásközökben őt és Tompát többször hívták a lámpák elé. Fáy és Kovács szintén jók voltak; Tóth Antal és Szalay Gyula mint spanyol inkvizitorok nagyon emelték a darab sikerét.

A kis közönség egy jó színelőadás em[l]ékével megelégedetten hagyta el a színházat.

¹ Kálmán-nak [sh.]

Megjelenés

clou., *A boszorkány*. (Dráma 5 felvonásban. Irta: Sardou Victor.), Bácskai Hírlap, X. évf. 46. sz. 1906. febr. 25., 8. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Victorien Sardou: (1831–1908) francia drámaíró. Kosztolányi színikritikát is közöl róla (Sze II., 485–486). 1925-ben, nagyobb távlatban így fogalmazza meg viszonyát a szerzőhöz: „A mi nemzedékünk már csak azért emlegette Sardou-t, mert Ibsen tőle tanulta mestersége durvábbik részét, a drámai váz összeácsolását. Különben kívül esett érdeklődési körünkön.” (Sze II., 485.) Jelen cikkben szereplő darabja *A boszorkány* (1903). A Nemzeti Színházban 1905-ben volt a bemutatója.

Ősz műitészek százszor kimondhatták: Bernard Shaw erősen kritizálta Sardout darabjainak üressége miatt, s tőle származik a „sardoodledom” kifejezés, amely a jól megcsinált, de közhelyes történetet bemutató darabokra értendő

„*insincere*”: (ang.) őszintétlen, hamis

la Piste: Sardou 1906-os *A nyom* című darabja

Pataki Riza: (1882–?) 1901-ben végezte a Színművészeti Akadémiát, Győrben, Miskolcon, majd Szabadkán, illetve Szegeden játszott mint kedvelt és népszerű drámai színésznő

Fáy: Fáy Flóra (1877–1929) szabadkai színművész, aki élete során debreceni, kassai, kolozsvári szerződése mellett Szabadkán is vendégszerepelt

Tóth Antal: (1838–1907) önműveléssel tanulta ki a színészi szakmát. Váltakozva szerepelt vidéki és fővárosi színházakban. 1895 után Szabadkára szerződött, s haláláig ott játszott.

Szalay Gyula: e színészre vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

Baccarat.

(Szinmű 3 felvonásban. Irta: Henri Bernstein.

Bemutató előadás.)

A „Bácskai Hírlap” eredeti tárcája.

Henri Bernsteint estéről-estére zugó tapsokkal ünneplik a párisiak a „Baccarat”-ért, mely nem régiben érte el a kétszázadik előadást. A ragyogó francia főváros nem tud betelni ezzel a lázas és izgató és fényes szinművel s esténként ezren és ezren tódulnak a színházba, hogy elernyedtet idegüket felpeszsdítsék egy kevés parázs izgalommal s tapsoljanak a szerzőnek. A közönség talán nem is hisz írásának igazságában s mégis hálás neki azért a percnyi édes részegségért, mit drámájából magába sziv. Mi is érezzük, hogy ihlete nem valami benső s láza, mely őt s minket elragad, inkább a zöld absinth mármorgózéből, mint a kedély mély megindulásából¹ származik – mégis tapsolunk, meghatódunk és könnyezünk, a hogy kedvünk tartja.

A közönség az ily hatásos daraboknál többnyire belehajszolja magát a lelkesedésbe, a meghatottságba,² s[o]ha nem jut eszébe, hogy a szinlapját csörgesse, vagy hogy cukrot egyék. Ez nagyon jellemzi Bernstein drámáinak közönségét s magát a darabot is. Hamlet előadása alatt azonban még a kakasülön is visszafojtott lélekzettel figyelnek...

*

A dráma eredeti címe „La rafale”, mely pénzszükséget, nyomort jelent. A fordító helyesen tette volna, ha ezt a címet tartja meg, mert a darab nem a kártyának, hanem a pénznek a tragoediája.

A drámaíró azt a problémát akarta megvilágítani, amit a modern francia irodalom annyi jelese dolgozott fel: mint semmisül meg a gyenge ember a pénzzel való ádáz harcban. Az érzelmek végtelenségének a hideg számokkal, a szerelemtől pihegő gyenge

¹ megindulásából [sh.]² [sh.: nincs vessző]

asszonyoknak nyugodtan számító bankárokkal való harcát nem most látjuk először magunk előtt. Balzac „Grandet Eugenia”-jában és főleg Flaubert „Bovariné”-jában ugyanezt a kérdést tárgyalják. Szív, könyörületesség, belátás, elnézés,¹ kérdezik mindnyájan s mindegyre csak egy h[i]deg, megsemmisítő választ kapnak: pénz, pénz, pénz. És ez a zord hatalom, mint valami hideg, mázsás vaskalapács lecsapódik és megsemmisít minden álmot, reményt.

Ez a gondolat domborodik ki a Baccaratból is, de annyira jel[le]gzetesen, hogy nagyon is emlékeztet Flaubert regényére. A hősnőnek az előítéletekkel való harca, elbukása, környezetének alacsony volta mindmegannyi vonás, mely a világhírű regényből van kölcsönözve s ha nem tudnám, hogy Párisban a napokban adták elő a dramatizált Bovarynét, azt hinném ily fajta cél lebegett Bernstein előtt is.

*

Mint már említettem, a dráma súlypontja nem a kártyán, hanem a pénzszükségén van. A színmű nem Chacéroy sorsával törődik, hanem a szerencsétlen Heléne-ével, Chacéroy nem is hős, kicsiny ember. Nem becstelen, de egy letört és mindennek felett fáradt kártyás, ki egy végzetes ballépésnek az áldozata. Mihelyt a színpadra lép, érezzük, hogy egy letárgyalt emberrel van dolgunk, ki nyomról-nyomra háttérbe szorul, elmosódik s az utolsó felvonásban revolverének füstje végleg elfátyolozza határozatlan alakját.

Körülötte forog az esemény, de ő csak egy holt pont; a mozgató, éltető erő a hősnő, Heléne.

Érdekes megfigyelnünk, hogyan nő, hogyan jó előtérbe ez a nagylelkű nő, a mint kedvese kisebbedik, süllyed és háttérbe szorul.² Heléne kiváló asszony, ki előítéletektől menten cselekszik, szembeszáll családjával s végül, mikor arról van szó, a nagylelkűség s a rokonérzés hőségé és áldozatává is tud lenni. Ha hitvány és közönséges teremtes lenne rögtön ott hagyná kedvesét, a mint az bevallja neki, hogy a reábizott két gyáros pénzét elkártyázta. Neki azonban más erkölcstana van, mint a közönséges embereknek

¹ enlézés, [sh.]

² [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

s a jóságban és a nagylelkűségben is ép úgy a végletekig megy, mint a szerelemben. Magáévá teszi kedvese ügyét, ki elpanaszolja neki, hogy becsstelen adósságokba verte magát. A bánat, a keserűség, mely majd nem megrepszti Chacéroy férfiszívét a rokonérzés bűvös megosztása folytán átszivárog gyengéd női keblébe s ő percről percre nagyobbodik szemünkben. Mindnyájan érezzük, hogy Heléne környezete felett á[ll] s megbocsájtjuk m[i]nden tévedését és bűnét, mit eddig követett el s azt is, mit ezután fog elkövetni.

Most már csak ő érdekel bennünket.¹ Chacéroy összetörtén távozik el. Elmegy meghalni. A küzdelem, az élet tusája Heléne gyöngye vállaira nehezedik.

Az első felvonásban Heléne egyéni tragoediája játszódott le. Ez később családi drámává szélesül ki. Heléne-nek férje, egy ási-tozó clubman, mellett kell küzdeni kedvese megmentéséért. Apja körmönfont ravaszsággal kiveszi belőle a t[i]tkot s leányát végül cserbenhagyja. A magára hagyott nő esztelenül kapkod az élete s a kedvese becsülete megmentéseért. Végül egy iszonyu alkalom kínálkozik erre is. Lebourg Amadée késznek nyilatkozik az összeg előállítására, – de nem ingyen.

Heléne az undortól, dühtől és kétségbeeséstől fuldokolva siet végül kedveséhez, kezében van a pénz, megmentette életét, de a szemét nem meri reá emelni. Az összeget az ékszerárus útján akarja hozzájuttatni. – Minden rendben van már, csak még néhány formáság elintézése van hátra. Mikor azonban Chacéroy szalonjába lép, eldördül a lövés. És ő megsemmisülten, térdre roskadva döngeti a szoba bezárt ajtaját...

A drámának két halottja van: az egyik Chacéroy s a másik ő. – Az ő büntetése azonban még iszonyubb, mert neki élőhalottként kell bolyongania s élve is a halált kell érezni szívében.

*

A tegnapi előadás fénypontja Szabados Gizi játéka volt, ki ezuttal olyan művészi alakítást nyújtott, melynél jobbat, finomabbat elképzelni alig lehet. Őszinte örömmel tapsoltunk a jeles művésznőnek, kinek már első sikereit, művészi fejlődését nagy

¹ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

várakozással és reménnyel néztük. Szabados Gizi tegnap kiváló intelligenciával és átértéssel játszotta Heléne szerepét s a harmadik felvonás néma játékában egyszerűen klasszikus volt. Tompa Kálmán szolidan, temperamentumosan adta Chaséroy-t s nagyon szépen beszélt és társalgott. Beszélni és társalogni pedig nagyon nehéz, mert – mint Ignotus mondja – „szavalni közhely, beszélni egyéniség.” A többi szereplők közül Somló Margit, Remete, Szamosi járultak hozzá az előadás sikeréhez.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Baccarat. (Szinmű 3 felvonásban. Irta: Henri Bernstein. Bemutató előadás.) A „Bácskai Hírlap” eredeti tárcája*, Bácskai Hírlap, X. évf. 50. sz. 1906. márc. 2., 1–2. Rovat: [tárca].

Megjegyzések

Kosztolányi ifj. Brenner Józsefnek 1906. március 2-án Szabadkáról küldött levelében említi a darab megtekintését (KDL1, 465, valamint lásd a hozzá fűzött jegyzetet: 469).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Henri Bernstein: Henri-Léon-Gustave-Charles Bernstein (1876–1953) francia drámaíró *La Rafale* című darabját 1905-ben mutatták be a párizsi Théâtre du Gymnase Marie Bellben. A szabadkai előadás megtekintését Kosztolányi fűtőlag unokafivérének írott levelében is említi: KDL1, 465.

absinth: az abszint nagy alkoholtartalmú égetett szesz, melyben fehér ürömfű, ánizs, római édeskömény van. Hagyományos színe zöld, ritkábban színtelen.

fordító: Góth Sándor

nem a kártyának: utalás a magyarul bakkara néven ismert kártyajátékra

Balzac „Grandet Eugénia”-jában és főleg Flaubert „Bovariné”-jában: Honoré de Balzac (1799–1850) francia író *Eugénia Grandet* (1834) című regényében a hősnő szerelmét az apa zsugorisága, míg Emma Bovaryt Gustave Flaubert *Madame Bovary*-jában (1857) hitelezője teszi tönkre

Párisban a napokban adták elő a dramatizált Bovarynét: a William Busnach által dramatizált változatot 1906 februárjában ténylegesen a roueni színházban mutatták be

mint Ignotus mondja: Ignotus idézett szavai *A Hét* 1905. december 17-ei számában *Olvasás közben* cím alatt jelentek meg, majd bekerültek a szerző azonos című, 1906-os kötetébe is

Heti levél.

A kártyaszenvedély alapja.

A „Baccarat” bemutatója után elkódorogtam az enyhe, tavaszra forduló éjszakában. Gyönyörű szép idő volt, az embernek mindenhez inkább volt kedve, mint az alváshoz: oly viru[l]ó, oly gerjedő s oly tavaszos volt minden. A fák dermedten állottak, a hold a tarjas fellegekből olykor-olykor kikukucsált s úgy tetszett, mintha az egész természet várt, habozott volna, hogy vissza bukják-e a tél jégkarjaiba, vagy felöltse-e a kikelet virágpalástját. Megvártam, a míg a lámpák kialudtak s az utcák zsongása teljesen elcsendesedett, aztán kedvemre jártam fel s alá a néptelen mellékutcákon és néztem a holdnak azt a különös ólomszínű, piszkos derengését, mely oly bizonytalanná és elmosódottá tett minden vonalat és szint.

A szindarab közönyösen hagyott, de mégis gondolkozóba ejtett. A kártyaszenvedély problémáján töprenkedtem: mi lehet az alapja, az oka; mi magyarázza meg azt, hogy naponta ezer és ezer ember megy tönkre egy óra szenvedélyéért; miért nem tudjuk belátni, hogy a kártyázás feltétlenül veszteség még¹ a nyerőre is? És mért van az, hogy a kártya, mely távolról oly lelketlenül érdektelennek látszik, belopódzkodik nem csak a clubok zárt termeibe, hanem polgár jogot nyer a legjobb családoknál is és ott, a hol az unalom terjeng egyetlen mentő eszköze az ásitózóknak.

Természetesen rögtön kész voltam a felelettel, a mint biztosra vettem, hogy olvasóim már most is teljesen megoldottnak látják a kérdést. A fülembé száz és száz közhely, frázis zugott, mit ez esetben feleletül kaptam volna soktól, – de én bizalmatlanul utasítottam vissza mind.

A szere[l]emnek, az iszákosságnak és sok más szenvedélynek mind igen világos az alapja. Szeretkezem és iszom nyakrafőre,

¹ meg [sh.]

mert szervezetemnek ebben a pillanatban gyönyörűséget okoz és a többi mit én bánom. A kártyázás szenvedélyével azonban nem végezhetünk ily könnyen, mert sem a nyereségvágygal meg nem magyarázhatjuk teljesen, a változatosság, a szorakozás hajszolása meg olyan tág általánosságok, hogy majdnem semm[i]t sem mondanak. A kártyában van valami démoni erő, a magyar nép is az ördög bibliájának nevezi. Hanyatt-homlok,¹ ostobán rohanunk be a szerencsétlenségbe, szerelmesek leszünk a romlásba és boldogok vagyunk, ha elveszünk általa.

A kártyázás démoni multság: ez a leghelyesebb kifejezés, mert az általa szerzett élvezet lélektani alapjára mutat. – Bármint csűrjük és csavarjuk is a dolgot, ki kell mondanunk, hogy a kártyás perverz, különleges, merész és álmodó ember, ki hadat üzen a természetességnek. A természetes az, hogy aki szegény, szegény maradjon s akinek pénze van, ok nélkül ne veszítse el azt. A kártyázó azonban feje tetejére állítja ezt az igazságot és neki támad a valószínűségnek, párbajra hívja a sorsot és fellázad a természetesség ellen. Egy új világot alkot, melynek istenére a szeszélyes véletlent teszi és merész tusára hívja a sorsot, hogy győzze le, vagy emelje fel.

Ebben a pontban kell keresnünk a kártyaszemély magyarázatát. A kártyázó egy új életet, egy egész új világot alkot magának, ahol esztelenül, gyorsan és lázasan jönnek a sorsfordulatok. Be nyúl a haladó szükségesség kerekeibe s tevőleges szerepet látszik játszani ott, hol mások csak szenvedőlegesen. A kártyázás az örök szükségességgel való félelmetes és förtelmes kacérkodás. Mi remegve, sáppadtan várjuk a sors intézkedéseit és hideg iszony fut végig ideghálózaton, ha csak arra is gondolunk, hogy boldogságunkban mily rombolásokat visz végbe csak egy év múltán is, – a kártyás éppen ellenkezőleg kíváncsi a sors működésére és idézi csapásait, gyorsítja lépteit, parancsolni akar neki. – Ezért az az áhitatos csönd, az az elfojtott hallgatás a montecarlói kártyabárlangokban, mintha mindnyájan lennének a sors misztikus fuvarát, mintha rettegnének valakinek jöttétől. Az ember ilyen pillanatokban éveket él által. A háttérben csakugyan évtizedek

¹ Hanyalt-homlok, [sh.]

története intéződik el. Valóban, nem alaptalan az a néphit, hogy a kártya őszit.

De nem csak ezen, hogy úgy mondjam metafizikai¹ vonzerővel hat a kártya, hanem azon különös ellentéttel is, mely az életben való verejtékes pénzszerzés s a kártyaszerencse rémületes esélyei között van. Megszoktuk azt, hogy egész életünk, boldogságunk pusztán a pénz körül forgott s így különös gyönyörűséggel nézzük az olyan forma elegans tusát, mely az élet durva küzdelmét oly finoman mimeli, mint a kártyázás.

Itt keztyüs kézzel fojtogatjuk egymást s ha bukunk kell, nem fogcsikorgatva távozunk, hanem elegansan kivezettetjük magunkat a szolga által az udvar rejtett kertjébe s ott minden teketória nélkül halántékunknak² szegezzük a forgópisztolyt. A kártyázásban tehát egy miniatúr-életet³ teremtünk a valódinak örömeivel és csapásaival, hogy képletesen szóljak: vihart kavarnak egy pohár vízben.

Ennek a viharnek azonban urai és istenei vagyunk, nem annyiban, amennyiben feltétlenül engedelmeskedik akaratunknak, hanem annyiban, hogy bármelyik pillanatban felkelhetünk a kártya asztaltól s ekkor egyáltalában nem sujthatnak gyilkoló villámai.

Mondanom sem kell, hogy mindezzel csak a kártya szenvedély lélektani alapját kíséreltem megvilágítani s nem tankönyvekbe való tan-leckét szándékoztam írni a kártya szenvedély káros és elitélendő voltáról.

Ha erkölcsi szempontból vizsgálnám a kérdést, akkor sem azt kérdezném, jó-e vagy rossz-e a kártyázás szenvedélye, hanem hogy okos-e, vagy oktalan. Kell kártyáznod? Helyes, elő az erszényt, kezdjük a játszmát, nem ítélek el! És tudd meg, ha egy vagyont vesztesz el egy kártyán pusztán azért, hogy egy kiálthatatlan perc unalmát a veszteség fölött érzett töprenkedés és lelkiismeretfurdalás által elüzd, – még akkor is bölcs embernek tartalak.

¹ metafizikai [sh.]

² halántékunknak [sh.]

³ miniatúr-életet [sh.]

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél. A kártyaszenvedély alapja*, Bácskai Hírlap, X. évf. 52. sz. 1906. márc. 4., 4–5. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, márc. 3.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

„Baccarat” bemutatója után: vö. 66. szöveg

Apró mesék

A vörös ünnep.

Örömmámorban úszott az egész világ. Az eszme végre diadalt ült. A világ összes proletárjai csókolkoztak részegesen az örömtől s a boldogságtól.

Egy beláthatatlan menet indult a Pantheonhoz, melyet a fenséges nép épített az emberiség nagy költőinek és tudósainak, hogy mindnyájan méltóan hódoljanak nekik.

A fenséges nép azonban, mikor a Pantheonba lépett, zúgni kezdett, mivel látta, hogy a diszes márványcsarnokban néhány kiválasztott szobra diszeleg.

Egyikük rögtön felugrott egy szoboralapzatra s így szólott:

– Elvtársak! Megtűritek-e, hogy az egyenlőség ünnepén a szellem tőkeisei ily kiváltságot élvezzenek mi felettünk, kik éppen olyan emberek vagyunk, mint ők?...

Oriási tetszésriadal követte szavait. Másnapra már tizszer annyi szobor diszelgett a márványkupolában. Shakespeare szobra mellett ott volt Hazafy Veray Jánosé is.

Lassan-lassan azután kidobálták a szellemi „burzsoák”-at és az egész Pantheon megtelt a hülyék és félkegyelműek arcmásával.

A felséges népek azonban ez sem tetszett. Mind úgy gondolkoztak, hogy ők sem különbek náluknál s lassan-lassan ezeket a szobrokat is kidobálták, majd egy fönséges ünnepség keretében végleg lerombolták magát a Pantheont is. Az emberek mind egyenlőek lettek...

És a felséges nép boldog volt.

Az uzsorás.

Az uzsorás halálba kergette egyik barátját.

Sokáig tépelődött, míg végre meggondolta magát és elment a ravatalához. A halott a szoba közepén feküdt. Szemeire nagy ezüst forintosokat tettek. (Ez volt a halott családjának egyetlen vagyona.)

A gyászolók megdöbbenve tekintettek a sovány, huncut arcu öreg emberre, némán üdvözölték és egy szomoru tekintettel mindent megbocsájtottak neki.

Az uzsorás azonban a halott fölé hajolt s szeméről bizto[s], hideg mozdulattal levette a két ezüst forintost és egy kecses mozdul[al]attal a zsebébe csusztatta.

Gyöngéden meghajolt s csak annyit mondott:

– Rendben vagyunk!...

Azután eltávozott.

Megjelenés

Lehotai, *Apró mesék. A vörös ünnep. Az uzsorás*, Bácskai Hírlap, X. évf. 54. sz. 1906. márc. 7., 4. Rovat: Napi hírek.

Megjegyzések

Kosztolányi 1905 nyarán két hasonló, rövid részekből álló írást is közölt *Apró mesék* cím alatt a *Szeged és Vidéke* lapjain, lásd a 29. és a 32. szöveget. A *Bácskai Hírlap* „eredeti tárcája”-ként *Apró mesék a halálról* címmel jelent meg háromrészes, erőteljesebben szépirodalmi jellegű alkotás 1905 februárjában.

Heti levél.

Szellemek

Keserű örömmel olvastam az újságokat annak idején, midőn megtörtént az a csoda Pócson, hogy a Szűzanya képe elkezdett könnyezni, de most, hogy a tudomány papjai is beleszóltak a vitába s néhány újságíró belelovalta magát a lelkesedésbe és felháborodásba, valósággal elfog a boszuság. – Minek ez a sok zaj semmiért, ez a hühós bizonykodás, az újságíróknak kövér krokodilus-könynei és sóhajai, hogy a tudomány századában még járnak a szellemek és könnyeznek a képek? – Nem méltóbb a hideg cin[i]z-mus és a megértés közönye hozzánk, kik az Igazság kolosszális ivlámpája körül csak úgy zugunk, cincogunk, mint az éjszaka színes bogarai és szárnyas férgei? Valóban: az ily esetben vagy napirendre kell térnünk a csoda felett, vagy magyarázni azt – megbotránkozni, fellángolni, nézetem szerint legalább is nagyon izléstelen és hazug eljárás.

Minek a sok hü-hó? Hatvan ember azt mondja, hogy egy kép előtte könnyezett s ők mind ennen szemükkel látták azt. – Az ember meghallgatja a fanatikust, mosolyog a beszédén s nem ejt több szót róla. Nálunk azonban nagy lármát csapott mindenki s én előttem éppen ez volt a gyanus: itt a felháborodá[s], a méltatlankodás alatt valami hit, vagy legalább is kétely lappangott. Ki tudja, hátha?...

Nyugodtan, mosolyogva ité[l]em el a szellem-[l]átókat s a feddőket egyaránt és most igazán nem tudom, ki volt a tudománytalanabb közülök. Az otromba tömeg extázisba jött és nem tudta magát ellenőrizni érzékszervei által, gyenge volt. Csalódott, mert hisz természetes, hogy csak azt tartom valónak, amit magam előtt látok és érzékelhetek. Ámde viszont a tudományosság kérlelhetetlen apostolai sem jobbak a deákné vásznánál, mert ők meg – megfélekedtek arról, mily sok csodát nem értünk s mégis csak forog a föld tengelye körül s mi ennek ellenére mégis csak nyugodtan

alszunk. A szemeimmel látom, hogy mi van előttem s hogy az ég kék; tudom, hogy minden perccel öregszen s testem már egy évszázad múlva régen elrohad, – de mindebből a sok jelenségből mit értünk meg? Semmit, semmit. Ezt a tudatlanságot a tudomány i[s] elismeri és becikkelyezi a többi tantételei közé a feltevések és hozzávetések alakjában. Minek tehát a pöffeszkedés és nagyképűség? A durva tömeg olykor-olykor megengedi magának, hogy ő is filozofáljon s a sok érthetlenséget, akárcsak mi, hivatalosan elismert, céhbeli bölcselkedők – egy újjal, a babonával, vagy a vallás miszteriumával igyekszik megmagyarázni. – Sejtí, hogy valami van a függöny mögött, a kezével akarja megfogni az elérhetetlent s az érthetlent. Amit mi a bölcsészlet mű-nyelvén magán-valónak és substanciónak nevezünk arra ő azt mondja, csoda és – a Szűzmária-kép könnyezik.

A viláért sem akarom a vallást, vagy a babonát dicsőíteni, mindezzel csak magyarázom azt, miért találjuk természetesnek még mai napság is a szellemekben való hitet. A szellemek éltek és élni fognak mindaddig, míg emberek lesznek a földön; olykor-olykor tudományos kothurnust huznak föl, a szellemjárás azonban sohasem szűnik meg, mert a bennök való hit hatalmasabb, mint maga a vallás. A legnagyobb költők mindig többet beszéltek szellemekről, mint a földiekről, sőt Shakespeare darabjában a szinpadon még ma is fellépnek. És mi még sem csapunk botrányajt!

A multkori pócsi eset is, mely engem legkevésbé sem háborított fel, ezt bizonyítja. A vallás gyám-oszlopai korhadoznak, napról-napra több a hitetlen; a szellemekben való hit azonban épen az alsó és a felső osztályok hitetlenné válásával kapcsolatban mindég erősebben domborodik ki és követe[l]i a maga jogát ott a spirítizmus, itt a babona alakjában és benső metafizikai szükségletét kielégítő tápja lesz mindazoknak, kiknek a nyugodt, önálló bölcselkedés nem jutott osztályrészül.

Az a pócsi paraszt, ki most kész meghitelni is, hogy csakugyan látta a festett Szűzmária szeméből a könnypatakot lecsurogni, ha szerencsésebb anyagi viszonyok között él, bizton F[]amma-riont olvassa és a kék fényű borszesz-láng világánál szellemeket idéz, vagy egy ideges jour-társasággal asztalt táncoltat. A szellemhívés ma társadalmi jelenség. Mindnyájan egyformán hitetlenek

vagyunk a vallásban s egyképen kacérkodunk a másvilág ismeretlen rejtelseivel. Egy új, fantasztikus követelődző hit bontogatja szárnyait, a szellemek azonban ma sem hagynak el bennünket.

Innen tekintve egyszerűbb és érthetőbb lesz a pócsi csoda. Azok a parasztok, kik a kép könnyezését látták,¹ lelkük mélyén egytől-egyig vallástalanok és spiritiszták, mert nem elégszenek meg a hit józan malasztjával s mohón kapnak a csodák bódító és olcsó pálinkájához, akárcsak mi a szellem idézések abszinthe-jéhez.

Nem állítom, hogy a csoda-látók különleges ideges lények: tudatlanok, képzelgők, parasztok, – de a XX. század parasztjai.

A pócsi esetben minden komolyan gondolkozó, egy érdekes társadalmi je[l]enséget lát s maga az igazi tudomány is nyugodt fölénnel s nem nagyképű felháborodással veendi majd tudomásul, mert a tudáshoz semmi sem áll közelebb, mint a kétkedés és a mosolygás.

Az idők ismétlődnek. Az ember a régi javithatatlan, cinikus álmodó marad. A világ beszélhet a kor diadalairól, a villamos szikra, a telefon, a gőzgép vívmányairól, az ember csodákat keres s ez érthetetlen zürzavarból kéjes remegéssel fut az ismeretlen árnyékokhoz, a rejtelmes szellemekhez. Mi is álmodunk, kétkedünk, tétovázunk.

Mert oly nehéz meghalnunk e részvétlen, kemény rögön egymagunkban, remény nélkül, ó Büchner!

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Heti levél. Szellemek*, Bácskai Hírlap, X. évf. 58. sz. 1906. márc. 11., 5–6. Rovat: Napi hírek. Dátum: Szabadka, márc. 10.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

midőn megtörtént az a csoda Pócson: 1676-ban Csigri László pócsi bíró a török rabságából történt szabadulásának emlékére egy Szűz Mária-kegyképet készíttetett a helyi görögkatolikus lelkész öccsével. 1696. november 4-én istentisztelet közben könnyezni látták a festményt. A jelenség két hétnél is tovább tartott, hírére I. Lipót király neje Bécsbe vitette a képet, melyről közben három másolatot is készítettek. Ezek egyike a kassai jezsuita templomba került; a másik a Sáros megyei kisfalusi kápolnába; a harmadik pedig visszakerült Pócásra, míg

¹ láták, [sh.]

az eredeti Bécsben maradt. 1715. augusztus első napjaiban a pócsi másolat is könnyezett, amit 1905-ben újra észleltek. Utóbbira utal Kosztolányi.

magán-valónak: a magánvaló – németül *Ding an sich* – a kanti metafizika értelmében tőlünk függetlenül létezik, a tudat formáin túl, s ezáltal megismerhetetlen *substanciának*: lényegének

kothurnust: a koturnus eredetileg az ókori görögöknél a lábszár feléig érő vadászcipő, melyet szíjakkal erősítettek fel. Aiszkühüosz honosította meg használatukat a tragédiában, mert magas fatalpat erősítve rájuk magasabb, fenségesebb alakot adott a tragikus színészeknek. Átvitt értelemben a mesterkéeltség, a színészkedés kifejezésére használják.

Flammariont: Nicolas Camille Flammarion (1842–1925) francia csillagász, regényíró. Eleinte teológiát, majd asztronómiát tanult, és a párizsi obszervatóriumban dolgozott. Később szélesebb körben ismertté vált csillagászati cikkei és előadásai révén.

absinthe-jéhez: az abszint nagy alkoholtartalmú égetett szesz, melyben fehér ürömfű, ánizs, római édeskömény van. Hagyományos színe zöld, ritkábban színtelen.

A szellem-hívés ma társadalmi jelenség: lásd ehhez SZEGEDY-MASZÁK 2010, 276; ARANY 2017, 92–93; TARJÁNYI 2002, 60–77

Büchner: Kosztolányi feltehetőleg nem az íróra, hanem öccsére, Ludwig Büchner (1824–1899) német filozófusra és orvosra, a természettudományos materializmus képviselőjére utal

Dorrit kisasszony.

(Vigjáték 3 felvonásban. – Dickens regénye után
irta Schönthan Ferenc. – Bemutató előadás.)

Ambrus Zoltán évek előtt megjósolta egy írásában, hogy Dickens hírneve a huszadik században csak nőni fog. S ime, most a legnagyobb örömmel látom, hogy alig mult el pár esztendő, a jóslat beteljesült, Dickens kedves alakjai a regény zárt szobáiból a szinpad deszkáira léptek. A modern irodalom papirkarddal és vak-töltéssel harcol a sziklavárban biztosan álló szellemóriások e[l]-len, de mint látjuk, hiába; ami a multban szép, megható és költői volt, ma is az s az elavultnak vélt Dickenst most épen a modernnek viszik a szinpadra, kik egyik regényét a másik után dramatizálják.

A ma drámairói nem nagyon termékenyek s szívesen dolgoznak át regényeket. A Madame Bovary, Grandet Eugenia szomorú életét ma már szinpadon is láthatja Páris.

Schönthan Ferencre azonban mindennél nehezebb munka várakozott, neki Dickens regényét kellett átteni a szinpadra. És ez nem volt kis feladat! Aggódva kérdezhetette magától, vajjon nem vesz-e el így az otthoniasan édes hangulat, mely Dickens regényéből kisugárzik, vajjon érezzük-e a családi boldogságnak s a kályhatűznek szelid melegét a szinpadon is, hol a vászonfalak között a hús szabad levegő suhan be, míg a nézőtér homályában hidegen bíráló közönség ül. Mindez nagyon megszivlelendő aggály lehetett a szemében.

Dickens par excellence regényíró, ki az életet nem nagy vonalakban látja, hanem a részletekben, de annál intenzívebben; oly közelről nézi a tárgyakat, hogy csak egyes pontok ötölnek szemébe, az élet tragikus összeütközései azonban nem esnek a látótávolságába. Ő mindenekelőtt az élet folyását, az események bonyolulását, az idő halk munkálását rajzolja, melyet akkor érezünk, ha este fáradt agygyal zajtalan szobánkban a lámpalángba nézünk és az óra csendes ketyegését hallgatjuk.

Biztosra veszem, ha neki ecsetet adtak volna kezébe, csend-élet-festő lett volna.

Az ilyen vérmérsékletű regényíró munkáinak dramatizálásához nagyon finom lelkű és kongeniális író kell. Itt a jellemekben kell keresnünk a komikumot és a tragikumot, nem a helyzetekben; a hatásos jelenetről le kell mondanunk s meg ke[ll] elégednünk, ha a nézők lelkét napsugáros, jóleső melegség tölti el. A közönség tetszését nem a felvonásvégeken feldördülő tapssal, hanem egy szeretetteljes mosollyal fejezi ki.

A drámaíró feladata sikerült. Dorrit kisasszonyt nem érte a regényből átalakított drámának köz-sorsa.

És ez mindennekfelett Dickens teremtmő géniuszának diadala!...

*

Dickens ugyanazt a sovány cselekményt, mely tegnap három óra alatt játszódott le a szemünk előtt, négy vastag kötetben adja elő, regény formában. Vajjon mit akart mindezzel?

A „Dorrit kisasszony”-ban is, a regényben is egy fiatal leánylélek bűvös vonzóerejét, az „ewig weibliche”-t testesíti meg az író. Dickens nagy ismerője a női lélek misztériumának; ő, a ki épen a kicsinységekben a nagy, minden írónál jobban megérti a gyengéknek: gyermekeknek s a nőknek lelkivilágát s szívesen mutat rá kicsinyesnek látszó életükben a nemesre és a felemelőre. Amy is azon alakok közé tartozik, kit már ifjúkori olvasmányainkból ismerünk; a Dickens-i fantázia szülötte: nyugodt, egyszerű, szőke leány, szemében az ész fénye s a nyugodt szeretet lángja sugárzik – s bár gyengének látszik ő az egész családnak intező szelleme, ő vezeti környezetét s rejtett erkölcsi erejével, a női lélek misztikus jóságával ő oldja meg a bonyodalmak csomóját.

Dickens a „Little Dorrit”-ban – ez a regénynek a címe – egy egyszerű leánynak apotheosisát írta meg, ki mindenütt mindenkor változatlanul egyszerű és jó, Amyben a szív zsenijét látta.

Dorrit kisasszonyt a börtönben ismerjük meg. Hogyan, kérdezed szíves olvasó, a vigjáték, a humoros regény a börtönben játszódik le, az író nem talált jobb helyet a mulatozásra, mint a fogházat? Valóban helyes nyomon járunk; a dickensi vigság a börtönökben, a menhelyek szomorú szobáiban s a kórházakban

csillog legszebben, a kesernyés angol humor fája a börtöncelláiban s a pincék árnyán nő, mert – mint Emerson mondja – az angol sötéten és zordan mulat. E sötét és zord világban él Amy, ki kedélyével, jóságával szelid rózsafényt áraszt a szomoru börtönudvarra. Ő a változatlan jóság. Egyszerű, nemes a börtönben s később, mikor ártatlanul elzárt atyjával együtt kiszabadul, akkor sem változik meg. Az öreg Dorrit is ép ily keményen állhatatos jellem. A követelődzésről, a nagyazolásról s más csip-csup hibáról, melyet oly bájosan fest az író, még a börtönben sem tud leszokni. Amit azonban 18 évi szenvedés nem tud kivívni, azt eléri leánya, ki tapintatával és szeretetével megérteti öreg apjával, hogy a pompa, a hiuság csak üres fény s mindennél erősebb és hatalmasabb a szeretet. A dúsgazdag Dorrit erre hátat fordít a hiuság világának és visszamegy a volt rabtársaihoz, hogy „diszadományt” osszon ki közöttük...

*

A „Dorrit kisasszony” előadása, a fentemlített okokból, igen nagy feladatot ró a színészekre. E vígjátékban hiányzik a drámaiság lüktető ereje; a színészek feladata, hogy azt a kedély bájjával s a lélekrajzok kisz[i]nezésével pótolják. Örömmel jegyzem meg, hogy a tegnapi előadás igen szépen sikerült. Étsy Emilia a maszkban teljesen korhű – valóságos angol leány volt. Nagy finomsággal, komoly művészettel játszott s olyan leheletszerű alkotást nyújtott, hogy ezzel s a darab bizonyos hasonlóságánál fogva is a „Csöppség”-re emlékeztet. Az öreg Dorrit szerepét Szamosy dicséretes igyekezettel adta s ha nem is mindenütt sikerült a humor finomságát feltüntetnie, sok helyütt nagyon eredeti és kedves volt. A többi szereplők közül Tompát emeljük ki; Kovács pompás maszkjával és realiztikus játékával hatott; Somló Margit, Erdőssy jól játszottak; Remete a herceg szerepében feltűnően elegáns és finom volt. – A felvonásközökben a közönség Étsy Emiliát s a főszereplőket ünnepelte.

Ujj Lacz[i]ka is sok tapsot kapott bátor fellépéseért, értelmes, tiszta beszédeért.

A kiállítás természetesen sok kívánni valót hagyott hátra, a mi itt annál fontosabb, mert Dickens, a lelketlen tárgyak nagy látója,

épen a környezettel, a tárgyakkal jellemez s sokszor oldalakon keresztül ir le egy-egy szobazugot, egy-egy tárgyat.

Az angol szavak kiejtése több helyütt bizonytalan és helytelen volt.

Megjelenés

Clou., *Dorrit kisasszony. (Vígjáték 3 felvonásban. – Dickens regénye után irta Schönthan Ferenc. – Bemutató előadás.)*, Bácskai Hírlap, X. évf. 61. sz. 1906. márc. 15., 6–7. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Dorrit kisasszony: Charles Dickens (1812–1870) angol regényíró *Little Dorrit* című regénye (1855–1857) magyarul 1910-ben jelent meg először, *Kis Dorrit* címmel, Mikes Lajos fordításában. Unokafivérének és öccsének írt egyik levelét Kosztolányi a szabadkai előadás említésével indítja: „Étsy a Dorrit kisasszonyban óriási.” (KDL1, 473, valamint lásd a hozzá fűzött jegyzetet: 475.)

Schönthan Ferenc: Franz Schönthan von Pernwald (1849–1913) osztrák drámaíró, színházigazgató Dickens művéből készült vígjátékának (*Klein Dorrit. Lustspiel in drei Akten nach Dickens von Franz von Schönthan*) bemutatója Bécsben 1905. október 5-én volt. A darabot Timár Szaniszló fordította magyarra, s első előadására 1905. december 17-én került sor a Víg színházban.

Madame Bovary, Grandet Eugenia: utalás Flaubert, illetve Balzac regényére *par excellence*: (fr.) *par excellence*, elsősorban, különösképpen *kongeniális*: hozzá méltó(an kiváló)

„*ewig weibliche*”-t: szó szerint örök női/asszonyi, mely fordulat Goethe *Faustj*ának második részéből vált elhíresültté (II. 5.7). Ibsen címszereplője is földidéi a *Peer Gynt*ben.

„*Csöppség*”-re: Fényes Samu (1862–1937) magyar író, újságíró, filozófus, ügyvéd darabja, melynek bemutatója 1905. október 14-én volt a fővárosi Magyar Színházban

Ujj Lacz[i]ka: e színészre vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

Petőfi, a szociálista.

Petőfi szobra előtt Budapesten ma a szociálisták énekelnek.

Álljunk meg egy pillanatra e képnél, dörzsöljük ki szemünkből az elfogultság és tunyaság álmát és nézzünk keményen, a cikkelyes irodalomtörténetek és széptanok íróinak szüklátkörösége nélkül ez érdekes, cseppet sem közönséges jelenségre. A szociálista dal-körök komor lelkesedéssel, szélesre tátott szájjal éneklük a jövő himnuszát annak a hősnek szobra előtt, aki egy félszázad előtt oly ügy szolgálatában esett el, melynek ők ma esküdt ellenségei. Ám nevezzék mások ezt egy meggárgyult néposztály hóbortjának, a leszorított tömeg céltalan dacának, én nagyon komoly jelenséget látok benne s nem tilthatom meg magamnak, hogy az irodalomtörténész vizsgálódó éberségével ne álljak meg pár per-cig a szent szobortalapzatnál.

Megjegyzem, rám nézve nagyon mellékes az, hogy a legnagyobb magyar lantost a szociálisták a szakszervezetek lírikusának tartják s költeményeinek pár kifejezéséből az ő ügyük számára kovácsolnak érvet. Az sem bánt, hogy Petőfi Sándort megteszik az első magyar proletárnak. Maga a szociálistáknak Petőfi iránt érzett állandó, meg-megújuló tisztelete és lángoló szeretete azonban nem hagyhat közönyösen. Itt, úgy sejtem, valami igazság lappang a külsőség mögött, a lelkesedés lángjának van égő anyaga, tápja és már szinte látom is a jövőben, a beláthatlanul messze jövőben, midőn már rég elhangzik a ma dala, melyet ma a jövőendő énekének mondanak, mint zarándokol el újra az ifju nemzedék e szoborhoz, mely lassan-lassan a magyar földön születetteknek közös bucsujárhelye lesz.

Petőfi Sándort az irodalomtörténet a legnagyobb magyar költő-nek tartja. Ezt az egész külföld és minden művelt ember elismeri. Tagadásba venni dőreség és kegyeletlenség lenne. A magam ré-széről azonban azt hiszem, hogy sem e hibákba nem esem, sem

nem járok hamis nyomon, ha Petőfit egy egészen más szempontból tekintve igyekszem bemutatni, mely, hitem szerint igazabb, mint az irodalomtörténetben megrögzített és mindenki által elfogadott.

Előre is megjegyzem, hogy én nem Petőfit, hanem Aranyt tartom a legmagyarabb költőnek.

Petőfi a magyar faj legnagyobb álmodója s a magyarság legtüzesebb, legrajongóbb dicsőítője. Ez azonban természetesen még nem azt jelenti, hogy benne vannak megtestesülve azon tulajdonságok, melyek a magyar fajt leginkább jellemzik. Azt hiszem, hogy csak ragyogó tehetsége tévesztette meg eddigelé azokat, akik őt a legmagyarabb költőnek tartották; ezt hinni azonban oly tévedés lenne, melyre ma maga az élő jelen cáfolna rá.

Petőfi igenis az a tükör volt, melynek acéltiszta, villogó lapja a magyar lélek finom árnyalatait, a nemzeti életnek s a nép szellemének változó jelenségeit legtisztábban verte vissza, e tükör maga azonban idegen gyémántokkal kirakott aranykeretbe volt befoglalva, az ő vérmérséklete korántsem hasonlított a magyar népéhez, legfőlebb annyiban, hogy ő egyszerű, egyenes és igaz volt, mint minden becsületes ember. A vérében, tüzében túl sok¹ szenvedélyesség, szláv lobogás égett s volt benne a szerbnek féktelen hevesességéből s a tótnak méléző melankóliájából. A magyar bonhomiót, a tépelődést, a lelkiismeretességet, a mi fő jellemvonásainkat Petőfi sohasem ismerte s ha csak szerét ejthette, mint nyárspolgári tulajdonságokat, különös kedvvel gunyolta ki.

De nemcsak a vérében volt majdnem teljesen idegen, hanem politikai nézeteiben is sokszor nagyon ellenkezett az itthoni forradalmárok gyakran kicsinyes fölfogásával. Petőfi szívvel-lélekkel europaer² volt, ezt azonban mások előtt mindig féltékenyen titkolta, amint a műveltségével sem szeretett hivatkozni, ő „a természet tövise vadvirága.”

Föltétlenül nacionalista volt, ámde inkább demokrata s a népjogok hirdetője, mint magyar s mindenekelőtt a haladás szellemének élő megtestesülése. – A Franciaországból hozzánk került eszméket oly mohón ragadta meg, mint a francia könyveket, melyeket

¹ tulsok [sh.]

² eoroper [sh.]

szorgalmasan, nem fogyó kedvvel tanulmányozott; nagyon is szeretette a külföldet, a világszabadságért lelkesedett és senki sem tudta jobban becsülni az idegen importot, mint ő. Valóban, olyan ellentétes és idegen anyagból volt szerkesztve, hogy szinte csodálatos, hogy semmi nagyobb összeütközése sem volt a magyar nemzettel.

Ez az összeütközés sem maradt el végleg. A magyar nép királyszerető, lojális természetével az ő minden gátat szét döntő, a hazai szűk korlátokat szinte széjjel roppantó féktelen forradalmársága a márciusi napok után szükségszerűen ellentétbe került. Egy vezércikkében maga panaszkodik, hogy ő Magyarország legnépszerűtlenebb embere lett, sőt mikor képviselőnek lép föl, oly csufosan megbukik, hogy szekéren kell menekülnie a kövel dobálózó parasztok elől.

Az ő tragédiája is megkezdődött s csak azért nem folytatódott, mert a hős mindjárt az első fölvonás végén meghalt.

Ne tekintsük tehát Petőfit csak a 48-as forradalom hőségének s csak a nemzet nagy lantosának. Lássunk benne többet; vegyük észre az embert, az örök haladás hőroszát is, ki egy költeményében harsány hangon kiáltja, hogy sohasem álljunk meg, mindig haladjunk előre, míg a Kánaánba nem érünk. Ő nem kicsinyes szempontból tekintette föladatát, mindig az általános emberi s a haladás jegyében cselekedett. Azért oly szent ma is, azoknak is, kik egészen más meggyőződés katonái, ezért hat reánk bűvös alakja úgy, mint a mindig megifjuló örök jelen, mint az eszmék bimbózó tavasza.

Igenis, Petőfi folyton a jövőért harcolt s biztosra veszem, hogy ma azok lennének a legnagyobb ellenségei, kik a költészetben s a politikában az ő egykori elveit hirdetik. Ő sohasem lenne maradi. Ha ma élne, imádná Ibsent, szeretné Wagnert, olvasná Nietschét, megvetné költeményeinek vaskalapos magyarázóit és mindenekfölött nem lenne a – Petőfi-Társaság tagja.

Csakis ebből a szempontból láthatjuk világosan az ő dicsőült alakját. Csakis így érthetjük meg, miért énekelnek ma a szociálisták a szobra előtt.¹

¹ szobra a előtt. [sh.]

Arany az ő hamleti tépelődésével, aggályoskodásával, félénk, de férfias szemérmével, becsületes józanságával maga a magyarság megtestesülése. Petőfi e magyarságnak csak látója és költője, kit a külföld is épp úgy megért, mint mi. Arany azonban lefordíthatatlan.

Petőfi minden idők eszméinek hirdetője lesz, minden tavasszal megifjul, ő a jelen költője. Arany a mult lantosa, de komoly lelkesedése és klasszikus poézise azért mindenkoron új marad.

Arany a legnagyobb magyar költő.

Petőfi pedig a magyaroknak legnagyobb költője.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Petőfi, a szocialista*, Szeged és Vidéke, V. évf. 77. sz. 1906. márc. 28. 6. Rovat: Rovások.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Petőfi szobra előtt Budapestten: Izsó Miklós 1882-ben átadott alkotásáról van szó, amely azóta is a Petőfi téren áll. Ahogy arról a *Pesti Napló* előzőleg hírt adott: „A szociáldemokrata párt az idén is azzal ünnepelte meg a szabadságharc emlékét, hogy kivonult Petőfi szobrához és emlékbeszéd kíséretében megkoszorúzta. [...] a dalárdák szocialista dalokat énekeltek.” (Sz. n. 1906f, 5.)

bonhomie: (fr.) *bonhomie*, nyájasság, kedélyesség

Egy vezércikkében maga panaszkodik: Kosztolányi valószínűleg az *Életképekben* 1848. június 11-én megjelent Petőfi-írásnak arra a mozzanatára utal, ahol *A királyokhoz* című versét nevezi meg mint népszerűtlenségének fő okát

Wagnert: Wilhelm Richard Wagner (1813–1883) német zeneszerző, karmester. Kosztolányi írt kétkötetes önéletrajzáról (Szk, 414–415), továbbá 1933-ban, amikor a *Színházi Életnek* számolt be olvasmányairól, megemlítette, hogy Thomas Mann Wagner nagyságáról és szenvedéseiről írt emlékbeszédét olvassa (Szk, 432).

Petőfi-Társaság: az 1876-ban alapított egyesület 1944-ig állt fenn, célja a Petőfi-kultusz terjesztése és a magyar szépirodalom nemzeti szellemben való művelése volt. Elnökei Jókai Mór, Herczeg Ferenc, Pekár Gyula, Császár Elemér és Kornis Gyula voltak, Kosztolányi cikkének írása idején Herczeg. Az üléseken szépirodalmi műveket, széptani és irodalomtörténeti dolgozatokat olvastak föl, s ilyen munkákra írtak ki pályázatokat, továbbá könyveket is kiadtak. Névadójuk előtt elsősorban úgy tisztelegtek, hogy a 19. század végén összegyűjtötték Petőfi Sándor és a Petőfi család erekyeit, köztük a költő személyes tárgyait. Kosztolányi tanárát, Négyesy Lászlót tévesen említi a társaság tagjai között egy 1903-as, unokafivérének írt levelében, mivel Négyesyt csak évtizedekkel később választották be (KDL1, 77, 79–80). S bár már korábban is fölmerült Kosztolányi fölvétele, őt végül 1917-ben választotta tagjai közé a társaság (ARANY 2017, 190–191).

A józan franciák.

Marcel Prevost a Figaróban vezércikket ír s a francia szesz-fogyasztás csökkenésével szoros összefüggésben álló művészi kijózanodásról folytat felettébb érdekes elmefuttatást.

Prevost ur rideg adatok alapján kimutatja, hogy az irodalmi csapszékek keresete az utóbbi időben tetemesen megcsappant, a mit csak arra vezet vissza, hogy a francia artisták felhagytak üres hóbortjaikkal, kávéházi részegeskedésükkel s a nyugodt élet révébe tértek, hogy újra hideg fővel, izmos karral alkothassanak.

Az absinthe, az aether, a chartreuse tehát ezentúl száműzve lesz a művészek interieurjéből. A párisiak ezután nem neveznek minden részegeskedő és zavarosan beszélő iparlovagot költőnek.

A bölcs franciák tavaly a régi görögök klasszikus tornáit eleve-nítették fel. Ma a költészetnek álmos, likőröktől petyhüdt lelkét pezsdítik fel a józanság hús¹ zuhanyával.

Belátták végre azt, hogy a művész-kompániák dorbézolása ép oly nyárspolgári, agyroncsoló és butító, mint a kishivatalnokok és a parasztnak vasárnapi sörözései és heted-hét országra szóló dár-idói. A bomlott idegzetnek² zavart rezgéséből, a mámornak rózsás ködéből kelhetnek selyemlágy harmoniák és csodálatos tónusok, az igazi művészet azonban en-lázából és mámorából táplálko-zik, nem a csapszékek pálinkagőzéből és a lebujok gyönyöreiből.

A közmondás azt tartja, hogy a borban van az igazság. A mű-vészi ihlet azonban semmi esetre sincs benne.

S minek vajon a művésznak a láz, a mámor, a részegség?

Azt hiszem ezeket élvezni csak a közönséges ember előjoga. Az igazi művésznak a feltalálás gyönyöre a láz, az alkotás heve a mámor s a mű sikerülése a boldog, földöntuli részegség.

¹ hős [sh.]

² idegzet nek [sh.]

A korhely Páris elüzte a kopott és ósdi dekadenseket¹ s új szellemű, erőskarú, romlatlan agyu költőknek nyújtja a pálmaágot, kik nem ficamitják ki nyelvüket, mielőtt egy igazságot kimondanak, hanem törekvésükkel azon nagy emberekhez csatlakoznak, kik a földön megjelenő igazságokat és rejtelmeket röviden és egyszerűen fejezik ki. Azoknak, kik azért hebegtek, hogy dadogásukkal mélységet és tartalmasságot sejtessenek, ma el kell némulniok.

Páris tehát kijózanul. Budapesten azonban költőink nagy habokban töltik serlegükbe az abszinthe gyilkos-zöld árját s hencegő garra árulgatja néhány lélekben tartalmatlan és tanulatlan poétácska a dekadencia óságait, hátha felül nekik valaki.

Mi semmi esetre nem. Mert látjuk, hogy ezek az urak, kik betegeknek, idegeseknek hirdetik magukat, voltaképpen nagyon is egészséges, ravaszdi számítók, kik tükörből tanulják a kétségbeesés tragikus pose-át. S ez nekik csakugyan nagyon rosszul áll.

Ők csak különcökdők, nem is különcök.

Egykor a költő a láztól és megindultságtól remegve zárando-kolt el a castali forráshoz,² hogy kristályhabjaiból ihletet igyék. A mai poéta eddig megelégedett a kávéházi kaszirnő részegítő kotyvalékával is.

A kedves franciák azonban idejekorán észrevették magukat s mától kezdve nem lesz szégyen, ha a művészember a józanságot írja zászlajára s messzire elkerüli a kávéházak dohányfüstös barlangjait és festett hazugságait.

A költészet műzsája a költők benső tüztől megperzselt ajkaira újra kedvesen nyújtja az ihlet jéghideg hegyipatakvizét a meg-nemesült művészi izlésnek modern, gyémánttal ékes serlegéből.

Megjelenés

Clou., *A józan franciák*, Bácskai Hírlap, X. évf. 75. sz. 1906. márc. 31., 3. Rovat: Napi hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Marcel Prevost a Figaroban: Eugène Marcel Prévost (1862–1941) francia író, drámaíró Kosztolányi által említett cikke *Brasseries et Salons* címmel, a *Le Figaro*

¹ dekedenseket [sh.]

² forrás- [sh.]

1906. március 26-ai számában jelent meg. A *brasserie* fesztelen hangulatú étteremtípus elnevezése a sörfőzde jelentésű francia szóból.

absinthe: az abszint nagy alkoholtartalmú égetett szesz, melyben fehér ürömfű, ánizs, római édeskömény van. Hagyományos színe zöld, ritkábban színtelen.

aether: éter (dietil-éter), jellegzetes szagú, bódító hatású folyadék

chartreuse: francia likőr, sárga és zöld, valamint különböző alkoholtartalmú változatai léteznek

tavaly a régi görögök klasszikus tornáit elevenítették fel: Kosztolányi valószínűleg az 1905-ben, Bordeaux-ban megrendezett második művészitorna-világ-bajnokságra utal

dekadenseket: vö. 2. szöveg

castali forráshoz: Kasztalia (Castalia) a költők, a költészet ihletadó forrása

kaszirnő: pultosnő, pénztárosnő

A klasszikusokról.

Otto Hanfer,¹ a jeles műfordító kellemetlen ajándékkal lepte meg a derék németeket. Lefordította Oscar Wildnek „Poems”-ét.

A helyzet humora elég nagy. Tessék elképzelni a tulfinomult idegzetű, vakítóan fehér bőrű angol dandyt pirossal beszegett, bojtos, német hálókabátban és egy ó divatu, patriarhális hálósipkában!

A műfordító érezte ezt s egy hosszú előszóban kér bocsánatot a tisztelt publikumtól, hogy oly költőt bátorodik lefordítani, ki nem úgy énekel, mint a többi. A közönség mindenkoron nagyon kényes és kényelmes s ha egy poetát azon melegében nem ért meg, rögtön hajlandó következtetéseket levonni természetesen nem a maga, hanem az író rovására. A német olvasó közönség is ilyen. Ha egy frissen megjelent kötetten nem látja a mult korok és legalább az egyetemi professzorok érték-jelzetét s hozzá az író nem úgy gondolkodik és dalol, mint az előtte élt ezer és ezer, nyárspolgári fennhéjázással csapja be a könyvet s a sutbaveti.

Azt mondja rá, hogy nem klasszikus, érthetetlen.

Oscar Wilde ma még sokak² szerint szintén e nem-klasszikusok és érthetetlenek közé tartozik.

Kétszáz év mulva bizton egyetemi tanárok tartanak róla előadásokat. Akkorra klasszikus³ lesz.

S nekem az íróknak ebbe a két csoportba való beosztása még is végtelenül tetszik, mert úgy hiszem ez az egyetlen módja annak, hogy a minden haladásra és gondolkozásra tunya elmét végleg megfosszuk kritikai jogától.

A jelen nagy alkotásait nem képes megóvni az ítélőtehetséget és izlést nélkülöző mindég külsőségek után ítélő otromba tömeg sekelyes és ingadozó véleményétől és elvakultságának düh-tajtékától.

¹ Hauser [sh.]

² sok [sh.]

³ kalasszikus [sh.]

– A mult nagyságait azonban valahogy megtudja védeni az idő tisztos patinája.

A jelen derűre-borúra gyártja szétomló ítéleteit. Az idő azonban véglegesen megalkotja s az, a kit klasszikusnak ismer el, az is marad.

Shakspere ma halhatatlan. Egykor csak mint derék színigazgatót temették el kartársai.

Az idő lehetetlenné teszi az irodalmi anarhiát. Minden írásra megváltozhatatlan és letörölhetetlen pecsétjét üti.

S mily bölcsen is van, hogy ma nem kell megkérdezni a körülöttem járkáló[k]at, hogy mit ér Poe Edgar, Byron és Shelley, mily jó, hogy nem okvetetlenkedik be az én szubtilis, nagy poétáim értékének megállapításába a tökfilkók és zöld gyerkőcök nagy serege. Az idő klasszikusoknak ismerte el őket s ez a szó mindenkit elnémit.

Még elgondolni is iszonyu mit tenne az iromba tömeg, ha kezébe adnák „Hamlet”-et, hogy önállóan mondjon róla ítéletet, vagy, hogy azokat a modern, angol költőket kellene megbírálnia, kiknél a fényt mindég kétszer annyi árny takarja el s minden szó mögött egy rejtett mély gondolatvilág lappang!...

Ez ellen szerencsére biztosítva vagyunk az írók hagyományos osztályozása által, mely a közönséget teljesen lefegyverzi. A tömeg sohasem hajlik meg az érdem, hanem mindég csak mások véleményei előtt.

Oscar Wildenek is van ideje várakozni, míg bejut a klasszikusok pantheonjába. Ma még modern, különc és forradalmár. Holnapra már klasszikus lesz.

Minden nagy író irodalmi forradalmár volt a maga idejében[.]

Ezt az örök igazságot már kezdik belátni a nyugodt németek is s ime buzgón fordítják a német bonhomiónak és vérmérsékletnek épen nem hizelgő nagy Wilde-nek verseit, sőt már a napilapjaik is tárcát hoznak róla.

Mi magyarok azonban állunk egy helyen. Nem keresünk mélységet, nem unjuk meg azokat a siralmasan unalmas visszhangjait a népdaloknak s a kopott hangicsálásoknak, melyek olyan világosak, mint az üres levegő, a semmi és üres fitymálással nézünk

mindenre a mi külföldről jön. A katedrákról meg mindég az egyedül boldogító „nemzeti” költészet igéit hirdetik.

Vajon mikor nyitjuk ki kapuinkat a mivelt nyugatról jövő ace-las légáramnak?

Vajon ujjá születik-e irodalmunk?

Vagy igazat adunk a gunyolódó Grillparzernek ki azt mondotta, hogy Kantnak, ha magyarul ír, csak két példányban kellett volna megírni a tiszta ész kritikáját?

Megjelenés

Clou., *A klasszikusokról*, Bácskai Hírlap, X. évf. 82. sz. 1906. ápr. 8., 5–6. Ro-vat: Napi hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Otto Hanfer [...] Oscar Wildnek „Poems”-ét: (1876–1944) osztrák író, műfordító, aki *Gedichte* címmel 1906-ban adta közre Oscar Wilde 1881-ben *Poems* cím-mel megjelent első verseskötetét

Poe Edgar: Edgar Allan Poe (1809–1849) amerikai költő, novellista, szerkesztő, kritikus. Poe ismert költeménye Kosztolányi fordításában *A holló* címmel meg-jelent a *Bácskai Hírlap* 1904. október 16-ai számában; 1913-ban a *Nyugat* közölte a Poe-vers átültetését, amelyhez Kosztolányi rövidebb kísérő cikket is írt (NyL, 495–499). Poe néhány további versét is lefordította (MK1, 3–12), s számos alkalommal írt róla (Szk, 88–92).

Shelley: Percy Bysshe Shelley (1792–1822) angol költő. Kosztolányi több versét fordította (IK I., 121–132).

iromba: tarka

bonhomiának: (fr.) *bonhomie*, nyájasságnak, kedélyességnek

acelas: acélos

gunyolódó Grillparzernek: az idézet forrása egy jegyzet, amelyben Grillparzer a magyarokról, a magyar nyelvről ír. A megjegyzés, amelyre Kosztolányi utal, így hangzik: „Ha Kant *A tiszta ész kritikáját* magyarul írta volna, valószínűleg három példányt adott volna el.” (GRILLPARZER [é. n.], 404.)

Levél a házasságról.

Nagyságos asszonyom, multkor a bálteremben, mikor az izzadt ablakon már a hajnal józan és kék fénye szüremlett be s a szolgák hórihorgas seprőjükkal ideges zajt ütöttek az előszobákban, egy nagyon érdekes parázsvitát kezdtünk a házasságról, melyet sajnos, nem fejezhettünk be, mert az előbb említett urak ijesztő gyorsasággal csavargatták le a csillárokat s mi lassanként azon vettük észre magunkat, hogy sötétben maradtunk. Nem tudom szívesen veszi-e, hogy folytatom azt a polemiát, mely az ön magas lelkére oly kellemetlen hatást gyakorolt; én tudom, hogy jó híreimből nem veszthetek semmitsem általa. Ön nagyságos asszonyom, elvégre már évek óta cinikusnak, különcnek és kiábrándultnak ismer s – így bizvást kimondhatom az igazságot.

Határozottan láttam, hogy elfehéřült az arca és ajka, mikor én nyugodt hidegvérrel az igazhivő muzulmánok¹ eljegyzéséről és házasságáról tartottam magasztaló fejtegetéseket. Az ön még mindig leányos lelke remegő háborgással rendült meg, mikor megtudta, hogy a bölcs törökök menyasszonyuknak arcát a házasság előtt egyáltalában nem is láthatják s az ijedtségtől kerekre nyílt nagy, fekete szemével bámult reám, mintegy kérdve, hol van akkor az igazság, a szerelem, az idealizmus.

Erre akkor nem tudtam felelni! Most azonban ezuton megpróbálok és hiszem, hogy az ön bús lelkéről a fellegeket érveimnek viharágyuival egy-kettőre szét fogom kergethetni.

Önök asszonyok és leányok szűzi, költői lelkük minden rajongásával csüngtek a házasság gondolatán. Tavaszi éjszakákon kikönyökölnék az ablakon és vágyó sóhajjal idézik vissza emlékezetükbe a Jókai-regényhősöket, de természetesen Schopenhauert nem olvassák. Hisznek a rendeltetésben s szomoruan gondolják el,

¹ muzalmánok [sh.]

hogy a két egymásnak szánt szerelmes csak a buta esetlegességek szerencsés kombinációi által találkozhatnak, mint a hogy a fekete ür végtelenségén néha-néha véletlenül egymás mellett száguld el két kósza, egymást kereső üstökös. Később azután öregszenek, széttekintenek a világban s észreveszik, hogy a házasság problémáját minden házaspár a maga szempontjából kitűnően megoldja s a nagy kérdés voltaképen csak a feministák agyában él.

Az igazság – tessék elhinni – napkeleten a törökök részén van. Ezek a lustán szemlélődő bölcsek észrevették, hogy a házasságban mi a fő s annyira mentek, hogy még a kérőnek sem mutatják a leendő menyasszony arcát. S biztos vagyok benne, hogy a török ifjúk ezért cseppel sem érzik magukat szerencsétlenebbeknek, mint a többiek; legfeljebb csak az alanyi költők sóhajtoznak és könyeznek a rendesnél kissé nagyobb mértékben, az arcnak nem látása azonban sem a házasság boldogságára, sem a jövőendő nemzedék épségére nézve semmi káros befolyást nem gyakorol.

A törökök főérdeme az, hogy a házasságból száműzték az ingyenkedést és az ábrándozást, mintegy figyelmeztetve a házassulandókat a kötendő frigy mély komolyságára. A mézesheteik így sokszor kevésbé édesek, a házasságukat azonban bizonyára nem zavarják meg azok a túl nagy igények, melyeket a kulturnépek fűznek hozzá.

Magam részéről a házasságkötésnél csak egyetlenegy szempontot tartok fontosnak, azt, hogy a férj és feleség le legyen egymásnak kötve, vagyis, hogy a házasság érdekházasság legyen.¹ Csakis azok a frigyek unalmasak, melyeket minden érdek nélkül kötöttek meg s innen magyarázható, hogy a pénz-házasságok gyakran nagyon is nem oly boldogtalanok az életben, mint a regényekben és drámákban olvassuk. A leány hiányzó szépségét elvégre lehet pótolni vagyonnal is s ha egy olyan fiatalember jó esetleg útjába, aki nem szépséget keres, mert az neki teljesen mellékes szempont, hanem pénzt, mivel az ránézve sokkal fontosabb, nagyon természetes, hogy azt a leányt, aki legfőbb kívánságát teljesíti, holta napjáig szeretni fogja legalább is olyan hőfoku szerelemmel, mely a házasság boldogsága érdekében szükséges.

¹ érdekházasság ne legyen. [sh.]

Ha a házasfelek bármi tekintetben egymásra vannak utalva, nagy bizonyossággal állithatjuk, hogy boldogan fognak élni.

Mindezeket csak azért mondtam el, hogy láthassa asszonyom, mily siralmasan kicsinyre törpül az Ellen Key-ek felfujt problémája, ha hideg fővel, nyugodtan nézünk reá. Meg lehet győződve, hogy az élettani érdekek és szükségletek sokkal fontosabbak, mint a lelkeknek a műveltség azonosságából fakadó csodás harmoniája. Vagy nem tartja-e csodálatosnak, hogy míg néhány facér feminista sopánkodik, a nagy Goethe vigan köt házasságot a cselédmíveltségü, érzéki Vulpius Krisztinával s boldogan él vele, anélkül, hogy a készülő Faust részleteit felolvasná neki? Nem furcsa-e az, hogy Heine megelégszik egy korlátolt divatárus-leány szerelmével s nem keresi a vele kongeniális női lelket? Nekem cseppet sem. Ellenkezőleg mindez csak megerősít ama hitemben, hogy a nagy emberek is úgy látták a házasságot, mint jómagam.

Az igazán jó férj nem úgy szereti feleségét, mint Ibsen ködös drámáinak ideges hősei, hanem úgy, mint a japán a maga gésáját, mint mi a kedves virágokat, a pilléket s a napfényben cikkázó színes bogárkákat.

Az élet komoly, nagyságos asszonyom s a házasság is az. A felhőivást, a holdsugarat, a nagy problémákat hagyjuk a rózsafelhőkön merengő szerelmeseknek, nekünk a valóság szirtes talaján kell járnunk.

Van nekem egy nagyon kedves magyar író, ki egy bájosan igaz novellájában elmeséli, mint szereti meg az asszony lassan-lassan a férjét, kit előbb gyűlölt, mint férceli össze elszakadt kabátját, mint felezi meg vele betevő falatját is és végre mint fejlődik ebből a sok csip csup áldozatból, ebből a nevetségesen nagyszerű frigyből a házasság komoly és mély szerelme.

És én nem csalódom, ha azt hiszem, hogy ő közelebb jár a házasság problémájának megoldásához, mint Ellen Key.

Két ember, ki azelőtt külön-külön unatkozott, egy szép napon elhatározza, hogy ezentul az élet minden szenvedésében s örömében együtt fog unatkozni és véd- és dacszövetséget köt a kicsiny csapások és apró-cseprő bajok ellen.

Ez a házasság!

A házasság kérdése pedig nem sokkal nagyobb, mint a gomb-felvarrás s a töltött káposzta készítésének problémája...

Megjelenés

Lehotai, *Levél a házasságról*, Szeged és Vidéke, V. évf. 93. sz. 1906. ápr. 15., 17–18. Rovat: Rovások.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Schopenhauert nem olvassák: Schopenhauer a nemek szerepéről, a szerelemről szóló értekezéseit Kosztolányi ismerte, s sűrűn hivatkozott rá levelezésében, ahogy más cikkében is (vö. 62. szöveg)

Goethe vigan köt házasságot: Goethe 1788-ban, Weimarban ismerte meg Johanna Christiana Sophie Vulpiust, akivel csak 1806-ban házasodott össze. Goethét a társadalmi körökben erős kritika érte e viszonya miatt, mivel az jó ideig törvényen kívül zajlott, és mert – bár művész és akadémikus fölmenőkkel rendelkezett – Vulpius kénytelen volt cselédnek állni. Goethe Christinának ajánlotta *Római elégiák* című versciklusát, amely néhány erotikus tartalmú vers miatt csak posztumusz jelent meg.

Heine meglegpszik: Heine néhány szerelmi kalandot követően 1834-ben megismerkedett egy tizenkilenc éves párizsi eladólánnyal, Crescence Eugénie Mirat-val, akit Mathilde-nak nevezett. A lány nem tudott olvasni, nem beszélt németül, és alapvetően semmilyen kulturális-szellemi dolog nem érdekelt. Ennek ellenére 1836-ban összeköltöztek, 1841-ben pedig megházasodtak, s a költő haláláig együtt éltek.

kongeniális: hozzá méltó(an kiváló)

Homerós.

Homerós 1906-ban született Athenben egy magas sárgafalu bérház negyedik emeletén, hol állandóan két felhuzó lift közlekedett. A kisdedet annak rendje és módja szerint megkeresztelték s a kereszttségben Fülöp nevet nyert.

Érette nem versengett hét város, de az apja és az anyja igen. Az apja fizetőpincér volt Athénnek egyik legforgalmasabb kávéházában, anyja pedig egy végtelenül bájos divatárus-lány, ki különös tehetséggel tudta rásózni az athéni hölgyekre Páris legmodernebb és legdrágább kalapjait. A szegény leány maga nevelte fel Fülöpöt. Beiratta az iskolába, a zenedébe és több táncanfolyamra, a vivó iskolába adta és zongorázni is tanította. A kis fiu fényes tehetségűnek mutatkozott, mindenütt kivált társai közül.

Szerette a magányt. Illatos alkonyatokon gyakran elbolyongott a főváros füstjétől és porától futva, a szelid lankákon s bámulva nézte mint ölelkezik a fekete éjszaka s a piros alkonyat, mint kavarognak a távolság gőzében a hamvas, lila és kék árnyak s a lehunyó nap fényködében szélesre nyílt, lázas szeme önkénytelenül is a régi istenek elmosódott alakját vélte felfedezni: Pallas Athenet,¹ a mennydörgő Kronidest, Irist és Hérát.

A langyos levegőben fehér felhők usznak. Csodálatos álom szállt a lelkére. Véres háborúkról, meztelen, fehértestű istenszszonyokról álmódott és ajkán öntudatlanul csendültek meg az első édes daktilusok.

Homerós költő lett. A görögök és trójaiak nagyszerű háborúját akarta megírni, mely épen szemei előtt folyt le.

Időközben azonban változtak az események. Szegény Homerósnak meghalt az anyja s ő már nem volt képes fentartani magát azokból a szűkös fillérekből, miket a tanítással keresett. Egyet

¹ Athenest, [sh.]

gondolt s beállt a szerkesztőségbe. Ujságírónak csapott fel, de azzal a tervvel, hogy a hőskölteményét azért meg fogja írni.

Homerosnak először tetszett a lázas szerkesztőségi hajszja, a pazar fényt szétszóró villanyoskörték, a csörömpölő telefonok, a frissen nyomtatott lapok, melyekben tisztán és rendesen olvashatta mindazt, mit alig egy félórával kúszán papírra vetett. A kávéházba járt, délig aludt, bohémkedett, de a lelke tele volt még szűztiszta naivsággal és poézissel. A marólugot ivott cselédleányokat érzékenyen bucsúztatta el az árnyékvilágtól s ha egy tüzről kellett beszámolni a hirrovatban valóságos böcklini színekkel festette¹ le a romboló vörös elem garázdálkodásait.

Idővel azonban megtanulta a lelketlen, fás stílust s eszébe sem jutott, hogy költői képekkel okvetetlenkedjék. Megtudta, hogy minden színész, bármint hasogatja is a színpalakat „jeles”, minden unalmas felolvasás „kiváló érdekességü”, s minden félkegyelmű csuszómászó „társadalmunk illusztris tagja”. Homeros már vilámgyorsan irt s egyik legtalentumosabb ujságíróvá küzdötte fel magát. A szedőgyereknek hanyagul szólt oda:

– Cicero! Garmond! Nonpareille!...

– Tördelni!...

Egy év múlva főszerkesztője lett „Az atheni hirlap”-nak.

Ekkor már eszébe se jutott, hogy a bolond istenek² és véres lándsáju hősök perpatvaráról és csetepatáiról írjon érdektelen, pattogó ritmusu költeményt. Minden hexameternél többre becsülte a szenzációt. Csodálatosan finom szimatja bámulatosan kifejlődött s senkisé ismét volt ügyesebb az államélet pikantériáinak felhajszolásában és kiszínezésében, mint ő. A politika különben is végtelenül érdekes volt. A görögök súlyos politikai komplikációk előtt állottak. Trója még mindég keményen tartotta magát. A görög államférfiak személyeskedése és okatlan egyéni hiúsága a helyzetet valóban válságossá és bonyolódottá tette.

A homloktérben Achilles, egy kövér nyaku athéni ügyvéd állott, ki sértett önértetében „teljesen visszavonult a politikai élettől.” Visszavonulásának igazi okát mély homály borította.

¹ féstette [sh.]

² istneek [sh.]

Homeros azonban, mint igazi vérbeli ujságíró ennek is végére járt. Kipuhította, hogy Achilles ur haragjának oka nem más, mint Briseis, az athéni opera bájos divája, kit Agamemnon ur, régi vetélytársa elhódított tőle.

Ezt a kulisszatitkot Homeros természetesen kellő tapintattal és gráciával szellőztette is becses lapjában. „Az athéni hirlap” előfizetői pedig napról-napra szaporodtak. A nyomdában alig győzték a munkát.

A követségek, az ünnepi küldöttek egymásnak adogatták Achilles fogadó szobájának kilincset. A nagy államférfiu azonban hajthatatlan maradt. Homerosnak, ki többször bátorkodott megintervevolni a kiváló politikust mindig csak azt felelte, hogy „a helyzet komoly, de kulcsa egyáltalában nincs az ő kezében.”

Egy alkalommal azonban, midőn Achilles reggeli kávéjánál a harctéri tudósítást olvasta, az elesettek között találta Patroclásnak, az ő kedves pezsgőző cimborájának nevét is. Olthatatlan haragra gyulladt. Homeros magához hivatta s bizalmasan közölte vele, hogy a megváltozott idők sürgető szövegének engedve, újra kilép a politika küzdő porondjára.

Másnapra Homéros fényes lapot adott ki. A vezércikkben ragyogó dialektikával kifejtette, mily jelentős változásokat hoz Achilles közbelépése a görög politikára s talán egész Görögország jövőjére. A politikai hirrovatnak ezt a szenzációs címet adta: „A militarizmus garázdálkodása”. Thersitest, a folyton locsogó és obstruáló politikust egy pompás croquisban gunyolta ki. A lapot természetesen pár óra alatt teljesen elkapkodták.

Egy este Homéros mint örült rontott a nyomdába.

A harctérről végtelenül izgalmas híreket hozott.

– Achilles megölte Hektort... Külön kiadást adunk!... Holnap husz oldalon jelenünk meg gyerekek.

Egy óra mulva az athéni rikkancsok hanyatthomlok rohantak szét az utcákon.

– Rendkívüli kiadás!! Hektor halála!!

A főváros közönsége lázas izgalommal olvasta a friss ujságot.

Homeros hire így napról-napra nőtt. Lassan-lassan bevásárlották az ujságírók szövetkezetébe, a hirlapírók országos egyesületébe,

sőt pár év múlva az újságírók nemzetközi egyesületének tiszteletbeli¹ elnöke lett.

Késő aggkorában halt meg.

A hivatalos szónokok megindultan bucsuztatták el „a talentumos, vérbeli, színes tollu hirlapírót, az újságírás atyamesterét.”

A koporsónál azonban senkisémm emlékezett meg egy félbenmaradt, nagyszerű költeményről, melyet egy ábrándos ifju tervezgetett szivárványos, aranyfényű alkonyaton, Attikának egyik szagos, virágillatos völgyében.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Homeros, Szeged és Vidéke*, V. évf. 93. sz. 1906. ápr. 15., 18. Rovat: Színes Rovat.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

mennydörgő Kronidest: vagyis Zeust, akit gyakran neveznek Zeusz Kronionnak vagy Kronidésznek, vagyis Kronosz fiának

Irist: Irisz, a görög mitológiában a szivárvány istennője

Cicero! Garmond! Nonpareille!: nyomdai betűméretek. A ma használatos rendszer bevezetése előtt a nyomdászok névvel jelölték a betűméreket. A cicero 12 pontos (1 pont = 0,3759 mm); Peter Schöffer a nyomdaipar kezdetén ebből a méretből nyomtatta Ciceró leveleit. Ez a leggyakrabban használt méret. A garmond 10 pontos; Claude Garamond (Garamont) betűmetszőről kapta a nevét, s nem tévesztendő össze a Garamond betűtípussal. A nonpareille 6 pontos betűméretet jelöl, a francia elnevezés összehasonlíthatatlant jelent, a maga korában nagyon nehéz volt előállítani.

croquisban: (fr.) karcolat, skicc, rövid, szellemes csattanóval végződő írás

¹ tiszteletbell [sh.]

Ünnepek után.

Sajnálom, hogy elmultak az ünnepek! Én mindenkorra a francia dekadensek szín-, szag- és hang-nyencségével szívom magamba a különböző ünnepeknek csodálatosan finom hangulatát s azt vélem, hogy el sem tudnék lenni nélkülök. Neveessenek rajta, ha tetszik, de én azt hiszem, hogy a karácsonynak, husvétnak, a pünkösdnek mindég meg van a maga színe, hangja és illata.

Mikor a husvéti harangok megkondultak, én voltam az első, ki alleluját kiáltott s hitetlen létemre a nagyhéten órák hosszáig tanyáztam a fönségesen szomorú, üres templomban, mely feldult oltáraival, nagy csendjével olyan volt, mint egy halottasház. Ugy érzem, hogy csorba esnék a jogaimon, ha évente nem venném ki a magam illetékét a nagyhét fekete szomorúságából s a husvét rózsapiros örömeiből s ha nem rezegtetné meg idegeimet az az ódon egyházi ének, melyben a múlt évek titkos bánatai, sejtelmei és hangulatai élednek fel minden évben.

És azt hiszem minden ember így van ezzel. Fáradozunk és törődünk a napi harcban. Lelkünk tartalmát a hétköznapiakon gyarapítjuk, a hangulatokat, a színeket azonban az ünnepek adják nekünk.

S erre szüksége van a gondoktól hajszoit, sivár kenyérkereseti harcban elfáradt embernek és azt érzi is.

Figyeljük csak meg, mily görcsös, kétségbeesett merevséggel ragaszkodik minden ünnephez és népszokáshoz, melyekben, bár látszólag semmi lényeges nincs, századoknak, évezredeknek költői ötlete van megőrizve. Farsangkor ma is ugyanaz a féktelen jókedv tombol rézdobjával, sipjával, álarcával az utcákon, mint egykor a rómaiaknál, Krisztus születése előtt. Valami elpusztíthatatlanul bűvös ősz-energia van minden ünnepben, mintha száz és száz ismeretlen költőnek összes alkotókédve sugároznék belőle felénk, hogy létükkel az emberekben lakozó költői és művészeti szükségletéről örök tanúságot tegyenek.

Itt van a húsvéti öntözködésnek ezredéves divatja!

Ha jelentőségét komolyan szemügyre vesszük, szinte csodálkozunk azon, hogy miképpen tarthatta föl magát annyi kiábrándulás, zürzavar, véres háború, elernyedésen keresztül majdnem két ezredévig. Az emberhez csak a lelke mélyén rejtőző költői vágy kötötte, kézzelfogható anyagi érdek soha. S ime most is öntözködünk, mint a föltámadás legendás reggelén azzal a különbséggel, hogy ma nem dézsa vízzel öntjük meg a fehérnépet, hanem az üvegünkre erősített gummilapda lehellelétével fujjuk a hamvas leányarcokra a parfüm finom, szagos ködét.

A külsőség változik. Az ember lelke azonban nagyon lassan tud megválni attól a szokástól,¹ melybe ők-apjai lehettek élő, pihegő lelket.

Ezért oly nagy az aranyalmáknak s a színes dióknak bája. Ezért van még a legzordabb agglegény asztalán is legalább egy zöld galacska szent karácsony ünnepén.

Valami minden anyagi szükségnél hatalmasabb lelki kényszer parancsol ránk, hogy ünnepeljünk.

Ez a kényszer azonban, minél inkább öregedik az emberiség, annál érezhetőbb lesz. Nem az ünnep kallódik el, csak tudatára ébredünk, hogy öregszünk s a vén ember már szeretné félretenni a játékot, az ünnepet minden sallangjával, hangulatával és bohóskodásával egyetemben.

A húsvéti öntözködésnél megfigyeltem, hogy a mi ifjuságunk mily végtelen kiábrándultsággal és józan hidegvérrel fogja fel a feladatát s én egy tizenkét éves leányka szájából hallottam, hogy ő az egész locsolkodást csak komédiának² tartja. A duhaj parasztleányek sem igen huzgálják ma a kutakhoz a konyha tündéreit, hanem illedelmesen megveszik a maguk rózsavizét, mert a rendőr, meg a komoly leány könnyen akadékoskodhatnék. Ma már mindenki okos és józan.

A nagyanyáink és nagyapáink legendákat tudnak arról mesélni, hogy hogyan locsolkodtak ők s mi ma ezt, mintha kiveszőben lenne a kritikátlan, csapongó jókedv, álmos bágyadtsággal hallgatjuk.

¹ szokásokról, [sh.]

² komédiának [sh.]

Az ember öregszik. A fiatalság is. Az ifjúság ugyan mindig újra születik, mint a tavasz, de valamint a mostani tavasz fénye egy szemernyivel bizonyára gyengébb, mint az előbbié, mert az őt éltető nap lángja folyton hül, az ember életkedvének fokozatos kilobbanásával fiaink kedélye is mindig színtelenebb és fakóbb lesz s a mi¹ régi, bohó szokásainkat és ünnepeinket úgy veszik magukra, mint kinőtt ruháinkat. Sehogysem illik teljesen rájuk.

A nagy emberiség vénül. Játékszereit egymásután tördeli szét. Mindent a tudomány raktáraiba hordoz.

S egy időben talán majd végleg kihalnak ezek a színes, ezredéves ünnepek,² szokások, bohóskodások.

Az ember néprajzi folyóiratok komoly, tudományos leírásaiból tudja meg, hogy egykor még éltek bohó emberek, kik mulatni és ünnepelni is tudtak.

A görnyedt hátú ősz csodálkozva áll majd meg, mint a muzeum rózsája előtt Madách tudósa, ki nem tudja elképzelni, hogy a föld kertjeiben egykor nyilhatott a rózsa s az öröm.

És bámulja majd a népfantáziának elhervadt csodarózsáját.

Megjelenés

Lehotai, *Ünnepek után*, Szeged és Vidéke, V. évf. 99. sz. 1906. ápr. 22., 9–10.
Rovat: Rovások.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

francia dekadensek: vö. 2. szöveg

mint a muzeum rózsája előtt Madách tudósa: Kosztolányi *Az ember tragédiája* 12. színének arra a jelenetére utal, amelyben a falanszter tudósa egy múzeumi gyűjteményben megmutatja Ádámnak az utolsó rózsát

¹ ami [sh.]

² [sh.: nincs vessző]

Ördög cimborája.

Shaw *Bernard* modern és angol író. Mindezt ma az „Ördög cimborája” előadásánál kiérettük. Ez a nagystilű angol író, a Wilde, Moore-triász egyik legeredetibb tagja, a modern etikai problémák éleselméjű boncolója, minden ízében rokona és tanítványa a legnagyobb norvég drámaírónak. Ebben van az ő modernsége.

Az „Ördög cimborája”-ban¹ is egy nietschei problémát tárgyal. A jók és a gonoszok, a kicsinyek és nagyok harcát, amely azzal fejeződik be, hogy a legelső a legutolsókká válnak s a legutolsó a legelső helyre kerül. Ezt a „Umwertung alles werthe”-t² egy ragyogó drámai kompozíció keretében végzi el.

A gerinctelen, szemforgató, selypegő puritánok világában vagyunk, akik azt hiszik, hogy az ő puhány-erkölcsükön kívül más törvény nincsen. Nem kis mértékben lepődnek meg tehát, amikor belép az ő fülledt levegőjü, bezárt ablaku szobájukba egy ember, aki minden ceremóniás hazugságot mellőzve – egyszerűen az asztalra ül. Richard, az ördög cimborája büszkén vallja magát „rossz”-nak s mi boldogan vesszük tudomásul, hogy megkülönböztessük a jóktól, akiktől undorodva fordulunk el mi is.

Richard, mihelyt kilép a színpadra, érezzük, hogy maga többre képes, mint a többiek együttvéve. És mi is melléje pártolunk.

Először maga van, de lassan-lassan mindenkit átalakít. A társadalmi rend szorító acélhálózatából nyugodt méltósággal fejt ki megkötözött és elzsibbadt tagjait.

Dudgeonné, akit először sajnál, mert nagyon „jó” asszony, lassan lassan büszkén tekint föl reá s ő is rossz lesz és társául szegődik.

Ez az ember, akit a béke langyos erkölcsi törpévé és nyomorulttá tettek, a háború viharos esélyeiben a szemünk előtt óriássá

¹ „Ördög cimborája”-jában [sh.]

² „Umwertung alles werthe”-t [sh.]

nő és a tett emberévé serdül. Az erkölcsös és jó emberek atmoszférájába belezendül Nietzsche dallamos menydörgése és föl villan a tett cikázó villáma.

Az, aki[t] uton-utfélen a lekicsinylés és megvetés kísért, nyugodtan ölti föl a lelkész kabátját, hogy helyette vérpadra lépjen. A hálálkodó, elsáppadó Dudgeonné rémülten néz reá: most lát először egy férfit, egy embert, aki nagy és lelke megrendül és gondolkozni kezd. Az értékek megfordítása megkezdődik. Az ördög cimborája hérosszá válik, de ő hősiességében is egyszerű, nagy marad és nem is akar tudni erényéről. Az öntudatlanság ama magaslatán van, amelyről a nagy német költő bölcs minderre azt kiáltotta: undor. Tragikomédiája végén ő is azt mondja, hogy a hős s a bolond nem sokban különböznek egymástól. S ekkor talán a legnagyobb.

Az ördög cimboráját a természetes, nyers őszinteség vad glóriája veszi körül. Ő az igazi pap, akinek keresztvize egy lenézett fattyugyermeknek forró könnye volt. Ő a hős, az ember, az ideális férj. Dudgeonné már csak szánni tudja urát, amikor kezében¹ salvus konduktussal visszatér.

Ennyiben modern és morálista Shaw. De főttebb azt is mondtuk, hogy angol és Dickens tanítványa.

Shaw nagy szeretettel járkal a harctéren s egy derült humorista jókedvével mosolyog le a hősökre, a katonákra, a könyökig véres buta militarizmusra. Ha honfitársa, Carlyle a nagy hősökrol irta meg örök és csodaszép könyvét, ő a kis heroszkák fonákságain nevet oly finomsággal és zord szeretettel, ahogy csak egy telivér angol, Dickens tanítványa tud. S nekünk végtelen jól esik látni ezt a kedves szivárványt a vihartól fekete, fölleges láthatáron.

Az előadás eléggé gyöngé volt, de nem lehet eltagadnunk, hogy az egészben volt valami ritmus, valami egység felé való törekvés. *Palágyi* Lajos a cimszerepet sok intelligenciával és nagy igyekezettel játszotta. *P. Menszáros* Margitnak volt néhány színe, kitalálása, melyet nem egyhamar fogunk elfelejteni. *Klenovics* kemény, erős színekkel ecsetelte a presbyteranus lelkész apathikus törpeségét.

¹ kezébed [sh.]

Csortos Suindon őrnagy szerepében jó alakítást nyújtott. *Románi* Mária bájos és szeretetreméltó volt.

A szezonvégi közönség a szokott bágyadtsággal fogadta a darabot, a felvonásközökben azonban több-kevesebb lelkesedéssel többször a lámpák elé hívta a szereplőket.

Megjelenés

Clou, *Ördög cimborája*, Szeged és Vidéke, V. évf. 100. sz. 1906. ápr. 24. 3. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

„*Ördög cimborája*”: George Bernard Shaw (1856–1950) ír drámaíró darabját 1897-ben mutatták be Londonban. Első magyar előadása 1906. március 28-án volt a Vígszínházban. Kosztolányi Shaw színdarabjainak igen sok magyar bemutatójáról írt bírálatot (SzE I., 260–297; SzE II., 262–267, 280–282, 286–287, 300–301, 488–489).

Moore: Thomas Moore (1779–1852) ír származású, angol író, költő

egy nietschei problémát tárgyal [...] „Umwerthung alles werthe”-t: Nietzsche morálkritikájának lényege az „Umwertung aller Werte”, azaz „minden érték átértékelése”

salvus konduktussal: (lat.) salvus conductus, menedéklevél

Palágyi Lajos: (1876–1932) asztalossegédből lett színész, majd színházigazgató. Műkedvelőként kezdte, később színiiskolát végzett. Vidéken indult a pályája, Aradon, Debrecenben, Temesvárott, 1905 és 1907 között pedig Szegeden játszott. 1907-től a miskolci, majd a szegedi színházat igazgatta. 1925-től haláláig a Nemzeti Színház tagja volt.

P. Menszáros Margit: Nagykereki Menszáros Margit (1875–1923) Rákosi Szidi színészkoláját végezte el, majd Pozsonyba szerződött. Néhány vidéki szereplést követően 1904-ben ment férjhez Palágyi Lajoshoz, akinek miskolci színházigazgatósága idején a gazdasági igazgatói és adminisztrátori teendőket látta el.

Klenovics: (Klenovits) György József (1870–1937) színész, rendező, a színiakadémia tanult, de végül nem kapott oklevelet. Vidéki színházakban játszott, néhányszor a fővárosban is vendégszerepelt.

Csortos: Csortos Gyula József (1883–1945) a színiakadémia után Debrecenben, majd 1905 és 1907 között Szegeden kezdte pályáját. Ezután hosszabb-rövidebb időre fővárosi színházakba szerződött (Népszínház-Vígopera, Magyar Színház, Vígszínház, Renaissance). A Magyar Színházhoz többször is visszatért. 1927-ben a Nemzeti Színház szerződtette, amelynek 1933-ig, majd 1935-től haláláig volt tagja, emellett a főváros számtalan színházában vállalt egy-egy szerepet. Kosztolányi 1922-ben és 1928-ban is nagy méltánnyal írt alakításairól (SzE II., 324–328).

Urbs.

A kultur és modern ember nem szereti a kis várost és falut. Olykor-olykor szeszélyből és perverz gyönyörűségből meg-meg húzódik a vén akácok sűrű feketélő lombjai alatt, de igazi fészke a városban van. A falu poétái torkuszasakadtából dicsérhetik a mezők enyhe magányát, ma már a városnak is megvannak a maga költői, kik annyi hazugság közepette is meglátják az emberek szorosabb csoportosulásának, a növekvő munkaláz diadalának szépségét s dalba is merik foglalni.

S ennek megvan a maga egyszerű magyarázata. A modern költő nem tetszeleg a multban, hanem a jövőért küzd. A város pedig a jövőnek groteszk, kábitóan csillogó Bábeltornya, melyet föl is fog építeni az emberiség. Minden nagy és érdekes e zajos gócpontba központosódik.¹ Egész teste lázban vonaglik. Az osztályharcokat, a társadalmi küzdelmeket erősen nagyítva, vakító fényben tárja elének. Ezer és ezer írástárgyat kínál. A pénzkirályok hazája, a csillogó kombinációk, a vakmerő számítások börzéje s a nyomor szennyes vacska is. Maga a forrás, az élet küzködő, tülekedő embermása. S ez mindenesetre jobban érdekli a költőt, mint a falu álmos csendje s a mező ökreinek bőgése.

De nemcsak a poétát látja szívesen az agyonszidalmazott város, hanem minden emberfiának oly kényelmet nyújt, melyet falujában semmi áron sem szerezhet meg. A nyárspolgár seholsem élhet kényelmesebben, mint a demokraták által annyira szapult kőfalak között. Pocakja seholsem hizik biztosabban, mint a fővárosoknak minden ingyencséget készséggel szolgáló konyháinak ételein. Az idillköltők által ajánlott hideg birkatejet a kávéház fekete márványasztalán épp úgy megihatja, mint a völgyekben, sőt kétkezem abban, hogy a fővárosi ember a maga uzsonnáját elfogadná-e

¹ központosódik. [sh.]

abban a mosatlan köcsögben, melyből a kirándulók theokritosi gyönyörrel szürcsölik az aludtejet s a pincér által egyszerűen nem küldené-e vissza? A falu dicsérőinek nincs igazuk. A nagyváros hatalmas berendezkedésével, gyáraival, vízvezetékeivel a kényelem, az egészség, a költészet hazája.

De nemcsak a testre, hanem a lélekre is vidítőlag és fejlesztőleg hat a város. Nem képzelek megnyugtatóbbat az igazán forgalmas főváros folytonosan dübörgő, elmosódó zajánál. A gyár kürtőinek huhogása, a kerekek gördülő moraja édesen altatja el a fáradt nagyvárosi embert. Beteg kedélye a csendnél is nyugtatóbb tompa zajban meggyógyul. Az utcán nem merednek reá kérdő arcok, fürkésző szemek, senki sem ismeri. Ezer és ezer ember között teljesen egyedül van. Nem tudakozódnak utána, nem kíváncsi rá senki. A fényes paloták, a berregő villanyos kocsik között úgy járhat, mint egy ősréngetegben.

Mindazonáltal nem rideg a főváros társadalma. Sehol annyi ismeretlen-ismerőse nincs, mint itten. Ezt az ember leginkább akkor érezi, mikor több évi távollét után visszatér valamelyik fővárosba s az első sétáját megteszi a városban. Nem találkozik egy barátjával, egy rokonával sem, de még is úgy tetszik neki, mintha csupa ismerős között járkálna. Be-betekint a boltokba és újra látja a régi kövér hentest, ki ma is úgy vágja le neki szelet sonkáját vacsorára, mint évekkel ezelőtt. Másutt egy sápadt péklegény köszönti, ki ezután újra nagy készséggel szállítja majd neki reggeli zsömléjét. A lámpagyújtogatók, a rikkancsok, az utcasöprők mind a régiek. A szemünkbe néznek és felismernek. S ha nem is köszönnek, néma szemhunyorzással tudatják velünk, hogy örvendenek a szerencsén, hogy láthatnak s hogy mi is élünk még.

Az ember e barátságos viszontlátás örömében elgondolja, mennyit dolgozott, küzdött, szenvedett a hentes, a pék, a lámpagyújtogató, a rikkancs azon idő alatt, míg távol voltunk s boldogok vagyunk, hogy minden szó nélkül, néma örömmel bebocsájtanak társaságukba.

Eszünkbe jut hány havas, hideg hajnalban kellett felkelnie a szemben levő kereskedőnek, hogy kinyissa az üzletét, mely most pompásan ragyogtatja a villanyos ivlámpák fényhullámaiban fürdő kirakatait, hogy szemünket gyönyörködtesse. Hányszor ment be

reggelenként a hentes, a pék a boltjába azon két év alatt, míg távol voltunk s ma újra itt vannak és mind készségesen üdvözölnék, mint egy visszatért kedves vendéget.

Ez az élet a nagyvárosoknak bizonyos családi melegséget ad.

A város nem rideg, nem egészségtelen, nem unalmas. A falu azonban – nekem legalább – az.

A latin poéta évezredek előtt boldogan sóhajtott fel: O rus!

Mi is felkiálthatunk: O urbs!...

Megjelenés

Lehotay, *Urbs*, Szeged és Vidéke, V. évf. 111. sz. 1906. máj. 6., 8. Rovat: Rovások.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A latin poéta [...] O rus!: Horatius egyik szatírájának (Horatius, *Szatírák*, II, 6, 60–62) kezdete: „O rus! quando ego te aspiciam, quandoque licebit / Nunc veterum libris, nunc somno et inertibus horis / Ducere sollicitae jucunda obliuia vitae.” Kőrösi Imre fordításában: „Ó, falu! Látlak-e még! Mikor is lesz majd, hogy a régi / könyvek közt vagy az álommal s a sziesztaidőben / élem a hajszás élet mézízű feledését!” Kosztolányi ezt a Horatius-részletet földidézi *A Hétben* 1908. augusztus 23-án megjelent, *A jó vidék* című cikkében is.

theokritosi: Theokritosz pásztoridilljeiről ismert, Kr. e. 300 körül Sziciliában született ókori görög költő

O urbs!...: Horatius szavainak játékos kifordítása, az *urbs* jelentése: város

A fukarság lélektana.

Az, aki a Don Juant olvasta, nem egyhamar feledkezik meg a tizenkettedik canto azon gyönyörű stancáiról, melyekben Byron a zsugoriakról beszél. A nagy britt költő némileg rehabilitálja az aranynak beesett arcu, sáppadt álmodóit. Boldogoknak, hatalmasoknak és szenteknek nevezi őket s csodálkozva kérdezi: mért tartjuk nyomorultnak az ártatlan fukarokat. Kell-e önzetlenebb náluk, kik kincseik birtokában is koplalnak, sőt tisztán csak azért szerezik meg a vagyont, hogy bizonyos hideg nagylelkűséggel lemondjanak róla? Kell-e nagyobb boldogság, mint a hatalom s a pénz nem hatalom-e? Mindezt a gondolatkeltő és költői okoskodást paradoxális mivoltában is teljesen elfogadjuk, de éppen ennek a nyomán az önző fősvénység s a fukarok iránti mindenütt és szüntelen, különösen a nép részéről megnyilatkozó gyűlölet lényegébe akarunk tekinteni.

A fukarság nem születik velünk. Lassan nevelődik belénk. Azt sem szabad hinnünk, hogy lényege a pénznek, a vagyonnak, az esélyektől, a rablóktól, tolvajoktól való féltése. A minden fillért fogá-hoz verő szűkmarkuság még nem fukarság. Az igazi fősvénység lényege a pénz értékének¹ babonás tulbecsülése, melyet az ember csak egy hosszú életen át tanulhat meg. Innen van az, hogy a zsugoriak kilenczted része agg emberek közül kerül ki s fiatalemberök között egyáltalában nem találunk fősvényt. Az agg ember a pénzben halmozza össze letűnt életének energiáját s minden fillérében azt a fáradságos vesződést és törődést becsüli meg, melyet megszerzéseért szenvedett. Ugyanaz a kapzsiság, mely egykor összeszedette vele az utolsó fillért is, nem engedi később, hogy az ezrek mellől könnyelműen elvesse annyi fáradságba került

¹ értékének [sh.]

polturáját, melyhez, meglehet, hogy mások vére és könnye tapad, de mindenekelőtt a – magáé.

Ez azonban csak azt magyarázza meg, miképen válhatik valaki fukarrá s legfeljebb csak a szerencsétlen zsugori sötét lelkét világítja meg. Az a nagy gyűlölet, amit a nép, de mindenki is érez a fősvény iránt, mély rejtély előttünk. Ezt az idegenkedő gyűlöletet pedig napról-napra látjuk, sőt érezzük is. Majdnem minden falunak megvan a maga körmönfont, szikár fősvénye,¹ kire a csizmás paraszt sanda szemmel, fanatikus gyűlölettel tekint.

Miért? Kérdezzük mindnyájan.

Mért nyomorult a fősvény?! – kiált fel Byron említett költeményében.

A felelet egyszerű: azért, mert észellenesen cselekszik.

A fukart a társadalom sohasem bizalmatlanságért és minden éssen tulajáró élelmességeért veti meg. Azt is könnyen megbocsátja neki, hogy vékony arcán ülő öntelt és szomoru vigyorgásával a tulajdonjog megmásíthatatlan biztosságát hirdeti s gunyolja üres zsebeinket. Az azonban, ami az emberi észszel ellenkezik, fellázít bennünket s szemünkben megbocsáthatatlan. A fukarság is észellenes s épp ezért olyan undorító. Természetes csak fiatal korban volna. Fukar sihedert pedig igen ritkán találunk s ha tényleg zsugori is, inkább takarékosnak nevezzük, mint fősvénynek. A pénzt gyűjtő fiatal okosan cselekszik s nála az aggkor büne erénynyé lesz. A józan ész azt mondja, hogy fiatal korunkban gyűjtsük össze a filléreinket, hogy öregségünkben, ha megrokkannunk, munkánk kamatján nyugalmasan megélhessünk. Az ember továbbá, akár gazdag, akár szegény, minél inkább öregszik, annál jobban költekezik. Minél magasabbra szökken életének léghajója, annál mohóbban dobálja ki belőle a súlyos, lefelé huzó kincseket, a nehezékeket, melyek repülésében akadályozzák. A jótékony intézmények, a közhasznú alapítványok mindig több pénzt látnak az aggok, mint a fiatalabbak erszényéből.

A fukarnál azonban ez épen ellenkezőleg van. A sirja mellett fogja el őt igazán az auri sacra fames. Perverz, esztelen, hörgő

¹ fősfénye, [sh.]

vágyakozással kapaszkodik be szurtos kincseszacskójába, melybe egész életének verejtékes fáradozásait központosította.

E perverzitást, ez észellenességét gyűlöljük – öntudatosan, vagy öntudatlanul – a fukarságban. Az ember sokat meg tud bocsátani. Az esztelenséget soha.

A pénz sáppadt rajongói azonban kitartanak a maguk ideálja mellett s dőreség volna őket meggyőzni akarni. Ezek a sovány martirok végül önmaguknak ácsolják össze saját vérpadjukat s csak akkor boldogok, ha szenvedhetnek mindenki által bálványozott istenüknek, a pénznek áldozati¹ oltárán. Tantalusok ők, kik telt asztalok mellett halnak éhen s habzó kupák mellett szomjaznak a saját akaratukból. S ha hosszú küzdés után végre rozoga fakoporsójukba roskadnak, vagy zavaros szemükben fényesen csillog valami elérhetetlen istenről, valami csodás sárga aranyhegyről való bűbájós álmom visszfénye. És halvány ajkuk mosolyog, hogy nekik volt igazuk.

Megjelenés

Lehotai, *A fukarság lélektana*, Szeged és Vidéke, V. évf. 117. sz. 1906. máj. 13. 8. Rovat: Rovások.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Don Juan: Kosztolányi Byron *Don Juan* című művét (1818–1824) egy korai naplóbejegyzése szerint már 1900-ban olvasta, egy önképzőköri előadás nyomán, amely fölkelte az érdeklődését a mű iránt (KDLN, 780–781). Vö. 14. szöveg.

canto: ének

polturáját: a poltura a 18. századi Magyarországon használatos pénzegység, neve a lengyel *póltora*, *poltorak* (másfeles) szóból

Mért nyomorult a fösvény?! – kiált fel Byron említett költeményében: Ábrányi Emil fordításában: „Mért mondod azt, hogy nyomorult a fösvény? / Ezé a leg-tartósabb élvezet; / Ládájában fut össze minden ösvény, / Mely földi üdvhöz, mámorhoz vezet; / Azt látod csak, hogy egy dús, köhögős vén / Kenyérhajat rág s hörböl rá vizet; / Botránkozol –, de hogyha sejtened, / Mily álmokat szül egy rosz sajt-ebed!”

auri sacra fames: (lat.) szent pénzvágy

Tantalusok: vagy Tantalosz ókori mitológiai alak, akit kapzsisága miatt az istenek örök éhségre és szomjúságra ítélték

¹ áldozatai [sh.]

On heroes.

Csendes nagy halottasházzá változik Európa. Gigászi és fantasztikus ravatalán kiterítve fekszik¹ az őszfűrtű skald, a hős Ibsen Henrik.

Valószínűleg erről az utolsó bukásról gondolkozott legkevesebbet! Meghalni, elszunnyadni és aludni, mondotta a maga stílusában – és semmi több. A koporsó, a temetés, a halottas ének már csak etiquette-kérdés. A társadalmi problémák mély látású kutatója más, rettenetesebb halálról rajzolt sötét, szénfekete képeket, arról az elmúlásról, mely az élet hazug pirosítójával² kendőzi sápadt arcát, a lélek rothadásáról, az erkölcsi bomlásról. Az emberiség nagy halottja mindig lázas önkivületben szólt a nagy, mérész halálról. Zord írásaiban³ gyakran álmodozott róla, mily szép is dacosan hátraszegett fejjel, kifeszített lábakkal lefelé rohanni a fekete ürben, mint egy letűnő sugárzó csillag. A halál előtt nem volt probléma. Az élet igen.

Az életet vizsgálta mindenkor csodálatos világozlással. Ez a mérész norvég óriás nem onnan nézte a jelenségeket, ahonnan a többi, a havas ormokra mászott, a Bratsbergklev tetejére, hol a fehér hó s a kék ég ölelkezik egymással. Az érzékelhető tárgyak háta mögé tekintett. Mindig valami ujat keresett. A földet – mint az ősz germán mitológia – egy kertnek tekintette, mely Asgard, az istenek vára s a rut jötun-ok, a fekete óriások börtöne között van. Az ember e két hon között lebegő, vagy felfelé emelkedik, vagy lefelé bukik. A havas ormok, a csodálatosan tiszta kék tavak s a ködös távlatok szemlélésében nőtt fel. Már mint gyerek hallotta, hogyan reped téli éjeken a jég s a sötét öblökben mint zokog a jeges

¹ tekszik [sh.]

² pirosítójjal [sh.]

³ írásaiban [sh.]

hullám. És ekkor sejteni kezdett. A földön levő jelenségeket egy álomlátó szemével nézte. Lefelé tekintett, de mindig magasról.

Nem szabad csak egy drámairót, csak egy nagy embert gyászolnunk benne. Ő több volt mindennél. Hős, hőrosz, Carlyle tollára méltó, ki az emberiség nagyjai között talán a legelső helyet érdemelné abban a könyvben, melyből ma már hiányzik a legszebb fejezet, az Ibsenről szóló.

A ma hőrosa volt. Ravatala előtt babonás tisztelettel áll az ifju nemzedék. Dicsősege nem a legendák zavaros álmaiból, a homokpuszták délibábos lázképeiből szövődött, hanem egy komoly és nagy élet alkotásainak igazságából. Láttuk őt, írásait kezeinkbe adta, sörényes ősz fejére éles világosságot vetett nagy dolgozó-lámpája, beszélgetett velünk, a kávéházakba járt s mégis az egész emberiség meghódolt előtte, mint az¹ ősemler apostolai előtt.

Nagy lelki evolúciókon ment keresztül. Először demokrata volt az erkölcsben, politikában egyaránt. A harcoló magyar pirossipkásokat egy tüzes hangu ódában buzdította küzdelemre. Pályája ott kezdődött, ahol Petőfié végződött. A demokratából azonban lassan-lassan az erkölcs nemes arisztokratájává változott. A Brand, a Peer Gynt e különösen egyéni világnézet jellemző hirdetői. Meglátja a társadalom hulláit, az erkölcsi döngőt s rájuk mutat. Kérdez, de nem felel. Aztán újabb magaslatra jut. A jövőbe tekint s a mult romlásán jövő szívárványos álmaiból megalkotja széditően merész etikáját. – Rosmers, Alving Osvald, Hedda Gabler, Borkmann e korszak jellegzetes alakjai.

A nagy forradalmár, a beteg emberiség bölcs orvosa, a költő, a hőrosz azt tette, amit Nietzsche a filozófiában. A hazugságokat porba döntötte. Kiáltozott, toporzékolt. Szindarabjaiban, valósággal halljuk dühös, tiltakozó lábdobaját.

Most már nem küzd. Nyugodt, titáni holtteste meredten fekszik s a sápadt gyászolók némán tekintenek rá. A norvég szinpad is gyászol, az előadást jelző harang nem kondul meg. A nagy függönyök zivataros mennydörgéssel, komoly libbenéssel gördülnek le s mint óriási szemfedők eltakarják hatalmas holttestét...

¹ előtte, az [sh.]

Megjelenés

Lehotai, *On heroes*, Szeged és Vidéke, V. évf. 128. sz. 1906. máj. 27. 8–9. Rovat: Rovások.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

On heroes: Thomas Carlyle *On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History* című művét idézi föl, vö. 6. szöveg

ravatalán: Henrik Ibsen 1906. május 23-án hunyt el, vö. 91. szöveg

skald: a költő megnevezése a skandináv, óizlandi irodalomban

Meghalni, elszunnyadni és aludni: utalás Shakespeare *Hamlet*-jében a címszereplő monológiára a III. felvonás 1. színében, Arany János fordításában: „Meghalni – elszunnyadni – és alunni!”

Bratsbergklev: délkelet-norvégiai hegy

Asgard: a skandináv mitológiában az istenek lakóhelyének neve

jötun: óriás szörnyek megjelölése a skandináv mitológiában

A harcoló magyar pirossipkásokat: Ibsen magyar forradalmat üdvözlő 1849-es versét Kosztolányi később lefordította *A magyarokhoz* címmel, amely a *Modern költők* bővített, második kiadásában olvasható (MK2, 187)

Brand, a Peer Gynt: Ibsen drámái 1866-ból és 1867-ből

Rosmers, Alving Osvald, Hedda Gabler, Borkmann: a *Rosmersholm*, a *Kísértetek*, a *Hedda Gabler* és a *John Gabriel Borkmann* című Ibsen-művek főszereplői

Circenses.

A nyári, forró éjszakában a vékony vászon-sátrakban halvány gázvilágnál buggyos ruhájú bohócok hemperegnek. Az ember fásultan és elcsigázva bevetődik a porondolt, kétes világu néző-térre s a csodálatosan színes és kavargó tömeg zsibongó jókedvét szemléli. Nézi a szélesre huzódó ajkak öntelt gyönyörét, hallgatja a kétszinűen jámbor sóhajokat s észreveszi, hogy ez a tömeg, mely itt lelkesül, tapsol, gyönyörködik és sáppad, még mindig a régi, az évezredek előtti, mely rajongva követelte: panem et circenses!

Kenyeret és véres gyönyörűséget! A jelszó s a mögötte meghuzódó lényeg ma is ugyanaz. Az éhséget s a vért zaklató kíváncsiságot két ezredév sem tudta kielégíteni. A mészárosoknak és cirkuszigazgatóknak ma is kövér az erszényük. S az, aki azt hiszi, hogy a cirkuszi multságoknak csupán a formája maradt meg, csálódik. Az ember vért, veszélyt, a veszélynek diadalmas leküzdését akarja látni ma is, mint egykoron, midőn a gladiátorok dulakodtak a vértől mocskos homokban. A modern szinpad, a sápadtan lihegő emberek nagy tragédiái nem gyönyörködtetnek eléggé a cirkusz közvetlen varázsa, a komoly emberélet kockánforgása azonban valósággal lázba hoz.

Minden a régiben maradt, csak tán a tapintat s a hazugság lett nagyobb. Önkéntes gladiátorok, csepürágók, erőművészek ma is akadnak, kik vékony kötélén szívesen lebegnek az örvény felett s jó pénzen még az életüket is eladják. A halottakat pedig ma is gyorsan és tapintatosan szállítják el, hogy az ezerszemű Cézár multságát meg ne rontsák.

Addig azonban, amíg a hintán halálugrásokkal mulattatnak bennünket s forgószélgyorsasággal cigánykerekeznek, mutatványaiknak varázserőt tisztán életük veszélyen forgása ad. Rossz cirkusz az, melyben haláleset nem esett, vagy nem eshet. Az ujság-éhes, vérvágyó ember ma is izgatottan várja a hajmeresztő mutatványt

s becsapva érzi magát, ha néhányszor nem fut át hátgerincén a fagyos borzalom kéje. Mindezt természetesen nem merjük bevallani, de eltitkolni sem igen tudjuk.

Emlékezhetik mindenki, mily kínos feltűnést keltett nálunk annak idején az, hogy a bikaviadalnál a bivalyok csak ölmozott szarvval öklelődtek. Az érdeklődés hirtelen megcsappant. Az ott voltak komédiának nevezték az egész látványosságot. Hiányzott belőle az emberélet veszélybenforgásának véres komolysága és lázas izgalma. Az állatvédők megtették a maguk kötelességét, az embervédők azonban egyáltalában nem mutatkoztak.

Ma sem. A cirkuszokban estéről-estére gyönyörködünk a halálos veszedelemben forgó rizsporos hőroszok hősiességein. És nem unjuk meg mimelt és tettetett merészségüket s nem szégyeljük közönyös és hazug szánalmunkat.

Többször megfigyeltem a közönséget, míg a bohócai véres kockázattal mulattatták.¹ Egy pillanatra, mintha megilletődnék, vár és les. Előkészíti magát az élvezetre.

Egyszer aztán halálos csend lesz. Egy halottfehér, szomoru erőművész lassan huzóckodik fel a lengő trapézra. Az inak feszülnek, az izületek ropognak. A közönség nyugodt gyönyörrel könyököl ki a páholyok bársony párkányára. Pár pillanatnyi fojtott csend után dörgő taps mennydörög fel, az arcok kipirulnak, a tenyerek megmozdulnak a nyomott mellekből sóhaj tör ki: mily gyönyörű volt. Néhányan talán azt gondolják magukban, csakhogy vége.

A sápadt ember pedig boldogan hajlik meg. S a fakult biborfüggönyök mögött egy szedett-vedett internacionális társaságban az anyja öleli magához az ünnepeltet.

Ki gondolt volna eddig arra, hogy ennek a szerencsétlen embernek szive is volt?

Senki. Az ember kiméletlen gyönyörrel kéjeleg a halállal való ledér kacérkodásban.² Csak némelyik bohóan gyerekes pillanatban veszi észre azokat a könnyeket, melyeket³ a szegény harlekinok a dult porondra hullattak. És ekkor eszébe jut Verlaine bus bohóca,

¹ mulattaatták. [sh.]

² [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

³ melyeket, [sh.]

ki a halvány holdfényben véres kacajjal bohóskodik s az inge oly szomoruan lebben meg, mint egy fehér szemfedő...

Megjelenés

K. D., *Circenses*, Budapesti Napló, XI. évf. 150. sz. 1906. jún. 2., 10–11.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Oggi névaláírással, *Bohócok világa* címmel közölte az *Élet* 1909. szeptember 5-ei számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

panem et circenses: (lat.) kenyeret és cirkuszt; az elhíresült szállóigét Iuvenalis szatirikus költőnek tulajdonítják

az ezerszemű Cézár: vagyis a(z ítélkező) nézőközönség

Verlaine bus bohóca, ki a halvány holdfényben véres kacajjal bohóskodik s az inge oly szomoruan lebben meg, mint egy fehér szemfedő: Kosztolányi Verlaine *Pierrot* című versére utal, amelyet maga is átültetett magyarra. Fordításából a következő részlettel cseng össze a cikk utolsó sora (MK1, 147):

Nem az a régi holdfényes vitéz,
Ki a kapukba nevetett apánkra,
Halott a kedve s gyertyalángja már ma
Holdfénybe bújkál, vékony s halni kész.

A villám lobban és elül hamar,
Mint szemfedő rezeg sápadt kabátja
A hűvös szélben s a száját kitátja,
Mikor a féreg a húsába mar.

Biró Lajos.

(Harminc novella. Irta: Biró Lajos.

Budapest, Atheneum kiadása. 1906. Ára 2 kor 80 fill.)

– A „Bácskai Hírlap” eredeti tárcája. –

Sohasem hallottunk kétségbeesettebb és igaztalanabb sopánkodásokat a magyar irodalom jövőjére nézve, mint ma. Az öregek, öregedők és koravének hitetlenül tekintenek a jövőbe. Homályos célzásokkal és félreérthetetlen kifakadásokkal adják tudtunkra, hogy a magyar irodalom Arany halálával nagyidőre lezáródott s el sem tudják képzelni, hogyan lehet a mult hagyományait átformálni, továbbfolytatni a jelenben.

Ezzel szemben a tény az, hogy a magyar irodalom sohasem állt sem az írók, sem az egészséges és üdítő hullámszázok tekintetében Európához közelebb, mint ma. Ma benne vagyunk az egész világot átjáró irodalmi áramlat fősodrában. Az, aki a magyar irodalomtörténetet nemcsak olvasta és ismeri, hanem érti is, tudja, hogy abban az időben, midőn nálunk külföldi áramlatok érvényesültek, mily gyenge utánzókra talált pl. Voltaire, vagy Goethe s mennyire át nem itatódott eszméjük, szellemök a magyar lélekbe. Most azonban oly íróink vannak, kik a szó legnemesebb értelmében magyarok s mégis világáramlatoktól veszik a lökést és immár az egész világ élvezheti írásaikat. Mikszáthot, Gárdonyit, Ady Endrét – és tegyük mindjárt hozzá – Biró Lajost, csak le kell fordítanunk s ép úgy megérti őket a francia, az angol, mint mi. Szűk elszigeteltségünkben egy megváltó irodalmi kozmopolitizmus van fejlődőben.

„A régi nemzeti irodalom felett a halálharangok konganak!...”

Ez a gondolat Biró Lajos könyve olvasásánál jutott eszembe. Ő ennek az Europa felé gravitáló, ujonan felszínre jutott izlésnek egyik legjelesebb reprezentansa.

Most harminc novelláját gyűjtötte egybe. Ismerjük őt. Azok közé tartozik, kit első olvasásra felismerünk, de sohasem ismerünk meg annyira, hogy valaha is unalmassá váljék. Erős vonásu, karakterisztikus írói fizionómia, melyet sohasem felejtünk el.

Biró Lajos par excellence elbeszélő. Egy bírálója gall tüzet, maupassanti mesélő kedvet fedez fel benne s ezt egészében el is fogadhatjuk, mert Biró saját bevallása szerint csakis a synthesist becsüli az elbeszélés művészetében s semmitől sem fázik jobban, mint a Bourget-fé[l]e analitikus pepecseléstől, melyet a közönségnél jobban talán csak maga az író un. Szereti a szint, a pittoresque-et, – ezt be is ismeri – keresi a hatást, de oly művésszel, hogy az olvasó társává szegődik s maga örül legjobban, mikor a pointe sikerülten csapódik rá a történetre. A modern irodalomra ujabban nagyon nagy hatást gyakorolt a festészet s ez alól Biró sem tudja magát kivonni s – talán nem is akarja. Az élet változó jelenségeit szemléli s a konfliktusokról művészien éles pillanatfelvételt ad.

Ezzel azonban még nem meritettük ki tehetségének jellemzését, sőt nézetünk szer[i]nt e fiatal elbeszélőt a maupassant[-]i leleményesség, a helyzetek új felfogása és meglátása előtt, egy más előkelő kvalitás jellemzi, mely eddig Csehovnak utolérhetetlen kiválósága és kiváltsága volt: az elbeszélésnek maga magáért való szenvedélyes szeretete és boszorkányos művészete. Feltétlen ura a mesének. Témái sokszor nem is igen meglepőek, de olvasva, mindenkor mély hatást tesznek ránk. – Biztosra veszem, hogyha sujet-it író társaságban a kidolgozás előtt elmondja, sokan lebeszéltek volna őt a kidolgozástól, annyira lehetetlennek, merésznek látszott volna a fe[l]adat megoldása. – Fantáziájával, buján színes nyelvezetével azonban fiatalos harckedvvel vág neki minden feladatnak és – győzedelmeskedik.

Az egyszerűben és igénytelenben megtalálja a nagyszerűt. Ott, a hol a többiek semmit sem látnak, problémát fedez fel, mert rendelkezik azzal a képességgel, mely Schopenhauer szerint a tehetség s a lángész főjellemvonása. Észre veszi, hogy a nap süt, az ég kék, az emberek szerelmesek – mindmegannyi prob[l]éma, melyen a köznapi lélek átsuhan! – mindezt elbeszéli s mi kíváncs[i]an hallgatunk rá és egy cseppet sem unatkozunk.

Vérbeli író, született elbeszélő!

*

Biró Lajos elbeszélői finomságának jel[l]emzésére csak egy példát hozok fel. A görög katona c. novellájában a pompeji hamuesőben

kövérdermedt katonáról is ír. Ezt a katonát kiásták a kemény lávarétegből, tudósok rubrikálták s két évezred archeologusa és írója mint a kötelességérzet szoborrá vált hőroszáát dicsőítette. Bíró mást tesz. Ebben az élettelen kötömegekben finom bonckésével a szívet keresi meg. Eszébe jut, hogy ez a markanszívós katonáember volt s talán szeretett is. S vajon ki állhatatosabb, mint a találkát váró szerelmes? Valóban, látjuk a barna arcú, sötét hajú vitézt, a mint a földindulás pokoli zajgásában is az imádott nőt Klonáriónt várja, ki nem jön el, az ég pedig dörög s a láva susto-rogva rohan feléje és elborít mindent.

Ilyen genális kitalálás; melyben egy egész kor elevenül megázaltal, hogy más világosságban mutatódik be, mint eddig láttuk, csak Anatole France néhány novellájában van. Gondoljunk arra, melyben Krisztusról beszélván Pilatus egyszerűen kijelenti, hogy nem emlékezik rá...

A természetet, a világot egy egyéniségen át mutatják be, úgy a mint Zola követeli.

*

Van Birónak több markansul megrajzolt alakja, me[lly] akarattunk ellenére letükröződik, lefotografálódik lelkünk mélyére, úgy, hogy mindég magunkkal kell hordanunk a képet[.] A sors szimfóniáját zugó halvány¹ Beethoven-maszk, a büszke magyar öngyilkos főúr, az öregedő színésznő, a gögös zsidó püspök alakjait sohasem tudom elfelejteni. Mindnyáján vannak. Élnek.

*

Előadása szaggatott, művészien rövid s a nélkül, hogy modorossá válnék franciás. Stil coupé. Minden szakaszában van hullámmás és ütem. Sürgőnystilusban ír, mert hajh a gondolat, az érzés oly könnyen repül el. A fejtől a kézhez való út nagyon hosszú.

Csak le kell hunynunk a szemünket és kész a novella. Az idő azonban repül s azt, a mit az önkivületes ihlet egy rövid, boldog percében éreztünk meg is kell rögzítenünk lehetőleg úgy, hogy ne

¹ Halvány [sh.]

igen sokat hazudjunk. Az igaz elbeszélő minden hazug festést és elemzést félrelökve biztosan halad célja felé.

Ezért szeretem Biró Lajosnak rövid, telegrammstílusát. Tömör mondatai mögött mindig egy elhallgatott gondolat és érzelmvilág lappang.

*

Sürgönyt kapunk...

Sáppadtan roskadunk le egy székre, kezünkben remegve tartjuk a vékony papírt, melyen csak két szó van: anyánk meghalt. És mégis látunk mindent. Előttünk van a beteg szoba, a régi butorok és látjuk a felkötött állu, halvány asszonyt, ki a gyertyafényes, fehér ágyon fekszik s immár nem ölel meg bennünket soha. Körötte sirnak. Az éjjeli szekrényen orvosságos üvegek állanak. A gyertyák égnek. Levertség, sáppadság és szomorúság van, a merre csak tekintünk. S mindezt a sok színt, hangulatot és komor gondolatot, abból a két szóból olvassuk ki: anyánk meghalt!

Ily intim Biró sürgöny stílusa is. Minden betűje él. Mint Emerson mondja a jó stílusról: vágd meg és vérzik!...

*

Biró Lajos még fiatalember. Boldogan gondoljuk el mit fog még alkotni ezután. E kötetben művészetének minden motivuma benne van, mely ma lelkesíti és írásra készíti.

Nyugodt örömmel, felcsigázott várakozással hallgatjuk meg novelláit, mint az opera nyitányát, melyben minden szólam vázlata meg van s mely később bontakozik csak ki hatalma egészében és érces fenségében.

Neki azonban már most is tapso[l]ni kell!...

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Biró Lajos. (Harminc novella. Irta: Biró Lajos. Budapest, Atheneum kiadása. 1906. Ára 2 kor 80 fill.) A „Bácskai Hírlap” eredeti tárcája*, Bácskai Hírlap, X. évf. 130. sz. 1906. jún. 3., 1–3. Rovat: [tárca].

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Biró Lajos: (1880–1948) író, újságíró, forgatókönyvíró; 1905-től a *Budapesti Napló* felelős szerkesztője; 1906–1909 között Berlinben élt. Károlyi Mihály kormányában külügyi államtitkár, 1919-ben emigrált, s különböző amerikai és európai városokban élt. A *Harminc novella* legkorábbi köteteinek egyike.

Voltaire: eredeti nevén François-Marie Arouet (1694–1778) francia író, költő, drámaíró, a francia felvilágosodás egyik vezéralakja. Kosztolányi cikkeiben időnként hivatkozott néhány szállóigeszzerű megállapítására, továbbá lefordította egy versét *A franciák...* címmel (IK I., 465).

Ady Endrét: (1877–1919) költő, publicista. Kosztolányihoz való kapcsolatáról és viszonyáról lásd VERES 2012.

par excellence: (fr.) *par excellence*, elsősorban, különösképpen

Bourget-féle analitikus pepecseléstől: Paul Charles Joseph Bourget (1852–1935) francia költő, író, kritikus, aki számos esszét írt a kortárs francia írókról. Később fordít is tőle Kosztolányi (BOURGET 1923).

pittoresque: (fr.) élénk, eleven, festői

pointe: (fr.) csattanó

maupassant-i: Henri René Albert Guy de Maupassant (1850–1893) francia író, költő. Verseinek fordítását Kosztolányi már 1909-ben önálló kötetben jelentette meg, majd 1924-ben a *Gömböc* című elbeszélés átültetésével együtt, a szerzőről írott bevezetőjével (Szk, 193–196).

Csehovnak: Anton Pavlovics Csehov (1860–1904) orosz író, drámaíró. Kosztolányi 1922-ben lefordította *Három nővér* című darabját, de már 1904-es levelében fölhívta Juhász Gyula figyelmét Csehovnak erre a drámájára és a *Sírályra*, amelyeket német fordításból ismert (KDL1, 162). Csehovot mint novellistát és mint drámaírot is nagyra becsülte, darabjai bemutatásáról több kritikát közölt, s Kosztolányinál a kiválóság ismérve volt, ha valamely író világát, stílusát a csehovihoz hasonlította (ZÁGONYI 1990, 76–110).

Schopenhauer szerint a tehetség s a lángész főjellemvonása: Schopenhauer az egyéniségről írva részletezi a szellemi kiválóságnak a társadalom többi részéhez viszonyított tulajdonságait (SCHOPENHAUER [é. n.], 181–201)

Anatole France: eredeti nevén Jacques Anatole François Thibault (1844–1924) francia író, költő. Kosztolányi ifjúkori levelezésében említődik néhány könyve. Később több alkalommal is ír egy-egy műve megjelenése alkalmából; 1916-ban, France-nak egy, a háború mellett kiálló kötete kapcsán azonban megdöbbenésének ad hangot (Szk, 170–177).

melyben Krisztusról beszélván Pilatus egyszerűen kijelenti, hogy nem emlékezik rá: Kosztolányi a *Júdea helytartója* című France-novellára utal

Stil coupé: (fr.) *style coupé*, olyan retorikai stílus, amelyet a rövid mondatok jellemeznek

Mint Emerson mondja a jó stílusról: vágd meg és vérzik!...: Emerson Montaigne esszéinek stílusa kapcsán írja: „Vágd meg e szókat s vérzenek, csupa véredény, oly elevenek.” (EMERSON 1894, 116.)

„A kacagtató menyecske.”¹

(Bemutató a Vigszinházban.)

Budapest az izlésben, a bohózatok élvezésében valóságos vérbeli francia, sőt párisi. A Szajna partján az írók nem győznek számára irni, mert nincs az a bohózzattömeg, amit ez a daloló, pirulni-nem-tudó, boldogan nevető magyar főváros meg nem emésztene s nincs oly gall cochonerie, melynek sikamlóssága előtt kegyelmenesen szemet ne hunyna, ha csak egy kissé jót mulat rajta. A mai bemutató is olyan volt, mintha megrendelésre irták volna Franciaországban, a fiatal és jókedvű Budapest számára, mely tele torokkal, nyílt arccal kacag. A darabon mindenki jól mulatott, mert kevés kétértelműség s nagyon sok nyíltság volt benne. Sulyt, tartalmat, művészeti morált senki sem keres a gall bohózatokban. Mindent elfelejtet pár sikerült aperosz és bonmot, mely bizonyos egyéni mázt ad neki. S ez volt csőstől! A vigjáték rendszerint emberi gyengeséget gunyol ki. Soulié mai bohózatában a – férfiui gyengeséget pellengérezte ki s ennek csodálatosan finom, sikamlós, helylyel-közzel kinosan pikáns demonstrálása alkotta a cselekményt. A cselekmény különben eléggé sablonos. A szegény Jeannek férje Brequet olyan fogyatékoságban szenved, melyről még a kiméletlen újságok hirdetései is tapintatos burkoltsággal² emlékeznek meg. A fiatal asszonyka válni akar nem igen hevüλέkeny férjétől. Már az udvarló, a leendő férj is jelentkezik, midőn a válni készülők egyszerre szerelemre gyulnak egymás iránt s a válás nem következik be. A bohózat megírása azonban egy kifogyhatatlan illetékességű tollra vall. A felvonásokban van ütem és lendület. A társalgásban tűz és kedv. A cimszerepet Sz. Varsányi Irén bájosan és finoman játszotta. Góth,³ Hegedüs sok tapsot kaptak.

¹ [sh.: nincs záró idézőjel]² burkvltsaggal [sh.]³ Góth. [sh.]

Vendrei Heustebise szerepében pompás kabinetalakítást¹ nyújtott. Az előadás zajos sikert aratott. A zsufolt házban felfelmorajlott a tetszés és a jókedv vihara. A közönség pompásan mulatott, nem unatkozott, a bohózatot kitünőnek találta. S nem volt-e igaza?

Megjelenés

(K. D.), „*A kacagtató menyecske.*” (*Bemutató a Vígszínházban.*), Budapesti Napló, XI. évf. 151. sz. 1906. jún. 3., 12. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A kacagtató menyecske: Maurice Soulié (1869–1937) *Jean, qui rit* című darabját *A kacagó menyecske* címmel 1906-ban adták elő a Vígszínházban, Szilágyi Vilmos rendezésében, Góth Sándor fordításában

cochonerie: (fr.) helyesen *cochonnerie*, disznóság

aperosz: valószínűleg Kosztolányi a francia *l'apéro* szót – amely az étkezést megelőző italt, az aperitifet jelenti – itt jelképesen, mint egy-egy jelenethez, dialógushoz való belépőt használja

bon-mot: (fr.) szellemes megjegyzés

Sz. Varsányi Irén: Varsányi Irén (1877–1932) színésznő. 1896-ban tanulmányait félbehagyta, és Ditrói Mór hívására az újonnan megnyílt Vígszínházhoz szerződött, amelynek haláláig tagja maradt. Kosztolányi 1918-ban portrét közölt az általa nagyra becsült művészlőről, 1925-ben pedig interjút is készített vele (SzE II., 639–645).

Góth: Góth Sándor (1869–1946) színész, rendező és műfordító, egyetemi tanár, színházigazgató. A színiakadémia után Debrecenben, Aradon, Temesvárott, Kolozsvárott szerepelt, 1896-tól a Vígszínházban játszott, ahová néhány, a tízes években a Magyar Színházban töltött év után visszatért. Ezután a Renaissance Színház igazgatója és színésze volt, majd ismét a Vígszínház, a Magyar Színház tagja. Később a Fővárosi Operettszínház is szerződtette egyes darabokra mint színészt, illetve rendezőt. A harmincas években sok fővárosi színházban szerepelt, a színiakadémián is tanított. 1941-től származása miatt nem szerződtek. 1945-ben ismét kapott szerepeket, magántanítványai is voltak.

Hegedűs: Hegedűs Gyula (1870–1931) magyar színész, kormányfőtanácsos. Színészi pályáját különböző vidéki társulatoknál kezdte. 1894-ben Ditrói Mór Kolozsvárra szerződtette, majd 1896-ban innen került át a Vígszínházba, s azután csak a főváros különböző színházaiban szerepelt. A színiakadémián is tanított. 1917-ben a Budapesti Színészek Szövetségének elnöke lett. 1914-ben megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét.

Vendrei: Vendrey Ferenc (1858–1940) színész, színműíró. A színiakadémia után Kolozsvárott kezdte pályáját, majd több vidéki, illetve fővárosi színházban, társulatnál is játszott, 1899–1916, illetve 1919–1922 között a Vígszínház tagja volt.

¹ kabinetalakítás [sh.]

Egy villamos-afférről.

A Lipótvárosban, a szegény Budapestnek ebben az arany-ghet-tójában, a pünkösdi alkonyatban rohanó villamoson történt. Egy fiatal ember a kocsi ajtajára dőlve, füttyörészve bámulta a színes nyári naplementet. A kocsi megállott. Egy férfi és egy nő habfehér nyári ruhában szállt fel a kocsira. A gyerekember boldogan és ártatlanul bámulta a gyönyörű asszonyt. Szembe került vele. Aztán kicsit gondolkozva, de mégis önkéntelenül a kalapjához kapott s oly határozottsággal, mint egy férfi, oly tiszteletteljes bájjal és finom mosolylyal, mint egy gyerek, csak mintegy csodálkozása kifejezésekképpen – köszönt neki. Az uri ember természetesen idegesen felpattant. Izgatottan kérdőre vonta a fiatal embert. A névjegyeiket kicserélték.

Én, aki szemlélője voltam ennek a csendes botránynak, nyugodtan néztem végig mindezt, aminthogy minden ügy jobb elintézetlenül, mint elintézve. Ennek az ügynek révén azonban gondolkozni kezdtem a két uri ember viselkedéséről s úgy találtam, hogy feltétlenül az illetan-forradalmár fiatal gyerekek volt igaza, aki megemelte kalapját azon nő előtt, kit ugyan nem ismert, de aki a zavaros és gyönyörű alkonyban tavaszos muzsikát kavart szívében.

A fiatal forradalmár ma természetesen még számkivetett. Az illetanok ma még elítélik, a társaságok ma még kizárják ezért s talán már le is sujtott gyerek-koponyájára a nehéz párbajkard. Nekem azonban mindezek ellenére tetszik az ő egyenessége és becsületessége. Nem lehetetlen az sem, hogy egykor majd kvalifikálni fogják az ő eljárását. Meg lesz majd engedve, hogy a férfi a nőhöz becsületesen és egyenesen közeledjék. Nem kell keresni majd a hamis és üres jogcimeket a bemutatkozáshoz. A férfi a nőt már eleve ismerősének tekinti s nem ütköznek meg azon, ha majd egy balzsamos és sugaras tavaszestén leemeli a kalapját a nő előtt

s néma hódolattal azt mondja neki: Milyen szép vagy, te imádnivaló nő, én mondom neked ezt, a csodálkozó, megigézett férfi.

Gondolkozzunk csak egy kicsit s kérdezzük meg magunktól, van-e természetesebb ennél? Gondoljunk csak a kényszerismeretségekből származó köszönésekre, azokra az emberekre, kik naponta találkoznak velünk a köruton, a képtárakban, színházban, s egy véletlen bemutatkozásnál fogva jogot formálnak arra, hogy köszönésünket kicsikarják, vagy üdvözlésüket elfogadtassák. Milyen kellemetlenek az ilyen ismeretségek s milyen természetellenesek az ilyfajta köszönések! S gondoljuk aztán el, mily magától értetődő és természetes volna, ha a férfi, ahelyett, hogy tolatkodó tekintetével üldözné a nőt, egyszerűen megemelné előtte a kalapját. A nőnek természetesen jogában állana a köszönés el nem fogadása is.

Egy internacionális és ideális barátságra gondolok, aminő a különböző nemzetek szabadkőművesei és szocialisták között van. A férfi s a nő nemi egymásra utaltsága és érdekközösségének társadalmi kifejezésekképpen bárhol is köszönhetné egymást. Ez egy békés forradalom kezdete volna, mely lassanként ledöntene minden korlátot, melyet az ósdiság nevében emeltek a két egymásra utalt, együttélésre hivatott nem közé.

Reviczky egy költeményében megemlíti, hogy az asszonyok, a leányok mindenütt ugyanazok. Utazunk, az égaljak változnak, az emberek más-más ruhában járnak, ismeretlen nyelven beszélnek, a nők azonban mindenütt nevetnek, mosolyognak és szenvednek. Az ő kacajukat, mosolyukat és néma panaszkodat mindenki egyformán megérti, akár a zenét. Azt hisszük, hogy mind régi ismerőseink.

S miért ne köszönhetnénk őket ekkor? Ismétlem, feltétlenül a forradalmár fiatal embernek van igaza, ki talán tudtán kívül egy groteszk és nagyszerűen merész forradalomnak megindítója. Üdvözölni kell őt mindenkinek, ki elégedetlen barbár, nehézkes és szertartásos társadalmi viszonyainkkal. A férfinak joga van a nőt köszönteni, mert már elve ismerőse és barátja. S ebből csak nyerni fognak mindketten: a férfi is, a nő is. Az érintkezés, a közeledés természetessé tétele levezető-csatornája lesz annak a leleményes szemtelenségnek, bárgyuságnak és elkényszeredettségnak, mely

ma a vasuton, a villamos-kocsikban, az utcákon forrva, ujongva tobzódik. S mi a divatnak és előítéletnek kényszerű bábjai, nem leszünk kénytelenek felajánlani a hölgyeknek az esernyőnket, ha az ég derült s hozzá akkor, ha magunknak sincs esernyőnk.

Megjelenés

K. D., *Egy villamos-afférről*, Budapesti Napló, XI. évf. 155. sz. 1906. jún. 3., 12.
Dátum: Budapest, június 6.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Reviczky egy költeményében: Kosztolányi valószínűleg a *Jövendő évek* következő szakaszára utal: „Kikért forró szívek dobogtak, / Megvénülnek, megránczosodnak / A legszebb lányok, asszonyok. / A bánkodó lélek kiszenved, / Elmulnak örömek, szerelmek... / S a föld azért tovább forog.”

Az asztal csődje.

Megkezdették az asztalbontást. A világnak két legnagyobb lapja a *Nineteenth¹ Century* s a *Figaro* egymásután siratja el a régi jó időket, mikor még időnk és kedvünk volt ebéd és vacsora után az asztalnál időzni. Ma más napok járnak. Sietve eszünk és gyorsan távozzunk el. A haladó ember még a gyomrával szemben is zsarnok, még az asztalnál sem ér rá érzelegni, s nagyon keveset törődik azzal a néhány gourmand-nal, kinek most egy egyszerű társadalmi jelenség rideg megállapításánál összefacsarodik a szive.

Vége van tehát a hosszú, kedélyes ebédeknek, a hetedhét országra szóló széles dáridóknak és tivornyáknak. Ma az evést közönséges fiziológiai folyamatnak tekintjük. Elvégezzük néha bizonyos inyenccséggel, néha unott kényszerüsből s odébb állunk. A konyhaművészet titkaiba betolakodott a modern kor kísértő szelleme: az öntudatosság. Ma a legpompásabb fácánsült, a legkitünőbb főzelék és haboskáv étlétnél is tudjuk, hogy nem teszünk egyebet, mint szervezetünket bizonyos mennyiségű leguminnal,² coffeinnel és fehérjével látjuk el. A szakácsművészet költészete végleg megszűnt.

Mi az oka mindennek? – kérdezi a tépelődő, sopánkodó Marcel Prévost. Ő azt mondja, hogy a modern élet ziláltsága a szakácsművészet hanyatlása és tisztátalansága. Mindez igaz lehet. A szegény fővárosi hivatalnok nem valami lucullusi gyönyörrel kanalizhatja délután három órakor a megbőrdözött vendéglői levest. Ezenkívül az idő is hajtja. Eszik és mennie kell.

Én azonban azt hiszem, hogy az asztal csődjének fő-főokozója az a napról-napra mindinkább tért hódító boncoló öntudatosság, mely ma a tudományban, a művészetben, a társadalmi

¹ *Ninetcenth* [sh.]

² leguminal [sh.]

életben egyformán követelő erélyességgel lép fel. A modern ember tudja, hogy mit eszik. A régi nem tudta. Egykoriban voltak a háziasszonyoknak, a szakácsnéknak egyéni fogásaik, elárulatlan titkaik. Manapság a legutolsó, csak kissé tanult szakács¹ is tulatesz az eredetieskedő gazdasszonyon, kinek csörögefánkjaít, tortáit és töltött káposztáit egykoriban hét határ bámulta meg. A technika kiszorította az egyéni leleményességet, akár csak a hadászatban az ágyuk és lőfegyverek feltalálása az egyéni bátorságot. Az étkezők tudatában vannak mindennek. A régi lakomáknál az ételek szertartásos élvezésével azt a fáradságot becsülték meg, melyet a szakács a fogás előállítására fordított, ma azonban a legbonyolultabb alkatu fogást játszva, pár perc alatt összehabarja a modern konyhaművész, s izlésesen felszerelve, még gőzölögve élénk teszi.

A konyhaművészetbe betolakodott öntudatosság jellemzésére nagyon érdekes annak a francia kémikusnak kísérlete, ki pár év előtt az összes tápszerek kivonatával próbálta pótolni az embernek szükséges tápszereket. A naponta csak egy marék rizsszel élő japánok táplálkozásmódja is ebből az öntudatos és modern felfogásból származik.

Mi is konstatáljuk az asztal csődjét, de nem tagadjuk el, hogy bizonyos melankólia fog el, ha rágondolunk a vasárnapi ebédekre, a pompás sültekre és a kedélyes beszélgetésekre, melyek a fehér asztalnál elhangzottak. A jövő század gyermeke már nem tudja majd megérteni annak az embernek a gyönyörét, ki egy hosszú ebéd után a kék füstfellegbe bámul, míg a fekete kávé lilás buborékokat vet a vékony ezüst kanál alatt. Vége a zsenge báránysült költészetének, az orr- és inycsiklandó ugorkasaláta poézisének, a lenge pezsgőhab bájának. Mindezeknek el kell mulnia. A falanszter rideg fuvalma csap meg bennünket.

Unokáink majd csak a Jókai-regényekből értesülnek, hogy mulattak ük-apáik, midőn lakodalmukat tartották. A jövőendő kor arbirer elegantiae-ja nem ír regényt a modern Trimalchion lakomáiról, mint egykor Petronius.

A huszadik században igazán azért eszünk, hogy éljünk.

¹ szakács [sh.]

A szakácsművészet majd halad, talán szédületesen is, a modern áramlatokkal rohanó ember azonban nem bír lépést tartani vele. A finomság, szertartásosság, bonhomia és grandezza végleg eltűnik az étkezésből. Állati ösztönünk kielégítésére orvosi rendeletre talán sokat és választékosan is fogunk enni, a régi kedélyeskedő asztali szellemességekre azonban már nem fogunk¹ mosolyogni. Az asztalnál is érvényesül az az elv, mely századunkat legkitűnőbbben jellemzi. A modern ember sokat felvesz magába, lázasan összeolvas mindent, nagy munkákat vállal, kolosszális terveket kovácsol. A kivitelre, a feldolgozásra azonban gyenge.

Nem ér rá emészteni.

Megjelenés

K. D., *Az asztal csődje*, Budapesti Napló, XI. évf. 156. sz. 1906. jún. 8., 9–10.
Dátum: Budapest, június 7.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát V–a. névaláírással, *Szieszta* címmel közölte az *Élet* 1909. augusztus 22-ei számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Nineteenth Century: (ang.) havi rendszerességgel megjelenő jelentős brit folyóirat, amelyet 1877-ben James Knowles alapított

Figaro: vö. 58. szöveg

leguminnal: a legumin hüvelyes növények fehérjéje

arbiter elegantiae: (lat.) az elegancia mestere; Petronius Arbiter (Kr. u. 27–66)
Nero-kori római író emlegették így

Trimalchion: *Trimalchio lakomája* Petronius *Satyricon* című munkájának töredékben fennmaradt korképe. Trimalchio megvagyonosodott egykori rabszolga, az úgazdag parvenü karikatúrája.

bonhomia: (fr.) *bonhomie*, nyájasság, kedélyesség

grandezza: (ol.) méltóság

¹ fognnk [sh.]

Heroikus nők.

Ennek a hétnek a krónikája három heroikus nőről emlékezik meg. Mindhárman különös véralkatu egyéniségek, a pókhálóvékonyságú idegrendszerek érzékenységevel és acélos szívósságával. Kettő közülök valóságos hős, az egyik bestia. De mind a három nő.

Egy filadelfiai leány egy kiránduló-társaság általános csodálkozása közepette kiszivta a viperamart sebből a gyilkos mérget. Tettrekész elhatározottsággal felvágta a sebet s egy pillanat alatt saját életének veszélyeztetésével megmentett egy emberéletet. A másik hősie leány egy tizenhétesztendő angol missz, ki a játszótársára rohanó, habzó száju veszett ebet vasmarokkal megragadta s addig verte a veszedelmes állat fejét egy hordóhoz, míg végre kiadta páráját. Hősiességben, a lelki élet bonyolultsága és különlegessége tekintetében mind a kettőn túltett a Forner-ügy gyilkosának felesége, ki férjét és leányát bőszen dühvel, gyávaóságukat ostromozva kapatta¹ véres gyilkosságra s mikor férje az akasztófára jutott, ő volt a legelső, ki végig akarta nézni a rettenetes műtétet.

Csak az események torlódása különös és gondolkodásra serkentő, maga a tény megszokott és mindennapi. Senkisé csodálkozik a nők e kisérteties merészségén. A nőiességnek talán leglényegesebb alkatrésze az, amit mi férfiasságnak nevezünk. A nőben sok vadság és erő van. A nők feltétlenül tudnak cselekedni. Lényüktől semmi sem áll távolabb, mint a tépelődés és fontolgotás. Női Hamlet elképzelhetetlen. Náluk a tett természetes színét a gondolat nem betegíti halványra, hanem vérmessé és pirossá teszi a vérbő perc heve. Mindegyik tettük csak egy-egy pillanatnyi kilendülés önmagukból, csak egy-egy benyomás szülte, egy indulat eredménye. Valamit látnak, valamit éreznek,

¹ ostromozva, kapatta [sh.]

egy gondolat szikrája, egy érzelem szivárványa villan fel előttük és cselekszenek.

A nő éppen ezért sohasem tudja igazán értékelni tetteinek horderejét. Bizonytalanul kapkod a ködben s a nagyobb erő ere-dőjében mozog, nem sokat törődve azzal, hogy tette jó-e vagy rossz. Az a két hősi amerikai leány, ki egy-egy emberéletet mentett meg, ugyanannak az ösztönnek engedett, mint a gyilkosnak felesége. Valószínűleg maguk is alig tudhatnak számot adni, mit tettek. Sem hősöknek nem nevezhetjük egészen, sem bestiáknak. Ők pusztán csak nők. Tettüknek, akár hősies, akár gonosz, nincs igazi értéke, mert nem olvastották és gyúrták át a megfontolás izzó olvasztótégelyében.

Ezért állítottam párhuzamba a hétnek ezt a három érdekes nőfőjét, melyen a nőiesség két legerősebb karakterisztikuma éles vonalakban tűnik ki. Az igazi nő Porciának és lady Macbethnek, a jóságnak, a gonoszságnak, az önzésnek és önzetlenségnek, a könnynek s a vérnek sajátos keveréke.

A nagy drámai költők ezt megsejtették s ihletszerű mély belátással meg is érzéketítették. Kleist Penthasileája, ki darabokra tépi Achillest, minden férfias vadságában és marcona erejében is nőies. S ugyanezen az igazságon alapszik a Macbeth legnagyoszerűbb jele-nete is. A nőies férfival, ki tépelődik, szembe van állítva a férfias nő, ki cselekedni tud. A rémekkel teli éjjélben a sápadt férj és feleség vitatkozik. A férfi nem tudja elkövetni a tettet. A nő megragadja a tört s berohan a király szobájába. Aztán kijő, kezében a véres tör, ajkán a zavart iszonyat lázas dadogása. S ez a nő mégsem visszataszító, mégsem nőietlen, a jelenet minden dantei szörnyü-sége ellenére mégis szinpadképes. A görögök egykor nem merték szinpadra vinni a gyilkosságot. Shakespeare felléptette a gyilkos nőt. S talán ebben a legnagyobbat alkotta, mert igazi nőt rajzolt.

Az ilyen sápadt arcu, tigrislelkű nőnek s a rózsás lámpafényben a fehér csipkebolcsőre hajló anya képzetéből szövődik össze a csodás, elemezhetetlen, misztikus fogalom: asszony.

Megjelenés

K. D., *Heroikus nők*, Budapesti Napló, XI. évf. 158. sz. 1906. jún. 10., 6. Rovat: Táviratok. Dátum: Budapest, június 9.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Forner-ügy: utalás egy családon belül történt gyilkossági esetre, amelynek során kiderült, hogy a szászországi Plauen városban a Forner nevű földbirtokost saját neje ölette meg (Sz. n. 1906h)

Náluk a tett természetes színét a gondolat nem betegíti halványra: Kosztolányi a következő Arany János fordította Hamlet-sorokat idézi föl szabadon a dráma III. felvonásának 1. színéből: „S az elszántság természetes színét / A gondolat halványra betegíti”

Porciának és lady Macbethnek: Porcia vagy Portia *A velencei kalmár*, Lady Macbeth pedig a *Macbeth* című Shakespeare-dráma hősnője

Kleist Penthasileája: Heinrich Wilhelm von Kleist (1777–1811) német író, drámaíró *Penthesilea* című tragédiájának címszereplője. Pentheszileia a görög mitológia amazon királynője.

A görögök egykor nem merték színpadra vinni a gyilkosságot: Horatius *Ars poetica* címmel is ismert művének (Horatius, *Levelek*, II, 3) 182–186. sorában rögzíti, amire Kosztolányi céloz. Muraközy Gyula fordításában „De nehogy nyílt színre kirángasd / azt, ami bentre való! / Sok mindent rejts a szemünktől, / s mondja el ékesen felidézve utóbb, aki látta. / Gyermekait Médéa ne mészárolja előtünk, / s színpadon emberhúst a gaz Atreus főzni ne kezdjen...”

A gyáva király.

A madridi bombamerényletnek dőreje még ma is visszhangzik egész Európában. A szerkesztőségekben finom szimatu, élelmes riporterek váltig azt firtatják, hogy viselkedett a szerencsétlen Alfonso, a nagy spanyol királyok utóda, mikor a gyilkos bomba kocsija előtt dörögve, sisteregve, tüzzáport ontva szétpattant. Némely lap leírja, hogy a vézna, csunyaarcu emberke elsápadt, királyi ajkát a hangtalan rémület torzította el. Mások tagadják ezt. Vitatkoznak arról, hogy a király, midőn élete, menyasszonya halálos veszedelemben forgott, gyáva volt-e¹ vagy sem.

A kérdés ebben az alakjában kissé érthetetlennek és fonáknak látszik. A friss újdonságot hajhászó ujságírónak a maga szempontjából igaza van s szándéka is megmagyarázható. Nincsen érdekesebb, mint egy királyban az évezredek hagyományainak örökösében, a maguk királyi erejük által érvényesült ősök kiváltságainak nem-rátermett s talán méltatlan viselőjében emberi fogyatékosságokat kimutatni. De, vajjon igazolható-e emberi szempontból az újságoknak e kíváncsiságnak hizelgő szenzáció-hajhászása? Vajjon szabad-e ebben az arany diszekkel egészen a komikusságig megterhelt királyi sarjban mást látnunk,² mint egy sápadt, veszélyben forgó szegény embert? Azt vitatják, hogy gyáva volt-e, vagy hősie. Mi egyiket sem hisszük. Ugyan hogy lett volna ő – nem a király, hanem az ember – bátor akkor, midőn a bomba groteszk tűzbimbója pokoli dörgés közepette egy hatalmas gyilkos tűzrózsává nyilott ki s halálos csókokat osztott a körülötte levőknek? Hogyan viselkedhetett volna hősieen, mikor körülötte az áldozatok vérbefagyva hörögtek s mellette halottfehéren ült – nem a királyné – hanem a jövője, a boldogsága, az arája?

¹ volt e [sh.]

² látunk, [sh.]

Nem hiszünk a csodákban és a rettenthetetlen hősökben ez¹ esetben sem. A király nimbusza sem kisebbedett meg szemünkben. Gyávának sem tartjuk. Csak emberibbnek.

Az is nagyon vitás, hogy ebben az esetben mi volt a király kötelessége: megijedni, vagy hősködni? Mi volt nehezebb: gyávának lenni, vagy bátornak?

A bátorság ma még különben a legzavarosabb erkölcsi fogalmak közé tartozik. A tömeg azt hiszi, hogy erény a kikerülhetetlen veszélyllyel farkasszemet nézni akkor is, mikor minden ellenállás merő esztelenség. Ha vérmérsékletünk, idegrendszerünk finomságánál fogva megrezzenünk, már gyávák vagyunk. Szégyelnünk kell magunkat akkor, ha egy zörej² oly reflexmozgást vált³ ki belőlünk, mint a kacaj, a sirás, a tüsszenés. A durva, robusztus, érzéketlen fatuskó azonban hős.

Ez a felfogás él a köztudatban. A bátorság tettetését nevezik bátorságnak. Aki rosszul alakoskodik: gyáva. Az pedig, aki a veszély nagyságát értékelni nem tudja s annyira üres és felszínes s a saját életét oly kevésre becsüli, hogy a legutolsó kávéházi hőssel is kiáll párbajozni, hérosz. Az ilyen zavaros erkölcsi fogalmak után ítélő vajmi keveset veszi számba, hogy magunkat lekaszaboltni, agyonlövetni nem hősiesség, hanem esztelenség s a veszélyből kimenekülni nem szégyen, hanem leleményesség és bölcsesség.

Lehet, hogy a király csakugyan elsáppadt. Lehet, hogy csakugyan gyáva volt. De nekem épen ez az elsápadó, asszonyos, remegő király tetszik. A király, a hatalmas hősök hatalmas utódja félt. S ez a félelem, ez a gyengeség nekem végtelenül rokonszenves, mert emberi. Közelebb hozza őt a lelkünkhöz.

A megriadt Alfonzonak ükapja sohasem nevetett. Ő legalább sirni, félni és megijedni tudott. A sáppadt, jeges arcon talán megjelent egy könnycsepp.

S ez a könnycsepp engem megindít.

¹ az [sh.]

² zörej, [sh.]

³ váll [sh.]

Megjelenés

K. D., *A gyáva király*, Budapesti Napló, XI. évf. 161. sz. 1906. jún. 13., 7. Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

madridi bombamerényletnek: a spanyol anarchisták 1906. május 31-én, XIII. Alfonz király (1886–1941) menyegzőjén bombamerényletet követtek el

A három Hamlet.

Rossi, mikor Hamletet játszsza, a felismerhetetlenségig átalakul. Hatalmasan csengő hangja lágygyá, puhává válik, járása tépelődő, réveteg lesz. Félénken beszél és révedezve cselekszik. De bírálói azt is észrevették, hogy a nagy olasz sohasem kedvesebb, szeretetreméltóbb, hangja sohasem behizelgőbb, mozdulatai sohasem megvesztegetőbbek, mint éppen ebben a szerepében. S ez a vergődő, félénk s mindazonáltal kedves Hamlet diadalmasan járta be az egész világot. Mindenki tapsolt neki, mert úgy találta, hogy igaz és hogy csakis ez lehet igaz. A nagy színész intuitive megsejtette a költő szándékát.

Az ilyen ihletszerű megsejtések és kitalálások nagyon ritkák. Ezer és ezer tündérien bűvös szálból szövődnek össze, melyeknek bogait és füződéseit még maga az esztétikus sem követheti. Az igazi színésznek a valóságot kell feltárnia, de nem azt, amelyet a fotografáló-gép is visszaadhat, hanem a hazugságnak s a művészetnek azt az összeszövődését, amely a valószínűség látszatával és illúziójával hat.

Ezt teszi Rossi, mikor Hamletet valami boszorkányos művészi megértéssel gyermekesen szeretetreméltónak mutatja be.

Később Brandes is rámutatott Hamlet e jellemvonására, sőt jellemének egyik csomópontját éppen itt találta meg. A német egyetemről hazatérő, még egészen gyermeklelkű ifju szemben találja magát a bűn fekete iszonyatosságával, az élet szörnyűségével és kivihetetlen brutális feladataival. Cselekednie kell, nem bir és elbukik.

Rossi azt érzékitette meg a szinpadon, amit később a dán esztétikus a tudomány csarnokában hirdetett.

A Nemzeti Színházban e héten hárman játszották a dán királyfit: Mihályfi, Beregi és Pethes.

Az előadásokra lázas érdeklődéssel tódult a szezonvégi bágyadt közönség.

Végignézttem mind a három előadást én is, de úgy találtam, hogy Hamletet úgy, amint a költő megalkotta, s amint tanulmányaim és fantáziám révén rekonstruálni tudom magamnak, csak egyetlenegy színészünk alakította.

Mihályfi a régi iskola embere. Ujat nem vártunk tőle s nem is kaptunk. Nem volt tette-képtelen, gyengéd és gyenge, nem keltett rokonszenvet, nem mutatkozott nagynak sem, csak komoly, fásan, lelketlenül, hajlékonytalanul komoly volt, mint egy középiskolai tanár. Szentenciózus játéka, széles páthosza Anthesre emlékeztetett. Opera-Hamletet játszott. S mozdulataiban, felfogásában oly merev, csillogó, üres csiszoltságot, kidolgozottságot és kerekiséget találtunk, mint egy semmitmondó Benczur-képben.

Beregi Hamletjében volt néhány határozottan¹ érdekes szín és hang, de rajta megéreztem² a régi iskolának minden ódonsága, melyet hiába igyekezett bevonni a modernség mázával, levásott róla. Kődös bizonytalanságban, a múlt s a jövő közti ingadozásban alkotott. Néhány kitörés és monológ sikerült neki, a tragikumot azonban nem tudta kiéreztetni. A közönségnek tetszett s sok tapsot kapott.

Pethes Imre ma este játszotta Hamletet s teljes zajos, dicsőséges sikert aratott. Neki sikerült az, ami a másik kettőnek nem: valami végtelenül finom intuícióval megértette Hamlet tragikumát. Maga volt a testté vált mélakór, összetörtség és inaktivitás. Tompa, siró, daloló gyerekhangon mondta el egy nagy férfilelek zord panaszát. Kedves, szeretetreméltóságával, könnyedségével az első pillanattól kezdve megnyerte rokonszenvünket, együtt küzdöttünk vele, s a játék végén szívünk fájdalmasan megdobbant nagy tragédiáján.

Csak modern színész tudja interpretálni a modern lélek nagy tragédiáját: Hamletet.

Voltak *Pethes* játékának nagy finomságai. A szellemjelenések-nél bámulatosan érezte meg velünk a megriadt lélek apokaliptizszi borzalmát. Amikor apja megöletését beszélte el neki, nem

¹ határozottan [sh.]

² rajta a megéreztem [sh.]

görnyedt le szótalánul a sötétségben, mint a többiek, hanem zokogott azzal az elfojtott, szívet-indító fuldoklással, mely mint valami szomorú zene kísért a szellem tompa¹ beszédét. Kitéréseiben volt tűz, érc és erő; a fájdalom, az elcsüggedés egészen a kétségbeesés vércevisongásáig, mikor Hamlet a temetőben Laertessel viaskodik, eddig nem ismert erővel fejezte ki. Mindezek a részletek elenyésző kicsinyességeknek látszanak, de ilyenekből szövődik össze az igazi művészi alakításnak elemezhetetlen sikere.

Pethes Imre ma nagyot alkotott. *Mihályfi* csak stilizált, *Beregi* csak alakított.

Lázás, szokatlan lelkesedéssel tapsolt neki Budapest s benne a jelen egyik legnagyobb színészét ismerte fel.

E hét három Hamlet-előadása a színházi idény legérdekesebb részlete volt. Bemutatkozott három színész: a múlt, a jelen és a jövő.

A lejárt múlt, a bizonytalan és ingadozó jelen s a győzelmes és dicsőséges jövő.

Megjelenés

K. D., *A három Hamlet*, Budapesti Napló, XI. évf. 163. sz. 1906. jún. 15., 5.
Rovat: Színház. Dátum: Budapest, június 14.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Rossi: Ernesto Rossi (1827–1896) olasz színész a 19. század második felében főleg Shakespeare-szerepei (*Hamlet*, *Macbeth*, *Lear*) által vált Európa-szerte híressé

Brandes is rámutatott Hamlet e jellemvonására: vö. 10. szöveg

Mihályfi: Mihályfi Károly (1857–1936) vidéken lépett először színpadra, majd Kolozsvárott játszott. 1880-ban szerződött a Nemzeti Színház, amelynek 1909-ben lett örökös tagja.

Beregi: Beregi Oszkár (1876–1965) magyar színész, rendező. A színiakadémia után Kolozsvárra szerződött, ezt követően a Vígszínház társulatának tagja lett. 1899-től a Nemzeti Színházban játszott, 1907 és 1910 között Max Reinhardt berlini színházaiban, majd visszatért a Nemzetibe. A Tanácsköztársaság után emigrálni kényszerült. Utóállamokban lépett föl: Kassán, Losoncon, Aradon, Pozsonyban, Munkácson és Bécsben. 1925–1926-ban amerikai körutazást tett, majd bécsi, erdélyi, felvidéki szereplések után, 1930-ban tért vissza Budapestre. A harmincas években különböző fővárosi színházakban szerepelt. 1940–1944 között az OMIKE Művészakció főrendezője és színésze volt. 1945-ben szerződött

¹ szellem a tompa [sh.]

a Nemzeti Színház, de még ugyanabban az évben emigrált. Dél-Amerikában, majd az USA-ban telepedett le, s filmezett.

Anthesre emlékeztetett: Georg Anthes (1863–1922) német operaénekes, korának elismert Wagner-előadója. Budapesten a Zeneakadémia tanára, az Operaház főrendezője volt.

mint egy semmitmondó Benczur-képben: Benczúr Gyula (1844–1922) magyar festőművész, az akadémikus történeti festészet ismert alakja. Már életében elismert és köztiszteltben álló festőművész volt. 1906-ban a főrendiház örökös tagja, 1910-ben pedig a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja lett.

Két professzor.

Egy halvány, rózsás reménysugár jelenik meg a nehéz sóhajos betegszobák fekete ablakán.

A fehér párnák közül lázvörös, sovány arcok kandikálnak ki, a réveteg nézésű szemekben megjelenik a reménynek fényes szikrája, az életkedv újra felpezsdül a pangó erekben. A tüdővész szérumát feltalálták. A kórtermekbe csendes öröm költözik. Kisirt szemű anyák nyomban kivitetik az éjjeli szekrényekről az eredménytelenül használt orvosságos üvegeket, boldog megkönnyebbüléssel gondolják el, hogy most már minderre nem lesz szükség, leülnek a szeretett beteg mellé, ölükbe teszik kezüket és várnak. Hisznek. Tudják, hogy az egyszer nem lesznek eredménytelenek a kísérletek, ha mindég is azok voltak; szivők husvétos örömben dobban meg, mert érzik, hogy a beteg emberiség várva várt megváltója megszületett.

S ebben a feltámadási ujjongásban két professzor komoran elszigetelve zárkózik be egy dolgozószobába. Csak ők nem örülnek még, kikből e derű, e diadalujjongás kiárad. Nyugodtan, ridegen rázzák a lombikokat, görcsövezik a készítményeket. Talán sikerül nekik minden. Talán nem. S akkor aztán majd vállat vonva, egy mélyet¹ sóhajtvá félreállanak, mint a többiek.

A francia tudományos akadémián dr. Albert *Calmette* előadást tartott azokról a kísérletekről, melyeket orvostársával, C. *Guerin*nel a tüdővész-bacillus természetére vonatkozólag végeztek. A francia professzor a régi ojtási módszerhez folyamodott s kísérleteit fiatal teheneken hajtotta végre. A tüdővész baktériumait különböző hőfokra hevítette fel s a szorgalmas és gondos experimentumok révén kitünt, hogy a melegség által ártalmatlanná tett bakteriumokra a beojtott tehenek teljesen immunisok maradtak.

¹ mélyét [sh.]

Elméletét a legegyszerűbb és legszilárdabb alapra helyezte. Az orvosok tehát a sok bonyolult experimentálás után visszatértek a primitív kísérletezésnek ahhoz a módjához, amelyen a himlő gyógyítását keresték és megtalálták.

Az emberiség ma újra lázban van. Vár. Mindnyájunknak szükségünk van ilyen izgalomra és reménységre, tán éppen annyira, mint magára a várva-várt gyógyulásra. Mindazonáltal jól tesszük, ha e két nemes orvosnak nevét megtanuljuk s nem felejtsük el akkor, mikor már az eredménytelen kísérletezés után mindegyikük nevére a feledség borul. Ők a bátor küzdők közé tartoznak, kiknek elseje a nemes Koch volt. Sziklákat kellett az utból elhengeríteniök, irdatlan kopár földet törtek meg. S az érdeklődés, a hírnév, az aggódó és féltő emberiség szeretete bizvást megillette őket; nekik fizettük le azt a szeretetet és csodálkozást, melyet a diadalmas felfedezőktől mindenkor oly könnyű szívvvel tagad meg a hálátlan beteg.

Mert minden orvosi felfedezés csak kérészéletü ujságsszenzáció. Az emberiség pár hét alatt megbarátkozott azzal a gondolattal, hogy nincs többé himlő, torokgyík és veszettség s Jenner, Pasteur nevét, bár ma mindnyájan részesei vagyunk világgraszoló felfedezésük áldásainak, sokan nem is ismerik.

Senkit sem illet meg jobban a dicsőség és a népszerűség, mint a nagy felfedezők előharcosait.

Az emberiségnek hittet, szeretettel kell reá tekinteni s merészen kell felé kiáltani a német költőnek szavait, amelyeket a sötét vizek végtelenségében hánykolódó Columbushoz intézett. Minden akadályon, gáton előre kell haladniok. Fel kell fedezniök az új partokat, még akkor is, ha ködlő vizek csak gyilkos örvényeket rejtenek.

És az ember e nemes hajósai feszült vitorlákkal haladnak előre s vágyuk létre hívja a lehetetlent is. Akaratuk idézi fel a nemlétező Amerikát. Győznek, mert győzniök kell.

Megjelenés

K. D., *Két professzor*, Budapesti Napló, XI. évf. 164. sz. 1906. jún. 16., 8. Rovat: Hirek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A tüdővész szérumát feltalálták: a tuberkulózis elleni első sikeres védőoltást 1906-ban Léon Charles Albert Calmette (1863–1933) és Jean-Marie Camille Guérin (1872–1961) francia bakteriológusok fejlesztették ki, nevükből ered az oltás elnevezése: BCG (Bacillus Calmette–Guérin). Először 1921-ben alkalmazták az embergőgyászatban.

Koch: Robert Koch (1843–1910) német bakteriológus 1882-ben azonosította a tbc kórokozóját, a *Mycobacterium tuberculosis*-t. 1905-ben Nobel-díjjal tüntették ki.

torokgyík: másnéven diftéria. A Kosztolányi által név szerint nem említett Emil Adolf von Behring (1854–1917) német bakteriológus, immunológus 1901-ben kapta az első fiziológiai és orvostudományi Nobel-díjat a diftéria elleni szérumterápia kidolgozásáért.

Jenner: Edward Jenner (1749–1823) angol orvos, a himlőoltás feltalálója (1796)

Pasteur: Louis Pasteur (1822–1895) francia kémikus, mikrobiológus, immunológus; a róla elnevezett, általa vezetett intézetet 1887-ben alapította. A veszettség elleni első védőoltást, amelyet Kosztolányi említ, 1885-ben mutatta be.

A dicsőség ázsiója.

Alig hullott le a lepel a Dumas-szoborról s a Corneille-ünnap állványairól alig tűntek el a bíbor diszszőnyegek, a párisiak már Zola-monumentumról gondolkoznak és vitatkoznak. Egymásután, követelő határozottsággal jelennek meg a kő-emberek s mint az örökkévalóság zord katonái, elfoglalnak minden tért, utca-szögletet, park-utat. Páris csak az utóbbi két hónapban két új lakóssal lett gazdagabb. Először a jó Pierre Corneille jelent meg az örökkévalóság mezében s rá nemsokára, – a múlt héten – Alexandre Dumas fiú emlékművét leplezték le. Most meg már a Zola szobráról írnak a francia újságok.

A meddő Franciaország tehát nem panaszkodhatik a szobornépeség szaporulását illetőleg, sőt az sem tagadható, sem náluk, sem másutt, hogy az újabb időben a szobrászat terén mindenütt bizonyos tultermelés észlelhető. A modern embernek csak topantani kell s pár hó alatt egy szobor-hadsereg áll készenlétben: az írók emlékére ma minden országban nagyon is megbecsülik. Ennek a nagy tiszteletnek nyomában járó szoborállítási sietségnek és szenvedélynek talán legjobb példája éppen az, hogy most a franciák majdnem egyidőben emelnek szobrot a három évszázaddal ezelőtt élt Corneille-nek s Dumas fiúknak, kinek csontjai még el sem porladtak koporsójában.

Magam előtt látom a két szobrot s gondolatban visszazálok három évszázad ködös távolába, mikor Corneille élt. Már akkoriban nagy költőnek tartották, drámáinak azután három évszázad nemzedéke tapsolt s mindazonáltal senkinek sem jutott eszébe, hogy szoborral tisztelje meg emlékére, a léha jelenkor azonban figyelmes lett rá s akkor, midőn a kávéházakba járó, szellemes és nagy causeurnek hódolt, egyuttal megemlékezett róla is.

Mindezt a különösnek tetsző társadalmi jelenséget¹ nem szabad úgy értelmezni, mintha ma jobban megtudnánk érteni az írókat, mint egykor, mikor az írói érdemeknek sommás tudomásvétele s a dicsőség illetén elintézése még ismeretlen volt. Ellenkezőleg, a mai szobrászati technika fejlettsége mellett könnyen lehetővé vált, olcsó szoborhódolat csak arra a fontos tényre mutat rá, hogy az írói dicsőség ázsiója napról-napra hanyatlik. Él bennünk valami homályos erkölcsi érzés, melyet még az iskola oltott belénk s ez az érzés arra tanít, hogy a költőket, a művészeket meg kell becsülnünk. Senki sem tolja vissza a szoborra gyűjtő aláírási iverket, a jóízlés, a szokás tiltja.

Ma megbecsüljük az írókat, régente becsülték és bámulták őket. A jelenkor épen e tisztelthijas becsülés miatt, valami lelkiismeret-furdalásos önvádat érez, melyen aképen igyekszik segíteni, hogy a művészt gyorsan beállítja a pantheonba, szobrot emel neki, rubrikázza őt, hogy hamar megszabaduljon tőle. A mai írónak nem kell évszázadokig várakoznia, hogy megszülessen a szobrásza. Halála után pár évtizedre már érc vagy kő mezben csillog a bámuló járókelők előtt a parkok, az utcák terein. Ma minden igen rohanvást halad. Az elismerést gyorsan követi a szobor. A mai dicsőség nagyon ephemer, papírmásé-szerű. A réginek volt komoly súlya és tartalma, a mainak nincs.

Ez az érdekes jelenség szorosan összefügg azzal is, hogy a jelen gyermekét ezer és ezer finom gyökérszál köti az íróhoz, ki ma nagyon szívesen veszi a személykultusz összes aprólékoskodását, sőt maga is, ahol csak teheti, boldogan ír önmagáról. Semmi sem természetesebb, minthogy a hálás utókor örömet és sietve emel emléket annak a kedves ismerősnek, kivel naponta találkozott a korzón és éjszakázott a kávéházakban. Az író ma intim, személyi kötelék kapcsolja az olvasóhoz s ez egyrészt megmagyarázza az iránta érzett legendás becsülés meggyengülését, másrészt a rokonszenv és személyes vonzalom erősbödését is megérteti. Ma divat a művész magánéletének legaprólékosabb részleteit is felhajszozni. Tudjuk, hogy a kedves írónk melyik vendéglőben étkezik, s a főpincértől megtudjuk, hogy kávéját habbal iszsa-e vagy anélkül.

¹ jelenségét [sh.]

Régente személyi tisztelet, e kíváncsiság-szülte eltorzulását nem ismerték, tisztán az íróat olvasták s csak műveinek szüzi és komoly zamatját élvezték. Ezért nem emeltek őseink derűre-borura szobrokat s ezért hemzsegnék ma a fővárosok a monumentumoktól.¹

A dicsőség ázsiója folyton kissebbedik. Elmultak² azok a szép idők, mikor a firenzi paraszt az utcán Dantére³ bámulva elsápadva sugta társának, hogy ez a szikár, hatalmas ember a pokol tüzes csarnokaiban járt. Ma tudjuk, hogy a költők, az írók nem a pokol lángtornácából, hanem a lóversenyről, a vendéglőből s a színházból jönnek és nem is igen térünk ki előlük. Ha meghalnak, az elmuláson felháborult lelkünk tiltakozásaképpen egy művészien kifaragott kőtömböt dobunk a rohanó idő árájába, mely mint valami kőfelkiáltójel emlékezteti az utókort, hogy egykor ők is éltek. Mindezt azonban a többi ügyeinkkel együtt egyszerűen elintézzük. A koporsóstól a szobrászhoz megyünk s nyomban megbeszéljük vele, milyen áru, nagyságu legyen a szobor. Megrendeljük.

Megjelenés

K. D., *A dicsőség ázsiója*, Budapesti Napló, XI. évf. 168. sz. 1906. jún. 20., 7. Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Alig hullott le a lepel: ifjabb Alexandre Dumas szobrát, René de Saint-Marceaux szobrász munkáját 1906-ban avatták föl a Place du Général-Catroux-n. Pierre Corneille (1606–1684) francia drámaíró szobrát, Henri Allouard alkotását ugyancsak 1906-ban avatták a szerző századik születésnapja alkalmából a Place du Panthéonon.

Zola-monumentumról: Zola-szoborról, vö. 101. szöveg

causeurnek: (fr.) házigazda, vendéglátó

ephemer: átmeneti, tűnékeny

¹ momentumoktól. [sh.]

² Elmul [sh.]

³ Dantere [sh.]

Az élet másol.

Midőn Ibsen meghalt, egy neves külföldi esztetikus azt mondotta, hogy az ő problémáit vele együtt fogják eltemetni. Az irodalmi hollók károgása közben, melyek fekete rajban lepték el Ibsennek még ki sem hült holttestét, ez a szózat fel sem tűnt. Annál meglepőbb, hogy most maga a tragédia-alkotó, bonyodalomszövő és szenzációkat felmutató élet cáfol rá a francia esztétának fitymáló bírálatára. A mult hét hirrovatában nem kevesebb, mint két olyan ködös és tragikus történetről vettünk hirt, melyek nagy harcaikkal, rejtett szimbolikus vonatkozásaikkal csak azt bizonyítják, hogy az Ibsen-problémák nem egy nagy elmének léha kitalálásai csupán, hanem élnek, sziveket dobogtatnak, és repesztenek még ma is.

New-Yorkban egy fiatal szobrász összetörte életének főművét, egy hatalmas, készülő szobrot, mert felesége nagy nyomoruk miatt öngyilkossá lett. A művészet tragédiáját megjátszatta az élet. Mert az a szomorú és nagyszerűen fenséges jelenet, hogy a szobrász széttöri egész művészi voltának megtestesülését, a szobrát, nemcsak külsőleg drámai és ibseni, hanem a mélyén is olyan kérdéseket rejt, melyek a norvég szellemóriás gondolatvilágának sarkpontjait képezték. Maga az egész történet szinpadias és tragikus. Mindig szomorú és nagy pillanat az, mikor az ihlet szent tüzeiben alkotott művét megsemmisíti a művész. A kézirat széttépése is az. Az a pillanat azonban, melyben a szobrász a hajlékony vonalú márványra barbár kegyetlenséggel sujtja a sulyos pörölyt, midőn a durva csapások alatt a szegény fehér kő felkacag fájdalomában és a művészi ihletnek kővé vált tömbje ezer szilánkká pattan, mint akármilyen durva homokkő – ez a halhatatlanul tragikus és meg-rázó. Ibseni.

Ámde ez az amerikai eset nemcsak a külsőségekkel idézi vissza emlékezetünkbe Ibsen Rubekjét, ki életének ideálját kőbe véste,

hanem a művészet s a házasság összeférhetetlensége és a megalkuvást nem ismerő, önmagát megsemmisítő alkotó lélek borzasztó elhatározottsága is erősen hasonlít ama hősök konturjához, amelyeket Ibsen megrajzolt. Paine szobrász vérbeli művész volt és szegény. Szerette a feleségét, de nem tudott megalkudni az élettel. Nem volt alkalmas a pénzszerzésre. A művészetet még jobban szerette. Ha talán megtanulta volna a kettőskönyvitelt, vagy bukfenceket hány a cirkusz porondján s ledobja a vésőt, családja nem jut a tönk szélére s felesége nem követi el az öngyilkosságot. Ő azonban arra volt hivatva, hogy ne lássa az élet s a művészet hideg távolságát s nem ismerte meg a piros, vérdus életet, csak a sápadt rajongást s a vértelen nyomort. Ebből fejlődött azután az ő tragédiája.

A másik esetről pedig egy német lap emlékezik meg. *Charlotte Stieglitz-nek* történetét elevenítik fel. A derék, szerencsétlen asszony öngyilkos lett, hogy férjének, egy középszerű költőnek irástárgyat szolgáltatasson. A férfi és a nő küzdött. A nyomorult férfi és a nagy nő. A nő végre eltávozott csendesén, lábujjhegyen, ahogy a dráma halálra hajszott asszonyai, de a férj még az ő koporsója magaslatáról sem tudott fellépni a Parnasszusra. Nem birt irni s gyáván, unalmasan vánszorgott át üres életén egy sötét árnyék kíséretében.

Ez az eset is az életből való. Ebben sincs semmi csináltság. Egészen Ibsen világában vagyunk. A szőnyeges szobában nesztelenül járó sápadt, vergődő és ideges emberek küzdenek. Az asszonyok is olyanok, mint Ibsennél. Könnytől ittas, tompa hangon panaszkodnak s láthatlan láncokkal vannak férjükhöz kötve, kik sasszemekkel bámulnak a napba, míg ők könnyes arccal némán néznek a bezárt ablakon bekandikáló ábrándozás szomorú holdvilágába.

Az Ibsen-problemák tehát ma is élnek, amint éltek egy félszázad előtt is. Nem temették el mind a mester koporsójába. A vértelen idegesség, a láz, a természetellenesség, a ködös és határozatlan hangulatok ma benn vannak mindnyájunk vérében s akkor lennének természetellenesek, ha mindenáron a régi egészséges, természetes emberek rajzát adnók. Ezt a két történetet nem a szimbolizmusban tobzódó norvég szellem-óriás alkotta, hanem maga a különös, modern élet. Az élet másolta – Ibsent. Ezt most örömmel

jegyezzük fel. És e két esetet nézván a nagy skald friss sirjánál valami meghatottságot, oly jóleső meglepetést érezzük, mely az igazság beteljesedésének nyomában jár és megdöbbenést is, olyanformát, mintha azt látnók, hogy a festett kép valamelyik alakja elevenné válik s kilép a keretből...

Megjelenés

K. D., *Az élet másol*, Budapesti Napló, XI. évf. 169. sz. 1906. jún. 21., 8. Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Midön Ibsen meghalt: vö. 80. szöveg

Rubekjét: Ibsen *Ha mi, holtak, feltámadunk* drámai epilógusának főhőse

Charlotte Stieglitz-nek történetét elevenítik fel: Charlotte Stieglitz (1806–1834)

Heinrich Stieglitz költő felesége volt, aki, mint búcsúlevelében állt, azért követett el öngyilkosságot, hogy tárgyat szolgáltatson a költőnek

szimbolizmusban: 19. századi művészeti irányzat, a dolgok mélyén, a látszat mögött rejtőző titkos értelem megtalálására vállalkozott, művészeti ágtól függetlenül formanyelvére az erős jelképiség jellemző

skald: a költő megnevezése a skandináv, óizlandi irodalomban

Nyár.

Nyár van. Az asztronomusok nyelvén szólva, a nap most kezdte meg utját a Ráktérítóből az Egyenlítő felé, ami ránk nézve azt jelenti, hogy a nyári izzadás, a szenvedés megkezdődött. Az ember költőietlennek, kopárnak tartja a nyarat, pedig nem az. A nyár szép. Csak tán mezőn élő ember tudja igazán, mi a nyár a földnek, a természetnek, talán csak ő érti meg a nyár poézisét és tartalmasságát s azt, hogy a nyár maga az élet, az erő, minden. Itt, az átfült falak között, a főváros perzselő kohójában természetesen nem birjuk átlátni, micsoda báj van a termékenység virágzó teljében, a pihegő élet meleg gerjedésében. A mezők azonban most virágzanak. A föld álmodik az égről. A szőke délibáb megjelenik az ég peremén. S a kék végtelenség alatt zsongva hullámszik a patogó, susogó vetés, mint valami arany-álom.

A halványbőrű fővárosi ember riadva fut el a hűvös lehelletű, zuhatagos, jégvizű fürdőhelyek sötétzöld rengetegeibe¹ és barlangjaiba s a magyar főváros néhány hét alatt átvedlik a néptelen, üres nyári Budapestté. Az ablakokon, fönn az emeleteken, megjelennek a fehér függönyök, amik azt jelentik, hogy a háziur elment nyaralni. Mindenütt ásító kedvetlenség és üresség mered szemünkbe. Az aszfaltok izzadnak a hőségtől. A fák sóhajtozva recsegnek és ropognak a melegben. A színházak kapui becsukódtak, az iskola folyosói is konganak. Lelketlen, néptelen, kihalt minden.

Mindazonáltal nem szabad azt hinnünk, hogy Budapest jellege a poros és meleg nyárban teljesen elvész, sőt azok, akik a tömegek lélektanát s a város igazi jelentőségét ismerik, tudják, hogy a magyar főváros valódi arcát tisztán csak nyáron láthatjuk.

Majdnem minden fővárosnak megvan a maga évszaka, mely legszembetűnőbben emeli ki és csoportosítja azon természetes

¹ rengeteibe [sh.]

jelenségeket, melyeknek összessége a város karakterisztikumát adja. Bécs csak télen havas fehérségében, derült családias nyugalomban a kedélyes, a régi Wien, akkor, midőn mindenki a színházba, az operába tódul s a hosszú ozsonnák után – benn a rózsaszínű lámpafény enyeleg – felcsendül egy elnyújtott keringő, mely fájdalmas melankóliával cseng végig az ódon folyosókon. Párisnak a tavasz, a sok virágünnep, az életörömökben, a színes virágokban való halhatatlan tobzódás adja meg az igazi gall vidámságot. A garçon megy az utcán s a leány kacagva szórja szemébe a tavasz rikitó virágait. S én például Londont el sem tudom másképen képzelni, mint ősszel, mikor a vastag tengeri köd ráfekszik a komor házkolosszusokra, a boltokban a gázláng ég s az üzlet emberei nyugodtan, komor szemöldökkel számolnak.

A fiatal, szép és léha Budapest évszaka pedig a nyár, a tétlenség, a nyaralás ideje. Soha sem lehet inkább megismerni a mi fővárosunkat, mint nyáron. A tüzes lehelletű éjszakában robbanó, piros lángnyelvek égnek. A sötétségben cseng a fiatalság és léhaság pajkos kacaja. A világoskék éjben hegedűszó busong. A nyári melegtől petyhüdt emberek közös megállapodással nem fekszenek le éjjel s a kávéházak bádog-lombjai alatt forró ajakkal szopogatják a színes fagyaltot. A kávéházi élet eleven. A tarka színpadok olcsó és hig művészete csőstől aratja a tapsot és babért. Ez a léha, a fiatal, a jókedvű Budapest. És tegyük hozzá: ez Budapest.

Kissé furcsán hangzik ugyan, hogy a fejlődésképes, hatalmasan fellendülő város jellege akkor domborodik ki leginkább, mikor a lakosai elmentek s mindenütt a tartalmatlanság s az üresség ti-vornyázik, de ez szorosan összefügg fiatalságával, vidámságával és még mindég ki nem fejlődött társadalmának egységtelenségével. Ez a haladástól lázas, szinte beteg főváros minden zseniálításával, sok hibájával pompásan tükrözi vissza magának a magyarságnak lelkét, melyben a nagy hibák mellett mindég van valami eltagadhatatlan nagyrahivatottság. Budapest is, társadalma is ilyen. Sok szépség, kedély¹ és léhaság van bennök. Az ifju város azonban minden gyerekesége és vázlatossága ellenére már eddig is olyan tulajdonságokat mutatott fel, melyeket kevés nagyobb és gazdagabb

¹ kevély [sh.]

városban találunk fel. Annyi életrevalóságot, oly sok elevenséget fedezünk fel benne, hogy azt kell hinnünk, nagy jövő vár rá. Fél-munkájában, léhaságában, részeg és könnyelmű elkapatottságában is sokat ígérő, hatalmas, mint a magyarság.

Olyan, mint egy befejezetlen torony.

Megjelenés

Lehotai, *Nyár*; Budapesti Napló, XI. évf. 170. sz. 1906. jún. 22., 8. Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

garçon: (fr.) fiú

A pihenő ember.

Szép a küzködő munkás, midőn a hőségtől égő sikon megfeszül, mint valami ércszobor. A naptól szinte feketére pörkölt bőrén a verejték huz nedves barázdákat, izmos öklében reng a dorong, ahogy tusakodva birkózik a makacs, fekete anyafölddel. Tettrekész nyugalomban, bájos robusztusságában az őseMBER naivságát és erejét látjuk. Az igazán érdekes gondolkozású és értékes lelkű azonban csak a pihenő-ember, ki a fáradalmak után tétlenül álmadozva, fenséges kevélységgel elnyulik és magába mélyed. Ez a henylő, üdülő, álmodozó ember az alkotó művésznak,¹ a tépelődő gondolkodónak nemes őS-alakja.

Csak egy pillantást kell vetnünk reá ilyenkor vasárnapokon és az ünnepeken, hogy megismerjük, megértsük a pihenő embert és megszeretjük őt. Élvezi a munka ünnepét, azt az elzsongító szent csöndet, amely akkor borul reánk, mikor a gép megáll s a kenyérszerző szerszám kiesik a kezeinkből. Kissé még fonák és ügyetlen, van benne még valami sutaság és gyámoltalanság, mint a járni tanuló gyermekben, de tétovaságában is bájos és érdekes, akár csak a fejlődő lélek első megnyilatkozása.

A pihenő ember lelki egyensulya először, egy pillanatra, megbillen. A nyugalom várvavárt ideje elérkezett. A vasárnapi csend leszállt. A zajtalanság azonban bántja őt, lelke kérgessége vágyódik az egyhangu munka után. Tétovázik, kételkedik, tapogatózik. Aztán keresni kezd s a lélek mélyén megtalálja az ősi művészi ösztönnek, a költészetnek csiráit, melyeket a vasárnapi napsugár megcirógat s teljes szépségükben kifejt és kivirágoztat.

A munka napjaiban az ember eldurvító, robotoló, gépi életet él. A pihenés azonban az izlését, az öntudatát életre kelti. Magába száll és gondolkodik. Egy hét eseményeire visszatekint, a következő

¹ [sh.: nincs vessző]

napokra gondol, lelke a múlt s a jövő között lebeg. A rohanó idő szárnyacsapása meglegyinti homlokát. A legközönségesebbnek is ébredszik egyéni öntudata és észreveszi, hogy van. Hosszan, gondosan nézi arcát a tükörben. Beosztja napját, hogy kerekded és célszerű legyen, megalkotja, mint a művész a maga művét. A család is, mely a hétköznapiakon elfoglaltsága miatt szinte szétzúllik, most a pihenés varázsa alatt öntudatra ébred. A zsivajos vásártéren, a csörömpölő cirkuszi bódék előtt öntudatosan mozog egy óriási embersokadalom, a tömeg és érzi, hogy egy teste van, egy lélek vezérli. A termékeny csend, a gerjesztő nyugalom mindenütt felébreszti az öntudatot.

A közmondás azt tartja, hogy a munka nemesít. Lehet, hogy igaz. Az azonban semmiképpen sem tagadható el, hogy csak a pihenő ember jut igazán ember voltának és képességeinek tudatára. A művészet sem talál soha sem kegyesebb és szívesebb fogadtatásra, mint a hangulatoknak, s az álmodozásnak e napjain. Mindenki szép akar lenni, mindenki ékiti magát. Az utcákon valóságos szín-tavasznak tobzódik. A dalok mindenütt felzendülnek. S az aranyos napsugár az utolsó falu kunyhójában is ünnepi hangulatot muzsikál a sovárgó szívekbe.

Ez a lélektani magyarázata annak, miért ragaszkodik oly görcsösen minden nép minden nemzedéke az ünnepekhez. A hit gyakran levásik lelkünkéről s a régi szokásokat mégis babonás szeretettel tiszteljük. Az ember e napokon a termékeny henyéléseknek – amint Baudelaire mondja – az isteni tétlenségnek gyűjt tömjént. S ez szükséges. Bizvást kimondhatjuk, hogy a vasárnapi henyélés is nemesít, talán jobban, mint az egész heti munka. A törődés durva ugarjáról libegve menekülünk a tétkedés virágos párnáira. S akkor megérezzük a restség édességét és nagyságát. Látjuk, hogy a gondolattermő és hangulatos ünnepi semmittevés is szent, mint a munka. Ezerszerszent!

Megjelenés

Lehotai, *A pihenő ember*, Budapesti Napló, XI. évf. 172. sz. 1906. jún. 24., 5–6. Rovat: Hírek.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Oggi névaláírással, *Vasárnapi strófák* címmel közölte az *Élet* 1909. október 3-ai számában.

Az anarchisták.

Olaszországban reng a talaj. E kék egü, izzó csillagu földön, hol a virágos kertek alatt robbanó tűzpatakok folynak s a töröket illatos, délszaki bokrétákba rejtik, ujra mozgolódnak az¹ anarchisták. A királyi család reszket, a rendőrök, a detektivek éjjel-nappal talpon vannak, alig van nap, hogy valami uj felfedezést ne tennének. A multkor egy² sötét szövvényes boszuterv szárait bogozták ki, melyek titkos kapcsolódásaikkal egészen a madridi bombamerénylet anarchistájának szemfedő-rostjaihoz fűződtek, nemrégén egy tanácskozásról vettek hirt, pár nappal ezelőtt pedig Pisában tartóztattak le több anarchistát. Mindenütt általános izgalom és nyugtalanság van. Az olasz lapok azt írják, hogy a király csak hosszu tétovázás után vett részt az anconai kórház ünnepélyes megnyitásán s a szegény Victor Emánuel most nyilsebesen száguldó automobilon jár, nehogy utólérje atyjának szomorú végzete.

Valami nehéz sejtelem köde leng a levegőben. Egy visszatérő, elleplezett bajnak a kórjelensége üt ki, mely egyidőre el-elcsillapul, de teljesen sohasem szünik meg. A nagy merényletek nyomában, rendesen az ideges, rémüldöző izgalom visszhangjaképpen, csillapíthatatlan, sötét suttogások kerengnek szerteszéjjel. Mindenki bizonytalannak érzi magát, mint az erős földrengésrohamok elmúltával, mikor a föld már csak lassan, inogva hullámszik s több helyen egyszerre remegve dördül meg, jelezve, hogy a kéreg alatt sötétén füstölgő, romboló tűz dul.

Ilyen pillanatokban veszünk tudomást igazán az anarkisták létéről. A kertek virágzanak, az élet kacag, az állam ügyei rendesen, vagy rendetlenül folynak a fegyelem és kényszer vaskorlátaiban, az emberek boldogok, vagy boldogtalanok, ők azonban élnek,

¹ mozgolódnakaz [sh.]

² multkoregy [sh.]

mindig cselekszenek és lázonganak. Itt is, ott is felbukkan egy-egy. Mennyien vannak!

Nem haraggal, csak szájalommal kell néznünk a fennálló rend e született lázongóira, a haladás e szomorú örültjeire. Ők a jelenkor legérdekesebb kulturtörténeti jelenségei, megtestesülései az ember örült haladásvágyának s a földön tobzódó imponderabilis, de azért égbekiáltó apró gazságok ellen való merész tiltakozásnak. Van bennök valami szívós öntudatosság és valami ábrándozó, lelkesülő kegyetlen öntudatlanság. Perverz és kimagyarázhatatlan jellemökben a tigris vérszomja s a gyermek angyalisága párosul. Élteti őket valami lázas vágy, hogy mindent lerontsanak s egy homályos ösztön, hogy nagyot és jót cselekedjenek. Nekik is megvannak a maguk papjaik és templomaik!

Ez a magyarázata annak az óriási szívósságnak és kitartásának, amivel nap-nap után küzdenek a saját ügyük mellett. A tudomány felvilágosítását nem fogadják el. Nem is áll senkisem melléjük. Éltető erejük éppen az, hogy nem tudják tisztán, mit cselekszenek. A német szociologus írhat tudományosan megokolt köteteket a jelennek orvoslásra szoruló társadalmi és gazdasági bajairól, a költő sopánkodhat a világ romlottságán érzelmes és jól megfésült strófákban, ők nem érnek rá várakozni. Sötét keservük tette ösztönzi őket. A világ rosszul van megalkotva: le kell rontani, mondja a logikájuk. A tör, a bomba, a gyilkok nem árthat már, csak használhat. Nem hisznek sem világban, sem magukban s rontó szenvedélyüknek áldozatul dobják önmagukat is. És mikor a merénylet színhelyén vérbefagyva hörögnek, csak az az egyetlen hitük és vigasztalásuk marad még, hogy a világ még náluknál is gyilkosabb és gonoszabb.

Megértetlenül halnak meg a haladás e groteszk hősei s saját testükből építik égnek a haladás Bábeltornyát. Céljukat sohasem fogják elérni. Az otromba, szenvedélytelen tömeg megtapossa őket, tudományos elvbarátaik szintén elítélik tetteiket. Egészen el vannak szigetelve mindenkitől. Büszkén, véres vágyódással bolyonganak a tömegben, mint az elmulás, a rajongó előrehaladás rongyos királyai. Jogaruk a tör. Ékességük a bomba és a forgópisztoly. Csak a rombolás nagy gyönyörűségére¹ áhítoznak s maguk egész

¹ gyönyörűségére [sh.]

szerényen hálnak meg a sáros utcakövön, a jövő nagy álmaival tágranyilt, lázas szemükben.

Egykor talán majd őket is igazolja a jövő.¹ A beláthatatlanul messzi időkben, elképzelhetetlenül tökéletes társadalmi viszonyok között a minden félreértéstől ment világos elmék majd feljegyzik, hogy akkor, midőn mindnyájan nevettek, ők elégedetlen, buszraggal törtek a fennálló rend ellen, a tökéletest kívánták s mint a lázadás megtestesülései, a tiltakozás komor papjai hirdették az ember bűneit és javíthatatlan gazságát.

Addig pedig nap nap után hazátlanul bolyonganak közöttünk, mint a vérszomjas, kósza vadak. Ijedség, rémület előzi meg és kíséri jöttüket. Homályos tudással, makacsul ostoba hittel küzdenek. Pompás fejedelmi aranykocsikra leskelődnek s csak egy megriadt királyi környezet lakájhada nézi őket, amint sápadtan, lihegve roskad le mellőkre lehanyatló fejök. A halál azonban csak új erőt ad nekik. Egyik koporsóról a másikra hágnak s azt hiszik, hogy utban vannak a haladás megoldása² felé. Szemeik mindig a távolban révedeznek. Tilos tüzeket gyujtanak a szabadság istenének s a fekete égre a bomba piros tűzével festenek hajnalt. És azután betelik végzetük. A világ vasketrecéből nem bírnak kiszabadulni s inkább vasrácsain zuzzák szét zavaros eszméktől égő, dacos fejüket.

Szegények!

Megjelenés

K. D., *Az anarchisták*, Budapesti Napló, XI. évf. 174. sz. 1906. jún. 26., 8. Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

madridi bombamerénylet: vö. 87. szöveg

Victor Emánuel [...] atyjának szomorú végzete: III. Viktor Emánuel (Vittorio Emanuele III., 1869–1947) 1900 és 1946 között olasz király. Apja Savoyai Umberto (1844–1900), I. Umberto néven az Olasz Királyság második királya, aki anarchista merénylet áldozata lett.

imponderabilis: árnyalatnyi, jelentéktelen, nem számottevő

¹ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

² megoldata [sh.]

Az élet csendje.

Ki beszélt ma róla? Senki. Ki érdeklődött iránta? Senki a világon. Sőt talán te sem tudod, ó legbölcsebb és legnyájasabb olvasó, hogy e hónapban az egész világból hölgyek sereglettek össze a francia fővárosba, hogy újra lándzsát törjenek az elnyomott nők jogai mellett. Minden csendesesen, simán és laposan ment. Az újságok fanyaran, immel-ámmal irták meg, hogy nincs róla mit írniok. Mindenkinek feltűnt azonban az az ünnepélyes csend és a nőgyűléseken szokatlan hüvös komolyság, melyet eddig egy alkalommal sem tapasztaltunk. Azok pedig, kik emlékeznek még az első feminista gyűlekezések papagály-rikácsoláshoz hasonló hanglarmájára és viharos ellágyulására, egyenesen bámulatba estek s nem tudták, hogy e csend a kesernyés elkedvetlenedésnek, vagy az eszme előregedésének az előjele.

Mi történt tulajdonképen? *Lady Aberdeen* megnyitotta a konferenciát egy lendületes és tüzes beszéddel. A teremben egész néprajzi sokadalom volt.

Mogorva orosz asszonyok összeráncolt szemöldökökkel, orrukon csiptetővel, kik olykor-olykor vastag, szigoru hangon szóltak közbe, azután érdekes arcu olasz nők, szabados amerikaiak, szélesajku ausztráliaiak, kik felettébb kényelmetlenül érezték magukat az európai környezetben. Előterjesztéseket tettek és mindent elfogadtak. Azután volt hüvös, erőszakolt helyeslés is. Végül azonban mindnyájan döbbenve vették észre, hogy alapjában véve mégis csak nyugodtan folyt le minden s fájdalommal gondoltak a viharos, csetepatés amerikai és chicagói kongresszusokra. Ma hiába emeltek barrikádokat, nem volt ellenfelök, be kellett látniuk, hogy a régi amazon-hév szükségtelen, a fegyvert le kell tenniök. Ügyük győzött. Csak arról van szó, hogy jogos követelményeiket kiutalványozzák és felvegyék a parlamentek fizetőpénztáránál.

A hölgyek természetesen első pillanattól fogva becsapva érezték magukat. Az igazság kutatása, mint a német költő mondja, mindig érdekesebb, mint maga az igazság, ami azt jelenti, hogy a körülrajongott, elérhetetlennek hitt és mégis készen felajánlkozó, megvalósuló eszménykép pogányul unalmas dolog. Ezért unják már félig-meddig maguk a nők is a harcot. Ma már a feminizmus nem forradalmi jellegű. Senki sem ütközik meg, ha¹ egy hölgy cigarettára gyújt s másról is mer beszélni, mint a befőttek és az ugorkasaláta készítéséről. A régi mozgalomból a küzdés és ellenállás bája csaknem teljesen elveszett.

A szociológusok azonban a feminizmus iránti érdeklődés megannyulását egészen más szempontból nézik. Jogunk van hinni, hogy csak most kell igazán komoly és nagy mozgalom, mióta levetkezte a kíváncsiságnak hízkelődő, forradalmi és támadó jellegét. Minden nagy küzdelemnek ez a sorsa. Az ideálok halála a megvalósulás s mindegyik erre törekszik. Egy darabig lázongnak, forrongnak, érdeklődést keltenek, azután megvalósulnak s lassan egészen belekapcsolódnak az államgépezetbe. A feminizmusnak is ez lesz a sorsa. Így talán elveszti csodás zománcát és ragyogó fiatalságát, de ennek fejében majd azok közé a hatóerők közé² sorakozik, melyek az élet legszükségesebb regulatorai közé tartoznak. Az élet az eszméket a saját céljaihoz hasonítja, nem tűr szabálytalanságokat, mindent nyárspolgáriasít. Egy új kerék kell neki a gépezethez, melyet vasollójával matematikai szabályossággal vág ki. A gyermeki hévtől, a lelkesedés könnyétől és tüzétől megtisztult gondolatok valósulnak csak meg. S az életre való eszmék minden esetben testet öltenek, a haladó idő egyszerűen elkönyveli őket. És aztán? Nincs tovább.

A feminizmus eddig gyerekkorát érte. Lelkesedett, dadogott, szónokolt, ököllel verte az asztalokat, barrikádokat emelt. Ma, hogy elcsendesült és megszelidült, komolylyá és számottevővé vált: tulajdonképpen most született meg. Azoknak, kik a feminista-apostolok hangos tirádáit és lármás agálásait eddig nem méltatták figyelemre, most meg kell érteniök a nők ékesszóló hallgatását és

¹ meg. ha [sh.]

² köré [sh.]

közönyös nyugalmat. A nyugtalanul forrongó tavaszra jó az alkotás tettgazdag nyara. A fellobogó lelkesedés lázára a munka tüze, a zürzavaros lármaviharra a nyugalmas, mély csend.

A halál csendje? Nem! Az élet csendje.

Megjelenés

Lehotai, *Az élet csendje*, Budapesti Napló, XI. évf. 176. sz. 1906. jún. 28., 8. Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

az első feminista gyűlések: a The International Council of Women (ICW) mint a legrégebbi nemzetközi nőmozgalmi szervezet első kongresszusát 1888-ban tartotta Washingtonban

Lady Aberdeen megnyitotta a konferenciát: Lady Aberdeen (Ishbel Hamilton-Gordon, Aberdeen és Temair márkinéja, 1857–1939), Kanadában élő skót arisztokrata 1893-ban lett a The International Council of Women elnöke, amely 1906. június 15–18. között Párizsban rendezett konferenciát

Fiuk és leányok.

Ujra egy nagy és nemes eszmét némitottak el nálunk! A tanárok idei közgyűlésén a koedukációt, a két nem együttes nevelését tárgyalták. De a koedukáció szószolói, mint várható volt, kisebbségben maradtak, és az életrevaló, egészséges eszme megbukott. Azt mondták, hogy a pedagógia a két nem közti különbséget áthidalni nem képes és inkább arra van hivatva, hogy hajlékonyan simuljon a teljesen elütő nemek hajlamaihoz és képességeihez, mert eredményes tanítás csakis így lehetséges.

A magyar tanárok most közömbösen siklottak át annyi nagy gondolkozónak és álmodónak legszebb álmán.

Nem valósul meg Zola ábrándja, amelyről oly gyönyörűen ír hátrahagyott írásaiban. A kis fiuk és leányok ezután is rideg komolysággal, mereven tipegnek majd az iskolába, nem barátságos együttesben, „main en main”, ahogy ő mondja. Nem fonogatják majd már az iskolapadokban a jövőnek aranyos fonalait. Idegeinek, hidegek lesznek egymás iránt, mert a tudomány magasabb érdeke így kívánja.

A vitát bezárták. Nekünk azonban szabad folytatnunk még s megkérdeshetjük: miért? És végül: mi lesz mindennek az eredménye?

*

Hóeséses, opálszinű délutánokon bolyongunk az utcákon abban a meghitt órákban, mikor az iskolák kapui kinyílnak s bennünket elfog a hófehér gyerekkor nosztalgája. A homályos csarnokokból gyerekfejek bukkannak elő. Az egyik utcából jönnek a fiuk pajkos sikoltozással, jókedvű lármával. A másik oldalon pedig bájosan fontoskodva, okosan haladnak a kis leánykák. Azután találkoznak s elmennek egymás mellett némán és hidegen, mintha született ellenségek lennének.

Sokszor elnéztem a fiuk s a leányok e néma találkozását és mikor a fehérlelkű, angyalarcu gyerekekre tekintettem, tisztán láttam, hogy csak mi, hivatalos és nem-hivatalos bölcseledők vagyunk az ő szüzi ártatlanságuk megrontói, kik félszeg nevelési rendszerünkkel, balfelfogásainkkal és tudatlanságunkkal elkülönítettük őket egymástól.

Ezer és ezer kérdés tolul fel. Miért hitetjük el velök, hogy nincs semmi közük egymáshoz, mikor egész életükben egymásra lesznek utalva? Miért ütünk a gyermekek elé már életutjuk kezdetén olyan tilalomfát, melynek felirata élénk ellentétben van a józan ész s a természet örök törvényeivel? Miért tiltjuk meg nekik vasalapos szabályainkkal az egymáshoz való természetes közeledést, miért keltjük bennök már gyerekkorukban azt a hitet, hogy a szerelem bűn?...

Ime, egy egész csomó kérdés! A koedukáció eszméjének ellenségei vajmi nehezen tudnák megadni rájuk a választ.

*

A fiuk és leányok tehát ma némán haladnak egymás mellett. Az idő azonban mulik. S tiz-tizenöt év múlva újra szembe kerülnek, mint férfi és nő. És riadva, rémülten veszik észre, hogy lelkük teljesen idegen. Nem értik egymást. A műveltségök, eszmekörük oly rokontalan, mint gyermekkori kedvteléseik és játékaik volt. Barátságtalan társalgások, fanyar és dörgős közhelyek gázlóin jutnak csak egymáshoz s talán megértik egymást, talán nem. A tény az, hogy a kis fiu és kis leány feltétlenül találkozik s előbb-utóbb megkeserüli a visszas iskoláztatás minden átkát. Ezt azonban mindig idejekorán földi el a csipkés selyem nászruha. A társalgásban beálló kínos szünetekből ugyanis az apa és az anya csak azt olvassa ki, hogy a leány szerelmes. S a két idegen pár hó múlva mindég szivesebben mosolyog egymásra. A többi már nagyon közönséges és szomorú. A varrógép kopog és készül a kelengye. És aztán? A többit megírta Falubert a Madame Bovaryban. Tessék elolvasni!...

*

Egy század óta mindenki tudja, hogy a férfinek és a nőnek egyforma műveltség dukál. Mindenki át van hatva annak a szükségességnek a tudatától, hogy e két nem közti érintkezés természetessé váljék s mégis vitatkoznak arról, hogy van-e a koedukációnak létjogosultsága, vagy sem. Németországban fényesen bevált s mindenütt csak azt bizonyította be, hogy a tanulók erkölcsösebbek, egyenesebbek és becsületesebbek lettek általa. A fiu évek hosszú során át megismerte a választottját s a leány mikor a kezét házasságra nyujtotta, nem lépett bizonytalan kockázatra, hanem becsületes frigyre. Két ember állt egymással szemben, két komoly, egyszerű és nyugodt ember, senki más.

A férfi sorsa a nő. Semmisem okosabb és észszerűbb, minthogy a fiúnak játszótársa és tanuló pajtása a jövőben a leány legyen.

Megjelenés

K. D., *Fiúk és leányok*, Budapesti Napló, XI. évf. 182. sz. 1906. júl. 4., 6–7. Rovat: Hirek.

Megjegyzések

A cikkben egyezések mutatkoznak Kosztolányi korábbi írásával, lásd a 13. szöveget. Emellett Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Vampa névaláírással, *Szegény kis fiúk és szegény kis leányok* címmel közölte az *Élet* 1909. december 26-ai számában is.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

„*main en main*”: (fr.) kéz a kézben

A törvénykező cseléd.

A kalandéhes és vágyszomjas Budapesten, egy érdekes szerelmi történet játszódott le a minap.¹

Az ilyen csip-csup összeörrenések és parázs kalandok rendszeren négy szemközt intéződnek el, többnyire nagyon is barátságosan s csak ritkán barátságtalanul. Ezuttal azonban a rendőrségen ért véget a kaland.

Egy szép cselédleány a villamoson utazott s a véletlen különös játéka folytán ugyane kocsira egy fiatal ur is felszállott. A fiatal ur nézte a cselédleányt és a szerelem demokratismusa ébredt fel benne. A cselédleány leszállt. A fiatal ur utána. Ez a dolog azonban a leánynak sehogysem tetszett. Minden áron szabadulni akart kellemetlen kísérőjétől. Lármát csapott, tolvajt kiáltott, csődületet támasztott s a rendőröknek azt mondta, hogy az elegáns ur az erszényét lopta el. Nagy zavar keletkezett. A rendőr bekísérte az elegáns fiatal embert, a leányt is. Az ügyeletes tisztviselő előtt még egy vigjátéki jelenet játszódott le s az ügy ezzel véget ért.

Az ilyen utcai jelenetek igen gyakoriak és szürkék. Ez az eset is pusztán csak azért érdekes, mert élénken bemutatja, mennyire² tehetetlen a törvény s a rendőrség azokkal az ártatlan és megbüntethetetlen merénylettekkel szemben, melyeket nők ellen nap-nap után elkövetnek. A tördöfésektől és revolverlövésektől megvéd bennünket a rendőr, a törvény. A tüszurásokkal szemben azonban még a törvény bölcsesége is tehetetlen. A gyilkost elfogják, a lélekkufárokat megbüntetik, ámde egy panama-kalapos uri ember haragos és kihívó tekintetére egy csókhajhászó tüzes ifju évődésével szemben a szigorú bírák csak vonják a vállukat, – nem tehetnek semmit sem. Ilyenkor a törvény lázadókat nevel

¹ aminap. [sh.]

² menuyire [sh.]

a sértettekből s törvényesíti a törvénytelenégeket. A dühöngő embereket felszabadítja, éles acélkardokat, töltött pisztolyokat ad kezükbe. A gyilkosság előtt szemet huny. Beadja a kulcsot. Nem képes cselekedni.

Nem tudom, hogy vélekedik az olvasó erről a bizarr kalandról, én azonban azt hiszem, hogy azt a cselédleányt, akit most hamis vádaskodásért vonnak majd kérdőre, épp oly enyhén – tisztán a forma kedvéért – szabad csak megbüntetni, mint a párbaj hőseit. Ez a cselédleány egyszerűen cselekedett ott, ahol a törvény már nem tud cselekedni. A rendőrség a fővárosok vasuti állomásain plakátokon tudatja ugyan, hogy a magános cselédleányokat¹ mindenkoron megvédelmezi, de csak a csalás ellen védelmezi meg őket és ezért a beavatkozásra is vajmi ritkán kerül sor, mert vajjon ki tudja megállapítani a tolakodás s a kedveskedés közti határt.²

S aztán a pályaudvaron nem is fiatal urak fenyegetik a cselédleányokat, ellenben a zajgó és csörömpölő városban igen. A csodálkozó fiatal leány tágra nyílt szemekkel tévován járkal az ismeretlenségben, az élő, forrongó ember-óceánban s mikor elragadja egy forró ember-hullámnak perzselő sodra, akkor rendesen nincs ott a rendőrség. Akkor a törvény, az ellenállás gyenge s a megtorlás egyszerre kiesik Themis kezéből.

Ilyenkor csak az egyén hatalmában áll a büntetés s ez kizárólag csak az ő joga. A törvény érezi is ezt. Ott, ahol nehézkessége és mozgékonytalansága folytán képtelen cselekedni, készen segítségére áll a forróvérű, heveskedő egyén.

Ezért kell sokszor szentesíteni a törvénytelenégeket.

A cselédleány egészen becsületesen, leleményesen és egyszerűen cselekedett. A vizsgálat nyomán ugyan kiderült, hogy az erseyne teljesen üres volt s így a zsebtolvajlással vádolt fiatalember egy csapásra tisztázódott a vád alól.

A leánynak nem volt ellopni való pénze. De lehetett más nagyobb kincse is, melyet érdemes volt még ilyen utcabotránynyal is megvédelmezní.

¹ cselédleányokat, [sh.]

² hatást [sh.]

Ezt a nagy erkölcs, a lovagiasság nevében mindnyájunknak
hinnünk kell, ó kételkedő és jámbor felebarátaim!

Megjelenés

Lehotai, *A törvénykező cseléd*, Budapesti Napló, XI. évf. 186. sz. 1906. júl. 8., 10.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Themis: Themisz görög istennő, az igazság képviselője, lányával, Dikével a római
Iustitia istennő megfelelője

Fekete nap.

(Történet a szabadságharcból három felvonásban.

Irta: Gárdonyi Géza.

Bemutató-előadás a fővárosi nyári színházban.)

Gárdonyi Géza poezisében van valami liliumfehérség, valami színes és illatos üdeség. Ő amaz írók közé tartozik, ki mindig más szemmel látja meg a kor jelenségeit, a lélek napi forradalmait, akinek látni, érezni, írni érdemes. Lelkének szépséges termőföldjéből magas szökéssel buzognak fel az eleven, ezüstös vizek, az érzésnek, a költészetnek csodaforrásai. Majdnem azzal lehetne őt jellemezni, hogy mindenkor, – még elhibázott alkotásaiban is – finom, gyengéd, eredeti.

És ma előadták a *Fekete Napot!* Csodálkozva kutattuk, kerestük *Gárdonyit*, a „Bor” szerzőjét, azt az író, kinek mindenkoron valami mondani valója van. Hiába. Nem tudtuk megérteni, miért írta meg e darabját, miért játszatta el, miért érezte szükségét, hogy elbeszélése alakjainak testet adjon és a költészet csalóka kódéből a színpad nagyon is fényes lámpái elé vigye őket? A színdarabból pusztán csak az ügyeskező átalakítót éreztük ki, ki néhány drámai és hatásos jellemet rajzol s pár sikerült jelenetet illeszt össze, a drámaíró, a költőt azonban nem.

Mi ösztönözte tehát őt, hogy a szabadságharcnak¹ vértől, könyvtől és borzalomtól terhes mélyébe nyuljon?

Gárdonyi új darabjának címe a *Fekete Nap*. Egy borzalmas és sötét történet jelenik meg szemünk előtt. Van tűz, halál, rémület, tömeges mérgezés. Mikor legördül a függöny, huszonegy halott fekszik a színpadon.

A rémületnek és a szörnyűnek meg van a maga joga a művészetben is, de inkább az építésben, mint a drámában. A görögök aisthesise kétezer évvel ezelőtt megsejtette, hogy izgatós idegroncsló jeleneteknek a színrehozatala sértő s már a bölcs

¹ szabadsághercnak [sh.]

Horácius óva inti a költőket attól, hogy Medeaval¹ a színpadon ölessék meg gyermekeit, mert a fenség könnyen a borzalmasba csapna át. A nagy tragédiairók is csak néha, mint egy művészi bravurból, a lehetetlen megkísértéseképpen visznek színre sértően iszonyatos jeleneteket, Seneca² a Thyestesben, Shakespeare a III. Richárdban. Ilyen cél lebegett volna Gárdonyi szeme előtt is? Nem valószínű.

Annyit el kell ismernünk, hogy a drámát nagy gonddal indokolta meg, a cselekményt lélektanilag³ érthetővé tette. Moháriné fia elesik az osztrákok elleni küzdelemben s ezért a tehetetlen, vak anyja a házához betérő osztrák tiszteteket mind megmérgezi s ő maga megsemmisül. Ez az öntudatlan, tapogatózó és tipegő vak nő azonban nagy lelki fejlődésen megy át,⁴ az anyából asszonyyná válik. A dráma első részében pusztán csak mint anyát ismerjük meg őt; küzd, hogy a fia ne menjen el a harcba; a háborús zürzavarból semmit sem ért; kérdi, hogy miért gyilkolják egymást az emberek, miért akarják elszakítani tőle a fiát. – Aztán jönnek a nagy kiábrándulások, az emberek kijózanító brutalitásai. Az osztrák tisztetek átszurják fiának szívéet s vele az övét is. És még a vértől párolgó kézzel vacsorához ülnek, ott a halottas háznál. Ez embertelenség mindnyájunk vérét felforralja. A néző bosszura szomjazik. Boldogan üdvözlí a leleményes és rettenetes boszutervet. Az anyából asszony lesz, furfangos, kegyetlenül boszutálló asszony. És ez a cselekmény egy nap alatt játszódik le gyorsan, izgatottan. Az akció azonban így sem eléggé drámai. A jellemek inkább azok.

Gárdonyi lehetetlen feladatra vállalkozott s épen ezért szükség-szerűen tulzásokba is kellett esnie. A harmadik felvonás szertelen, vérben tobzódó végjelenetéért írta meg a színművet. A másik két felvonásban csak előkészítette a nézők lelkét, s sértően brutális, fizikai – tehát nem művészi – fájdalmat okozó gázságok egymásra halmozása által fel kellett tüzelni, fel kellett böszítenie, hogy mindnyájan képzeletben, szinte kéjelegjenek a bosszu

¹ Medeava! [sh.]

² Sencan [sh.]

³ lélektanilag, [sh.]

⁴ [sh.: nincs vessző]

gondolatában s aztán, midőn rá kerül a sor, ne ütközzenek meg véres kegyetlenségén, hanem készen kapjanak rajta. Ez a lélektani magyarázata annak, miért engedett meg magának Gárdonyi oly *szembeállításokat*, melyekben egyik részen a circumdederumot éneklők, a másikon az állatias jóléttől pöffögő, borozó osztrák tisztek vannak. E jelenetek az ő céljának megfelelnek, de lényegökben durvák és inartisztikusak.

Moháriné szerepét *Jászai Mari* nagy hatással játszotta. Gárdonyi néki írta a darabot s ő csakugyan meg tudta értetni e szálmassan összetiptot s a kétségbeesés dühében felemelkedő férfilelkű vak asszonyt. Kitörései, attitude-jei pompások voltak. A többiek közül *Bartos*, *Csige* Böske, *Réthey* váltak ki.

A közönség a felvoná[s]közökben tapsolt. Hivta a szerzőt. Hígyjük, hogy e tapsok Gárdonyinak, az igazi írónak, a nagy novellistának nem ártanak. És nem árt majd a *Feteke Nap* sikere sem!...

Megjelenés

K. D., *Fekete nap*. (Történet a szabadságharcból három felvonásban. Írta: Gárdonyi Géza. Bemutató-előadás a fővárosi nyári színházban.), Budapesti Napló, XI. évf. 186. sz. 1906. júl. 8., 12. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Fekete nap: Gárdonyi Géza *Fekete nap*. Történet a szabadságháborúból 3 felvonásban című színműve az azonos című, 1905-ben íródott novellából készült. A színművet 1906. július 7-én mutatták be a Fővárosi Nyári Színházban.

„*Bor*” szerzőjét: Gárdonyi Géza *A bor. Falusi történet 3 felvonásban* című darabjának bemutatója 1901. március 29-én volt a Nemzeti Színházban

aisthesise: (gör.) *aiszthészisz*, érzékelés, észlelés, meglátás

circumdederumot: helyesen *Circumdederunt*, a latin nyelvű katolikus temetési szertartás kezdő énekének első szava a XVII. zsoltárból: *Circumdederunt me gemitus mortis, dolores inferni circumdederunt me*, vagyis „körülvettek engem a halál fájdalmai, a pokol gyötrelmei megkörnyeztek engem” (Zsolt 17,56). Mivel a latin szöveget a nép általában nem értette, a kezdő szó a Kosztolányi által itt használt rímes formulává torzíva is elterjedt. A *Pacsirta* kolozsvári *Ellenzék*ben közölt szövegében is így szerepel (P, 469), majd a szertartás latin szövegéből kerül ki az *Édes Anna* mottója (ÉA, 11).

Horácius óva inti a költőket: utalás Horatius *Ars poetica* címmel is ismert levelének (Horatius, *Levelek*, II, 3.) 182–186. sorában írtakra: „De nehogy nyílt színre kirángasd / azt, ami bentre való! / Sok mindent rejts a szemünktől, / s mondja el ékesen felidézve utóbb, aki látta. / Gyermekait Médéa ne mészárolja elöttünk, /

s színpadon emberhúst a gaz Atreus főzni ne kezdjen...” (Muraközi Gyula fordítása). Vö. 86. szöveg.

Seneca a Thyestesben: *Thyestes* Seneca 1. századbeli *fabula cothurnatája*, görög tárgyú római tragédiája, amely Euripidész azonos című, elveszett görög művéen alapul. Kosztolányi nyilvánvalóan az Atreusz által fivérének, a címszereplő Thüesztésznek adott látszólagos békelakomára céloz, amelynek során annak gyermekeit találja föl. Miután Thüesztész gyanútlanul elfogyasztja az étket, testvére szembesíti gyermekei csonkolt maradványaival.

Jászai Mari: (1850–1926) a kor egyik legünnepeltebb magyar tragikája. Önműveléssel lett színész, őstehetségnek tartották. Vidéki szerepléseket követően 1872-ben lett tagja a Nemzeti Színháznak, s ugyan egy évre, 1900-ban a Víg-színházba szerződött, 1901-től a Nemzeti örökös tagja. A Petőfi Társaság 1908-ban tiszteleti tagjává választotta, mivel szavalatai hozzájárultak a Petőfi-kultusz század eleji fölvirágzásához. Érdemes megemlíteni, hogy Kosztolányi 1925 novemberében elragadtatott köszönőlevelet küldött neki, miután a színésznő közreműködött szerzői estjén (KDLN, 521). Kosztolányi 1918-ban és 1925-ben is készített vele beszélgetést (SzE II., 413–423).

Bartos: Bartos Gyula (1872–1954) Kossuth-díjas, Érdemes Művész, a Nemzeti Színház örökös tagja. 1895-ben végzett a Színművészeti Akadémián, majd vidéki helyszínekre szerződött, végül 1906-ban, egy vendégszereplést követően a Nemzeti Színház tagja lett.

Csige Böske: (1880–?): 1896–1897-ben Szabadkán kezdte pályáját. Döntően vidéki helyszíneken, de a fővárosban is játszott. 1904–1905-ben a Víg-színházban, 1905-től ismét Temesvárott volt szerződésben.

Réthey: Réthey Lajos (1860–1940) színész, 1884-ben végezte el a Színművészeti Akadémiát. 1906-tól 1921-ig a Magyar Színház tagja volt.

Zene a kórházban.

Jóságos szivü királyi asszonyok látogatásáról, kik a kórházak termeibe mennek s megsimogatják a szenvedők tüzes homlokát, hasábokat irnak a lapok és dicshimnuszokat zengenek a költők. Most pedig leszáll a királyi Euterpe¹ dallamos lépésekkel, kedves suhogással nyolc isteni társának hegy-trónusáról, a havas Parnassus berkeiről s a sirásos és jajgatásos kórházak ajtaján kopogtat. Várazdik. Beengedik. S mától fogva a zene² olyan állandó orvosszere a kórházaknak, mint a brom, a chinin és az opium.

Több francia lap írja, hogy a zenét a kórházakban ma már egész rendszeresen használják neuraszteniának, a kedélybetegségeknek a gyógyítására. A vakok mulattatására és lelki képzésére rendszeres kórházi hangversenyeket rendeznek. Az eddigi kísérletezések végleg beigazolták, hogy a gyógykezelés majdnem mindig meglepő eredményeket mutat fel s így a zenének az orvostudományba való bekapcsolása és gyakorlati értékesítése már nem a különfélék- és újdonság-rovatnak bizarr tárgya, hanem a legpozitívabb valóság, a modern psychopathológiának és az orvostudománynak egy érdekes vívmánya, melyet mindenkinek üdvözölni kell.

Hogy ennek a vívmánynak egész jelentőségét megértsük, le kell³ küzdenünk azt a pillanatnyi visszatetszést, mely a művészet szent céltalanságának a látszólagos megsértésére végigborzong rajtunk. Meg kell mindenekelőtt értenünk, hogy a művészet az életé s nincs nagyobb célja, mint az emberiség nagygyá tétele, lelki nevelése. A zene gyógyítja a lelket, a kedélyt pedig nagyon nehéz elválasztani a test jóvoltától.

Komoly és mély értelme van annak, hogy az öt művészet közül éppen a zene – ez a megérthető misztikum, ez az érthetetlen

¹ Euterne [sh.]

² az ene [sh.]

³ kell kell [sh.]

kézzelfoghatóság – kerül először gyógyszerként a kórházakba. Valóban ugylátszik, a többi művészetnek sokkal kevesebb köze van az élethez, az élni vágyás mély gondolatához. A zene azonban maga az élet. Nemcsak a szív titkos bánatait fejezi ki tulvilági nyelven, nemcsak a mély sóvárgásoknak ad szárnyat, hanem még a betegeket is közelebb viszi a meggyógyulás rózsás partjaihoz. Igaza volt a német bölcsnek, mikor a zenében magát az élet másolóját, a léttitkok kifejezőjét és mintázóját fedezte fel.

Ő maga az élet folytonossága. Megszünése a halál, a megsemmisülés. Az operahősök halálakor a zenekarok megdöbbenve elnémulnak, hogy ezzel az elmulást szimbolizálják.

A keresztény vallások a halál gondolatát egy vigyorgó koponyával s egy letört gyertyaszállal érzékitik meg. A művész s a bölcselő talán inkább egy hirtalan hangszerrel s egy kettétört vonóval jelképezné.

A zenében van valami titkos éltető fluidum.

A szegény betegeknek nem lesz nála hübb barátja, jobb orvosa. A hangok gyönyörűen regélnek majd nekik s csendes hullámain boldogan ringatják el reménykedő lelköket. A vakok tüzes virágokat, színes mezőket látnak, a kedélybetegek bánata enyhülni fog s a hangok hüs fuvallatára még az örület lángjai is lohadoznak. A holdfényes lelkü Mendelsohn, a melódiás Bellini, a szelid Schumann mind lehajlanak párnájukra és hűsitik lázukat. Az elfelejtett és visszatérő melódiák a multat, az egészséget s a boldogságot juttatják eszükbe és aztán a jövőt is. A zene nemcsak a beteg szívnek lesz orvossága, hanem a szenvedő testnek is. Musset egykor egy gyönyörű chansonjában megénekelte, hogy a muzsikánál semmi sem gyógyítja inkább a lélek sebeit. Mi büszkén hangoztathatjuk, hogy a testet is gyógyítjuk már vele és igazán nem tudjuk, melyik nagyobb diadala a zeneművészetnek.

Ragadjuk meg az alkalmat, jegyezzük le a történeteket. A fátylas Euterpe havas magasságából, leányos bájjal és kedvvel, bomlott fürtökkel, részvételtjesen a földre szállott, hogy kezében egy dallamos flótával harcoljon a halál s a betegség rémei ellen. Lessük ki őt, amint a kórházak ajtain a hajnali ködben besuhan. S mielőtt bezárulna háta mögött a nehéz vaspántos kapu, kiáltuk feléje áldásunkat és üdvözlétünket.

Megjelenés

K. D., *Zene a kórházban*, Budapesti Napló, XI. évf. 190. sz. 1906. júl. 12., 8.
Rovat: Hírek

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Vampa névaláírással, *Dal és gyógyszer* címmel közölte az *Élet* 1909. szeptember 5-ei számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Euterpe: Euterpé a zene múzsája a görög mitológiában

brom, a chinín és az ópium: a bróm, a kinin és az ópium láz- és fájdalomcsillapításra használt szerek

fluidum: (lat.) folyadék, itt: éltető anyag

Mendelssohn: Jakob Ludwig Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809–1847) német zeneszerző

Bellini: Vincenzo Bellini (1801–1835) olasz zeneszerző

Schumann: Robert Schumann (1810–1856) német zeneszerző

Musset: Alfred de Musset (1810–1857) francia költő; Kosztolányi *Stanzák* címmel beválogatja egy versét a *Modern költők* második kiadásába (MK2, 37–38)

flótával: fuvalával

Párbeszéd a művészetről

(A színes, hatalmas márványerkélyen az író és a tanár a lassan hajnalodó éjben beszélgetnek. Az író – erős, magas és egészséges férfi – egy kényelmes egyiptomi gyékényből font pamlagon elveti magát és nézi a felszálló füstfellegeket. A tanár körülbelül negyvenéves, szomorú, sovány ember, gyászruhát visel. A fejük felett égő villamoskörték tejszínű derengést ontanak az éjszakába s köröttük az éji rovarok makrancos, zúgó gombolyagokban kavarnak. Az asztalon levő óra három órát mutat. A beszélgetők a forró nyár ellenére őszi kabátot öltöttek fel, hogy a hideg, szeles hajnalban meg ne hüljenek. A napfelkeltét várják s nézik mint hasít a fekete tömbbé összetornyozott háztetők zűrzavarában szabályos, kék utcákat. Fáradt, közönyös hangon beszélnek, mintha terhükre esnék a szó. Olykor-olykor nagyokat hallgatnak. Tompa és halk szavuk messzire elhallatszik a csendes utcán.)

A tanár: Azt hittem én is, hogy ismerem az életet. Évekig nyugodtan megvoltam a könyveim között, felkeltem, dolgoztam, ettem és lefeküdtem. Aztán meghalt az öcsém, akit jobban szerettem, mint enmagamat. A csapás szörnyű volt, de jól hatott, mert megértette velem, hogy az élet tartalmából semmit sem ismerek. Szerencsétlenné és bölcscsé tett. A vérem lehült és belém valami őszi nyugaltság és mély fájdalom költözött, valami homályos erkölcsi érzés, mely azelőtt egész lényemtől idegen volt. Beletemetkeztem a bú végtelenségébe s újjászülettem általa. Ma a tárgyakat már új szempontból, más szemmel nézem. A hajnal, az este egy-egy kifejezhetetlen érzelem, az egész föld panorámáját egy látni és érteni kezdő gyerek ébredő kívánságával szemlélem. Ezért azonban drágán kell fizetnem mély, könnyes bánattal és könnytelen s kifejezhetetlen szenvedéssel. Sokszor úgy érzem, mintha mindig fejem felett lengene az árnyék, a sötétség s egészen eltakarna.

Az író: Lásd; én csak irigyelni tudlak ezért a mélységes szenvedésért, ezért a tartalmas bánkódásért, melynek forradalmában egész valód felolvad és újjá alakul. Korlátoztságunk és zárkózottságunk gubóit csak egy ily mély lelki evolúcióval repeszthetjük szét, hogy aztán a tisztult lélek aranyos pilleszárnyakon repüljön az égbolt illatos kéksége felé. És azután te érezel. Érezni pedig annyi, mint élni. Sentio ergo sum. Mindig valami titkos sóvárgás fog el, ha olyan embert látok, aki még érez.

A tanár: Nem értelek, hogyan beszélhetsz így te, aki úgyszólván hivatalból, foglalkozásból, – nem mondom kenyérkeresetből – örülsz, szenvedsz, érezel naponta?...

Az író: Tévedsz, édes barátom. Én csak is írok.

A tanár: Hogy-hogy?

Az író: A gondolatokat, az érzelmeket agysejtjeim és idegrendszerem gyakorlottságánál fogva ügyesen bele tudom hazudni írásaimba, melyek azt a benyomást keltik, hogy igazak. A bírálóim megérik rajtok a vérem tüzeit, könnyem nedvességét. Jók. Mi kell több?...

A tanár: Valósággal megdöbbenesz cinismusoddal s egyáltalában nem tudom, vajjon értelek-e. Szavaiddal, úgy-e bár, azt akarod mondani, hogy az író sohasem érez?

Az író: Úgy mint a többiek?

A tanár: Igen.

Az író: Soha.

A tanár: Különködő és elhamarkodott vagy.

*Az író:*¹ Függessz fel ítéletedet és engedd meg azt is, hogy gondolataim hüvelyezésében tovább menjek. A nagy, az igazi író lelki berendezettségénél, kiválóságánál fogva még arra sem képes, hogy az életet a maga alakjában meglássa és megértse s úgy éljen, mint a többiek. Ő a megtestesült kifejezőképesség és érzelmenélküliség.

A tanár: Tagadom.

Az író: Tévedsz.

A tanár: Mondd meg nekem tehát, mi akkor a láz, az ihlet, az a szent örület, melyet már Platon említ? Mi ösztönzi alkotásra a költőket?...

¹ *író:* [sh.]

Az író: Az ihlet létezését én sem tagadom, azonban mindnyájan végzetesen félreértitek jelentőségét. Igen is hajt minket valami láz, valami szent örület, hogy alkossunk, ez a láz, ez a szent örület azonban csak addig éget, míg a mű meg nem születik; mihelyt létrejő, nyomban eltűnik s csak szenes salakja rakódik le lelkünkre, mely mindörökre terméketlenné és kopárrá teszi az élet vetőmagjai számára. Senki sem érez kevesebbet, mint az író.

A tanár: Ámulatba ejtesz! Az író lelkét mindig úgy képzeltem el, mint a lángolások izzó és perzselő kohóját.

Az író: Sokan esnek ebbe a tévedésbe. Az ihletet, a tehetséget összetévesztik az érzéssel. Csak azt látják, hogy az író szüntelenül a lélek hullámváltozásával és változásaival foglalkozik s nem veszik észre azt is, hogy ennek az embernek szükségszerűleg el kell tompulnia minden érzelem iránt, akárcsak a testtel szemben az orvos, ki a legrózsásabb arcot s a legförtelmesebb sebet közönyösen tekinti meg s bizonyos tekintetben mindkettőt szépnek találja. Az író lángolhat, de nem akkor, mikor ír, s nem azért ír, mert érez, hanem mert nyugodt és jól lát. Az a hit, hogy ő folytonosan érez, tisztán azért, mert az érzelmek atmoszférájában mozog, époly téves, mint azt hinni, hogy a betegekkel vesződő orvos a legbetegebb. Az orvos célja a gyógyítás, az íróé az írás. Az írónak époly kevésbé kell megindulnia, mint az orvosnak betegjével szemben részvétet érezni.

A tanár: Már sejtem¹ hova akarsz vezetni. Az író lelke, te szerinted, megalkotottsága s a gyakorlat folytán úgy rendeződött be, hogy mindent a megírás és megírhatóság szempontjából fogjon fel. Az ily léleknek az érzés pusztán egy nézőpont, melybe hidegen helyezkedhetik be, anélkül, hogy forró közelsége csak érintené is. Ennyit elfogadok én is. Azt azonban remélem, te sem tagadod, hogy sok edződésen és forró lelki vivódáson kell keresztül mennünk, míg a hideg bölcsesség e magaslatára jutunk?

Az író: Ebben igazat adok neked.

A tanár: Akkor kezdünk közeledni az igazsághoz...

Az író: És egymás kölcsönös megértéséhez is. Mert mindössze csak arról van szó, hogy az élet s a művészet nagyon távol fekvő

¹ sejtettem [sh.]

dolgok. A szerelmes rendszerint nem ír szerelmes költeményeket s a bordalok mindig józan agyvelőkben születnek meg. A tűz borzalmas szépségét csak akkor énekelhetjük meg, ha fejünk felett nem lángolnak és recsegnek a tüzes gerendák. Az igazi művészi ihlet nem felhevülés, hanem lehülés, a tárgy fölé helyezkedés, a tőle való hideg eltávolodás. Shakespeare megírta a dán királyfi tragédiáját, pedig biztosra vehetjük, hogy maga Hamlet mélyebben érezte át, mint a nagy angol. Azt meg egészen határozottan állíthatjuk, hogy ha Shakespeare atyját nagybátyja megöli s nőül veszi anyját és ha a szellem a bosszú zord tisztével őt bízta meg, Shakespeare nem ír tragédiát, hanem maga éli végig Hamlet egész életét és ő sóhajtozik, hogy kizökkent az idő s néki kell helyre tolni azt.

A tanár: Igazad van.

Az író: Az érzelmektől való fokozatos eltávolodás azonban nemcsak jellemzője az írónak, hanem egyuttal végzete is. Idővel mindnyájan képtelenné válunk az érzésre, az életre. Számunkra nincs többé fájdalom és öröm. A többiek örülnek és szenvednek, mi pedig sem nem örülünk, sem nem szenvedünk, hanem egyszerűen leírjuk ezt. Ebben merül ki összes életkedvünk és erőnk. Ez az írók általános, nagy tragikuma. Mindenben csak írástárgyat látunk.

A tanár: Más szóval: mindig szemetek előtt van a poézis színes üvege.

Az író: Nem. Az írók életátka még fatálisabb. Ők nem tudnak szabad szemmel nézni, nem képesek visszatükrözni az élet hű képét, mint a tükrök. Lelkük nem a színes üveggel elfödött szemhez, hanem egy camera-obscurához hasonló, mely a művészet gyűjtőlencséjén bebocsátott élet-sugarakat megrögzíti, eszményíti s mindig készen áll arra, hogy a külső benyomásokat felfogja. Végzetök, szerencsájök és szerencsétlenségök az, hogy irjanak, mert írniük kell.

A tanár: Mondasz valamit s ez most megmagyarázza többi szavaidat is. De tanácsolom zárjuk be vitánkat. Virrad.

Az író: A hajnali szél borzolja a fák lombját. A nap királyi bi-borban kel s a fák mélyen hajlonganak ő felsége előtt. Csakugyan gyönyörű ez az üde, kék hajnal. Ez a csend. S ott távol az a zugó gépkocsi. Hogy tülköl. Mintha hajnalt kukorékolna a fővárosnak ez az acélkakasa.

A tanár: Kissé bizzarr képeket használsz. De jól van, siessünk aludni. A vitát köszönöm. Szavaidat majd megfontolom.¹ Néhány állításod igazságát azonban már most is átláttam és átéreztem.

Az író: Én majd megírom öregem. Nekem tudod, minden csak irástárgy...

Megjelenés

Lehotai, *Párbeszéd a művészetéről*, Magyar Szemle, XVIII. évf. 28. sz. 1906. júl. 12., 433–434.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Sentio ergo sum: (lat.) érzek, tehát vagyok

melyet már Platon említ: utalás a *Phaidroszra*, amely a szent örület négy fajtáját: a profetikust, a rituálist, a Múzsáktól való megszállottságot és a szerelmet különbözteti meg. Az ihlet nyilvánvalóan a Múzsáktól való megszállottsággal függ össze.

camera-obscurához: azt a jelenséget kiaknázó eszköz, hogy ha egy elsötétített szobában apró lyukat vágunk a falba, a szemben lévő falon fordított állásban megjelenik a külvilág kicsinyített képe

¹ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

Zola a Pantheonban.

Egy kicsiny koporsót hátára ragad az óceánná dagadó lelkesedés s méltóságos hömpölygéssel a Pantheonba viszi. A szerény érc-szekrény, mely Zola Emil hulláját rejtí magában, a rothadás sötét odujából az öröklét csarnokába kerül. Az élet lázától mámoros francia nép azt hiszi, hogy senkitől sem kap annyi életkedvet, mint ettől a halottól. S most belekapaszkodik egy koporsó szemfedelébe...

Oly csodálatosan, különösen hangzik mindez, mint valami mese!

Zola Emil az utolsó állomáshoz ért. Hosszu utat kellett megtennie. Az élettől a sirig s onnan az öröklét templomáig. A föld sarától az eszme tisztaságáig. A nehéz kálváriát azonban megjárta s diadalmas, könnyes, szenvedéses hányódása nemsokára véget ér. Végre. S az ember, ki csendes szemlélője a napi eseményeknek, álmélkodva kérdezi, hogy¹ e rohanvást eltűnő képek csakugyan valódiak-e s mi, kik azt nézzük, nem a csodák és káprázatok hazájában élünk-e?

A kérdésre csak egy felelet van. Ez a rege, ez a csoda Franciaországban történik, a tulzások, a szertelenségek országában. Franciaország mindig nagy erényeiben, büneiben, szeretetében és gyűlöletében egyaránt. Ez² lángoló szemü, tüzes vérü déli faj idegeit még az évezredes kultúra sem ványolta el. Még mindig gyerekek. Szívére még mindig jobban hallgat, mint eszére s tud és mer szeretni és gyűlölni.

Büntetni kell? Ki tud szörnyűbben, iszonyubban, megalázóbban ítélkezni, mint a francia? S a szeretetben kicsoda őrvöngöb, pazarabb, nagylelkűbb és kicsoda kegyetlenebb nála? Megöl

¹ hgyy [sh.]

² Ez a [sh.]

a csókjaival, megfojt az ölelő karjaival. Sohasem langyos vérű. Mindig nagyszerű, grandiózus. Egy pillanat elég neki, hogy évek makacs, szívosán fentartott ítéletét örökre megsemmisítse, mert már másképpen érez. Büszkén hirdeti az érzelem jogát. Lávás, lángolás, olthatatlan tűz égeti.

Most igazán bámulnunk kell ennek az erős népnek a lobogó lelkét. A francia csakugyan mindig az Emberiség nevében, a Világegyetem előtt cselekszik. Ezt egykor csufolkodva irta rólok az epés és hiszterikus Carlyle. Ma nekünk nincs okunk gunyolódni. Ma lelkesednünk kell.

A „conspuez-Zola” kiáltásokat ime a kiengesztelődés nagyszerű pillanatai¹ követik. Az a nép, mely egykor a Szajna hideg és fekete ágyába akarta vetni Zolát, most zöld babért fon kihűlt koponyájára, s abba a csarnokba viteti hamvait, hol a francia népnek s az emberiségnek legnagyobbjai nyugsznak. Ez a pompás tulzás, a multnak e gyors elfelejtése, az érzelmeknek e színes és szikrázó tűzijátéka valóban páratlanul nagyszerű, magával ragadó, a grand nationra méltó.

De ez a szeretet nemcsak Zolát éri, hanem az Ördög-sziget volt rabját is, kiért egykoron annyi nemes hévvel tört lándzsát. Abban a pillanatban, mikor Dreyfus visszanyerte az igazságot, az életet, Zola örök életet kapott a franciáktól.² Dreyfusban az embert dicsőítették meg, Zolában az igazságért harcoló katonát.

És méltán. A Dreyfus-ügy szomorú aktái most ugyan örökre lezárultak s lényegileg csak egy megtévelyedett kor mulandó és sötét bűneit rejtik magukban, szócsatáinak zürzavarában, tévedéseinek és gonoszságainak káoszában azonban van egy erélyes és tiszta hang. Ez a hang Zoláé. Az ember szólal meg benne, ki az igazságot kéri. Azt mondja: A földön mindenkor igazságnak kell történni. E szó mindig maradandó lesz s az, aki mondotta és ezzel szállt harcba, halhatatlan. Valóban mély értelme van, hogy Zolát most rehabilitálják, Dreyfussal együtt. Benne csakugyan a küzdelem bajnokát kell szoborba önteni, hogy ércakjával az eléje hódolni

¹ pilanatai [sh.]

² kapott franciáktól. [sh.]

járó nemzedékeknek mindenkor hangosan hirdesse a földről az ég felé kiáltó igazság szózatát: *J'accuse...*

Megjelenés

Lehotai, *Zola a Pantheonban*, Budapesti Napló, XI. évf. 193. sz. 1906. júl. 15., 8. Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Zola: 1902. szeptember 29-én hunyt el. Fölvetették ugyan hamvainak a párizsi Panthéonban való elhelyezését, ám az csak 1908-ban történt meg. Ady Endrének az 1906. július 22-ei és 26-ai *Budapesti Naplónak* készített párizsi tudósításaiban szintén megjelenik a hamvak áthelyezésének ügye (ADY 1968, 31–32, 35–36, továbbá lásd 410).

ványolta el: nyűtte el

csufolkodva írta rólok az epés és hiszterikus Carlyle: Kosztolányi Thomas Carlyle francia forradalomról írott háromkötetes munkájára utal (1837; magyarul Baráth Ferenc fordításában 1875–1878-ban jelent meg)

„conspuez-Zola”: (fr.) „Kacagja ki Zolát!” 1898. január 13-án Lille-ben a katolikus egyetemisták kiáltványt tettek közzé Zola ellen. Miután nem teljesült követelésük, tüntetést szerveztek: ekkor terjedt el a szállóigévé vált kiáltás. A tüntetést másnap ellentüntetés követte. (Az esetről részletesen lásd CONDETTE 1999.)

grand nationra: (fr.) nagy nemzetre

Ördög-sziget volt rabját: Dreyfus kapitány, akit miután hazaárulás vádjával életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték, 1895-től 1899-ig, fõlmentéséig tartózkodott az úgynevezett Ördög-szigeten, a Latin-Amerika északi tengerpartján elhelyezkedő Francia Guyana (másik nevén: Cayenne) hírhedt fegyenctelepén

Dreyfus-ügy: vö. 55. szöveg

J'accuse: (fr.) vádolom; vö. 55. szöveg

Palágyi Lajos költeményei

Uj sorozat. Budapest, 1907. Singer és Wolfner

Palágyi Lajos, ki alig húsz éves költői pályáján nyolc verskötetet adott ki, most kibocsátotta költeményeinek újabb sorozatát, a kilencedik kötetet. Ez a szokatlanul nagy termelés nem valami külsőség, hanem az ő lelki vívódásainak és kétkedéseinek szükségszerű eredménye s ha őt érdemlegesen meg akarjuk bírálni, nem szabad figyelmen kívül hagyni ezt sem. Az önmagukkal tisztában nem levő, magukat kereső tehetségek mindig tulzásokba esnek s vagy nagyon keveset irnak, vagy nagyon is sokat. Az előbbiek kevés alkotásukat hosszú lelki küzdelmek árán hozzák létre, az utóbbiak meg éppen az írás által keresik az igazi utat. Palágyi ez utóbbiak közé tartozik. Egész költői pályája nem egyéb, mint a maga stílusának makacs, küzdelmes keresése. Megpróbált minden hangot, minden bölcséleti és politikai iskolán átment, volt optimista és pesszimista, szociálista és hazafi csak azért, hogy a saját énjének költői kifejezést tudjon adni. Ez a szüntelen küzdelem és keresés, a jónak e szívós akarása legfőbb érdeme, de ebből származnak legnagyobb hibái is.

Palágyi e kötetben sem elégszik meg a sablonokkal, hanem gondolatait európai modorban, eredetien igyekszik kifejezni s egyképen megveti a külföld másolóit és a hazai „melódiás” lantosokat, kik évente csak egy szentimentális Heine-utánezatot izzadnak ki. Nagyon természetes, hogy ez a törekvése sem minden árnyoldal nélkül való. A gondolat tulsulyra emelkedése gyakran tönkretesz nála minden poézist. Józan, nem mondjuk, prózai hidegség vonul át az egész kötetben. Legpompásabb költeményei a nyelv szárazsága miatt érdes és csikorgó prózává válnak. Találunk például ilyen zeneietlen és pongyola versszakokat:

„Meghalt. – A végső harcon
Irén már átesett.

De még a sápadt arcon
Mennyei üdv lebeg.”¹

Ezzel szemben nem szabad említettlenül hagynunk, hogy a kötetben vannak igazán szép költemények is, (*Az elátkozott völgy, Az én koszorúm, Éjjel a hajón*), melyekből Palágyinak legelőkelőbb kvalitásait ismerhetjük meg, sőt *Ezt a lantot...* kezdetűben egészen új és modern hangok zendülnek fel. A többire nézve áll az, amit főntebb mondottunk. Palágyi a múlt s a jelen közötti folytonos ingadozásban nem tudja megütni a kellő hangot, szüntelen tétovázásában nem találja meg enmagát, a saját stílusát. Maga is tudja, hogy kiesett az élet sodrából s vágyva vágyik valami új hang és új szín után (*Az ifjú költőkhöz*); érzi, hogy ma már másképpen kell beszélni, másképpen kell a hazát szeretni. A versei közt újszerű, megragadó, modern darabokra ritkán akadunk, ellaposodó szakokkal, régi módi, rozsdás hazafisággal bezománcozott, vezércikkstílusú versekkel azonban gyakran találkozunk, sőt még ilyfajta forgalomból teljesen kiment szavakat is használ, mint a „hon” és „ozt”.

Mindez egy érdekes lelki harcból keletkezett, a jó ízlésű olvasó ép esztétikai érzékét azonban módfelett bántja, valamint végtelenül zavarólag hat a költő folytonos stílustalansága, ide-oda kapkodása, lelki Odyszeiája. Palágyi Lajos bizonyára önérzettel tekint vissza erre a bolyongásos küzdelemre, melynek mozzanata a fejlődésnek talán egy-egy érdekes és értékes fázisát jelentik reá nézve – az irodalomra nézve azonban nem.

Megjelenés

K. D., *Palágyi Lajos költeményei. Új sorozat. Budapest, 1907. Singer és Wolfner, Magyar Szemle, XVIII. évf. 29. sz. 1906. júl. 19., 462. Rovat: Irodalom.*

Megjegyzések

A „K. D.” monogram alatt a lap közli Kosztolányi aláírásának másolatát.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Palágyi Lajos: (1866–1933) költő, állami tanítóképző-intézeti tanár

¹ lebeg”. [sh.]

Turisták.

A nyár beköszöntével az erdős hegységek [s]zikla bordáin, a poros sikságok fehér ködében mint igénytelen, szürke bogarkák¹ jelennek meg a turisták, ez a különleges ember-típus. A huszadik századnak és a sportnak az örültjei, a természetélvezés e mozgékony nyárspolgárai határozottan a modern kor társadalmának patológikus alakjai közé tartoznak. Valamikor, mikor a svájci paraszt még nem tudta élvezni a havas Alpések ormán a piros napsugarakat, a genfi remete felfedezte a természetet s azóta divattá vált meghatódni egy banális napnyugtán, mely fakóbb, mint² a Nemzeti Szalon legrosszabb tájképe s unalmasabb és természetellenesebb, mint egy kiérdemült ripacs-banda görögtűzvilágítása. A turisták és alpinisták pedig mindezek ellenére évről-évre mintegy kötelességből mászzák a hegyeket s valószínűleg az újságok hirrovatára való tekintettel buzgóan potyognak le az örvényes mélyedésekbe.

Volt idő, mikor a turisták nem voltak komikusak. Abban a korban, mikor még mindenben fülledtség és porlepettség ült a klaszszicizmustól, jótékonyan hatott az elokvens Jean Jaquesnak felfedezése. A szabad levegő acéla edzve tódult be a tüdőkhöz s az erdők zöldje hűsítve hajolt le a hőségtől fájó homlokra. A természet s a költészet egy volt. Akkoriban még a nagy Byron is lázasan csempülte azokat, akik pohosodó testüket nem soványították le egy erős nyári gyaloglással s restek voltak petyhüdt és hájasodó izületeiket hajlékonyrá tenni a turistaság kellemes tortúráival.

De mi történt azóta? Azt, amit e nagy emberek ihletszerű mély belátással észrevettek, a nyárspolgárság vette kezébe, kötelező törvénynyé tette, becikkelyezték, s így ma a turistáskodásban minden

¹ bogarkák [sh.]

² mjnt [sh.]

van, csak poézis nincs. Az eszme megöregedett, vonzó ereje eltűnt, a gyaloglási őrzöngés, a hóbortos bravuroskodás azonban megmaradt. A turisták félig-meddig komikussá váltak. S ebben nem csak az élclapok évődésének és a karrikatura rajzolóknak van részük, hanem mindenekelőtt ama jámbor öntudatlanságnak, melylyel ők feladatukra tekintenek. A nagy természetlátók törpe utódai ők.

A mai turista nem a természetet élvezi, hanem a nyári hónapok fullasztó unalmát egyszerűen el akarja feledni az utazás szórakoztató és gyerekes bibelődéseivel. Bájos dolog megnézni egy ilyen utazó ember-gyereket, amint hátán a puffadt zsákkal, az elengedhetetlen hegymászó botokkal és hordozható székkal, zsebében a szintén elengedhetetlen lapos pohárral és nyári, sőt téli menetrenddel a vonatra száll. Az ilyen derék legény maga a megtestesült öntudatosság. Csupa elégedetlenség és sóhaj. Alig várja, hogy véget érjen az utja, de azért szüntelen előre tör. Gyalogol, izzad, a kemény vendéglői ágyak feltörik derekát, az összes komikus nyári betegségen átesik, mégis – mint mondja – jól mulat s halálos bűnnek tartaná, ha valamelyik város templomtornyának legmagasabb pontjára nem másznék fel. Egy homályos kötelesség-érzet hajtja mindenüvé s eszébe sem jut, hogy menynyivel okosabb lenne otthon maradni. Poros cipőjét, szürke ruháját nézi és bizonyos heroismussal boldogan mosolyog.

Komikusak, szomorúak és groteszkek ezek az ártatlan turisták, kik a természet szent fönségét nyárspolgári adagokban – jórészt orvosi rendeletre – kezükben a menetrenddel s az uti programmal akarják élvezni. Annyira félszegek és szánandók, mint a napszám-ban olvasók, kik kötelességből és óraszámra falják Shakespeare-t.

A vad természet nagy költő-lovagjait igénytelen fantáziájukkal úgy követik ők, mint a nemes Don Quichotte-t a tenyeres-talpas Sancho Pansa.

S még halálukban sem tudnak nagyok lenni. A turistaszerecsétlenségekhez ma már nagyon megszoktattak az ujságok. A kösésssel rendszerint együtt jár a turista-esés is. Tegnap is egy borzasztó katasztrófáról adtak hírt *Martinsburgból*. Iszonyatos magasságokból szédítő ivekben zuhannak le szegények s szétloccsant koponyáival dőlnek le valamely sziklának tar keblére. És ez a halálos repülésök éppen nem oly fenséges, mint Solness mester

bukása. Még ez is komikus. A vállunkat vonjuk és kérdezzük, vajon miért változtatják folyton helyüket, mikor a bölcs főerénye az, hogy mozdulatlanul nézi a tarka föld egyhangu változásait s fél megmozdulni? Miért izzadnak, mért másznak hegyeket, miért kockáztatják az életüket? S végül; miért halnak meg?

Én igazán nem tudom!

És ők sem...

Megjelenés

Lehotai, *Turisták*, Budapesti Napló, XI. évf. 199. sz. 1906. júl. 21., 7. Rovat: Hírek.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Vampa névaláírással, *A természet bolondjai* címmel közölte az *Élet* 1909. október 24-ei számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

genfi remete: utalás a genfi születésű Jean-Jacques Rousseau-ra

Nemzeti Szalon: a Nemzeti Szalon a magyar képzőművészek és műpártolók 1894. március 12-én alapított egyesülete volt Budapesten. Kosztolányi írásával egy időben az egyesület helyisége az Újvilág utca 2. alatt volt (a mai Semmelweis és Kossuth Lajos utca sarka). Madarász Viktor, Paál László, Szinyei Merse Pál, Zichy Mihály, Vaszary János műveiből rendezett kiállítások mellett később számos külföldi alkotó munkáiból is nyílt tárlat.

Jean Jaquesnak felfedezése: helyesen Jean-Jacques; az utalás Rousseau *Egy magános sétáló álmodozásai* című munkájára vonatkozik, amely magyarul csak később, 1925-ben, Rácz Lajos fordításában jelent meg

Byron is lázasan csepillte: Kosztolányi minden bizonnyal Byron *Childe Haroldjára* utal, amelyért rajongott. 1904-ben, a Kisfaludy Társaság pályázatára elkészítette és benyújtotta a mű teljes magyar fordítását, ám munkáját nem díjazták. Saját átültetéséből részleteket közölt különböző lapokban, de műfordításköteteiben nem szerepeltette ezeket (KDL1, 235; vö. 14. szöveg).

Don Quichotte: Cervantes Don Quijotéjának franciás alakja

Solness mester bukása: utalás Ibsen drámájának címszereplőjére

Könyvtárak.

Az öreg, szürke könyvek a könyvtárak poros fülledtségében most nyári álmukat¹ alusszák. A hivatalnokok már vigan nyaralnak, a nehéz kapuk becsapódtak mögöttük s a tulbuzgó olvasó, kinek Oszterendére nem futja, így mindenütt zárt ajtókra talál. Örvedetes tényként kell azonban feljegyeznünk, hogy az ajtózáras nyomán a nyári csendben legalább panaszok, komoly és megszivlendlő panaszok hangzottak fel a közönség köréből, melyek arra engednek következtetni, hogy a mi publikumunk is tudatában van annak a durva kulturátlanságnak, mely könyvtáraink vezetésében és adminisztrációjában valósággal tobzódik. Mielőtt kinyílnak az ajtók, mi is leszegezzük mondanivalónkat.

Nem a részletekkel kívánunk bibelődni, csak próbáljuk megmagyarázni, hogyan fejlődött a magyar könyvtár oda, ahol jelenleg van. Kétségtelen, hogy egy pathologikus jelenséggel állunk szemben, valamint az is bizonyos, hogy könyvtáraink valódi jellegének eme eltorzulása nem egy év alatt s nem egyesek mulasztása folytán jött létre, hanem évek hosszú során, az ott uralkodó szellem folytonosan rontó hatása alatt.

A könyvtár mindenütt kulturhelyiség, az intelligenciának, a tudósoknak, az íróknak, az újságíróknak, a tanulóknak közös találkozóhelye. Nálunk nem így van. Minálunk az intelligencia nem meri rászánni magát, hogy a könyvtárba lépjen, hol mindent lel, csak kulturát nem. A mi könyvtáraink legfeljebb jótékonyági intézmények, a vizsgára készülő magolók termei, a hajléktalanok melegedőhelyei, melyeknek terhes és nyomasztó atmoszférája elriaszt minden gondolkozó, tanulni vágyó embert s senkinek sem nyújt módot az önképzésre és a lelke felemelkedésére.²

¹ álmukat [sh.]

² felemelkedésre. [sh.]

Nem szabad hinnünk, hogy a könyvtár magától csapódott ily görbe utakra! A ferde és inartisztikus vezetés juttatta oda!

Ha a paragrafusok görbéin, a céltalan és boszantó rendeletek utvesztőin valahogy bejutunk az olvasóterembe, hamarosan meggyőződhetünk erről. Mindenekelőtt a könyvjegyzéket vesszük kezünkbe. Rövid lapozgatás után tisztán látjuk, hogy ez a jegyzék a humor bizonyos nemével aképpen van szerkesztve, hogy mást talán még igen, de a keresett könyvet semmi esetre sem találhatjuk meg. De vajjon mit is érne, ha történetesen rá is bukkannánk az évszámok és a gyarapodás szerint rendezett jeles katalógusban? A Múzeum-Könyvtár csak magyar könyvet ad ki – és ezt is csak tudományos használatra! – a modern könyvekhez nem jut hozzá ember fia, a nélkülözhetetlen enciklopedikus és lexikális munkák évtizedeken át az egyetemi tanároknál porosodnak. Az ott levő könyvek többnyire oly avultak és régiek, hogy a tudományos kutatásra teljesen alkalmatlanok.

Mindezeknél sokkal nagyobb baj a személyzet sértő ridegsége és gögös elzárkózottsága. Mindenütt a világon bizonyos előzékeny baráti viszony fejlődik ki az olvasó s a könyvtári alkalmazottak között. Az olvasót, a tudniakaró, eszmeszomjas embert mindenütt tisztelik!

Nálunk a szolga csak egy unalmas zaklatót lát benne. A könyvet kérő ember már eleve gyanús, kit szemmel kell tartani, nehogy az együgyű és hézagos ellenőrzés mellett lopni találjon. Mogorva nézésű pandur-arcok, szótlan, udvariatlan örök, rokkant kortesek merednek ránk lépten-nyomon, olyan emberek arca, kik nem ismerik a könyv értékét s így bennünket sem tisztelhetnek. Az értelmetlenség, a rosszindulat így hamar elriasztja a szegény diákot is s mi sem természetesebb, mint hogy aztán feléje sem néz a könyvtárnak. Miért is menne oda, mikor látja, hogy a kávéházban, ha feketekávé rendel, több becsületet kap, mint ha könyvet kér a tudományok csarnokában?

Nem egyes mulasztások gyógyításáról van tehát szó, hanem a közkönyvtárak egész szellemének megváltoztatásáról. A mi könyvtárainkban nincs módor a vezetésben,¹ nincs művészi érzék

¹ vezetésben. [sh.]

s jóindulat. Ha élni akarnak és kulturfeladatot teljesíteni, minde-
nekelőtt erre kell törekedniök. Ha ezt nem tudják elérni, minden
fáradtság gyümölcstelen marad, a közönség közönyös lesz a jö-
vőben is, mint eddig. És akkor a kapuk azután is bizvást zárva
maradhatnak. Akár örökre is. Az ilyen könyvtárak hiányát nem
fogja megérezni senki sem...

Megjelenés

D., *Könyvtárak*, Budapesti Napló, XI. évf. 203. sz. 1906. júl. 25., 6. Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

kinek Oostendére nem futja: Oostende tengerpartjáról híres Belga üdülőváros.

Hogy ekkor mit jelentett Oostende anyagilag, azt megvilágíthatja egy ugyan-
ezen évben, a *Pesti Hírlap*ban megjelent, meglehetősen eredeti társskereső
hirdetés, *Une file* [!] *méchante*, azaz „komisz lány” címmel: „Hat szobás la-
kás. Smidt-féle berendezés. Párisi toalettek. Blancból selyemfűzők és egyebek
selyem- és csipkében. Magánfogat. Társalkodónő, cselédség, angol inas. Télen
Riviéra – Egyptom, nyáron Ostende. Ékszer. Páholy. Champagner. Előkelő havi
apanage. Szegény anyának egy kis falusi lak és havi háromszáz korona. Ennyi az
ön egész levele. Aki egyszerre ennyit mer kérni, azon kell, hogy legyen valami.
Én föltételeit szavamra mondom, elfogadom, ha ön valóban olyan szép és any-
nyi egyéb tulajdonsággal rendelkezik, mint amilyen nőt én évek óta hasztalan
keresek. Különben kért helyen levele van. Versenyistálló.” (Sz. n. 1906a, 28.)

Múzeum-Könyvtár: a Széchényi Könyvtár ekkor még az 1808-ban létesített Magyar
Nemzeti Múzeum része volt Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára
néven. Intézményileg 1949-ben önállósodott, s csak 1985-ben került át a várba.

A játékról¹

Thury Zoltánnak van egy gyönyörű karcolata, amelyben a játszó embert rajzolja meg. Az apa, egy elkérgesedett lelkű² hivatalnok, hazamegy és játékot csinál a fiának. Papírtölcséreket³ vagdos a szappanbuborékfújáshoz,⁴ habot ver fel, időközben azonban maga is megszereti a lucskos mulatságot s a végén kisül, hogy ő sokkal nagyobb gyerek, mint⁵ a fia. A történetke⁶ hőse így összeveszik a fiával, nyakra-főre szabja az új tölcsérkéket⁷ és nézi a szappan-gömbök szivárványos táncát. A gyermek végre is sirva fakad, az apa összeszólalkozik a feleségével és – tovább játszik.

A játszó apának s a játszani akaró fiúnak ebben a geniális és bizarr szembeállításában, benne van a játék egész psychéje hozzánláncoltságának és reáutaltságunknak⁸ minden fatális komolysága. A művész szeme egy érdekes igazságot látott meg, amit mások épen egyszerűsége⁹ miatt nem vettek észre. A játék nem hagy el bennünket a gyerekekkel, hanem követ az egész életen át, a bölcsőtől¹⁰ a koporsóig, mert nem pusztán a gyerekek kedvtöltő előjoga, hanem édes mindnyájunknak szükséglete, annyira, hogy az is vitás marad, ki a nagyobb játékos: a felnőtt,¹¹ vagy a gyerek?

*

Minden vitatkozás helyett nézzünk meg egy játszó gyereket. Mennyi komolyság, öntudat van a mozdulataiban, milyen sok önérzet

¹ [ZF] játékról.

² [ZF] lelkű

³ [ZF] Papírtölcséreket

⁴ [ZF] szappanbuborék fújáshoz,

⁵ [ZF] mit [sh.]

⁶ [ZF] történetek [sh.]

⁷ [ZF] tölcséreket

⁸ [ZF] reáutaltságának

⁹ [ZF] egyszerűsége

¹⁰ [ZF] bölcsőtől [sh.]

¹¹ [ZF] [nincs vessző]

egész viselkedésében. Arcáról leolvashatjuk, hogy ő tulajdonképpen nem is játszik, hanem egy nagyon is komoly kötelességet teljesít, élni tanul. A kezében levő játékszerek nem valami henye élvezetnek eszközei csupán,¹ hanem fegyverek is egyuttal, melyekkel az élet játék-csatáját² vivja s jövője felé küzd. Valóban megható az a szokás, hogy a gyermek koporsójába játékeit³ is berakják,⁴ mint ahogy⁵ az elesett hőst is fegyvereivel és trofeumjaival temetik el.

A gyermekeknél a játék nem céltalan s sem az üdülés, sem a szórakozás gondolata nem lappang mögötte, hanem a tanulásnak, az ember-létért⁶ való vágnak szívós küzdelme. Áhítatos arccal, papi méltósággal veszik kezükbe játékszereiket s jobban féltik és gondozzák, mint a legértékesebb tárgyat. A homokvár felépítésénél sokszor több lelkiismeretességet tanusítanak, mint a monumentumokat építő mérnök. Ha boltost játszanak, előzékenyebbek, mint a legédesebb szavu segéd s rézfilléreiket eldobják, míg játékpénzöket⁷ fontoskodva megőrzik. Az életet nemcsak mintázzák, hanem eszményítik is. Komolyabban játsszák,⁸ mint ahogy mi éljük.

S ne higgyük azt sem, hogy ez rájuk nézve olyan könnyű⁹ dolog, mintahogy¹⁰ első percben a felületes szemlélőknek látszik. A kinemfejlődött¹¹ értelem teljes energiával¹² dolgozik, hogy a száguldó fantázia által teremtett képeket rendezze, kiselejtezze s végre az akarat megvalósítsa. Ezért van mindig a játszó gyermek édesen mosolygó arcán egy tiszteletet parancsoló, merev vonás. Jaj azoknak, kik a játék szent perceit¹³ megzavarják, százszor jaj a fitymálóknak s a nevetőknek! Egy pillanat alatt kegyvesztettek lesznek a kicsiny emberkének szemében és méltán, hisz a játék becsületét sértették meg, melybe ők egész tudásukat és művészi kedvüket

¹ [ZF] [nincs vessző]

² [ZF] játékcátját

³ [ZF] koporsójába még a játékeit

⁴ [ZF] belerakják,

⁵ [ZF] a hogy

⁶ [ZF] ember létért [sh.]

⁷ [ZF] játékpénzüket

⁸ [ZF] játszá, [sh.]

⁹ [ZF] könnyű

¹⁰ [ZF] mint ahogy

¹¹ [ZF] kinem fejlődött

¹² [ZF] energiájával

¹³ [ZF] játék perceit

fektették. A gyermek halálos szeretettel ragaszkodik hozzá, ha kell vérzik is érte, nem egyszer meg is hal. A miatta kapott sebeket pedig boldogan viseli, mint a hős és hallgat.¹ Bálványait, melyeket ő faragott magának, tiszteli.

Ezzel szemben azonban mondhatlanul nagy ellenértéket kap a játszó gyerek. A játékban ugyyszólván az egész világ mélységes rejtelve megnyílik előtte. Számára, mint Theophil² Gauthier magáról mondta, igazán létezik a külvilág. Tágra nyílt szemekkel jár ezer és ezer új benyomás között s a tárgyakról, melyek szemében mély szimbolummá magasulnak, felé fuvall a költészet borzongása és ifjító életkedve. Lelke, melyen sem az akarat, sem a gondolkodás nem hagyott még durva³ redőket, frissen fogadja be a titkos áramlásokat s a mesevilág minden költészetében tobzódik, mikor a körülötte levő tárgyak légies formákká karcsulnak s egyénisége egy másikká alakul át. Igazán nem lehet csodálni, ha a saját boldogságától gőgös és ittas gyerek a felnőttek szokásait és egész életét⁴ gunyolja s játék-életének⁵ eszméi⁶ tisztaságától elragadtatva csak ennek valódiságában és komolyságában hisz. Az ő fapuskájában csakugyan benne szunyadozik a militarizmus minden öldöklő iszonya, vére és könnye,⁷ az élet, jellemének hajlandósága, egész⁸ sorsa s jövőjének minden tartalma. A nagy Goethe gyerekkorában bábszínházzal játszott...

A gyermek játéka a tökéletesedés felé való szívós, fájdalmas küzdelemnek fegyvere.

*

Ámde nemcsak a gyermekek játszanak, hanem a felnőttek is, a szakállas férfiak, a boldog és boldogtalan családapák, az élemedett aggok, a fiatal és öregedő asszonyok egyformán s ha jól megfigyeljük őket, nyomban átlátjuk, hogy a játék igazi lényegét tisztán az ő édes szórakozásaikban találjuk meg, vagyis ők gyerekebbek a gyermeknél is. A felnőttek játékában nincsen semmi

¹ [ZF] hős hallgat.

² [ZF] Theopil [sh.]

³ [ZF] még hátra durva

⁴ életet [sh.]

⁵ [ZF] játékleletének

⁶ [ZF] eszméi [sh.]

⁷ [ZF] [k]önnye,

⁸ [ZF] [e]gész

küzdelem, ez tiszta üdülés és szórakozás. Ez¹ az igazi játszás s ennek a valóban céltalan játéknak felettébb nagy szerepe van minden ember életében. Gondoljuk csak el, naponta mennyiszor hintázzuk magunkat a széken, hányszor babrálgatunk el egy-egy² apróságot; gondoljunk aztán a kávéházak billiárdjaira, a mulatóhelyek tekepályáira, a sport örvöngő³ kedvteléseire, akár a tisztos nyárspolgárok ebédutáni barátmalmazásaira is. Mindnyájan játszunk s lelkünkre csak emelőleg hat a játékmozgás. A nagy *Byron*,⁴ mikor fáradt volt⁵ vad lovasrohamokkal, céllövésssel és boxolással pezsdítette fel elernyedtt fantáziáját. *Spencer Herbertnek*⁶ pedig minden huzamosabb szellemi tevékenység után criquet-eznie⁷ kellett, hogy a munkában el ne lankadjon. A játék fontos élettani szükséglet, melynek mindnyájan alá vagyunk vetve.

Ámde⁸ van egy mélyebb, lélektani jelentősége is. Az ember idővel ösztönszerű⁹ sejtéssel megérzi, hogy cselekedete csak a külső hatások határozmányára s ő maga rab az okláncolat vasketrecében. Ebből azután próbál kimenekülni. Megun szolgálani¹⁰ reagálni a külvilág benyomásaira, nem *akar*¹¹ és nem *gondolkozik*,¹² hanem lelkében valami holt nyugalom jó létre, melyet a legkisebb túlerő is megbolygat. Ilyenkor az ember megindul, elmosolyodik és játszik. A logikus és praktikus hajlamok egy pillanatra elbágyadnak s a világban minden érdek nélkül gyönyörködünk. A gyermek a játék eme magaslatára nem képes felemelkedni. A felnőtt igen.

Ebből a nézőpontból valószínűleg már nem látszik oly bizarrnak Thury Zoltán fentebb említett nagyszerű¹³ rajza, mely az itt kifejtetteknek legtökéletesebb¹⁴ költői kifejezése.

¹ [ZF] [nincs kiemelve]

² [ZF] egy egy

³ [ZF] örvöngő

⁴ [ZF] [nincs kiemelve]

⁵ [ZF] volt,

⁶ [ZF] [nincs kiemelve]

⁷ [ZF] criquet-eznie [sh.]

⁸ [ZF] Ámde [sh.]

⁹ [ZF] ösztönszerű

¹⁰ [ZF] szolgálisan [sh.]

¹¹ [ZF] [nincs kiemelve]

¹² [ZF] [nincs kiemelve]

¹³ [ZF] nagyszerű

¹⁴ [ZF] legtökéletesebb [sh.]

*¹

Minden igazságban van valami paradoxon-szerűség. A játéknak ez értelmezésében is. A gyermek küzd, a felnőtt pedig üdül és játszik. Ezek az ellentétek azonban csakhamar kiegyenlítődnek a játéknak² abban a művészi³ értelmezésében, melyet Schiller⁴ „*Spieltrieb*”-nek⁵ nevez, Spencer⁶ művészeti⁷ elméletének alapjául vesz fel és amelyre Karl Groos⁸ egy egészen önálló elméletet épít. A játék nem csak hogy nem lealacsonyító, hanem a legnemesítőbb minden ösztön közül, mert belőle a művészet csirái fejlődnek ki. Valamint a gyermek általa a felnőttek komolysága felé küzd, a férfi kalauzolója mellett a művészet⁹ magaslataihoz halad. A tétován babráló ujjak egyszerre csak egy dallamos hurba markolnak s a lelketlen ércből a művészet¹⁰ fájdalma zokog fel. A révetegen húzódó¹¹ test neki lendül, ütemes mozgásba jő, táncol.¹² A művész, más személyében kezd beszélni, nem érzett szenvedélyeket mimel, megszületik az első színész.¹³ A játszadozó ember,¹⁴ mint egykor az alkimista céltalan bolyongásaiban az igazi művészet¹⁵ nagy felfedezését teszi meg. Azért mondotta Schiller: „az ember legnagyobb, mikor játszik”.

Csakugyan¹⁶ nagy lelki fejlődésen kell átmennie az embernek, míg az állójából kinő, megkomolyodik és – újra megtanul játszani. Eleinte körül tekint a világba, megméri a vizek végtelenségét, a csillogok sugarainak távolságát, megismeri a földet. Ezzel azonban nem éri be. Játszani is akar vele. A komoly ember szorító pólyáit

¹ [ZF] [nincs csillag]

² játéknál [sh.]

[ZF] játéknál a játéknál [sh.]

³ [ZF] művészi

⁴ [ZF] [nincs kiemelve]

⁵ [ZF] „*Spieltrieb*” nek [sh.; nincs kiemelve]

⁶ [ZF] [nincs kiemelve]

⁷ [ZF] művészeti

⁸ [ZF] [nincs kiemelve]

⁹ [ZF] művészet

¹⁰ [ZF] művészet

¹¹ [ZF] húzódó

¹² [ZF] tonbol. [sh.]

¹³ [ZF] [A mondat a közlésből hiányzik.]

¹⁴ [ZF] [nincs vessző]

¹⁵ [ZF] művészet

¹⁶ [ZF] Csakugyan

széttépi s a művészet¹ felé néz. A zúgó² életvásárba, a munkálkodó embermilliók közé jó egy nagy homloku³ angol s azt mondja, hogy ez a kézzel tapintható, szemmel látható és füllel hallható világ nagyon is parlagi és mint egy játszó és alkotó isten felkiált,⁴ hogy legyen egy másik. Azután nem levő álom-királyokról,⁵ titkos bánatok felhullámzásáról mond regét, megsiratja az álmodott fülemlifütytös, sovárgásos szerelmes álmodott bánatát, ezüst ködből és holdsugárból leányokat alkot, véres, gyilkos, harangkongásos ködről, sápadt emberekről álmodik, akiket sohasem ismert, de számára még is⁶ inkább éltek, mint a szilárd föld egész alkotmánya.

Szeme a testtelen légbe meredt. Ha kérdezték volna tőle,⁷ – mint Hamletjétől – kikkel társalog, kikről beszél, nem tudta volna nekik megmutatni.

A reszkető világ terhe ráesett szívére. Az eszméktől felhős homlokkal leült⁸ a poézis⁹ fényes aranyhomokjába és játszott.

Minden nagy ember sorsa a játék, akár a tollal, akár az ecsettel, vésővel, vagy a hangszerekkel. S valamint a komoly embernél többet fejez ki a bölcsen mosolygó, a dolgozó ember felett magasan felül áll a játszó, gyereklelkű,¹⁰ alkotó és gondolkozó ember: a művész, ki az élettel nem számol, csak mimeli, formálja és játszik vele, mint a gyerek.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *A játékról*, Magyar Szemle, XVIII. évf. 30. sz. 1906. júl. 26., 467–468.

Kosztolányi Dezső, *A játékról*, Zentai Függetlenség, 2. évf. 130. sz. 1906. nov. 11., [1–2.]

¹ [ZF] művészet

² [ZF] sűgó [?]

³ [ZF] homfokú [sh.]

⁴ [ZF] felkiált, [sh.]

⁵ [ZF] álomkirályokról,

⁶ [ZF] mégis

⁷ [ZF] volna,

⁸ [ZF] leült

⁹ [ZF] poézis [sh.]

¹⁰ [ZF] gyereklelkű,

Megjegyzések

A közlés a *Magyar Szemlé*ben megjelent szöveget követi, a *Zentai Függetlenség* változatait lábjegyzetekben adja, [ZF] rövidítéssel vezetve be.

A cikkben egyezések mutatkoznak Kosztolányi korábbi írásával, lásd a 19. szöveget.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Thury Zoltánnak van egy gyönyörű karcolata: vö. 19. szöveg

Számára, mint Theophil Gauthier magáról mondta, igazán létezik a külvilág:

Theophile Gautier (1811–1872) francia költő, irodalomkritikus. Baudelaire *A romlás virágait* neki ajánlotta, amelynek szerénységére egy levélben Babits hívta föl Kosztolányi figyelmét 1906 februárjában, Ady „Léda asszonyhoz” címzett „szerénytelen”, „ízléstelen” ajánlásával ellentétbe állítva (KDL1, 449). Kosztolányi *Kínai szerelem* címmel fordította le egyik versét (MK1, 132–133). A kijelentés, amelyre Kosztolányi utal, Gautier-nak a Goncourt fivérek naplójából elhíresült sora: „je suis un homme pour qui le monde extérieur existe” („olyan ember vagyok, aki számára létezik a külvilág”; *Journal des Goncourt*, 1er mai 1857). Érdemes megemlíteni, hogy Kosztolányi kései naplójában is följegyezi ezt a gondolatot (KDLN, 851, 1077).

criquet-ezni: (ang.) krikettezni

Schiller „*Spieltrieb*”-nek nevez: (ném.) *Spieltrieb*, játékosztön. Johann Christoph Friedrich Schiller (1759–1805) német író, költő, drámaíró *Levelek az ember esztétikai neveléséről* (1795) című értekezésének egyik fő fogalma.

Spencer művészeti elméletének: nem kizárható, hogy Kosztolányi e cikkének játékról szóló részéhez Frederick Howard Collins *Spencer Herbert synthetikus filozófiájának kivonata* című, magyarul nem sokkal korábban megjelent kiadványát használta föl, ugyanis e munka *A lélektani alapelvek fejezet Esztétikai érzelmek* című alfejezetének jegyzetében emlegetett szerzők és megállapítások igen hasonlóak: „Itt fejeződik ki az esztétikai tevékenységeknek Spencer-féle híres játékelmélete. Maga mondja, hogy német írónál olvasta az alapgondolatot. E német író Schiller volt, a nagy költő s kiváló esztétikus, ki az esztétikai tevékenységet a játékosztönből magyarázta, mely közvetítő az alsóbbbrangu anyagi ösztön és a felsőbbbrangu, észbeli, alaki ösztön között. [...] E játékelméletet teljesen magáévá tette az újabb esztétika. Magának a játéknak elméletét bővebben kifejtette Karl Groos” (COLLINS 1903, 322).

Karl Groos egy egészen önálló elméletet épít: Karl Groos (1861–1946) német filozófus, pszichológus főbb vonatkozó szakmunkái: *Die Spiele der Tiere* (1896); *Die Spiele der Menschen* (1899); *Des Seelenleben des Kindes* (1904). Groos egyébként *Anleitung der Aesthetik* című művében fölleleventi Spencer azon megjegyzését, amelyben az egy általa elfelejtett német szerző gondolatára hivatkozik a játék kapcsán, majd rámutat, hogy Spencer német forrása Schiller volt (Groos 1892, 176–177).

állójából: járókájából

egy nagy homloku angol: itt Shakespeare-re utal

Legendák könyve

Költemények. Idegen irodalmakból fordította Gyulai Ágost, Budapest. A Szent-István-Társulat kiadása. 1906. Ára 2 korona.

Gyulai Ágost német, francia és angol nyelvből egy kötetre való legendát fordított le magyarra. A fordító izléseken válogatta össze az átültetett darabokat, egyformán helyet engedve a mult s a jelenkor legendáinak, de a költemények visszaadása jórészen egyáltalában nem sikerült neki. A műfordítónak sok követelménnyel kell számolnia, igaz az is, hogy a jó átültetése csak a különböző kívánalmaknak tett ügyes kompromisszumok révén jó létre, a poézis fölénye azonban mindenekelőtt való s a munkában csak az az egyetlen szempont lehet igazán irányadó, hogy a fordítás hűsége, szabatossága mellett is költemény maradjon. Gyulai Ágost ezt szem elől tévesztette s száraz, hű és prózai fordítást adott – versben. Nehézkes, hajlékonytalan nyelvvel, éretlen technikával, csúf solaeicismusoktól hemzsegő kifejezésekkel az eredetiek szépségét majdnem mindig elrútitotta. Az ily költeményekhez pedig tisztán egy nagy nyelvművész avatott kezének szabad nyúlnia, ki magát a nyelvet is esetről-esetre gyúrja és alkotja s mindig újszerű, gyengéd, cizellált kifejezéseket tud találni a naiv költemények meglelkesítésére. A legendák világában minden aranyfüstös, himporos, női csipke-munkaszerű, finom s ezt mind a nyelv viasszerű hajlékonyságával kell visszaadni. Ehhez természetesen nem elég a könyvekből elsajátított nyelvtudás, hanem lélek, költészet kell. A nyelvet hiába gyömöszöljük be a versemérték kalodáiba, makacsul kikivánczik belőlük mindaddig, míg az igazi művészet nem tartja féken. Gyulai fordításait összehasonlítjuk az eredetiekkel és úgy találjuk, hogy nagyon is hűek és becsületesek. Majdnem minden szónak megvan a megfelelője s az eredeti költemény hangulatát és gondolatát még sem találjuk sehol sem. A művészi nyelv finom, imponderabilis erejét

keressük és kérdezzük, mi hiányzik a mai műfordításokból? Úgy látjuk, hogy: semmi, de azt érezzük, hogy: minden.

Megjelenés

K. D., *Legendák könyve. Költemények. Idegen irodalmakból fordította Gyulai Ágost, Budapest. A Szent-István-Társulat kiadása. 1906. Ára 2 korona, Magyar Szemle, XVIII. évf. 30. sz. 1906. júl. 26., 479. Rovat: Irodalom.*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Gyulai Ágost: (1868–1944) irodalomtörténész, pedagógus, a Magyar Pedagógiai Társaság és a Budapesti Filológiai társaság tagja

solaecismusoktól: nyelvi idegenségektől

imponderábilis: árnyalatnyi, jelentéktelen, nem számottevő

A nagy pör.

Egy nagy koponyájú francia most érdekesen és szellemesen próbálja megmagyarázni a világnak ama nagy sérelmet, mely utóbb Sarah Bernharddal történt. A nagy művésznőt tudvalevőleg egy lovagias és előkelő miniszter kitüntetésre ajánlotta, a becsületrend kancelláriájának azonban sikerült ügyesen és tapintatosan agyonhallgattatni a kényes ügyet, melynek vége mégis csak az lett, hogy a kitüntetés elmaradt. Mindenféle misztikus okokról és mellékszempontokról beszéltek. A cikkiró most nyersen és geniálisan rámutat arra, hogy a tragikát csak azért nem átallozták megsérteni, mert színésznő. Sarah Bernhard festi az arcát, tehát nem illeti meg az érdemkereszt. A világot jelentő deszkákon arathatja a babért, azon a színpadon, hol a komoly emberek bukfenceznek, ne várjon tapsra. Ezzel befejeződött az ügy...

Igen, de nem intéződött el. Az ilyen agyon hallgatott ellenmondásos pöröknek egyáltalában soha sincs végük, amint kezdetük sincsen. Mióta a világ áll, folyton tartanak és csak az Ember kihalásával záródik le örökre elintézetlen akta-csomója. A boszorkányokról, melyek nincsenek mindig beszélnek Franciaországban, nálunk s az egész világon.

A butaság internacionális. Jól szervezett gárdája van. Szívós katonái vasgyűrűvel veszik körül a földet. Az egész világon megismerik egymást, akárcsak a szabadkőművesek. A nyomott homlokok alatt az értelmetlenül pislogó szem beszél. Kezet fognak és kész a szövetség. Mindnyájukat a rossz, makacs, ősi energiája lelkesíti. A nagy homloku ember alkothat bölcs törvényeket, nekik megvan a maguk vassarku kodexük, az előítéletek és butaságok bibliája. Tudják például, hogy a színésznőt mindenkinek tisztelni kell, mint a kultura papnőjét, a művészet harcosát, ők azonban mégis vállukat vonják, mosolyognak és ítéleznek a saját törvényük szerint. A pörök pedig mind a javukra dőlnek el. Elintézetlenül maradnak.

Ez a nagy pör időtlen időkig tart.

Minden nemes lelket megkeserített, minden igaz szívet megvérzett már. És él szüntelenül. Az ember kiáltani akar ellene s tor-kát görcs szorítja össze, rá akar rohanni, hogy káromkodó nyelvét kitépje s lábai kővé merednek. Az élet legnagyobb átka ez a véget nem érő pör. A dán királyfi, mikor sötét mosolylyal számot vet az élettel, nemcsak a halál fantomát látja maga előtt, hanem a zsarnok boszuját, a gőgös emberdölyfét s a hivatalnok packázásait is.

Valóban, a társadalom-testnek e parányi férgei, ezek a láthatatlan baktériumok és megsemmisíthetetlen semmik¹ mérgezik meg igazán az egészséges életet. Ezek azok a boszorkányok, amelyek nincsenek és – mégis vannak.

A Dreyfusz-pör is most záródott le. A sovány őrnagy előtt egy nép vezetelt. De vajjon ki tette jóvá a nagy pör ítéletét, mely a kapitány életét elrabolta? Senki, senki.

Nem is lehet. Végzése ellen nem menekülhetünk. Amerre fordulunk, katonáival találjuk magunkat szemben. Hiába minden erőlködés.

Ott van Gorkij példája. Futott az örök pör elől, bucsut mondott hazájának, a zsarnok dölyfének s alig szállt ki hajójából, a szabad Amerika partján, szembekerült a hivatalnok packázásaival. Az együgyű szolgálkölcs katonája egy amerikai policeman alakjában kérte tőle a házassági bizonyítványt.

Ennek a nagy, igaztalan és internációnális hajszának elitélte most Sarah Bernhard. Az ily megmagyarázható apró jogtalanságok s a kolosszális gaszágok mind a nevében történnek.

Semmi sem véd meg ellene. Ha futunk, a nyomunkban van. A vonatot megelőzi, a hajót követi. Hiába szeljük át a tengert, mindenütt otthon van, ahol emberek élnek.

Ha végleg meg akarunk tőle szabadulni, akkor legalább is a Léthe árján kell áthajóznunk.

Megjelenés

D., *A nagy pör*, Budapesti Napló, XI. évf. 205. sz. 1906. júl. 27., 7–8. Rovat: Hírek.

¹ semmik, [sh.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Sarah Bernhard: Sarah Bernhardt (Sara-Marie-Henriette Rosine Bernard, 1844–1923) korának nagy hatású francia színésznője, aki több ízben Budapesten is megfordult

dán királyfi: Shakespeare Hamletje

A Dreyfus-pör: vö. 55. szöveg

Gorkij példája: eredeti nevén Alekszej Makszimovics Peskov (1868–1936) orosz író, drámaíró. 1905-ben részt vett a forradalomban, amiért bebörtönözték, de hamar szabadult. Néhány, a cári rendszert bíráló írása miatt 1906-ban emigrált az Egyesült Államokba, majd Caprira. 1924-ben Kosztolányi olaszországi útja során személyes látogatást tett sorrentói villájában, és interjút készített vele a *Pesti Hírlap* számára (Szk, 273–278). Több darabjának bemutatójáról készített színikritikát (SzE II., 556–557).

policeman: (ang.) rendőr

Léthe: az alvilági felejtés folyója a görög mitológiában

Alvás és álom

Alvás és álom, írta dr. Bartha György. Ára 2 korona 40 fillér.
Szege, Endrényi Imre könyvnyomdája, 1905.

Schopenhauer a halált a bölcsekedés Musagetésének nevezte. Az álom, melyet rendszeren a halál ikertestvérének szoktak feltüntetni, a pszichológiának legalább az egyik muzsája. Lelki életünknek alig van olyan aktusa, melyben annyi lélektani érdekesség és titokzatosság lenne, mint az álomban. Nem csoda, hogy már minden nagy bölcsekedő és lélekbuvár foglalkozott vele s kutatása oly nevekhez fűződik, mint Wundt, Lehmann, Radestock és Spittäe, hisz lényegében itt is oly misztikumokkal állunk szemben, mint a születés vagy a halál kérdésének vizsgálatánál. A különbség talán csak az, hogy míg a másik kettő teljesen a metafizika ködében veszik el, addig az álom mivoltát és titkos jelentőségét jórészt a pszichofizikai lélektannal is megmagyarázhatjuk.

Magyar könyv eddigelé még nem foglalkozott az álom problémájával. Dr. Bartha György könyve az első. Már ezért is igen érdemes elolvasni a derék, úttörő munkát. A szerző ismeri a tárgyat s a rá vonatkozó irodalmat és érdeklődést is tud iránta kelteni. Fejtegetése mindenütt világos s ha helyel-közzel a tudományosság s az eredetiség rovására túllontul népszerű, szívesen megbocsátunk neki, mert előadása minden modorosság és fontoskodás nélkül való, józan és érthető. A szorgalmas kutatásra valló példák talán tulságos pazarsággal is bánt. Ez lehet az oka annak, hogy a könyv mozaikszerű, sok helyütt szétdarabolt s így az íróknak a hosszabb lélekzetű fejtegetésekre, a problémák igazi megbeszélésére és ki-merítő értelmezésére nem marad ideje.

Egészben véve azonban a könyv a modern lélektan új szempontjait, a Wundt-féle pszichofizikai parallelismust következetesen szemmel tartó gonddal íródott. Az első rész ugyancsak ez alapon az alvás mibenlétére, lefolyására, okaira világít rá, majd szóba hozza az alvás kórtani elfajzásait is s sok – jórészt ismert – általános

érdekü, praktikus tudnivalót mond el az alvás idejéről, tartamáról és hatásáról.¹ A mű súlypontja a második részre esik, melyben a szerző az álommal, mint lélektani problémával foglalkozik. Itt saját felfogásának is hangot ad, mely szerint az alvás, ábrándozás s az ébrenlét között csak fokozati, kvantitatív különbség van s az ébrenlét és alvás kontinuitása nem szakad meg egy percre sem, a mennyiben a lelki élet törvényei az álomban is mindenkoron érvényesek s reánk a pszichologia – és nem a logika – törvényei szerint hatnak. Az álom tehát nem abnormis, hanem rendes jelenség és nem érthetetlen, hanem könnyen megmagyarázható. Nem más, mint az alvás laza öntudatlanságában jelentkező nagy foku hallucináció.

Erre induktíve, számos példa révén, rendesen mellőzve a hosszabb fejtegetéseket, jutunk el. Mindenkor az empirizmus s a modern kritikai lélektan szilárd talaján járunk.

A munka értéke mindenesetre legalább kétszer akkora lenne, ha az értékes tudományos tartalom mellett találnánk benne művészi nüanszokat is. Ma már a szépirodák, főleg a franciák, annyira elkényeztettek bennünket, hogy nem szívesen olvasunk olyan könyvet, melyben nem találjuk fel a belletrisztika színét, fényét, az esprit-t, vagy legalább is a tudományos stíl komolyan méltóságos lendületét. A mi szerzőnknek kevés érzéke van mindezekhez. Mondataiban sok az architektúra és kevés a numerus, a zene. Fejtegetései inkább pedagógiaiak, monotonok, mint fordulatosak. Sőt sokszor oly naivan iskolás és könyvszerű ódonságok használatától sem riad vissza, melyeket már a pesti croquis-írók a saját jelzetükkel láttak el s tisztán a maguk számára monopolizáltak.

A munka komoly tudományosságához azonban szó nem férhet. Sok ily fajta monografiára lenne szükségünk. Mindenesetre olvassuk el és tanuljunk belőle.

Élvezhető, okos és becsületes könyv!

¹ hatásáról [sh.]

Megjelenés

K. D., *Alvás és álom. Alvás és álom, írta dr. Bartha György. Ára 2 korona 40 fillér. Szeged, Endrényi Imre könyvnyomdája, 1905.*, Magyar Szemle, XVIII. évf. 31. sz. 1906. aug. 2., 495–496. Rovat: Irodalom.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Schopenhauer *a halált a bölcselkedés Musagetésének nevezte*: az olümposzi istenek között Apollón a mûzsák karának vezetőjeként viselte az Apollón Muszagétész címet. Schopenhauer említett gondolata *A halálról* szóló elmélkedéseinek fölütése: „A filozófiának voltaképp sugalmazó szelleme vagy Muzagetésze: a halál (SCHOPENHAUER [é. n.], 21).

Wundté: Wilhelm Maximilien Wundt (1832–1920) természettudós, fiziológus, a kísérleti pszichológia megalapítója

Lehmanné: Alfred Lehmann (1858–1921) dán pszichológus

Radestocké: Paul Radestock *Alvás és álom. Fiziológiai-pszichológiai vizsgálat* (1879) című munkájára utal Kosztolányi

Spittáé: Heinrich Helmerich Ludwig Spitta (1799–1860) német orvos; igazságügyi szakértőként foglalkozott pszichológiai esetekkel (*Gyakorlati adalékok a törvényszéki pszichológiához*, 1855)

Wundt-féle pszichofizika parallelismus: „Pszichofiziológiájában [Wundt] parallelista: nem test és lélek azonosságát hirdeti, pusztán feltételezi, hogy a lelki jelenségeknek mindig megfelel valamilyen fiziológiai történésor.” (PLÉN 2000, 194.)

esprit-t: (fr.) lelket, szellemet

croquis-írók: (fr.) karcolat, skicc, rövid, szellemes csattanóval végződő írás

Budapest

Költemények, írta Elek Alfréd. 1906.

Athenaeum. Ára 2 korona.

Elek Alfréd Budapest címmel adta ki költeményeit s ez a cím már körülbelül sejteti, hogy a szerző mily eszmekörben él és mi lelkesíti írásra. A fiatalság tavaszos bánatát, az elsuhanó, holdfényes hangulatok báját, az Andrássy-uti aszfalt-poeziséét dalolja meg többnyire lendületesen s csak nagyon ritkán, eredetien. Egyénisége, úgy látszik, még nem jegecesedett ki, még nem éli a maga életét. Valószínűleg ennek tudható be az is, hogy egészen tiz év előtti kritikuskoknak, különösen Revickynek és Makainak hatása alá került s tisztán csak az ő légkörükben otthonos. Elek Alfréd egyébként jól versel s néhány figyelemre méltó vers és műfordítás is akad kötetében. Ha szabadulni tud Revickyék feltétlen hatása alól, megpróbál a saját lábán járni, eszmeköre tágu, még talán érdekes dolgokat is alkothat. Jelenleg minden hibája abból származik, hogy nem ma él, hanem a tiz év előtti költők idejében. Ez félig-meddig ugyan dicséretszámba is mehet nálunk, hol az írók sokszor századokkal is elmaradnak...

Megjelenés

K. D., *Budapest. Költemények, írta Elek Alfréd. 1906. Athenaeum. Ára 2 korona.* Magyar Szemle, XVIII. évf. 31. sz. 1906. aug. 2., 496. Rovat: Irodalom.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Elek Alfréd: (1885–1906) költő, újságíró

jegecesedett: kristályosodott

A kenyér.

Birák és a világnak minden bölcsei, tessék ítélkezni!...

Egy éhes ember ácsorgott a pékműhely előtt. A pékműhelyben sütik a piros süteményeket és az illatos kalácsokat, hogy azok, akiknek pénzük van, ehessenek. A többiek rendszerint csak bámulnak az ablakok előtt. Ez a világ sorsa. Egy kopott, öreges és rongyos férfi is megállt az István-uton. Éhes volt. Enni akart. A többiek vigan dudorászva vitték haza a szagos tésztákat. Ez az éhes ember pedig – ez a könyv keretéből kilépő, kócos Gorkij-figura – gondolkozni kezdett, azután a nyomor csodálatosan tiszta logikájával rávetette magát az első kijövőre, dulakodott vele, kicsavarta kezéből a kenyeret. Azután elfutott.

Tessék ítélkezni!...

A kenyér szent. A táplálék energiáját, az élet fenntartóját glorifikáljuk benne. A paraszt áhitatos, szertartásos tisztelettel vágja fel s mindég valami misztikumot lát benne. Ha a porba ejti, megcsókolja, mint a saját gyermekét. A rozoga szekrény, hol a mindennapi élet áll, az alacsony kunyhók tabernakulumává válik. A kenyér a gerjedő élet, az embert éltető erőnek szimboluma. A gyermekek tágra nyílt szemekkel, rebegő ajkakkal kérik minden este a nagy láthatatlant, hogy adja meg a halandóknak a mindennapi kenyerüket.

És mi történt? Egy ember, akiknek a halandók nem adták meg a mindennapi kenyerét, megszerezte enmagának, úgy, ahogy tudta. Lopott.

Nem a Coppé-féle nyomor-romantikáért,¹ sem a távol homályában sejthető, staffage-ként szereplő éhező gyermekek és a konvencionális – kezét tördelő, siró anya – miatt érdekes a nagy élettragédiának ez a bizarrságában hódító, kiszakított jelenetecskéje,

¹ nyomor-romantikáért, [sh.]

hanem¹ mindenekelőtt durva igazsága és szimbolikus tartalma hívja magára a gondolkodó ember figyelmét. Az éhes gyomornak tiszta a logikája. Ha a gyomor, az embernek ez az átkozottul buzgóan működő szerve éhséget jelent a központban, és korog, ennünk kell s minthogy mind meg vagyunk verve a fentnevezett bürokratikus pontossággal és napszámos-iparkodással dolgozó orgánummal, mindnyájan egyformán jogot formálhatunk az élet asztalához. Egyikünknek sem szabad éhezni. Ha nincs ebédünk, minden bemutatkozás és koldus-megalázkodás nélkül, bekopogtathatunk a legelső ház legelső kapuján és leülhetünk enni. Ez a gyomor joga. Ez az éhség etikája.

Ámde ez az éhes ember kenyeret lopott. Csak enni akart. Nem folyamodott a meg nem engedett pénzszerzés ezer és ezer ravasz, elegáns formájához, hanem magát az élet szimbolumát ragadta el keserű nincstelenségében. Ő, naiv rövidlátás, öntudatlan vétek, szent bűn...

Tessék ezt az embert elítélni!...

Itt valóban ismétlődött Baudelaire-nak nagyszerű prózai költeménye, mely a két kenyérért civódó gyerekről szól. Az élet prózáját a véletlen egy drámai lüktetésű költeménynyé alakította.

A rendőrség most nyomozza az eltűnt, éhes embert. Talán meg is találják. De vajjon ki vágyik bíraskodni ebben az ügyben? Vajjon ki nem látott nyomort s ki nem érezett? S ki az, aki nem tudná, mi az éhes embernek a falat kenyér? Ez a szomorú Gorkij-alak sem kívánt mást, mint jóllakni. Joga volt hozzá. Hóna alá csapta a kenyeret és hódolva a perc szomorú bölcseségének, elinalt vele. Azután megállt. A mohó, éles fogak falánkon furódtak be a kenyér puha belébe. Szeméből kicsorrantak a könnyek...

Ez azonban már igazán Gorkijnak és Knut-Hamsunnak témája s így elmondván az elmondandókat, itt szerényen bezárjuk fejtegetéseinket.

Megjelenés

Lehotai, *A kenyér*; Budapesti Napló, XI. évf. 212. sz. 1906. aug. 3., 5. Rovat: Hírek.

¹ hknem [sh.]

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Vampa névaláírással, *Az éhség joga* címmel közölte az *Élet* 1909. november 21-ei számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Coppé-féle nyomor-romantikáért: François Edouard Joachim Coppée (1842–1908) francia költő, író. Halálakor *A Hét*ben önálló szöveget közölt róla Kosztolányi, amelyben az életmű mesterkélttségét és őszintétlenségét rója föl (Szk, 165–166).

staffage-ként: mellékes részletként

Baudelaire-nak nagyszerű prózai költeménye: utalás Baudelaire *Le gâteau* című művére

Knut-Hamsunnak témája: Knut Hamsun (Knut Pedersen, 1859–1952) 1920-ban irodalmi Nobel-díjjal kitüntetett norvég író, költő, akinek a szegénység tematikája alapvetően jellemezte munkásságát. 1890-ben megjelent *Éhség* című regénye már 1892-ben olvasható volt magyarul Kovács Zoltán fordításában, majd rövidesen több magyar átlátetése is született, köztük Goda Gézáé 1902-ben, majd Ritoók Emmáé 1919-ben.

A perc művészete.

Nyomon követte egymást a két eset. A strassburgi egyetemen az ujságírás tanszéket kapott. Kevéssel reá azután leleplezték az első vérbeli ujságírónak, *Camille Desmoulinsnak* szobrát.

Az első hirlap még a XVI. században jelent meg, a nemes *Desmoulins* pedig nemkülönben a XVIII. század messzeségében csiklandozta, ostorozta véres és rakoncátlan kortársait s most ime az ujságírás ugyanakkor kerül a tudomány és művészet komoly márványbolt-ivei alá, mikor a napnak asszonylelkű és tűz-ajku, ékesszóló és fecsegő, mély és demagóg hirben álló, erős és gyenge hőse megjelenik in specie aeternitatis. Mindkettőjüknek nehéz csatákat kellett vívni idáig. A rágalmak tűzén s a butaság sekély mocsarain gázoltak át. A demagógia és üresség vádjá ellen harcoltak. Ma végre célhoz értek.

A két fönti eset szoros egymásmellettiisége s okozati egybekapcsoltsága arra a kulturjelenségre mutat, hogy a huszadik század embere ma már egészen tudatában van annak a mély jelentőségű feladatnak, amelyet a sajtó¹ minden helyütt teljesít és – ami sokkal fontosabb – ezt immár nem is szégyelli kimondani. A francia forradalomban meglátták az ujságírókat; Desmoulinst és társait, Mallet du Pan-t, az epés Rivarol-t, Suardot becsülték is. A századok különös morálja azonban azt tartotta, hogy ezt a becsülést illendőbb véka alá rejteni, mint kimutatni. Idő közben nagy társadalmi és tudományos evolúciók történtek. A tudományok közt a korlátok ledőltek, a poézis szívirányos nyelve jogot nyert a filozófia rideg világában is, egy mindent áthidaló általánosság kötötte össze a tudományt a művészettel s a művészetet az ujságírással. A holt vázak uralmának vége szakadt. A versekben nemcsak a formát keresték, hanem kiérezték a költemény lelkét is. A tudást el tudták képzelni

¹ asajtó [sh.]

nagyképűség és fontoskodás nélkül is. Ebben a korban látták meg a természetes ész nagy képességeit, a paraszt agy erős logikáját, a tudomány poézisét, a költészet tudományosságát s ugyanez a kor vette észre az újságíróban a művészt és a tudóst is.

Csakugyan, az igazi zsurnaliszta: *Camille Desmoulins*. Művész és tudós.

A vérbeli újságíró hajlékony művész-lelkű. Minden írásra hangolja. Eleinte talán félve és közönyösen nyul a tárgyhoz s tépelődve írja le az első sorokat, de csakhamar belemelegszik s mire befejezi írását, kigyullad az arca.

Ám de nemcsak láng van benne, hanem tartalom is. Ért mindenhez. Az emberek veséjébe lát, bírál, leleplezi a cselszövéseket, a pártok sunyi fondorlatait. Ő a jelen krónikása¹ és történetírója. Tudós, ki nem nyugalmas dolgozó szobájában, holt könyvhalma-zok között ír, hanem a hus- és csont-emésztő perc lázában s objektumai nem élettelen tárgyak, hanem a mozgó és forró emberek, az örökké változó, Proteusz-testű jelen eltűnő jelenségei.

A perc e művésznének, a jelenkor tudósának emeltek most szobrot s a modern társadalom ez új produktumának művészetét és tudományát tanítják majd ezután az egyetemeken.

A francia forradalom tüzes ágyában megszületett az újságíró. A huszadik század már észrevette. A zsurnalisztikának megadta az irodalomban, a tudományban őt joggal megillető polgárjogot.

S a perc lángeszű, nagy munkásainak az örökkévalóságot.

Megjelenés

Lehotai, *A perc művészete*, Budapesti Napló, XI. évf. 214. sz. 1906. aug. 5., 5–6. Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Camille Desmoulins: Lucie-Simplice-Camille-Benoist Desmoulins (1760–1794) ügyvéd, a francia forradalom idején az egyik legbefolyásosabb újságíró *in specie aeternitatis*: (lat.) *sub specie aeternitatis*, azaz az örökkévalóság távlatából *Mallet du Pan-t*: Jacques Mallet du Pan (1749–1800) genfi születésű francia újságíró

¹ krónikusa [sh.]

az epés Rivarol-t: Antoine de Rivarol, Rivarol grófja (1753–1801) francia író, újságíró, epigrammaszerző

Suardot: Jean-Baptiste-Antoine Suard (1732–1817) francia újságíró, fordító

Proteusz-testü: alakváltó, ugyanis Próteusz a görög mitológia alakváltó istene

A forradalom.

Az orosz fegyverek tüze vörösre festi az éjszakát, az erődök löréséből gonoszul, kegyetlenül ugatnak az ágyuk, *Gamurady*, a vékony, asszonytestű, elegáns ló pedig egy izgató futamban győz. Beláthatatlan tömeg tapsol e győzelemnek. A pétervári lóversenysmokk bámulja a lihegő, fess *Gamuradyt*. A forradalom tombolhat, ez a nemes állat konkurenciát csinál az emberölés könyökig véres bajnokainak és egyszerűen elvonja a közönséget a borzalom színjátékának szemlélésétől.

Ez a bizarr és pikáns hír világszerte felspiritusozta az ugynevezett „színes” hírek íróit, kik emelkedett¹ riporterfantáziájukkal örvényen táncoló lovakról és vulkánokon kalamajkázó nemzetről mondtak kétségtelenül szívbúsító és könyfacsaró igazságokat. A tény a maga rideg valóságában azonban nem új és ihlető, hanem nagyon régi és szürke. Az ember, a tömeg a forradalom alatt is él. Mi többnyire elfelejtünk ezzel számolni.

A lóversenyező orosz nemzet nem természetellenes, hanem annyira természetes, mint maga a prózai, kegyetlen élet. A forradalmakhoz rendesen hozzászoktuk fűzni az iskolakönyvek és a rémregények romantikáját s színpadszerűnek, bombasztikusnak képzeljük, úgy hogy mikor előttünk van, szinte csodálkozunk, ha véletlenül a szürke élet egy darabját pillantjuk meg. Ilyenkor azután kénytelenek vagyunk konstatálni, hogy a képzelet megcsalt. A forradalmat igazi nagyságában csak akkor értjük meg, mikor távolról néztük. A hegyhez olyan közel vagyunk, hogy semmit sem látunk már belőle.

A forradalomban a tömegek lázonganak, az egyének legfeljebb csak a meghalás nagyobb esélyével számolnak és élnek. Felkelnek,

¹ emelkedett [sh.]

esznek és lefekszenek. A nap süt, ők kimennek az utcára,¹ mint máskor, a régi tárgyak között közönyösen mozognak. Az erdő lombjai üdék és zöldek, az utca kövei pedig szürkék. A francia forradalom története hamis, mert csak a Robespierrekről, a vérontásokról, a szörnyűségekről szól s megelégedezik arról a kövér francia pékről, ki egy este nyolc órakor nyugodtan zárta be köruti boltját és dudorászva haza ballagott.

A revolúció desorganizációjában az ember tömeg öntudata meggyengül, megbénul. Sem a részegen gajdoló francia hordák, sem a mostani tippelő oroszok nem érezték magukat a történelem ama fontoskodó szinpadán, hol minden szertartásos komolysággal történik s a szereplők² a végszóra mindig pontosan belevágnak a mondókájukba. A jelenben minden nagyon is kézzelfogható. Az egyén nyugodtan szemléli a jelenségeket s legfeljebb azt látja, hogy néha egy-egy ember véresen bukik le az utcaporba és egy csapat megtagadja a fölebbvalónak engedelmisségét. Az iskolákat lassanként becsukják, kórházakká alakítják át, a sebesülteket és halottakat a hordágy-vivők szorgalmasan szállítják, akkor azonban mindez nagyon természetesnek látszik. Csakugyan mindenkor inkább érezzük a vérontás szörnyűségét, mint magában a forradalomban. Távolról rettenetesebb, mint közelről.

A színes képzelem, a mindenható fantázia becsapottjai vagyunk mindnyájan, édes olvasóm. Avagy nem játszik-e folytonosan veled, velem és édes mindnyájunkkal? A dolgok körvonalait eltorzítja, természetét meghamisítja, a szépet istenivé, a rutat szörnyüvé teszi.

Mondd, nem ültél-e téli estéken vacsora után szivarfüstben, ábrándozva messze földekről? Alacsony lámpád megvilágította a térképet, hol tarka sokaságban sorakoztak egymás mellé a kék tengerek, a piros, zöld, sárga földfoltok. Behunyta a szemedet és csodás, tündéri vidékeken voltál, igazán utaztál. Mikor évek után eljutottál a vágyott helyre, észre vetted, hogy a fantázia inkább elvitt oda, mint a vasuti kocsi és a gőzhajó.

¹ utcára. [sh.]

² szeplők [sh.]

S láttál e már hajad duzzadó fölöslegében, egészséged tobzódásakor förtelmes, lesóványodott beteget s elképzelted-e, hogy mily szörnyű az élet páriájának lenni? Akkor azt hitted, hogy el sem bírnád viselni a szörnyűséges kort s mikor rajtad ütött, megbarátkoztál, megalkudtál vele és elcsendesültél.

Igy játszik velünk a fantázia, kedves olvasó. Csak általa látjuk a szépséget és szörnyűséget s nélküle minden természetes.

Értsük meg tehát a forradalomban élő emberek lelki állapotát is. A poéta és a történetíró idealizál, az élet azonban mindezek ellenére durva marad. Az ágyuk bömbölnek, *Gamurady*¹ pedig fut és győz. A korcsmák, kávéházak nyitva vannak, mert a gyomor, a morózus öreg, ilyenkor is korog és emészt. Az éhes ember pedig nyugodtan rendel most is borju-cotelettet, rosbeaf á l'anglaiset, tükörtojást és langyos kávé.

Habbal, vagy anélkül.

Megjelenés

K. D., *A forradalom*, Budapesti Napló, XI. évf. 217. sz. 1906. aug. 8., 6–7. Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A forradalom: az 1905-ös oroszországi forradalom után 1906 nyarán a tulai kormányzóságban lázadtak fel a parasztok a földbirtokosok ellen, összezsapva a kivezényelt katonasággal

lóverseny-smokk: vö. 14. szöveg

Robespierrekről: Maximilien de Robespierre (1758–1794) francia ügyvéd, politikus, forradalmár, a francia forradalom egyik legismertebb alakja, a jakobinus diktatúra vezetője

borju-cotelettet: (fr.) *côtelette*, bordaszelet

rosbeaf á l'anglaiset: (fr.) *rosbif á l'anglaise*, vagyis marhasült angolosan

¹ Gamury [sh.]

Baudelaire

I

Meredeken felfelé magasodó, hófehér homlok. Örvényes, könnyös, kiégett szemek. Jegesen mosolygó, öntudatosan elfintorított vékony ajkak, selymes, ritkuló hajzat s egy végtelenül finom metszésű, szellemes orr. Ez *Charles Baudelaire*, a legnagyobb modern költő. A raffinált élvezetek, az ópiumos lázképek bizarr álmodója. A bűn és a halál dalnoka, a sejtelmesnek és kifejezhetetlennek misztikus papja.

A lelke is ily hideg és meddő.

Későn és fáradtan jött egy szürke, öregedő és korhadt világba, hol a holt ugaron örök november ködlött. Arra volt hivatva, hogy ennek a vénhedt, spleenes, szülni nem tudó földnek költője legyen s a romlást, a bűnt megértse, megdalolja a sápadt, modern ember élvezethajhászásának komor kudarcát és a halál keserű diadalmát. Beteg lelke vonzódott ehhez a világhoz. Szerette, elmerült benne, beléje temetkezett. A boldogság ragyogó terhét nem bírta el, neki árnyék kellett. Valami komoly szükséglet űzte a bánathoz. Szobája ablakaira vastag, homályos üvegeket tétetett, hogy a tolakodó napfény ne hatolhasson lelke szűz feketeségéhez. Egyformán szüksége volt a melankólia félhomályára, a bánat alkonyára s a kétségbeesés éjszakájára, mert azok közé tartozott, kik eleve a boldogtalanságra vannak ítélve s akarva, nem akarva, feléje gravitálnak. Mindenben gyönyörködött, ami természetellenes és szörnyű. Szobájába ezer és ezer tarka, értéktelen lomot halmozott fel; a förtelmes kigyókat és skorpiókat csicsergő madarak helyett tartotta lakásában s lelke a különös illatokban oly szenvedélyesen kéjelgett, mint mások a zenében. Büszkén vallotta magát dekadens, sátánpoétának.

A különködés kicsinyes és ellenszenves. Baudelaire-t azonban épen ez teszi nagygyá és költővé. Nála a sátánizmus, a bizarrság, a különlegesnek és természetellenesnek aprólékoskodó keresése tragikus és végzetszerű. Vonagló, véres vággyal hajszolja az újszerűt, a nem-közönségeset s ebben az örjítő harcban egész lényre felolvad, az összes izmai megfeszülnek, minden komolyság és energiája sikra száll, úgy, hogy nemes alakja, ez affektációban a képzelet és poézis gigászává magasul. A látható világ eltűnik szemei elől, egy új, egészen új perspektíva tárul ki előtte, a csínáltság, a túlhajtottság holt világa. S itt otthonos *Baudelaire*. Számára a kivételes lesz megszokott, a természet-ellenes a természetes; a rút, a szép s a rossz, a jó.

S nem volt-e önmagához hű és természetes, mikor új vágyakra szomjas lelkének titkos hajlamát nyíltan kimondotta?

Ezt az őszinte küzdőt és nagy költőt kell mindenekelőtt meglátnunk *Baudelaire*-ben. A vágy végtelensége égett benne. Mindig a végletekig ment el, míg aztán egyszer csengő, süket füllel, lüktető halántékkal és kába aggyal állt meg az örvény szélén.

Vad szeretet és vad gyűlölet lett a jutalma. A nagyok és legnemesebbek szeretete és a rongynépnek, a canaille-nak fanatikus gyűlölete.

II

Csak szuperlatívuszban lehet róla beszélni. Az, aki nem szereti meg őt egyszerre s nem vonzódik borzalmas szépségéhez, megérteni sem képes őt. Neki csak barátai és ellenségei vannak. Verseinek csak tapsolnak és füttyölnek.

Baudelaire modern és nagy, párisi és klasszikus, korának sarja és örökkévaló. Követői és utánczó *Richepin*, *Rollinat* érdekesek és furcsák, *Baudelaire* genialis, magában álló, utánozhatatlan.

Egy egészen új epocha nyílik meg vele. Előtte volt a nem-modern poézis, vele kezdődik a modern költészet. *Baudelaire*-t nem lehet erőszakosan belenyomorítani az irodalomtörténet szűk kereteibe.

A modern költőtől ma rendszerint csak újat és meglepőt várunk. *Baudelaire* nagyot alkotott. Nemcsak a saját korát értette

meg, hanem a modern ember egész tragoediáját, minden vágyát és minden átkát. A XIX. és XX. század fiában lakozó „általános emberit” fejezte ki, mely mégis csak az ő bizarr, különleges lelkének sajátos igazsága és élménye volt.

Azt, amit *Brunetière* és *Nietzsche* – öntudatosan emlitem e két szélsőséget – újabban egyformán hirdetett, a *faillite de la science*-t, a tudomány csődjét, *Baudelaire* is egész megrázó valóságában érezte s ezen a ponton összebogzódik ennek a három egészen ellentétes világnézetű nagy embernek a neve. A tudomány nem vált meg bennünket. Az ember nem halad, legfeljebb a sir felé halad. Az élet céltalan. E gondolat kápráztató világossága elől mindhárman elmenekültek: *Brunetière* a keresztény erkölchöz, *Nietzsche* a fajember (Übermensch) teóriájához s *Baudelaire* az exotikus és különös imádatához.

Baudelaire utálta az emberiségnevelő, handabandázó jelszavakat. A „Progrès” és „Humanité”-féle szavak vörös posztó neki. Ámde mindezek ellenére gyűlölte a földhöz ragadt realizmust is s ép annyira spiritualista volt, akárcsak Nietzsche. Mint vérbeli költő szerette a nemes embert s harcolt az utálatos nyárspolgárok ellen. Ez a küzdelem egész költészetén végig vonul. Minden különcködését azért követte el, hogy a nyárspolgárok elszörnyűködjenek (pour ahurir le bon bourgeois).

S akárcsak a baseli bölcs, ő is megalkotta a maga ideálját. A *Baudelaire* Übermensch-e nyugodtan, hidegen szemléli a világot, megért mindent, a bűnben is meglátja a szépet s a halál s kéjvágy kadávereiben is tud gyönyörködni. Ami *Nietzsche*-nél erkölcsstani szempont, az nála tiszta esztétika.

Nietzsche és *Baudelaire* között van egy gyökeres, elválasztó különbség. A német költőbölcs pogány. *Baudelaire* pedig, mint minden romantikus, a szó szoros értelmében vett katolikus.

A XV. század sugaratlan, sötét világnézlete, a Villon-féle ború nehezedik vigasztalhatatlan lelkére. Extázisaiban a katholicismus zord fensége érzik meg. Az élet siralomvölgy. A szerelem bűn. A gyönyör átok, a kék a romlásnak és rothadásnak oka. A bujálkodás sóhaja s a halálhörgés fülében egy különös zenévé olvad s a csókokon mindig érzi a halál fanyar ízét. Mikor a sötét

alkonyatban kedvesére gondol, az ég olyannak tűnik fel neki, mint egy nagy sir, a kedves neve pedig szentségtartóként ragyog előtte.

Az alkonyóra jó... Remegve gyöngye száron,
Tömjénez a virág, lágy illatot lehel;
Hang száll és illatár az alkonyégbe fel;
Borus melodia, szédítő kéjes álom!

Tömjénez a virág, lágy illatot lehel;
Zokogva sir a hur, mint sziv, mit bánatár nyom;
Borus melodia, szédítő kéjes álom!
Oly bús és szép a menny, mint Ur-szentelte hely.

Zokogva sir a hur, mint sziv, mit bánatár nyom;
A lágy sziv, mit az éj haraggal tölthet el!
Oly bus és szép a menny, mint Ur-szentelte hely;
Hulló vérébe ful a nap a láthatáron...

A lágy sziv, mit az éj haraggal tölthet el,
A fényes multba száll, hogy enyhülést találjon!
Hulló vérébe ful a nap a láthatáron...
Emléked úgy ragyog, mint megszentelt kehely!
*Harmonie du soir*¹ ford.: GYÖRGY OSZKÁR

Mindez nagyon katolikus, majdnem középkori!
Baudelaire büszke, gőgös, isteni nyugalomát (le coeur content) gyakran megszállja a legtisztább, áhitatos keresztény alázatosság. Bűnösnek érzi magát, az egész emberiséget. Mindnyájan kárhozottak vagyunk. A poklunk a föld s átkunk a szörnyű, borzalmas, elviselhetetlen élet.

Ez azonban csak hangulat marad nála, egy költői fellendülés bizarr ötlete. Alig, hogy kimondta, már mosolyog rajta s a legperverzebb különködésre ragadtatja magát.

Jól irta róla *Catulle Mendès*: „Il fut l'ivrogne d'un idealisme sous-humain et surhumain”.

¹ [sh.: nincs kiemelve]

III

Hogy élt¹ ez a különös, csodás ember?

Különösen és csodásan.

Szomorú gyermekkorában a nevelőintézet szürke falai között sorvadt s mint egy költeményében írja, más emléke sem maradt belőle, mint néhány fakó pensum, s feladvány és sok-sok bánat. Atyját hamar elvesztette, anyja pedig másodszor is férjhez ment. Mostoha apja, Aupic tábornok *Baudelaire*ből kereskedőt akart nevelni s minthogy az okos fiú otthon nagyon kellemetlen volt, elküldték utazni, – mint *Baudelaire* hitte – azért, hogy tönkremenjen. Így azután bejárta Indiát, Ceylont, Bourbon. Lelkében ébredtek azok a benyomások, melyeket a *La Vie antérieure*-ben fejez ki. Láta a tengeren elfeküdő nedves, csillogó ködöt, kéjelgett a buja partok színorgiáiban, magába szivta keletnek illatfergetegeit. Azután haza jött. 1857-ben kiadta verskötetét, a *Les fleurs du mal*-t, a *Mocsárvirágokat*. *Charles*ből nem lett kereskedő, hanem költő.

A versek hatása, bár csak az irodalmi világ elite-jére szorítkozhatott, óriási volt. *Baudelaire* mohón itta a dicsőség kortyait.²

Ami ezután következik, csupa köny és ürm. A *Fleurs du mal* miatt perbe fogják s őt is, kiadóját is elítélik. A csapások nem adnak neki energiát, hanem csak elbágyasztják s mindig gyorsabban sodorják végzeté felé. Bizarr szerelme tárgyához *Jeanne Duval*hoz – egy míveletlen, lusta és iszákos mulatt-nőhöz – szívós makacssággal ragaszkodik. Költekezése nyomorba dönti, míg másrésről *Mme Sabatier* iránti szerelme miatt kinos lelkipurdalásokat érez. Elfáradva, mindent megunva a nyomor, a szenvedés, a költői kíváncsiság végre a hasis s az ópium tilos élvezetére kapatja.

A legnagyobb szükségben pénzért fordítja le *Edgar Allan Poe*-nak meséit. Azután körutra indul, előadásokat tart, könyvet ír Belgiumról, kedvetlenül huzza-halasztja unt életét. Végre, akár csak *Nietzsche*, megtörten anyjához vánszorog. De ő még meg sem mondhatta neki, hogy vége mindennek. Afáziába esett. Kinos néma szenvedésében anyja kezét szorongatta. Ajkán a haldokló

¹ élet [sh.]

² kortyait, [sh.]

guny és szarkazmus szikrái villantak meg s ilyenkor egyhangúan dadogta az ártatlan francia szitokszót: „Nom de Dieu!”

S a nagy káromkodónak ez volt az utolsó szava.

IV

Baudelairet Dantehez hasonlították, a *Fleurs du mal*-t, pedig a *Divina comoedia*hoz.

Csakugyan *Baudelaire* könyvét joggal nevezhetnők el az ördögi színjátéknak!

Tekintsük meg ezt a nagyszerű műremeket. Útvesztőiben kalauzol maga a költő: *Charles Baudelaire*.

Szálljunk le a modern *Inferno* kénpocsolyáiba, bűzös örvényeibe és – hagyjunk fel minden reménnyel!

A pokolkapu felirata: Ennui. Az unalom. Minden bűn és átok szülőanyja.

Amerre tekintünk, mindenütt betegség, hörgés és halál van. Az ember kegyetlen, vérszomjas, gonosz, nevelhetetlen, olyan mint a lázongó tenger.

Az ember és a tengerből ez a fájdalmas panasz zokog ki:

A tengert, Ember, mindig kedveléd,
A tükröd az; s ha rajt' vihar kavar,
Habzajlatán vészkedved zúg feléd
Mert lelked is örvényes és fanyar.

Leszállsz sötét habos mélységibe;
És átfogod vadul, ölelkezőn,
Sokszor saját szivedtől futsz ide
S felejtesz a zugó, szilaj mezőn.

A lelketek titokzatos, sötét:
Ember, szived nem méri meg az ón.
Tenger, ki mérte meg kincsed körét?
Örök titok pecsétje áll azon!

S bár olvasatlan multak századok,
Most is csatáztok bőszen öröm között,
Mert lelketek vérszomju, lázadott,
[Ő]rült fivérek, szörnyű küzködők!
*L'homme et la mer.*¹*

Mindenütt a szerelem s az éhség áll a sarkunkban. A kis Ámor koponyákon ül s vérünkéből és velőnkéből buborékokat fú a légbe. A szépség is kegyetlen, az ideál is véresre marja szívünket, a művészet sem boldogít.

„Lángoló szívem, te verhetsz,
A Művészet hosszú, hosszú!”

„Nem kísér halotti pompa,
Ismeretlen sirba térek,
S halk, bucsuzó gyászzenémet,
Szívem, e gyászdob kopogja.”
Le guignon.

Az elmulás ürepszeme mindenütt ránk vigyorog. Ezer és ezer gond sorvaszt mindnyájunkat.

„Ha megigéz az élv csalitján,
Egy hókaru nix, vagy szatirlány,
Sziszeg a kigyó: „Kötelesség!”

„Ha vésel, véred kéjre gerjed,
Ha verset írsz, nyesed a kertet,
Kérdez: „Megéred-e az estét?”
L'avertisseur.

A bor, a gyönyörök elványolják idegeinket, minden a halálhoz visz közelebb, minden reája emlékeztet. Még az óra is.

¹ [a lap alján, * jel után:] Ez s a többi a cikkiro fordítása.

Háromezerhatszázszor int egy órán
 A Másodperc: *Emlékezz!* A Jelen
 Szól: „Mult vagyok – és eltűn esztelen –
 Élted gonosz varázssal tele szórám”.
L'horloge.

A jövő és távozó szörnyűségek rút összevisszaságában csak egy szentség van, a költő ihlete. Ez az a fény, mely a pokol zavaros kódén átdereng. Ez a sugár hull rá az árokparton heverő, bomladó, gennyes dögre (*La charogne*), melyet – hiába dőzsöl rajta az elmulás – a fantázia mindenhatósága ujratert, ez vezet ki végre az infernális sötétségből a szerelem megtisztító purgatóriumán át, a bizarr, gyémántos, szagos és selymes paradicsomba.

Itt minden különös, finom, élettől duzzadó. Mindent tapintunk és szagolunk. Érzékeink hallucinálnak s a fülünkkel látunk, az orrunkkal hallunk s a szemünkkel szagolunk. A kéjes, kék éjszakában puhán és ernyedten nyújtóznak el a fehér márványerkélyek. Az alvó tavakban óriási najádok ülnek. Lépcsők, arkádok, acél-rézlemezek, üvegoszlopok zűrzavara vakít, gyémántörvények borzonganak, kék vizek zöld és rózsaszín partok között porzanak. A „természetellenes természet”-et innen messze száműzi a költő. Megjelenik azután *Baudelaire*nek kedvenc és misztikus állata is a selymes, puha, aranyszemű macska is, majd méltóságos fekvésben, mint a szfinx¹ a sivatag közepén, majd pajkosan, enyelegve és misztikusan.

„Szép macska jőjj szivemre hizelegve –
 A körmeid huzd vissza hát!
 Hadd szédüljek bűvös pokol-szemedbe
 Amely merő érc és ahát.”²

„Ha borzolom rugékony macskahátad,
 Elönt a reszkető öröm
 S kéjtől remeg ittas kezem, nagy állat,
 Szikrákat ontó szőrödön.

¹ szfinx [sh.]

² ahát.” [sh.]

„A kedvesem’ látom. Tüzes szeme,
Mint a tied szép állatom,
Mély és hideg s villámlik, öl vele.

„S habtermetén most áthatón
Finom lég, kéjes illatár
Igéző vészfuvalma jár.”

Le chat.

Itt van a *Baudelaire*-i nyugodt nő, kin a meddők jeges hidegsége van. Párja annak a forró afrikai szépségnek, kinek lomha járása, fakó és fekete bőre, elefántcsont fehérségű kacagó fogai hús és évődő szerelemre ragadják a költőt.

Ez a nő az ő Beatricéje.

Szépsége, mint valami piros tűzrózsa ragyog a pokolfekete örvényeken.

V

Baudelaire romantikus volt. A romantikusokról *L'art romantique* címen könyvet irt, bámulta *Victor Hugot*, *Gustave Flaubert*-t, s bár *Manet*-t, *Whistlert*, *Jonkind* s a többi impresszionistát is megértette, holta napjáig csak a sötét és fényes ellentétekben tobzódó *Delacroix* maradt a kedvence, kit *Lebrun*, *David* mellett a legnagyobb francia festőnek tartott.

Baudelaire művészien egyesítette a romanticismust a dekadenciával.

A dekadencia nem dezorganizáció – mint Bourget hirdeti – nem rendszertelenség. A dekadens költő nem érthetetlen, homályos s legkevésbé sem homályoskodó. Szavaiban van tűz, érc és suly. A dekadencia lényege egy mély világnézleten alapszik s ezt nem annyira pessimizmusnak, mint inkább érettségnek, kielégettségnek, beteltségnek, jóllakottságnak, csömörnek szeretnők nevezni. Minden költő naivnak, hiszékenynek, optimistának látszik a dekadens mellett, ki mindent a kiábrándulás sötét szemüvegén át néz. A földi dolgokat egy rugó igazítja csak: a *monstre moderne*, az átkozott, szörnyű unalom. Az ember céltalanul bukdácsol

a bölcsője és koporsója között, lihegve hajszol minden gyönyört. Mást nem is tehet. A világ arra, hogy megváltoztassa nagyon is jó, jobbá nem tehetjük – ámde rosszabbá sem, mert gonoszságában és megátalkodottságában a legrosszabb. Mindenütt céltalanság ásitoz reánk. Minden egy.

Ebben a sivárságban azután rikitó világossággal mered elénk az élet két nagy problémája észrabló kegyetlenségével és förtelmes undokságában: a szerelem s a halál.

A dekadens a nagyot, a rettenettest, a szörnyűt keresi. A beteget még talán szereti, de a betegest megveti.

„A sápkóros poéta, bús Gavarni
Szivhatja a beteg kórházi gőzt,
Én nem lelem sápadt rózsái közt
A pirt, mi lelkem’ fel tudná kavarni”
L’ideal.¹

Ime Baudelaire a kifejezésben, a rajzban is az erőt keresi. Ismeretes *Verlaine*-nek az a verse, melyben a költőnek a szavakkal való játékot ajánlja. *Baudelaire* s a nagy dekadensek ezt a ráhibázást, ezt a költői hóbotot sohasem szerették, sőt *Baudelaire* a leg-határozottabban állást foglal ellene: „Il y a dans le mot, dans le verbe quelque chose de saint, qui nous défend d’en faire un jeu de hasard.”

Az ő művészetét mindig a józanság, okosság, oeconomia vezette. Az ihletről épugy vélekedett, mint a nagy *Flaubert*. Azt mondta, hogy a napi munka eredménye, semmi más.

Ez a hideg és bölcs megalkotottság még nagyszerű versein is megérzik, melyek különben tűzükkal elragadnak bennünket. A költő mindig a tárgyak felett áll s mint a *l’art pour l’art* hive sohasem vegyül el a harcba. Szüntelenül korának bűneit, örömeit és szenvedéseit rajzolja, s az ő emberei mégis – csodák csodája – sohasem izgatnak. Látunk egy dühös öklöt, egy haragos arcot eltorzulva ugyan, de perpetuáltan. A költő meglesi a kellő pillanatot s szoborrá mereviti a sujet-t. *Baudelaire*-nek ez az előkelő

¹ *L’ideal* [sh.]

hidegsége olyan, mint a jeges pezsgő, mely csak látszólag hűt, titokban tüzet lop az ereinkbe és lázrózsát füst az arcainkra.

Költeményei matematikusan és mérnökieen kivájt jégburkok, melyben a lélek, a tűz vörösen dübörögve, hideg távolságban ég.

VI

Baudelaire az örök szépet fejezte ki egy kor változó izlésének változó formájában, mint *Dante*, *Shakespeare*, *Molière*.

A *Divina Comoedia* ma is él, jóllehet ma *aquinói Szent Tamást* mi laikusok már nem igen olvassuk. *Shakespeare* és *Molière* darabjai sem avultak el.

A *Fleurs du mal* is örök életű könyv. Minden kor megérti majd, mi benne a szép és nagy.

A formák változhatnak, a lényeg megmarad.

Megjelenés

Lehotai, *Baudelaire*, Magyar Szemle, XVIII. évf. 32. sz. 1906. aug. 9., 498–500.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

canaille-nak: (fr.) gazembernek

Richepin: Jean Richepin (1849–1926) francia író, költő, drámaíró

Rollinat: Maurice Rollinat (1846–1903) francia költő

dekadens: vö. 2. szöveg

Brunetière: Ferdinand Brunetière (1849–1906) francia író, kritikus, irodalomtörténész. A francia klasszicismus ellenében elvetette a l'art pour l'art elvét és a naturalizmust. A párizsi École normale supérieure tanára, majd a Sorbonne professzora, a Francia Akadémia tagja. Hatása számottevő volt a fiatalabb nemzedék esztétikai és kritikai gondolkodására.

fajember (Übermensch): a 26. szövegben Kosztolányi a *tülember* kifejezést használta. 1907-ben, a *Zarathustra*-fordításról szóló cikkében újfent a következőképp nyilatkozik: „Ezen és ezren találgattuk már, hogy fordítsuk Goethe ez ihletes szavát (a nyelvészek »fajembert« és »színembert« ajánlanak), s végül mindnyájan visszatérünk a primitív, magyartalan, de kifejező túl-emberhez.” (Szk, 405–406.)

„Progres” és „Humanité”: (fr.) *progrès* és *humanité*, haladás és emberség

pour ahurir le bon bourgeois: (fr.) a jó burzsoázia meghökkentésére; Gustave Lan-son *A francia irodalom történetében* (1894) *Baudelaire*-ről *A romlás virágai* kötet kapcsán állapítja meg: „Il représente à merveille ce que j'ai déjà appelé le bas romantisme, prétentieusement brutal, macabre, immoral, artificiel, pour

ahurir le bon bourgeois.” („Tökéletesen képviseli azt, amit már alacsony romantikának neveztem, színlelt brutális, makrancos, erkölcsstelen, mesterkéltséggel, hogy összezavarja a jó burzsoát.” LANSON 1895, 1043.)

baseli bölcs: utalás Friedrich Nietzsche-re, akit 1870-ben a bázeli egyetem rendes professzorává nevezték ki

kadávereiben: hulláiban, tetemeiben

Villon-féle ború: François Villon (François de Montcorbier, 1431–1463) francia költő; Kosztolányi *Ballada a blois-i költő-versenyre*, illetve *A hajdan való idők szép asszonyairól* szóló balladát fordította le (IK I., 457–458)

György Oszkár: az egyetemet Budapesten és Párizsban végezte, Kosztolányihoz hasonlóan a Négyesy-szemináriumok hallgatója, de kezdetől Babitscsal volt közelebbi barátságban. Kosztolányi példaként hivatkozott rá Babitsnak a verseiről és műfordításairól küldött véleményében (lásd a függelék VI. szövegét; továbbá vö. 2. szöveg).

le coeur content: (fr.) boldog szív

Jól irta róla Catulle Mendès: „Il fut l'ivrogne d'un idealisme sous-humain et sur-humain”: Abraham Catulle Mendès (1841–1909) francia prózaíró, költő, dramaturg, kritikus. Kijelentése magyarul: „Egy ember alatti és egy ember feletti idealizmus részége volt.”

La Vie antérieur: helyesen *La Vie antérieure*, *A romlás virágai* egyik verse, Szabó Lőrinc fordításában: *Korábbi életem*

Les fleurs du mal-t, *a Mocsárvirágokat*: vö. 2. szöveg

Edgar Allan Poe-nak meséit: Baudelaire Poe művét lefordította franciára

Afáziába esett: az afázia agyi sérülés következtében előálló beszédzavar
könyvet ír Belgiumról: utalás Baudelaire *Szegény Belgium* című pamfletjére (1864)
„Nom de Dieu”: (fr.) Az istenfáját!

Divina comoediahoz: Dante *Isteni színjáték* című alkotása

Inferno: a Dante-mű *Pokol* című első része

hagyjunk fel minden reménnyel!: az *Isteni színjáték* III. énekének elejéről a Pokolba vezető kapu feliratának végét Kosztolányi többes szám első személyben parafrázálja

Az ember és a tengerből: Baudelaire *L'homme et la mer* című versének fordítását Kosztolányi később ugyanezzel a címmel, átdolgozva közli (MK2, 64–65)

Le guignon: Kosztolányi *Az átok* címmel fordította le később, s az idézett részletet tekintve átdolgozta (MK2, 64)

L'avertisseur: Kosztolányi *A figyelmeztető* címmel fordította le később, s az idézett részletet tekintve átdolgozta (MK2, 76)

elványolják: elnyűvik

L'horloge: később Tóth Árpád *Az óra* címmel fordította le

La charogne: Baudelaire emblemikus versének fordítását Kosztolányi később *A dög* címmel közli (MK2, 68–69; továbbá vö. 2. szöveg)

najádok: vízi nimfák a görög mitológiában

Le chat: az itt közölt fordítás korábbi változata *A macska* címmel megjelent már unokatestvére, Csáth Géza dekadenciáról szóló írásának részeként is (BREN-
NER 1904; újfent átdolgozva MK1, 129; továbbá vö. 18. szöveg)

Beatricéje: Kosztolányi Dante fiatalon elhunyt eszményképét, az *Isteni színjáték* alakját is megihlető Beatricét használja analógiaként

L'art romantique cimen könyvet írt: Baudelaire 1852-ben írt, *A romantikus mű-
vészet* című munkája

Manet-t: Édouard Manet (1832–1883) francia festő és grafikus, a realizmus és az
impresszionizmus határát jelentő korszak egyik legjelentősebb alakja

Whistlert: James Abbott McNeill Whistler (1834–1903) amerikai festő

Jonkind: Johan Barthold Jongkind (1819–1891) holland festő

Lebrun: Charles Le Brun (1619–1690) francia festő

David: Jacques-Louis David (1748–1825) francia klasszicista festő

Delacroix: Eugène Delacroix (Charenton-Saint-Maurice, 1798–1863) francia festő,
a romantikus festészet egyik legjelentősebb alakja

L'ideal: Az *eszmény* címmel fordította Kosztolányi: MK2, 67

az a verse, melyben a költőnek a szavakkal való játékot ajánlja: Kosztolányi való-
színűleg a *Költészettan* című Verlaine-versre utal (MK2, 116–117)

„Il y a dans le mot, dans le verbe quelque chose de saint, qui nous défend d'en faire
un jeu de hasard.”: Baudelaire kijelentése, vagyis: „Van valami szent a szóban,
az igében, amely megtiltja, hogy szerencsejátékká tegyük.”

l'art pour l'art: vö. 2. szöveg

perpetuáltan: örökkévalóan

aquinói Szent Tamást: (1225–1274) a skolasztikus teológia legnagyobb alakja

Fehérek és feketék.

A fehér szín arisztokratikus. A fehér mellény, fehér keztyű, fehér nyakkendő előkelő és elegáns. Nemkülönben a fehér bőr is. A fehér bőrű ember nyugodt fölénnyel és hideg göggel néz le a feketére, a földszinű született demokratára.

A fekete faj pedig évszázadok óta a lélek finom megsejtésével az utódoktól beléje firól-fira oltott ádáz gyűlölettel fut a sápadt, kegyetlen európaiktól. Minden gonosz okozója ez a horgas eszü, elfinomodott idegü, csenevész ember, ki titkos istenekkel szövetezik, ördögi fegyvereket talál fel,¹ feldulja az őserdő csendes templomait, mikor ők alszanak, tüzes záport borít a fejükre s végül rabul hurcolja el és szolgává teszi. A néger anya ezzel a rettegett halálszinű szörnnyel ijeszti a gyermekét.

Mi sem nézhetünk bizonyos megmagyarázhatatlan és velünk született ellenszenv nélkül a forró dél fekete gyermekeire. Bármennyire kiöltözve, megmosdva és beszagositva is lépnek elénk, bármily korrekt angolsággal is szólítanak meg bennünket, vonakodva fogunk velök kezét s mindig csak gyerekkori mesekönyveink alakjait, a cirkuszi mutatványok négerjeit látjuk bennök. Egy egész világ különít el bennünket egymástól. Vajjon ki foglalkozik velök, ki tanulmányozza kulturájukat, ki ismeri az ő életüket, vágyaikat és bánatukat? Az irodalomban is csak a legujabb időben olvastunk róluk egyetmást *Longfellow*, *Leconte de Lisle* és *Rudyard Kipling* írásaiban, kik, mint irodalmi Columbusok, az érzésnek és gondolatnak egy egész új világát fedezték fel számunkra.

Ő általuk tudtuk meg, hogy ebben a primitív, nyugodtan emésztő, báránytermészetű nációban mennyi bonhomia és humor lakozik.

¹ fel. [sh.]

Csak egy tekintetben kérlelhetetlen mindenkor, csak egytől fél még ma is: az európai embertől. A fehér veszedelemtől.

Néha, csak nagyon ritkán, a szerelem vezeti őket a fehér emberhez és ekkor a poéták regéket írnak a mindenható szerelem csodáiról.

Ma pedig az éhség, a világ másik hatalmassága hozta össze a fehér és fekete proletárokat, kik most a Fokföldön hű fegyvertársak gyanánt, együtt küzdenek a kizsákmányoló angol uralom ellen.

Ez a hirtelen kibékülés és érdekesen gyors szövetkezés világosan mutat arra, hogy ma már Afrikában is minden harc komoly társadalmi és gazdasági szükséglet folytán keletkezik s nem közép-kori léha sallangok, a bőr s a zászló színe miatt. Ma a lehető legprózaibb és legbölcsebb célokért küzdünk. A múlt küzdelmeiben volt romantika, szín és hangulat a máéban nincs. A kombináció kisebbedik, az osztályok differenciálódnak. A jövőben alig hallunk majd fehér, sárga és fekete – tegyük hozzá ezt is: sárga-fekete – veszedelemről. Az emberiség két kasztra szakad: a jóllakottak és éhezők szövetkezetére. A színekkel való játék végleg megszűnik.

S ez nagy diadala lesz az egész művelt világnak!

A fosztogató, lövöldöző fehérek és feketék említett frigyesülése szintén felér legalább is egy pezsgős és pohárköszöntős békeünneppel. A szinkontrasztot a festőknek hagyjuk, az életben a kérlelhetetlen igazság győzedelmeskedik. Az üres gyomru észreveszi az éhest, az ember az embert.

A hazugságok tobzódhatnak.

A fehér és fekete kéz mohón egyesül s lázasan, boldogan rázza egymást...

Megjelenés

Lehotai, *Fehérek és feketék*, Budapesti Napló, XI. évf. 219. sz. 1906. aug. 10., 5. Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Longfellow: Henry Wadsworth Longfellow (1807–1882) amerikai költő. Születésének századik évfordulója alkalmából, 1907-ben Kosztolányi meglehetősen vegyes véleményt fogalmazott meg róla (Szk, 86–87). Néhány versét lefordította (MK1, 13–19).

Rudyard Kipling: Joseph Rudyard Kipling (1865–1936) angol író. Kosztolányi egyik versét lefordítja *Ha...* címmel (IK I., 272–273).

bonhomia: (fr.) *bonhomie*, nyájasság, kedélyesség

Fokföldön: (Cape Colony) volt brit gyarmat Afrika déli részén. A britek két háborút is vívtak a holland (búr) telepesekkel (1880–1881 és 1899–1902). Érdemes megemlíteni, hogy Kosztolányi 1901. január 11-ei naplóbejegyzésében beszámol arról, hogy egy családi összejövetelen az angol–búr háborúról beszélgettek. A diák – valószínűleg a hallottak alapján – a búrokkal érzett együtt, és a magyar szabadságharcra vont analógiát, sőt néhány soros verset is írt, melyben elképzei, hogy csatlakozik a búrokhoz hazájuk védelmében (KDLN, 791; továbbá vö. 131. szöveg).

A gyilkos öröm.

Egy Andersen-mese, amely megtörtént!

A leány, a tizennyolcéves, boldogságtól remegő fehérség a tükör előtt készül a lakodalomra. A várt nap elérkezett. Ma, életében először, megy az esküvői menetben, mint nyoszolyó-lány az orgonazugásos, komoly templomnak szőnyeges kövein. A leány halovány és fehér. Gyenge, jégszinű torkát az öröm fojtogatja. A lélekzete akadozik, ideges kezeiből kiejti a fésűt, egy zürzavaros, ismeretlen világ édes dalait hallja a fülében. Hetekig készült erre a napra s most, hogy itt van, lázas, szédületes szorongással mer csak reátekinteni. Hófehér ruháinál csak az arca fehérebb. Az egész ház sűrög-forog, mindenki az órára néz, mindenki várakozik. A serény mutatók gyorsan haladnak előre. A vágatató kocsik robognak a kövezeten. A reszkető gyerek szomorúan dalol és táncol, de már lassan-lassan félni is kezd a gyönyörű és iszonyu boldogság vészes közelségétől. S akkor, mikor az óra üt és a lassu menet megindul, ő egy boldog halálos kacajjal hal meg a gyilkos öröm ölelésétől...

Szóról-szóra ez az eset esett meg a minap Baján.

Egy fiatal leány meghalt, mert bohó tizennyolc éves szíve nem tudta elviselni azt a szörnyű nagy örömet, hogy koszoru-leány lesz.

Az orvosok meg tudják magyarázni az ilyenfajta eseteket. A forró vér egy pillanatnyi felindulás önkívületében vad rohamba tolul az agyra s agyszélhűdést okoz. S az ily halál eléggé gyakori. Nem csak a bánattól. Az örömnél is vannak halottjai. Az öröm is méreg. Csak egy csöpp édes belőle, sok már halálos.

Ámde ennek a fiatal lánynak tragédiáját az orvostudomány maga mégsem értetheti meg teljesen: ismernünk kell a gyermeklélek sejtelmes ábrándosságát s enmagunkat, a magunk gyermekkorát is. A gyermek előtt minden új és misztikus. Gondoljunk csak arra a korra, mikor egész világunkat egy udvar tette. Hogy ismertük

minden tégláját, a kert minden fáját, az árnyas és mély utakat, a kapualját kopott deszkáival, színes üvegeivel, aztán a mohlepített hordókat, a hűvös lehelletű pincéket s mint hittük akkor azt, hogy ez az egész világ, mert reánk nézve csakugyan az volt! Később azután jöttek a megismerés gyönyör-terhes percei. Félve fedeztük fel a mellékutcákat s pár év múlva már magunk jártunk a főutak zürzavarában is. Valami bűbajos, tündéri szerelem vonzott az ismeretlen felé. Az egész élet egy szűz ugar, egy irtatlan terra incognita volt, melynek minden talpalattnyiját az ocsudó szív rebengő örömeivel hódítottuk meg – és veszítettük el – számunkra.¹

Ez az egyszerű, gyenge leányka is a megismerés borzalmas kéjétől halt meg. Az életről csak távoli sejtelme volt. A szürke és kopott unalom még nem vert szívében fészket. Azt hitte, hogy minden arany, ami fénylik. A házasságot nem egy sikerült, vagy sikerületlen facér szerződésnek tekintette, hanem valami nagyon is csodálatosnak és szentnek s a komoly és izgató ünnepséget olyan vésszenen gyönyörűnek, hogy megrepedt belé az ő szegény, bolondos gyermekszíve.

Szép és boldog halála volt neki. Ami másokat életre szít, az őt elsápasztotta és megfagylalta a vérét. Kevesünknek jut ilyen vég. Mi, az élet bus sujtottjai a bánattól roggyanunk meg, a szenvedéstől lesz lötyögős izületünk, a törődéstől ráncosodik meg bőrünk és porhanyul el csontunk. Ez a boldog leányzó egy pillanat alatt átérezte a boldogság végtelenségét, amint megcsókolta a halálos, a gyilkos, a fiatalleány-rabló öröm. S ő is temette el. A koporsó az ő mosolyától lett² rózsaszínű, a szemfödője a könnyétől lett ezüstös és kihült fejecskejénél az aranylángu gyertyácskákat ő gyűjtötte meg, minthogy érette halt meg, mert nem birta elviselni azt, hogy már megérkezett a kocsi, mely szédületes gyorsasággal repítette volna az esküvői menet, a sejtelmesség, az ismeretlenség gyönyörtől fájó világa felé...

¹ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

² lott [sh.]

Megjelenés

Lehotai, *A gyilkos öröm*, Budapesti Napló, XI. évf. 221. sz. 1906. aug. 12., 6. Rovat: Hírek.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Vampa névaláírással, *A dán koszorúslány* címmel közölte az *Élet* 1909. november 28-ai számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Egy Andersen-mese, amely megtörtént: Hans Christian Andersen (1805–1875) dán költő, meseíró. *A kis gyufaárus lány* című Andersen-mese sejlik föl Kosztolányi utalása mögött, amit a szöveg *Élet*-beli újraközlésének címe is megerősít. *terra incognita*: (lat.) ismeretlen terület

Az orvosnövendék.

Vissza-visszatérnek ezek a sovány, szomoru medikusok. Az álmainkból, nyütt naturalista regények rongyaiból s magából az életből. Találkozunk velük ma is hol a korzón, hol a főváros zürzavarában, hol pedig a törvényszék előtt, ahol már az államügyész emel vádat ellenük, míg ők a nagyközönség előtt pirulnak lelketlenségükért, hogy nem váltották be fogadott szavukat. A moralisták viszont a másik oldalon fülükbe trombitálják elszörnyűködő tirádájukat és romantikus hajlandóságuknál fogva módfelett megbotráncognak az erkölcsnélküliség tején felnevelkedett fiatal generáció mély romlottságán. A társadalom is szó nélkül elítéli a kitarzott medikust. Csak a védőügyvéd védi őket hivatalból, meg az írók hivatásból. A többiek, a társadalom, a közvélemény szóltanul pálcát törnek felettük.

Csakugyan nagy cinizmus és elfásult sivárság kell ahhoz, hogy egyszeriben hátat fordítsunk annak a lányos háznak, melynek vendégszeretetét évekig élveztük. Jól esik együtt sütkéreznünk a többiekkel a kályha mellett a szobák téli napjánál, a mosolygó lámpánál és édes hallgatnunk a ködben a rideg bérházak zengő lelkét, a halkán zokogó zongorát. A budapesti esték különben is zordak és ködösek ugy november táján. A csunya, nagyon barátságtalan arcu hullák fanyar társaságából pedig rossz hazamenni a fekete, fütetlen hónapos-szobába. S szegény medikusnak nem igen fülük a foga a spirituszlángos sült-burgonya-vacsorához, különösen, ha holtra fásasztották az anatómia mű-szavai és a kórbonctan s majdnem megvakította a górcsővezés. Csoda-e, ha ez a bénult akaratu szegény ember végigbolyong a körutakon s ott ül le vacsorára, ahova először hívják? S csoda-e az, hogy, mikor már kezében szorongatja a diplomát, megfélekedzik a szaváról, mindentről és a legkisebb lelkiismeretfurdalás nélkül áll tovább? Azok vessenek magukra, akik visszaélve nyomorával egy oly suta

spekulációba bocsátkoznak, melyre pénztelensége és reájukutaltsága révén csak alkalmuk volt, de joguk semmiesetre sem, legkevésbé¹ pedig arra, hogy később, a rendszerint bekövetkező váláskor szemrehányásokkal és vádakkal rohanják meg, vagy éppen, mint mostanában történt, a törvény útján keressék a maguk igazát.

A tény az, hogy a családnak épp annyira szüksége van a medikusra, mint neki a vacsorákra, a meleg szobákra és meleg keblekre. Itt Budapesten különben is fejlődőben van a fővárosi mamáknak az a pikánsul érdekes speciese, mely a pár év alatt diplomás emberről vedlő sihedereket különösen és nem minden érdek nélkül kedveli úgy, hogy valóban vitás marad, hogy a vacsorára hívóban, vagy a meghívottban van-e több körmönfontosság és hideg számítás. Akárhogy is van, a medikus lassan a család barátjává válik. Karácsonykor az aranydiókat és almákat segíti felaggatni a fára, a buksi fiuknak a számtani feladatokat megoldja s olykor a természettanból is kihallgatja őket. A család öregebb tagjainak a modern természettudományok vívmányait agyonnépszerűsítve, enyhe és kiméletes adagolásban adja be. Mulattatója, bohóca, tudósa, tanácsadója, udvarlója a családnak. Szürke életébe egy más világ szenzációját és szivárványát varázsolja. Nem izléstelenség, méltánytalanság és becstelenség-e részéről, ha ezt a szegény embert az öt hosszú, hosszú év letelte után figyelmezteti még szavára, vagy éppen – annyi cím van reá! – a törvényszék elé idézteti? Ki lát be a vesékebe? Ki kételkedhetik szándékainak becsületes voltában? S ki vádolhat valakit azon a címen, hogy a szerelme, ez a pillanatnyi felgerjedés, lelohadt?

Ez csakugyan nem tartozik a törvényszék elé. Ez teljesen magánügy. De meg semmi erkölcsi szempontból sem nézhetjük. Az ilyen regényes medikus-históriákat hidegen és okosan kell tekintenünk és elbírálnunk, mert többnyire hideg és okos spekulációk. Sokszor szerencsésen beütnek s a doctor medicinae és a leány hamarosan egy pár lesz. Máskor meg vagy a fiu, vagy a leány rovására dől el a számítás. Ilyenkor azután rendesen a vesztes fél moralizál és sértetet. A hidegfejű, józan emberek kötelessége, hogy a vádakat mindig kételkedve fogadják s ne ítélkezzenek, mint az erre kényszerített

¹ legkevésbé [sh.]

törvényszék, ahol pedig a bíró mégis elítéli a vádlottat – mint most – az izlés nevében kell tiltakoznunk a szegény diák érzelmeinek prózai kihasználása és meghurcolása ellen s ugyancsak az izlés, a tapintat és a bölcsesség nevében fel is kell mentenünk őt.

Megjelenés

Lehotai, *Az orvosnövendék*, Budapesti Napló, XI. évf. 224. sz. 1906. aug. 15., 6. Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

naturalista regények rongyaiból: vö. 19. szöveg

speciese: faja

doctor medicinae: (lat.) orvos doktor

Tíz fillér miatt.

Tíz fillér miatt követett el most öngyilkossági kísérletet egy tíz éves leányka. A leányka meglátta az erszényt szülőinek párnája alatt. Az alkalom végzetes volt. A tízfilléres csábitóan suttogott hozzá, hideg ezüst-fénye lágyan cirógatta körül. A leány nem tudott ellenállni. Lopott. Mikor megtudták, nem sokat teketóriáztott, hanem egyszerűen felakasztotta magát az ajtókilincsre, hogy meghaljon. Tíz fillér miatt...

Ez az esetke a maga igénytelenségében és megszokottságában pompásan jellemzi az öngyilkosoknak átlagos lelkiállapotát. Az öngyilkosok rendszerint maguk sem tudják, mért halnak meg s az, amiért elvetik életüket, többnyire oly komikus csekélység, hogy láttára elhülünk s ha nevetni lehetne a halál hideg közelségében, igazán elkacagnánk magunkat. Minden öngyilkosságban van valami bizarr, érthetetlen ellenmondás, amennyiben az öngyilkosok az életet éppen az élet miatt vetik el. Ez az igazság egyes esetekben, mint a mostaniban is, a kontraszt kiáltó elevenségével látszik meg.

Mi keserithet el bennünket az életben annyira, hogy elvessük magunktól az életet?

A kérdésben már magában benne van az öngyilkosok gondolkozásának fejreállitottsága és abnormitása. A gondolkozó előtt rögtön világos, hogy nem a tett indokának jelentőségéről vagy jelentéktelenségéről van szó, hanem arról, hogy minden öngyilkosság csak épp oly kevéssé van megindokolva, mint ennek a tízfillérért meghalni akaró kisleánynak halni vágyása. Mindenkinek meg van a maga tízfillérése, melyért meghal. Abban a végzetes pillanatban, mikor halántékának szögzi a pisztoly csövét, természetesen minden borzasztónak, misztikusnak látszik s amin mi csodálkozunk, vagy mosolygunk: az őt megrémíti, kétségbeesésbe hajtja, ugy, hogy inkább a halálba menekül.

A kleptomániás elemi iskolásleányzó is csak tiz fillért lopott el szüleitől. Ha kiállt volna az utcára, az első kabátos embertől megkaphatta volna. Az ő agyvelejében azonban borzasztó forradalmat idézett fel ez a pénzdarab. Egy kibogozhatatlan zürzavarnak lett központja. Az árnyékok folyton nőttek, dagadtak, hullámmá csapódtak, míg végre elborították lelkét. S mindig világosabban látta, hogy nincs menekülés semerre sem. Fázott, láz borzogatta, megjelentek előtte a halvány, apokaliptikus halál-lovak. Belátta, hogy neki halni kell egy olyan valamiért, aminek az ő lopása csak kezdete volt, de semmiképen sem indoka. Az öngyilkosok maguk sem tudják és akarják megnevezni tettük indokát. A tizéves leánya is tagadta később, hogy a tizfilléres miatt lett öngyilkos. A többieknek világos lehet, magyarázhatják kényük-kedvük szerint, az igazi, a rettenetes okot csak az ő fantáziától égő fejecskéje látja.

Az átlag-öngyilkosságok mind ily semmiségek miatt történnek. Megoldhatatlanságánál és végzetességénél fogva csak nagyon kevés magasodik komolylyá és tragikussá a szemlélő szemében is. A varróleány, ki amiatt ugrik kutba, mert nem engedték el a bálba, vagy a megbukott diák öngyilkossága: inkább bosszantó és komikus, mint megható. Egyetlen egy öngyilkosság érthető és igazán mély: a nagy íróké s a filozofusoké, kik az élet ostoba céltalansága miatt való halálos csömörükben és undorukban hálnak meg. Ilyen Maupassant és Max Stirner öngyilkossága.

A többiek tizfillérért, vagy valamivel többért lövik meg magukat.¹ Lelkük elborul s a sötét percben a kacagó, gyönyörű, aranyos életet még tiz fillérnél is kevesebbre becsülik. S ekkor levonják a végső következtetést. És meghalnak egy ostoba csókért, egy oktalan félelemért, egy meg nem kapott ölelésért, amely sokszor még tiz fillért sem ér meg.

Megjelenés

D., *Tiz fillér miatt*, Budapesti Napló, XI. évf. 227. sz. 1906. aug. 18., 5–6. Rovat: Hírek.

¹ maguket. [sh.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Egyetlen egy öngyilkosság...: a cikknek ebben a részében egyezések mutatkoznak

Kosztolányi korábbi írásának vonatkozó bekezdésével, lásd az 56. szöveget

Maupassant: a francia író életét végigkísérte a tébolytól való szorongás, negyvenkét évesen torkát elvágva kísérelt meg öngyilkosságot. Ezt követően egy párizsi elmegyógyintézetbe került, ahol egy év múlva elhunyt.

Max Stirner: vö. 56. és 126. szöveg

Komjáthy Jenő

I

A demokratikus hajlandóságu magyar faj, melynek reprezentatív man-jei is egytől-egyig demokraták voltak, a XIX. század második felében egy senkihez sem hasonló, sajátosan eredeti költő-génuszt szült meg, ki ellentétben évszázadoknak faji hagyományával s a magyarságnak a realizmushoz való görcsös ragaszkodásával, az egyéniségnek apostola lett s a metafizika légies világához hajolt. Tagadhatatlan, hogy a magyar faj demokratikus természetű. A fejlődés-folyamat különböző lépcsőin megjelenő *Temesvári*, *Heltai* és *Apácai* már annak idején védelmébe veszi a sanyargatott népet, a szegényeket, az elmaradottakat s nekik juttatják a győzelmet, melyet kivívni nem képesek. A középkorban, mikor még egész Európában¹ az őstermészet törvényein nyugvó hűbériség uralkodott, a mi költőink már felvetik az ember egyenlőségének eszméjét. Ez az irányzat folytatódik egészen *Petőfi*ig, kiben a demokratizmus valósággal glorifikálódik. Ő is az elnyomottak költője, a népet ő is mindenek fölé helyezi, az arisztokráciát, az erőseket, a fölülvőket pedig nem szereti. Vele azonban bezáródik egy nagy korszak. Felvetődik az egyéniség problémája. S ugyanaz a nemzet, melynek ágyékából egykor a lángeszű demokrata származott, életet adott az érzések és gondolatok nagy arisztokráciájának is, *Komjáthy* Jenőnek.

Petőfi Sándor és *Komjáthy* Jenő! Ne válasszuk szét ezt a két nevet, sőt talán inkább foglaljuk egybe és pedig nemcsak az ellentétek megvilágító volta miatt, hanem faji vérrokonságuknak, magyaros tüzüknék és mély őszinteségüknek kapcsán is, mert

¹ Európában [sh.]

Komjáthy Petőfinek nemcsak ellenképe, de nagyon sok pontban rokona és kiegészítője is.

Petőfi költészetében minden látható és kézzelfogható, *Komjáthy*éban semmi sem. Ott minden hus és vér, minden valóság, itt csak szellemeket látunk és mindenütt elvontságokkal találkozunk. *Petőfi* látott. *Komjáthy* gondolkozott.

Petőfi lába alatt mindig ott volt a valóság érdes talaja, bármily magasra is kalandozott el merész ihletének sasszárnyain. Ő ezt a színes, változó világot nézte örülve, busulva, gyönyörködve és elkeseredve, olyanformán, mint a néző a színházi előadást. Látta a nyári hőben eltikkadt mezőt, a delelő gulyát, a bojtárt, az ölében ülő leányt, hallotta az üres erdőben csörgő piros lombot, a sápadt ősz utolsó sóhajait. A virág számára semmi egyéb nem volt, mint egy színes és illatos növény. *Komjáthy*nál a virág is gondolat, az ősz is a melankóliának s az elmulásnak komor kifejezése. Szertelen lelke sohasem elégszik meg a külsőségekkel, szüntelenül mélységekben jár. Ha egy sziklát lát, mindjárt keresi benne az aranyérc erét. A kolorit – mintha színvak lett volna – nem vesztegeti meg soha, inkább vonzódik a sejtelmes alkonyhoz, mikor a parázsló színek elhamvadnak s a körvonalak határozottan bontakoznak ki a kápráztató napfény zürzavarából. E hustalan, testtelen poézisben természetesen minden át van lelkesítve, maga a szerelem is, a szabadságszeretet is, sőt a hazafiság is.

Komjáthy szemében például a kedves csak az örökszépnek, a nőinek, az ideálnak megtestesülése. Ha előtte áll, nem a vér vágya ragadja el, hanem eszébe jut a szerelem,¹ a világokat fentartó csodás hatalom, a szépségtipró enyészet s fantáziája az érzelem és gondolat valami különös lázongásában száguldozik ki az eszmék honába. Mennyiben másképen szeretett *Goethe* és *Petőfi*. Ők nemcsak ilyenkor éltek a percnak, hanem képzeletük még távollevő kedvesüknek is testet adott s még az elképzeltet is ölelték és csókolták.

Nagyon természetes, hogy az individualista *Komjáthy* szabadságvágya csak a féktelen egyéni szabadságra szorítkozik. Ő még a hazát is másként szereti, mint *Petőfi*. *Komjáthy* a népben nem látja az elnyomott, jogtalanul sanyargatott tömeget, csak a hozzá

¹ jut a a szerelem [sh.]

nem méltó, őt megérteni nem tudó profanum vulgust s ennél fogva a magyarságot is egészen más szemmel nézi. *Petőfi* a magyarokban a hősök nemzetét, a *Zrinyi*, *Dobó és Szondy* ükunokáit dicsőítette. *Komjáthy* az erőt, a szellemet, a modernséget becsüli meg, „Kossuthnak s Petőfinek nemzeté”-ben.

Van azonban *Komjáthyban*¹ valami viharos, erővel teljes rajongás, valami szent és céltalan tulság, valami tobzódó szertelenség, valami nagyon magyar korlátlan lelkesedés és hevület. Sokszor valóban úgy tetszik, mintha holt és elvont gondolatformáiban is menydörögni hallanók *Petőfinek* égig lobogó, örök tűzét...

Komjáthy Jenő modern és magyar költő.

II

Már az első benyomásra sajátságosnak, egyedülállónak találjuk *Komjáthy* költészetét.

Ugy érezzük magunkat, mintha egy kristálypalotában, vagy egy üvegtoronyban lennénk, hol minden könnyű, átlátszó, hidegen éterikus, formai. Az anyag testtelenségének és a gondolatok merész formába törésének láttára az ámulattól és megdöbbenéstől szinte eláll a lélekzetünk, mintha egy szédítő hegyorom ritkuló levegőjét szivnánk a tüdőnkbe. Itt minden matematikailag tiszta és mégis olyan mélyen sejtelmes. Az ihlet csak érdeknélküli és sokszor tárgyaltan rajongás, eszményi ide-oda lengés, egy nemes szív tülhabzása. A jeges világosságot a távoli szűz víz csilláma s a jég hideg villáma adja. A gondolatok lassan alakulnak, mint a szabályosan formálódó, borzongó jégkristályok. Az érzelem: a csillogó párák összeverődése, ködképek arabeszkje, vagy a füstgöngyölegeknek világos árnyéka a napfényes mezőn. Egy kifürkészhetetlen tulvilági, nem mehanikus gép lelkét érezzük itt, hol a gőzcsapok, a csavarok, a kerekek munkája összévág s a vaslapcsok mindig biztosan csapódnak a sarkokra. A légben csak szélzugást és fénysurranást lehet hallani. Semmi illat, semmi szín. Mindenütt rend, ihletett bizonyosság, a tollrajz világossága és egy légvár eszményi nemessége lehel reánk. Láthatatlan zenekarok olykor a lélek harmoniájáról,

¹ Komjáthyhan [sh.]

hideg öndicsőítésről és forró jóságról zengenek csodálatos, alig hallható szellem-zenét. S mi e metafizikai álom-létben, a fény, az élet s a vészkezdő dagadó tulságában, az asztrál-testek és exotikus fényszobrok csarnokában kétkedve, remegve keressük az embert és mindenütt csak csillámló fényvihart, dallá tömörült bánatot, életkedvvé lett ihletet találunk. S keressük a szerelmet is és egy kövévált csodarózsa mered ránk...

III

Komjáthy Jenőnek élete egyhangu, eseménytelen, tett nélküli volt. A mély lelki életet élőknek pályafutása rendesen olyan, mint a pszichológiai dráma, melynek csak belső cselekménye van, külső nincs. Az ő életének korszakait is egy-egy könyv,¹ egy-egy vers jelöli.

Azok, akik *Komjáthy* Jenőt látták, sovány, magas, szőke férfinak rajzolják, úgy, ahogy alakját spiritualisztikus² költeményeiből minden arckép nélkül is rekonstruálhatjuk.

Arcának főékeessége volt két mozgékony, mintegy mindig szétpattanni készülő, csodásan nagy kék szeme, melyet ő maga is a kék égbolthoz hasonlít. Azt mondják, szüntelenül valami önkívületes láz, valami túlvilági rajongás égett benne.

Komjáthy Jenő germán külseje ellenére mind atyai, mind anyai ágról tekintélyes, régi nemesi családból származott. Atyja szolgabíró volt Nógrádban, az abszolutizmus korában pedig ügyvédi gyakorlatot folytatott. A költő is, bár erősen hajlott a metafizikára, s nagy műveltségét jórészt idegen irodalmakból merítette, tüzes, fáját-szerető magyar maradt holta napjáig. Vadmagyar, a hogy a szenici tótok nevezték.

Életének első nagyobb szenzációja a *Reviczky*vel való barátság volt.

Teljesen véletlenül kerültek össze; találkozásuk azonban mindkettőre végzetes volt. Az új magyar irodalom ez két³ nagy költőjének barátságából irodalmi frigy származott. Együtt fejlődtek, együtt tanultak s teljesen egyetértettek a költészet lényegére

¹ [sh.: nincs vessző]

² spritualisztikus [sh.]

³ ez a két [sh.]

vonatkozólag. Filozofiai műveltségre tettek szert s megvetve a divatos lírikusok bamba hangicsálását, új hurokon új érzelmeket és komoly gondolatokat szólaltattak meg.

A költőiség, az ifjuság és a cifra nyomorúság boldog idejét éltek, szóról szóra úgy, ahogy *Reviczky* egy regényében leírta. A pezsgős dáridók, a munkaláz és nyomorúság egymást követték. *Komjáthy* örökségét rövid idő alatt eltékozolta.

Különösen *Schopenhauert* olvasták s ez természetesen mindkettőjük lelki fejlődésére döntő jelentőségű volt. Mindketten lelkes ódát irtak a sötét frankfurti bölcshöz s vérükbe, agyvelejükbe annyira beszívódott az ő fekete filozófiája, hogy költészetükben egész eszmekörök, sokszor egész sorok, sőt a rímek is teljesen ugyanazok. Különösen *Schopenhauer*-nek praktikus filozófiája hatott rájuk a lelki újdonság elemi erejével. Egyformán megvoltak győződve a világ s az ember rosszaságáról, (Csak jót ne várj!) egyformán látták, hogy ebben a kábitó Szanzarában csak egy méltó célunk lehet: a feledés, a halál; a Nirvána (Feledni) s addig, míg odáig eljutunk csak egy vigasztal meg: a művészet. Ezzel függ össze, hogy bennök olyannyira túlteng a művészi önérzet, hogy *Komjáthy* sokszor valósággal dicsőíti önmagát. Mindketten büszkén hirdették a szerénység tettetett álnokságát s a nemes ember nyíltságával vágták szemébe a világnak a maguk értékét. Az irodalmi becsvágy kérdése is nagy tért foglalt el mindkettőjük költészetében. (Nem lesz belőlem semmi sem.)

E két nagy ember útja azután idővel elvált,¹ *Reviczky* meghalt fiatalon, *Komjáthy* előtt meg új gondolatok és érzelmek távlata nyílt meg s reá borult a homály.

Miután amerikai útja meghiusult, végleg eltemette a vidékiesség átka, mely ellen halála napjáig céltalanul küzdött. (Búcsú Abderától.) Balassagyarmaton a polgáriskolánál tanári állást vállalt, azután nemsokára Szenicre Nyitra megyébe helyezték át, hol a lakosság teljesen tót s ahonnan a legközelebbi vasuti állomás háromórai kocsitra volt. Ebben a szörnyű magányosságban csak művelt lelkü, kongeniális felesége áll mellette, kihez verseinek legsebbeit, az *Eloa* ciklust írta.

¹ [sh.: nincs vessző]

Olvasmánya egyébként: *Kant, Spinoza, Hartmann, Spencer* és főleg *Schopenhauer*.

Távol az irodalom *vanity fair*-jétől, teljesen magának ír. Csak *Madách* Aladár, a *Palágyi* testvérek, meg a fiatal generáció néhány jelese tud róla valamit. Versei, nyelvészeti dolgozatai elszórtan jelennek meg a *Magyar Szemlében*, a *Fővárosi Lapokban*, a *Magyar Nyelvőrben*, s az ifju nemzedék organumában, a *Jelenkorban*, de feltűnést nem keltettek.

Olykor-olykor lerándul Budapestre, az írói világ központjába.

A csodás hangu, idealismustól túlradó, ódaszerű dalok pedig egyre szaporodnak. Holt magányában csak felesége figyel reá, de ő megérti őt, erőt ad neki. S együtt hevül vele az ihlet tüzén.

Halála teljesen váratlanul jött.

1894 végén idegbaja miatt Budára ment s a Vörös Kereszt kórházban négy napra rá, teljesen egyedül, meghalt. Halálának okát még a boncoló kés sem derithette fel. Ez a nagy lángoló idealista misztikusan és csodásan tűnt el, mintha a földöntúli titkok boldog tudásától, a poezis gyönyörétől tört volna szét gyöngye földi alkata.

Versei halálának évében jelentek meg. A kötet címe: *Homályból*.

IV

Komjáthy Jenő, a XX. század költője, egy egész századdal előzte meg korát.

Az egyéniség jogainak szószólója, mint *Emerson, Ibsen* és *Nietzsche*.

Költészetében,¹ lelki fejlődésében azokon a nyomokon haladott, melyeken a legnagyobbak. A filozofia nála nem henye szórakozás és léha fitogtatás tárgya volt, hanem énjének képzője, költészetének Musagetese. *Reviczky*, aki csupán a bölcselőnek jószolt jövőt, csalódott, mert csak gondolkozása volt a filosofusé, a vérmérséklete költői tulcsapongó és rajongó volt. Hatalmas idealismusának szükségszerűen épen a költészetben kellett szétrobbannia, a bölcselkedés rideg kereteiben ily sok tűz, ily robbanó lelkesedés el sem férhetett volna.

¹ Költészetében [sh.]

Életének főbecsvágya volt az, hogy gondolatait rendszerbe tömörítse, a maga önálló szisztémájába. Ez sohasem teljesült be. Halála napjáig eklektikus szellem maradt, s könyvei közül egyformán szerette a *Bibliát*, az *Also sprach Zarathustra-t* s a *Bagavathgitát*. Költeményeiben is egyformán hangot talál a keresztény, a modern-pogány és a hindu bölcsészet.

De *Komjáthy* mégis sokkal messzebb ment el, mint *Reviczky*, ki *Schopenhauer* praktikus filozófiáján alig jutott tul. *Komjáthy* izig-vérig értette őt s nemcsak etikájának adott költői kifejezést, de metafizikáját is megszólaltatta a poézis nyelvén. A *Honvágyban* a másvilág nosztalgiája szállja meg a lelket. A *Parkban* címűben pedig a szinpompában ragyogó gyönyörű kertről ezt a schopenhaueri igazságot mondja ki:

„Nem érzed át a névtelen but, mely emészt
Az egész nagy természetet?
Nem tudsz a szín mélyére nézni?
Nem látod-e, hogy itt minden beteg?
Nem az, minek látszik, itt semmi se:
Csak nézni szép, borzasztó lennie!”
(*Parkban.*)

Máshol meg a kifejezhetetlennek, a lehetetlennek zárait nyitja fel s a zenének, a schopenhaueri metafizikai nyelvnek csodáságát fejezi ki:

„A szivem sir a hegedűben,
Ne játszatok a hurjain,
Szivem zokog a cimbalomban,
És minden érintése kin!
Óh szent e kin, óh szent e téboly!
Vigadni most már én fogok!
Formába tör már szenvedélyem,
Szivem ütemre háborog,
Hiába volt veszemre törnötök:
Őrült vagyok már meg nem örülök!

Örült¹ vagyok s ez örületben
Belátok véget, kezdetet,
Mi régen elmúlt s eljövendő,
Mitől az ősi Föld beteg.
Látom a kigyót szivetekben,
Kezeteken a honfivért,
A buja foltot szüzi emlőn,
Uri marokban szolgabért,
Minden, mi van, szivembe ütközött...
Ah, úgy van, úgy! már meg nem örülök!”
(*Deliriumban*[.])

Komjáthy egy időben *Madách* Aladár hatása alatt erősen hajlott a miszticizmus felé, lassan-lassan elhagyta *Schopenhauer* eszmévilágát és feltalálta önmagát, az ő titokra hajló, sejtelmes lelkét, amint egész fejlődése abban áll, hogy a² pessimismustól az optimismushoz fordul, a kacagó kétségbeesés optimizmusához, mely egy élet romjain is diadalokról álmodozik, s elvesztve mindent, a győzelemről dalol, mint a világboldogító egészségről álmodozó fejfájós és idegbeteg *Nietzsche*. *Komjáthy* lelki világa lassan, világszülő vonaglások árán alakul ki. *Spinoza Ethicáját* olvassa, s mint született dualista, ki az anyag mellett mindig megkülönbözteti a szellemet s a test mellett a lelket, a föld mellett az Istent – akár *Kant* a *Sinnlichkeit* mellett a *Verstandot* – megnyugvást talál az amsterdami bölcs pantheismusában. Ebben a szakban legalább is *Spinoza Ethicájának* a közvetlen visszhangját halljuk

„Emelj, emelj,
Te büszke lélek,
A szenvedélyek,
A vér fölél!”
(*Kar.*)

¹ „Örült [sh.]

² az [sh.]

Az ősi lényeket, a substanciót, a *Kant*-féle magánvalót keresi s a tér és az idő csaló látszatából, az attributumok megtévesztő gombolyagaiból az örökkévalót ragadja ki. A német bölcs gondolatvilágával összeköti a magáét, egyéni szenvedését kisebbnek látja mellette, megérti irodalmi sikertelenségének boldogságát az időben csillogó semmik könnyű diadalával szemben, a sekélymát megveti, az időtlen, örök jelenben él:

„Kiragadom az időből
Ami soha el nem évül

Megragadom azt a percet,
Ami soha le nem perceg,

Elragadom azt a hangot,
Mi a szívből szívbé hangzott”
(*Új József.*)

Az örökkévalóság fuvallatára valami halhatatlan csatakedv acélozza meg izmait s a romlandó élet őrző, nietzschei szeretetével dalolja meg a kéjt, az élvágyat és a tudásvágyat:

„Az élvet hirdetem! Határtalan nagy
Legyen az ember üdve, mámora!”
(*Az újkor szelleme.*)

Az embernek élvezni és tudni kell.

„A cél mindentudás, mindenhatóság:
Törj szüntelen s merőn a cél felé!
Ne féld a szörnyű pálya véradóját,
Ha szemed az irányt már meglelé,
Minden lépésed angyalsergek ójják,
A végső diadal a szellemé.”
(*Az újkor szelleme.*)

Komjáthy kísérteties bizonyossággal látta meg az *Also sprach Zarathustranak* (1883–1884) problémáit. Ő volt az első magyar ember kiben a nagy bölcs rokonhúrt ütött meg:

„A szám nem ül több diadalt,
Egy többet ér, mint millió.”
(*Lelkemből zengem...*)

Az egyéniség az élet jogát, a merész dac föntségét, az alázat, a kötelesség korcs és torz voltát, az extázis gyönyörét előtte – és talán utána – senki sem hirdette több erővel. (*Memento vivere.*) Vörösmartyéhoz hasonlító zengő nyelve csupa zene és mélység. Ifjonti erővel, vad rohammal halmozza egymásra a nagyszerű paradoxonokat, a fényes ellentéteket. Bizarr, eredeti, furcsa és magával ragadó mint *Nietzschének* „szikláról sziklára ugró” stíljé:

„Egy önfedlt kacaj
A kintenger fölött,
Virágos ravatal,
Termékeny buja rög,
Halálra ítélt ajakán
Részegülő öröMLEÁNY,
Ujjongás a tetemeken;
Nem több az élet kéje, nem.

Elődeink porán
Épitett palota,
Fájdalmak asztalán
Terített lakoma,
ÖrjöNGŐ, vad halotti tor,
Vértalajon emelt lobor,
Bachansi tánc a sir fölött;
Óh lét, ebből áll gyönyöröd.”
(*Az élet kéje.*)

Ezek a szavak élnek, lélekzenek, pihegnek. Mindenki érzi, hogy nem egy kész, élettelen költői-frazeologia van előttünk, hanem

a pillanat tűzében megalkotott, szoborrá gyúrt viaszhajlékony-ságú nyelv elemezhetetlen művészete.

V

Komjáthy Jenő poezise a szigorú és szabályos vonalaknak, az építészetnek sulyos és mégis lenge művészete. Ő mindenütt a formák komoly költészetét keresi.

Ha *Petőfi*, *Arany* meg ő egy dómot néztek volna meg, *Petőfi* bizonyára a szint, *Arany* a plasztikát, ő pedig a vonalak játékát vette volna észre.

Az eszmevilágban sem a részletek, az üres és színes árnyak gyönyörködtették, hanem a sulyos gondolatoknak tiszta és hideg körvonalai.

Azok, akik az érzelmeknek tüzijátékát s az apró gondolatcskáknek tündöklő szikraporát szeretik csak, jobb, ha be sem lépnek poézisének komor csarnokába. Itt egyik vakító fényexplozió a másikat követi, kápráztató lobbanások viharzanak, az eszmék dinamikai ereje átcikázik csontunkon, velönkön, idegcsöveinken s valami ismeretlen kék és kin villamos borzongása rázza meg egész valónkat.

Komjáthy Jenő sohasem volt népszerű s nem is lesz. Az ő világának gyönyörét és kinját csak nagyon kevesen tudják megérteni. A gondolkozás és érzés kiválasztottjai és arisztokratái az ő közönsége.

Azok azonban, kik már fényszomjas szívvel vesztegeltek a homályban, megenyhülnek és megvigasztalódnak nála s fönséges és zord világában boldogan vesznek el, mint a csendben, az éjszakában és a halálban.

Megjelenés

Lehotai, *Komjáthy Jenő*, Magyar Szemle, XVIII. évf. 34. sz. 1906. augusztus 23., 530–533.

Megjegyzések

A cikkben egyezések mutatkoznak Kosztolányi korábbi írásával, lásd a 49. szöveget.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

representativ man-jei: vö. 38. szöveg

Temesvári, Heltai és Apácai: ugyanez a hármas szerepel a 49. szövegben is

profanum vulgust: vö. 49. szöveg

asztrál-testek: a spiritiszták által kidolgozott szellemtani antropológia egyik központi eleme, hogy a test és a szellem kettősségén túl létezik még az úgynevezett asztráltest, amely e kettő közötti átmeneti állapot, egyben közvetítő. „Átszellemült anyag [...], amely formáját, alakját adja a halála után testetlenné vált szellemnek, s amelyet az a túlvilágon tökéletesebbé válva egy idő után levethet. Mielőtt azonban levetné, ennek segítségével tud megjelenni a szeánszokon” (TARJÁNYI 2002, 18).

szenici tótok: Szenice (szlovákul: Senica, németül: Senitz) város a mai Szlovákiában, a Nagyszombati kerület Szenicei járásának székhelye. Az 1848–1949-es szabadságharcban egyik helyszíne az ellenállási mozgalomnak, amelynek szlovák vezetőit kivégezték.

(Nem lesz belőlem semmi sem.): a *Semmi* című Komjáthy-vers első sora

egy regényében leirta: utalás Reviczky *Az apai örökség* című regényére

Szanzarában: a szamszára az anyagi világban való ismétlődő születés és halál folyamata

Hartmann: Eduard von Hartmann (1842–1906) német filozófus, a 19. századi végi pesszimizista filozófia jelentős alakja

Fővárosi Lapokban: szépirodalmi napilap, 1864-től 1903-ig jelent meg Pesten

Magyar Nyelvőrben: a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával létrejött, Szarvas Gábor (1832–1895) nyelvész által 1872-ben indított, mai napig működő nyelvészeti folyóirat

Távol az irodalom vanity fair-jétől: vö. 49. szöveg

Madách Aladár, a Palágyi testvérek: alsósztrégovai és kiskelecsényi Madách Aladár József Imre (1848–1908) magyar költő, író, műkritikus, spiritiszta, Madách Imre fia. Az ő körében ismeri meg Komjáthy Palágyi Lajos költőt és bátyját, Palágyi Menyhért (1895–1859) filozófust.

Homályból: Komjáthy versei *A homályból. Költemények 1876–1894* címmel jelentek meg 1895-ben, özvegye kiadásában

Also sprach Zarathustra: Nietzsche *Im-ígyen szóla Zarathustra* című művének eredeti címe

Spinoza Ethicáját olvassa: vö. 49. szöveg

Musagetese: vö. 108. szöveg

Bagavathgítát: a *Bhagavad-gíta* szanszkrit filozófiai költemény, a hinduizmus vallásainak egyik legszentebb könyve, a védikus irodalom filozófiájának összefoglalása, eredetileg a *Mahábhárata* című eposz része

Sinnlichkeit: (ném.) érzékelhetőség

Verstandot: (ném.) értelmet, ész

substanciát: lényeket

Kant-féle magánvalót keresi: vö. 69. szöveg

Nietzschének „szikláról sziklára ugró” stíljé: utalás a hegyek, sziklák közt megjelenített Zarathustrára

lobor: csúcs, csúcsos oszlop, gúla

Koldusok.

Tegnap éjjel után a Külső Kerepesi-uton egy beesett arcu, sápadt asszony bökött az arcomba egy esti ujságot. Az utcának egyetlen égő lámpája alatt állott s oly hangon,¹ melyben a reklám, a számító színészkedés és a keserű nyomor utánozhatatlan gépies jajgatása valami furcsa egyvelegben egyesült: váltig kínálta az ujságot, a legutolsót, a legesleguto[l]sót. Az asszony fáradt és szomoru volt. Karján aludt a hagyományos csecsemő. A fővárosi koldusnak tudniillik ma már élelmesnek kell lennie. Nem elég a saját rongyait, egyéni nyomorát, sőt nyomoruságát harcba vinni, hanem a kultura, az irodalom, az ujságírás jelszóival felfegyverkezve, egy egész család nevében kénytelen kérnie a nyomoru garast. A koldusasszonyok karján lévő csecsemő a családot képviseli.

A multkor meg egy öreg ujságárus-koldus panaszkodott nekem, hogy a koldusi pálya az utóbbi időben nagyon-nagyon rosszul megy. Az alamizsnaadók elfásulnak és amellet – a régi panasz – az ember nagyon sok, a főka pedig kevés. Így aztán félve tapogatóznak szegények, hogy a nehezen nyitható emberszivekhez megtalálják a tolvajkulcsot. A siralmas hang, a csonka tagok fitogtatása már nem ér semmit. Az aszfalton fetrengő embertörzsek lehetetlenné tesznek minden konkurenciát. Ennek a kopasz, félszemű koldusnak arcáról is leritt a vágy, hogy azt sem bánna, ha koldulási kvalifikációja érdekében még egy karja hiányoznék.²

Az Üllői-ut táján egy másik koldus-ismerősöm pedig heroikus pose-zal hord állandóan egy kiérdemült színházi honvédkabátot. A melle tele van aggatva ócska bazári tizennégyfilléres érmeikkel, a karjára csavart szallag meg nagy betűkkel hirdet[i], hogy viselője

¹ hangon. [sh.]

² hiányoznék, [sh.]

valódi 48-as honvéd, tessék tőle ujságot venni minden jó hazafinak. Ez a sovány, vedlett öreg olyan, mint egy leforrázott veréb.

Egy másik koldus meg csak arisztokratikus hidegséggel fogadja el a pénzt és egy rövid, nyugodt tekintettel egyszerűen csak nyugtázza.

A nagy városok kedveznek a koldus-társadalom kifejlődésének. Lassan-lassan Budapesten is megtaláljuk majd a humoros, heroikus, demokratikus és arisztokratikus koldus-típus minden válfaját. A világvárosokban azonban éppen ezért heves mozgalmat intéztek a koldusok ellen, legujabban Párisban, hol egy előkelő lap valósággal hadat indít a jótékony-ság nevében való zsarolásnak.

A koldusoknak a városban csakugyan semmi helyük sincs. A rongy, a nyomor, a betegség csak esztétikai érzékünket sérti. S ma már senkisé is annyira naiv, hogy hinne akár az alamizsna[-] adó, akár az alamizsna-kapó megnemesülésében azért, mert pár fillért kicseréltek egymás közt. Mindenekelőtt az alamizsnát sohasem emberszeretetből, vagy más erkölcsi indokból adjuk, hanem tisztán kényszerítő érzelmek, fizikai fájdalmak nyomása alatt.

Megyünk például az uton s ha egy fogatlan, az ana[t]omiiai intézetek boncasztalára predesztinált anyóka tíz fillérnyi rokonszen- és sajnálatérzést kelt bennünk, akkor meghatottan átadjuk a tíz fillérünket. Ha jobban megindít, hajlandók vagyunk elmenni talán a husz fillérig, sőt a koronáig is.

A társadalom csakugyan¹ nagy hibát követett² el, mikor tétlenül nézi a koldusok henye elszaporodását. Az alamizsna megszabadít bennünket pár pillanatnyi lelkiismeretfurdalástól, de a másik oldalon meg a koldulást kenyérkeresetté emeli s ezer s ezer koldust nevel. Nagyon érthető *Lübeck* hercegségnek az a rendelete, amely az alamizsnaadást törvényileg büntetendő cselekménynek deklarálta.

A szegényeken lehet és kell segíteni. Az angolok mintaszerűen berendezett szegényházai bámulatos kicsinyre csökkentették már a koldusok számát. Angliában vajmi ritka a nyomor, a betegség s az emberszeretet nevében kolduló ember. A város kék égboltozatát

¹ csukugyan [sh.]

² követet [sh.]

ugyis bekormozzák a gyárkémények, a levegőt élvezhetetlenné teszi a por, mindenütt az élet dübörgése harsog fülünkbe. A munkának ebben a kohójában¹ legalább erős és egészséges embereket akarunk látni magunk előtt.

A modern embernek ezerszeresen szüksége van arra az antik, boldogságot lehellő napsugárra, mely egykor Görögország felett kacagott.

Az alamizsna-elfogadók pedig valóságos bünt követnek el maguk és az emberiség ellen.

S az emberszeretet nevében krajcároskodó nagylelküsködők kétszeresen bűnösök...

Megjelenés

Lehotai, *Koldusok*, Budapesti Napló, XI. évf. 232. sz. 1906. aug. 24., 5. Rovat: Hírek.

¹ kóhájában [sh.]

Az egészséges lángész.

A XIX. század a pesszimizmus százada volt.

A XX. század valószínűleg az optimizmusé lesz.

A művészetben, a tudományban, a kritikában legalább is olyan hangok csendülnek fel, melyek egyenesen erre mutatnak. Lejárt az a kor, mikor a költő, a tudós, kész recipe szerint sikertbiztosító világéből, idegességből és fekete kétségbeesésből kavarta össze a maga zagyvalékát. Egy időben végtelenül hatott a bánat, a jajgatás, a zord homlokredő, sőt a komolyságnak, a gondolkozásnak, a művészi képességeknek egyedüli ismervéül is szolgált. A múlt század egyenesen kezébe sem vett olyan poétát és filozófust, mely ezt a ragyogó és illatos földgolyót derüs szemmel is merte nézni. Ma más idők járnak.

A levegőben szálló tudománytalan hiedelmeknek és sötét pesszimizmusnak tudományos kifejezést Caesare *Lombroso* adott. Könyve a tudományos és művészi világban hatalmas visszhangot keltett, sőt közvetlen hatása még a mai napig sem szűnt meg. Lombroso könyve különben is sokat tett. A modern kor beteges és ideges lángeszeinek biztosította a polgárjogot, az esztétikában új perspektívát nyitott s erős ököllel kaput tört a modern irodalom sok nagy lángeszének.

*Lombroso*¹ igazsága azonban éppen forradalmisága miatt egyoldalú s ezért sok helyütt hamis és bal visszhangot keltett. Nagyreményű és magasrátörő ifjak ma is szentül hiszik, hogy a jó poétát csak az örültek házában, a hülyék intézetében s a kórházakban kell keresni. Tetszelegnek a ferdeségekben, az ürességekben és betegségekben. S megfélekeznek arról, hogy a költészet, maga nem egyéb, mint a szent, nagy, isteni egészség, a szív idegeinek s az agy sejtjeinek pompás, tökéletes finomsága és ütemes működése.

¹ Lombroso [sh.]

Természetes, hogy erre az akcióra rövid időn belül reakciónak, egészséges, okos, tudományos visszahatásnak kellett következni.

Először a költők szálltak ellene sikra. A francia és az olasz parnasszisták. Az életkedv és szabad vigság rajongói. A Carducci-k és Leconte de Lisle-k, kik megvetették az élet nyafogó, finyás, elzárult kedvű siratóit s büszke hittel pogány költőknek, az izmos és rózsáskedvű egészséges élet poétáinak vallották magukat.

A tudományos visszahatás csak ma következett be. *Löwenstein* professzor könyvet irt a lángról s az egészségről. Ő a nagy költőket és művészeket már nem csak a pszichiáter szemével nézi s a lángról fel meri fedezni az egészséges embert. A genius számára méltóbb, nagyszerűbb templom nem lehet, mint egy pompás, tökéletes, harmónikusan működő nemzet csont-palotája. A beteg, a degenerált-koponyájú alkothat nagyot és nagyszerűt is, de csak kivételesen. A bomlott idegrendszer hurozata sohasem ad oly isteni zenét, mint az egészséges.

A lángról eddig tulzott titán-munkakedve, emberfölötti, nyugtalan energiája és vérmérséklete folytán valami pathológiust kerestek. Ma *Lombroso* visszahatásaképpen rámutat a német professzor a nagy egészséges lángeszre, Byronra, Goethere, Michael Angelora. Felfedezi az egészséges lángeszt s a különben is lázban égő művészeknek csak a gazdálkodást, a vérrel, az idegekkel, az egész fizikummal való bölcs oekonomiát ajánlja.

A francia poéták nevében *Bourget* már különben is hadat üzent az absinthenek. A modern művész nem beteg. Nem pesszimista. És nem részegeskedő. A muzsa, a ragyogó, egészséges antik istennő kacagva jelenik meg egy új kor küszöbén s kiválasztottainak mosolyogva nyújtja az ihlet jéghideg forrásvizét a józanság tündöklő kristálykelyhében.

Megjelenés

K. D., *Az egészséges lángész*, Budapesti Napló, XI. évf. 233. sz. 1906. aug. 25., 5–6. Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

recipe: recept

Caesare Lombroso: Ezechia Marco Lombroso (1835–1909) olasz kriminológus, orvos. Kosztolányi által hivatkozott könyve 1864-ben jelent meg *Lángész és örültség* címmel, amelyben azt állítja, hogy a művészi zsenialitás az örökletes örültség egy formája. Szabó Károly fordításában 1906-ban jelent meg.

parnasszisták: vö. 2. szöveg

Carducci-k: Giosuè Alessandro Giuseppe Carducci (1835–1907) olasz költő, klaszszika-filológus, az olasz irodalom első Nobel-díjas alkotója. Kosztolányi kétszer közölt róla önálló írást (Szk, 146–156), életművét illusztrálандó néhány versének magyar fordításával.

Michael Angelora: Michelangelo Buonarroti (1475–1564), az itáliai reneszánsz képzőművészet meghatározó alakja

absinthenek: az abszint nagy alkoholtartalmú égetett szesz, melyben fehér ürömfű, ánizs, római édeskömény van. Hagyományos színe zöld, ritkábban színtelen.

Az új kultur-nyelv.

Az eszperanto-nyelv második kongresszusa tegnap nyílt meg Genfben. A nyelv terjesztésének nehéz munkája csendesen folyik és sem ebben, sem magasztalásában nem találkozunk az alobortos, vásári hühhóval, mely a többi világnyelvnek szánt mondvacsinált szózagyalék nyomában jár. Ez már jó jel. Az eszperanto-nyelv komoly és nyugodt térfoglalásából csakugyan azt kell következtetnünk, hogy rövid időn belül diadalmasan járja be az egész művelt világot s – ki tudja? – talán egykor édesmindnyájunknak kulturnyelvévé is lesz. Most azonban már mindenesetre gyökeret fogott és számolni kell vele.

Egy külföldi lap ad hírt azokról a hóditásokról és vívmányokról, melyek az eszperanto nyelvet utóbbi időben az egész földön kísérték. A németek, belgák, franciák, oroszok és svédek – a nagy nemzetek – egyaránt nagy érdeklődéssel tanulják az új nyelvet. Könnyűnek, okosnak és hajlékonynak találják. Az ember-agyban fogant alkotás lassan-lassan átlelkésedik, a szavak lélekzeni kezdenek, a mondatok pihegnek. Az antik kor csodája megismétlődik. A lelketlen kő élő hussá válik. A matematikai számításal meg-szerkesztett szervetlen alkotás élő organum lesz, észrevétlenül megvonaglik a szive s szétönti dermedt tagjaiba az éltető, langyos vért. A nyelvészeti homunculus létrejő. Ha az eszperanto-nyelv csakugyan kulturnyelvvé válik s elterjed, a nyelvészetre bizonyára époly arányu vívmány és szenzáció lesz, mint a modern természettudományra *Burke* felfedezése.

Olvastuk az első kongresszus beszédeit s egy cseppet sem találtuk tulzottnak az eszperantisták lelkesedését. Nagyon nemes és nagy dologról álmodozik a nagy és nemes *Zamenhof* doktor. Az Embernek a nyelvét akarja megalkotni. Ez a gondolat, ez a nagytűzü akarás csakugyan a XX. század hőiséhez illik. A bábeli nyelvzavart eloszlatja, mint genialis operateur felvágja

a némák és gyámoltalanok papagály-nyelvét s a gyermekmódra veszekedő nemzeteket kibékíti egymással, mert megérteti őket. Tout comprendre c'est pardonner.

Vajon nem komikus és tragikus is egyben, hogy az ember nem szólhat az emberhez tisztán mint ember? Ezt a kérdést vetette fel *Zamenhof* s erre felelt okos, világos és nagyszerű nyelvtanával.

A beszédtelenség átkát csak az tudja igazán megérteni, ki már látta a *nagy* vasuti állomásokon a kézzel-lábbal hadonászó, vakogó és makogó szinte ősembré váló utasokat. Az embernek az állapot fölött való beszédképességi előnyét eddig igazán csak egymás között, egy nemzet záros korlátaiban éreztük.¹ Csak a nemzetnek volt nyelve, az embernek nem.

Ma alakulóban van ez is.

Apostolai és fanatikusai, a zöldcsillagos eszperantisták, rájongva, lelkesítve járák be a világot. Boldogan hirdetik, hogy már Franciaországban is hatalmasan hódít, sőt a világnyelvet beszélő franciák, kiknek igazán legkevesebb okuk van rá, most arról beszélnek, hogy az iskolákba kötelező tantárgyul vezetik² be, még pedig az állam költségén, hogy minden művelt ember egyformán beszélje a jövődő nyelvét.

Tűz, ihlet, kedv hevíti őket s ez feltétlenül diadalra is viszi ügyüket. Ha *Zamenhof* doktor nyelvészeti remekműve leküzdi a gyerekkor betegségeit s lekerül az olcsó szenzációk polcáról, rövid időn belül hatalmas hódítást tesz az egész földkerekségen. Az egységes világnyelv végleges elterjesztése ezután már csak adminisztratív kérdés lesz.

A jövődő kultura nyelvének nemes és ihletett előcsatárjaihoz, a Kongreso universal de Esperanto tagjaihoz sikert-kivánó üdvözlötünket küldjük.

Felettük lebeg az ő zöld csillaguk. A reménynek csillaga.

Megjelenés

Lehotai, *Az új kultur-nyelv*, Budapesti Napló, XI. évf. 238. sz. 1906. aug. 30., 5. Rovat: Hírek.

¹ éreztük, [sh.]

² vezeti [sh.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

eszperanto-nyelv: mesterséges nyelv, amelyet Lazar Markovics Zamenhof (Eliezer Levi Samenhof, 1859–1917) varsói születésű szemészorvos hozott létre; könyve 1887-ben, Varsóban, Dr. Esperanto álnéven jelent meg

homunculus: (lat.) emberke, lombikban előállítható emberszerű lény képze

Olvastuk az első kongresszus beszédeit: vö. 40. szöveg

opérateur: (fr.) *opérateur* operáló orvos

Tout comprendre c'est pardonner: (fr.) mindent megérteni annyi, mint megbocsátani

Kongreso universala de Esperanto: a kongresszus megnevezése eszperantóul

zöldcsillagos eszperantisták: utalás az eszperantista mozgalom választott jelképére, a zöld színű ötágú csillagra

Balassa Bálint

Liptó vármegye levéltárából előkotorásztak egy porlepett, ütött-kopott ládát, mely évszázadokig elfelejtve hevert a többi történelmi relikviák között. A test pernyéjét – a nagyszerű élet tűzvészében elhamvadt szürke roncsokat – átszórták a faládikából egy érc-szekrénybe s nagy ünnepséggel temették el Hibbén, mivelhogy gyarmati és kékkői *Balassa* Bálint poéta, igazi poéta s ennek a nemzetnek lelkétől lelkezett gyermeke és költője volt. A koporsót a XX. század Magyarországja vette körül s a XVI. század marcona katonaköltője fölött szalonruhás szónokok beszéltek. A kegyelet s a szeretet a koporsóra szórta kései halvány és piros rózsáit. Egy nagy és ma is modern XVI. századbéli poétát ünnepeltünk, kinek délceg és hódító alakja büszke fönséggel emelkedik a napnak sekélyes irodalmi pikantériái és szócsatái fölé s az örökkévalóság nevében kéri tőlünk a babért.

A középkort az irodalmi ujkor lassanként rehabilitálja. Az angolok sohasem élvezték annyira Geoffrey *Chaucer*nek vaskos humorát és középkori naivságát, mint ma. A modern irodalmi cukrászok édességeitől megcsömörlött Franciaország pedig újra valósággal bálványozza François *Villon*-t, az egyszerűt, a dekadenset és mégis mesterkéletlent. Vannak költők, kik bármily korban is éltek, mindig határozottan moderneknek látszanak, mintha minden szavuk, minden költeményük össze nőtt volna a jelen husával és idegeivel s valami különös véletlen az élet lüktetésébe, a természetes vérkeringésbe vonta volna őket, hogy el ne avuljanak soha. Ilyen minálunk *Balassa* Bálint.

Kevés irodalmi nagyság él ma is oly elevenen a köztudatban, mint ő. Az idő rozsdája csakugyan alig hagyott nyomot a versein s az emléken. A költői iskolák feltűnnek és elenyésznek, a *Balassák* poézise időtelen: minden koré. Ugy látszik, hogy az egyéniség ma, az individualismus századában minden idők felett, függetlenül

minden irányzattól, műveltségtől és tudománytól, egyedül uralkodik, legalább is ezt kell hinnünk, mikor látjuk, hogy egy mesze kor poétája, mint lelkesül, alakul át minden nappal s mint lesz amellett, hogy a multat fejezi ki, egyuttal a ma bánatának és örömének költője is.

A rablólovagok és törökverő ősök ükunokája csakugyan halatlan prédát rabolt az élettől. Övé volt a legnagyobb boldogság és a legnagyobb boldogtalanság. Az ég és föld. Ismerte az életet: ölelkezett és öklelőzött vele. A természetet nem a gyorsvonatok rohanó ablakaiból nézte, mint a mai írók, hanem elmerült, megsemmisült korlátlan végtelenségében. Borus hajnalokon horkánó lovon bolyongott a harmatos síkságon; a ligeterdő balzsamos árnyaiban mohón kortyintgatta a levegőóceán részegítő hullámain; harci lakomákon a tábori tűznél durva s nagyhasu hordók levét fakupákból habzsolta. A drága zsákmány az édes csók, a véres szeretet, a csókos gyűlölet mind az övé volt. Nem salon-pose volt tőle, amikor a végbeli hősokról irván, a sorukat kívánta, bár éjjelnappal tanya és fekhely nélkül kóborolnak szegények s fehérülő csontjainak pihentető koporsója csak a vadmadarak gyomra.

A XVI. század végbeli hőse a ma emberét, az impresszionizmus és szimbolizmus elkényeztetett unokáját is meg tudja még hatni. Az ő csodásan rózsás pünkösdi ege még nem fakult meg s szerelme, ez a légies, üveg- és porcellánfinomságu szerelem ma is él, él az ő Juliája is, ki oly finoman-modern, lenge és bánatos, mint a halovány viola melankóliája. Harci kedve, garázda és isteni szabadságvágya, fájó és zokogásos hangulata rokon húrokat ütnek meg szívünkön, s őszi harmat után, mikor a nagy hegyeknek ormán fujdogál a hideg szél, ugyanattól a bútól sajdul meg a mi elhalványodott, beteg szívünk, mint az övé. A magyar poézis ligeteiben még mindig él Balassa Bálint, lábnyma, az ő piros csizmás lábnyma mélyen besüppedt a honi humuszba s a szívünkbe is, hol édes és sajgó taposására régi koroknak új érzései vonaglanak át.

Nem igen szeretünk már az írói nagyság megítélésénél atkalandozni magánéletének ösvényeire, de mégis jól esik, ha látjuk, hogy egy ember tintaszagu papir-élete mellett kerek, tökéletes pályát futott meg s hatalmas marokkal nyult be a lét dús áldásaiba. Ma ezt különösen észrevesszük és kizárólag megbecsüljük.

Az első magyar költő, akit arról felismerünk, Balassa Bálint. Ő az első európai magyar. A többi köddé folyó nyomorú általánosságba veszik el, mint valami középkori vértelen képnek vézna és kusza vonala. Ebből a nagy emberből először tör ki a szerelem piros tüze lobogva, pompázva és sisteregve s először zokog fel az embernek, az egyéniségtelen, halvány középkorban ismeretlen, egészséges, vérbő embernek egetvívó keserve és szilaj öröme...

A nagybajszú és marcona kékkői lovag, a katona-trubadúr, a sötét és mégis fényes reneszánsz-ember, csakugyan viharos egyéniségével hódít meg, kápráztat el, igaz le mindnyájunkat. Vajjon ki felejt el az ő arcképét? Ki felejt el egy pseudo-Byron fotográfiát, ki nem emlékezik a dacos, korlátatlan, szerelmében szerencsétlen, harctéren eleső főurnak képmására?¹ Ma is látjuk még. Izmos katonaarc, parázsló, sötét szemekkel, telve életkedvvel s a szenvedély tobzódásával. A homlokon mély redők, a vonásokon harcias veszélykedv, a ragadozók kegyetlensége és nietzschei nemessége. A szabad természetnek kóborfia, a harci kalandok hőse, a nyárs-polgárok réme, a testté vált Gobineau-téma.

*

Lázongó, gőgös és korlátatlan. Szerelme pokoltűz. Könnye soha ki nem alvó patakvíz. Vágya tenger. Akarata forradalom. Ől és rabol, mint a királyság s a karvaly. Vadul tiporja a tavaszt s falánkul lakomázik rajta. Övé a harc minden dija, az asszonyok csókja és sóhajtsa. Hős, költő, rablólovag és arslán. Az élet számára csak prédaszerző harc, melyet vagy megnyer, vagy elveszt. Az asszony rózsza, melyet letör s keblére tűz. Az ilyen embereknek nincs etikájuk. Ők maguk egy universum s egyéniségük tűzmagja köré csoportosul a világegyetem. Törvényt szabnak maguk és mások számára. A jobbágy nem engedelmes? Sanyargasd, vedd vérét, az engedetlen tisztartót – mi sem természetesebb – verd veresre, keress magadnak horgas ésszel asszonyt s nyerj a tetejébe ne csak szerelmet, de vagyont is. Izmainkban acélos erőnek kell feszülni s a buta élet nagyszerű fordulatait hidegen és nyugodtan kell felfognunk, mint Benvenuto *Cellini*, a mosolyogva élő és

¹ képmásra? [sh.]

kacagva ölő. A fukar föld sziklaökleiből szakítsuk ki az élet díját és álljunk tovább. Jaj a legyőzötteknek!

Megjelenés

Lehotai, *Balassa Bálint*, Magyar Szemle, XVIII. évf. 35. sz. 1906. aug. 30., 545–546.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Balassa Bálint: vagy Balassi Bálint (1554–1594) magyar költő. Kosztolányi a budapesti bölcsészkar hallgatójaként róla tervezett szakdolgozatot írni, amely végül nem készült el. 1905 novemberében tervét Babits Mihálynak írt levelében részletezi: „Balassi Bálint érdekes, nagy egyéniségét szeretném megmagyarázni. Foglalkoztam vele s megszerettem a középkort – s mint ön – a renaissanceot. Azt mondom Balassi és – Byron. Párhuzam. Lélektani. E két lélek rokonságában lelem fel költészetük azonosságát s kéljelgek életrajzi tényeik, a lord s a gróf házasságának, katonaszenvédélyének, cigánykodásainak és egyebek összevetésében. A dolgozatom – érdekli ez önt? – lélektani lélektanulmány lesz. Ebből magyarázom majd költészetüket és életüket. Az ember sorsa: jelleme.” (KDL1, 424.) 1931-ben hosszú, önálló írást közölt Balassiról a *Nyugatban* (Tf, 19–32).

Liptó vármegye levéltárából: a *Felvidéki Híradó* részletesebb beszámolót közöl az eseményről (Sz. n. 1906i)

nagy ünnepséggel temették el Hibben: Balassi 1594. május 30-án halt bele az Esztergom ostroma során szerzett sérüléseibe. Nyughelye Hibbe község (Szlovákia, Zsolnai kerület) római katolikus plébániatemplomában van.

Geoffrey Chaucer: (1343–1400) az első angol nyelven alkotó költő. Kosztolányi egy 1904-es, unokafivérének írott levelében utal rá, hogy *Canterbury mesék* című művének fordításába fog, de többé nem említi ezt a tervét (KDL1, 99).

salon-pose: mesterkéltn

a végbeli hősről irván: utalás az *Egy katonaének* című versre

impresszionizmus: vö. 2. szöveg

szimbolizmus: vö. 91. szöveg

pseudo-Byron fotográfiát: Kosztolányi a Byronnal való hasonlóságra céloz

Gobineau-téma: Joseph Arthur de Gobineau (1816–1882) francia író, diplomata, arisztokrata, nevéhez fűződik a fajelmélet kidolgozása, elhíresült munkája *Az emberi fajok egyenlőtlenségéről*. Gobineau fő állítása, hogy genetikailag az arisztokrácia legnagyobbbrszt a legkiemelkedőbb árja fajhoz tartozik, mivel nem keveredett más fajokkal.

Benvenuto Cellini: vö. 44. szöveg

Az orvos.

Alexandriában egy fiatal olasz siheder meggyilkolt egy orvost, mert nem akart elmenni beteg anyjához. Izgatottan kopogtatott az ajtón. A fáradtságtól, a lőtás-futástól már nem is látott. Csak egy homályos gondolat derengett még az agyában, valami szivdobogásszerű halk sejtetem, hogy anyján feltétlenül segíteni kell, bármi uton-módon is. Az ajtó végre kinyillott. Az orvos megjelent előtte. A fiatalember a félelemtől, az örömtől szinte vakon és süketen dadoghatott neki valamit. Az orvos azonban ráncba szedte a homlokát, dörzsölgette a kezeit, alkudozni kezdett és egy pimasz, spongyaszivű ügynök ridegségével kijelentette, hogy addig nem megy el, míg a látogatási díjat le nem fizeti mindjárt az éjjeli szekrényre. Az ember fecsegett előtte, hebegett, hadonászott a kezeivel, az orvos azonban számolni akart. Az ifju elvégre is előragadta forgópisztolyát és rövidesen leszámolt vele.

Ne ítélkezzünk. Ismerjük ezeket a lázas, izgatott pillanatokat. Valamelyikünk beteg otthon s mi szaladunk, rohanunk az éjszakába, hogy segítséget keressünk. Remegve nyomjuk meg a villamos csengőt és várunk. Várjuk az embert, a csodás, misztikus embert, – nem az orvost, hanem a varázslót, a vatest, a csodatevőt, a papot – kiben összes reménységünk központosul. Valakit akarunk tudni a közelünkben, aki tudományos felfegyverkeztségében nyugodt, egy tudóst, aki nem sápad minden halkabb lélekzetvételtől s akinek feje hideg, szíve pedig forró, nagyon forró. Elvesztjük lábunk alól a talajt, kezdünk hinni a csodatevekben, a babonákban. A reménység kőkeménynyé teszi az izmainkat. Oh, ha nem nyílik ki a kapu! Mit teszünk akkor? Ha továbbra is zordan, mereven húzódik meg a sötétség árnyaiban! Ha minden rimánkodás és dörömbölés haszontalan lesz! Ilyenkor igazán azt érezzük, hogy képesek vagyunk vétkezni, ölni, gyilkolni, vagy a hálálkodás öröngésében elmenni a végső határokig és csodát mivelti.

Ne ítélkezzünk... A fiatal olasz megölte az orvost. Az olasz konzulátus letartóztatta s mint gyilkost fogja elítélni. Az anyja már jobban van. Az ítélkezés vétkesen gyorsnak bizonyult. De vajjon nem halhatott-e volna meg a beteg addig is, míg alkudoztak volna? Nem fiui kötelesség volt-e akár a forgópisztollyal is kényszeríteni az orvost az anyja életének megmentésére?

A közönség azonban követelődző és hálátlan. Lehet, hogy az alexandriai orvos sem kapta volna meg a látogatási díját. Tudjuk azt is, hogy a folyton testi és lelki szenvedéseket látó orvos mennyire eltompul minden affektus iránt. Az orvosnak azonban ennek ellenére sem szabad szem elől téveszteni azt, hogy a közönség korántsem így nyugodt, hanem ellenkezőleg nagyon ingerlékeny, betegesen lázas. Érzékeny, mint a seb. Az orvosnak éppen ezért taktikához kell folyamodni. A rossz tréfához jó arcot kell mutatnia. Valami előkelően finom, de azért népszerű modort kell elsajátítania. Az előzékenységnek, a színészkedő részvétnek második természetévé kell válnia. A beteg embergyerekek számára, akárcsak a jó családi doktorbácsinak, mindig zsebében kell tartogatnia néhány betanult bókot, édes cukorkákat, pár fényes rézkrajcárt. Ez az orvosi gyakorlathoz éppen olyan szükséges, mint a lázmérő és a műtő-kés.

A gyilkos lelki állapota éppen annyira megérthető, mint az orvosé s talán mindkettő egyformán menthető is. Az orvos elvégre szintén ember. Senkisé¹ kívánhatja tőle, hogy a kötelesség hazug jelszávéért haljon meg s porhüvelye tisztán csak a legragyogóbb, lepárolt humanizmusnak szentelt edénye legyen. Az orvosnak is kell élni, emészteni, aludni, neki is szüksége van a pénzre, ha mindjárt oly munkával is szerzi meg, mely magában véve is mindenkor lélekemelő és nagy cselekedet. Az alexandriai orvos azonban tapintatlan, gyámoltalan és ügyetlen volt. A színész nem mosolygott ott, ahol kellett volna. Egy súlyos, végzetes taktikai hibát követett el, melyért az életével fizetett.

Megérdemelte.

Megjelenés

Lehotai, *Az orvos*, Budapesti Napló, XI. évf. 240. sz. 1906. szept. 1., 5. Rovat: Hírek.

¹ Semkisé^m [sh.]

A magány

Sajgó idegekkel, zugó fejjel gyakran futunk a magányba. Izgatott, izzó délelőttökön, mikor egy nyomorult kintorna is untat, ingerel, búsít, szomoruan kapunk fel a gyorsvonatra s bús örömmel megyünk a legelső faluba, a rengetegbe, a patakpartra s megfürdünk a magány csendes hullámaiban. *Any where but out of the world.* Valami démoni hatalom hajt, hogy az emberektől megszabaduljunk s végre valahára igazán magunkra legyünk. Az erdők zöld éjszakájában bolygunk, kezünkben egy könyvvel, leheverünk a pázsitra s tétlenkedve, révedezve halott költők lelkével beszélgetünk.

Minden poéta megénekelte a magány halk, illatos homályát, a szentet, a sebgyógyítót, a könnyapasztót, a gondolattermőt. *Csokonai Vitéz Mihály*, a legbűvösebb magyar álmodó, ezüst liráján csodálatos álmhangok zokogtak fel az áldott magánosságról.¹ Ma is mindnyájan áhitattal járulunk még a kisasszondi szőke gertyának templomi árnyaiba. Látjuk magunk előtt a mohos bükkfák tövét, hová a holdsugár ezüstös borzongással özönlik, halljuk az elszorult szív mély sóhaját. És megszeretjük a költőt, a dalt, a magányt. A behizelgő verseknek elhisszük, hogy az egyedüllet csak ugyan olyan áldott, amint a költő mondja. A poétának azonban épen akkor van igaza, mikor nem az igazságot énekli...

*

Csak a poézis magánya szép. Csak a talmi magány üditő. Az igazi nem szent, nem gondolattermő, hanem áldatlan, elviselhetetlen, prózai, minden borzalom és szomorúság fészke. Átok mindenkire nézve. A költőre leginkább.

Az a poéta, ki egy ihletes órában kacér játékot űz félelmes zordságával, mosdóvizet tálban játszik tengert. A magány csak

¹ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

a partnál édes, amíg habcsókja lágyan csirógatja körül a tagjainkat, míg sekély vize álmodozva fecseg és a kábult fej játszva bukdácsol ártatlan hullámaiban, távolabb kopár, kietlen hullámai harsogó vízfalakká csapódnak össze, gyűrűivel megfojt, összeroppant s túlvilági dübörgéssel temet el bennünket.

A művész átka meg épen mindig az volt, hogy nem lehetett eleget hozzája méltó emberek között. A magány hiánya még egy költőt sem némitott el. Sokat beszéltek oly művekről, melyek a magányban jöttek létre, de elfelejtették feljegyezni, hány gondolatot és érzelmet fojtott el halálos csendjével, fagyos egyformaságával. A rajongó, alkalmatlankodó, a változatos és költői ember mindig mélységesen érdekelte a nagy költőket és gondolkozókat, a változás e született kameleonjait, s ha olykor embergyűlölő iszonnal futottak tőle, csak pihenni vonultak el, alkotni mindig visszatértek hozzája.

Az egész irodalom ezt tanusítja. Az üldözött genius magányába temetkezik, hogy megírja remekművét. De vajon nem épen azok az emberek ihletik meg ilyenkor is, akik elől elfutott? Rousseau, az ermenonville-i remete, szűz magányában indulatos, véres pamfletket ír az emberek ellen s az emberekhez...

A magányszeretők költői lelkesedése mögött valami szinpadi pose, valami végzetes hazugság lappang.

*

Nekünk, kik évezredek óta az egymásra utaltság boldog közösségében élünk, nemcsak elmetompitónak, kinzónak, elernyesztőnek és természetellenesnek látszik a magány, a teljes, a feltétlen magány, az emberektől való tökéletes elvonatkoztatottság, az egyénnek egy viszonytalan, testtelen, hideg ponttá való degradálása, hanem egyszerűen elképzelhetetlen és érthetetlen. A rabot a tömlöc fenekére vetjük, a fényt elzárjuk tőle, látogatót nem engedünk hozzá, ámde ott van mellette mindig a börtönőr, a porkoláb. Ha irtatlan őserdőn megyünk át, bármelyik pillanatban ránk törhet egy haramia, előbukkanhat egy kotnyeles mókus. Sehol sem vagyunk teljesen elszigetelve, mert mindenütt megvan a lehetősége annak, hogy valaki utunkba jöjjön s ez nemcsak elképzelhetlenné teszi a teljes egyedüllétet, hanem egyúttal mutatja, mennyire természetellenes, mennyire nem emberi.

A lelkünk mélyén, nagy titokban, mindnyájan imádjuk az embert. Ez alól még a világ- és embergyűlölő pesszimisták sem alkotnak kivételt, kik elvileg az egész emberiséget utálják. A környezetet, az embernek hozzánk való viszonyát szeretjük s akár érdeklődnek irántunk, akár tudomást sem vesznek rólunk, mindig könnyebb-ségünkre van az a tudat, hogy élőlények környeznek. A nagy, közös testből való kiszakadás elbágyaszt. Észre akarjuk magunkat vettetni, hatni kívánunk a többiekre. A cselekvés kifelé, másokra irányul s ha megmozgatott pár emberi ideget, elérte a célját. Mások mosolyából, könyéből ismerjük meg ennen-szükségünket, mások tetteinek tükrében nézzük lelkünk arcát. A mozdulatlan bazaltsziklák, a fenyőrengetegek, a vizek meredten, hidegen bámulnak ránk s semmit sem felelnek örömünkre és bánatunkra. A magány holt.

Az embernek pedig sok beszélni valója van. Valóságos hang-orbán tumbol benne, mely kitörni, zengeni kíván. Ennek a szükségletnek tesz eleget a siró csecsemő, a megszólaló süketnéma, ki az élet természetes ösztönével mindjárt beszélni, kiabálni s orditozni kezd s nem nyugszik el addig, míg végre egy artikulált s értelmes hang nem jön torkából, és mi is, mikor napközben olyan sokat s oly fontoskodva beszélünk az időről, percre szóló terveinkről, apró-cseprő bajainkról, pillanatnyi szükségseinkről s háromszor is elmondjuk ugyanazt, hogy a különböző egyénekre gyakorolt hatásában gyönyörködünk. Cselekedni akarunk. S minden szó egy cselekedet.

Szomjasan lessük beszédünk hatását, a szem kíváncsian dőzsöl az idegek izgalmán, az izmok rándulásán. A magunk szemlélése elvégre, bármily értelmi fokon is vagyunk, egy időben terhessé válik. Ha benézünk a titkok titkába s kiméletlenül boncolgatjuk lelkünk rejtélyeit, fáradság és gyengeség fog el. Ilyenkor azután mindnyájan egyformán menekülünk el akár a gondolkozás unt nyüegtől, akár az unalomtól s szerényen kopogtatunk be a család szobák ajtáin.

Locke, a nagy angol empirista, inkább volt egy gyerek társaságában, mint magában.

*

Kevesen merjük ezt ily tisztán és egyszerűen bevallani. A legtöbben, miután pár pillanatra száműzték magukat a magányba, már

hiszik is, hogy nélkülözhetik, megvethetik az embert s nem tudják, hogy ők csak a magányosság előízét érezték s távol, nagyon távol jártak attól az idegzsibbasztó, élettelen, tökéletes magánytól, melyet csak a halál ad meg egészen. A mi¹ magányunk csak füst, lenge álom, festett kép az igaziról; mi csak azt a csöndet szeretjük, melyet zaj szakíthat meg. A mi Ermenonville-ünk gyűlölő, szerető forró emberektől van sövényezve. Az egyedüllétben, az ember-nélküliségben is az ember vigasztal meg bennünket, akit oly félve kerülünk. A csönd, a magány beteg fejünk pihentető párnája, sajgó sebünk írja csupán, igazi táplálékunk a zaj, a társas együttlét bánattal, örömmel teljes zajos élet, ami természetesen legkevésbé sem jelenti azt, hogy a felszines, örökösen hajbókoló piperkőc, a fecsegő nyárspolgár reprezentálja számunkra az emberideált, csak arra céloz, hogy társasvoltunknak varázsköréből sohasem szabadulhatunk ki s fejlődésünk legmegfelelőbb² médiuma nem az egyedüllét, hanem a zajos, nyugtalan, egészséges, érzelem és eszmeadó élet.

Az ember, ha nem is társasági lény, mindenesetre – visszatérünk a görög bölcs mondására – társaslény.

Megjelenés

Lehotai, *A magány*, Magyar Szemle, XVIII. évf. 36. sz. 1906. szept. 6., 562–563.

Megjegyzések

A cikkben egyezések mutatkoznak Kosztolányi korábbi írásával, lásd a 11. szöveget.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Any where but out of the world: utalás Baudelaire *Anywhere Out of the World* (*N'importe où hors de ce monde*) című prózaversére, amely Thomas Hood angol költő *A sóhajok hídja* című, egy hajléktalan nő öngyilkosságát elbeszélő versének azonos részletét – „Anywhere, anywhere out of the world” – idézi föl

kiszasszondi szőke gyertyánok: Csokonai 1798-ban hosszabb ideig tartózkodott a Somogyi-dombságban található Kisasszond községben; itt keletkezett a *Magánosságához* című verse

¹ Ami [sh.]

² legmegfelelőbb [sh.]

Ermenonville-iünk: halála előtti években a franciaországi Ermenonville volt Jean-Jacques Rousseau francia filozófus, író lakóhelye, ahol visszavonultan élt. A remetelét szinonimájaként Csokonai *A' tihanyi Ekhóhoz* című versében is megjelenik, amelynek ismert sorára („Mint egy Russzó Ermenonvillében”) Kosztolányi cikke utal.

visszatérünk a görög bölcs mondására: utalás Arisztotelész meghatározására, amely szerint az ember olyan élőlény (gör. *zóon*), amely logosszal rendelkezik, és poliszban él (állam, városállam, politikai közösség), azaz *zóon politikon*, s ez különbözteti meg a többi élőlénytől

Borravaló.

Annak idején nagy hirlapi toll-csaták folytak le nálunk a borra-
való körül, aminthogy nálunk minden probléma és minden filo-
zófiai megbeszélés alá kerül a nyakravaló megkötésétől kezdve
az automobil-, az ing-gomb-, és fénymáz-problémáig s akkoriban
a sajtó s a közönség határozottan állást foglalt a borravaló¹ meg-
csontosodott és eltörülhetetlen hagyománya ellen. Most a borra-
való kérdésében fordulat állott be. A vendéglősök² kongresszusa
alkalmából maguk a pincérek memorandumban kérik eltörlését.
Nem lesz több zaklatás, kellemetlenkedés, krajcározkodó, bosz-
szantó kicsinyeskedő és nagyképüsködő tüntetés. A borravaló
valószínűleg végleg kimegy a divatból, legalább a kávéházakban
s a vendéglőben és nem tudni a közönség, vagy a pincérek örül-
nek-e majd jobban neki.

Sehol a világon nincs annyira kifejlődve a borravaló-kór, mint
minálunk és Ausztriában s ez semmi egyébbe nem vezethető vissza,
mint a rangkór, a protekció, az üres hirhajhászás felburjánzásának
kedvező sajátos társadalmi viszonyainkra. Szeretjük a romantikát,
a talmi nagylelkűséget. A lapjaink hangzatos garmond-bevezeté-
sekben írják le, ha a fenség meglátogatja a szegényházakat, vagy
ha nyájas mosolyu nagyasszonyok programszerűen – kilenctől
tizig – a kórházakban az irgalmasság lelki és testi cselekedeteit
gyakorolják. Mi is mindenesetben szeretünk gavalléroknak látszani
s a pincér fizetését bizonyos tömjénes grandezzával nyújtjuk át.
A villamos kocsin ma már a péksegéd is borravalót ad s széles,
jámbor mosolylyal várja a hatást, a négy fillérért méltán kijáró
abszolút-merev szalutálást.

¹ foglalt borravaló [sh.]

² vendéglősök [sh.]

Ideje, hogy ennek a négy filléres, hatálytalan, hazug borraivaló-romantikának vége szakadjon.

A borraivaló mindenekelőtt csak a nevéből borra való, valóban kenyérre, a mindennapi sanyaru szegényes kenyérre kell, amelyből nem egy ember él, hanem gyakran egész család. Jogtalanság és méltánytalanság egy ember, egy család sorsát függővé tenni a közönség kegyétől s kétszeresen jogtalan a vendéglősök¹ részéről minden egyes esetben versenyre szólítani a vendégek galanteriáját, mintegy tapintatossági kérdést állítani fel, hogy vajjon négy vagy hat fillért csusztassanak a fagyaltos tál alá és esetleg alkalmat adni a pincéreknek, hogy szimpátiájukat vagy ellenszenvüket éreztessék velünk.

A borraivaló miatt eddig is kellemetlen, minden jóízlést sértő csetepaték, viharos szembeszédek, hangtalan gorombaságok támadtak. Létjogosultságát mind a két fél tagadta s mégis élt. Valami üres, hazug, hiuságunknak hízogató látszat tartotta benne a lelket. Ma véget akarnak vetni mind ennek. Az alamizsnaként nyújtott pénzt maguk a pincérek utasítják vissza. Oldják meg a vendéglősök a kérdést bárhogyan is, ők többé nem fogadják el a kávéházi lovagok nagylelkűsködő filléreit.

S ez a beszéd nemcsak indokolt, hanem okos és helyes is.

Megjelenés

D., *Borraivaló*, Budapesti Napló, XI. évf. 250. sz. 1906. szept. 11., 5. Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

vendéglősök kongresszusa: 1906. szeptember 11–12-én rendezték meg Miskolcon a magyarországi vendéglősök kongresszusát (vö. Sz. n. 1906j)

garmond-bevezetésekben: garmond betűvel szedett bevezetésekben, vö. 75. szöveg *grandezzával*: (ol.) méltósággal

¹ vendéglősök [sh.]

Égő könyvtár.

Egy busztragikomédiának utolsó jelenetét játszotta ma le egy érdekes, különcködő, budapesti fiatalember. Színpadias, hatásos vég-jelenetet inszcenált magának s mielőtt a halál fekete csarnokába lépett volna, pompás, vörös tüzzel világította meg utolsó útját. Fölgyújtotta a könyvtárát.

A könyvtárak elpusztítása mindig barbárnak és különösen tragikusnak tetszik a szemünkben. Ebben az esetben azonban egyéni érdekessége és jelentősége van s ez elzárkózott különc bizarr tette valami szinte kész szimbolikus lélektani problémává és irodalmi сюжет-é magasodik. Csak *Huysmans*¹ könyveiben olvasunk ilyen-fajta epés különcök álmairól, ily elzárkózott, természetgyűlölő hősök, ily bölcs-bolondok beteges, vértelen ábrándjairól. Ez az ember azonban minden elme-hibbantsága és sötét bizarrsága mellett is egy természetes fejlődésfolyamaton ment át s úgy látszik utolsó tette nem egyéb, mint ennek a processusnak utolsó állomása.

E szenvedélyes, különc ember életében megpróbált mindent. A kultúra bűvös sodrába esett s a villámgyors áradat ragadta. A nagy-apjai s az ük-apjai nyugodtan ütötték taglóval az ökröt, meggazdagodtak a tehenek és marhák husán, s kövér aranyláncokat hordottak tekintélyes hájtól duzzadó mellényükön. Ez a késői sarjadék azonban megismerte a könyvet, a kulturát, orcái elsápadtak s valami határozatlan hívó szózatot hallott. Beiratkozott az egyetemre, könyvtárakat bujt, át akarta ölelni az életet s vágyott látni a tartalmát, a lényegét is. A harmóniát kereste. Először a nőknél, majd az emberek között, végül a könyvekben. Óriási könyvtárát gyűjtött össze egy reneszánszkori bibliofil lelkesedésével, de valami homályos, kaotikus bizonytalansággal, úgy hogy tizezer könyvből álló könyvtárában a ponyvairodalmi rémregény mellett

¹ *Huysmann [sh.]*

ott volt Shakespeare és Büchner könyve is. Csak a betű, a könyv babonázta meg. Imádta a kulturát. A diszharmónikus világnak hátat fordított s egy kétségbeesett világbus tudós elzárkózottságával maga szakácskodott. Üllői-uti házában, maga hámozta a burgonyát, maga süített-főzött és maga rakta el csendesesen a befőtteket.

Új hitvallásában is csalódott. A nehéz és zagyva szellemi koszt megterhelte egészséges paraszt-gyomrát s a bölcsek kristálytisztaság és a hülye firkászok hig bölcselme valami moslék-szerű vegyületté vált benne. A békés polgárok és pénzszerző mészárosok unokája megtántorodott. Durva, el nem ványolt, nem ugarolt, meg nem puhított és acélozott szervezete gyenge volt a nehéz problémák megértésére és megemésztésére. Kapkodó, fontoskodó, tudákos lett, mint egy középkori alkimista. Először az asszonyokat gyűlölte meg, azután már az embereket is kerülte. Mindenkire gyanakodott, mindenkit ellenséget látott s csak könyvtárának bástyafalai között érezte magát biztonságban. Különködött, fontoskodott. A vízben nagyító üveggel kereste a bacillusokat. A tudomány valami misztikus és őrjöngő szeretete állította vissza ingadozó lelki egyensúlyát.

Most azonban lelki egyensulya is megbillent. Ez a szomorú külön utolsó napjaiban belátta azt is, hogy a könyvtár, az égig tornyozott tudomány is csak oly hiu dolog, mint minden a világon. Érezte, hogy a harmonia-keresésben, a kulturáért való dőre és eredménytelen harcban elvesztette az életet. Meggyilkolt nyugalmanak bus gyászában kést ragadott. Előtte volt ez egyetlen nagy ellensége félelmetesen sötétlően, komor impozáns¹ nagyságban: a könyvtár. A mészárosok és békés polgáremberek szabad lelke felébredt a késő unokában. Agyának nyugodt tisztaságát kérte vissza a sok fekete betűtől, mely kiszívta agysejtjeiből az egészséges derűt s a fényt. A hatalmas kolosszus meredten állott előtte. Erre megfogamzott agyában grandiózus és különös boszúterve. Megostromolta a könyvek Babel-tornyát. Elernyedő izmaival végig vágott a papírfalakon. A holt könyvek az ütést tompán viszonozták. Erre komor düh fogta el.² Neki feküdt a mozdulatlan, hatalmas

¹ imponzás [sh.]

² fel. [sh.]

testnek s birkózni kezdett vele. Érezte, hogy a könyvek ölték meg. A kultura, az isteni, csábító és hazug. Küzdött. Végre is csóvát ragadott s kacagva a drága papirok közé vetette.

Szívébe egy nagy kést meritett. A szobában füst, láng és vér olvadt egybe. A padlón hörgött, haldokolt, de a boszu édes érzésével halt meg.

A gyilkos könyvtár, mint valami óriási halotti fáklya, szikrázva, üszkösen, sötéten lobogva égett!

Megjelenés

Lehotni, *Égő könyvtár*, Budapesti Napló, XI. évf. 251. sz. 1906. szept. 12., 6. Rovat: Hírek.

Megjegyzések

A cikk Lehotni aláírással jelent meg, ami sajtóhibás formája a Kosztolányi által használt Lehotai álnévnek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A könyvtárak elpusztítása: legismertebb az ókori Alexandria könyvtárának (Musesion) a megsemmisülése, amely Kr. e. 48–47-ben leégett, s amelyet Kr. u. 640–642-ben I. Omár kalifa parancsára végleg elpusztítottak

Huysmans könyveiben: Charles-Marie-Georges Huysmans (1848–1907) francia író és műkritikus, aki Joris-Karl Huysmans néven publikált. Legismertebb regénye az *À rebours*, amely *A külön*c címmel Kosztolányi fordításában jelent meg (1921).

Büchner: Georg Büchner (1813–1837) német költő, akinek egyik drámáját Kosztolányi *Danton halála* címmel fordította le a Magyar Színház számára 1928-ban. E darabról s szerzője életművéről több helyütt is nyilatkozott (Szk, 90–98; SzE I., 133–135). „Ha olvasom munkáit, ennek a századnak hatalmas szabadság-fuvaltatát érzem. Ebben a korban, melyet a pesszimizmus korának szoktak nevezni, még hittek az emberek. Hittek egymásban, az emberi szellemben, nemcsak a gépekben, a bárókban s az izmok teljesítőképességében. [... *A Danton halála*] a halál végtelen távlatát tárja elénk, s a XIX. század legkeserűbb, legnemesebb pesszimizmusával teljes.” (Szk, 93–94; a darab által kiváltott politikai vitához lásd ARANY 2017, 329–330.)

el nem ványolt: el nem nyűtt

A gondolkozás halottja.

A kék Adrián bolyongtam. Egy hét alatt szerencsésen le is szoktam a könyvolvasásról s az ujság-falásról. A kék eget, a gyémántos vizet néztem, a lassu habmorajt s a fenyőrengetegek sóhajtó zugását hallgattam s a gondolataim, érzéseim valami friss, ujjászülető gyönyörben vesztek el, robbantak szét a hegyek, az erdők s a szüz vizek végtelenségében. Mikor visszafelé jöttem – barátságtalanul szeles, barna alkonyaton – egy kis osztrák falucska pályaudvarán ujságot vettem. Csak akkor tudtam meg, hogy Boltzmann Lajos, a bécsi egyetem nagy természetfilozófusa, volt tanárom meghalt. Öngyilkos lett.

Mélyen megindultam. Azt hiszem, hogy mindenki, akit látunk, hallgatunk, lassan-lassan lényünké válik, húsunkhoz forr. A mi mulandó szavunk és kérész-életü tettünk a környezetben perpetuálódik. Egy szempillantás, egy szó, egy mozdulat, mely megrezgeti idegünket, átalakítja vérünket, szervezetünk alkotórésze lesz s tovább él, fejlődik velünk s akkor, mikor ez a ható erő eltűnik innen, fájdalmasan sajdulnak meg utána bennünk dobogó, itt maradt atomjai és szemünkbe könny szökik.

Ott a gyenge világítású vasuti kupéban is töprenkedve magam elé meredtem s a homályos vászonfalra lassan-lassan lerajzolódott a robusztus tipikus német professzor bozontos üstöke. Magam előtt láttam, amint téli estéken nehézkesen az asztalra támaszkodott s zöldesszürke myops szemével – az örökösen mozgó, fürge *Forscher-auge*-val – egy pontra meredve a halál nehéz problémájával vesződött. A lámpafényes teremben áhitatos csend lengett. Csak szakadozott, rövid mondatai rebbentek fel olykor-olykor érdesen, széttöredezve. Komikus és nagyszerű volt egyben ez a viaskodó rövidlátó tudós; volt benne valami *Carlyle Teufelsdröck*-jének, a megtestesült német professzornak komikumából

s a sziklákat hasogató titán megdöbbenő nyers erejéből és vergődő, isteni munkakedvéből.

Schopenhauert cáfolta. Epésen, kiméletlenül, vitriolos szatírával: a természettudós fölényével. Haragudott erre a vén dörmögő, életkáromló németre, gyűlölte költői felületességét s grandiózus, csodálatos tévedéseit, melyek megzavarták az ő pontos circulusait és számvetéseit. A nagy fizikus és matematikus filozófiai életfeladatának tűzte ki, hogy ennek a szellemóriásnak botlásait és tudománytalan hiedelmeit, Wertungsphilosophie-jének ijesztő hézagait kimutassa. Életének utolsó éveiben folyton vele foglalkozott. A zsebében hordotta Schopenhauer könyveit s a katedráról hol humorosan, hol mérgelődve hirdette, mennyire hamisan látta meg a színes, szikrázó, áldott életet. Szenvedélyes vitatkozókedv lüktetett benne. Sokszor órákhosszáig beszélt egyfolytában. Harcias, gyerekes daccal kelt párviadalra a sötét látású bölcselővel. Valóban pompás látvány volt az a hősi torna, ahogy a két haragos bölcs a tudomány páncéljában és vértjében, talpig vasba öltözve rémitő csörömpöléssel összerobbant s mint a középkori marakodó vasas németek, a szemeink láttára megverekedtek.

Ezért lepott meg annyira a Schopenhauer-gyűlölő Boltzman-nak halálhíre s ezért kell az ő öngyilkosságában többet látnom egy idegrohamban elkövetett pillanatnyi meggondolatlan tennél. A rövid és végzetes revolver-dörrenés szükségszerűen, pontosan következett be, mint laboratóriumában a kísérletekhez szükséges robbanások.

Boltzmann Lajos nagy tudós volt. A gyakorlati és kísérleti fizika Helmholtz mellett egyik legnagyobb előharcosát gyászolja benne. Fényes pályafutásának nagyszerű állomásai Lipcse, Grác, Berlin és Bécs voltak, nevéhez fűződik a hő-theoria és az új kinetikai gázelmélet felállítása. De Boltzmann sokkal nagyobb tudós volt, semhogy korlátoltan megmaradhatott volna lombikjai és keverőcsészéi között. Szép és nagy dolog a villamos szikra utját és titkait követni, a természet halk, misztikus szivdobogását hallgatni, de még szebb és vonzóbb a nagy távlatok hűvös fensége, a filozófia, a poézis s Beethoven szonátái. Ez a nagyagyú német, ez a fényes szaktudós idővel belátta, hogy csak a szintétikus látás, a költők és a bölcselők magaslata méltó hozzá, honnan minden

nagyság, minden tudomány, egész életünk bámult műve egy nyomoru ponttá zsugorodik, honnan a zárkózott vizsgálódó ihlete egy rovancsoló hivatalnok buzgalmának s a tudomány színes kockákkal való léha játéknak tetszik, ahol kitárul szemünk elé az ég s a föld uj, ragyogó perspektívája. Mint született németnek megjelent neki is a Filozófia fátylas, gyönyört és borzalmat adó istenasszonya...

Itt van Boltzmann igazi nagysága. S itt van az ő tragédiájának kutforrása is.

A vates-lelkű, szitkozódó költői Schopenhauer késő öregségéig nyugodtan üzte gondolatainak sötét játékát, a szerencsétlen, szegény Boltzmann, a Schopenhauer-cáfoló, az életimádó, a nagy tudós önmagát megtagadva, élete derekán lőtte át uj eszméktől forrongó nagy koponyáját.

Igazi tudós, igazi ember volt. Ész és sziv. Fény és tűz. Küzdő és győző, folyton ujat kereső és mindig találó. Főnséges és bájos. Az egész tudományos világ lábai előtt hevert s ő mint nagy hívő és kétkedő, szívesen vitatkozott velünk, tanítványaival, a kölyök-filozófusokkal.

A dicsőség fényében is fájó, vérző kétségek bántották nagy elméjét. Boglyas, sötét árnyak borultak reá. S most a szelid és nyugodt Filozófia kezét nyújtotta neki s ő a szent, gyámoltalan gyerek – hóna alatt a fakó német professzor-esernyővel, melylyel annyiszor láttam Bécs utcáin s az árkádok udvarán andalogni – észrevétlenül, egy sötét ajtón, eltűnt közülünk.

Boltzmann Lajos, a szintetikus látásnak, a filozofiának halottja, mint *Kleist*, *Stirner*, August *Comte* s annyi más kis és nagy ismeretlen és ismert gondolkodó.

Megindulva, elszomorodva ez elkésett, kusza gondolatok fekete csokrát küldöm az ő sirhalmára!

Megjelenés

K. D., *A gondolkozás halottja*, Budapesti Napló, XI. évf. 254. sz. 1906. szept. 15., 6. Rovat: Hirek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A két Adrián bolyongtam: nincs információnk arról, hogy Kosztolányi ekkor adriai utazást tett volna

Boltzmann Lajos: Ludwig Boltzmann (1844–1906), a bécsi egyetem elméletifizikatanára 1906. szeptember 6-án öngyilkos lett az isztriai Duinóban (ma: Szlovénia, Devin). Kosztolányi bécsi tanulmányairól beszámolva, 1904. november 20-ai levelében is említi őt Babits Mihálynak (KDL1, 267).

myops: rövidlátó

Forscher-auge-val: (ném.) *Forscherauge*, kutatószem

perpetuálódik: megörökítődik

Carlyle Teufelsdröck-jének: Kosztolányi 1904-ben Babitsnak írt leveléből kiderül, hogy Carlyle *Sartor Resartus. The Life and Times of Herr Teufelsdröckh* című, 1838-as munkáját olvassa (KDL1, 204). Magyarul először 1913-ban jelent meg Tankó Béla fordításában, *Teufelsdröckh professzor élete és tanai* címmel.

Wertungsphilosophie: (ném.) értékfilozófia

Schopenhauert cáfolta: erről Kosztolányi szó szerint említést tesz Babits Mihálynak 1904. november 20-án írt levelében: „Boltzmann és Reininger Schopenhauert csepüli” (KDL1, 267)

Helmholz: Hermann Ludwig Ferdinand von Helmholtz (1821–1894) német fizikus, több tudományterületen is maradandót alkotott

mint Kleist, Stirner, August Comte: Heinrich von Kleist 1811-ben főbe lőtte magát; Auguste Comte (1798–1857) francia filozófus öngyilkosságot kísérelt meg; Stirner öngyilkossága kapcsán vö. 56. és 117. szöveg

Lucifer.

(Bemutató a Nemzeti Színházban.)

A ma drámairói, mint minden korok és idők látói és bírálói, nem tudnak teljesen szabadulni a nagy napi események vonzóköréből. A XVI. és XVII. század vallási színjátékaiban dogmatizáltak a szór-szálhasogató teológusok, ma pedig általánosítva, kiszélesítve e kérdést majdnem ugyanazt teszik a szinpad-i hősök, amennyiben a hit s a hitetlenség problémáit feszegetik, melyek már most egy intelligens ember szemében sem kérdések. A mult idényben Henri *Lavedan*-nak *Duel*-je a közönség viharos tapsai mellett arattott megérdemlett sikereket. Ma este *Butti Luciferjét* mutatták be a Nemzeti Színházban, melynek eszméi hasonlóképpen a közélet könnyes, szemetes, üszkös és véres piacáról kerültek a szinpadra s szintén két ellentétes világnézet forradalmi összeütközését, a hit s a hitetlenség párbaját mutatja be. Ma, mikor a levegő vilamos s Franciaországban az akció és reakció dacos csatakedvben fegyverkezik egymás ellen, természetesen magától kínálkozik fel a gondolat, hogy a drámai akciót az élettől viharos vulkán-talajra helyezzük át; mi a magunk részéről azonban a jövő kérdéseit, az egyéniség s az ember sorsát tárgyaló nagy drámairók felé, *Ibsen* és *Strindberg* intim, csendes és nagy tragédiái felé tekintünk.

*

Butti *Luciferje* egy drámai trilogia első része. A Lucifer a hit tragédiáját állítja elének s a hit ellen,¹ a buta, fanatikus és ostoba hit ellen irányul s végül az okos, vallás nélküli kételkedésre, a bölcshez egyedül méltó gondolkozásra, a szürke, tudományos skepsisre mutat. A vallásban való vak hit buta s viszont a tudománynak gőgös² fanatizmusa sem bölcs és tudományos. Visszatérünk *Mon-*

¹ [sh.: nincs vessző]² gőgös [sh.]

taigne mondására: a kételkedés s a tudatlanság a bölcsnek édes alvópárnája...

Körülbelül ez *Butti* felfogása is.

Hőse Alessandro *Albertini* tanár szenvedélyes lelki forradalom árán megtisztult nemes, egyenes, becsületes, megtántoríthatatlan jellem, ki hadat üzen a fekete, makacs és gyáva maradiságnak s a grandiózus küzdelemben elesik. Ennek a szürkülő, megtört, de azért keserű harckedvben égő hősnek fönséges, durva, élesvonású alakja valóban oly klasszikus, term[é]szetes, mintha érdes terméskőbe lenne faragva.

Albertini tanár pap volt, sacerdos in aeternum. A tragédiája csakugyan az, hogy később is örökre pap marad.

Mint olasz és mint pap hitt vakul s minthogy az *Albertini*-féle jellemek nem tudnak sohasem langyosak és közönyösek lenni, hisz azután is – vakul és szenvedélyesen – mikor a vallás hókuszpókusaiban való hitét már végképp elveszti. Hisz a tudományban. A dogmatikus tudomány papja, fanatikus lesz.

A fiait szabadgondolkozóknak a tudomány hitében neveli s a tudomány kerestségét adja fel nekik. Fia, *Gu[i]do*, ki a természet-tudomány tanára, azonban szerelmes lesz atyja tanártársának, *Tommaso Senodri*-nak egy korlátolt, klerikális gondolkodású tanárnak leányába, *Matilda*-ba. Az ellentétes gondolkozású szülők, a vallás és tudomány hitében nevelt szerelmesek között hatalmas drámai akció fejlődik ki. *Guido* és *Matild* szivós, emberfeletti szerelme azonban mégis győzedelmeskedik. Minden rendben lenne már, mikor az ostoba véletlen valami kegyetlen játéka folytán *Matild* – házasságuk harmadik havában – meghül és halálosan beteg lesz. *Guido* hite ingadozni kezd. Atyjától magyarázatot kér. Az atheista filozó[f]iája nem elégíti ki. Megtántorodik. Megtagadja atyját. Tus[a]kodva, vergődve döngetik mindketten a végzettség, a véletlen bezárt vaskapuját. A pap megjelen az ajtóban s a leány halálát jelenti. A fiu hörgő melléből visongva, zokogva tör ki a kétségbeesés hitének, szörnyű, disszonans *kredója*. Lucifer magára marad. Halványan egy szék karjára dől s szomoruan megsemmisülve maga elé mered...

A drámai akció izgatott, eleven. A ragyogó olasz föld véres, robbanó szenvedélyei tobzódnak benne. A küzdelem krescendója

lűktető és drámai, az események lélektanilag indokoltak. Csak a negyedik felvonásban lép meg a véletlennek *deus ex machina* szerű beavatkozása, ami talán a lelki rajz kifejlesztése érdekében szükséges, de nekünk, kik a három első felvonásban a küzdő felektől vártuk a dráma kibonyolítását, nemcsak érthetetlen, de bántó is.

A darab egyébként fényes sikert aratott. A közönség valósággal ünnepelte *Gál* Gyulát, aki intelligens játékával, kemény, realiztikus jellemzésével újra bebizonyította, hogy a ma élő¹ magyar színészek legelsei közé tartozik. *Lenkei Hedvig Matild* szerepében leheletszerűen finom, gyengéd volt, *Odry* Guidót sok művészettel és hatással interpretálta, s külön meg kell emlékeznünk *Molnár-ról*, ki a plébános érdes tapintatlanságát és tömjénes szertartásosságát néhány odavetett szinfolttal csodálatosan jellemezte. A mellékalakok játszóí közül *Gabányit* és *Horváthot* emeljük ki.

A darab *Hevesi Sándor* pompás, művészi fordításában került színre. A rendezés is az ő választékos, finom izlésére vallott.

Megjelenés

Lehotai, *Lucifer*. (Bemutató a Nemzeti Színházban.), Budapesti Napló, XI. évf. 255. sz. 1906. szept. 16., 10. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lucifer: Enrico Annibale Butti (1868–1912) olasz író, drámaíró *Lucifero* (1901) című műve; vö. 129. szöveg

Henri Lavedan-nak Duel-je: vö. 50. szöveg

Strindberg: August Strindberg (1849–1912) svéd dráma- és regényíró. Kosztolányi már egy 1907-es, Babitsnak címzett levelében is említi, hogy az ő munkái is könyvtárának részét képezik (KDL1, 698). A *Csendes idill szombat estén*, a *Naplemente a tengernél* és a *Bábel-torony* című verseket fordította le tőle (IK II., 501–503), valamint számos alkalommal írt darabjainak bemutatóiról, műveiről (Szk, 178–190; SzE I., 227–235; SzE II., 262–265, 482–483, 567–569, 648–651). Figyelemre méltó egy 1925-ös írása, amelyben a svéd szerző fogadtatásának és saját lelkesedésének változásáról számol be (Szk, 189). Továbbá vö. 128. szöveg.

Butti Luciferje egy drámai trilogia első része: Kosztolányi téved, a *Lucifer* az *Ateisták* trilogia középső darabja (*Gli ateí. La corsa al piacere*, 1900; *Gli ateí. Luciferò*, 1901; *Gli ateí. Una tempesta*, 1903)

sacerdos in aeternum: (lat.) mindörökké pap; lásd Zsolt 110,4; Zsid 5,6; 7,17

¹ élő [sh.]

kredója: (hit)vallása, alapelve

krescendója: (ol.) *crescendo*, zenei műszó, melyet akkor használnak, amikor valamely zenedarabban a hangok erejét fokozatosan növelni kell

Gál Gyulát: (1866–1945) műkedvelőként kezdte, majd beiratkozott a színiakadémiára, de nem szerzett diplomát. Kassán játszott, ezután mintegy hét évig Kolozsvárott, ahol Ditrői Mór társulatának tagja volt, majd Aradra került. Az 1896-ban nyíló Vígszínházhoz szerződött, és a színház színiiskolájában tanított. 1901-ben szerződött a Nemzeti Színházhoz, amelynek 1923-tól örökös tagja lett. Tanított a színiakadémián is. Kosztolányi 1926-ban készített vele beszélgetést (SzE II., 368–370).

Lenkei Hedvig: Lenkey Hedvig (1877–1970) a színiakadémia után a Vígszínházhoz csatlakozott, majd 1903-ban átszerződött a Nemzeti Színházhoz

Odry: Ödry Árpád (1876–1937) színész, rendező, a színiakadémia elvégzése után Nagyváradon, Kolozsvárott, Debrecenben, Kassán, Temesvárott játszott és rendezett. 1904-ben a Vígszínház, 1905-től pedig a Nemzeti Színház szerződtette, amelynek 1912-től rendezője, 1923-tól örökös tagja lett, 1931-től 1935-ig főrendezője volt. Fontos színházi-művészeti tisztségeket töltött be (Fészek Művészklub igazgatója; Budapesti Színész Szövetség alelnöke, majd elnöke; Kisfaludy Társaság Shakespeare-bizottságának tagja). A Magyar Rádió dramaturgia és főrendezője is volt. Tanított a színiakadémián, amelyet egy ideig igazgatott is. Kosztolányi 1919-ben közölt művészetéről méltányoló cikket, 1925-ben pedig interjút is készített vele (SzE II., 532–537).

Molnárról: Molnár László (1857–1925) képzése szerint korábban aljegyzősködött, majd Szegeden, Debrecenben már mint színész játszott. 1896-ban a Víg-, 1897-ben a Magyar, 1902-ben a Nemzeti Színházhoz szerződött, ahol 1918-ban örökös tag lett. Az Országos Színészegyesület Színészképző Iskolájában s a színiakadémián is tanított.

Gabányit: Gabányi Árpád (1855–1915) színész, rendező, író. A színiakadémia után Kassára, majd Kolozsvárra szerződött. 1884–1912 között volt tagja a Nemzeti Színháznak, ahol 1909-ben örökös taggá választották.

Hevesi Sándor: (1873–1939) rendező, színházigazgató, kritikus, író, műfordító. Bölcsészeti és jogi tanulmányai után színikritikákat és színházelméleti cikkeket írt a fővárosi lapokba és folyóiratokba. 1892–1906 között a *Magyar Szemle* belső munkatársa volt. 1901-ben rendezőként szerződött a Nemzeti Színházhoz. 1904–1908 között a Thália Társaság irányításában vett részt, majd a Népszínház–Vígopera s az Operaház főrendezője is volt. 1914-ben visszaszerződött a Nemzetibe, amelynek 1922-től 1932-ig igazgatója volt. 1933-tól haláláig a Magyar Színházban rendezett. A színiakadémián is tanított, számos elméleti munkát, illetve tankönyvet írt. Műfordítóként főként George Bernard Shaw műveinek átültetésében volt jelentős szerepe. Kosztolányi 1919-ben írt méltató szavakkal pályájáról (SzE II., 400–403).

Modern történelmi nézőpont

I

Ha a történelem színpadáról beszélünk, az általánosan elfogadott és elcsépett kifejezés rendszeren többet jelent számunkra, mint egy közönséges, képleges frázis. Ez az elnevezés egyuttal kifejezője egy hibás, bal és talán még egészen tudatra sem jutott felfogásnak, melynek fényében minden lejátszódó történelmi cselekményben egy színpadi akciót látunk s minden történelmi alakban egy-egy színészt keresünk. Ezzel kapcsolatos azután az a tény, hogy a történet nekünk csak a múlt poros lomtárát jelenti, aminthogy csakugyan inkább holt formákat, hamis páthoszos, elnagyolt hősöket, zavaros részleteket nyújt, mint élő hus-vér embereket. Az egyének megrajzolása kívül esik tudományos keretein. A küzdő emberek, ha Clio nehézkes vésője véletlenül szoborba is farag egy-néhányat, nagyon távol vannak tőlünk s az elmosódó kontúrok inkább untatnak, fárasztanak, zavarnak, mint érdekelnek.

A történelem jellemei és eseményei a költő, az író számára mindig nagyon hozzáférhetetlenek, mert történet, bármily kezdetleges tudomány is, alakjait mindig a saját céljához idomítva, retrospektíve és a jövőbe tekintve, állítja be s ez a körülmény nem csak hogy nem könnyebbíti meg lélektani megértésüket s a költői átformálás, az idealizáció nehéz és nagyszerű művét, de egyszerűen megköveteli, hogy előzőleg kihámozzuk a tudomány érdes héjából. A¹ történelem az eseményekben, a jellemekben csak történelmi problémát lát, ez alakokban egy-egy tényezőt, rúgót, képletet,² összetevőt: embert ritkán. A hatméteres, lelketlen, vértől csöpögő, csupa-ló és csupa-fegyver-csataképek, a Jósika-féle

¹ Az [sh.]

² képlete [sh.]

unalmas történeti regények, melyeken nem az ember, hanem a történelem ünnepélyes páthosza, a történelmi szinpad csinált bűja, öröme érzik meg, szomorúan és élénken illusztrálják ezt a tényt. Látjuk kőbe faragva, színekbe és tentába mártva, a színész huszmédiumba gyömöszölve Hunyadi Jánost, Rákóczit, a koronás királyokat s a azt érezzük, hogy minden csiszoltság, szinharmonia, erőlködés,¹ szinfalhasogatás ellenére még sem élnek, mert csak a történelem viszonyában, a tudomány szisztemájában jelennek meg előttünk s csak azt értetik meg, hogy mit jelentettek egy korban, egy-egy eseményhez, vagy jellemhez viszonyítva s nem hogy kicsodák a hozzánk való emberi és költői vonatkozásban. A római, a reneszánszkoron egyformán megérezzük a történelem hazug szinpadi ünnepélyességét, az iránta való tömjénes hódolatot, a valóság s a poézis mérföldes távolságát. A történelem szinpadán látjuk az oldal-diszleteket, a hátteret, sugólyukat, sőt olykor halljuk a sugó bántó sottogását is. A regény és dráma szereplői végszóra jönnek be s a hősök jól fésült mondatokban és pompás jambusokban dadogják el utolsó kívánságukat s mindent piros világításban, a történelmi páthosz konvencionális, olcsó görögtüzében szemlélünk. Ez a bántó, hazug és csinált ünnepélyesség vetett véget rövidesen az époszoknak, a történelmi rajzoknak s ez szállította le minimálisra az utóbbi évtizedekben a történeti műfajokban való művészeti produktumok számát. Mindenki a költőre, a megváltóra várt, hogy a színház zárt ablakait vas-ököllel bezuzza, a görögtűzet porba tiporja, merev festéket a hősök arcáról lemossa s az élet rózsáival ékesítse.

II

Egy nagy koponyájú svéd író indult el a történelem poros, és fakó csarnokában s kezében egy Diogenes-lámpával a sok ócska limlom, hazug festmény és barbár otrombaság közepett embert keresett. Ez a nagy író *Strindberg* Ágoston volt, kit nálunk *Az apa, Julia kisasszony* s a *Hivő* című drámái után inkább excentrikus, fantasztikus hajlamairól, mint nagyszerű emberlátásáról s poétai

¹ [sh.: nincs vessző]

revelációiról ismernek, pedig ő volt az, ki a mult s a jelen közti átvezető hidat megtalálta és pedig nemcsak egyéni, írói kvalitásai révén, de ama elv felfedezése által, melyet cikkem homlokán modern történelmi nézőpontnak neveztem, mely a holt történelmet megelevenítette, a hősöknek emberi szavakat adott szájába, a mult hazug páthosát a maga értékére devalválta, az emberek ereibe piros forró vért öntött s a történelmi relikviákat oly természetessé tette, mint szobánk butorait.

Ennek a nagyszerű irodalmi forradalmárnak ez az intuíciója a közönséges írói sikereken és irodalmi bravurokon túlmaszodik s a modern irodalom epochális eseményévé válik. *Strindberg* svéd történelmi drámáiban az irodalom számára egyszerűen felfedezte a történelmet, s a paragon heverő történeti drámát, regényt és novellát a legmodernebb műfajjá tette. *Wasa Gusztáv, XIV. Erich, Gusztáv Adolf, XII. Károly, Engelbrecht, Krisztina, III. Gusztáv, Luther Márton* megjelennek a szemünk előtt ijesztő közelségben, elevenen s mindnyájan élnek, lélekzenek, reánk mosolyognak, mint az Andrásy-uti korzó sétálói, úgy hogy a genialis elnagyolt durvaság láttára nem tudjuk, poezissal van-e dolgunk, vagy valami boszorkányos varázslattal, csak azt érezzük, hogy a történelem légkörében mozgunk s a história levegőjét szivjuk.

Mindezekből legkevésbé sem szabad azt következtetnünk, hogy *Strindberg* az életnek egyszerű fotografálója, ki csak néhány odavetett durvasággal kelti fel a mult korok hamisítatlan illúzióját. Ellenkezőleg, *Strindberg* idealizál, eszményit s talán nem kisebb mértékben, mint mások, de valami különös módon, az esztetikus előtt érthetetlen, elemezhetetlen művészettel s míg a többiek hamis poezise eltávolította a történelmi alakokat, ő közelebb hozza hozzánk olyannyira, hogy ugylátszik, mintha ő az eszményítés ellenkezőjét tenné, mintha visszafelé idealizálna.

Nem érez semmi hamis félelmet és tiszteletet a történelem iránt, a nagy hőöket karon ragadja s bátran, vakmerően, genialisan, brutálisan, gorombán a szinpadra viszi, beszélget, komázik velük, a vállukra ver, majdnem letegezi, felfricskázza őket, mert jól tudja, hogy a nagy lángeszek is mindenekelőtt emberek voltak: a szívök, veséjük ép úgy működött, mint a miénk. Neki ezért mindenki ismerős, ő minden királyi palotában fesztelenül, otthonosan

jár-ke, benyit minden ajtón, megmutatja a királyokat – nem azokat, kik az ebédnél s az ágyukban is fejükön tartják a koronát s emeletes arany-trónokról fontoskodnak – de a hibázó, vágyakozó, számító, csaló embereket, a macska-természetű bestialis asszonyokat, az epés, indulatos ujjítókat, a nagyságukba botló és mégis kicsinyes hősöket s mindenütt csak az embert, a közönséges, élő embert állítja elénk, kinek tragikus nagysága hatalmasan, megdöbbszentően, valószerűen rajzolódik ember-voltának szolidan szürke staffageára. A régi történelmi hősök gyakran oly nagyok voltak, hogy valóságukban kétkedtünk s tetteik iránt egyáltalában nem is érdeklődtünk. *Strindberg* hősei mindenekelőtt emberek s bár nem szertartásosak, kenetteljesek, hanem érdesek és durvák, a látás egy ihletes pillanatában kétszeresen megnőnek előttünk és mi némán hódolunk nekik.

A pose, a hamis történelmi gesztus, mely az álművészet és az idő járulékai, nála teljesen elmaradnak. Az alakok tisztán embe-riek, tapinthatók, láthatók. *Krisztina* királynő állatias csábító bá-jával, asszonyos hizelgésével, férfi-lelkével hódít meg bennünket s nagy tragédiáját átérezzük akkor is, ha hizásra hajló, borotvátlan férjével csak rideg üzleti számadásokról, kölcsönökről és sikkasztásokról beszélnek, mint bármely közönséges szatócspár. *Luther* már mint kisdíák előttünk akarja reformálni a *hic, haec, hoc* ejtegetését, előttünk veri véresre az anyja, mindnyájunk szeme láttára bontakozik ki gondgyötört fejében a predesztináció fekete gondolata, dacos, egyenes, büszke alakja mégis imponáló glóriában lebeg elénk s oly közel, mintha egy este hazamenve az asztalunk mellett találánánk őt rideg, sötét öltönyében, komor, becsületes arcával, tiszta egyszerűségében. Egy történelmi novellájában *Wolsey* biboros magából kikelve valóságos kocsismodorból – a dühtől eltorzult arccal – számárságnak, baromságnak nevezi *Luther* tanait; *Hutten Ulrich* bánatos munkalázban jelenik meg a férges kórtól emésztetve, mint a haldokló antik istenek bus áldozata; *Erasmus Rotterdamus* a legnagyobb vita hevében is tüsszent; s *Voltaire*, II. *Frigyes* mindig emberi póreségükben, meztelen igazságukban lépnek a színre. *Strindberg* a szürke, sötét színekkel is tud ragyogni, nála a köznapiaság is poézis lesz, az ember is glorifikálódik.

Az eseményeket hasonlóképen fogja fel. A jelenben, az órában, a percben a legnagyobb is csak egy szélben lengő porszem. Később nő csak óriássá, mint a hólavina maga, az Alpesek ormától leguruló jéggöröngy. A történelemben nincs semmi ünnepegyesség és színadiasság. A jelenben minden csak politika. Amerika felfedezése 1492-ben egy óriási szenzáció, semmi egyéb. *Luther* fellépése csak egy nagyszerű politikai fordulat. A történelem szerepelőinek nincs sohasem színészi lámpa láza. *Luther* 95 pontját felszegezi, a szögek a fizika törvénye szerint nyomulnak be a falba a kalapácsütések hatása alatt s a kalapács, mely kezében van, közönséges, kopott szerszám, nem a színadi kellékes gonddal előkeresett, premierre szánt diszműve. Az emberek bámulnak, lelkesednek, zajt csapnak, akár valami obskúrus vidéki követválasztásnál; vitatkoznak, cáromkodnak, civakodnak, mint az iskolás gyerekek, s a politika forumán pedig nyugodtan pletykáznak, fecsegnek, gáncsoskodnak és egyáltalában nem érzik a nagy epochák ünnepélyes fuvallatát, melyet később a történetbölcselek a történettudomány révén olvasnak belé. A költőnek ezt a primair állapotot kell megragadni s megörökíteni. Ezt vette észre a fiatal *Strindberg* – mint történeti drámái elé irt értekezésében kifejti – *Shakespeare*nek a *Julius Caesarjában*¹ s sajátos művészetével ezt fejlesztette később teljes tökélyre.

III

Keressük most már, mi ennek a strindbergi felfogásnak esztétikai értelme, mit jelent ez a furcsa idealizáció, mely először megtadja a valót s azután a poézissel újra alkotja? Semmiesetre sem szeretnők, ha a nagy svéd írónak ezt az egyéni sajátosságát – mondjuk így – a strindbergismust valami materialisztikus világnézetből származó lapos realizmussal, vagy naturalizmussal azonosítanák. A *Zola* szemétjén, sebjein, fekélyein mindenkor ott ragyog a romantikus napfény aranya, a naturalisták emberei csak érdesek, a realisták sara, piszka, durvaságai és a többi modern írók emberei mindenkor bizonyos tekintetben könyvszerűek.

¹ *Caesarjában* [sh.]

A naturalisták, a realisták inkább sujetben hüek a valósághoz, *Strindberg* felfogása azonban nem a *mit*, hanem a *hogyan* kérdésre vonatkozik s sajátos világnézlete minden alakját, minden jellemét és eseményét körül lengi, mint a levegő.

A modern történelmi nézőpont felfedezése a drámairásra nézve valóságos shakespearai ajándék. Nem tudjuk ki lendített nagyobbat a dráma ügyén. *Shakespeare, Ibsen* vagy *Strindberg*. A történelmi hősök ruhájáról lekerül a zsinórzat s a hagyományos paszomán, a csecsemő- és gyerekkorát túl élt dráma művészet már nem dadog, szónokol és fényeskedik, hanem egyszerűen nyugodtan, komolyan beszél, mint a higgadt férfi. A svéd lángész pompás koponyájából ennél fényesebb gondolatszikra nem pattant ki, a haladás és fejlődés érdekében titánibb munkát nem végzett még irodalmi lázadó. Ez a modern író – mint minden nagy ember – az igazság felé való nagy harcot vivta meg. Történelmi drámái minden időknek s kivált a modernségnek örök diadala maradnak, mert először igazolta be velök, hogy a modernség nemcsak hiu divat, jóakaratulag méltánylandó kezdeményezés, s néhány finyás irodalmi gourmand iny-csiklandó csemegéje, hanem a művészi elvek genetikus átalakulásából származó szükségszerű, komoly evolúció, mely ma nemcsak a legjobb irányzat, de az egyedül jogosult, a multat a jelennek, a jelent a jövővel egybekapcsoló s a jövőben egyedül megmaradó: az igazi művészet.

A modernség a jelen s a jövő klasszicizmusa.

Megjelenés

Lehotai, *Modern történelmi nézőpont*, Magyar Szemle, XVIII. évf. 38. sz. 1906. szept. 20., 594–596.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Clio: Klió, a kilenc múzsa közül a történetírás és a heroikus költészet megtestesítője
Jósika-féle unalmas történelmi regények: Jósika Miklós (1794–1865) elsősorban történelmi regényeiről ismert magyar író

Diogenes-lámpával: a Szinópe-i Diogenész görög filozófusról szóló egyik anekdota szerint Diogenész fényes nappal lámpást gyújtva járkált, és azt mondogatta: „Embert keresek!”

Wasa Gusztáv: Vasa Gusztáv (Gustav Eriksson, 1496–1560) a Vasa-dinasztia alapítója, 1521-től Svédország alkirálya, majd 1523-tól 1560-ban bekövetkezett haláláig I. Gusztáv néven király. Strindberg 1899-ben írt róla drámát.

XIV. Erich: I. Gusztáv fia (1533–1577), 1560–1568 között Svédország király. Strindberg 1899-ben írt róla drámát.

Gusztáv Adolf: II. Gusztáv Adolf (1594–1632) 1611–1632 között uralkodott. Strindberg 1900-ban írt róla drámát.

XII. Károly: (1682–1718) 1697–1718 között svéd király, az utolsó svéd abszolút uralkodó. Strindberg 1900-ban írt róla drámát.

Engelbrecht: Engelbrekt Engelbrektsson (1390 k.–1436) svéd fölkelő, aki 1434–1436 között Pomerániai Erik norvég–dán–svéd egyesült király ellen sikerre vitte a svéd parasztok fölkelését. Strindberg *Gusztáv Wasa* című drámájának szereplője.

Krisztina: (1626–1689) II. Gusztáv Adolf lánya, Svédország királynője 1632-től 1654-ig. Strindberg 1903-ban írt róla drámát.

III. Gusztáv: (1746–1792) svéd király 1771-től haláláig. Strindberg 1903-ban írt róla drámát.

Luther Márton: Strindberg 1903-ban *A wittenbergi csalogány* címmel írt róla drámát

staffageára: mellékes részletére

mint kisdíák előttünk akarja reformálni a hic, haec, hoc ejtegetését: a latin *hic, haec, hoc* a közelre mutató névmás hím-, nő- és semlegesnemű alanyesete

Egy történeti novellájában Wolsey bíboros: Thomas Wolsey (1473 k.–1530) bíboros, Anglia lordkancellárja, VIII. Henrik angol király legfőbb tanácsadója, York érseke. Személye Strindberg *Old marry England* című művében jelenik meg, a *Történelmi miniatűrök* novellái közt.

Hutten Ulrich: Ulrich von Hutten (1488–1523) németországi humanista, a reformáció egyik úttörője. Strindberg *A wittenbergi csalogány* című drámájának szereplője.

Erasmus Rotterdami: Rotterdami Erasmus (Desiderius Erasmus Roterodamus, 1466–1536) németalföldi humanista, Ágoston-rendi szerzetes, filozófus és teológus, a reformáció szellemi előfutára, aki Strindberg *A wittenbergi csalogány* című drámájában is szerepel

Voltaire: Strindberg *A vörös szoba* című regényének (1879) mottóját Voltaire-től kölcsönzi

II. Frigyes: II. (Nagy) Frigyes (1712–1786) Poroszország király 1740-től 1786-ig, Brandenburg választófejedelem

primair: primer

naturalizmussal: vö. 19. szöveg

Lucifer

Dráma 4 felvonásban. Irta E. A. Butti, ford. Hevesi Sándor.

Először adták a Nemzeti Színházban 1906.¹ szept. 15-én.

E. A. Butti drámáját a héten először mutatták be a Nemzeti Színházban.

A viharosan tobzódó sűrű, sötét vér szenvedélyeinek s a mai politikai forumoknak izgatott felkiáltásait hallottuk visszhangozni a színház öblös boltozatai alatt s a román népek színes, szenvedélyes lelkét bámultuk ezúttal is, melyet az utóbbi időkben *Henri Lavedan* és *José Echeveray* drámáiból már eléggé ismerünk.

Valóban úgy tetszik, mintha a csirakeltő, rózsafakasztó olasz napsugár s a forró déli vér láza kedvezne a drámai problémák megszületésének. A modern olasz drámairás az utóbbi években szokatlanul fellendült s *Butti* csak egyike ama nagyságoknak, kiket ma Itália leginkább szeret s akiket mi egyformán – még csak névről sem – ismerünk.

A *Lucifer* problémája is a gyümölcsös, virágbozótos és lápos olasz földből sarjadt, melynek minden paránya élettől nyüzsgő s göröngyéből édes bor serked. Az élet telje, a túlfűtött vér viharos háborgása hozta létre ezt a drámát, a fanatikus hitnek s a fanatikus hitetlenségek merész, dühös és nagyszerű mérközését. A hívő Olaszország hitetlenjei is fanatikusak, a forrongó talaj nemcsak a hit s a miszticizmus illatos rózsáit termi meg, hanem a kancsal kételkedés s az elfogult és gőgös atheizmus sziszegő kigyóit is.

Alberini tanár, a drámahős is elvakult, önhitt, kételkedni nem akaró és nem tudó, vérbő, szenvedélyes, szóval egyáltalában nem modern ember, ki bármikor is tud cselekedni s meggondolatlanul, bőszerű erővel ront neki mindennek, ami a dogmatikus tudomány vallásával ellenkezik. Nála a gondolat az elszántság természetes színét nem betegíti halványra, az ő eszméi, érzései nagyon is vérmesek. Tagadja az istent, a rideg materializmus vallására

¹ [sh.: nincs pont]

esküszik s nagyképűen és fontoskodva beszél a tudományról, ami *Voltaire* korában kétségtelenül nagy hatást keltett volna, de a mi szemünkben nagyon is tudománytalannak tetszik. *Alberini* tanár azonban görcsösen becsületesen és szívosan ragaszkodik hitvallásához, szembeszáll mindenkivel, ellenkezésbe kerül saját fiával, sőt ennen-magával is. Tragikuma épen az, hogy mindig csak hisz s a tudományban való bölcs kétkedés bűvös magaslatára nem tud felemelkedni. Mikor fia elfordul tőle s az első bölcs, kétkedő gondolat sulya alatt megroggyan, tragédiájának vége s a függöny legördül.

A drámai akció bár néhol megbénítja a sok szentenciózus okoskodás és szószaporító vita, mindvégig eleven marad, s még a harmadik és negyedik felvonás közötti tátongó űr s a nem várt és a dramaturgiailag sok tekintetben indokolatlan befejezés sem gyöngíti meg. *Gál, Ódry, Lenkei* előkelő tiszta művészettel interpretálták *Butti* s ugyanezt elmondhatjuk az egész személyzetnek buzgó, ritmikus és kerek összjátékáról, melyet csak *Mihályfinak* iskolás művészietlen hangjai zavartak meg.

Megjelenés

K. D., *Lucifer. Dráma 4 felvonásban. Irta E. A. Butti, ford. Hevesi Sándor. Először adták a Nemzeti Színházban 1906. szept. 15-én, Magyar Szemle, XVIII. évf. 38. sz. 1906. szept. 20., 608. Rovat: Színház.*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

E. A. Butti: vö. 127. szöveg

Nála a gondolat: utalás Shakespeare *Hamletjében* a III. felvonás 1. színére, Arany János fordításában: „Ekképp az öntudat / Belőlünk mind gyávát csinál, / S az elszántság természetes színét / A gondolat halványra betegíti; / Ily kétkedés által sok nagyszerű, / Fontos merény kifordul medriből / S elveszti »tett« nevét.”

A szem.

A távolbalátás problémájával kapcsolatban pár éve felmerült az az ígéret, hogy a tudomány a vakoknak visszaadja a látást. A tudósok fellázdak ama gondolaton, hogy a vak ember látási szerszámának bármily csekély defektusa miatt is a fénytelenység örök éjszakájára legyen kárhozthatva, jóllehet a látásnak lélektani, tehát fontosabb része tisztán az agyvelőben folyik le. A szemünket lehunyjuk s látunk az agyunkkal. A sikerrel kecsegtető kísérletezések folytak, egy orvos állítólag pozitív eredményt is ért el, az egész nagyszerű vállalkozás azonban, mint annyi más, az elmélet s a gyakorlat örvényes hézagába esett s ott is semmisült meg.

Most egy krakkói szemorvos kevésbbé utópisztikus és tudományos, de súlyban s gyakorlatilag talán sokkal értékesebb geniális ötletet vet fel. A vakok írásának és olvasásának bámulatos előnyössége és használhatósága azt a gondolatot érlelte meg benne, hogy a szemmel való olvasásról rövid időn belül letehet az egész emberiség. A látási szervét kimélő, ökonomikus ember egyszerűen kimondja – miért ne? – hogy nem olvas a szemével, s a betűsilabizálás nehéz műveletét tisztán a tapintásra hárítja. A tapintási érzéknek ez a kihasználása egyáltalában nem tenné gyámoltalanabbá az olvasót. Az ujjukkal látó világtalanok ma már nem botorkálnak és kapkodnak. A levegőbe meredve, egyenesen ülve, biztosan, határozottan olvasnak koromsötét éjszaka is, mikor mi lámpaláng nélkül teljesen vakok vagyunk. Az ujj-olvasás mindenképpen csak tökéletesítene bennünket. Miért olvassunk tehát a szemünkkel, kérdezi a krakkói szem-orvos. És igaz[a] van.

Az örökösen olvasó és író emberek, a tudósok, hivatalnokok, újságírók nemcsak használják a szemeiket, de valósággal visszaélnék, uzsoráskodnak velők. A fekete ólombetűk lassan-lassan elsorvasztják fényt-adó látóidegeiket s elrabolják tőlünk a kék ég üde fényét, a távlatok tüzes színeit. A körmölő, íróasztalra görbedő

irnok, a ködben vakoskodó, pápaszemes myops, különösen északon, már eleve a vakságra van predesztinálva. A ködös, vaksi rém majdnem mindnyájunk ajtaján bekopog s megtompítja szemünk világát, mielőtt életünk kanóca végleg kilobbanna...

Az ellene való küzdelemnek leghatalmasabb fegyvere csakugyan az lenne, ha a professzor tanácsát megfogadva egyszer és mindenkorra le tudnánk mondani szemünk dőre használatáról. Az eget, a vizet, a céltalan és szép élet csodálatos játékát bámulnánk csupán vele s a világ-tükröző, szent fény-golyót nem vonnánk be a köznap, buta munka elnyűvő, sorvasztó, kinzó robotjába. Más kérdés megint az, hogy ez a szűkmarkuság megfelel-e az élet törvényeinek s nem tetszenék-e némelyikünknek nagyon is céltalannak és gyerekesnek. Az élet ajándékait elvégre is egy rövid, nehéz életre kaptuk s vannak, akik azt mondják, annál bölcsebbek vagyunk, minél kevesebbet viszünk belőlük¹ a koporsónkba. Az orvos ötlete minden geniálitása mellett is egyoldalú. Az anyagcsere, a szervezet folyamatos bomlása élettörvény. Van olyan világos pillanatunk, mikor ezt különösen érezzük s a fo[ly]tonos születés és mulás körfolyamában az esztelen, körülményes fukarkodással szemben az öregedést, a halál felé való nyugodt haladást tartjuk bölcseségnek. A szemmel való takarékoskodásnak sem lenne nagyon sok értelme. Egy életre elvégre többnyire elég. S ki nem égetni lángját, el nem használni épp oly butaság, mint egyszerűen rögtön kiütni a kezünkkel. Nemcsak az orvosok tanácsának kell engedelmeskednünk, de az élet bölcsességének is. Az egész élet pedig abból áll tulajdonképpen, hogy a testünk elnyűvődik, megrogyan és elkopik.

Ez ugyan már elmulás, de ez – és nem több – maga az élet is.

Megjelenés

Lehotai, *A szem*, Budapesti Napló, XI. évf. 260. sz. 1906. szept. 21., 5. Rovat: Hírek.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Vampa névaláírással, *Olvasni szem nélkül...* címmel közölte az *Élet* 1909. augusztus 22-ei számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

myops: rövidlátó

¹ belőlünk [sh.]

Deborah.

(Szinmű 3 felvonásban. Irta Askew Claude. –
A Vigszínház bemutató-előadása.)

A világ urai expanzív politikájukat ujabban nemcsak a harctereken folytatják, hanem a színpadokon is. Az angol gyarmatregények, novellák és versek – gondoljunk csak Rudyard Kipling írásaira – nagy előszeretettel fordulnak a lenézett, fekete gyarmatlakók felé, kiket mi, felületes és gőgös európaiak, csupán a cirkuszok porondjain látunk ugrálni, táncolni és bukfencezni. Csak az utóbbi évtizedekben fedezték fel ezekben a furcsa afrikai és amerikai emberekben a mindig érdekes, színes, pihegő emberlelket a poézis számára is, azóta azonban a költők és drámaírók váltig választják sujet-ül s ma már nemcsak élnek jogukkal, de vissza is élnek vele.

A Vigszínház újdonsága is ily gyarmat-darab. Transzválban játszik. Háttére az izzó, tropikus égbolt, alakjai egy primitív társadalom egyszerű, igénytelen, szenvedélyes emberei, kik közül csak *Deborah*, *Krillet* Simon felesége magasodik ki. Ez az érdekes, begubózott nő előttünk fejlődik, lelke a szemünk láttára bimbózik és virágzik ki hódító pompájának egész szépségében. Férje a vén, kemény, prózai farmer zsarnok, aki tőle feltétlen hódolatot kíván. A szürkülő és kopaszodó öreg ezt az öntudatra nem ébredt, törékeny asszony-gyereket poros, gazdasági könyveiben arany és ezüst marháival együtt könyveli el s úgy érzi, hogy nagyon boldog s gazdag. Az asszony vágy és remény nélkül él s ha férje olykor megkorbácsolja, nem sajdul fel alvó önérzete. Egy új világ gondolatait, erkölcsi felfogását hozza a szerény házba *Waring* Robert, urának angol ispánja, s a szegény *Deboráh*-nak az öntudat s a szerelem új világát tárja fel. Bármennyire is igyekeznek menekülni mindketten érzelmüknek vészes terhétől, a szenvedélyüktől, ennenmaguktól, egy tikkasztó, viharos délutánon a nemes angol akarva, nem-akarva, félig önvédelemből, félig *Deboráh*-t védve, megöli az agg burt. Az ellentétek rövidesen elsimulnak,

a félreértések szétoszolnak. *Deborah* az egyenes, becsületes *Waring* Róbert felesége lesz.

Ez a meséje az izgatott és hatásos cselekményű angol színműnek. Ha azonban valami lélektani finomságot, előkelő írói kvalitásokat keresünk benne, csatlakozni fogunk. Az ilyen harmadrangú színművek a kisebb-nagyobb és sokszor kinos pszichológiai zökkenőkön csak azért küzdik át magukat, hogy a közönségből a hatásosabb jelenetek után biztosan váltsák ki a jól megérdemelt tapsokat. Hiába kutatunk valami drámai probléma, valami általános szempont után, melynek magaslatáról az ember az egész drámai akciónak mélyebb jelentőségét átlátja, mindenütt ijesztő hézagokat lelünk. Az első két felvonás, egy széles regénytémának ügyes dramatizálása, pusztán az utolsó jelenet kedvéért íródott, az utolsó felvonásnak, a lapos, vizenyős, ötvenpercentes kibonyolításnak pedig semmi más célja nincs, minthogy a szegény premierközönség érzékenyebb része a színház után nyugodtan vacsorázzék.

A színészek mindent megtettek, hogy a bemutatott darabot elfogadhatóvá tegyék. *Góthné Kertész* Ella, a cimszerep alakítója, intelligensen játszott, sőt az első felvonásban az öntudatra még nem ébredt *Deborah* interpretálásában tulintelligens volt. *Hegedűs* nemes, szolid művészete ma is hódított. *Tanay* finoman, bájosan játszott, *Kiss* Irénnek, darabos modoru, pénzsóvár burasszonya általános feltűnést keltett. Csak *Fenyvesi* nem illett be az ensemble-ba. A rendezés megfelelő, a vörös afrikai alkony, a tropikus vihar hatásos volt.

Bárcsak a darab művészi defektusait is pótolhatta volna a színpadi menydörgés és a görögtüz.

Megjelenés

Lehotai, *Deborah*. (Színmű 3 felvonásban. Irta Askew Claude. – *A Vígsház bemutató-előadása.*) Budapesti Napló, XI. évf. 262. sz. 1906. szept. 23., 8. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Askew Claude: Claude Askew (Claude Arthur Cary, 1847–1917) angol színműíró, aki feleségével, Alice Askew-vel (1847–1917) közösen írta műveit, így a *The*

Woman Deborah című darabot is, amelyet Szalay Mihály *Deborah* címmel fordított magyarra. Vö. 133. szöveg.

Transzválban: a Transvaal Köztársaság rövid ideig fennálló búr állam, amelyet az első búr háború (1880–1881) alatt hoztak létre, és a második búr háború (1899–1902) végéig működött

burt: a búrok főleg holland és flamand, kisebbsézt hugenotta (francia), német és fríz származású telepesek összeolvadásából létrejött etnikai csoport, akik a 17. századtól Dél-Afrikában telepedtek le. Az elnevezés a holland *boer* (paraszt) szóból származik. Vö. 114. szöveg.

Góthné Kertész Ella: (1879–1936) 1897-ben végezte el a színiakadémiát, és egy évig a Nemzeti Színházban játszott. 1903-tól a Vígszínház, 1910-től a Magyar, majd a Víg- és a Renaissance Színház tagja. 1924-től haláláig a Vígszínház művésznője, de több más pesti színházban is fellépett.

Tanay: Tanay Frigyes (1875–1925) 1896-ban Szabadkán lépett fel először, majd Debrecenben játszott. Vidéki színészkedés után 1902-ben szerződött a Víg-színház.

Kiss Irénnek: (1869–1942) Debrecenben kezdte a pályát, 1901-ben Kolozsvárra került, 1902-ben Szegedre. 1905 augusztusában a Vígszínház tagja lett, majd 1912-től a Nemzeti Színházhoz szerződött, ahol örökös tag lett.

Fenyvesi: Fenyvesi Emil (1859–1924) önképzéssel lett színész. Vidéken (Kolozsvár, Nagyvárad, Debrecen, Arad) játszott, majd a Nemzeti Színházban is kapott szerepet, végül a Vígszínház színésze lett.

ensemble-ba: (fr.) együttesbe

Budapest gyomra.

Éhes, hatalmas, vas-gyomor, soha-jól-nem-lakó, meg-nem-tölthető, haragosan korgó, a Budapestnek gyomra. Mint valami félelmesen felfelé feketedő kohó nyeli magába nap-nap után a hus, a kenyér métermázsáit és ezért folytonosan békétlenkedik, morog, ételért sir. Vaskos társzekerek hordják falánk öblébe a tenger táplálékot és ez a szörnyű gyomor félelmes dübörgéssel mindent fel-fal, felhabzsol, megemészt. Mindent, de mindent. Csak legyen mit.

Erről a telhetetlen gyomorról hallunk most egy iszonyatos eklogát. A groteszk pásztorkölteménynek szereplői az ember és hű kísérője, a házörző eb. A kutya azonban – a barnaszemű, a bodor-szőrű állatocska – csak Theokritos korában volt a szelid családi idillek meghitt kísérője, a huszadik században, a kultura idejében más fontosabb és praktikusabb szerep vár rá. Fogjuk a kést, az erősebb jogán leöljük s az ember ételért ordító gyomra disztelen temetőhelye lesz négylábu és kaffogó barátjának. Tempora mutantur...

Halljátok meg tehát mindnyájan ezt a kulturtörténeti eseményt. *Dante* sötét stancáira, *Swift* vitriolos szatirájára, *Carlyle* zord humorának s *Zola* poézisére lenne méltó. Budapest, a kacagó, vidám, fiatal, fényben lubickoló Budapest kutyákat eszik. A gyepmesterek kutyamészárszéket nyitnak s a nyomor ordító, éhes száját kimult ebek földi maradványaival tömik be. A házörzés és az ugatás pontos és becsületes hivatalnoka borju és sertés kollégájának alantasabb szerepére kapacitáltatik. Egyáltalában semmi lelkiismeretfurdalást sem érzünk. A főváros szívében, a leggazdagabb Lipótvárosban, 1906-ban Muth Anna jövedelmezően sáfarkodik a kutyák kádávérével. Az ajánlat csábító. Azt mondja: hetven fillér, egy polturával sem több¹ a borjuhus kilója. Villámgyorsan fut szét a hír a főváros görbe, rosszul-kövezett mellékutcaín.

¹ több. [sh.]

Nedves, düledező, petróleumtól büzös pinceszobákban megcsinálják a számadást s a bö[l]cs családapa úgy találja, hogy a mészáros derék és leleményes s bár nem hisz a csodákban és azt is jól tudja, hogy a nevezett husnak vajmi kevés köze lesz a borjuhoz, a vásárt megcsinálják, megebédelnek s napokon keresztül mennek a mé-szárszékbe, mivel hogy a szikkadt cipóhoz pompásan esik még a higlevü hus is. A gyerek ugyan otthagya olykor a tányéron s olyik megorrontja a ragadozók jellegzetes és nehéz illatát is, de a nyomor és a gyomor hallgatásra kényszeríti a finyáskodó száját.

Jóllaknak mindnyájan. Virágzóan, pompásan folyik az üzlet. A horpadt arcú, sárga, bus emberek naponta elvánszorognak a mé-szárszékbe s hetven fillérért megkapják a maguk adagját. És ez az üzlet tart mindaddig, míg a rendőrség kellemetlenkedő érdeklődéssel be nem toppan és előtérbe nem ráncigálja a régóta folyó, szövevényes üzelmek sötét szereplőit.

S megjelenik egy feketén pislogó lámpának árnyékában Muth Anna, a piros arcú, tenyerestalpas, kétségkívül szangvinikus mészárosné, ki most kézzel-lábbal tiltakozik a vád ellen s bűnét váltig a ravaszdi Kiss Hanzira, egy nem egészen kifogástalan előéletű férfiura tolja, kinek annak idején még a nyugalmas és becsületes mészárosi pálya sem hozott babért s már mint mészároslegénynek kellett megválnia nemes foglalkozásától. Ez a jeles férfiú naponta találkozott Muth Annával az Ördögárok mellett s itt literálta neki egy lelkiismeretes üzletember pontosságával a husszállítmányt. Ennek a két embernek alakja bontakozik ki világosabban a milieu-ból. Ámde a mi szemünkben ők többek, mint közönséges bűnösök. A tragikomédiának ez a két tragikus és komikus szereplője igenis kicsucsosodása annak a kizsákmányolt, nyomorgó, éhező Budapestnek, melyet a maga valóságában csak akkor látunk igazán, mikor egy-egy véletlen fellebbenti a borzalom-takaró kárpitot. Ők, szegények, a jelen szociális problémáinak sommás intézői és pillanatnyi orvoslói csak, kik primitív szociológiájukkal¹ aképen oldották meg a kérdést, amint tudták. A villamfényes termekben a pezsgős palackok durrogtak s nyájas arcú urak mosolyogtak. Muth Anna és Kiss Hanzí pedig, mint a végzet vak eszközei

¹ szociológiájékkal [sh.]

bölcsen és számítva, tömték az éhező emberek kosarába a húst, nem is sejtve, hogy ezért a bölcsességükért majd börtönbe kerülnek.

Ezt a sötét, undorító rémregény-részletet érdemes feljegyezni. Egykor talán a historiába is kerül Muth Anna és Kiss Hanzi neve.

Megjelenés

D., *Budapest gyomra*, Budapesti Napló, XI. évf. 266. sz. 1906. szept. 27., 5. Rovat: Hirek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Budapest gyomra: áthallás Zola *Párizs gyomra* című regényére (1873), amely a Rougon-Macquart család regényciklus része

Tempora mutantur: (lat.) *Tempora mutantur, et nos mutamur in illis*, azaz „változnak az idők, és mi is velük együtt változunk”

Swift: Jonathan Swift (1667–1745) angol-ír esszéista, satirikus, anglikán pap
kádávérével: holttestével, tetemével

polturával: a 18. századi Magyarországon használatos pénzegység, neve a lengyel *póltora*, *poltorak* (másfeles) szóból

Ördögárok: az Ördög-árok Buda Dunába torkolló vízfolyásainak egyike

Deborah.

Szinmű 3 felvonásban. Irta Askew Claude,
fordította Szalay Mihály. Először adták a Vigszinházban
1906. szeptember 21-én.

A Vigszinház, mely többnyire arany és ezüst tálcán tálalja fel a gall szemetet s a külföldi drámaírás legüresebb csepűjét, ez alkalommal komoly szinművet mutatott be. Az újdonság komolyságát több felvonásvégi elájulás és revolver-dörrenés illusztrálja, új milieu-ben mozog, hazug lélektani bonyodalmakat és meglepő kibonyolódást rögtönöz, vérvörös afrikai alkonyatokkal, zöld holdfényes hangulatokkal operál, mindez azonban sem a közönséget, sem minket nem birt rá, hogy *Askew* Claude darabját komolyan is vegyük. *Deborah*, egy transzváli vén búr fiatal felesége a drámai bonyodalom érdekében szerelemre gyúl *Waring* Robert, urának angolispánja iránt s az öreget azután akarva, nem akarva megölik s végül félrelökve minden utjukban álló pszichológiai akadályt, tekintve az idő előrehaladottságát, egybekelnek. Ez az új drámai fércmű tárgya. A színészek jobb ügysző méltó buzgalommal megtették mindent, hogy a vértelen, képtelenül megformált alakokat megelevenítsék s a suta és gerinctelen befejezést megbocsáttassák. *Hegedüs*, *Tanay* s mindenekelőtt *Kiss* Irén nagyon figyelemreméltó alakítást nyújtottak, csak *Kertész* Ella kétségtelenül intelligens, de hideg játékában nem volt elég verve és önmérséklet. A közönség érdekében egyébként nagyon kíváncsi, hogy ez a felemás, angol tendenciából született bűr-ellenes tákolmány mihamarabb lekerüljön a Vigszinház játékrendjéről. E művésztelen dráma a megvert, szegény angoloknak talán legnagyobb veresége.

¹ [sh.: nincs pont]

Megjelenés

K. D., *Deborah*. Színmű 3 felvonásban. Irta Askew Claude, fordította Szalay Mihály. Először adták a Vígyszínházban 1906. szeptember 21-én, Magyar Szemle, XVIII. évf. 39. sz. 1906. szept. 27., 622–623. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Deborah: vö. 131. szöveg

verve: (fr., ang.) lendület, hæv

A néma szobor.

Vasárnap leplezik le Semmelweiss Ignácnak a szobrát...

A tudomány harcosai nálunk csak kétszer aktuálisak: Ha meghalnak és ha esetleg mulandó életük után kőbevésett másukról lehull a szobor-lepel. Semmelweiss professzor ma az erkölcstelen, lármás politikai kaoszban szintén aktuálissá vált. Az örökkévalóság jegyében az emberiségért izzadó tudósokat teljesen eltakarják szemeink elől a laboratóriumok sötét boltívei s míg a duzzadó élet festett királyai a napfényben sütkéreznek s a szemetes piacok olcsó éljenein részegülnek, ezek a poros, kopott és szent emberek magányukban a megelégedés király-érzésével állnak félre utjuktól és átadják nekik a tért. Kósza álmok kergetői, nagy célokért verekedő Don Quichotte-lovagok, emberboldogító s bölcs remetéik, született inaktualitások ezek a¹ nyugodt, szótlan nagy emberek.

Izgatott, lázas tekintetünk² nyugodtan pihen meg a jelen szennyes viharában ezen a néma szobron. Ennek a szüzi kő-tömbnek semmi köze sincs a jelenhez és azokhoz, kik most leghangosabban fogják majd ünnepelni. Semmelweiss nem a mának dolgozott, de minden koroknak és nemcsak nekünk, de az egész emberiségnek. Hős volt, harcoló, viaskodó, ősi ellenségünkkel harcot-vívó és diadalt arató. Néma bámulat, forró csodálat illeti meg s nem köznap, elhasznált tiráda és híg dicséret.

Az ember, mióta a sártekén öntudatra ébredt, szívós, makacs csatát vív ősi ellenségével, a halállal. Fájó, lihegő tusakodással birkózik vele. Már az ő-s-ember megsejti e fondor ellenséget s megfőkezőjét, legyőzőjét vezérnek, királynak, istennek nevezi s leborul előtte a porba. S ez a glória hosszú évezredek után sem halványodott el a nagyemberek sápadt homlokán.

¹ e [sh.]

² tekintetük [sh.]

Semmelweiss professzor is egyike a halál nagy ellenségeinek. Az ember s az élet ez a nagy szerelmese a tudomány fegyvereivel verte meg a tobzódó elmulást. Nagyszerű és zseniális munkálkodásának áldásait az egész emberiség élvezi. Az anya-rabló, gyilkos gyermekági lázat fedezte fel, melyet előtte az orvostudomány majd természetesnek és szükségesnek, majd megmagyarázhatatlannak ismert s a lángelmék világos látásával észrevette azt, amit mindenki látott és senki sem tudott. Semmelweis a természethez való visszatérést hirdette. Az aszeptikus kezelési módnak, a settenkedő, orvul ölő betegség megelőzésének lett apostola s ezáltal évről-évre ezer és ezer ember életét mentette meg. Most millió anya áldása fordul felé. S a grandiózus csata győztes hadvezérének szobra fog állni Budapesten.

Vasárnap majd a hivatalos ünnepségen megjelennek előtte a jelen lármás és felfujt nagyságai s előre megállapított program szerint lelkesednek, mint *comme il-faut* emberekhez illik, a nagy tudós márvány lábai előtt. Elképzéljük ezt a képet s tetszelgünk benne. Egyik oldalon a néma tudós az örökkévalóság márványmezében. A másikon a lármás, eltörpülő nemzeti színben cifrázkodó politika. Az ember-mentő szemben az ember-vesztőkkel. A szerény munka szembeállítva a fényeskedő dologtalansággal, a kék légbe magasodó tudós a napnak üres, kérészéletű hérosaival. S zengeni fog a puffogó, tartalmatlan frázis. Ömleng a tartalmatlanság. Fényeskedik a tehetetlenség és a munkátlanság.

A szobor azonban mereven áll. És hallgatni fog.

Megjelenés

D., *A néma szobor*, Budapesti Napló, XI. évf. 268. sz. 1906. szept. 29., 4–5.
Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Semmelweiss Ignácnak: Semmelweis Ignác Fülöp (1818–1865) magyar orvos.

Az általa alkalmazott klórvizes kézmosás jelentősen csökkentette a szülések során jelentkező fertőzésveszélyt, így a szülő nőket fenyegető halálos kimenetelű „gyermekági láz” kockázatát is.

Don Quichotte-lovagok: Cervantes Don Quijotéjának franciás alakja

aszeptikus: fertőzésmentes

comme il-faut: (fr.) *comme il faut*, kifogástalan

Muskátli.

– Bemutató a Nemzeti Színházban. –

A bourgeois-irodalom korán lejárt. Immár két évtizede halljuk az unalmas precieusök elnyűtt panaszait s ma már minden habozás nélkül kimondhatjuk, hogy a Gyurkovics lányok témája, az éléskamra- és szilvalekvár-hangulatok, a racscsoló báróknak és a csinos főhadnagyoknak szellemeskedése végleg elkoptak. Mindez természetesen nem jelenti azt, mintha az irodalom tág birodalmában a legkisebb megszorítást is akarnók tenni. Minden talpalatnyi föld szabad vadász-területe az írónak, minden kopott tárgyat sujetül választhat kedve szerint, ha új világításban, a mának perspektívájába beállítva, s a jelen nézőpontjából tudja bemutatni. A dramaturgia hagyományos korlátain való minden átgázolás, minden határ-sértés megengedett. Minden műfaj jogosult. Csak az unalmas nem.

Martos Ferencnek „Muskátli”-ja a Nemzeti Színházban az első idén bemutatott magyar darab. Ennek a vigjátéknak sorsán vajmi keveset változtat az, hogy Martos a cselekményt a feministák mozgalmába kapcsolja be és sánta szellemességgel és gyenge szatírával a hódító feminizmus kinövéseit akarja kigunyolni s szereplőivel komprimált együgyűségeket és olcsó szalon-apercu-ke-t mondat három hosszú órán át. Sem a darab, sem a szereplők nem érdekelnek bennünket. A férfi-gyűlölő asszonyok, a szellemeskedő csitri leányok, a szüntelenül bokrétákat hozó agg kertészek, a Borhida és Szomody-féle nevek úgy hatnak ránk, mintha Szigligeti festett világában élnénk, mikor még az operette-figurákat, a papirmasé-alakokat is komolyan vették s a naiv közönség a levendula-illatos, ócska történeteken is tudott mulatni és meghatódni.

A szerző három feminista nőt léptet fel, kik mindnyájan egyformán gyűlölnek a férfiakat. *Bereczky Klára* is, ki nagyhangu, hideg frázisokkal akarja elcsitítani a természet forró igazságait. A vigjáték nehéz és kinos fordulókkal, bárók és kedveskedő máltai lovagok

közelépésével, végre bebizonyítja azt a kiérdemült igazságot, hogy a nő sorsa a férfi. *Szomody* Károly, a gentleman és oroszán vadász, annak rendje és módja szerint, szerelmes lesz *Klárába*. A büszke feminista lány megszeli, megadja magát, lemond¹ fellengző álmairól s mint az erdészék muskátlis Klárikája, pirulva és legyőzöttségének boldog érzetében nyújtja *Szomodynak* kezét. A másik két makacs amazont *Bereczky*² és Borhidy fegyverezi le. Három házasságot kötnek meg. A függöny legördül.

Mindezt a siralmasan ódon mesét három hosszú felvonáson át huzta-vonta *Martos* Ferenc, anélkül, hogy egy ötlet-szikrát tudott volna kicsiholni áldatlanul kopár témájából. A szinpad technika negligálásával egy egészséges élc, egy jó megfigyelés, egy kedélyhullámmal nélkül íródott a „Muskátli”. Alakjainak jórésze lélektani abszurdum. Könyvszerű, sima, szinpadiatlan mondatokban beszélnek a szereplők s a válságos fordulatoknál a bonyodalom érdekében egyszerűen letorkolják egymást. A Nemzeti Színház igazgatója mindezek ellenére, nem tudni miért? vállalkozott az irodalmi férccé előadására.

Színészeink láthatólag küzdtek a vizenyős szerepekkel, s az intelligensebbek valóban meglepő bravurral tették magukat túl az áldatlan vállalkozáson – *Odry* alakítása ezuttal is elsőrangú volt. Cs. *Alszeghy* Irma finoman, minden tulzás nélkül játszott s a többiek *Váradi* J., *Rózsahegyi* hasonlóképpen jóindulattal igyekeztek elfelejtetni a vigjáték szomorúan sivár, drámaiatlan részleteit.

A premiérközönség szomorú kiábrándulással nézte végig az idény első magyar darabját, mely, ugylátszik, szerencsétlen csillogzat alatt született s mint izelítő, nagyon rosszat jósol a többi darabokra nézve. A karzat azonban tapsolt s a szerző a csattogó tenyerek zajára többször jelent meg a lámpák előtt.

Megjelenés

D., *Muskátli. Bemutató a Nemzeti Színházban*, Budapesti Napló, XI. évf. 269. sz. 1906. szept. 30., 9. Rovat: Színház.

¹ lemond [sh.]

² Berecky [sh.]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

precieusök: utalás a 17. századi francia stílus követőire. Művelt hölgyek szellemeskedő szójátékokkal fűszerezett könnyed társalgásából nőtte ki magát a stílus Catherine de Vivonne, Rambouillet márkiné szalonjából. Molière *Les Précieuses ridicules* (Kényeskedők, 1659) című drámájának is ez a beszédmód a célpontja.

Gyurkovics lányok: Herczeg Ferenc regénye (1893), illetve azonos című színműve, amelynek ősbemutatója 1899-ben volt a Magyar Színházban

Martos Ferencnek „Muskátli”-ja: Martos Ferenc (1875–1938) magyar író, költő, színműíró, operett-librettista, újságíró, lapszerkesztő. A *Muskátli* 1906-os vígjátéka.

szalon-aperçu-ket: (fr.) *aperçu*, szellemeskedés

A Nemzeti Színház igazgatója: Somló Sándor (1859–1916) színész, rendező, drámaíró. A színiakadémia után vidéki városokban játszott, majd 1893-ban szerződtek a Nemzeti Színházhoz, amelyek 1902 és 1908 között az igazgatója volt. A Petőfi és a Kisfaludy Társaság tagja.

Cs. Alszeghy Irma: Császárné Alszeghy Irma (1864–1945) magyar színésznő, Császár Imre színész felesége. Gyermekszínészként indult, tizennégy évesen iratkozott be a színiakadémiára. Paulay Ede ösztöndíjasként szerződte a Nemzeti Színházhoz, ahol 1918-tól örökös tag lett.

Rózsahegyi: Rózsahegyi Kálmán (1873–1961) magyar színész, színészpédagógus. Vidéken kezdte pályafutását, majd 1898-ban szerződte a Magyar Színház. 1900–1935 között a Nemzeti Színház tagja volt, 1923-tól örökös tag. Kosztolányi 1926-ban készített róla rövid portrét a *Színházi Élet* számára (SzE II, 620–621).

Őszi esték.

Sohasem hallunk, olvasunk annyi szomorú meditációt, – versben és prózában – mint ilyenkor ősszel. Évszázados tapasztalatok alapján tudjuk, hogy a szerkesztőségekben ez a versek s a tragikus novellák ideje. A hősök a revolver-csövet szorongatják, sápadtan tűnnek el a ködben s nagy százalékuk nem kerülheti el az író gyilkos kezét. Sárga, zörgő falevelek kavarnak a szürke aszfalton és a fakó ég még a sarki hordárt is melankólikus jambusokra inspirálja.

Csakugyan valami elernyesztő intimség van ilyenkor a levegőben. Dolgozó szobánkba menekülünk, jól bezárjuk az ajtónkat s az ablakunkat. És bezárjuk a lelkünk ajtait, ablakait is s nem engedünk be semmiféle külső benyomást. Félünk az idegen emberektől. Minden ismeretlen hangra megrezzenünk s fázékonyan huzódunk el a tolakodó érzésektől és a jövővény-gondolatoktól. Magunkra akarunk maradni. A családiasság s az emlékek szent perceit éljük.

A nyár a szenzációk, a lelki mag-vetés kora. Hátunkra vetjük utitáskánkat, bekóboroljuk az erdőket, mezőket, gyönyörködünk a tájak panorámájában, nem törődve enmagunkkal lihegve hajszoljuk az ujat s szorgalmasan szellemi háztartásunk csűrjébe gyűjtjük össze. Az agy oekonomikus, receptív munkát végez. Halmozzuk a nyersanyagot, keressük az idegingereket s a zsiszibongó, színes benyomásoktól nem érünk rá a csendes szemlélődésekre.

Mindent csak elnagyolva, felszínesen látunk meg. Az őszi esték csendje és nyugalma azután a holt anyagot lassan megeleveníti. Az elvetett mag csirázni, gerjedni kezd s az izzó képek halvány délibábokká szelidülve, táncolnak előttünk szobánknak falán. S mi szemlélődünk, tépelődünk és álmodozunk a fantázia laterna-magica képeinél.

Ezek a hosszú, termékeny esték mélyítik és finomítják igazán a lelket s edzik meg a bennünk szunnyadozó produktív erőket.

A szoba intim hangulatában az elmélyülés pillanataiban úgy érezzük magunkat, mintha valami bűvös Robinzon-szigeten lennénk. Agyunk csendesen emészti meg az emlékeket. A múltba nézünk s a jövőre gondolunk. Elolvassuk az összes ujságokat, a kezünk ügyébe eső regényt, s ha nincs más olvasnivalónk, elolvassuk még egyszer. Ujra naivak leszünk s minden élénken hat reánk. Minden könyv felfedezés, egy tárgy leesése már esemény, egy vendég érkezése szenzáció. Világunk nem terjed tovább szobánk néhány négyzetméterénél s ebben a kedves bebörtönözöttségünkben magunkba is vethetünk néhány tekintetet és megfigyelhetjük mások arcán a titkos lélekrezgéseket. A falra rajzolódó fantasztikus árnyék-figurák a gyerekkor emlékeit keltik új életre, a butorokon elömlő arany fluidum pedig eszünkbe hozza elhantolt álmainkat.

Ezek az őszi esték az intim csendé, a lelki mélyülésé, ezek igazán a miéink. Ajtónkat bizalmatlanul bezárjuk a látogatók elől s idegenkedve, csodálkozva fogadjuk őket, mintha egy más világból jönnének hozzánk. S ha távozó lépteik felzavarják magányunkat, úgy érezzük, mint ha szobánk csendjét, az est nyugalalmát is magukkal vitték volna...

Megjelenés

D., *Őszi esték*, Budapesti Napló, XI. évf. 272. sz. 1906. okt. 3., 5. Rovat: Hírek.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Vampa névaláírással, *Csendes szeptemberi esték* címmel közölte az *Élet* 1909. szeptember 26-ai számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

laterna-magica: a laterna magica a vetítők őse

Robinzon-szigeten: Robinson Crusoe Daniel Defoe (1660–1731) angol író legismertebb regényének címadó hőse, aki egy hajótörést követően hosszú éveket tölt el magányosan egy lakatlan szigeten

fluidum: (lat.) folyadék

Leconte de Lisle

Ime egy költő, ime egy ember! Ime egy nagy poéta, kinek egyénisége csupa paradoxonból van összeszöve. Francia s tetőtől-talpig görög. Gall, a könnyű esprit minden sziporkázása nélkül. Modern szellem, ki haragos lelkének minden dühével megveti beteg, méltatlan korát. Költő, ki szégyenli az olvadozó érzelmességet. Egyéniség, ki megtagadja önmagát s az érzelemnélküliség hűs jégvárába menekül. Önfékező erő, mely hatni nem akar. Pesszimista. Az élet minden örömének fanatikus tagadója, ki mint egy derült hellén isten jár a zavaros bánat Nirvánájában. Párisi, az enervált, koránhaló román népből való, ki hetvenhat esztendősen öregségében hajtja csak le fejét a koporsóvánkossa. Filologus, ki a felszínes szalon-szellemeskedés s az illatos, finom pikanterciák hazájában poros pergamenek fakó betűin vakítja szemét. Éles, robusztus őstehetség. Egészséges, hatalmas ember, kinek óriási koponyája, mint valami pompás kupola borul tökéletes testének architektónikus remeke fölé. Nyugodt forradalmár. Lázongó bölcs, ki a beteg, selyemben meztelenkedő bujálkodástól elfordulva a Parnassus ezüst hava felé tekint. Józan kételkedő és vérbeli poéta. Viharos hangjai olympusi mennydörgésként dübörögnek bele a selymes áriájú francia poézis üveghangkoncertjébe.

Leconte de Lisle költészete időtelen. Minden időké.

Pozitív, nagy szellemének, szenttelen poézisének magyarázatát hiába keressük korában, fájában s a környezetében, ő a *Taine*-féle hármasság elv korlátai közül egyszerűen kisiklik. Az ő világa a nyugalom s a fönség hazája. Versein, mintha az időn s a téren kívül íródtak volna, sem a vér melege, sem a faj színe, sem korának hatása nem érzik meg. *Leconte de Lisle* majd a görög márvány hűvös vonalai mögé bújik, majd idegen milieu-k színes mázával lárvázza arcát. A Korán szuráiban, a skandináv, ősgermán, egyiptomi mitológiának reminiscenciáiban zokog fel mély panasza.

Lélekviharai vadak, mint az elemek játéka. A szemlélődő őseember durva és mély igazságait, a vatesnek komor bölcsességét érezzük ki minden sorából.

Leconte de Lisle a parnasszusi költők feje. Egyéniségének értelmét is a parnassienek¹ esztétikájában kell keresnünk.

Midőn a francia romanticizmus virágkorát élte s a szentimentális könnypatakok és az egyéniség erupciói leginkább divatoztak *Leconte de Lisle* nyugodtan két szót vetett a jelen forrongó és erjedő kohójába.

Impossibilité et impersonnalité.

Szenvedélytelenség és egyéniségtelenség.

E két szó egy új irodalmi evolúciónak lett megindítója, melynek hullámverése még ma is megérzik. Ez evolúció a költőnek minden érzelemtől való függetlenítését, az ihlet értékének devalválását vonta maga után s természetes reakciója ama felfogásnak, mely a költőben csak egy siránkozó lázbeteget látott. A XIX. század német idealista filozófiája a világot elirodalmiasította. Minden tárgyban eszmét keresett, minden porszemben érzelmet és értelmet fedezett fel s az egész univerzum központjául az ember agyvelejét tette. Ezzel kapcsolatban a romantikus költők hasonlóképpen szabad folyást engedtek szenvedélyüknek s a klasszicizmus béklyóiból kiszabadult egyéniség új kedvvel tobzódott féktelenkedő törvénysértéseiben és hig érzélgésében. A könny akkoriban nem volt szégyen. *Jean Paul* kenetteljes mozdulattal közelgett a siránkozó német múzsafihoz s tömjénes körmondatokban hódolt az érzelemnek. Költőikben sok érzelen s kevés művészet volt. A művészek meg ritkán voltak artisták. Hagymázos ihletükben, az egyéniség kirugdalódzásában széttörtek minden korlátot s észre sem vették, hogy az érzelen s az egyéniség dus fölöslegében, a pongyola érzékenykedésben a művészet igazi mivolta kicsuszott kezeik közül.

Ennek a kritikátlanul² érző és író világnak önképzőkori esztétikáját zuzta izzé-porrá *Leconte de Lisle*, a nagy szenvedélytelen, a „grand triste coeur”, a modern poézis Homerosa. A parnassienek

¹ parnassien ek [sh.]

² kritikátlnul [sh.]

ugyanis koruk pozitív szellemének hódolva tagadták az ihletet, lenézték az érzelgősséget, megvetették az egyéniséget. Az ő ihletük a hideg bölcsesség, a tárgy objektív látása, a sujet-n való uralkodás. Művészetük a görögök τεχνη-je, a kézügyesség, a hajlékonyság, a formák, a szavak költészete. Csak akkor tudjuk kifejezni érzelmeinket, ha elviharzásuk után látjuk enmagunkat s nem fáj a fejünk az öröm s a bánat kába mámorától. Fölül kell állnunk a világon s saját magunkon, a *personnalité sentimentale*-on. Az igazi lírai költő érzelmi objektumainak éppen annyira hatalmában van, s ép úgy rendelkezik velük, mint a drámaíró a maga alakjaival. Forró indulataink csak úgy magasodnak művésziékké, ha szabályos vonalú jégtömbökké fagyasztjuk. Szenvedélytelenség és egyéniségtelenség: ez az igazi művésznak jelszava.

A parnasszusiak csendes forradalma megtette hódító világkörútját s immár egy második reneszánsz virágzott fel nyomában. Ujra megelevenednek a merev és mégis¹ lendületes görög formák s a holt vázak szűk csatornáiba fékezett szépségében szökken be a tulhabzó erő. Giuseppe Carducci, az olasz paganisták feje, büszkén hirdeti magát „il barbaro”-nak. Flaubert hetekig vergődik el regényeinek pár mondatán s meg van győződve, minél egyénibb valaki, annál gyengébb is. És Wilde Oscar Cyprian-jának és Vivian-jének csodás dialogjaiból szintén ennek az esztetikának visszhangját halljuk kicsendülni.

Erről a pontról láthatjuk igazán *Leconte de Lisle*-nek világirodalmi jelentőségét. Neve a modern poézisben annyit jelent, mint a tudomány világában *Auguste Comte*-é.

*

És a költő?

A költő Rodinnak a „Penseur”-je. Le rude Penseur du Rodin. Zord gondolkozó és sziklával dobálódzó titán, ki hidegen számol az étellel. Szeme nem bensejének mélységeire szegződik, hanem a külvilágra s itten, az ürben, a tengereken, a rőt homoksivatagokon találja fel önmagát. A villanysugár, a porszem, a vízcsepp ő maga s a világegyetem végtelenségében gögös boldogsággal

¹ mégis [sh.]

érzi megsemmisülését és ujjászületését. Minden fajt, minden tájat megrajzol, csak a sajátját nem. Minden korban otthonos, csak a jelenben idegen. Pusztán csak azt látja, ami volt és lesz, azt, ami van, éppen a távolság kicsinységénél nem veszi észre finom szemidege.¹ A Föld genezisést sokszor újra álmodja s véres, fekete képeket rajzol – kárminnal és tussal – arról az időről, mikor a hegyek rengetegét nem veri fel többé az ember lábdobaja. Sujet-je az idő s a tér távolságán aetherizálódik és aeternizálódik át. Ezért rajzolja meg *Kaint*, a Jehovával pörlekedőt, egy nagy költeményében mint a dac hőroszát. S ez vezeti *Orestes*-hez is, kinek tragédiáját egészen görögösen írja meg, akár csak *Aischylos*, sok helyütt még jobban tobzódva a zord szörnyűségekben, mint ő s az egészben érvényre emelve a kétkedésnek és halogatásnak hamleti problémáját, ami *Oresteiá*-ját nemcsak klasszikussá de modernné is teszi. A távolságoknak ez a szeretete rajzoltatta meg vele a germán *Brunhildát*, a görög *Hypathiát*, a rózsás ibiszek közt andalgó *Neferu*² *Rát*, a bájos egyiptomi leányt, ki merev és törékeny szépségében úgy hat reánk, mintha valamilyen sir megelevenült falfestménye lenne.

Leconte de Lisle világának azonban csak a mélye zord, a felszíne színes, illatos és ragyogó. Forró afrikai vére izzó délibábokat varázsol szemei elé. A fekete gondolatokat színes képek könnyű kárpitjai függönyözik el. Ki látott vajjon ilyen pazar pompát? Mindegyik nehéz illat, duzzadó egészség, tikkasztó fény-párázat. A szem szinte belefájdul a ríktó szinhatásokba. Rajzai azt az illúziót keltik, mintha nyers perzsa selyemre vérpiros keleti rózsák, sárga, buja napraforgók lennének himezve. Bambusz-erdők zugnak, ébenfák köszöntenek, tamariszkák legyeznek bennünket. Nemcsak az em[b]er él, a tárgyak is megelevenülnek. Az érzés gondolattá válik s a pompázó színekből egy pantheisztikus filozófiának körvonalai alakulnak ki, melyek a hangulatot alkotva s a hangulattól formáltatva, szeliden simulnak egy közös harmóniába.

Ámde *Leconte de Lisle* költészetében nemcsak a növények s a tárgyak nyernek polgárjogot, de az állatok, az „alacsonyabbrendű testvéreink” is. Ő vette észre először az állatvilágban rejtőző

¹ szemidege, [sh.]

² *Nefem* [sh.]

mély poézist, ő fedezte fel a bestiák titkos és hajlékony báját: az állatok individualitását. Minden állatot jellemző attitude-jében látunk. A költő meglesi a kellő percet s pillanat-képet vesz fel. Ime, ott a kondor, amint szárnyait széttárva, magasan lengve alszik a jeges levegőben; a rézszínű pusztán amott jönnek a poros, nyugodt elefántok; a folyónál bőg a viziló, a nádasban bujik az óvatos kajmuk s sandít a sunyi krokodil; távolabb pedig zöldbársony fűvön, fehér csontokon vérszagu tigriskölykek marakszanak. S így sorra megjelenik szemünk előtt a kutya, ló, őz, jaguár, párduc, hiuz, oroszlán, a cethal, sőt a sas s az ezerszinű kis kolibri is egész állatsereglet. Mindnyájan mozgékony lelki életet élnek. Az alvó jaguár kimereszi karmait, mert azt álmodja, hogy már egy megriadt, vakkanó tehén forró husában vájkál, az elefántok a pörkölő sugarak hőségében szintén boldogan gondolnak hűs árnyu, friss vizű pálmaligeteikre. Az állatvilág a mi gondolatunktól s érzelmünktől lelkesedik át s a megvetett nyers-anyag költői tárggyá válik és lebilincseli érdeklődésünket.

Leconte de Lisle-nek ez a sajátos természetfelfogása korának naturalista áramlataival van összefüggésben, melyek az antropomorfizmus hóbortját elvetve, az objektív szemlélethez tértek vissza s a természet jogait hirdették. Az ő állatköltészete azonban magára a poézisre, mely a fejlődés érdekében minden talpalatnyi földet nagy küzdelem árán hódít el a hazugságoktól,¹ epochális eseményt jelent. Egy nagy fölszabadító hadjáratot vivunk a költői hangskála kiszélesítéséért, az igazság jogáért. Gondoljuk csak el, mily kevés hangot adott annak idején a formák arany-kalitkájába börtönzött klasszicizmus. A romanticizmus azután fölszabadította az egyént, az embert. *Leconte de Lisle* folytatta ezt a munkát. A szabadság határait kiszélesítve, az élő természetet, az állat- s a növényvilág életét tárta² fel nekünk. Az ember ebben a környezetben nem lealázva, de a természet keblén, a többi élőlények közt jelenik meg, mint az állatok igazi királya.

A diadalmas fölszabadító hadjáratnak utolsó csatáját *Leconte de Lisle* vivta meg.

¹ hazugságoktól [sh.]

² tárta [sh.]

A mai Franciaország *Victor Hugo* után legnagyobb poétájának *Leconte de Lisle*-t tartja. Mi a magunk részéről őt nagyobbnek tartjuk *Victor Hugo*-nál is, de még sem tagadhatjuk el, hogy néha kvietisztikus és buddhista költészete nagyon hidegnek és lelketlennek tetszik s sokszor fáj, hogy a költő a hosszú kothurnustól és a szabályosan ráncozott, merev tógától nem mozdíthat szabadon. *Leconte de Lisle* nem tud mosolyogni, neki nincsen humora. Magasan, nyugodtan áll a piedesztálján, mint a modern, selymes, illatos pipereüzletben véletlenül ott felejtett antik szobor s nem tekint reánk, nem száll le hozzánk.

Ebben van az ő költői s emberi nagysága s ez egyuttal tragédiája is.

Mindenki bámulja őt, de nem szereti senki sem.

Megjelenés

Lehotai, *Leconte de Lisle*, Magyar Szemle, XVIII. évf. 40. sz. 1906. okt. 4., 626–628.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

esprit: (fr.) lélek, szellem

román népből való: itt latin eredetű, római

Taine-féle hármasság elv: vö. 46. szöveg

erupciói: kirohanásai, kitörései

Korán szuráiban: a *szúra* arab szó, a Korán fejezeteit jelöli

parnasszusi: értsd parnasszien, vö. 2. szöveg

Jean Paul: Jean Paul Richter (Johann Paul Friedrich Richter, 1763–1825) német író „*grand triste coeur*”: (fr.) nagy, szomorú szív

τεχνη-je: (gör.) tekhnéje, vagyis mesterségbeli tudása

personnalité sentimentale: (fr.) érzelmes személyiség

paganisták: itt olyan 19. századi művészeti körök önelnevezése, amelyek az antik világot tekintették mértékadónak

Wilde Oscar Cyprian-jának és Vivian-jének csodás dialogjaiból: Kosztolányi Wilde-nak *Intentions* címmel 1891-ben megjelent négy művészeti esszéjének egyikére utal, *A hazugság hanyatlására*, amely e két szereplő dialógusából áll. Vö. 140. szöveg.

Le rude Penseur du Rodin: (fr.) Rodin zord gondolkodója; utalás Auguste Rodin (1840–1917) francia szobrászművész híres alkotására

aetherizálódik és aeternizálódik: szójáték az alábbi szavakkal: *ether* (lat.) éter, ég, légkör; *aeternitas* (lat.) halhatatlanság, örökkévalóság

Kaint, a Jehovával pörlekedőt, egy nagy költeményében: utalás Lisle *Qaïn* (1869) című művére

ez vezeti Orestes-hez is: utalás Lisle *Az erinnysek* című drámájára, amelyet 1873-ban mutattak be a Théâtre de l'Odéonban. Aiszkhülosz *Oreszteia* (Kr. e. 458) című háromrészes tragédiájából (*Agamemnón, Áldozatvivők, Eumeniszek*) az első rész adaptációja. Kosztolányi 1904-es, Babitsnak írt levelében hírt ad róla, hogy fordítja a drámát (KDL1, 186).

Hypathiát: utalás Lisle *Hypathie* című versére. Alexandriai Hüpatia (355–415) egyiptomi hellenisztikus filozófus, matematikus és csillagász, az ókori világ egyik kimagasló egyénisége, a történelem egyik első ismert női polihisztorja.

Neferu Rát: utalás Lisle *Néférou-Ra* című versére. Nofruré (vagy Noferuré), azaz „Ré szépsége” egyiptomi hercegnő a XVIII. dinasztia idején.

költészetében nemcsak a növények s a tárgyak nyernek polgárjogot, de az állatok: Kosztolányi fordított Lisle-től ilyen tárgyú verseket a *Bozót*, *Az oroszlán halála*, *A jaguár*, illetve a cikkben részletesebben fölidézett *A jaguár álma* címmel (MK1, 233–239)

korának naturalista áramlataival: vö. 19. szöveg

epochális: korszakos

kvietisztikus: a kvietizmus 17. századi keresztény vallási irányzat, amely a szemlélődő lelki elmélyülést tekintette az igazi vallásosság lényegének

kothurnustól: a koturnus eredetileg az ókori görögöknél a lábszár feléig érő vadászcipő, melyet szíjakkal erősítettek fel. Aiszkhülosz honosította meg használatukat a tragédiában, mert magas fatalpat erősítve rájuk magasabb, fenségesebb alakot adott a tragikus színészeknek. Átvitt értelemben a mesterkélttség, a színészkedés kifejezésére használják.

A lázadók.

Véres, fekete nap. Szomorúság a földön s szürke, őszi bánat a dult égen. Gyászszolozsmák zengése, halk orgonaszón felhullámzó emlékek foszlánya. Csüggedés, tétovázás, merengés. Mindenütt ünnepelnek. Ünnepelünk mi is.

Ünnepeljük az októberi hősokeket, az időben felbukkanó örök eszmének makacs, állhatatos katonáit, ünnepeljük a hősokeket, kik egy letűnt kornak eszméiért az emberi haladás nevében küzdöttek s szívós becsületességgel meg is tudtak érte halni. És ünnepeljük a világosan-látókat, kik annak idején éles szemmel, tiszta aggyal a kor áramlataiba behelyezkedve átlátták mi a cél s habozás nélkül az igaz ügyért küzdők ihletével megtalálták az esz- közt, az eszmének kardját s izmos karokkal férfi módra forgatták a hazugságok ellen.

Az eszme, az igazság mindig egy volt. A gyengék és elnyomottak küzdöttek az erejében tobzódó zsarnok őshazugság ellen. Ez az eszme azonban ezer és ezer formában, Proteus-módra változva tűnt fel a korok mulandó, színes lárváiban. A tizenkettedik században lándzsát emelt a hős a tarfejű pogány ellen s az ideál homályos oltárok kő-réseiből sarjadt ki. Azután multak az idők, változott az örök eszmének hervadó kérge s a tizennyolcadik században már nem az ábrándozó keresztesvitéz, hanem a barrikádon menydörgő, mult-romboló demokrata hirdette az előretörő ember igazságait, de mindig csak azoknak volt igazuk, kik legalább egy lépcsőfokkal magasabbra hágtak mint az elődjek.¹ A mult-kultuszért, a jelenben a történelmi relikviáért küzdők, a hatalomtól hizó hájas és nyugodtan emésztő nyárspolgárok sohasem hősokek. A hős mindig a láncát rázó, jelennek viaskodó, fogát csikorgató, lázadó Ember volt.

¹ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

Lázadó és forradalmár volt az aradi tizenhárom is. Epigonok, erőtlén és multról ábrándozó, sápkóros utódok siratják ma el őket, kiknek épp az volt az erényük, hogy sohasem néztek hátra, hanem mindig előre, az eszméktől viharzó idők zavaros mélyébe s a napnak ordító keserveit csitították el. Ezek a hősök nem történelmi muzeumok poros bálványait választották eszményképül. Nem küzdöttek a szent sirért. Nem a mult halvány jelszavaiért haltak meg. Maguk utján mentek felemelt fővel, rendületlenül és nyugodtan. Utánzóik, majmolók csak sértik emléküket, a holnap martirjai nem az ő soraikból kerülnek ki. A mult hősei legfeljebb csak a görögtüzfényes színpadon halnak majd meg. A történelem nem ismétlődik.

Ezeket a vas-gerincű *forradalmárokat*, ezeket a meg nem alkuvó lázadókat ünnepeljük mi, de sirjaik ormáról a jövő fáklyáját lobogtatjuk. És szótlánul nézzük azokat, kik ma csak a kegyelet halvány sirmécseit gyujtják meg s nem látják, hogy a diadalmasan lángoló, fényt sziporkázó nap ujjongva, ragyogva ég.

Megjelenés

Lehotai, *A lázadók*, Budapesti Napló, XI. évf. 275. sz., 1906. okt. 6., 5. Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Proteus-módra változva: Próteusz a görög mitológia alakváltó istene

Gróf Hamlet.

(Bemutató a Vigszinházban.)

Megfontolandó, mondja a lányoslelkű, sötét köpenyes dán királyfi, mikor cselekednie kellene. A Vigszinház Hamletje, – harminckét éves, roszygomru, sápadt agglegény – az akarat-bénaság tragikomikus alakja egy pénzdarabot vet fel s attól teszi függővé elhatározását, hogy a pénz fejre, vagy írásra billen-e. És akkor mégis¹ kevésbbé tudja magát elhatározni...

Nagyon tévednénk, ha valamilyen vásári bohózatra, vagy szellemeskedő paródiára gondolnánk.² Bernard Tristan és Goldfernaux André szindarabja lényegében nagyon is komoly és modern. A vigjátéki sujet magjában nemcsak a szokott bohózati komikumot leljük meg, de a nemesebb kesernyés humort is. Hamlet gróf komikuma a sápadt, arisztokrata-vér lomhasága s az ő mulatságos hányódása a modern ideges ember édesmindnyájunk tétova cselekedni-nem-tudásának szomorú vigjátéka.

Ennyit magáról a vigjáték érdekes alapeszméjéről. A szindarab maga minden előkelő kvalitása mellett is sokszor hajszolja a közönséges hatásokat s éppen ezért lélektanilag képtelen, bőbeszédű és elnyújtott jeleneteket is produkál. Gróf *Robert de Houdan* szeretne megházasodni, de nem akar, minthogy ő egyáltalában nem tud akarni semmit sem. Vár a véletlenre, mely karon ragadja s akarata ellenére is belekényszeríti a félve várt, óhajtva rettegett boldogságba. Ez az alkalom el is érkezik sokkal hamarabb, mint Hamlet gróf szeretné s egy szép napon azt veszi észre, hogy egy lázasan fejlődő és örülten bonyoluló házasságközvetítő harcnak csatátüzében áll és nincs menekvése. Három menyasszonya van,³ öt éves amerikai unokahuga, egy operaénekesnő és báró Herviernek leánya, Ivonne. Mit tegyen? Habozik, kétkedik, kapkod. Pepin

¹ mégis [sh.]² gondoleánk. [sh.]³ van. [sh.]

bárónő azonban ezalatt cselekszik. Tétovázásából s álmos határozatlanságából csak később ocsudik fel, de ekkor már egy ügyesen kieszelt házassági terv bevégzett ténye előtt áll, Ivonne-t el kell vennie. Szegény Hamlet gróf csak ekkor jut igazán a helyzet komolyságának tudatára. Neki tenni kell és ő nem tud cselekedni. Zavara nő, kétsége fokozódik. Végre határoz. Házassága napján egyszerűen nem jelenik meg az anyakönyvi hivatalban. S mikor barátai végre erőszakkal – hálókabátban és papucsban – az anyakönyvvezető elé tuszkolják, ő nem tud igent mondani s csak hamleti félszességének legyőzése után meri megkérni Ivonne kezét.

Ily regényszerű, drámaiatlan decrescendóval végződik a vigjátéknak indult, de mindinkább bohózáttá torzuló darab, aminthogy az első felvonások érdekes vigjáték-Hamletje is lassankint egy pipogya karrikaturává válik. A drámairót mindinkább elhagyja a bonyodalom láza s pár taps-keltő helyzetért szívesen feláldozza a finom Molière-témát. A dramaturgia s a jóízlés nevében is több nyomós kifogást hozhatnánk fel a drámai akció ellen, a közönség azonban szuverén tapsaival már döntött a darab értéke és sorsa felett. Mi meg csak ezt említjük még meg, hogy *Robert de Houdan* grófot, a neurasztheniás, pathologikus és komikus Hamletet, *Góth Sándor* nagyon finoman, előkelően s intelligensen játszotta. A többi szereplők közül *Kiss Irént*, *Vendreyt*, *Hegedüst*, *Tanayt*, *Tihanyit*, *V. Haraszti* Hermint, *Pepin bárónő* alakítóját s a *Vig-színház* új tagját, a bájos és talentumos *Biró* Irmát emeljük ki.

A vigjáték *Góth Sándor* művészi fordításában került színre.

Megjelenés

Lehotai, *Gróf Hamlet. (Bemutató a Vigszínházban.)*, Budapesti Napló, XI. évf. 276. sz. 1906. okt. 7., 8. Rovat: Színház. Dátum: Budapest, október 6.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Bernard Tristan és Goldfernaux André: Tristan Bernard (1866–1947) és André Goldfernaux (1864–1906) francia színműírók, darabjuk címe eredetileg: *Tripplepatte*

decrescendóval: (ol.) zenei műszó, melyet akkor használnak, amikor valamely zenedarabban a hangok erejét fokozatosan csökkenteni kell

Molière-témát: utalás a *Kénytelen házasság* (1664) című drámára

neurasztheniás: a neuraszténia idegesség, idegi kimerültség

Tihanyit: Tihanyi Vilmos (1882–1962) színész, rendező a Városligeti Színkörben kezdte pályáját, majd vidéki társulatoknál szerepelt. Ezt követően Kassán, majd a buda–temesvári társulatnál dolgozott mint színész és rendező. Több fővárosi színház (Király Színház, Kamara Színház, Fővárosi Operettszínház, Revü) rendezője, főrendezője volt. A korszak egyik legnépszerűbb operettrendezője.

V. Harashti Hermint: Vécsey Marcellné Haraszthy Hermin (1870–1921) a színiakadémia elvégzése után vidéki városokban játszott, majd 1896-ban került a Vigaszínházhoz, melynek haláláig tagja volt

Biró Irmát: helyesen Biró Irént (1884–?), aki a színiakadémia elvégzése után, 1904-ben kezdte pályáját

Uj célok felé

A ma művészei nem szégyenlik bevallani, hogy a modern művészet, a saját művészetük láttára mindig valami fájó kiábrándultság, valami enyhe csömör fogja el őket. *Anatole France* azt mondja magáról, sohasem vesz kezébe modern könyvet s *Oscar Wilde* az *Intentions*-ban hasonlóképpen minden habozás nélkül állítja, hogy a mai festők képei között nem tudna élni, mert neki nagyon csináltaknak, értelmeseknek tetszenek s túl-sokat mondanak. *Oscar Wilde*-nek ez az állítása nemcsak egy blazirt lélek fényes szellemi röppentyűje, hanem bírálat is, ennenmagának s az öntudattól tultengő művészetnek kritikája...

Elérkeztünk arra a pontra, mikor az író már nemcsak tárgyát látja, melyet meg kell írnia, hanem önmagát is és pedig abban a pillanatban is, mikor ír. Tisztában vagyunk a feladatunkkal s érzelmeinket már nemcsak érezzük, hanem ismerjük is, lemérjük hatását grammokra, sőt milligrammokra, erősítjük, gyengítjük, vegyítjük, osztjuk s kereskedünk, sáfárkodunk, uzsoráskodunk velők. A szüzi öntudatlanság kora végleg letűnt. Nincsenek bálványok, de már illúziók sincsenek. A szín-tónusok hatását, a gondolatok valeur-jét, a szavak és mondatok dinamikáját pontosan kiszámítják s a sikert csinján és erőszakkal meghódítják a számunkra. Nagyon kevés inartisztikus, pointe-nélküli költemény íródik. Mindenki hatalmában van a művészi öntudat nyújtotta eszközöknek s ma már a köznapiság sanyaru kenyerén tengődő ujságíró is megtalálja a gondolatsor csattanóját, melyre egykor *Goethe* s *Madách* sem jött rá.

Manapság a töredékeket nem a halott írók asztalfiókjaiban, de a gyűjteményes munkák cicomás diszköteiseiben kell keresnünk.

A művészi öntudatnak ez a szertelen tulterjeszkedése okozta azután azt is, hogy a modern irodalmak perspektívája módfelett összeszűkülött. Erősen körvonalmazott sujet-eket rajzoltunk meg,

az impressionisták válogatni kezdtek a nyersanyagban s csak ahhoz nyultak hozzá, melyben már a siker ígérete is befoglaltatott. Az irodalom többé nem táplálék volt, hanem csemege, nem ital, de izgatószer, levegője valami kábitó, színes opiumgőz s az író is látszólag lassan-lassan távolodott az élettől és a pathológiai problémák felé hajolt. A föld, az öreg, komoly golyóbis, a poézis játéklapdája lett, a nap az író dolgozólámpása.

Ezzel kapcsolatos azután az, hogy az utolsó évtizedek *l'art pour l'art* költészetében csak az intimségeket, a lélek színes változásait fejezték ki, az irodalom inkább analizált s e révén nagy átfogó-képességéből sokat veszített. Csak a *Faust* második részére s *Az ember tragédiájára* kell gondolnunk, hogy ez a gondolat teljesen megvilágosodjék előttünk. Mily titkos érzelemborzongások, mily delejes eszmeáramok futnak át ezen a két költeményen, mily ismeretlen érzések fuvallata csapja meg arcunkat az élet misztikus dalának hallatára. A világirodalom ez a két bibliája szintetikus megalkotottságában csakugyan az egész életet kifejezi. Ott Faust a tudnivágyó, itt Ádám az élni akaró, s látjuk az embert minden oldalról, a mindenhatóság bús hajótöröttjét, a családért és tulajdonért dörén küzdőt, érezzük az egész földi lét értelmét, értjük az érzelmet s a ködből előmerülő univerzum előttünk merevedik szabályos vonalakká. Az impresszionista, a parnasszusi s dekadens művész ezt a problémát a végletekig egyszerűsíti, elaprózza. Az utcán áthaladó nő kész szonettárgy *Baudelaire*-nek, *Verlaine* lélektartalmát néhány álomrongy, pár részeg ábránd köde teszi, úgy hogy szinte kísértetbe esünk s kérdezzük, betölthet-e ez a hig képzelgés egy ember, egy költő világát s vajon láthatja s megérzetheti-e az életet az, kinek szemében csak ennyire komoly és nagy?

A modern író kodakkal dolgozik. Az utcán, interieurökben, a börzén, a lóversenytéren gyorsfényképeket csinál az életről, költői általánosságokig ritkán emelkedik. Regényeink és drámáink is az élet ijesztően kicsiny részletét írják le. A roueni kopott orvosné *Flaubert* hösnője. *Ibsen* is csak az egyéneket és egyéniségeket keresi s még a *Peer Gynt*-ben is, bármilyen magasról szól hozzánk, inkább egy erősen körülhatárolt norvég problémát tár fel.

A mai irodalomnak ebből a szigoruan körülzárt börtönéből önkéntelenül *Goethe* és *Madách* tág látóköre felé suhan tekintetünk,

általánosabb, szintetikusabb költészetre vágyunk s hiába idézik *Zola* bölcs definícióját, hogy a poézis az élet egy szöglete egy költői temperamentumon át tekintve, mi tágasabb horizontot akarunk, egészségesebb vért, melynek háborgása nem hagymáz-álom, egy embert, egy igazi költőt, ki túl a kávéházakon s a korcsmaszurdokokon egészséges levegőbe vezet, új, komoly életet betöltő gondolatokat ad. Erre az egységesítő felfogásra azonban modern költő eddig még nem volt képes. A költészet evolúciója még nem érkezett el arra a tökélyre, hogy az Embert a maga egészében megrajzolhatta volna.

Ma még nem. Azt azonban, ami ma még lehetetlen, a holnap meghozza. A mai írók eddigelé csak azt a stilust gyurták, kovácsolták és acélozták, mellyel lelkünk mélységeihez férközhettek. Keresték a poézis zárt kapuit kinyitó arany kulcsot. Kutatták a titkos hangokat, melyekkel a költészet sohasem változó tárgyait, *Homeros* s *Dante* világát érthetővé tegyék a mi számunkra, mert ma a klasszikus világot is csak úgy értjük meg, ha a görög hős szisakrostélyát *Heredia* aranyozza meg s *Helene* arcát *Leconte de Lisle* pirosítója festi. Ezek a költők azonban még mindedig nem juthattak el *Goethé*-nek hűvös magaslataira. Stílusuk csak egy csekélyke életterületet hálózott be. Ámde nem azért, mert távolodtak az élettől, hanem mivel még nem közeledtek eléggé hozzá. Ma már uton vannak s tisztán ezért nem szabad a ma költészetét degenerációnak, művészeti aberrációnak nevezni. *Baudelaire* hóbortja, *Ibsen* homálya, *Verlaine* züllöttsége csak a küzdelmes evolúció származéka s semmiesetre sem ideál és öncél.

Mindnyájan a költői synthesis felé tekintettek s nem rajtuk, de a dadogó és serdülő ifju művészet tökéletlenségén mult, hogy nem irták meg a ma Faustjának s a modern ember tragédiájának történetét. *Maeterlinck* néhány drámájában, *Baudelaire* pár költeményében egyébképen hallunk már ily nagy-átfogóju gondolat-szimfoniákat is.

A ma művészete tehát halad a maga útján. Visszatérés nincs, de igenis a művészet igazi célja felé kell törekednie s új hangokon kell kifejeznie a régiek nagy igazságait. A küzdők új tejjel és mézzel folyó Kánaánokat fedeznek majd fel. A jelszavak nemesek és igazak. Dalolni magáért a dalért, festeni a színek szívárványáért,

szobrot faragni a lenge formák szüz táncáért, küzdeni, álmodni, élni semmiért és mindenért, a lélek nagy szennzációiért – szeretni a művészetet magáért a művészetért.

Egyelőre azonban ama veszély fenyeget, hogy az igazi művészetet magáért a művészetért áldozzuk fel.

Élet és művészet között ellentéteket vagy hasonlóságokat keresni, merő skolasztikus esztétizálás. A művészet nem esik ki az életből, s az életnek sem szabad kiesnie a művészetből. Művészi élet és eleven művészet: ez a modern ember esztétikai felfogása.

A legtöbb bölcsező azért népszerűtlen, mert teljesen humor nélkül szűkölködik. Nincs ugyanis bölcsezőség a mosoly gráciája nélkül.

Megjelenés

Lehotai, *Új célok felé*, Magyar Szemle, XVIII. évf. 41. sz. 1906. okt. 11., 641–642.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Oscar Wilde az Intentions-ban: Kosztolányi Oscar Wilde *Intentions* címmel 1891-ben megjelent négy művészeti esszéjére utal (vö. 137. szöveg). Babits Mihálynak 1906 tavaszán írt levelében Wilde e művére németül hivatkozik, tehát nem kizárt, hogy ezen a nyelven olvasta (KDL1, 525).

blaziert: unott, egykedvű

valeur: (fr.) érték

pointe-nélküli: (fr.) poén, vagyis csattanó nélküli

l'art pour l'art: vö. 2. szöveg

impresszionista, a parnasszusi s dekadens művész: vö. 2. szöveg

kodakkal: a korabeli fényképezőgépek általánosító elnevezése az Eastman Kodak Company által 1888-ban kifejezetten amatőr és hobbifotósok számára kifejlesztett és piacra dobott gépei nyomán

roueni kopott orvosné: utalás Bovarynéra, Gustave Flaubert regényének hősnőjére

A lég vándora.

Az ember nyugtalan. A földön jár-ke s a légbe vágyik. Szívének mélységeiben valami titkos tűz ég s szeme a magasba mered. Először legyőzte az ingó viz-mezőket, azután a föld távolságát, ámde legszebb és legmerészebb álma mindig a repülés maradt s sohasem érezte inkább por-testének unt terhét, mint mikor szemeit behunyva az ismeretlen lég-tenger hullámain kalandozott és eget-vivó álmaival mégis lennmaradt a földön. A viznél, a makacs rögnél mindig nagyobb ellensége volt a csillogó, kék semmi, melyet nem tudott megfogni s a szél, a láthatatlan, talányos, kormányozhatatlan elem, mely még Victor Hugo infansnőjétől is elrabolja a rózsát. Igen, mindenben uralkodunk mi, gőgös zsarnokok, csak egyen nem, a szélén...

E vak lázadó ellen küzdünk több száz év óta. Ezren és ezren keltek vele birokra minden eredmény nélkül. És azért ezren és ezren hunyták le örökre szemeiket s bus kudarcukban megálmodták azt a napot, mikor majd a szél is rabszolgánk lesz.

Az utóbbi évtizedekben meg éppen valami kifejezett lázas akarárs rezgett át az egész emberiségen. A lyoni akadémia nagy pályadijat tűzött ki a kormányozható léghajó feltalálójának. Izgatott híradások szálltak szerteszét. Szívárványos sejtelmek dobogtatták meg a szíveket. Mindenki érezte, hogy szívós, komoly öntudat járja be az egész emberiség testét s akarat acélozza meg minden izmát és hinni kezdett önmagában. A tudomány biztatta és támogatta. A levegő merész Columbusai vak hittel szálltak fel az ismeretlen csillagfényes ürbe, hogy az ember jogos örökét, az eget, visszahódítsák a földnek. Véresen, összetörve leestek a porba, mint a szállni tanuló sas-fiókók. Ámde azért nem csüggedtek. S egymásután röppentek fel a madár- és hal-alaku léghajók s az emberiség lélekzetfojtva, csodálkozva várta a sikert.

Most egy új név kelt reményt: *Zeppelin* gróf a neve.

Ma még üresen és értéktelenül cseng. Ámde nem lehetetlen, hogy rövid idő múlva ez a szerény név a villamos szikra szárnyán diadalmasan járja be az egész földkerekséget s viselője az emberség legnagyobbjai közé emelkedik. Zeppelin a szél ellenében óránként negyvenkét kilométernyi sebességgel haladt kormányozható léghajójával, átlengett Rohmanshorn és Friedrichshaven felett s a karcsu, elegáns szivar alaku gömb fejedelmi méltósággal szállott le, ahonnan a légbe szökkent. Ily biztató, komoly sikert nem ért még el léghajós.

Hogy éppen ő lesz-e a repülőgép feltalálója, nem tudjuk, ámde ha kísérlete nem is sikerül, ezer és ezer hajós tör utat az ismeretlen magasba. Minden porcikánkban öntudat ég, minden csepp vérünkben vágy lázong s az Ember nem csügged el. Nem hiába nevezte a görög „felfelé-néző”-nek s a finn-ugor mitológia „légben-született”-nek, a lég és az ég gyermeke nem lesz méltatlan nevére. A fatörzshajótól az első otromba vonatig, a Montgolfier testvérek primitív léghajójától kezdve a legujabb lég-készülékig¹ visszamenőleg egy öntudatos küz[d]elem nyomait lelhetjük meg, mely arra mutat, hogy a tudomány sikertjósló ígérte nem hiu ábránd. Az ember, a lég fia, meghódítja a levegőt is.

A vágy, az akarat lesz a szárnya.

És repülni fog, mert akar.

Megjelenés

Lehotai, *A lég vándora*, Budapesti Napló, XI. évf. 281. sz. 1906. okt. 12., 4. Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Victor Hugo infansnőjétől is elrabolja a rózsát: Kosztolányi *Az infansnő rózsája* című költeményre utal. Ennek utolsó sorai a dajka szavai a hercegisasszonyhoz, akinek kezéből a feltámadó szél – amely a távolban éppen a spanyol armadát pusztítja – kifújta a rózsát: „Hercegné [...] a széles föld felett / Felségtéke minden / kivéve a szelet” (HUGO 1862, 134–143.)

Zeppelin gróf: Ferdinand Adolf Heinrich August Graf von Zeppelin (1838–1917) német katonatiszt, a Zeppelin Léghajógyár alapítója 1899-ben kezdte el építeni első saját léghajóját (LZ 1), amely 1900-ban hajtotta végre első sikeres felszállását a Bodén-tó fölött. Kosztolányi feltehetőleg az LZ 3 első útjáról

¹ lég-készülékig [sh.]

számol be – német lapok tudósítása alapján –, amelyre először 1906. október 9–10-én került sor.

Rohmanshorn és Friedrichshaven felett: Romanshorn község a svájci Thurgau kantonban Arbon területben, Friedrichshafen Németországban, a Boden-tó északi partvonalán található

Nem hiába nevezte a görög „felfelé-néző”-nek s a finn-ugor mitologia „légben-született”-nek: utalás a görög *anthropos*, azaz ember szó etimológiájára; továbbá a finnugor népek dualisztikus lélekhitére. Utóbbi szerint az egyik, a szabad lélek vagy árnyéklélek folyamatosan ki-be járhat a testből, a másik pedig a lélegzet-lélek, amely szoros kapcsolatban van az ember életfunkcióival. A finnugor eredetű magyar lélek szó minden finnugor megfelelője hasonlóképp összefüggésben van a lehelet és a levegő fogalmával.

Montgolfier testvérek: Joseph-Michel (1740–1810) és Jacques-Étienne (1745–1799) Montgolfier francia testvérpár, a hőlégballon megalkotói, amelynek első nyilvános repülésére 1783. június 4-én került sor

János király.

(Repriz a Nemzeti Színházban.)

A Nemzeti Színházban 1896-ban adták utoljára a János király-t. Most, tíz év után, új szereposztással és új betanulással került színre Shakespeare-nek nagyszerű történeti drámája. A Shakespeare-reprizek nagyon szükségesek. Kíváncsi vagyok, hogy minél gyakrabban lássuk különböző színész-egyéniségeken át a nagy angol örök alakjait, mert csak korok és nemzedékek szívós és összeható munkája értetheti meg őt teljesen. Több évszázad esztetikusi fáradoznak Shakespeare örök kincseinek kibányászásában, ugyanezt kell tennie a színészetnek is.

A János király, mely, mint Shakespeare egyik legintimebb és legnagyobb méretű drámája, legelső sorban megköveteli az előadás jogát. A nagy angol költő hanyatló életének zord elborultságában írta ezt, mikor már táv történelmi távlatok nyíltak meg szemei előtt s korán elhunyt fiának, *Hamnet*-nek árnyéka *Arthur* herceg bájos és üde alakjának megrajzolására inspirálta. Ez a dráma csakugyan a költő szellem oly érettségéről, a látás oly magaslatáról tesz tanúságot, minővel csak maga Hamlet dicsekedhetik, mely szintén a túlárado apai fájdalommal született meg.

A Nemzeti Színház repríze azonban – habozás nélkül kimondhatjuk – nem sikerült. Minden előadásnak célja az, hogy a költő alakjait közelebb hozza hozzánk, átéltesse, megelevenítse őket, vért öntsön erükbe. Ezt teszik ma a modern francia és német színészek, kik Shakespeare minden kothurnus nélkül, a merev jambusok holt formáit merészen széttörve, a mindennapos élet közvetlen hangján tolmácsolják – és óriási sikert érnek el.

A Nemzeti Színház előadásában ezt az intenciót a legnagyobb jóakarat sem vehette észre. Színészeink nagy része úgy játszott, mintha az lett volna célja, hogy Shakespeare-t a hazug klasszicizmus hűs páthoszával lehetőleg elidegenítse a közönségtől. A XVI. század nagy poétáját tizenhatodik századbeli avas színészi felfogással

adták a huszadik század publikumának. Természetes, hogy a közönség hidegen fogadta az előadást...

Ivánfi biborköpenyben mennydörgő János királya gögös felmagasztaltságában határozottan olyan benyomást tett, mint valami falábakon járó komikus bohóc-fejedelem. *Mihályfi* Salisburyje, *Szacsvay* Fülöp királya szintelen és elmosódó s minden szinfalhasogatás és artikulálás ellenére, drámaiatlan volt. Hasonlóképpen kell nyilatkoznunk *Jászai* Marinak szinpadias és szinpadra nem való Constanciájáról, ki minden theatrális kakaskodás és torokösszeszorító énekítés ellenére egyetlenegy igaz művészi hangot sem tudott kihozni. Ma este még *Gál*, a nagy intelligenciájú és különben tapintatos *Gál* is bántóan brutális és művészietlen volt, úgy hogy a negyedik felvonás világhíres első jelenete teljesen elmosódott és eltorzult. *Beregi* sem volt az a telt szájjal nevető, kedélyes, vehemens és becsületes középkori lovag, aminek Shakespeare rajzolta és gondolta. Az emberietlen hangok kába koncertjéből néma vádként hangzottak ki, olykor *Pethes* Imrének s *Odry*-nak egyszerű és értelmes hangjai. A kisebb szerepükben *Horváth* Jenő, *Paulay* Erzsi, *Molnár* László egészen jók voltak.

János királyt Arany János fordításában adták, mely minden művészi kvalitása ellenére néhol nagyon is sértette a fülünket. Az avult félmultaknak következetes használata, a fülsértően mérész poetica licentia a szinpadi előadásban az élő beszédből nagyon kirí s módfelett sérti izlésünket. Az ilyenfajta hibákat bármely prozódiahoz értő ki tudná javítani. És ez nem lenne kegyeletsértés, ellenkezőleg, Arany művészi munkájának megbecsüléséből származó kegyeletes kötelesség.

Megjelenés

K. D., *János király*. (Repriz a Nemzeti Színházban.), Budapesti Napló, XI. évf. 281. sz. 1906. okt. 12., 8. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

János király: Shakespeare 1590-es évek közepén keletkezett műve

Repriz: valamely régebben bemutatott darab felújítása a színházban

korán elhunyt fiának: Hamnet Shakespeare (1585–1596) William Shakespeare és Anne Hathaway fia, Judith Shakespeare ikertestvére

minden kothurnus nélkül: azaz mesterkéeltség nélkül, vö. 56. szöveg

poetica licentia: (lat.) költői szabadság

Ivánfi: Ivánfi Jenő (1863–1922) színész, rendező, műfordító. A színiakadémia elvégzése után vidéki társulatokhoz szerződött, Szegedre, majd Sopronba, Kolozsvárra. Többször vendégszerepelt a Nemzeti Színházban és Nagyváradon. 1891-ben párizsi, majd 1893-ban francia, angliai, németországi tanulmányútra ment, megbízásból több darabot fordított, és tudósított a *Fővárosi Lapok*, illetve a *Budapesti Hírlap* számára. Tanulmányútjai után a Nemzeti Színházban, később Kolozsvárott játszott, majd a Nemzetiben maradt haláláig.

Szacsvay: Esztelneki Sacsvay Imre (1854–1939) színész, tanár. A színiakadémia után Kolozsvárra szerződtek. 1875-ben Szigligeti Ede próbaévre hívta a Nemzeti Színházhoz, de ezt nem fogadta el, s csak 1884-ben szerződött oda. 1909-ben örökös tag lett. 1913-ban visszavonult, majd 1915 és 1923 között a színiakadémián tanított.

Horváth Jenő: (1881–1931) színész, rendező. A színiakadémia után szerződtette a Nemzeti Színház, majd a Népszínház és Vígopera tagja lett. 1908-ban visszatért a Nemzetibe, ahol 1927-től a színház főrendezője volt. A színiakadémián is tanított.

Paulay Erzs: (1886–1959) Paulay Ede lánya. A színiakadémia elvégzését követően, 1904-ben a Nemzeti Színház szerződtette, s 1923-ban örökös tagságot kapott.

A vonat megáll.

Átkozott, rozszalt kunyhóban lakott a vasuti őr a messze Campagnának egy kicsiny föld-foltján. Szomoru csendességben élt, abban a skatulyaszerű számozott házikóban, melyet csak akkor látunk, ha unalmunkban kibámulunk a vonat ablakján, egy rövidke pillanatig azután őrületes sebességgel tűnik el szemünk elől, akárcsak a mérőföldjelző-kövek, vagy a telegraf-oszlopok. Ezekben az ismeretlen házakban azonban élet is lakik. A vasuti őr is családjával húzódott meg a mindenkitől elfelejtett zugban s néhány utas talán azt is észrevette, hogy néha gyertyafény is pislog a törpe ház ablakából. Az őr különben csendes, nyugalmas ember volt. Szótalanul járt-kelt a sinek között, s sokszor hetekig, hónapokig nem látott az övéin kívül más embert. Bozontos, lassujárású kutyája rendesen ott hevert a szobája küszöbén s ő a magányos emberek ösztönével hamarosan össze is barátkozott vele. Körülöttük végtelenbe futó, élettelen mezők, homályos ugarföldek borultak össze szomoru, hangtalan szürkességben s a holt ház élő lényei egymásra utaltságukban mind összetartottak.

A pályáőr különben boldog és zavartalan életet élt. Naponta kiballagott a vonatok elé, – hóna alatt az elfakult piros zászlóval, kezében a lámpással – s nézte a Rómába vágató gyorsvonatot. Ismerte és szerette ezeket a lihegő és hortyogó vas-szörnyeket, melyek közönyösen, minden fütty nélkül rohantak el kopott házikója előtt. Lassan-lassan maga is hozzájuk hasonult s pontos és gépszerűen nehézkes lett, mint ők. Agyában egy különös világnézet kristályosodott ki. A vonatok mennek és jönnek, ő pedig itt marad. A világ nagy, ő azonban csak annyit tudott, hogy a Róma és Civitavecchia közti pályatest egy pontjára van szorítva, mint a kulturának elnyomorított, szürke előőrse.

Történt azonban, hogy a vasuti őr magányos házára áldás szállott; gyermeket vártak a kis házban; a felesége megbetegedett és

ágyának esett. A betegség torkon ragadta a gyenge nőt, a láz vörösré festette arcát s rimánkodva kérte a férjét, segítsen rajta. A zord ember szomorúan meredt maga elé. Mit tegyen? Nem volt senkije. Az orvoshoz nem mehetett be, a közönyös vonatok pedig nap-nap után harsogva dübörögtek el házuk előtt. Szomorúan a feleségére borult s vártak, vártak mindketten valami csodát.

A csoda azonban nem jött. Az asszony mindig betegebb lett, az újszülött halványan, betegen nyöszörgött a párnákon.

Elmult az első nap. És elmult a második is. Az őr sötéten,¹ elborultan ballagott ki a vonatok elé s nézte a villámfényes² mozgó szalonokat és hálószobák ablakait. Benn nyugodt emberek cigarettáztak, ásitóztak, piros bort ittak s bosszankodtak pár percnyi késésért s veszelkedtek a pincérrel, ha a rosbeaf nem volt elég puha. Ezalatt pedig a felesége a halállal vívódott. S ekkor egy merész és egyszerű gondolat érett meg az agyában. Az öntudat szikrája felpislant benne. Eszébe jutott, hogy a vonaton rohanó kultura segíthet rajta, a feleségén, a családján s érezte, hogy neki joga van a szánszalom alamizsnafilléjére. Kibontotta a vörös zászlót s a vonat elé állott. A vörös szövet³ szélesen lobogott a szélben. A vonatvezető észrevette a jelzést s a kultura rabszolgájának szavára megcsavarta a gőzcsapot.

És a vágatató gyorsvonat megrökönyödve, prüsszkölve – talán legelőször – megállott a kopott, szerény házikó előtt, amelytől napi járásnyira nincs ház, orvos, kórház. A veszélyt sejtő utasok kíváncsian tekintettek ki, a vonaton utazó génuai herceg bosszankodott, a szegény vasuti őr felesége azonban meg volt mentve az életnek. A vonat utasai között orvos is akadt. Az anya megszülte gyermekét, az őr, zavarodottan, boldogan forgatta kezében a vörös zászlót és a megmentő vonat robogva indult tovább...

A rémület borzongása fut az emberen át, olvasván ezt a groteszk történetet, amelyet hosszan és megindultan beszélnek el az olasz lapok. Mily ijesztő közelségben van egymás mellett a kultura s a civilizáció nélküli nyomorúság is, a gyorsvonatok és villámvonatok korában, az urnak ezerkilencszázhatodik esztendejében...

¹ sötéten. [sh.]

² nézté villámfényes [sh.]

³ szövet szövet [sh.]

Megjelenés

D., *A vonat megáll*, Budapesti Napló, XI. évf. 283. sz. 1906. okt. 14., 5. Rovat: Hírek.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Vampa névalírással, *A sínek mellett* címmel közölte az *Élet* 1909. október 17-ei számában. 1912-ben pedig az itt közölt írással azonos címet adott egyik kötetének, illetve egy abba beválogatott, hasonló témát feldolgozó novellájának, amely 1906-ban a *Budapesti Napló*-ban még *Róza* címmel jelent meg (SZILÁGYI 2017, 223–224).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Campagnának: Campagna olasz kisváros Campania régióban, Salerno megyében, Nápolytól délre

Civitavecchia: a Tirrén-tenger partján fekvő kikötőváros Olaszországban, Lazio régióban.

rosbeaf: (fr.) helyesen *rosbif*, marhasült

génuai: genovai

Korányi Frigyes.

Negyven év!

Hosszu, komoly munkálkodásban, kemény, szívós viaskodásban eltöltött¹ negyven év! Hány hónap, hány perc és hány másodperc!

Hosszu, nagyon hosszú idő.

Csak a munkás érzi, mit jelent ez a szó.

Csak az orvos tudja igazán, mennyi. Ő, aki sokszor egy pillanattért, egy lélekzetért, egy szívdobogásért is küzd.

Ma, mikor Korányi Frigyes orvosi működésének negyvenéves jubileumát üli a magyar orvostudomány, mi is megállunk s andalogva és csodálkozva száll vissza tekintetünk az idők messzeségébe és az évek távolságától elfáradva örömmel nyugszik meg azon az energikus nyakon ülő tisztaság, mely előtt ma az egész tudományos világ meghajlik. És gyönyörködünk nemcsak az orvosban, hanem az emberben is. Belemerülünk azokba² a jóságosan tekintő okos orvos-szemekbe, melyekből lágyság, keménység, fény, árny, az a vidorság és nagy szomorúság sugárzik ki, mely minden nagy orvos szemében felcsillan. Mintha a halállal való szembenézéstől s az emberiség nagy ügyének szeretetétől lelkesülne át komoly és mosolygó szemük...

Korányi Frigyes egyike volt ama orvosoknak, akik nemcsak nagy kulturális munkát végeztek, de hitet is tudtak kelteni a szenvedő emberiségben. A tudomány vallását hirdette s az emberszeretet papja volt. Most a jubileumi ünnepségén átnyújtottak neki egy disz-albumot, melyben összes orvostudományi műveinek, hétszáz nagyszerű munkának címe van felsorolva. Ez a könyv azonban nem teljes, ha kifelejtjük belőle a pillanat ihletében megszületett tanácsait, biztató szelid mosolyát, biztos kezének³ kemény tapintását,

¹ eltöltött [sh.]

² abba [sh.]

³ kezének [sh.]

az embernek jóságát, mely a haláltól remegőkbe életkedvet, reményt öntött. Valóban nem tudjuk, hogy orvosi vagy emberi kvalitásai voltak-e nagyobbak. A mai ünnepélyen a tudományos világ babérokoszorúi mellett ott voltak betegjeinek illatos bokrétái is.

A csecsemő orvostudomány bölcszejénél állott. Akkor, mikor nálunk még alig volt magyar orvosi munka s az orvos-tudomány szánalmasan dadogott, ő nyelvet adott neki. És tett is, úgy, ahogy a mult század önzetlen, ma alig érthető hősei, a megértés és a siker minden reménye nélkül. Kollegái elérzékenyülve említették meg, hogy akkoriban a pesti klinikában csak tizenegy ágy volt. E pár rozoga butor között kezdte meg a halál elleni hadjáratát. S folytatta ezt a grandiózus küzdelmet félreértésekkel küzdve, egymaga. Fáradott. A mi felcseperedő orvostudományunknak ő volt a nevelő apja. Saját költségén szerezte be az orvosi műszereket. Nem várt senkitől sem jutalmat. Félszeme a hazai viszonyokon nyugodott, de másikkal mindig a külföld nagyarányu mozgalmait figyelte s joggal mondhatjuk, hogy majdnem minden nagyobb mozgalom az ő egyéniségének médiumán át jött át hozzánk. A tüdővész elleni harcot senkisé is folytatta több hittel és szívóssággal, a szanatóriumok felállítását is ő követelte először s valóban nagy része van abban, hogy most Budapest a fényesen felszerelt Erzsébet-szanatóriummal dicsekedhetik.

A jubileumán elhangzott¹ minden dicsérő szónak, minden beszédnek megvan a sulya. A szavak mögött komoly tartalom, egy élet munkássága rejlik.

Mi a mondottakhoz még csak egy megjegyzést akarunk tenni.

Az ünneplők észrevették, hogy Korányi professzor a jubileum után egyszerre csendesesen eltűnt. Vette a kabátját s elment előadást tartani, elment meglátogatni a betegjeit.

Ez Korányit, az orvost s az embert egyaránt jellemzi.

Ezzel végezte be a jubileumát.

Pedig ez az ember már negyven éve professzor. Pedig ennek az embernek emlékei visszanyulnak a napoleoni időkig. És még egy jubileum se fárasztja ki. Dolgozik. Ez az ő élete.

¹ elhangzott [sh.]

Megjelenés

Lehotai, *Korányi Frigyes*, Budapesti Napló, XI. évf. 286. sz. 1906. okt. 17., 5. Rovat: Hírek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Korányi Frigyes: (1828–1913) magyar orvos, egyetemi tanár

Erzsébet-szanatóriummal: a tüdővész elleni gyógykezelések a 19–20. század fordulóján szanatóriumokban zajlottak, azonban Magyarországon jó ideig nem volt ilyen intézmény. Korányi Frigyes kezdeményezésére 1898-ban létrehozták a budapesti Szegénysorsú Tüdőbetegek Egyesületét, hogy azok ellátása is biztosított legyen, akiknek nem telik külföldi szanatóriumi kezelésre, majd 1899-ben megkezdődött az adománygyűjtés az Erzsébet Királyné Szanatóriumra, amely 1901-ben épült föl Budakeszi határában. Kezdetben száz férőhelyes volt, majd fokozatosan bővült.

Őszi alkony álma¹

Tragikus költemény egy felvonásban,
írta Gabriele D'Annunzio, olaszból fordította Radó Antal.

Oscar Wilderől mesélik, hogy szellemes mondásainak szalonrakétáit addig gyűjtötte, míg egy egész íróasztalfiókra való nem halmozódott fel s ekkor aztán kényelmesen és cinikusan ragasztott össze a kusza papírszeletekből drámát, regényt vagy essayt, amint épen jónak látta. Gabriel D'Annunziónak ez a költeménye azt a hatást teszi, mintha az író ezer és ezer izzó színt, festékfoltot rakott volna egymás mellé a palettáján. Mi azonban elkáprázva gyönyörködünk a pompás szintavaszban s a bámulattól még időnk sincs kérdezni, hogy ez a tulzó, fönséges nyelv mögött lappang-e drámai igazság és mélység. Egy egészen új egyéni világban vagyunk a Brenta mosolygó gyümölcsöskertjében, hol a szenvedélyes emberek az élet s a halál jegyében a vér lázas, beteges szerelmével szeretkeznek. Gradenige, az özvegy dogoressza arra ébred, hogy kedvese Panteához hajolt s hűtelen lett hozzá. Iszonyu, kegyetlen bosszút esküszik, egy hajszáért, ruhájának egy cérnaszáláért egy világot adna, mert ő tud szeretni s ölni is tud a szerelemért, amint egykor öregedő férjét is megölette a mostaniért. S lelki vívódásaiban eszébe jut a szlapon boszorkány rontó varázslata. Gyűlöli Panteát, ezt a Cleopatrászerű, habtestű, fekete kék szemű hétérát, ki a diadal mámorában férjével együtt dőzsöl a Bucentauron. A boszorka viaszarcot formál, Pantea mását s Gradénige a bosszu kéjétől szinte sziszegve meríti be az omló viaszba a hosszú, arany tűket, a szemet helyettesítő üveggyöngyöket, a rablott hajfonatot. A varázslat sikerül. A Bucentaur felgyulad, Pantea megég, a lobogós gályák sercegeve, pattogva egymásnak csaptak s a vér, tűz, kard villámlás szinpompája és az égő hajók glóriája aranyozza meg a borzalom szinterét. Mindezt a színorgiát és fényexplosiót Gabriel D'Annunzio a legegyszerűbb

¹ alkonyálma [sh.]

eszközökkel pár ecset-vonással festette le; a képek minden festőiségük ellenére is nagyon drámaiak. A színek beszélnek, az ecset nemcsak a pillanat cselekvését állítja elénk, a perc visszamutat a multra, a mult sötét mélységeire, a szerelmes lélek izgalmas és drámaian mozgékony változásaira. Az eszközökkel¹ való feltétlen bánni tudás, a nyelv genialis és öntudatos kihasználása teszi igazán nagygyá D'Annunzio költeményét. Radó magyar fordítása művészi, zengzetes és színes s az olasz eredetivel teljesen kongruál is.

Megjelenés

D., *Őszi alkony álma*. Tragikus költemény egy felvonásban, írta Gabriele D'Annunzio, olaszból fordította Radó Antal, Magyar Szemle, XVIII. évf. 42. sz. 1906. okt. 18., 670. Rovat: Irodalom.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Őszi alkony álma: Kosztolányi a következő kiadványról írt: D'ANNUNZIO 1906.

A nevek e kiadás szerint: Gradeniga és Pentella.

Gabriele D'Annunzio: (1863–1938) olasz költő, író, drámaíró. Kosztolányi a *Dal, A nap keselyűje* és a *Tripoliszi diadalének* című verseit fordította le (IK II., 425–427), továbbá több művének bemutatójáról tudósított, s önálló szövegeket is közölt róla, amelyekben nemegyszer marasztalta el túlzott önreklámja miatt (Szk, 234–244; SzE I., 400–405).

Radó Antal: (1862–1944) magyar író, költő, irodalomtörténész, műfordító, a Kisfaludy Társaság tagja. Radó bírálója volt ama műfordítás-pályázatnak, ahová 1904-ben Kosztolányi is beadta *Childe Harold*-fordítását, ám nem nyert vele (vö. 103. szöveg).

Bucentaur: a velencei dózsék állami uszályának elnevezése

Brenta: település Olaszországban, Varese megyében

dogoressa: (ol.) *dogaressa*, azaz hercegnő, a mindenkori velencei dózse feleségének hivatalos megnevezése

fényexplosiót: (lat.) *explosio*, robbanás, kitörés

kongruál: összeillik, megegyezik

¹ A zeszközökkel [sh.]

Talmi pihenés.

Franciaország, mely mindig leglázasabban dolgozott, most minden területen a nyugalomért küzd. A hét munkanapra kijáró, lélek-ifjító pihenésért folyik a harc s a jogos, komoly küzdelem a társadalom minden rétegét egyformán áthatja és meglekésíti. Száz és száz ujság beszéli meg s magasítja társadalmi jellegűvé a pihenés kérdését. A nyugalom igazi ünnepét akarja mindenki. Most egy híres francia orvos szól hozzá s az, amit mond, nemcsak mélyenjáró pszichológiai igazság, de hasznosítható és érdekes tudnivaló is, mely mindnyájunkat egyformán érdekel.

A modern embernek legnagyobb betegsége az, hogy nem tud pihenni. Uzsoráskodunk az agyvelőnkkel, az idegeinkkel s nehezen szánjuk rá magunkat az igazi pihenésre. És ezért azután nem is tudunk dolgozni sem. A pihenésünket is szeretjük akképpen berendezni, hogy kamatot hajtson nekünk. Könnyű olvasmányok, üdítő szórakozások mellett akarunk nyugodni, sétálni megyünk s ez alatt ezer és ezer apró gondjainkat hányjuk-vetjük meg sajtó fejünkben, foglalkozásunk apró-cseprő gondjaitól nem tudunk sohasem véglegesen elszakadni.

Toulouse doktor ezt a pihenést testi épségünkre s szellemünk munkabírására a legnagyobb mértékben veszedelmesnek tartja. Az ilyen talmi nyugalom épp oly fárasztó, terhes, akárcsak a legdurvább munka. Csak feltétlen csönd, a hancurozó, gyerekes évdés, a gondtalan vihorászás frissíti fel a fáradt szellemet, a komoly szórakozásokkal nem vidítjuk fel kedélyünket, legfeljebb csak enmagunkat csaljuk meg.

Az abszolút nyugalom tényleg egy oly sajátos lélek-állapot, melyet csak a pszichológia nagyítóüvegjén láthatunk a maga tisztaságában. A munkától való mentességünk még nem jelenti azt, hogy pszichológiailag szabadok vagyunk minden gondtól. Sokszor már eltávoztunk a hivatalunkból, ámde az ajtón mégis lopva utánunk suhannak napi

gondjaink árnyai, nyugtalanító gondolatainknak halvány kísértetei. És ezek elkisérnek sétáinkra, belopózkodnak szobánkba s körülzümögik ágyunkat, szivják vérünket s még álmainkat is elrabolják. S azután percről-percre sokasodnak. Ezer és ezer nyugalom-rontó jelentéktelenség halmozódik össze. Most egy könyvet akarunk megkeresni, a másik pillanatban azonban már eszünkbe jut, hogy mindjárt el kell mennünk s amellet érezzük azt is, hogy tör a gallérunk s megglazult cipőfüzőnk. Ilyenkor azután valami homályos szükségérzet vesz erőt rajtunk, kedélyünk lehangolódik, nem tudjuk, mit kell csinálnunk, köznyelven: bosszankodunk. Öntudatunk küszöbe alatt sok uralomra vergődni nem tudó képzet küzd egymással s mi, ennek a képzetzavarnak komikus áldozatai, tétlenségünkben is fáradtan, kedvetlenül csatázunk a testetlen,¹ üres árnyak ellen.

Ezek a semmik az igazi nyugalom megölői, ezek nevelik a zord aggregényeket, a bosszus, neuraszténikus tudósokat, ezek ellen küzdünk mi is. Gondtalanul, szabadon kell nyugodnunk. Lökjük el magunkat a parttól, vessük el az evezőket, feküdjünk hátra a csónakba s az ég és víz között, dalolva és kacagva pihenjünk. Csak így regenerálódik a test, csak a gondtalan csend üdítő vizében megacélosodva és felfrissülve leszünk képesek újra a munkára. Munka után édes a nyugalom. Munka előtt azonban feltétlenül szükséges.

Ha tehát komoly, produktív munkát akarunk végezni s igazán akarunk dolgozni, hallgassuk meg Toulouse doktor szavát és tanuljunk meg mindenekelőtt – pihenni.

Megjelenés

D., *Talmi pihenés*, Budapesti Napló, XI. évf. 288. sz. 1906. okt. 19., 5. Rovat: Hírek.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Vampa névaláírással, *Pihenni. Egy új igazság és egy jó tanács* címmel közölte az *Élet* 1909. augusztus 8-ai számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Most egy híres francia orvos szól hozzá: Édouard Toulouse (1865–1947) francia pszichiáter, újságíró

¹ testelen, [sh.]

Asszony.

– Bemutató a Nemzeti Színházban. –

Várjuk a magyar drámát...

Minden premiére elé izgalmas várakozással tekintünk s hisszük, vagy legalább is hinni akarjuk, hogy valamikor egyszer színre kerül egy olyan szindarab is, mely jellemzésében, technikájában, stílusában oly kifejezett, új irányt fog reprezentálni, mely legalább a jövőbe mutat és sejteti velünk, hogy mily csapásokra mily célok felé halad a mi nagyon ingadozó dráma-irodalmunk. A külföldön már majdnem minden helyütt, a franciáknál, olaszoknál, oroszoknál egyformán, sőt még a spanyoloknál s a három milliónyi norvég népnél¹ is – kifejlődött egy sajátos dráma, mely európai, nemzetközi és mindazonáltal annyira jellegzetes, hogy már mindnyájan beszélünk francia, olasz, orosz és norvég drámáról. Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy a francia, olasz, norvég drámában a különböző népkarakterek változatában gyönyörködünk, hanem, hogy az örökké egyforma élet mindenütt más-képen tükröződik s a francia, olasz, norvég szem a problémákat más-más oldaláról látja meg. Ilyen értelemben várjuk mi is az új magyar drámát. Új problémákat, új stílust, új irányt akarunk, mely európai, s a mi földünkön termett, magyar.

*Porzso*lt Kálmán darabja nem jár új csapáson, de jellemző erejénél és drámai kvalitásánál fogva nálunk mindenesetre figyelemre méltó. Egy ideges, elhanyagolt asszonynak lélekrajzát adja, ki férje mellett megunja a szürke egyhangu életet és újságra, színes élvezetekre, érdekes hűtlenségre vágyik. Férje, a képviselő csak saját hiúságával törődik s feleségét képviselőházi hivatalos teendőivel és mellékes ügyeivel együtt intézi el. Jolán csalódottan tekint a házibarát felé. Azt hiszi, nála megtalálja majd a tünt ideált. Csalatkozik. A kedvese lakására csábítja s mint könnyelmű, léha

¹ norvégnépénél [sh.]

világfi egyszerűen megejti. Az asszony kétségbeesetten tér vissza, lelkében megrendül, kedvesét megutálja s egyelőre csak azon iparkodik, hogy bukását eltitkolja ura elől. Nem sikerül. A képviselőt a női agy furfangja nem téveszti meg, megtud mindent s a csábítót fegyvercső elé állítja. Ekkor érzi, hogy az asszonyt mégis szereti és azelőtt nem szerette eléggé. S Jolán is hasonló lelki evolúción megy át. Mikor férje és a csábító már felállanak a párbajra, az asszony elő rohan, kicsavarja urának kezéből a pisztolyt, s a csábítót, a multját, a bűnét, lelövi. És úgy érzi, hogy ujjászületett.

A probléma nem új, sőt be kell vallanunk, mi egyetlenegy üdítő frisson-t sem éreztünk ki az egész darabból, ámde kétségbe nem vonható, hogy a dráma arhitektúrája szilárd s a cselekmény ütemes gyorsaságban halad a cél felé és a második felvonás némelyik jelenete s a harmadik vége friss, eredeti és drámai. *Porzolt* alakjait: a szenzáció-éhes asszony, az ambiciózus ellenzéki képviselő, a nőinyenc csábító, ha nem is hus-vér emberek, nem képtelenségek. Néhol ugyan a jelenetek lazák s a csábító és a férj jellemrajzába nem egy görbe, hamis vonás csuszik be, lélektani szempontból csak az indokolatlanul elhirtelenkedett megoldás ellen van nagyobb kifogásunk. A véres, hebehurgya befejezést semmi sem indokolja meg legalább, az első három felvonás cselekményéből semmiképpen sem következik. Miért öli meg a nő a csábítót? Az asszony elhatározása és tette közt nincs semmi hézag. Ezt a fordulatot csak egy külön dráma, a megtörtént események után lejátszódó ibseni lelki vergődés tenné indokolttá, a hamarosan odabiggyesztett kusza befejezés: nem. Így csak sérti az aisthesisünket s bármennyire meglepő és drámai is, nem ebbe a drámába való.

Porzolt Kálmánnak sok szellemes megfigyelése van az asszonyokról s talán ezzel van összefüggésben, hogy majd mindegyik szereplője paradoxonban, aforizmában, aperçubben beszél. A sok édeskés bon mot azonban egy színházi estére igen sok. Dumas társadalmi darabjai, a csevegő attaché-k, a parfümös igazságokat ontó udvarlók¹ jutnak eszünkbe, mikor a találka előtt filozófál a csábító, a cocotte, s később egy heves családi jelenet keretében a megcsalt férj s a hűtelen asszony is. Ez nem a dráma nyelve. Ma már nem

¹ udvartók [sh.]

a jól fésült, szellemes, kerek mondatokat szeretjük, hanem az élet természetes, sokszor szakadozott beszédét, *Ibsennek, Strindbergnek* sürgöny-stílusát, a sejtetés művészetét. *Porzsolt* modorát legfeljebb az ügyes szószaporítás művészetének nevezhetjük.

A szereplők játékaról is ugyanezt kell mondanunk. Tulságosan akcentuálták¹ a hangsúlyozandókat, nagyon is nyílt kártyákkal játszottak. *Márkus* Emiliának Jolánja azonban tökéletesen megrajzolt, izig-vérig szerelmes asszony volt. *Gál* a nem-patetikus jelenetekben művészi hatásokat ért el s hasonlót kell mondanunk *Császár* diskkrét, elegáns csábítójáról is. *Gyenes* szüntelen kedélytelen és unalmas alakítása azonban sehogy sem illeszkedett be az összjátékba. A rendezésben is volt néhány hiba. A második felvonásban a találkát feltétlenül zárt ajtók mögött kellett volna játszani. Ezt, legalább a rendezőnek kellett volna észrevenni.

A közönség szimpatikusan fogadta a darabot. Felvonásközlőkben a szerző s a színészek megjelentek a lámpák előtt.

Megjelenés

Lehotai, *Asszony. Bemutató a Nemzeti Színházban*, Budapesti Napló, XI. évf. 289. sz. 1906. okt. 20., 8. Rovat: Színház. Dátum: Budapest, október 19.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Porzsolt Kálmán: (1860–1940) magyar író, kritikus, színházigazgató; *Az asszony* 1906-os színműve

aisthesisünket: (gör.) *aiszthészisz*, érzékelés, észlelés, meglátás

aperçuben: (fr.) szellemesség

bon mot: (fr.) szellemes megjegyzés

attaché-k: (fr.) követek

Márkus Emiliának: (1860–1949) a Nemzeti Színház örökös és tiszteletbeli tagja, akivel Kosztolányi 1920-ban készített portrét (SZE II., 441–443)

Császár: Császár Imre (1864–1933) a színiakadémia elvégzése után Kolozsvárott, majd Aradon játszott. 1887-ben szerződött a Nemzeti Színházhoz, amelynek 1907-ben örökös tagja lett. A színiakadémián is tanított.

Gyenes: Gyenes László (1857–1924) a színiakadémia elvégzése után egy ideig Nagyváradon szerepelt, majd Párizsba utazott. Ezután Kolozsvárott, majd 1882-től a Nemzeti Színházban játszott, ahol 1909-ben örökös tag lett.

¹ akcentuáltak, [sh.]

Rákóczi

Carlylenek az emberről irt bibliáját kell felütnünk, hogy megértsük a körülöttünk történőket. A nagy emberekben való hit csakugyan nem lanyhul el soha és a hőrszok tisztelete örök. Ime a szójátékokat gyártó jelen is elnémul, egy pillanatra komor történelmi öntudat szállja meg s vesztegel az Ember iránt érzett vallásos áhitatban. Akármint is vélekedtek, van ebben valami nem természetes, valami csodaszerű és fenséges. Tudjátok, avagy nem tudjátok mit tett *Rákóczi* Ferenc, mindnyájatoknak meginog a térde a csodálatosan nagy diszkoporsó előtt s ha az iskolában nem is tanultátok meg hadviselésait és életrajzi dátumait, érezni fogjátok agysejteitekben s a szívetekben, hogyha csak a nevét is halljátok, mert a *Rákóczi*-név ma is azon kevesek közé tartozik, ami inkább él a vérben s a koponyákban, mint a lexikonokban és a tankönyvekben. Acélos energia, eltiporhatatlan energia, a nyert és vesztett csaták által belékovácsolt energia lüktet ma is benne, vér és tűz van nevének minden betűcskéjében. Dobjátok a szívek gyuló-anyagába s égig lobogón, lángolón mind égni kezd. Csak *Cromwell*, *Washington*, *Garibaldi*, *Kossuth* neve fogható az övéhez.

A kuruc-labanc fenekedések ideje már rég letűnt s ma már csak homályosan emlékezünk a tüzes és véres nyolc éves szabadságharcra. Mit érdekel bennünket tehát a *jus armorum*, a császárral való perpatvar, a XVII. századnak vallási villongása s az adók és a jobbgysanyargatások unalmas krónikája és sok más egyéb? Valami azonban mégis hozzá köt. *Rákóczinak* neve s fényes és zord egyénisége. Az ügyes-bajos embernek panasza csakugyan egyhangu, ha csak a kenyeret, vallásszabadságot, adóleengedést kérő egymaga mondja el, ámde ha többen emelik fel szavukat, a szózat méltósága s egy egész tömeg zajongása, bármiert is küzdjön, már a tengermorajláshoz lesz hasonlatos. *Rákóczi* korának

ezt a homályos zugását értette meg, ezt fejezte ki a XVIII. század nyelvén mennydörögve és harsogva, karddal és vérrel s ezer és ezer hang, panasz, kiáltás lett felesleges, mihelyt az ő hangja, panaszja, kiáltása felharsant, mert az emberek egyéniségében megtestesítve és komprimálva látták az ő ügyüket, a sikerért küzdő örök igazságot. S ő ezzel teljesen tisztában volt. Megindulva olvastam naplójegyzeteit, melyeket mint gyerekember vetett papírra, mikor még a bécsi ármánykodás előtt habozással, kétkedéssel takarta el becsületes szándékát. Már ekkor látta, hogy mi a célja, már ekkor érezte az emberek, a végzet, az Isten hívását – nevezzétek aminek tetszik – s tudta, hogy ő akár akarja, akár nem, nem szállótulajdonos, rímfaragó és szemfényvesztő csepűrágó lesz, hanem az igazságért viaskodó és elbukó, milliók panaszát harsogató kürt, történelmi szükségesség, hősosz, egyszóval ő maga *Rákóczi* s – akár akarja, akár nem – egyik dohos börtönből a másikba kell vándorolnia, számos csataterék mocskában jár s megalkuvás nélkül, meredt gerinccel bukik el idegen tenger habjai mellett, hazaárulónak bélyegeztetve, de igazságának méltóságos tudatában.

*

Nagy ember volt. S én szeretem bámulni intim mélységeit, melyek más szem előtt el vannak rejtve s csak néha nyílnak ki előttem. Ilyenkor azután látom, hogy az igazi *Rákóczi* nem a véres hadvezér, de mindenekelőtt az egyszerű és nemes ember, aki bármely időben tudott volna cselekedni és nagy lenni. Valóban, nem pusztán a győzelmes kurucbrigádok párduckacagányos hőse érdekes, hanem a nagyszombati, kiliti s majthényi vesztes is, nekem legalább ezerszerte az. Néha a veszteség diszharmonijában a szem különösen belelát szomorú, nagy lelkébe. Írásait forgatva, egy tökéletes európai embernek óriási méreteit látjuk előttünk kibontakozni. Ha róla van szó, nem felejttem el sohasem, hogy ifjúkorában egy évig bolyongott Olaszországban s hogy a festészet s a szobrászat műremekeit megbámulja és szerette a francia beszédet s a klasszikus könyveket. A harcban megőrizte mosolygó nyugalmit s később Majthény után is tudott hitet és szeretetet kelteni s lángelméjének és nemességének szuggesztív erejével mint valami égből küldött próféta maga után vont a széttöredezett

csapatának hiveit. S mindenekelőtt tetszik nekem, hogy a Márvány-tenger partján hamar beletörődött végzetébe. Nem hanykolódott láncán, mint a Szent Ilona sziget epés rabja, hanem izzadva furt, faragott és boldog volt, ha olykor egy sima, gömbölyű golyó hullott le az esztergapadról. És aztán, mint hü cselédje, Mikes írja, úgy halt meg mint egy gyermek. Ily felemelkedésre csak egy nagyon harmonikus lélek képes. S ezt a jellemző intimséget ma, mikor csak politikai frázisok kapcsán kel szárnyra neve, illőnek tartjuk megemlíteni.

*

És most jön. Kétszáz év után.

S látom a vonatot, mely őt hazahozza. És érzem azt is, hogy ez a rohanó vas-tömeg, mint a tengerjáró hajó az oceánt, felkavarja s lázassá teszi az élettelen, buta földet is. Egy kormos, kékzubbonys munkás izzadó orcával kormányozza a pompás különvonatot, a Nagyságosét, és ő ettől a gondolatától büszkébb lesz, mint a perzsa sah vonatvezetője, vagy a német császár chauffeurje. Messze két századév távolságán repülnek által s a vasmén kényeskedve prüsszköl és nyerit az Orsovától Kassáig vezető sinen. A jó Mikes Kelemen sohasem álmodta a róla való levelekben, hogy az Ur, ki rossz csészákon s rozoga vitorlásan menekült, ily módon térend haza Nagymagyarországba. És zakatolva tűnnek majd el a régi hegyek és erdők. Pár óra elröpíti a magyarság hirtelen nőtt tornyos fészkébe – minden olyan, mint egy álom, egy fantasztikus Jókai regény – s az operettszínházakba járó és kávéházakban ási-tozó Budapest egy pillanatra megindul s a por előtt lehull a porba. S rohannak újra tovább a végtelen-ugarokon, kopasz rónákon, merészen kapaszkodva fel a fenyveserdős hegyekre, átvágtatnak a kuruc fejedelem birtokain s a régi várromokból tündéries magneziumfény riasztja el a bedőlt ablakokon kandikáló rémeket és koboldokat. A föld idegesen dübörög, a Beszkidok tetején fellobog a máglya tüze s piros lesz tőle az éj és a hegyormokon égő fatömbök között robog be a vén fészekbe, Kassára, a Fejedelem, a rongyos kurucok koronázatlan fejedelme. És hódolnak neki és köszöntik őt a majthényi rongyos veszteseknek késő ükunokái.

Az ember és az egyéniség előtt hódolunk most mi is, mikor a nap piaci lármájában megállunk s a felénk rohanó, komor korporsó elé kiáltjuk üdvözetünket.

Megjelenés

Lehotai, *Rákóczi*, Magyar Szemle, XVIII. évf. 43. sz. 1906. okt. 25., 673–674.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Rákóczi: a hozzá kapcsolódó ekkori eseményekről vö. 150. és 157. szöveg

Carlylenek az emberről irt bibliáját: vö. 6. szöveg

mindnyájatoknak meginog a térdé a csodálatosan nagy díszkoporsó előtt: II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) holttestét Mikes Kelemen a porta engedélyével Konstantinápolyba vitte, és az ottani Szent Benedek-templomba helyeztette, Zrínyi Ilona mellé. Rákóczi hamvait 1906. október 29-én Kassán, a Szent Erzsébet-székesegyházban helyezték végső nyugalomra.

jus armorum: (lat.) fegyverjog. A töröktől Buda visszafoglalása után újonnan visszaszerzett területeken a régi tulajdonosok csak a birtokjog igazolása és tíz százalékos (*jus armorum*) adó lefizetése után juthattak birtokukhoz.

olvastam naplójegyzeteit, melyeket mint gyerekember vetett papírra: Kosztolányi Rákóczi *Vallomások* című művére (1716–1718) utal

nagyszombati, kiliti s majthényi vesztes: 1704. december 26-án vívták II. Rákóczi Ferenc fejedelem és Siegbert Heister császári generális seregei a nagyszombati ütközetet, ahol a kurucok alulmaradtak a labancokkal szemben. 1711. április 30-án a kuruc hadak a majthényi síkon végleg letették a fegyvert.

Beszkidok: a Beszkidek vagy Beszkid-hegység a Kárpátok hegyvonulatainak sorozata, amely Nyugat-Csehországtól Lengyelország, Szlovákia határa mentén egészen Ukrajnáig terjed

Szent Ilona sziget épés rabja: Bonaparte Napóleon waterlooi vereségét követően 1815-től haláláig élt száműzetésben az Atlanti-óceán déli részén fekvő szigeten

Mikes Kelemen: (1690–1761) II. Rákóczi Ferenc kamarása, aki 207 fiktív levélben írta meg a Rákóczi-emigráció mindennapjait. Kosztolányi önálló írást is közölt róla 1935-ben a *Pesti Hírlap*ban folytatásokban megjelent *Írói arckép* című sorozat részeként (Tf, 54–58).

chauffeurje: (fr.) sofőrje

Meunier a Hagenbundban.

– Bécsi levél. –

– A *Budapesti Napló* eredeti tárcája. –

A kis, fehér skatulyához hasonló lapos terem, melyben *Meunier*-nek kő- és bronztömbjei vannak összegyűjtve, most, a világos októberi dél hangtalan órájában, különösen szomorú. A komor szobrok fagyos hidegséget lehelnek ki magukból s úgy érzem, hogy ez a nehéz, fáradt ridegség a beözönlő fényhullámok aranyát is megvakítja. Amerre tekintek, mindenütt szomorúság, kietlen, fakó, fáradt, küzdő, agyonkinzott, barommá aljasult flamand emberek körvonalai. A terem fényszűrő fátýolára álmos egyhangúság borul. *Meunier* geniuszának zord és fenséges egyhangúsága...

Minden lángelmében megtaláljuk ezt a monotoniát. Vagy nem egyhangú-e *Zola*, *Tolsztoj*, *Gabriel D'Annunzio* s nem is méltódnak-e *Ibsen* eszméi, gondolatai, szavai több drámájában egymásután? A nagy embernek lényege az, hogy mindig magát adja s a világot csak abból a sajátos látószögéből nézi, honnan harmóniás idomokká simulnak össze a békétlenkedő, kusza vonalak. Minden művésznak, még *Shakespeare*-nak is megvolt a maga látószöge, korlátoltsága, egyhangúsága, s éppen ebben gyökerezett igazi nagysága. A művész elvégre nem a kényes iny csiklandozó cukrásza, sem Frizzo-szerű átöltöző-művész s más ezermester, hanem komoly, becsületes magának s az ezerszerre komolyabb világnak rajzolója és magyarázója.

Ez *Constantin Meunier* is.

Meunier egész gondolatvilágát az izomfeszítő, agysorvasztó, szépségrontó munka problémája tölti be. Ez a gondolat már jeleltkezett a közelmúltban *Zola*, *Morris Rosenfeld* s *Ada Negri* költészetében, ámde sehol sem oly gyilkos és pompás komolyságban, mint *Meunier*-nél. *Meunier* a munkát világnézetét és művészetét összekötő szobrászati problémává tette. Senki sem látta világosabban, mennyi szépség, mennyi szomorúság van a dolgozó

emberben. A szobrászok a diszkoszvetőtől kezdve egészen *Rodin* sulyemelőjéig ugyan jól tudták, hogy az erőlködő és nyugvó test izomjátékában, a test dinamikájában és sztatikájában kell keresniök a sujet-t, *Meunier*-nél azonban a szobrásznak ez a leleménye szervesen összeforr a gondolkozó logikájával. Ebben van a nagysága. És észrevette azt is, hogy a kürtök pokoli huhogásában, az emberi test elhasználtágában napról-napra mint tűnik el kopott, fakuló világunkból az egészséges görög jókedv, a dionysusi mámor rózsás köde – ugyanaz, amit *Nietzsche* és sok más modern filozófus és író is gondolatvilágának sarkpontjává tett – s mint lesz az ember a munkának elnyűtt szomorú áldozatává. Ezért nevezzük *Meuniert* modernnek.

Meunier korának művésze. Észrevesz mindent, ami körülötte történik. Nem moralizáló bölcse és nem izgató szocialista-politikus, hanem tendenciátlan, szüzlelkű művész, ki a mai ember tragédiáit átérzi és ezt az érzést bronzba kovácsolja, kőbe faragja. Levezet a munka poklába s véres szeretettel mutatja meg a kormos bányászokat, a fakó, földszinű ércöntőket, a hatalmastestű tengerészeket, a munkától elhasznált nyiszletthaju sovány és izmos aggokat, a kovácsot, az aratókat, a bányáur áldozatait s az ember szegény testvéreit a sovány, izmos görbecsontu bánya-lovakat. Mindenütt a munka átalakító hatását, a lihegő erőlködés mozgalmasságát látjuk. A „Munka szobra”-ban pedig, mint egy szoborba faragott hatalmas drámai költeményben, széles nagy perspektívát tár fel az egész életre. A kovács, a tengerész, a bányász s a roskadt űk – arcán a munka fáradt undorával – állanak e csoportozatban s körülöttük pasztikus nagyszerűségben, örült hajszában feszülő izmokkal viharzik a kultura, az ipar, a kereskedelem, mezőgazdaság. Mindenütt dolgozó, izzadó, görnyedt, pihegő rabemberek. A sarló villog s az aratóknak annyi idejük sincsen, hogy hátratekintsenek a mögöttük álló angyalarcú leányra. Csak az anya, egy hatalmastestű asszony ül, kemény, nagy kezét fáradtan nyugtatva kis fiának combján, míg karján a szopó csecsemőt tartja. A szoborcsoportban álló egy világnézet központjában érzi magát s szinte felkiált: ez tehát az élet?... Hol vannak az életkedvtől kacagó, derű-hintő görög szobrok nyugalma, a rózsás élet boldog teljessége, a kihasználatlan izmok poézise? Itt nincs

sehol. És vajjon mit akart mindezzel *Meunier*? Nem kapunk rá választ. Az öröksépet fejezte ki *ma* mintegy azt mondvá, ime, idáig jutott a szabad, a boldog ember...

Ez *Meunier* művészete a maga egészében.

S a részletek?

Van néhány nagyszerű bronza, melyet halálom napjáig nem fogok elfelejteni. Mindenekelőtt *Az osztendei halászt*, a modern plasztikának ezt a raffinált és mégis egyszerű remekművét. Egy izmos, domborumellű halász áll, lelógó karokkal, munkára várva, hátravetett duzzadó nyakkal s kiált. A *Naplemente* szimbolikus öregje, amint roskadozva egy padon ül s kampós botjába kapaszkodva halálos fáradtsággal a nyugvó napba néz, szintén örökre elfelejthetetlen. *Az elvesztett gyermek*, a komor apáca, a remete s a sirban fekvő – bronz és elefántcsont – Krisztus-szobor, mind egyenként is kondenzáltan tükrözik, lehellik, árasztják, az egész *Meuniernek* megdöbbenő nagyságát.

Van itt *Meuniernek* néhány pompás képe is – a művész első alkotásai – a spanyol cigaretta-gyárakból, a gyárak fekete világából, a Schelde partjáról kis piros födelű házacsok, a sevillei nagypénteki körmenet s a halál áldozata. Ezek leginkább mutatják a szimbolizmusra és impresszionizmusra hajló belgát. Mindegyik kép úgy hat reám, mint *Maeterlink*-nek vagy *Verhaeren*-nek¹ egy-egy finom, sejtelmes verse. Sejtelmesek, sejtetőek és komorak.² Sugárt, derűt, örömet sehol sem talál az elkomorult szem. *Meunier* világa fárasztó, sötét és nagyszerű, mint a tenger.

Az ember végre is örül, mikor pár óra után kilép a színes, csőrömpölő utcára s meglátja a sárga őszi pompában haldokló szökökutas, gyerekkacagós parkokat s a virágágyakon lustálkodó piros virágokat. Egy percre jól esik a felszínes és művésztetlen élet zürzavara és a bécsi kedélyesség. [É]s boldogon pillantom meg itt a karrikaturává torzult bécsi munkást, a bakon feszítő hájas bérkocsist is, amint délutáni piros jóllétben fékezi a kényeskedő lovakat. Vasalt, fényes kürtőkalapján szikrázva villan el a napsugár. S ez egy pillanatra harmóniát lop a zürzavaros, szomorú összevisszaságba.

¹ *Verhaesen-nek* [sh.]

² komorak, [sh.]

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Meunier a Hagenbundban. Bécsi levél. A Budapesti Napló eredeti tárcája*, Budapesti Napló, XI. évf. 295. sz. 1906. okt. 26., 2–3. Rovat: [tárca]. Dátum: Bécs, október hó.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Meunier: Constantin Meunier (1831–1905) belga szobrász, festő, grafikus

Hagenbundban: a Hagenbund 1900 és 1938 között Bécsben működő művészeti egyesület

Frizzo-szerű átöltöző-művész: Leopoldo Fregoli (1867–1936) olasz átváltozóművész, aki ekkoriban többször vendégszerepelt Magyarországon

Morris Rosenfeld s Ada Negri: Morris Rosenfeld (Moshe Jacob Alter, 1862–1923) Lengyelországban született zsidó költő; Ada Negri (1870–1945) olasz költőnő

szimbolizmusra: vö. 91. szöveg

impresszionizmusra: vö. 2. szöveg

Thököly.

(Bemutató a Nemzeti Színházban.)

Puskaropogás, harangzugás, orgonaszó, görögtűz. Ezzel kezdődik Somló Sándor darabja.

S hasonlóképpen ujjongó lelkesedés, megzápult és felhigitott hazafias fráziscsomó és újra felsugárzó görögtűz-fény zárja be a színművet.

A görögtűznek e két határoló színes szalagja között kell keresnünk Thökölynek történetét, a drámai hős lelki evolúcióját, a ki-fejlődő akciónak összegombolyodó és szétfejlő szálait a drámát, a történelmet, azt, amit az író a saját lelkéből az események megvilágításához adott: a szerzőnek az invencióját. Minden történeti szindarab csakis annyiban jogosult, amennyiben a drámairói szem egy új jellemvonást, egy érdekes nüánst fedezett fel az emberben, a korban, melyet velünk meg akar értetni. A történelmi levegőt, a XVII. század szellemét keressük mi is Somló darabjában és csatlódottan vesszük észre, hogy ebben a színműben bármennyire félmultban s rozsdás-ódon nyelven is beszélnek a szereplők, sehol sem leng a história, a mult fuvalma. Thököly, Caprara, a labancok, a kurucok nem közelednek hozzánk, hanem csak eltávolodnak tőlünk s éppen annyira élnek, mint az epikusan széles iskolai történelmi tankönyvek vizenyős előadásában.

És keressük a drámai feszültséget, az izzó, viharterhes atmoszférát, melyben az izmok acél-keményre feszülnek s a hős egy emberien érdekes forrongás központjába kerül, s minden felvonásban, minden jelenetben csak laza, széteső töredéket lelünk. Annyi fölösleges szereplő sűrű-forog a színpadon, hogy majd átesnek egymáson s mégsem tudnak legalább egy lekötő epizódot rögtönözni. Hallunk tarack-durrogást, hazafias tirádákat, halljuk az iskolai diákbeszédnek elmosódó foszlányait s a gégerepesztő kiáltozásban egyetlen egy emberi, intim hang sem üti meg a fülünket. Hiába akarjuk látni az élő embert, a színpadon csak felcícomázott,

kiszáradt muzeumi mumiák mozognak előttünk, kik a szindarabok kinosan kiformált hazug nyelvét beszélnek. Ma este Szigligeti szelleme kísértett a Nemzeti Színházban.

A Thököly egy drámai trilógiának első része. Thököly lelki fejlődésének első stádiumát rajzolja. Látjuk a kaposi kurucok diadalát s több rendbeli kuruc győzelmet, szintelen fakó alakok jövés-ménését, Zrinyi Ilonát, amint Thököly sátorába jó s amint eltávozik. Mi többet nem tudunk mondani. Egyetlenegy vezéreszme, egy központ sincs, mely körül a cselekmény szabályosan kikristályosodnék. A közönség a függöny legördülése után csalódottan távozott a helyén, míg végül a jegyszedők, mint műkedvelő dramaturgok, értésére adták, hogy a színmű befejeződött, mindenki nyugodtan mehet haza.

A történelmi hüség kedvéért fel kell jegyeznünk, hogy Somló darabját a Mészáros-díjjal tüntették ki, hogy a színházi szabó, a diszlet-tologató, a függöny-huzó és a sugó kitűnően teljesítette feladatát. Jobb színészeink is soha meg nem bocsátható, sajnálatos buzgalommal igyekeztek megmenteni a darabot. A taps a gyújtó, német-szidó kitérőseknél erősen viharzott. A vidékről felsereglett nehézkes, magyar bácsik, kik egykor a Peleskei notáriuson nevelkedtek fel, mosolyogva integettek és boldogan konstatálták, hogy a drámairás művészete Budapesten is azon a magaslaton van mint valahol Jankovácon, Káposztásmegyeren, vagy Mezőlaborcon...

Végül felemlítjük azt is, hogy a Nemzeti Színház, az ország első színháza ezzel a darabbal hódolt Rákóczi fejedelem emlékének.

Megjelenés

D., *Thököly*. (Bemutató a Nemzeti Színházban.), Budapesti Napló, XI. évf. 297. sz. 1906. okt. 28., 10. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Caprara: Albert Graf von Caprara (Alberto Caprara, 1627–1691) olasz származású diplomata, tábornok a Habsburg császár szolgálatában

tarack-durrogást: a tarack az ágyúnál rövidebb csövű löveg

Zrinyi Ilonát, amint Thököly sátorába jó: Zrinyi Ilona (1643–1703) grófnő, II. Rákóczi Ferenc édesanyja 1676-ban özvegyült meg. 1682-ben nőül ment a nála tizennégy évvel fiatalabb Thököly Imréhez (1657–1705), akit törökországi

száműzetésébe is elkísért. Koponyáját, fia maradványaival együtt, 1906. október 29-én Kassán helyezték végső nyugalomra (vö. 148. szöveg).

Peleskei notáriuson nevelkedtek fel: azaz gróf Gvadányi József (1725–1801) magyar író, tábornok satirikus verses elbeszélésén (*Egy falusi nótáriusnak budai utazása, melyet önnön maga abban esett viszontagságaival együtt az elaludt vérű magyar szívek felsekmentésére és mulatságára e versekbe foglalt, 1790*)

Rákóczi fejedelem emlékének: vö. 148. és 157. szövegek

Tökéletes feleség.
(Bemutató a Vigszinházban.)

Emerson egy essay-jében azt mondja, hogy az angol sötétlen és komolyan mulat. Tényleg egyetlen nép mosolyában sincs annyi szomorú igazság, oly sok fanyar keserűség, mint az angoléban. Ámde a bus, finomlelkű ángliusz szemében *minden humoros*. Mulat a vídamságokon s a szomorúságokon egyaránt. Érzékeny szeme a legnagyobb tragédiákban s rosszul bogozott cipőfüzőkben egyképpen észreveszi a komikumot s szelid humora, metsző szatírája elől sem az idegen nem menekül meg, sem maga a szemforgató angol nagyképűsködés és a pöffeszkedő, üres erkölcsmimelés. Ezek a feleszes, merev erkölcsök az angol arisztokrácia körében annyira ki vannak fejlődve s oly sok változatban fordulnak elő, hogy a humoristák sohasem maradnak téma nélkül. Oscar Wilde minden drámájában e gerinctelen tettöket ostorozza. *Pinero* nagysikerű darabja is az angol arisztokrácia levegőtelen világában játszódik s az angol hipokriták kendőzött lelkéről rántja le a leplet.

Csak az a kérdés, hogy vajjon ami a csatornán túl probléma, probléma marad-e a csatornán innen is?

Erre is felelhetünk. *Pinero* színműve éppen angolságánál fogva aratott sikert s éppen honi jellegénél fogva szólott a lelkünkhöz. Szeretjük ezt a csendes, intim világot, ezeket az ismert családi perpatvarokat, a szögletes, hirtelen és mégis jó embereket,¹ ezeket a sajátos, családi angol kedélydrámákat, melyek zárt ajtók mögött, négy fal közt játszódnak le s vérontás és puskadurrogás nélkül is érdekes bonyodalmakat,² kedves lélekrajzot adnak.³

A történet maga igénytelen, sablonos – és azért mégis kedves.

Ez a történet Ninának, Jesson Filmer képviselő második feleségének drámája. Nina egyszerű, nemes és házias asszony, ki férjétől,

¹ embereket. [sh.]

² Bonyodalmakat. [sh.]

³ aduak. [sh.]

gőgös rokonaitól, lélektelen környezetétől hiába követeli a maga jogait, az élőnek járó természetes tiszteletet és szeretetet¹ – mindnyájan csak a tökéletes Annabelt, Filmer első feleségét istenítik, míg őt még mostoha fia, még háza cselédei is lenézik. A finnyás arisztokraták, kiknek szemében még Chopin sem egészen gentlemanlike, mellőzik, megalázzák, vérig sértik őt. Annabelnek emlékére diszparkot állíttatnak s nem engedik meg, hogy Nina ajánlhassa fel neki. Erre Filmerné arcukba veti izgága kicsinyeskedésüket s elhatározza, hogy el sem megy az ünnepélyre. Időközben azonban – minden angol drámában így van – hozzájutnak Maurewardnak, Annabelhez írott szerelmes levelei s kitűnik, hogy a tökéletes Annabelnek a kapitány kedvese volt. Kezében van a fegyver, mindenkit legyőzhetne. Ő azonban magát győzi le. A leveleket átadja nemes barátjának Jesson Hilarynak s – elmegy az ünnepélyre. Hilary megmutatja a leveleket a férjnek s Filmer – mindig így végződnék az angol drámák – egy higgadt, tapintatos mozdulattal kiutasítja a rokonait s forró szeretettel magához öleli feleségét...

Ezzel a hatásos tablóval záródik le *Pinero* darabja. Nekünk azonban nem szabad ezen a cukros és könnyes angol szentimentalizmuson mosolyogni, hanem meg kell értenünk a benne rejlő forró szeretetet és mély humort.

A mai színházi est *Hegedüs* Gyuláé volt. Sohasem ragyogott inkább az ő realiztikus, művészi játéka, mint ma. Közvetlen, egyszerű eszközökkel értette meg egy igazán nemes ember lelki világát s nagy intelligenciával tett tompító sordinot a tulontul érzékeny jelenetekre. Sz. *Varsányi* Irén minden mozdulata összhangos és bájos volt, mindig üde frissességet és aranyos kedélyt hoz magával a színpadra. *Góth*, *Tanay*, *Szerémy* szintén sikerülten illeszkedtek be az ensemble-ba.

A darabot *Sebestyén* Károly és *Sztáray* Margit igen szépen fordította magyarra.

Az első jelenetek alatt a későn érkező közönség igazi budapesti kiméletlenséggel oly zajt csapott, hogy a színészek beszéde teljesen

¹ szeretet [sh.]

elveszett a suttogásba s a fülsértő székcsettogásba. Ez a kellemetlen introdukciónak bizvást elmaradhatott volna.

Megjelenés

Lehotai, *Tökéletes feleség. (Bemutató a Vígyszínházban.)*, Budapesti Napló, XI. évf. 304. sz. 1906. nov. 4., 12. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Tökéletes feleség: Arthur Wing Pinero (1855–1934) angol színész, drámaíró, rendező darabja (eredeti címe: *His House in Order. A Comedy in Four Acts*, 1906)

Chopin: Frédéric François Chopin (Fryderyk Franciszek Chopin, 1810–1849) lengyel zeneszerző, zongoraművész

gentlemanlike: (ang.) úriemberféle

hipokriták: képmutatók

sordinót: hangfogót

ensemble: (fr.) együttes

Sebestyén Károly: (1872–1945) színikritikus, irodalomtörténész, filozófiai író, műfordító

Szerémy: Szerémy Zoltán (1861–1934) színész, eredetileg jogi végzettségű, a színiakadémia után Kassán, Kolozsvárott játszott, majd 1896-tól a Vígyszínház első társulatába került, s 1930-ig, nyugalmazásáig tagja maradt. 1903–1921 között több némafilmet is forgatott.

Egy új Nóra-előadás.

Tegnap délután tartotta a Thália-társaság ebben az idényben első előadását: bemutatta Ibsen Nóráját, mely ma zártkörű előadásban a munkások előtt került színre a Folies Caprice kicsiny termében, az orfeum színpadon. A szervezkedő modern színészet első csatáját vívta meg. Érdekes és meghatározó volt ez az előadás. Új hang, új irány s mindenekelőtt egységes, egészséges felfogás csendült ki belőle. Diadalról ezuttal még nem számolhatunk be, csak a tényről említjük meg, de a mi nyomasztó viszonyaink között már az is elég, hogy az új színészet új törekvései nem sikkadtak el egészen s minden művészeti reakció ellenére egyáltalában hanghoz jutottak. A mostani előadás is még sok helyütt a múlt s a jövő között ingadozott s ha nagyon sok előkelő művészt mutatott fel, több ízben vázlatos és kezdetleges volt, ámde ezt ma, mikor még a tülkhabzó, forradalmi erők még nem helyezkedhettek egyensúlyba, a bírálat minden szándoka nélkül tisztán csak megjegyezzük. Vég-eredményképpen azonban kimondhatjuk, hogy a *Thália-társaság* sokkal közelebb hozta lelkünkhöz Ibsent, mint maga a nagy apparatussal, kitűnő hangorganumokkal dolgozó Nemzeti Színház. Voltak elmosódó és tökéletlen részletek, de mi mindig szívesebben látjuk a geníálításokat és intim mélységeket eláruló darabosságot, mint a bántóan csiszolt és kiélezett művésziatlenséget. S mindenekelőtt megtaláltuk az egész előadásban az ibseni levegőt, a diszkrét önmérsékletet, a rikoltó hang lefokozását, a közönség intelligenciájára számító elhallgatásokat: a modern színművészet lelkét. Játszottak és sejtettek. Ez már magában véve is siker. Nórát *Forgács* Rózsi erős és szívós intelligenciával, finom megsejtéssel játszotta. Érdekes és nagyon bájos és kedves volt. Nóra egyszerű s erőteljes jellemét pár odavetett hangárnyalattal s mozdulattal teljesen megértette. A begubózott lelkű nagy nő lelki evolúciója természetes következetességgel foly le szemünk előtt s mi már

az első felvonás lánglelkű asszonyában is megláttuk azt a Nórát, aki később felemelt fővel hagyja el az urát. Ő teljesen megértette Ibsent. *Krogstadot Bálint* Lajos, *Lindenét Verő* Margit interpretálta. *Törzs Jenő* Rank orvosa egész élő alakítás volt. Egyáltalában az egész Nóráról ezt kell mondanunk s ez első sorban a rendezőnek, *Hevesi Sándornak* magas intelligenciáját és fáradhatatlan buzgalmát dicséri. A Thália-társaság ezzel a darabbal kezdte meg idei működését. Mi érdeklődéssel várjuk a folytatását. A főpróbán szokatlanul nagy számban jelentek meg, többek közt a Nemzeti Színház művészei is, mint jóindulatu, csendes szemlélők, vagy mint előkelő, hallgató ellenfelek. Mindenki érezte azonban, hogy itt a színes és a sikamlós léhaságok világában, a kezdetleges színpadon, a bujdosó, otthontalan igazság kér tanyát. Valami történik, amit immár sem kigunyolni, sem elnémitani nem lehet!...

Megjelenés

(K. D.), *Egy új Nóra-előadás*, Budapesti Napló, XI. évf. 305. sz. 1906. nov. 5., 4. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Folies Caprice: 1898 és 1918 között működő színház (ma: Centrál Színház); 1904 és 1909 között itt játszott a Thália Társaság

Forgács Rózsi: (1886–1944) színésznő, színházigazgató. A színiakadémia után, 1904-ben a Thália Társaság művésze, majd játszott a Népszínház–Vígoperában, a Magyar Színház tagja lett, később Kolozsvárott s a Nemzeti Színházban is szerepelt. 1923-tól 1927-ig Kamaraszínház néven vezetett színházat. Ezenkívül az Írók Színházában és a Renaissance Színházban is vendégszerepelt. 1927-ben visszavonult. A német megszállás után férjével együtt öngyilkos lett. Kosztolányi cikkeiben nagyra értékelte művészetét, éles ellentétbe állítva a magyar színjátszás egykorú, méltatlannak tartott minőségével, a maga érdemtelenül körberajongott sztárszínészeivel (SzE II., 346–351).

Bálint Lajos: (1886–1974) kritikus, író, dramaturg, műfordító. A Thália Társaság megalapítói közé tartozott, 1906-ig a társaság titkára volt. Kosztolányi Andai Ernővel közös *Baskircsev Mária* című darabjáról méltatóan írt 1935-ben (SzE II., 250–251).

Verő Margit: (1880–1941) 1904-ben végezte el a színiakadémiát. 1905–1908 között a Thália Társaság tagja volt, majd visszavonult.

Törzs Jenő: (1887–1946) színész, író, filmrendező. Érdemes említeni, hogy 1909-es Hamlet-alakítását Kosztolányi igen nagyra értékelte (SzE I., 28, 31), majd 1922-es társrendezéséről és alakításáról ugyancsak méltánylóan írt (SzE II., 128–129).

Thury Zoltán utolsó darabja.

(Bemutató a Magyar Színházban.)

Thury Zoltánban sok misztikum van. Vannak, akik írásait egyenesen a fiatal norvégek ködös novelláival hasonlítják össze. De *Thury Zoltán minden* művében van valami nehéz mythologikus köd. Nem ismerek magyar író, aki oly erős s szenvedélyes szerelemmel ragaszkodnék a tompa, elmosódó színekhez, melyek egy más világra nyitnak perspektívát, nincs senki a maiak között, ki az élet legszürkébb etape-jában annyira meglátná a dolgok sötét és titokzatos mélységeit. Ez lehet talán az oka, hogy egy esztetikusunk Thuryt a manókkal, törpékkel, árnyakkal dolgozó Ibsen mellett említette. Nem lepődünk meg most sem, mikor új színművét látjuk, sőt mi meg tudjuk találni az operettszínpadra termett manók, vizitündérek, szörnyek, sárkányok s Thury postamesterei, pincérei, segédfogalmazói s igénytelen, de mégis annyira mesészerű novellaalakjai között az összekötő szívos lélektani kapcsolatot.

Ezért tartjuk érdekesnek *Thury* új darabját. *Thury Zoltán*, az elvonult, nagyságába botló, félszeg és bájos operettszínpadon; a ködös, mély író intimségei csillogó operett-ruhákba burkolva: mindez éppen a kontrasztnál fogva bizarrul új és vonzó.

„A tengersizem tündéré”-ben *Jókai* tündéries mesevilágát eleveníti fel *Thury Zoltán*. Olykor mintha Hauptmann „Versunkene Glocke”-jének ezüstös hangját is hallanók a víz mélységeiből kicsendülni. A darab meséje egyszerű, édesen folyó, olyan, amint *Jókainak* bájos regéjéből ismerjük. A vízi király egy oláh pakulárral ellophatja a falu tornyából a gyűlölt harangot s a tengersizem feketemélységeibe dobhatja, mert gyűlöli a vallásos embereket, kik vízi liliumokkal ékes tündérleányainak mulatságát zavarják. Leánya azonban szerelmes *Andrásba*, a délceg, derék székely fiuba. Hamarosan egybe is kelnek. Boldogságukat csak a környékre súlyosodó átkok és csapások háborítják meg. Azóta tudniillik, hogy

a harang a víz mélyére került, a békés erdélyi tó körül minden megváltozott. Egymásután többen mennek le a víz alá a harangért s mind odavesznek. Tinennégy év mulik el. Végre a takaros székely menyecskévé lett szirén-anya bájos fia száll le a harangért, remegve, de mégis bátran, kezében egy pusztá vesszővel. S neki sikerül az, ami a többinek nem. A harangot felhossa. Az oláh pakulár megragadja, felakasztja régi helyére, a kis harang újra megkondul s tiszta, édes hangja áldást hirdet a völgy békés lakóinak.

Az anyagot *Thury* Zoltán készen találta, de azért mégis nem kis írói feladat várt reá. *Jókainak* kedélyesen bőbeszédű s nyugodt regéjében meg kellett keresnie a drámai eret, eleven drámai helyzeteket kellett teremtenie. S ez sikerült is neki. A szindarab mindamellett semmit sem veszített édes üdeségéből. A kedves, egyszerű rege felett mindvégig ott leng a naivság arany köde.

A tündérregéhez *Heltai* Jenő gyémánttiszta, csengő verseket írt, *Jakobi* pedig stilszerű zenét komponált.

A bemutatott újdonságot melegen fogadták s felvonásközlőkben zugott a taps. E tapsok jórésze *Thury* Zoltánnak, az elhunyt nagy írónak szólt. A közönség érezte, hogy ez a tündérrege *Thury* utolsó, legutolsó darabja, a haldokló író muzsájának utolsó mosolygása.

Egyik felső páholyban mély gyászban az elhunyt író özvegye és anyja foglalt helyet és négy feketébe öltözött bájos gyerek, *Thury* árvái. A kis gyermekek kíváncsian, türelmetlenül hajolgattak előre s olykor kipiruló arccal ők is buzgón és erősen tapsoltak. Mindenki meghatottan nézte őket s a közönség megindulva élvezte az ebben a kedves groteszk jelenetben rejlő poézist és szomorú, megindító humort...

Megjelenés

(K. D.), *Thury Zoltán utolsó darabja. (Bemutató a Magyar Színházban.)*, Budapesti Napló, XI. évf. 308. sz. 1906. nov. 8., 7. Rovat: Színház. Dátum: Budapest, november 7.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Thury Zoltán utolsó darabja: *Thury* Zoltán 1906. augusztus 27-én hunyt el; a darab *A tengerszem tündére*

Jókai tündéres mesevilágát eleveníti fel: utalás *Jókai* azonos című elbeszélésére

Hauptmann „Versunkene Glocke”: Gerhart Hauptmann említett műve magyarul *Az elsüllyedt harang*, amelyet 1896-ban mutattak be Berlinben

pakulár: erdélyi szóhasználatban juhászt jelent, a román *pakurár* szó nyomán

Heltai Jenő: (1871–1957) Kossuth-díjas magyar író, költő, újságíró, dramaturg. Néhány művének bemutatójáról Kosztolányi színikritikát közölt (SzE I., 583–588; SzE II., 274), külföldi drámák bemutatójakor pedig általában elismerően emelte ki Heltai fordításait. *Színes kövek* című novelláskötetéről méltató hangú bírálatot írt (Tf, 307–308). 1932-ben a magyarországi PEN Kongresszus elnökségének tagja Kosztolányi és Herczeg Ferenc mellett.

Jakobi: Jacobi Viktor (1883–1921) magyar zeneszerző

Thury árvái: Thurnak három gyermeke volt (Lajos, Erzsébet, Zsuzsa)

Marthe Brandés a Vigszinházban

Legutóbb Susanne *Després* hirdette a Vigszinház szinpadáról a modern színművészet forradalmi igazságait.

Ma este Marthe *Brandés*, a Comédie Française művésznője mutatkozott be a budapesti közönség előtt.

Marthe *Brandés* nem forradalmár, nem merész és modern ujitó. Kristálytisza intelligenciája s játékának választékos és pointe-es kidolgozottsága megtiltja, hogy őt bármely új, vagy régi iskolába sorozzuk be, művészetének titka tisztán vérében s idegesen hajlékony egyéniségében van. Ez az üde megjelenésű, beszédes-szemü parisienne vérbeli francia. Ékes és édes beszéde, differenciálódott mozdulatai *Dumas*-nak, a bájos és előkelő causeurnek szellemét lehellik felénk. Játéka gyengéd, illatos, kedves és mint ahogy *Lemaitre pure intelligence*-nek nevezte¹ *Brandest* – mindenekelőtt értelmesen egyszerű. Ezek a jellemvonások alkotják művészi fiziognómiáját. Marthe *Brandes* finom, tüzes és francia.

Ez este *Porto-Riche*-nek *Le passé* című négyfelvonásos speciálisan francia színművében mutatkozott be ő és társasága. *Brandés Dominique* szerepét kreálta. *Dominique*, mint egyszerű becsületes lélek, barátnőjét, madame *Bellange*-ot a csábító karjaiból férjéhez akarja visszavezetni. A csábító nem más, mint *Francois*, egykori kedvese. *Dominique* egykor szeretett s hiába csufolja magát „vieille tragedienne”-nek megjelen előtte a mult, megigézi s újra szerelemre gyul. A következőkben *Francois* szintelen s közönséges jelleme lepleződik le előttünk. *Dominique* már-már visszateríti barátnőjét a férjéhez s új életet kezd *Francois*-val, mikor megtudja, hogy a léha világfi *Antoinette*-nek továbbra is szeretője akar maradni. Ekkor teljes pőreségében látja a színlelő, áldozni és

¹ nevezte. [sh.]

választani nem tudó szerelmest, győz a büszkesége, s egyszerűen, nemesen szakít vele.

Szóval a pointe, a finom, erkölcsi elegancia, a chevaleresque győz.

Ebben a stilszerű darabban pompásan bontakozott ki Mmes. Marthe *Brandés*-nek s kitűnő szereptársának, M. Henry *Roussel*-nek sokszínű talentuma. Az összjátékot egységes szellem lengte át, a jelenetekben volt verve, ütemes gördülékenység és igazi, benső tűz.

A közönség nagy lelkesedéssel tapsolt a franciáknak.

Megjelenés

D., *Marthe Brandés a Vigszínházban*, Budapesti Napló, XI. évf. 309. sz. 1906. nov. 9., 8. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Susanne Després: Suzanne Desprès (Joséphine Charlotte Bonvalet, 1875–1951) francia színésznő

Comédie Française: a Comédie-Française vagy Théâtre-Français a világ egyik leg-regebben működő, 1680-ban alapított színtársulata

Marthe Brandés: Marthe Brandès (Joséphine Brunschwig, 1862–1930) francia színésznő 1887 és 1903 között volt a Comédie-Française társulati tagja

parisienne: (fr.) párizsi (nő)

pointe-es: (fr.) csattanóval teli

causeur-nek: (fr.) házigazdának

Lemaitre pure intelligence-nek nevezte: Jules Lemaitre (1853–1914) francia író „tisztá intellektusnak” nevezte; *Bertrade* című négyfelvonásos komédiáját 1905-ben mutatta be a Théâtre de la Renaissance Marthe Brandés közreműködésével

Porto-Riche-nek *Le passé*: Georges de Porto-Riche (1849–1930) francia író, drámaíró *Le Passé* című ötfelvonásos komédiáját először 1897-ben mutatta be a párizsi Odéon, 1902-ben a Comédie-Française átdolgozásában, négy felvonásban került színre

„vieille tragedienne”-nek: (fr.) *vieille tragédienne*, vén tragika

chevaleresque: (fr.) lovagiasság

M. Henry Roussel: (1875–1946) francia színész, filmszínész, filmrendező

verve: (fr., ang.) lendület, hæv

A tudós nők.

(Repriz a Nemzeti Színházban.)

A tudós nőket, az öreg, epés és szomoruan nevető *Molière*-nek briliáns vígjátékát ismételték meg ma este a Nemzeti Színházban. A merev tudákosságnak ez a klasszikus szatírája lassan, nehezen tört magának utat, nemcsak minálunk, hanem Franciaországban is. Annál érdekesebb, hogy ma mily fogékony még a mi közönségünk is *Molière* finom poézise iránt. A tudós nőknek minden jelenete harmatosan friss, eleven, mintha tegnap irták volna. Derűt hint mindenüvé, mosolyt, egészséges hahotát kelt a nézőtéren s jóllehet a precieuseök világa már rég letűnt és Trissotinok s Vadiusok már nem teremnek, közvetlenebbül hat, mint a hazai szerzőknek az idén bemutatott összes feminista darabjai, melyek Budapesten játszanak s a jelen legaktuálisabb társadalmi kérdéseivel foglalkoznak. Az előadás határozottan sikerült. *Chrysale*-t *Gabányi* kedves bohémiával adta, *Helvey* Laura finom és kedélyes volt, *Odry* pedig újra megmutatta, hogy lehet a klasszikus darab jambusait csinján és művészi tapintattal a természetes beszéd követelményeivel összeegyeztetni. *Hajdu*, a tudós szerepében szép hatást ért el, *Gál* erőteljes egyénisége, bár ezt a szerepet mi nem neki szántuk volna, hasonlóképpen be tudott illeszkedni a piperkőc-író fodros selyemruhájába. Csak *Nagy Ibolya*, *Rákosi* Szidi élezte ki sok helyütt szinte karrikaturaszerűen a helyzetek s a jellemek komikumát s ez az összhatást, a darab tiszta moliéri levegőjét nagyon megzavarta. Mindezek ellenére azonban a Tudós nők a közönség részéről páratlanul szíves fogadtatásban részesült. Nagyon kíváncsi lenne, ha a Nemzeti Színház igazgatója minél gyakrabban rendezne ily kedves, molière-i estéket!

Megjelenés

D., *A tudós nők. (Repriz a Nemzeti Színházban.)*, Budapesti Napló, XI. évf. 310. sz. 1906. nov. 10., 10–11. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Repriz: valamely régebben bemutatott darab felújítása a színházban

precieuseök: vö. 135. szöveg

Helvey Laura: Urváry Lajosné Helvey Laura (1852–1931) a színiakadémiáról került a Nemzeti Színházba, amelynek 1909-től örökös tagja

Hajdu: Hajdú József (1884–1932) a színiakadémia elvégzése után, 1905-től a Nemzeti Színházhoz szerződött, majd a húszas évek elején a Vígszínházban játszott, de visszatért a Nemzetibe, amelynek 1926-tól haláláig tagja

Nagy Ibolya: (1863–1946) a színiakadémia után a Népszínházhoz szerződött, majd 1918-tól 1924-ig a Nemzeti Színház tagja volt, 1923-ban örökös tag lett

Rákosi Szidi: (1852–1935) színésznő, színészpédagógus. A Budai Népszínházban kezdte pályáját, a színiakadémia elvégzése után a Nemzeti Színházban, a Népszínházban játszott, majd 1885-től ismét a Nemzeti Színházban, amelynek 1909-ben örökös tagja lett. Szerepelt továbbá 1917-ben a Magyar, majd 1920-ban a Vígszínházban is. 1892-től színésziskolát vezetett. Kosztolányi mindvégig nagyrabecsüléssel írt alakításairól, 1929-ben, a színésznő jubileuma alkalmából pedig művészetét ünneplő cikke jelent meg (SzE II., 594–596).

A lovag ur.

(Csergő Hugó vigjátéka. Bemutató a Vigszinházban.)

Csergő Hugó vigjátékát részint jambusokban, részint szürke, modern prózában, a börze lapos, lakonikus szám-nyelvén írta. Ez a külsőség teljesen jellemzi a darab psychéjét is. A vers s a próza vivja ősrégi harcát. A költészet s az aranyröghöz tapadt börze-szellem harcol egymással, a multnak vaspáncélos lovagai kerülnek szembe a mai társadalom automobilos bureaukban verekedő pénzbáráival. Ennek a régi,¹ de mindig kiaknázható problémának részletezése, a kacajtkeltő ellentétek szembeállítása tölti be a vigjáték három felvonását.

Kázmér lovag középkori szokások szerint neveli unokáját, Györgyöt, a Saskövyek erdős várában. A szindarab a jelenben játszik. És főhibája, hogy az első pillanattól fogva nem tudjuk, hogyan magyarázzuk *Kázmér* lovagnak elhatározását s mint higyjük el, hogy ma, a huszadik században sikerülhet a primitív élet ilyen rekonstruálása várőrséggel, apródokkal, medvekalandokkal s vajjon létezik-e ember,² ki tisztán romantikus hajlamból szinpadi hőssé torzítja magát s az operaszöveg rimes, verses beszédét beszéli. Az akció homok-alapon nyugszik, legyen bár ez alap a poézis arany-fővenye.

A részletekben azonban, ahol *Csergő*, a poéta szól, van verve és tűz. A humor derüje eltakarja az egyenlőtlenségeket is, a verssorok zenéje s néhány sikerült ötlet csakhamar hangulatba zökkent és minden kritikát elnémit. A fiatal lovag a holdfényes várba betévedt *Horth* lovaggal és leányával elmegy az átkos Városba s lovagi köntösben, oldalán a karddal, beáll a levelezési osztályba. Természetesen nem veszik hasznát. Verseket ír s folyton *Alice*-ről, *Horth* leányáról ábrándozik. A rendőrséggel, a főnökével, a prokuristával,

¹ régi. [sh.]² ember. [sh.]

kollégáival egyképpen meggyülik a baja. Az ideálja is kacér, modern lány. *György* lovag végre is csalódottan tér vissza az ősi, erős¹ várba. A szerelmes *Alice* bűnbánóan utána fut. Az ábrándos, vig história egy szelid idillel végződik.

Csergő Hugó helyenként meglepő elevenességgel írta meg ezt a kedves történetet. Az első felvonás üde, friss. Szinte mesteri. A másik kettő kissé bágyad[t]abb. Mindent összevéve azonban kimondhatjuk, hogy *Csergő* vigjátéka – a szerző első darabja – a saisonnak nyeresége s magában véve is nagyon szép ígéret. *Sz. Varsányi Irén, Hegedüs, Tanay* és az összes szereplők pompásan játszottak. Az izgatott, lázas, csillogó premiér-est közönsége babérkoszorút adott a szerzőnek és felvonásközökben valósággal ünnepelte őt. *Csergő* Hugó sikere teljes volt.

Megjelenés

Lehotai, *A lovag ur.* (*Csergő Hugó vigjátéka. Bemutató a Vigszínházban.*), Budapesti Napló, XI. évf. 318. sz. 1906. nov. 18., 9–10. Rovat: Színház.

Megjegyzések

A rovat alcíme: Két bemutató. Kosztolányi írása a II. szám alatt olvasható; a Cs. G. aláírású első színikritika: *Lavotha szerelme.* (*Az Operaház bemutatója. Szövegét írták Berczik Árpád és Farkas Imre. Zenéjét szerzette Hubay Jenő.*)

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Csergő Hugó: (1877–1945) költő, író, újságíró

verve: (fr., ang.) hév, lendület

bureauokban: (fr.) irodákban, hivatalokban

prokuristával: cégvezetővel

¹ erdős [sh.]

Rákóczi.

– Bemutató a Király-színházban. –

Az utolsó Rákóczi-darab. Végre...

A Rákóczi-ünnepnek immár vége szakadt már a színházakban is. S ebben az ünnep utáni hangulatban végigtekinthetünk az összes színházi ünnepléseken és megcsinálhatjuk a kurucdaraboknak mérlegét; mit láttunk, mit kaptunk, mit nyertünk ezekből a színművekből? Láttunk három Rákóczi-darabot s egyetlenegy igaz impulzust sem kaptunk, egy drámai jelenetet sem nyertünk. A nagyságos fejedelmet senki sem hozta közelebb hozzánk. Diszmagyarban, peckes, emberietlen merevségben jelent meg előttünk a rivalda előtt. Íróink koldusi, vértelen, szánalmasan szegényes betű-hódolatot adhattak csak a gazdag, hatalmas urnak. Stilizálták, eltorzították, meghamisították. Senkisem merte és tudta élénk állítani nagyságában, emberi hibáiban a nagyagyú, vitéz, amellet ceremoniás és sokszor titokzatos hőst, ki hónapokig aludt a szabad ég alatt, aki hősien verekedett s még hősiebben bukott el. Mindössze csak annyit nyertünk, hogy Rákóczi, ki eddig a népfantáziában sejtelmek derengésében állt,¹ a színpadon törpe, merev figurává torzult.

A Királysínház új darabjától nem vártunk valami művészi revelációt. Számoltunk az operett szükségszerű stilizáló modorával s csak elfogadható szöveget reméltünk. *Bakonyi* Károly Rákóczi-darabja azonban sablonos, kinosan vergődő drámaiatlan fércmű. Nagyon megérzett, hogy a János vitéz szövegírója mellett nem állt Petőfi Sándor. Ez a szöveg nem él s most, hogy végighallgattuk, egyetlenegy erősebb benyomást sem hoztunk haza magunkkal. Rákóczit a selyemruhás udvaroncot az aranyos csillogó Burgból hazahívják a magyarok, visszaszerzik maguknak kurucnótákkal, zászlólobogtatással és anyjának levelével. A fejedelem itt feltűnően

¹ ált, [sh.]

vonakodó, zord, csak azért, hogy a következő felvonásokban annál tüzezebb magyar legyen. Aztán látjuk őt a nagyszombati csata előtt, a trencsényi csatában, a vereckei szorosnál, amint átlépi a magyar határt. Rákóczi folyton harcol, többször kimondja a haza nevét három óra alatt, mint talán egész hosszú életében. A tömeg detronizálja Lipótot, zeng a „pro libertate” kiáltás s mi ezek ellenére semmi megindulást sem érzünk. A legjobb ötleteket, többek közt a tárogató-motivumot teljesen elejtette a szövegíró. A primitív szöveget sem Rentheim Magda tragédiája, sem *Endrődy* Sándor s *Pásztor* Árpád szép versei nem mentik meg.

A rendezés fényes, pompás és izléstelen. A parasztlányok fehér, prémes báli belépőkben bujdosnak a havas erdőben. A ragyogó kurucvitézek kabátjairól pedig lerí, hogy a színházi szabó most vette ki belőlük az öltéseket. A színészek közül csak *Molnárt*, *Csiszért* és *Sziklait* emeljük ki. *Környei* csak énekszámokban vált ki a többiek közül. *Küry* Kláráról pedig újra kiderült, mennyire nem tud játszani. Olyan szürke és unalmas volt, amilyen csak egy ünnepelt primadonna lehet. Ő azonban sikerének biztos tudatában játszott s a közönség is mindenáron ünnepelni akarta. S volt taps, kihívás bőven.

A Rákóczi zenéje más lapra tartozik, *Kacsóh* Pongrác méreteit és zenei jelentőségét ismerjük. Az operett léha világába ő csempészte be először a komolyabb, festő zenét, az egész darabon át uralkodó melódiák kiszélesítését, a visszatérő motivumok variálását s a zenei kontrasztokat. Nála az operett-kar is él, két részre szakad, vitázik, magyaráz, fest. A Rákóczi zenéje is hajlik az opera gondolatteljes muzsikájához. Az első felvonás hangulatát pompásan interpretálja a találka-dal, s a kiszélesbüllő léha, bécsi keringő. A kuruc dalok motivumai mindenütt nagy izléssel szövődnek be a kompozícióba. Rentheim Magda éneke hangulatos, poétikus. A trencsényi csata után felhangzó, kuruc szabadságharcot elsirató gyászinduló, mely a fafuvókon s a hegedükön zokog, zeng és dübörög, tragikus, hatalmas és megrázó.

Ennyi nyereségünk van a Királyszínház új darabjából. Egyéb semmi sem.

Megjelenés

Lehotai, Rákóczi. *Bemutató a Király-színházban*, Budapesti Napló, XI. évf. 321. sz. 1906. nov. 21., 8. Rovat: Színház. Dátum: Budapest, november 20.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Rákóczi: Kacsóh Pongrác (1873–1923) magyar zeneszerző, zenepedagógus, főreáliskolai igazgató-tanár, Bakonyi Károly (1873–1926) színműíró, földművelésügyi miniszteri tanácsos és Endrődi Sándor (1850–1920) magyar költő, író daljátéka

Rákóczi-ünnepnek: vö. 148. szöveg

Láttunk három Rákóczi-darabot: vö. 148. és 150. szöveg

Burgból: utalás az egykori bécsi császári palotára, a Hofburgra

detronizálja Lipót: I. Lipót (Leopold, 1640–1705) Habsburg főherceg 1655 és 1705 között volt magyar király. 1707-ben az ónodi országgyűlés I. József magyar királyt (1705–1711) detronizálta.

Pásztor Árpád: (1877–1940) magyar író, újságíró, riporter, műfordító

Csiszért: e színészre vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

Sziklait: Sziklay József (1889–1940) színész, rendező. 1909-ben elvégezte az Országos Színészegyesület színiiskoláját, majd Kassán kezdte pályáját. Számos fővárosi színházban játszott, így a Király Színházban, a Vígszínházban, a Városi Színházban, az Operettszínházban és a Népoperában is. 1925-ben a berlini Metropol Theaterben ő rendezte *A csárdáskirálynőt*.

Környei: Környei Béla (1873–1925) színész, majd operaénekes, a Magyar Királyi Opera tagja. 1908-ban került a Király Színházhoz.

Küry Kláráról: (1870–1935) operettprimadonna, akiért Kosztolányi kisdiák korában néhány kortársával (Fenyves Ferenc, Munk Artúr, Sztrókay Kálmán, Csáth Géza) együtt rajongott. Kisebb helyi botrány is lett az esetből, amelyről a *Bácskai Hírlap* is megemlékezett (vö. MUNK 1956, 13; KISS 1998, 137–141).

Mirette.

(Bemutató a Nemzeti Színházban.)

Mirette babaarcu, fehérlelkű leányka. Az utcán, a korcsmákban énekel s otthon, a sötét ötödik emeleti mansarde züllött, részeg embereinek is ő dalolja édessé a keresü nyomoruságot. Kedvesével, André Villonnal, a poétával, együtt csavarognak a boulevardokon, dalukért szorgalmasan szedik fel a kis sou-kat, mert a dal boldog koldusai mind a ketten. Ebben a nyomoruságban azonban van egy kincsük, a szerelmük, melyhez még a levegőtelen, szurtos odukban¹ sem ragad semmi szenny és folt. Ez az ő gazdagságuk. Szeretik egymást, mint két kacagó, könnyüvérű gyermek.

Minden romantikus regény, dráma így kezdődik. Mirette-et s André-t már ezer és ezer másolatból ismerjük. Csak Hugo Victor s legbuzgóbb követői dolgoztak ily rikitó kontraszthatásokkal ezelőtt jó nyolcan évvel. *Bosnyák* Zoltán darabjában is tulontul szerepel a vörös paróka, az arany, a vér, a romantikus színpad elengedhetetlen rekvizitumai s tudjuk az első jelenettől fogva, hogy ezt a demokratikus idillt valami főuri barbarizmus fogja megzavarni. A leányt valószínűleg az udvarhoz csalják, elrabolják kedvesétől s teljesen tönkre teszik.

Jól sejtettük.² Minden szóról-szóra így történik. Egy napon az intrikusok félreismerhetetlen maszkjában betoppán D'Astor gróf s a nagyurak tolvajnyelvén értésére adja a leánynak, hogy Napoleon, az öregedő és köszvényes császár oltárára viszi a fehér grissette ifju testét s a gróf rögtön az asztalra is önti a csillogó aranyakat. Látjuk aztán mint mérgeződik meg Mirette lelke a császári udvar mérges atmoszférájában. Előbb azonban André, a poéta, eljátszatja vele az ő tragédiájukat a császár, az udvar szemelattára. A színpadon egy másik színpad szerepel, mint a Hamletben,

¹ odukbnn [sh.]² sejtettünk. [sh.]

de III. Napoleon türelmesebb, mint Claudius s csak akkor vezetteti ki Andrét, mikor már őrvjengeni¹ kezd. Mirette sorsa betelt. A császár kedvese lesz. Elzüllik, elromlik. Csak akkor találkozunk vele, mikor a haldokló seconde Empire fölött a halál-harang kong s Páris romjain vörös lángfellegek hömpölyögnek. Alig ismerünk rá. Dalos kedvét elveszítette, egészséges vérét megmérgezte a fizetett csók s morfium gyilkos nedüje. A commune örült uralma győz, a császárt elfogják. S a kongó császári termekben bolygó Mirette-et a commune megbizottja, régi kedvese, a rongyos André döfi le.

Bosnyák Zoltán gyakorlott tollu, szorgalmas drámairó. Ismeri a szinpadot s a cselekményt biztos kézzel építi fel s a Miretteben is akadt néhány drámairói érzékkel megírt jelenet s a mozgalmas, feszült hangulatu harmadik felvonás a maga egészében hatott. Rajzolt több érdekes alakot, többek közt a recsegő-torku, részeg csavargót, Bernave-ot, kit *Pethes* csodálatosan játszott meg. Mozdulataiban, beszédében benne volt a részeg ember egész lélektana. Ez volt az est clouja. A többi epizód-alak közül különösen *Odry* s *Gabányi* vált ki, *Beregiről* ma újra megtudtuk, hogy erős és szép hangja van s oly pompásan tud a vörösingben törrel hadonászni, hogy az ovodás-gyerekek is megértsek, miről van tulajdonképpen szó, *Lenkei* Hedvig pedig a szokott módja szerint kedveskedett, mintha minden mondata után azt akarta volna mondani, itt a kis tündér. Egyébképpen a darab hatott s a szerzőt is kihívták több ízben.

Mi azonban az előadás után mégis valami üres kielégítetlenséget éreztünk. Ez a Sardou-stil, a multnak éneke s ezek az emberek meg-rajzoltságukban, beszédmodorukban ránk nem hatnak. Az igazi dráma az egész életet mutatja be kondenzáltan egy interieurben, melynek egyik ablaka a végtelenre nyit perspektívát. Itt azonban ez az ablak hiányzik. A szerző szavai nem tömörülnek egy drámai gondolat általánosságába, mely tüzes hevével további munkára serkentené a fantáziát; bármily nézőpontra helyezkedünk, nem tudjuk átfogni az egész értelmét. Minden dráma hatásának pedig egyetemesnek kell lenni. Az igazi effektus mindig a darab befejezése után következik be.

¹ őrvjengeni [sh.]

Itt azonban a függöny legördülése után egymásra néztünk s az ajkunkra tolakszik egy csüggeteg kérdés: miért történt meg mindez?...

Megjelenés

Lehotai, Mirette. (*Bemutató a Nemzeti Színházban.*), Budapesti Napló, XI. évf. 324. sz. 1906. nov. 24., 8. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

sou: francia aprópénz

Bosnyák Zoltán darabjában: Bosnyák Zoltán (1861–1948) író, belügyi államtitkár. A Nemzeti Színház 1896 és 1907 között öt színdarabját mutatta be.

III. Napoleon: Charles-Louis Napoléon Bonaparte (1808–1873) 1848–1852 között a Francia Köztársaság elnöke, 1852–1870 között a második császárság uralkodója

grisette: (fr.) eredetileg könnyű, olcsó, szürke szövetet jelentett, amelyet a szegények viseltek, később pedig olyan szegény munkáslányt, aki jómódú pártfogóra vadászott

seconde Empire: (fr.) második császárság

commune: (fr.) község, a párizsi munkások alkotta önkormányzat III. Napóleon kapitulációja után

clouja: (fr.) *clou*, a sikert biztosító hatásos jelenet

Villemer marquis.

George *Sand*nak darabját, a Villemer marquist elevenítette fel ma este a Nemzeti Színház. Örömmel és csodálattal hallgatta végig a közönség s mi is szívesen láttuk a reprizt, mert megdöbbentő, hogy ezt a férfilelkű és férfiagyú nőt mennyire nem ismerik minálunk. 1865-ben adták először ezt a drámát s ime 1906-ban be kell ismernünk, hogy villamos erejéből, harmatos elevenségéből semmit sem veszített s a duzzadó gyémántos és aranyos stíl ma is hat reánk és ami több – George Sande ma is forradalmárnak tetszik. Agitatorius heve vonz és mosolya hódít. Házasság-problémái, a hűtlenség jogait hirdető forradalmisága nem évvült el ma sem s minden nehézség nélkül be tudjuk helyezni abba a keretbe, melyben a modern drámák mozognak s ahonnan később magának *Ibsennek* problémái és drámái nőttek ki. George Sande mindezek ellenére csak az elbeszélő irodalomban ért el sikereket s mindössze csak két drámáját látjuk a színpadokon[, az egyik, a *François le Champis*,¹ a másik *Le marquis Villemer*, a ma este bemutatott színmű. Végig néztük ezt a bájos szindarabot, mely régies bájával úgy hatott ránk, mint valami kedves rokokó-ékszer. A közönséget is meghódította. Mindenki mosolygott, tapsolt és megindult. Ez a XIX. század a maga stilizált, finom szentimentalizmusával, arisztokratikus fontoskodásával és tömjénes gráciájával egy új milieut varázsolt elénk s megszerettük ezt a naiv világot a maga félszegségével, lovagiasságával. S a francia nyelv esprit-je is át-át tüzelt néhol még a hiányos magyar fordításon által is. A színészek közül *Császár* kissé mókázó, de azért nem izléstelen modorával sok tapsot aratott. Vele osztoztak a sikerben *Rákosi* Szidi, *Hegyesi* Mari, *Csillag* Teréz. George Sande mosolygó, halk-szavu poézise egy intim kedves színházi estét szerzett a budapesti közönségnek.

¹ [sh.: nincs vessző]

Megjelenés

(K. D.), *Villemer marquis*, Budapesti Napló, XI. évf. 331. sz. 1906. dec. 1., 9.
Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

George Sandnak darabját: George Sand (ezt követően a cikkben helytelenül szerepel *Sande* alakban), eredeti nevén Amandine Aurore Lucile Dupin, Baronne Dudevant (1804–1876) francia íróő *Le Marquis De Villemer* (1864) című színművét 1865-ben mutatta be a Nemzeti Színház

repríz: a repríz valamely régebben bemutatott darab felújítása a színházban

François le Champis: *François Le Champi* (1849), amelyet először 1853-ban mutatott be a Nemzeti Színház *Árva Feri* címmel

esprit-je: (fr.) lelke, szelleme

Hegyesi Mari: (1861–1925) Békéscsabán, majd Pécsen lépett színpadra, később Kassán, Debrecenben, Aradon szerepelt. A Nemzeti Színház 1886-ban szerződtette, 1918-ban lett örökös tag.

Csillag Teréz: (1862–1925) színésznő, tanár. A színiakadémia után a Nemzeti Színház szerződtette, amelynek haláláig tagja volt, három évadot kivéve (1898–1901), amelyet a Vígszínháznál töltött, s amelynek 1909-ben örökös tagja lett. 1901-től 1925-ig tanított a színiakadémián.

A válás utjai.

(Bemutató a Vigszínházban.)

A cím mindent megmond. A párisi *Nouveauté* színháznak egy friss, ötletes, új vigjáték kellett a szerelem s a házasságtörés fanyar mellékizével fűszerezve. Monsieur *Gavault* megírta. Ez a darab genezise. A munka lázában tulfűlt agyvelő villámgyorsan rajzolja meg az alakokat, hidegen állítja össze a jeleneteket s hamarost kikeríti azzal a biztoskezü leleményességgel, melylyel csak a francia vigjátékirók vannak megáldva – és a vigjáték készen van.

Szeretjük a könnyed, rakoncátlan jókedvet. Szeretjük a vidám felületességet is, ha a külső máz mély és emberi titkokat takar. *Schnitzler*-nek iskolás pajzánságában és pongyola eredetiségében mindig találunk valami ihletszerűt és titkosat, mely ujságot mond, felderít s előkelőségével hódolatra kész. *Courteline* bohóc-tempója, pákosztos, szilaj röhögése eredeti és megrázó. Ezek a legújabb francia divorce-vigjátékok azonban tulontul szellemeseknek és tüzteleneknek tűnnek föl; mindig csak az artistát árulják el, a művészt soha.

Ilyen *Gavault* is. Egy brillians ötleten gondolkozott. Vajjon hogyan lehetne érdekessé tenni a válás-históriák elrongyolódott és elkoptatott sujetjét? Az ötlet-szíkra csakugyan kipattant. A józan polgárok erkölcs-katéja szerint akkor válnak el a házasfelek, ha egymást hűtlenségen kapják rajta, az ő hősnője hű marad az urához – s ez lesz a komikuma – s csak akkor válhatik el tőle, mikor bebizonyítja neki, hogy sohasem csalta meg őt. Ez a probléma. Nemde érdekes?

Valóban. S *Gavault* néhány ügyes tollvonással egészen átlelkesíti a kopár témát. Egymással szembeállítja *Dubois* urnak, a férjnek s feleségének, *Évának* arcképét s ez a két portrait tényleg finoman van megrajzolva. *Dubois* ur – egy szálkás, soissons-i nyárspolgár – halálra untatja a feleségét, ki egy szép napon ijedten riad fel erre a gondolatra és ott hagyja az urát, követi a kedvesét, de nem csálja

meg vele. *Dubois* ur sokkal praktikusabban cselekszik, ő t. i. megcsalja a feleségét, de büntetésből nem akar tőle elválni. Így lesz az asszony hűtlenségében is hű az urához s így válik a házassága hűségében állhatatos *Dubois* hűtelenné. A nő küzd, igaz, mély szerelemmel szereti a kedvesét s makacs türe a komédiák e világában csakugyan varázsosan hat reánk, míg végre is az udvarlói maguk bizonyítják be a férjének, hogy ártatlan. Erre a boldog férj – beleegyezik az elválásba s *Éva* és kedvese *Gerbier* egybekelnek.

Ime a darab csomópontja! Ime a francia vigjátékiró hideg és kedélytelen szellemessége!!

Ez a vigjáték azonban mégsem dolgozik a tucataraboknak olcsó hatás eszközeivel és hig élceivel.¹ Szerepel egynéhány sablonos alak, mint szükséges rossz, de az egészen átvonuló szellem tartozkodó, komoly és decens, a finomizlésű francia mindenütt gondosan használta a tompító sordinot. A színészek játékán is megéreztük a hangnak a halkítását. *Vendrey* szolid alakításával megmutatta, hogy nemcsak a vaskosabb szerepekben tud kitűnőt adni s *Gazsi* Mariska játéka méltó az övéhez. *Tapolcai* nem az ő szerepkörében mozgott s mint udvarló helylyel-közzel érdes volt, az összjáték azonban jól ment s *Góth*, *Kiss Irén*, *Tanay* egyformán sok tapsot kapott. A rendezés megfelelő, a kiállítás fényes és izléses.

Ha nem is irodalmi sikerről, de mindenesetre sikerről kell beszámolnunk!...

Megjelenés

Lehotai, *A válás utjai*. (Bemutató a Vígsházban.), Budapesti Napló, XI. évf. 332. sz. 1906. dec. 2., 13. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A cím mindent megmond: eredetileg *La petite Madame Dubois: comédie-bouffe en trois actes* (*A kis Madame Dubois: komédia burleszk három felvonásban*, 1906)

Monsieur Gavault: Paul Armand Marcel Gavault (1866–1951) francia író, dramaturg, a párizsi Théâtre national de l'Odéon színház igazgatója

Schnitzler: Arthur Schnitzler (1862–1931) osztrák drámaíró. Kosztolányi később lefordította *Casanova* című darabját, valamint oly módon közreműködött

¹ élcével. [sh.]

Anatol című drámájának fordításában is, hogy magyarra ültette át annak Hofmannsthal által írt verses prológusát (SCHNITZLER 1911, 3–5). Önálló írást is szentelt Schnitzlernek (Szk, 230–233), illetve többször közölt színikritikát darabjairól (Sze I., 364–365; Sze II., 462–464, 490–491, 775–776).

Courteline: Georges Courteline, eredeti nevén Georges Victor Marcel Moinaux (1858–1929) francia író, drámaíró. Kosztolányi többször írt színikritikát darabjairól (Sze I., 346–348; Sze II., 478–479), s az ő fordításában jelent meg a *Boubouroche és négy kis bolondság* című kötet (1912).

pákosztos: torkos

divorce-vígjátékok: (fr.) *divorcé*, válás, elválás; értsd házassági komédiák

sordinot: szordinót, hangfogót

Gazsi Mariska: (1879–1953) Solymosy Elek színiiskolájába járt. Először a Népszínház szerződtette, majd 1903-tól 1931-ig a Vígszínház tagja volt.

Tapolcai: Tapolczai Dezső (1866–1925) vidéken, többek között Aradon, Temesvárott, Debrecenben is játszott, majd a Vígszínháznak 1896-tól huszonegy évig vezető tagja volt. 1917-től 1921-ig a Városi Színház helyettes igazgatója, 1922-től a Fővárosi Operettszínház igazgatója volt.

Három Courteline-darab (Bemutató a Thália-társaságban.)

Georges *Courteline* ma lépett először a magyar közönség elé. Ma ismertük meg a hahotának és az örült jókedvnek ezt a csörögőspkás blazirt lovagját, kinek merész, éles és vad ötletein, szatirikus és humoros vaudeville-jein az egész francia nép kacag. Courteline modern humorista. Szereti a tulzottat, a torzat, a karrikaturát; nem mély kedély, mint a nagy angolok, de benne lüktet a francia tüzes vér minden féktelen csikó-kedve és tulzó szenvedélyessége. Valóságos croquis-író, ki mindig a felszínen jár, de sohasem felszínes, mert mindenütt talál emberi mélységeket. Egy rendőr-hivatalba vezet például s feltárja előttünk egy dohos, unalmas szoba minden förtelmeit. Bemutatja a rendőrfőnököt, az örülésig pedáns és hülye hivatalnokot s a maga nagyképűségében, komikus fontoskodásában valósággal meggyűlölteti velünk. Erre a veszedelmes és kártékony emberre azonban rászabadít egy dühöngő örültet s megkinoztatja, megdöngölyözteti vele, megálázza, izekre szedi, kinozza, mint egy gombostűre szurt bogarat. (*A rendőrfőnök jó fiú.*) Vagy egy csendes otthonba nyitunk be, hol a férj és feleség pörlekedésének esik martalékaúl a szegény házi-barát. (*Csendes otthon*). Mindenütt pokoli szatira, keserű, nyers, kiméletlen humor. A bemutatott újdonságok között azonban ott volt *Courteline* leghíresebb játéka is, a *Boubouroche*. Ezt a pompás tragikomédiát 1893-ban mutatta be a *Theatre libre* s azóta minden színpadon diadallal adták. *Boubouroche*, úgy, ahogy Courteline ebben a darabban és egy novellájában megrajzolta, egészen fogalommal vált már. *Boubouroche*, a jószágos fiú, szerelmes. A hájfejű, vajszivű, francia Othello, a kávéházak csendes kártyása azonban egy pillanatig sem kételkedik kedvesében, míg ki nem nyitják a szemét. Erre azonban egyszerre torkon ragadja a féltés zöldszemű szörnnye, lihegve, fújva Adél lakásába ront. És ekkor történik meg az ő szomorú és kacagtató tragikomédiája.

Az öklével is meggyőződik a szerelmesének hűtlenségéről, megtalálja a kis cocotte szeretőjét a szekrényben, s mégsem tud elválni tőle. Sirva fakad, zokog, még inkább érzi, hogy szereti. S ott marad nála. – Nagy feladatra vállalkozott a Thália-társaság: Courtelinet a maga genialis vadságában és fésületlen torzításaival nehez interpretálni. A színészek feladatát azonban megkönnyítette a pompás és intelligens rendezés, *Huszár* Károlynak *Boubouroche* jellemzésére több érdekes színe volt s ha Boubouroche tragikumát is ki tudta volna élezni, bizonyára az egész alak jobban domborodott volna ki a háttérből. *Báthory* Zsófia ezuttal is elsőrangú és hajlékony intelligenciájú színésznőnek mutatkozott, a többi szerepekben és darabokban *Vámos*, *Somlár*, *Törzs* váltak ki, kedves volt a debütáló Barna Margit is. Egészben véve azonban csak körvonalakat kaptunk, az igazi Courteline még nem bonthatkozott ki előttünk. Csak a helyzetkomikum s a maró szatira hatott, a Thália színészei a kedélyt és a humor arányát még nem tudták felcsillantani. Ugy látszik, hogy ez – legalább egyelőre – a nem-forradalmár öregek kincse marad.

Megjelenés

(D.), *Három Courteline-darab. (Bemutató a Thália-társaságban.)*, Budapesti Napló, XI. évf. 339. sz. 1906. dec. 9., 9–10. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

vaudeville: (fr.) varieté, kabaré, énekes-zenés vígjáték

croquis: (fr.) karcolat, skicc, rövid, szellemes csattanóval végződő írás

francia Othello: a szerelmi féltékenységet megtestesítő Othello figuráját Shakespeare 1603 körül készült drámája tette híressé

A rendőrfőnök jó fiu: eredetileg *Le commissaire est bon enfant* (1900)

Csendes otthon: eredetileg *La Paix chez soi* (1903)

Boubouroche: az 1893-as mű később Kosztolányi fordításában jelent meg; vö. 160. szöveg

Theatre libre: vö. 60. szöveg

Huszár Károlynak: (1884–1941) ismertebb nevén Huszár Pufi, színész, forgatókönyvíró, kupléénekes

Báthory Zsófia: föltehetőleg megegyezik Báthory Gizával (1884–1941), aki 1899-ben végezte el a színiakadémiát, s 1906-ban kezdte pályáját a Thália Társaságban. 1907–1908-ban a Népszínház–Vígoperában játszott, majd 1909-től

1938-ig a Magyar Színházban, 1939–1940-ben az Andrásy Színházban. 1914–1915-ben a Király, 1926-ban és 1931-ben a Fővárosi Operettszínházban is fellépett.

Vámos: e színészre vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

Somlár: Somlár Zsigmond (1875–1943) vidéki pályakezdés után a főváros több társulatának tagja, így a Városligeti Színkörnek, a Thália Társaságnak, a Bonbonnière Cabaret-nak, valamint a Kamarajátékok (1910–1911) résztvevője volt. Játzott Pécsen, majd később a Modern Színpadon, az Andrásy úti és a Belvárosi Színházban, a Magyar Színházban.

Barna Margit: e színészre vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

Karácsonyi vers.

(Bemutató a Nemzeti Színházban.)

Esemény.

A közeledő karácsonyi ünnepek előtt a Nemzeti Színház egy üde, friss vigjátékot mutatott be: a Karácsonyi verset. *Heltai* Jenő, a bájos és nagy poéta lopta szívéinkbe ennek az ünnepnek havas borzongását és fehér, világos poézisét; ma este a kedves és csüggeteg-mosolyu humorista szólt hozzánk, kit mindnyájan ismerünk és szeretünk. Egy költői interieurbe vezet bennünket *Heltai* s a humorista a karácsonyfa mögé rejtőzve, minden aprólékosságot meglátó éles szemével észreveszi, hogy a szeretet s a béke ünnepén a családi otthonok korántsem oly nyugalmasak, mint a versek s a regények festik. Egy karácsonyi vers megszületését látjuk a szemünk előtt, a próza és vers néz itt farkasszemet egymással. A szegény alanyi költő¹ verset ír karácsonyra – természetesen a lap karácsonyi mellékletébe – békéről, szeretetről, légben szállongó angyalokról, ámde szobája, ez a vers-műhely és hangulat-gyár zsivajgó zajtól, bosszantó gyereksírástól, házi perpatvartól hangos. Neki, akinek hivatalból és anyagi szükségből békét és szeretetet kell árasztani az olvasó reggeli kávéja mellé, nincs karácsonya és nincs békéje. A cseléd, a szedő, a számlát prezentáló segéd mind zaklatja, kizökkenti a hangulatból, végig bosszantja. Végre a vers megíródik, a gyerekek elcsitulnak, a tüzes perpatvar elsimul, a poéta felolvassa a verset feleségének. Mindez intim, kedves és mély. *Heltai* egy egész új milieube vezet, a mi serdülő, mulatságos és fonák irodalmi életünkbe, melyet nálunk még eddig senki sem fedezett fel s ő minden nagyképüsködés nélkül, egy szeretreméltó bölcs mosolyával feltárja a magyar író sorsát, kinek életében a fellengzős tervek,² az előleg, az álmok s a próza eleven megtestesítője: a kéziratot váró szerkesztőségi szolga oly

¹ költő [sh.]² tervek [sh.]

tarka össze-visszaságban vannak egybeszőve, mint sehol másutt a föld kerekiségén. Minden alakja él, az ő kezében minden ötlet megelevenül; amihez hozzányul, aranynya válik. A budapesti garázda siheder-jókedv, a mi fejlődő fővárosunk ezer és ezer színe, hangja árad felénk ebből a kicsike vigjátékból. *Heltainak* irodalmi remeke valósággal kongeniális irótársának, *Schnitzlernek* pompás irodalmitárgyu egyfelvonásosaira emlékeztet, de hatásosabb, mert igazabb és kedvesebb, mert a miénk. Nem is tévesztette el a hatását. A függöny legördülése után lázas, zugó tapssal hódolt a közönség *Heltainak*, de a távollevő szerző helyett csak a színészek, *Dezső*, *Csillag* Teréz, *Rózsahegy*i hajlongtak a lámpák előtt. Kedves, fényes est volt. Ime, a Nemzeti Színház avatag, vén színpad-deszkái még egy igazi poéta féktelen, egészséges poézisét is elviselhetik!

Megjelenés

(K. D.), *Karácsonyi vers. (Bemutató a Nemzeti Színházban.) Esemény*, Budapesti Napló, XI. évf. 343. sz. 1906. dec. 13., 10. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Karácsonyi vers: Heltai Jenő egyfelvonásos vígjátéka

Dezső: Dezső József (1867–1915) színész. A színiakadémia elvégzése után Pécsre, majd Temesvárra szerződött. 1891-től 1915-ig a Nemzeti Színház tagja.

Delila.

(Bemutató a Nemzeti Színházban.)

Uj darab, uj név.

Egy sajtáságos, hosszú és hosszadalmas, de nem egészen érdektelen drámát láttunk ma este a Nemzeti Színházban, egy olyan alkotást, melynek koncepciójában, kidolgozásában is van valami jó, de a maga egészében semmi egyebet sem ad, mint néhány halvány ködképet és szétfolyó gondolatot. A drámaíró érzi, hogy alakjainak cselekedniök kell, tudja, hogy sok cselekménynek kell leperegnie s ennek a cselekménynek érdekesnek, mozgalmasnak, jellemzőnek kell lennie, az ihlet egy pillanatában meg is születik a hősnő, kilép a kézirat-papirosaiból, sőt leugrik¹ az íróasztaláról és mozgásba hozza az egész drámai mechanizmust s zakatol, dübörög, mint valami pokolgép, magával rántja az összes szereplőket, a szerzőt is, a szerző² meg viszont vezet, vonszol bennünket s mikor az ötödik felvonás után legördül a függöny, észreveszi, hogy nem oda ért, ahova akart, sápadtan tekint maga elé s mi kérdőleg nézünk reá és követelőzve kérdezzük, mit akart mondani, miért volt tulajdonképpen a hiábavaló lótás-futás?

Ime, ez jellemzi *Barabás* János ma bemutatott drámáját, a *Delilát*.

Erről a pirosajku, démoni nőről csak azt tudjuk, amit a Birák könyvének írója az Ótestamentum egy fejezetében feljegyzett. A „parázna” nő, Sámsonnak, a filiszteusok rémének, Izrael országnak élettársa levágta férjeurának nagy haját, s ezzel meggyöngítette, börtönbe juttatta őt. Később azután Sámson hajával újra visszanyerve erejét, a filiszteusok templomát pusztá karjával döntötte össze s Delilával együtt a romok alá temetkezett.

¹ Beugrik [sh.]

² is, szerző [sh.]

Ennyit mond a biblia. *Barabás* kibővítette ezt egy hosszú mesével, de *Delilát* nem hozta közelebb hozzánk. Ezt a csodás filiszteus nőt az anyai szeretet hősnőjévé teszi, tragikumát a zsidók és filiszteusok harcába kapcsolja be és ebben a küzdelemben törik meg, morzsolódik össze a szenvedélyes, gyenge asszony. Vakbuzgó anyósa elraboltatja tőle imádott gyermekét s Delila erre elfordul Sámsontól, átadja a filiszteusoknak,¹ hozzájuk áll. Dagon papnője lesz, de az idegen környezetben meggyüülök s összeesküvést szőnek ellene. Delila cselekszik s megöli az ellene fondorkodó királynét. Most nincs senkije. Fiát idegen emberek nevelték az anya iránti gyűlöletben úgy, hogy mikor eléje lép, szembe köpi őt, ki a férjét, életét, mindenét érte áldozta fel. Erre Delila ingadozni kezd. Elárulja a filiszteusokat, szövetkezik a zsidókkal s megvakított vén urával, Sámsonnal. Visszakapja a fiát és végre boldogan roskad le az ingó templomban, melyet a régi Sámson vas-karja dönt le.

Mit akart *Barabás* ezzel a hosszú és szövevényes mesével? Nem tudjuk. Sejtjük, hogy az anya tragikumát próbálta megérzéskíteni, de erre igazán nem volt képes. Ha ez volt a célja, akkor nem értjük az egész harmadik felvonást, hol Delila a királynő gyilkosa lesz, nem értjük a negyedik felvonás laza bekapcsolását és a kifejtet. Vagy talán a primitív és legendás emberek, az idegen föld, a keleti ég csábította *Barabást*? Hebbel Gigesének, Flaubert Salambojának egy lapján több a keleti levegő, a történelem, mint ebben az egész drámában. Itt csak külső cselekmény van, itt csak a külső máz csillog, az akciónak megfelelőleg a szereplők lelkében nem folyik le a lélektani átalakulás. *Barabás* még nem ismeri azt a tömör, drámai jellemzést, mely által minden szó három másikba ékelődik be s minden egyes jelenet simán és szükségszerűleg akad a drámai mechanizmus kerékfogaiba.

Az előadásról nem irunk. *Jászai Mari*, *Szacsvay*, *Ivánfy* és *Mihályfy* művészetét ezzel jellemezzük. Csak az első felvonásban hallottunk néhány emberi hangot, ami azután következett, arról jobb hallgatni.

Itt jegyezzük meg, hogy ez a felvonás, mint drámai aláfestés is magában véve érdekes, a rozsdás-ódon nyelv itt teljes erejében

¹ filiszteusoknak [sh.]

pompázik. Itt-ott a többi felvonásokban is felvillan egy-egy igaz szó és szín, egy megkapó részlet, mely sejtet és ígér. Hozzá kell vennünk még, hogy a Delila *Barabás* első darabja. Ha megtalálja az utját és fejlődik, bizonyára értékest is ír s mi ezt várjuk.

Ezek után valóban igazságtalanok lennénk, ha nem itt zárnók le a mondanivalónkat.

Megjelenés

Lehotai, *Delila*. (*Bemutató a Nemzeti Színházban.*), Budapesti Napló, XI. évf. 346. sz. 1906. dec. 16., 12. Rovat: Színház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Hebbel Gigesének: utalás Christian Friedrich Hebbel (1813–1863) német költő és drámaíró *Gyges és gyűrűje* (1854) című drámájára

Flaubert Salambojának: Gustave Flaubert *Szalambo* (1862) című történelmi regénye

Mirza.

(Bemutató a Vigszinházban.)

Különös emberek az angolok! Még a színpadon sem tudnak elszakadni a házuktól és a beléjük gyökeredzett ősi szentimentalizmustól. Figyeljük meg a különböző népek drámáit és sehol sem találunk ily polgári szenvedélyek közt mozgó s jól emésztő hősöket, kik többnyire minden nagyobb emóció nélkül négy fal közt intézik el ügyüket-bajukat, okosan és praktikusán s alig mozognak, alig lépik át a szobájuk küszöbét. A német komolyan vergődik az események hálójában. A franciánál idegesen, örültgyorsan pereg a cselekmény, az alakok mozgalmasság, szenvedélyesek, mintha éter lenne vérükbe fecskendezve s mindig akad egy izgalmas tableau, melynél visszafojtjuk a lélekzetünket és a szívünk dobogását hallhatjuk. A jelenkori angol drámákon a családiaság lámpafénye ömlik el. Itt hiába keressük a dekadencia, a sikamlósság csiklandozó mellékizét. Itt minden illedelmes. Nem csak a családot látjuk, de megismerkedünk a régi butorokkal, a vén karosszékekkel, az öreg órával és szerepel a család minden tagja, szerepel a szolgaszemélyzet, szerepelnek még a háziállatok is. És míg mások az erkölcs finom aberrációit,¹ színes változásait tárják fel, az angol a romlott és csinált arisztokrácia buta tulajdonságaival szemben, Rousseau igazságát harsogja. Végül pedig az egyszerű, a természetes, az igaz győz.

A népszerű angol írók azonban még Rousseaunál is messzebb mentek vissza a múltba. Párbeszédes regényeket írnak. Kalandos cselekmény, idill, könnyel felhigitott olcsó szentimentalizmus és kész a dráma.

A Garrick-színház új darabja, a *Mirza* is ilyen. S egy cseppet sem jobb, sem rosszabb, mint azok a nüansz-nélküli regények és drámák, melyeket a penny-könyvtárakban s a Tauchnitz-kötetben

¹ aberrációt, [sh.]

olvasunk. Az író a maga siralmas általánosságait cukros vízben adja be nekünk s mi abban a hitben, hogy valami új és kedves dolgot, nagy jámboran lenyeljük.

Emlékezünk még az utóbb bemutatott angol darabra a *His hous in order-re*? Itt is ilyen zajtalan családi eseményről van szó. Hamilton báró házába betoppan Mirza, a fekete szaracén lány. Ez a forró, szerelmes perzsa macska felugrik a zord reneszánsz-buvár¹ kéziratára, az írásokat összezavarja, egy új világot tár fel előtte s egyenesen belép a szívébe és örökre meghódítja. Azután tovább bogozódik a naiv cselekmény. *Mirza* a báró² gyámleánya lesz, eljő érte egy töröksipkás forgószemű effendi, a bárót Judit ostromolja, de végre – ugyebár sejtettük? – mégis csak győz népszerű angol drámaírók igazságszolgáltatása, a piaci szentimentalizmus és a selymes urinővé fejlett Mirza Hamilton báró felesége lesz.

Szinte érezzük, hogy ezt a robinzonádát azoknak mesélte el *Locke* William, kik egész nap hajókon, a kormos gyárakban tördődnék s a kemény munka után estére egy aranyos idilli mesét várnak. Angliában még a poézis nem differenciálódott úgy, mint máshol, nem izgató szer, mint Franciaországban és nem életszükséglet, mint a németeknél.

E hatások között mozog az a mai angol litteratura, melynek a pirosarcu, borotvált gentleman, a hizott farmer lelkesen tapsol. Tengeri kaland, romantikus szöktetés, esetleg egy kis családi idill: ime ezek a drámai sujet-k. A lélektani látásig, az egyéniség kultuszáig csak³ a modern, nagy zsenik *Wilde* és *Kipling* emelkedtek.

Ha azonban ezt tudjuk és tul is tesszük magunkat rajta, nem unatkozunk. Ott, ahol *Locke* nem drámát ír, hanem a humor aranyos vizein evez, kedves és bájos lesz. A jókedvű, gazdag kedélyű angol nem tagadja meg magát. Írásművészete még a lapos banalitásokon is diadalmaskodik. És *Hegedűs* Gyula s *Varsányi* Irén játéka maga is művészi szenzáció.

Locke színművét *Komor* Gyula finom és gondos tolla magyartította. A fordítás sikerült. Csak az a kérdés marad hátra, vajjon érdemes volt-e a darabot lefordítania?

¹ reneszánsz-buvár [sh.]

² báró [sh.]

³ csek [sh.]

Megjelenés

Lehotai, Mirza. (*Bemutató a Vigszinházban.*), Budapesti Napló, XI. évf. 353. sz. 1906. dec. 23., 11–12. Rovat: Színház, Művészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Mirza: William John Locke (1863–1930) angol író, színműíró darabját Komor Gyula (1867–1943) író, színikritikus, dramaturg fordította magyarra

Rousseau igazságát: vagyis a mesterséggel, mesterkélttel szemben a természettest *penny-könyvtárakban*: Angliában az 1860-as években a már olvasni tudó, tájékozódó szélesebb néprétegek szórakoztatására kezdetben *Penny bloods* (kb. filléres vérengzések), majd *Penny dreadfuls* (kb. filléres szörnyűségek) néven jelentettek meg olcsó, kis füzetes formában fiktív történeteket, amelyek kalandos eseményeket meséltek el (kezdetben kalózkod, útonállóok szerepeltetésével, majd bűnügyi tematikával). Heti rendszerességgel jelentek meg 8 (esetenként 16) oldalon.

Tauchnitz-kötetben: a Karl Christoph Traugott Tauchnitz (1761–1836) által alapított könyvkiadó Európában forgalmazott angol nyelvű irodalmat

az utóbb bemutatott angol darabra a His hous in order-re?: helyesen *His House in Order*, Arthur Wing Pinero 1906-os darabja (vö. 151. szöveg)

effendi: az efendi a török hivatalnokok megszólítása

robinzonádát: a robinzonád Daniel Defoe *Robinson Crusoe* című regénye nyomán elterjedt irodalmi műfaj

Vadkacsa.

(Bemutató a Thália-társaságban.)

Theodor de Wyzewa, Ibsen titkainak nagy ismerője, a norvég skald mindegyik drámáját egy-egy szóval jellemzi. Ámde, mikor a *Vadkacsára* kerül a sor megáll, habozik, gondolkozóba esik s azután bevallja, hogy itt sokkal szövevényesebb és ködösebb a probléma, semhogy rövid és hideg frázisokkal derithetnének föl. Itt a hangulatok, a gondolatok izei és rostjai finoman, lopva szövődnek egymásba, itt a szimbolum, ráutalás és a valóság rohanó egymásutánban váltakoznak, itt nem elég a szellemesség, néhány bon mot, itt finom distinkcióra van szükségünk. Ibsen a *Vadkacsá*-ban az egész modern élet egyetemességét tárta fel. Nagy méreteitől szinte ropognak a dramaturgia korhadt korlátai. Egymásba csendül a tragédia zokogása, a szatira ostorpattogása, a vigjáték kacaja: tragédia játszódik le, mely kacagtatóan vig és komédia, mely halálosan komoly. Egyszerre furcsa és fenséges ziláltságban öt-hat egység felé törekvő ária hangzik fel, eleinte zavaros, szétágazó és egymásba fonódó melódiák, nehéz, kibogozhatatlan dallamvezetéssel, elmosódó és újra uralomra vergődő alap-akkordok, egy fenséges drámai imbroglio, melyből egy öntudatosan működő gép zakatolását halljuk ki s végül mégsem kapunk mást, mint csupa sötét kérdést, fekete nihilizmust és megsemitő negativumot. Ibsen, aki magát azzal jellemezte, hogy ő mindig csak kérdez és sohasem felel, itt a legnagyobb és legelszomorítóbb kérdését tette fel: szabad-e, lehet-e, kell-e igazat mondani? És erre sem adott feleletet. Nem adott feleletet ő, az igazság harcosa és fanatikusa, bár ő rajzolta meg a jégtemplom zord papját, Brandot, a férjét elhagyó Nórát s az igazság-imádó Népgyűlölőt. Nem tudott feleletet adni. Az *auteur de charades* – ahogy Ibsent a franciák nevezik – ezuttal minden dió közül a legkeményebbet adta elénk, az ő talányos és rejtelmes fejlődését, amint a küzdelem hevében egy pillanatra meging, sápadt és

fakó arccal látja akarat-hőseinek és erő-embereinek pusztítását és minden agitatórius hév nélkül, titáni erőfeszítéssel szavakba jegecesíti kétségeit és drámává formálja nagyszerű lelki átalakulását. Süket, sötét és ködös világ az, ahová¹ vezet. Hiába keressük is itt a mult szilárd, telivér küzdelemkedvét, nem találjuk. A régi drámák feltranszformált életenergiája és villamos feszültsége megbomlik, elgyengül, az összhangot a tragikus disszonancia zenebonája váltja fel. Az elegáns ötletek és csattogó szó-párba-jok helyett pointe-nélküli, szomorú felvonásvégek, mintha csak egy ajtó csapódnék be. A tulajdonképpeni tragédia már régen lejátszódott akkor, mikor a függöny fellebben, aztán viharutáni fullasztó hangulatban vergődik tovább előttünk és még az ötödik felvonás után sem fejeződik be. Semmi elsimítás és csiszoltság, semmi drámai kerekesség, maga a durva, buta, irdatlan élet mered ránk, mint egy szálkás, kettétört gerenda. Ezért kérünk Ibsen e tragikomédiájának egész külön helyet, még az ő alkotásai között is. Ez több, mint egy dráma. Ez a fejlődésre törő Ibsennek intim lelki élménye, ez a drámairó gyónása, ez az embernek őszinte vallomása.

Fönn a padlás-kamra párás, nedves sötétségében a kacsák, libák és galambok társaságában él a szegény kis vadkaca szűk, sekélyvizű teknőjében s a szabad habok sebzett szárnyu madara² ebben a szoros, poshadt fertőben álmodozik az üde tóról, a tiszta vizek vidám végtelenségéről. Ennek a különös padlásnak van egy másik vendége is: az öreg Ekdal, egy züllött, lefokozott hadnagy. A megrogygyant medve-vadász fejére-csapva régi hadnagy sapkáját, oldalára kötve a kardját, bárgyú öncsalással időnként felmegy a padlásra és a fenyveserdőt jelképező kusza, poros karácsonyfák között tengerinyulakra vadászik. A zöld rengetegek helyett négy-öt vedlett, elhasznált karácsonyfa, a medvék helyett tengerinyulak. Ekdalban azonban csak ez a hülye önámítás tartja még a lelket. Nem lát, de nem is akar látni, neki szüksége van a hazugságra, az éltető, vitális hazugságra, mert élni akar és nem akar a valóságra ébredni. Ő még a halottak hideg-fehér

¹ aková [sh.]

² madaru [sh.]

arcát is pirosítóval mázolni be és elhitetné magával, hogy élnek. Ennek a teljesen megsemmisült, bizzar emberbábnak *komédiája* mellett a padláskamrával szomszédos lakosztályban megrendítő parallelizmusban egy megsemmisülő házaspár tragédiája játszódik le, *Hjalmar Ekdal*-nak, a fotografusnak és feleségének, *Ginának* a tragédiája. Ők is ilyen hazug talmi életet élnek, ők is így mimelik az igazi egészséget, ők is éppen úgy játszszaák a házasságosdit, mint az öreg Ekdal a hadnagyosdit és nem tudnak, nem akarnak látni. *Gina* egykor kedvese volt *Werlének*, a pénz- és öreg, rossz-szemű nagykereskedőnek s a fotografus annak idején mégis elvette a leányt, elfogadta undok garasait, berendezkedett a pénzén s így élnek most egymás oldalán a mult roskasztó tudatával, annélkül, hogy egy szót is szólnának, vagy öntudatra ocsudnának és köröttük jár vidor kacajjal a tizen- négyéves *Hedvig*, a multnak hus-vér-megtestesülése, mint egy élő talány, a vakság fatális örökségével és *Hjalmar* azt sem tudja, hogy az ő leánya-e, vagy sem. Meg van kötve kezük-lábuk és a megvesztegetettség, az erkölcsi züllöttség büzös mocsarában süketen, vakon, némán járkálnak. Ki hoz ebbe a fekete bizonytalanságba egy sugarat, ki rázza őket erősen brutálisan a napfényes valóságra, ki adja nekik vissza az életet s vajjon nem lesz-e hiábavaló a szó, a tett, az önfeláldozás? *Gregor*, a nagykereskedő fia megkísérli és kudarcot vall. *Hjalmár*, ez a hatodrangu fotografus, ez a kisstilű pojáca-Hamlet, vonakodik tenni, ingadozik s mikor a szakításról, a végső leszámolásról lenne szó, fontoskodó frázispuffogatással a jövőről beszél, megtorpan, mint egy csökönyös állat és buzgón falatozza a vajas kenyeret. A groteszk komédia vigságát csak a padlásról áthangzó lövés zavarja meg. A kis *Hedvig*, az egyetlen, ki ebben a nyomott aljasságban átérzi kietlen fölöslegességét, szíven lövi magát. Benne még élt a vadkacsának a szabad vizek után való tiszta vágyódása és a tetterő bátorsága. *Hjalmár* egy kérdőjelle görbülve megsemmisülten támol yog ki. Az élet-hazugságokat nem tudta pótolni a vitális igazságokkal, csak rombolt, de nem alkotott. Vajjon nem ez-e az idealisták sorsa? Véres fejjel, lihegve neki mennek a butaság sziklafalának, a fejük összezuzódik, vérük kicsordul, – és a fal nem rendül meg.

Olyan e dráma, mint az a Rafael-kép, mely minden helyről új és új szépségeket mutat. Szinte tolakszik a filozófus, a szimbolista, a humorista, a riporter, hogy mindegyik a maga eszközeivel bevilágítson ennek a szimfóniának rejtett szépségeibe. Alakjai is annyira különbözök egymástól, mintha egészen más dimenzióban mozognának. Jön a riporter, jegyzetet vesz fel az esetről s megállapítja, hogy a kitartott feleség s a gyámoltalan férj családi viszályából kifolyólag szíven lőtte magát egy kis leány, a tizennégy éves Hedvig s tudomásul veszi ezt az élethű, köznapiságban elsekélyesedő *brutálisan igaz* tragédiát, egy ötsoros rendőri hír sóvány anyagát. A humorista mosolyog a lázasfejű emberboldogiton, aki az igazság keserű labdacsait *addig* osztogatja barátjának, míg végre maga betegszik meg tőle és nevet az együgyű fotografuson, a fecsegő, az akarategyöngye, öncsaló kételkedőn, ki egy nagy átalakulás helyett feldulja családi boldogságát, halálba kergeti Hedviget, hogy végül ugyanoda jusson, ahonnan kiindult s nyugodtan hörpintgette fel a sörét. A szimbolista bámulja a vadkacsamesét, a valóság s a szimbolum kézimunka-finomsága összeszővését, mely nem keresve a párhuzamot, az élet s a népies beszéd kongruens részleteit sohasem durvul allegóriává, hanem mindvégig megmarad a maga határai között és soha sem lesz több, mint egy hangulatkeltő alaphang-megütés, mint egy erőteljes érzelmi aláfestés. A filozófus nagy rébuszokat kap s kételkedve kérdi, vajjon érdemes-e tenni, jobbitani, haladásra serkenteni és a poéta is gyönyörködik az egész arhitektonikus harmóniáján, Hedvig légies finom alakján, kiben a norvég tisztások fagyos kéksége s az éjszaki kód melankóliája ölelkezik össze.

Viharos meglepés, művészi szenzáció volt tehát, mikor ez a sok-arcu, ködös tragédia karácsony napján forradalmi dobbanással lépett elélni először a Folies Caprice szinpadán. És a Tháliatársaság diadalra vitte a Vadkacsát: Ibsen legnehezebb, legködösebb darabjának tapsolt Budapest. *Forgács* Rózsi még nagyobb volt, mint Nórában és Hildában.¹ Ő valóságos Ibsen-médium, ki az Ibsen-darabok delejes légkörében átszellemül s mintegy megbüvöltlen játszik, összehangolja a borzalmast a bájossal úgy, hogy

¹ [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

olykor s szinte látjuk, mint pattogzik ki belőle a tragédia villamos borzongása, mint árad minden mozdulatából, a nehéz, lomha ibseni levegő. Derűs frissessége, hideg nevetése, csupa-ideg természet, egész megjelenése erre a szerepkörre predesztinálja őt. *Törzs* Jenőtől egészen új hangokat hallottunk s kerek, művészi alakítást kaptunk és *Garas* Márton nagyon nehéz szerepét szintén intelligensül és intelligens embereknek játszotta. A többiek is többé-kevésbé megállták a helyüket s ha voltak is hibák és hézagok, az egész előadás egy egységes határozott felfogást domborított ki, ami kétségtelenül a gondos és ihletes rendezésnek köszönhető.

Újra meggyőződünk, hogy a karmesteri pálcá a lehető legjobb kezekben nyugszik.

Megjelenés

Lehotai, *Vadkacsá*. (*Bemutató a Thália-társaságban.*), Budapesti Napló, XI. évf. 356. sz. 1906. dec. 27., 2–3.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Theodor de Wyzewa, Ibsen titkainak nagy ismerője: Theodor de Wyzewa (Teodor Wyżewski, 1863–1917) lengyel származású író, a franciaországi szimbolista mozgalom vezéralakja

skald: költő a skandináv, óizlandi irodalomban

bon mot: (fr.) szellemes megjegyzés

imbroglio: (ol.) szövevény

auteur de charades: (fr.) kirakós játékok szerzője

jegecesíti: kristályosítja

pointe-nélküli: (fr.) csattanó nélküli

Raffael-kép: Raffaello (Raffaello Santi, 1483–1520) itáliai festőművész képe

kongruens: összeillő, megegyező

Folies Caprice: vö. 152. szöveg

Garas Márton: (1881–1930) színész, színházi rendező, filmrendező

Lord Quex.

(Bemutató a Nemzeti Színházban)

Mondhatnók, hogy ez a jámbor angol ujdonság kedves, sőt bájos, szelid humoru, szolid darab, ha a birka-türelmű együgyűségeket és a fanyar kedélytelenségeket kedvesnek tartanók. Mondhatnók, hogy eredeti és érdekes erkölcsrajz, ha a hivatalos kritika szavai-val szeretnénk élni, amely minden külföldi sekélyességben ex offo valami meglepőt talál.

Mondhatnók azt is, hogy nem keresi a hatást, hanem a régi, öreg, jó eszközökkel, a kipróbált házassági mesékkel, irgalmatlanul elcsépelt általánosságokkal, évszázadok előtti larmoyant bonyoldalmakkal operál. De mindezt nem mondjuk. Hanem röviden és egyszerűen kijelenthetjük, hogy *Pinero* ur darabja gyenge, semmi újat nem mondó, gyerekes középszerűség.

Egyik szereplő elragadtatással beszél a francia írókról. Azt mondja róluk, bennük van stilus. Tegyük hozzá mindjárt, *Pinero* ebben különbözik a franciáktól, benne nincs sem stilus, sem ötlet, sem drámairói erő. Unalmas, halálosan, fárasztóan hosszadalmas és régi.

Csak egy kis izelítővel akarunk szolgálni. Nézzük a szereplőket. A hercegnő, a szegény, önzetlen kézápolónő, a kézjós, az öreg báró és a kiélt, könnyelmű lord, aki házasodni készül. Mind csupa divatlap-figura, az egészséges jellemzés egy lendületes vonala, az egyéni rajzolás minden nyoma nélkül. Vegyük még mindezekhez, hogy a második felvonás egy szökőkutas alkonyodó parkban, a harmadik a hercegnő szobájában játszik, ahol a lord pezsgős bucsuestét rendez, miközben természetesen meglepik és a nagylelkű kém mégsem árulja el. Mindössze pedig csak arról van szó, hogy egy pezstrából körömvágó manicure-ré vedlett szentimentális urhölgy tejtestvérét Ellen Murillt, aki Quexxel jegyben jár, meg akarja menteni a lordtól s ellene szegül a boldogsága, a jó hírneve árán is, végül pedig meggyőződik, hogy a lordban csalatkozott és

ő, a fölösleges és nagy mértékben szentimentális harmadik, egyesíti az angol Gretchen és Hans kezét.

Az angol átlag-darab azonban még itt sem végződik be. Miután a köröm-ápoló kisasszonyok levágták négy-öt embernek a körmét és mikor már az író az összes közhelyeken átbukdácsoltatta a csiga-lassusággal vergődő köröm-szinművet, a szereplők az utolsó felvonásban kedélyesen elbeszélgetnek még és siralmas glosszákat fűznek a történetekhez. Csak *Gál* kitűnő játéka derít fel itt-ott. Csak a harmadik felvonás néhány egészséges jelenetében villanik fel pár szikra, gyenge kova-szikra s az is hamar kialszik és mindent elfojt, mindenre ránehezedik az angol platitude.

Ma Angliában és Európában mindenki *Shawról* beszél, minden darabja egy-egy irodalmi esemény, egy friss lelki szenzáció. Vajjon miért fordítják le minálunk az olyan angol darabokat, melyeket kevesebb fáradsággal Szerbiából, Hercegovinából, vagy Montenegróból is szállíthatnának s miért akar a Nemzeti Színház mindenáron a bioszkóp-színházak dicsőségére pályázni? Nem értjük.

De igen is megértjük a nagy angol-gyűlölő angol poétákat: *Shelleyt*, lord *Byront* és Oscar *Wildet*, kiket annak az országnak köde fojtogatott, melyben a XX. században ily darabok is népszerűvé lehetnek. Elölük is a *Pinerok* ükei vitték el annak idején a babért...

Megjelenés

Lehotai, *Lord Quex*. (Bemutató a Nemzeti Színházban), Budapesti Napló, XI. évf. 359. sz. 1906. dec. 30., 10. Rovat: Színház, Művészet. Dátum: Budapest, december 29.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lord Quex. Pineró ur darabja: Arthur Wing Pinero eredetileg *The Gay Lord Quex* című darabja 1899–1900-ban íródott

larmoyant: (fr.) síró

ex offo: (lat.) hivatalból

Gretchen és Hans: megközelítőleg: Juliska és Jancsi

platitude: (ang.) frázis, közhely

bioszkóp-színházak: a század elején a vásári komédiákkal, körhintákkal, erőmutatványokkal egy sorban kezelt, alacsonyabb rendű szórakozásnak minősített vándor, sátoros mozi egyik megnevezése

FÜGGELÉK
NYILVÁNOSSÁG ELÉ BOCSÁTOTT,
KÉZÍRÁSBAN FÖNNMARADT
SZÖVEGEK

I.

Makai Emil.

1871–1901

(Szinéri Dezső)

Kiszenvedett egy ábrándos poéta lélek...

Meghalt az újabb magyar lyra egyik leghivatottabb képviselője: Makai Emil. Poéta sorsa poéta végzete volt... Korán ifjan, hagyta itt ezt a rögs földet és lelke felszált oda, hol mindig kalandozott, – a fellegek honába. Makai Emil született Makón 1871-ben. Atyja Fischer E. M. főrabbi fiát már zsenge korától kezdve vallásosan nevelte. Az első csapás a kis Emilt 1873-ban érte az alig kétesztendő gyermek elveszté szelíd édesanyját s ettől kezdve a gyöngéd anyai nevelést nélkülöznie kellett, nem volt ki szenvedéseiben megvigasztalja nem volt ki kétkedéseiben buzdítsa nem volt ki később sikerei[nek] örült volna.

Elemi iskoláit és gymnasium[um] négy alsó osztályát Makón v[é]gezte, tanulmányai folytatása végett 1880-ban elhagyta Makót és a fővárosba utazott. Az érettségi letétele után atyja kívánságára az országos rabbiképző intézetbe lépett.

Bár nem akart rabbi lenni itt is mint minden iskolába első volt társai között, szabad idejében verseket fordított. Itt fordította le a „Zsidó költőket” első nagyobb művét, mely úgy az írók mint az olvasók szemébe egyszerre kimagasló emberré tette. Ezen művének sikere után kilépett a seminariumból és a „Pesti Napló” meg a „Hét” belmunkatársa lett, azonban nem akarta tehetségét napilapokba szétforgácsolni azért kilépett a „Pesti Napló” munkatársainak sorából és más lapoknak dolgozott és színműveket fordított. 1898-ban a „Kisfaludi-társaság” tagjává választotta. 1901-ben végre nyugodalm-as álláshoz jutott a Nemzeti Színház drámabíró bizottságának jegyzője lett. E nyugodalmas új állásában egészen a költészetnek élhetett volna, de megirigyelte tőle a halál ezt a kis boldogságot és

elrabolta tőlünk. Makai Emil ritkán volt boldog mint gyermek anyja halála, mint ifjú apjáié, sikertelen ujságírói pályája s most legutóbb boldogtalan szerelme, keseríték. Szeretett ugyanis egy keresztény színésznőt Ámon Margitot de ez nem akart hozzá menni.

Tetemeit visszavitték Makóra, hogy édes anyja mellett aludja örök álmát.

Pénteken aug. 9én délután érkezett Makóra a neves halott koporsója. Az A. Cs. K. V. egy külön kocsija hozta a fekete koporsót és a rengeteg sok koszorút. A vasutnál a makói izraelita hitközség előljárása vette át a halottat gyász kocsi helyezettette. A koporsóra csak egyetlen koszorút helyeztek, melynek szállagjára csak ennyi volt írva: Margit. A hervadt tea rozsákból álló koszoru a nagyszámu jelen voltak eszébe juttatta az elhunyt boldogtalan szerelmét s nem egyszer volt hallható a tömegben elfojtott zokogás.

Lassan vontatva vitte köröskörül a városon a koporsót a halottas szekér s a Lonovics sugárútról letérve nagy kanyarulattal a zsidó-templom felé tartott, hogy átvigyék azon az udvaron, hol a költő gyermekéveit élte honnan elindult, hogy lantja ereje által hirt s nevet szerezzen magának. A temetőben a sirnál Kecskeméti Ármin makói főrabbi az elhunyt kollegája tartott gyászbeszédet utánna Krudy Gyula és Heltai Jenő búcsuztatták el a halottat majd Fodor Oszkár a nemzeti Színház tisztviselője beszélt miközben a koporsót a sirba helyezték. A koporsóra hányt rögök tompa dübörgéssel mondtak istenhozzádot a költőnek.

Forrás

A nekrológ az *Előre* című, kézírással készült, könyvnyomatos technikával sokszorosított, kis füzet méretű (17 × 21 cm) kiadványban olvasható, amely a címlap szerint havonta kétszer, 1-jén és 15-én jelent meg. A Petőfi Irodalmi Múzeumban található példány (jelzete: V. 5911/8) Déry Zoltán hagyatékából került a gyűjteménybe. A példány fakult, a hajtásoknál szakadozott, foltos, emiatt néhány betű hiányzik, vagy nem vehető ki egyértelműen, ezeket a közlés értelem szerint szögletes zárójelben pótolja.

Megjegyzések

Jóllehet az *Előre* című diáklap létezéséről lehetett tudni, egyetlen ismert számát Déry Zoltán mutatta be (Déry 1974; Déry 1980, 50–60). A litografálással sokszorosított, kéziratnak számító, nem hivatalos lapnak mindmáig csak első

száma ismert egyetlen, töredékes példány alapján. Csáth Géza fiatalkori naplója a második szám kapcsán jegyzi meg 1901. szeptember 10-én: „Ma délután vittük litografáltatni lapunkat, melynek címe: ELŐRE, ez már a második szám lesz. Az első számból 30 példányt nyomtattunk, ebből azonban már 50-et csinalunk” (CSÁTH 2013, 304.) Fenyves Ferenc harmincéves újságírói jubileumára készült – nem adatszerű pontosságra törekvő – visszaemlékezése szerint a lap végül három számot élt meg, mikor is a diákvallalkozásnak véget vetett, hogy „Kosztolányi Dezső az »Előre« forgótökéjének felhasználása árán ismerte meg a szerelmet” (FENYVES 1938, 180). A „képes folyóiratot” Ángyán Béla szerkesztette, és álnéven többek közt Fenyves (Friedmann) Ferenc, ifj. Brenner József (Csáth Géza) és Kosztolányi jegyezte.

A lap első száma nem tartalmazza a megjelenés dátumát, datálását szintén Dér Zoltán végezte el: Makai Emil koporsójának Makóra érkezése, illetve a gimnáziumi beiratkozás kezdetének említése 1901. augusztus 9. és 29. közé helyezi a lapot, amely a címlapján olvasható megjelenési időpontokat figyelembe véve így formálisan 1901. augusztus 15-ei dátummal jelenhetett meg.

Az *Előre* írásait szerzőik nem saját nevük alatt közölték. A Makai-nekrológot egészében közlő Dér Zoltán (DÉR 1974, 540–541; DÉR 1980, 57–58) végső soron nyitva hagyja Szinéri Dezső kilétének kérdését. „Több jel Kosztolányira utal. Mindenekelőtt a meghatott tónus töretlensége, ahogy az életrajzi mozzanatokat a viszontagságok miatti panasszal és a részvétellel összehangolni sikerült. Kosztolányira vall a finom és hibátlan fogalmazás, az álnévben a keresztnév, s főként az a harcos demonstráció, mellyel 1905-ben ismert cikkében Kosztolányi Makai védelmére kelt” (DÉR 1980, 57; az említett Kosztolányi-írás kötetünkben a 18. számú *Heti levél*). Ugyanakkor Dér több lehetséges ellenérvet is mérlegel: az 1905-ös cikkel „semmi konkrét szövegegyezés sem észlelhető”, Makai zsidó származásának kiemelése Dér szerint felekezeti okokból inkább Fenyves Ferenc szerzőségére vall, végül pedig a Csongor névvel jelzett verseket is figyelembe véve Kosztolányi alig hagyott volna mást szóhoz jutni a lapban, ha a nekrológnak is ő a szerzője. Dér gondolatmenetének zárlatá ennnek ellenére ismét Kosztolányit sejteti a cikk mögött: a lap „két ismeretlen verssel és valószínűleg egy írással gazdagítja a Kosztolányi-opust” (DÉR 1980, 60). Az újabb filológiai kutatások szintén Kosztolányi szerzőségét valószínűsítik. Tudomásunk szerint Bíró-Balogh Tamás hívta föl a figyelmet az író öccsének és unokafivérének immár Budapestről 1903. november 10-én küldött levelére, amelyben a „thearózsákból” összeállított koszorú hangsúlyos motívumként jelenik meg (KDL1, 84). A levelezés sajtó alá rendezői az egyezések és a feltételezett közös forrás nyomán szintén Kosztolányinak tulajdonítják a szöveget (KDL1, 86).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

(1871–1901): Makai Emil tényleges születési éve 1870 (a tévesztést a *Vasárnapi Újság*ban búcsúztatójára vezeti vissza KDL1, 86)

„*Zsidó költőket*”: a kötet azonos címmel a Singer és Wolfner kiadásában jelent meg 1892-ben

Ámon Margitot: (1875–1946) színésznő, operettprimadonna, szül. Politzer Margit, akit Kosztolányi ifj. Kosztolányi Árpádnak és ifj. Brenner Józsefnek 1903 novemberében írt levelében is említ (KDL1, 84)

Kecskeméti Ármin: (1874–1944) rabbi, irodalomtörténész, történész, egyetemi tanár

Krúdy Gyula: Krúdy Gyula (1878–1933) író. Bár ismert Kosztolányi olyan, 1916. július 20-án unokaöccsének írt levele, amelyben az általa elutasított „hangulat-irodalom”-hoz sorolja az író (KDLN, 379), Kosztolányi több ízben, a levél írásának évében is, nagy méltánnyal írt munkásságáról (Tf, 390–396). Kosztolányi fölkérésére szerepelt a *Vérző Magyarország* címmel szerkesztett, 1921-ben megjelent irredenta kiadványban is. 1932-ben pedig a magyar PEN Club elnökeként Kosztolányi a pénzgondokkal küzdő Krúdy Gyula és Móricz Zsigmond között osztotta meg a Rothermere-díjat, aminek következtében a konzervatív írók támadást indítottak ellene, s végül elnöki tisztéről is le kellett mondania.

Fodor Oszkár: (1880–1950) magyar színész, rendező, színigazgató

II.

Október 6.*)

Felolvasás.

Irta és felolvasta:

Kosztolányi Dezső

VII. oszt. tan.

Jelige: „Arad a magyar Golgotha.”

...Ezek a borongó, ködös őszi napokon történt..., midőn még a víg kedély is önkénytelen bánatra hangolódik a haldokló természet küzködésein; midőn elborul az elme, elfogódik a lélek az örökké egy kedvűen szürke ég nézésén, mely mintegy szemfedőül borul az aludni térő tájra; midőn látjuk, mint fogja be a virágok megtört szemét a bágyadó nap fakó sugara, mint kötözgeti be a tört gallyak sebeit, mint melengeti a fák sudarát, mintegy bucsúcsókot lehelve rájuk; a sárga avar meg untalan fel-fel zizzen a járókelők lábai alatt, eszükbe juttatva az elmulás nagy tragikumát. Mindenki szemében halandó voltunk képe ez, akkora szét-hulló nemzetünk példázója vala. Sohasem volt ős ily fájdalmas, egy nép sem várta inkább a tavasz közeledtét, mint a magyar. Szívünket át, meg átsajogta a fájdalom, mert magunkévá tettük azt, s szinte szerettük volna sirba roskadni az elalvó természet-tel. Szomjú lelkünk visszafajt közeli dicsőségünkbe, mert bukott fejünk oly nehéz volt meghajtani. A háboru dicsősége még dagasztotta keblünket, a győzelem diadalmámora még fülünkbe csengett, az ágyúk tompa dörejét mintha hallottuk volna a légen átmorajlani: s már probán voltunk! Egy hős, kinek kardját ármánnyal elkerítette az ellen: ez volt a magyar nemzet; melle véres és tépett, haja csapzott, arcán meglátszik a régi *magyarság dicső viszfénye*, melyet a melancholia árnyal be komor borujával, míg megtört, kiégett szemeiben valami benső lelki nyugodtság,

* Tartatott az 1901. okt. 7-én tartott diszülésen.

valami földöntúli szemrehányó magasztosság tükröződik, mely azt mondja: „megtettem, a mit lehetett, miért hagyatok el”? Csak a gyáva, csak a hitvány bántja, mert attól a tiltakozó fenségtől az érző lélek térdre retten, s a hívő kéz imára kulcsolódik. A dicsőség, a legmagasabb eszmény vergődött a föld porába, egy napba szárnyaló sas, melynek lankadt szárnyai nem birtak tartani egetvivő vágyaival. Fájdalom! ellenünk bilincset vert kezünkre, fiainkat elfogatta, küzdelmünket, vitézségünket semmibe vette, ügyet sem vetett ezredéves multunkra s halált megvető bátorságunkra. Boszút lihegtek ellenünk, a börtönajtók becsapódtak hátunk megett, mert bűnünk nagy volt: a szabadságszeretet! Ezért az eszméért halt el annyi hős a csatatéren, ezért halt meg az a legszentebb tizenhárom.

A fegyver kézbevétele a nemzetre nézve élet-halál kérdés volt, ugyszólván a kényszerűség bélyegét viselte magán. Ausztriában ugyanis ezidétt ébredt fel a nemzetiségi eszme hatása, s a korszellem szerencsés megértése által az egy szerves Ausztria eszméje, mely Magyarország teljes megsemmisítésére célozván, tarka-barka népeiből egy egységes államot akart alkotni a magyarral egyetemben, mert a zagyva faj még most sem keveredett össze, hasonlólag az össze nem olvadó érckekhez, melyeken a forrasztás után is meglátszik a művelet nyoma. Nincs más választani, mint küzdeni, küzdeni! Ámde a fájdalomban is van vigasz, az ürömpohárban is van egy balzsamcsepp; éppen az önkényuralomra célzó törekvések viszhatásaként fejlődött ki keblünkben az önérzet, a magyar önérzet, melynek csirájából sarjadzott az önálló, független magyar állam eszméje, melynek áldásait jelenleg élvezzük. Mennyi küzdelmet, mennyi szenvedést kellett áthalharcolni, míg e nyugtató révbe érhattünk! Az ocsúdó nemzeteket egy Petőfi egy Heine lelkesíti, lánglelkű vezérek ragadják zászlóikat diadalról-diadalra, melyeken fennen lobog a „szabadság, egyenlőség, testvériség” eszméje. Regebeli mondával olvad össze e kor története, hőrszok mithoszába a rongyos vörös sipkás hősi alakja, a hitetlenséggel határos egy Damjanich világraszóló győzelme, vagy egy Kossuth hatalmas lángelméje és tettereje. Ámde az ég úgy akarta, hogy midőn az önerejében bizó nemzet vitézségének legszebb diadalmát ülte, pártviszály, polgári villongás és visszavonás gyöngítse meg maroknyi

népünk erejét. A bécsi miniszteriumnak a magyarral szemben tanúsított, ismert bizalmatlansága, a nádor, a kormány, Jellasics folytonos agyarkodása, a szerviánusok, a szent tanács, a rácok, montenegróiak, horvátok gyakori türelmetlenkedése és betörése folyton bágyasztották a küzdelemben különben is kifáradt nemzetet s visszatették dicsőségének emelkedő magaslatáról. Kossuthnak 1848. júl 11-én megszavazza a nemzet a 200.000 ujoncot és a 2 millió kölcsönt; Damjanich vezetése alatt talpra állanak a vörös sipkások, s győzelmes csatákat vívnak több osztrák sereggel. A kamarilla azonban végezte aknamunkáját; a testvérm nemzetek közé folyton ütötte az éket, hogy részeire bontva könnyel elbánhasson velük. Jellasicsot visszahelyezik régi méltóságába, ki 36.000 emberével Magyarországra tör, hogy bennünket, mint lázadókat megbüntessen. Széchenyi kétségbeesése, a kormány Debrecenbe való menekülése rendre következik. A szeszélyesen forgó sorskerék azonban újra felemeli a magyarok ügyét, Klapka szolnoki győzelme, Bem dicsőséges erdélyi szereplése, a piskii hídi győzelmes elfoglalása újra fényt derítenek a már homályba vesző magyar névre s bátorságot kölcsönöznek a lankadó hősiségnek. Az erő ez utolsó megfeszítésétől megszéppent osztrák császár Miklós orosz cár ajtaján kopogtat segélyért, kinek felszólítására 1849 januárjában csakugyan át is lépi 200.000 orosz katona a magyar határt. A szerencse azonban még mindig oldalunkon van: Görgei egyesült seregével megveri az osztrák hadsereget, ezt követi Damjanich és Vécsey dicső márc. 5-iki szolnoki győzelme, majd Damjanich sok más győzelmes csatája, a miken felbuzdulva Kossuth ápr. 14-én a Habsburg házat trónvesztettnek nyilvánítja s Magyarországot független köztársaságnak kiáltja ki. Ez mind olaj volt a tűzre, mely úgy is hév lánggal lobogott ellenünk. A szerencsétlen végzett [!] felbátorított s ragadott, mint a tragikum végtelensége merészebbnél merészebb tettekre, hogy annak idején annál kegyetlenebbül számon kérhessék tőlünk. Görgei ugyan megtámadja Haynaut s elfoglalja Pestet, de a kormánynak Szegedre kell menekülni; az üldözés, a hajsza kiterjed az egész nemzetre; a szerencsétlenségek, a „vesztett csaták, csúfos futások” egész raja szakad reánk. Petőfi kobza szemrehányólag zengi a világnak a magyarokról, hogy csak ők harcolnak még, fenntartva a vezérszövétneket a sötétben

kóborgó nemzeteknek, míg „Európa csendes, újra csendes.” Valóban a trombiták szava elharsogott már mindenütt, a lobogók szárnyaszegetten vonták be tépett selymöket, csak a magyar kürtöket zengette a vörös sipkás, csak a magyar zászlókat lobogtatta a szél, de azt se soká. A Tisza mellékét az orosz bírja, a Tisza-Duna között az osztrák önti el árvizként, míg nekünk az óriási erő ellen alig van 150.000 emberünk az ország legkülönbözőbb részeiben szétforgácsolva[.] A katasztrófa bizonyos volt; a kormány, mely aug. 3-án Szegedről már Aradra szorult, aug. 11-én Görgeire ruházta a legfőbb polgári és katonai hatalmat s lemond, mit nemsokára a szabadságharc ügyének végleges elbukása követett. Még ez este értekezett Görgei több tisztjeivel a fegyverletételről s e tárgyban levelet is küld a vele szembenálló Rüdigerhez a legénység s az alacsonyabb rangú tisztek tudta nélkül. S még ez éjjel megindult a menet Világos felé, melynek úgy neve, mint vidéke élénk ellentétben áll ügyünk szomorú kimenetével. A vár jó része romban hever egy hegycsúcs oldalán, vidor zöld erdőktől szegélyezve, mikből a ragyogó fehér villák mosolyognak ki. Ily helyen fekszik a Bóhus kastély, hol Görgei a később oly gyászos sorsra jutott tábornokok: Leiningen, Pöltenberg, Kiss Ernő beleegyezésével aláírta a fegyverletétel módoszatait, mit oly jelenet követett, melyhez fogható nincs sehol, minek leírására a toll gyenge, a hang erőtlen. Az elaggott huszárok egymás keblére borúlva sirtak, s mások elhaltak szívében s lovaikra borúlva halkán zokogtak, sokan, elvesztve lélekjelenlétüket, golyót röptettek agyukba, hogy fussanak a gyalázat elől, mert csak élni, élni volt ekkor nehéz és szégyen; a tüzerek meg robbantották <amaradék> a maradék lőport, hisz ugyanis vége volt már mindennek. S aztán Magyarország is csendes lett. Csendes és szomorú, nagyon szomorú, olyan, mint egy temető.

Éppen ilyen sárga ősz volt akkor is, olyan jól lehetett akkor temetni. A lehulló s csörgő levél betakarta a frissen nyesett hantokat. A csipős őszi szél meg szomorúan zokogott a sirhalmokon, felpanaszolja gyilkosának bűnét. Mi pedig hallgattunk, mintha lidércnyomás alatt állottunk volna, és sápadtak és némák voltunk. A régi falvak helye sík föld, a városok is néptelenek, puszták, sivár volt honunk, hát még a szívünk!? A tatárjárás talán jobban letette [?] az országot, de ennyi virágot mégsem tépett ki szívünkéből. Annyi

halottja volt akkor mindenkinek! A remény, mely boldognak látta hazánkat, széttörött, a dicső álmok roncsain csak az az emlékezet virrasztott. Aztán az a sok hazajáró lélek, meg az a sok emlék! az atyának vitéz fia, ki most már ott nyugszik közös, jeltelen sirban, vagy nője emléke, ki bánatában követte őt a másvilágra! Lassan könyfátyolozta be szemünket, s kitörültük azt. „Eh – szoltunk, – felejtsük el, nem is volt az igaz!” Aztán lecsüggesztettük fejünket és lemondunk. Oh! ez nagyobb, oh, ez többet jelent, mint a testi megsemmisülés! pusztá kézzel, könnytelt szemekkel vártuk a bakót, ki nem látta meg azokat a könnyeket!

Pedig méltán várhattunk volna Ausztriától becsületet, kiméletet hosszas barátságunkért, közmondásos hűségünkért, megbecsülve a szabadságot, e nemes eszmét, melyért harcoltunk, vagy ha azt nem, legalább százados szolgálatunkat, melyet a Habsburg-ház irányában tanúsítottunk. Tépést vártunk parázsló sebünkre, ... s ah, mit kaptunk?! A pillanat szédítő mámorában elfelejtettünk mindent, a könyörgő Habsburgi Rudolfot, mint segíti meg a nemzet; a könyes királyné esdő szavaira mint ránt kardot a nemesség „vitam et sanguinem”-et kiáltva a pozsonyi diaetán; aztán aztán meg sok mást, miről tanuságot tesz századok története, de legkiváltkép az ellenség fővezére Paskievicsnek az osztrák császárhoz intézett lemondó levele, melyben szolgálatainak egyedüli jutalmát a magyar tiszteknek adandó kegyelemben látja. Egy semmit mondó levél, meg egy rendkereszt érkezik rá válaszul; s csodálható-e ez? A fiatal császár közvetlen a kamarilla hatása alatt állott a leggonoszabb susárlók által körülhálózva, kik a pillanat esztelen kizsákmányolásában óhajtották kielégíteni boszúszomjas lelküket. Valóban minden gyász, minden csapás ettől a gonosz társulattól zúdul reánk; a rossz, az aljas jellemvonásainak összessége e szövetezet mintaképe. A szabadság legszentebb érzelmét otromba önkénnyel visszafojtani, ördögi önzéssel egymásra uszítani a békés népfajokat: ez a célja. A horvátok elpártolása 1848ban szintén a kamarilla műve, az osztrák államadósságnak a magyarok által való kifizetése az ő eszméje, s általában minden ellenünk irányuló támadáson meglátszik keze nyoma. Pokolkonyhájában a leggonoszabb terveket főzi az ébredő magyar szabadságnak, melyeknek legbiztosabb eszköze a népfajok közti kapocs meglazítása. Innen került

ki minden baj; a polgárháboruk szálai e társulatba futnak össze, itt faragták a bitót, itt öntötték a golyót dicső emlékü vértanúinknak, itt akarták megszőni szemfedőjét a magyar szabadságnak. Sötét rajz! S e kerethez valóban méltó foglalatja: A sötét gép mozgatói: Grünne főhadsegéd, ki váltig fogadkozott, hogy Latour 1848 oct. 6iki halálát egy véres hekatombával fogja megünnepelni, azután Schwarzenberg Félix miniszterelnök, ki Palmerston lord külügy-miniszter békítő kísérleteit utasítja vissza, nyers modorával, Zsófia hercegnő, végre szabadságharcunk legsötétebb alakja: Haynau, a 13 aradi vértanú hóhérja. Ki volt Haynau? Egy szeszélyes, gyöngelkü csodaszörny, kinek tetteit nem tudjuk kellő undorral fogadni, mert elvesztik valószínűségüket, s borzalmas regéknek tetszenek szemünkben; egy excentrikus jellem, mely saját embertársainak fájdalmában is kéjeleg, egy vérszomjas hóhér, ki örvengő pillanataiban képes lett volna egész Magyarországot vérpadra hurcolni, egy összeférhetetlen áskálódó természet, egy második Néró, kinek minden ítéletét a vérszomjas szeszely [!] sugallta, s a könyörületet e lelkiállapotától alig választotta el egy vékonyka határfal. Csak akkor nem dühöng, midőn fejförcse gyötíri, ilyenkor aztán a legkegyetlenebb ellenségének is megbocsájt. Istenem, ha ilyenkor tették volna tolla alá azt az ítéletet.

A szabadságharc leveretését oly vérbosszú követte, melynek szertelenségéről csak a Sulla-féle proscriptió, vagy Caraffa kegyetlenkedései nyújthatnak halvány fogalmat. Az oct. 6iki gyászos eset nem első műve Haynau tábornoknak. 1849-jun 5én kivégezteti Mednyánszky Lászlót, kinek tiszta honszerelme, Grúber Fülöpöt, kinek hazafias állhatatossága volt bűne, nemsokára rá Rázga Pál ev. ref. lelkészt, lelkes buzdító beszédei miatt[.] Kiméletet nem ismerve minden tisztet rendre kaszabol, a véres tragoediák napirenden vannak, egy név elég neki, hogy haragra lobbanjon. Galambszakállú aggok, növendék-ifjak egyáltalán nem kerülhetik a bitót, sőt odáig megy a kegyetlenkedésben, hogy több nőt is véresre korbácsoltat. Ennyi könny, ennyi vér még sohasem folyt a magyar földre! Végtevére is belátta a kamarilla, hogy ezt a sok sommás eljárást számon kérheti tőle Európa, mely még nem volt elfásulva a szabadság eszméje iránt, azon volt tehát, hogy alattomos mesterkedéssel törvényes külszinnel zománcozza be, hogy

igy kényére-kedvére folytathassa hóhérvadásait. Ezt a vértörvényszékben találta meg, mely leple lett a leggonoszabb üzemeknek. A vértörvényszék ténylegesen Paskievics eltávozta után emelkedett érvényre. Az üldözés hatványozott mértékben lépett fel ellenünk[.] Körözték Kossuthot, aki ekkor magát csak „volt magyar polgárnak” nevezi, Szemere Bertalant, Batthyányi Kázmért, Horváth Mihályt, Petőfit, ki ekkor már nyugalmasan aludta örök álmát a segesvári hant alatt, azután Bem Józsefet, Irányi Dánielt és másokat. A vértörvényszék első áldozata a halálban is oly nagy gróf Battyányi Lajos volt, a szabadság első minisztere, kinek monarchikus érzelmeit még a börtöni kegyetlen bánás sem rendítette meg. A kamarilla régóta ellenségeskedett rá, mert midőn Jellasichek betört, és tagadta az 1848iki törvények jogosultságát, ő állította talpra a nemzet színe-javát. Így történt azután, hogy midőn Battyányi [kihagyva: ...] megöletése után egy engesztelő bizottság élén a királyhoz ment, ott egyszerűen ajtót mutattak neki. Ő azonban ennyi visszatetszés mellett is megmaradt elveiben, s nap nap után azon fáradozott, hogy a nemzet, a kormány és az uralkodóház közt egyetértést létesítsen. Most pedig midőn látta, hogy a kamarilla fordulatai alászállítják politikai súlyát, kardot vett kezébe, hogy „vérrel” és vitézséggel használjon hazájának, harcolt a horvátok ellen, mert Jellasichek békítő kísérleteit pedig egyáltalán semmibe sem veszi, hanem feltétlen megadást kíván. A harc leveretésével [kihagyva: ...] Jellasichek éppen, midőn Károlyi György gróf palotájában mulat jul. 13-án, elfogatja és Laibachba viszik. Klapka győzelmeinek hírére azonban Olmützbe szállítják, hol három szenvedéses évet töltött várfogságban. Schwartzberg azonban nem nyugszik: az ő szemében mindig nagy szálla volt ő, s így aztán kiviszi, hogy a magyarság szemefényét, Battyányi Lajost okt. 6-án kötéllel végzik ki. Battyányi, midőn okt. 5-én tudtára adták az ítéletet, esküre emelt kézzel tiltakozott ellene, s égbekiáltó igazságtalanságoknak bélyegezte; akasztófa és Battyányi! Nem! ez nem lehet! Tar homlokát elborított a szégyenpir, mély tűzű szemei lángot hánytak. Nem, Battyányi mégsem hal meg akasztófán. Rögtön levelet irt nőjének, melynek minden során a monarchia iránti hűségét bizonyítja, nem is törődve vagyontalan voltukkal, lelkében első volt a monarchia, mely tönkre tévé őt. Még az este

m<a>eglátogatja, ki egy kis fejevándorban becsempész hozzá egy tört, hogy ne kelljen életét a bitón gyalázatosan végezni. S reggel, midőn a porkoláb bemegy, hogy hívja az ítéletre, s – „Gróf úr, keljen fel” szavaira semmi választ sem kap, meglátja, hogy a nagy magyar vérbefagyva fekszik ott, s sebeiből szivárog a párolgó vér. Három sebet ejtett magán de nem halt meg, hanem a vérvesztéségtől csak elalélt. Haynau tombol dühében: a katonáorvos véleménye szerint az ítéletet nem lehet végrehajtani. <tu[?]>Midőn tudtára adják Battyányinak, hogy „mit Pulver und Blei”re ítéltetett, arca felragyog a boldogságtól: tehát mégsem hal meg a bitófán! Támolyogva megy papja karján a vesztőhelyre. Minden szemben könny csillog, az arcukat a bánat fátyolozza be; a kalapukat rendre leveszik s érzik, hogy magasztos tekintete, a rendesnél sápadtabb arca uralkodik rajtuk. Midőn pedig az öt gránátos előlép, „rajta vadászok! éljen a haza!” kiáltással lehelli ki hősi lelkét. Holttestét éjjel loppal Dank Agáp a ferencrendiek kolostorába viszi, s ugyanitt örök nyugalomra helyezi. Ezek a kivégzések akkortájt napirenden vannak. Bécsben pedig mindenre csak azt mondták:

„Hja! Háború van. Haynau nem szokott sokat teketóriázni!”

De mindegyik között a ti emléketek a legfájóbb, és legszentebb, nem csak azért, mert oly végzetszerűen egyszerre buktatok el, hanem mert a ti szent nevetekhez fűződik a szabadságharc minden reménye, álma. Világosnál teljesen elbukott ügyünk. Aradon elvették tőlünk dicső multunk emlékeit. Még csak emlékezni sem volt szabad arra a szép, arra a győzelmes világra!

Okt. 6-án, éppen Latour megöletésének [!] évfordulóján történt Aradon. Tizenhárom dicső tábornokot vesztettek el, kit a bitó, kit a golyó. Tizenhárom Mars mentek büszke sápadt arccal, félelmet nem ismerve a halál elé, s a könny, ami szemükbe’ reszkett, nem a félelemé volt, az egy-egy hitvesnek, egy kedves fiúnak szólt, ki őket otthon várva-várta. Elbuktak együtt a szabadságharccal, mint a fa-virág, ha kidől törzsöke; de ők nem csupán áldozatai egy szomorú időnek, hanem lelkünkben megteremtői lettek egy eszmének, mit sem a szép szó, sem az erőszak nem képes elfojtani, mert igaz és örök!

Az aradi gyászos eset kétségtelenül a kamarilla fondorlatain múlt, de jó részben az oroszokon is, mert ha ők Világos után át

nem adják a magyar tábornokokat az osztrákok kezébe, bizonyára nem végződik a szabadságharc Aradon. A fogoly tábornokokat, kik annyi dicső csatában vezényeltek az orosz-osztrák hadsereg ellen, nehéz láncra verve, kegyetlenül behurcolták az aradi kaszárnyába, mely most börtönül szolgált, de hatalmas falai azt hirdetik, hogy egykor vár volt. A tábornokokat külön-külön szobába zárták, melyek nem voltak hosszabbak 5-6 lépésnél, egy ágy, meg egy asztal volt összes bútorzata. Az előszobában éjjel-nappal egy katona őrködött töltött fegyverrel, lövésre készen. Tizenöt tábornok volt ekkor ide bezárva Kiss Ernő, Nagy Sándor József, Aulich Lajos, Török Ignác, Pöltenberg Ernő, Knezich Károly, Damjanich János, Leiningen Westerburg Károly gróf, Vécsey Károly gróf, Lakner György, Dessewffy Arisztid, Schweidel József, Lázár Vilmos, aztán Lenkey és Gáspár. A tizenhárom tábornok között csak Dessewffy és Nagy Sándor József töről szakadt magyar, a többinek csak a szive az. Közönségesen tizenhárom vértanúról szokás emlékezni, pedig a szabadságharcnak tizennégy vértanúja van: Lenkeyvel együtt. Őt ugyan nem ítélték halálra, de szenvedése száz halállal felért. A rossz [!] bánásmód alatt ártatlanságának tudatában megtébo-lyodott, s tíz hosszú, küzdelmes évet kellett végigszenvednie, míg nyugalomra hunyhatta szemeit. Egy nyűtt szalmazsákon tengte át hátralévő idejét, betegen, lázban égve, s nem volt ki égő nyelvére egy ital vizet nyujthatott volna. Rohamaiban veszedelmes sebeket ejtett magán, melyek gyógyulásra mentek. Az ablakon átsüvöltött a havas eső, a dér [kihagyva: ...] a szegény beteg ágyát. S az emberek sem voltak jobbak irányában a természetnél. Az a sok könyörtelen szív<?>!! még holttestét is megbecstelenítette, midőn tiz évi hosszú szenvedés után befogta szemeit a halál. Gáspár pedig pusztán annak köszönheti életét, hogy a törvényfosztó ítélet után nem harcolt, ezt is hosszú, kínos várfogság árán kellett megfizetnie. A többinek közsorsa volt a halál. [kihagyva: ...] tizenhárom tábornok, bár előkelő családi összeköttetésüknél fogva joggal várhattak volna kegyelmet a törvényszéktől, csüggedésnek adva magát az egy Kiss Ernőt kivéve, ki elfogatásának első percenetétől ama rettenetes reggelig az egésztest csak „egy kis ijesztésnek” nevezte. Pedig Leiningen is letesz minden menekülési reményről, kinek ereiben angol királyi vér csörgedezett. Világos után meghalni: oly

jó volt, s ha küzdtek lelkükben az élettől való megválással, akkor azt csak családjukért tették.

A fogoly tábornokok mellett, hogy a nemzetnek valóságos bálványai voltak, mindegyik kitűnt, ki tehetségével, ki ritka jószágával, ki vitézségével, ki páratlan becsületességével. Olyan egyhangú életleírásuk: mindegyikében a vitézséget látjuk kiemelkedni frigyre lépve a legnagyobb szívjósággal és szeretettel. *Kiss Ernő*, amellet, hogy a harc tűzében bátor, s ha kell, vakmerő katona, nagy optimista, s viharedzett arcát beragyogja az idealizmus nimbusa, mi a katonához oly jól illik. Ő volt az első honvédtábornok, [!] s Haynau személyes ismerőse. *Nagy Sándor József*, ki előbb az osztrák zászlók alatt harcolt, már csak deresedő hajjal, hosszas veszteglés után csatlakozott ügyünkhöz s Damjanich oldalán teljes lelkesedéssel forgatta győzedelmes kardját, míg a szabadságharc le nem veretett. Damjanich feltétlen hive, mondhatni bálványozója volt, s szinte hitt küldetésében, hogy az isten mintegy praedestinálta a magyar szabadságharc vezetésére, s felette sohasem vágyódott elsősége. Különben sem volt nagy diplomata, sem nagy hadvezér, de leleményességben, fordulatokban sohasem szűkölködött, s mindvégig hitt győzelmünkben, míg <asors> a sors szerencsétlen fordulata meg nem győzik [!] az ellenkezőről, mikor is aug. 13-án ütött-kopott zászlaját csüggedt szívvel kifáradt lélekkel letette a kétszer akkora orosz hadsereg előtt. *Aulich Lajos* a rá-cok lázadásait fojtotta el gyors kézzel. Valódi tudós katona, arcán a gondolkozók komolyságával annyira ügyes, hogy az osztrák hadsereget egy álló hétig várakozásban tartja. *Török Ignác*-ról talán senki sem tudja, mily érdemek fűződnek nevéhez. Mint katonamérnök ő erősítette meg oly biztosan Komárom falait, hogy az csak okt. 3-án adta magát át az ellenség kezébe. Komárom dicsőségéből egy rész méltán az övé. *Pöltenberg Ernő*, *Knezich Károly*, *Schweidel József* mind típusai a derék katonának [!] s jó családapának. *Vécsey* oly hatályosan működött a rác lázadás elfojtásában, hogy még Kossuth részéről is a legnagyobb elismerést érdemelte ki. Ő volt az egyedüli ezredes a tizenhárom közt. *Lahner György*ön mult, hogy a forradalom alatt seregünk sohasem látott semmi kárt, hiányt a fegyver-felszerelésben. *Lázár Vilmos* az orosz ellen vívott di<sz>cstelen, vesztett csatát. *Dessewffy Arisztid*, amellet, hogy

igazi katona, valódi [kihagyva: ...], ki nőjét bálványozza. *Leiningen Westerburg Károly*, Görgei feltétlen híve, kinek menekülése egy hajszálon múlt, hogy abbamaradt. Részt vett a váci, komáromi csatákban, melyben Görgeit úgyszólván hátával fedezte. Sorsa tragikus. Valóban oly közel állt a meneküléshez, csak pár szón múlt, hogy a bitóra került. Midőn a világosi fegyverletételről tárgyalt Görgei tisztjeivel, meghánytak-vetettek vele több kérdést, szó jött többek közt Leiningen másnapra tervezett meneküléséről is. S éppen a pillanatban, midőn Földváry azt mondta: „Gazember, aki távozik, nyit be Leiningen, ki meghallva a szavakat, lemondott minden tervről, s mintegy az ellenség kardjába rohanva de mégsem követve el oly dolgot, mi jellemével ellenkezett volna. S végre *Damjanich János* nevéhez érkeztem. Ki ne ismerné e nagy, e szent nevet? Születésére szerb, de szívében annyira magyar, hogy undorral fordul el áskálódó, türelmetlenkedő fajától. Bem apó mellett ő szabadságharcnak legnépszerűbb alakja, katonái rajongásig szerették. A csodatetteiről a tábornokok mellett regéket beszélnek. Szolnok, Szt. Tamás [!] Isaszeg, mind tanúja fényes győzelmeinek, de mindegyik között legfényesebb volt a Vécseyvel együtt kivitt szolnoki, mire holta napjáig bizonyos nemes büszkeséggel emlékezett. Bemnek a piskii csatáját ő emeli oly nagy dicsőségre azáltal, hogy döntő pillanatban érkeznek a világhíres „vörös sipkásai”. Tisztársai szerették őt, mint atyjokat, bár modora nem volt vonzó, s éppen nem közlékeny, de akit megszeretett, azért kész volt mindent megtenni. Maga különben nagy republikánus és democrata, mely elveinek nem egyszer adta kifejezését, midőn a közös fekhelyet megosztotta katonáival. Komáromból Pestre menet azonban megbokrosodott lovai hirtelen elragadták őt és kitörte lábát. Mily gúnya a sorsnak! A seregverő, ellenségrontó hadvezér sánta-béna. Talán ezen múlt, hogy szabadságharcunk Világosnál végződött! –

A vértörvényszék éppen nem fukarkodik a kihallgatásokkal, körülbelül mindennap van egy-egy, melyeket Ernst, kegyetlen hadbíró vezet. Ürügyet könnyű volt találni elítélésükre, mert bűnt láttak abban, ami erényük volt, s tudták, hogy ezeket a tábornokok éppen nem titkolják el, hanem felemelt fővel vallják be. Akire még ilyet sem találhattak, mint Lázár Vilmosra, azt egyszerűen

rágalmazták. A tábornokok úgyszólván hallgatók. A keresztkérdések feleslegesek: bevallják ők maguk, hogy mi a bűnük: az, hogy nagyon szerették hazájukat. Mily meggyőző, mily egyszerű vallomások. Aulich csak annyit mond:

– „Királyom parancsából esküdtem hűséget a magyar alkotmányra, s ez eskümet halálom órájáig megtartom.”

Pöltenberg így védekezik:

– „Mint becsületes ember és bátor katona nem tehettem egyebet.”

Az embertelenek leginkább Damjanich Jánost viszik a kihallgató-terembe, mert tudják, hogy törött lába miatt ilyenkor sokat szenved. Damjanich haraggal tör ki:

– „Ne kinozzanak azokkal az örökös kihallgatásokkal! Amit először mondtam, az utolsó szavam is marad. Gazembernek tartok mindenkit, ki esküjét megszegi. Ezt pedig Damjanich Jánosról nem mondhatja senki!”

Török egy kihallgatás alkalmával így pirit rá a fondorkodó hadberóra [!]:

– „Jól tudom, hogy az urak halálunkat kívánják, de nem is válik becsületükre!”

A tábornokok a vallatás célján átlátva, feladnak minden reményt. A folyosókon halkán tárgyalnak; csak Kiss Ernő reménykedik. Ma még együtt látják egymást, holnap talán csak ott találkoznak már.....

A tizenhárom tábornok családja elképzelhető, mennyire aggódott sorsukon. Ki mivel tehetett, meg is mozgatótt minden követ, hogy atyját, férjét megszabadítsa, de hasztalan! Oda nem jutott el annyi fiú, anya sóhaja, ott semmibe sem vették könyűiket, még a pénzresem [!] hajoltak, hisz a boszúszomj telhetetlen, megmérhetetlen.

Nem is késik sokáig a halálos ítélet. Szept. 21-én már leérkezik, melynek értelmében Kiss Ernőt golyóra, Vécseyt bitóra ítélik. A többiekre 26-án érkezik meg a végzés, melyben Schweidelt kivéve mind akasztófán való kötél általi halálra ítélik. Bűne mind-egyiknek ugyanaz: a felfüggetlés. Haynau később Dessewffy és Lázárt golyóra kegyelmezi.

Howiger várparancsnok még okt. 5-én tudatja az elítéltekkel az ítéletet. A katonaság négyszögben áll, a foglyokat nehéz láncban elővezetik. Némán és szótlanul állnak, ép, mint mikor tanúvallatásra fogták. Csak az elválás fáj nekik tábornoktársaiktól. Egymás szemébe néznek, mindegyikében könny rezeg, s azt susogják: „viszontlátásra!” Howiger parancsnok még aznap elmegy a lelkészért, hogy az elítelteket [!] legalább a hit vigaszában részesítse, kik közül 10 katolikus, 3 pedig más vallású volt. A lelkészek készek teljesíteni szomorú kötelességüket, még aznap délután 2 órakor elmennek a foglyokhoz, még pedig Winkler Brúnó, Sujánszky Eustach, Pléva Balázs kath. lelkészek, Szombati Balázs gör. kel. és Bardóc Sándor, ev. ref. papok. A foglyok meleg szeretettel fogadják őket, kik majdnem mind levelet írnak kedveseikhez. Csak Nagy Sándor, Leiningen és Lahner arcán van némi ború, de nem a rettegetés, hanem olyan az arcuk, mint a kit megcsaltak. Az előszoba asztalán, mely fekete posztóval volt leterítve, két gyertya égett, közepén a feszülettel. Howiger ezalatt egy szigorított [!] rendeletet bocsájt közzé, melyben különösen a katonaság viselkedését szabályozza és szigorítja [!]. A fogházhoz vezető utakat eltorlaszolja, a katonaság éles töltéssel jár az utcán, a vár lőrésain ágyuk várakoznak. Az emberek künn csoportokba verődve tárgyalnak izgatottan, kiknek mindegyike hisz a megkegyelmezésben. A nyüzsgő tömeg közül ki-ki válik egy-egy könnyes szemű férfi, ki áttörve magát a sűrű csoporton, megbiztatásokkal látja el a szolgálkat, kijön, tudakolja az újabb fordulatokat. Oh, rettenetes est volt ez. Mindenki készült a kivégzésre!

Damjanich a szerb lelkészt, Szombatit hidegen fogadja, s mindjárt a magyarhoz hűtelen rokonairól kérdezősködik:

– „Nemde tisztelendő úr – szól, – örülnek a rácsok, hogy így sorsra jutottam?”

A lelkész arca elborul, majd lassan a csodálkozás jelen meg arcán. Vas ember ő, még a halálban sem önző; még ott is hona állapotáról szól.

Szombati megnyugtatta őt, s igyekszik a beszélgetést más merbe terelni. Leginkább a szabadságharc foglalkoztatja elméjét. S midőn Világost hallja emlegetni, összeborzad és így sóhajt:

– „Hej, csak a lábam ne törtem volna!” _ _ _

De mindhiába! A lappangó tűz fel-fel lobban s felejt halálbűntetést, mindent, ha az az eszme kerekedik fel lelkében. Mindennek okai a párttűző testvérek, a fenekedő népfajok! _ _ _ S újra, újra rokonainak hűtlenségét fájlalja, kik a magyar ellen fellázadtak.

– „Elvakítottak, megcsaltak benneteket, – szól elborúlva – bocsássa meg nektek az isten!” _ _ _

A református lelkészt már több melegséggel fogadja s inkább a halál neméről panaszkodik. Majd tábornoktársaira gondol, kiket még csak nem is láthatja, [!] meg sem szoríthatja utólszor kezük, csak ott, midőn a halálos félelem fagyasztja tagjaikat. Damjanich azonban legyőzte magában az embert, s felülkerekedett benne a hazafi. Melegen érdeklődik a szabadságharc mozzanatai iránt. Kérdezősködik Bem, Klapka és Kossuthról, kiről azonban sem ő sem lelkésztársai nem mondhatnak semmi bizonyosat; A többi elítélteknél [!] a másik két lelkész foglalkozott. *Schweidel József* különösen fia sorsa aggasztja, ki ugyancsak a fogházban van elzárva hasonló okból, mint ő. Vágyát fokozta a hely közelsége s összes öröme és utolsó kívánsága [!] e viszontlátás volna, azonban ezt is megtagadták tőle a könyörtelen szívek. *Lázár Vilmos* különösen beteg neje, Revitzky Mária sorsán aggódik, kit minden istáp nélkül hagyott kicsiny gyermekeivel. *Vécsey gróf* megváltónak tekinti halálát, nem is kíván élni. *Kiss Ernő* kedélye még mindig derült, s nem hiszi, nem hiheti az egészet s egyszerűen „rossz tréfának” nevezi. Oh, hogy később oly keserűen kellett csalódnia. A lelkészek szürke estig maradtak ott a kivégzendőknél, s a foglyok az érzékeny elbúcsúzásnál szívükre kötötték, hogy idején legyenek ott náluk. A látogatás után a szívtelen várparancsnok Howiger, kinek későbbi tragikus halálában isten ujját kell látnunk, hetvenkedve kérdé a lelkészekről:

– „Nos, tisztelendő urak, hogy érzik magukat a foglyok?”

– „Nyugodtan...” hebegé Sujánszky, ki még mindig hatása alatt állott a szívszorító elválásnak. Este felé Howiger Damjanich, Vécsey és Lahner nejeinek hosszú kérdés könyörgés után megengedi, hogy meglátogathassák a halálba készülő férjüket, talán csak azért, hogy hatványozva fájdalmasabb legyen, elmúlásuk. Hangos zokogás élénkíté meg a börtönöket. Ilyen viszontlátás! Ma látjuk őket,

és tudjuk, hogy holnap örökre elszakítják keblünkről! Oh mily borzasztó lehetett az utolsó istenhozzád!

A lelkészek pedig átéreztek hivatásuk fontosságát, egész éjjel ébren voltak, forrón könyörögve a tizenhárom lelke üdvéért, kik ezalatt szintén imádkoztak.

A péntekről szombatra virradó éjjel komor és tiszta volt. A vár folyosóit, mintha valami szürkéség setétitené, a lámpa is, mintha alig adna fényt, az arcok is setétebbek és szomorúbbak, mint más-kor. A folyosón az őr viszhangzó lépései hallszanak, a szobában lévő őr árnyéka nagy vonásokban rajzolódik a falra. Az elitéltek mind ébren maradnak, Damjanich imádságot ír, sok levelet [kihagyva: ...] imádkozik. A természet, mintha a lelkekben tusázó vihar ellenképeül akarna szolgálni, hideg és nyugalmas. A hűvös őszi szél patyolat tisztára fújta a kék égboltot, egyetlenegy felhő sem látszik rajta, csak a hold ballag lassú, vészjósló <s[?]>csende|s:|séggel, s éles körvonalokban tünteti elénk a vár komor homlokát nagy ablakaival. Azokon az ablakokon csak áttetszett az a tizenhárom gyertyavilág. A fájdalom már nem marcangolta lelkeiket, alább hagyott, s csak tompán sajgott. Valóban rettentő kínos lassú éjjel volt ez! Tizenhárom ember küzdött a halál gondolatával, minden félelmével, ép elmével, egészséges testtel várva azt a pillanatot, midőn kegyetlen embertársaik elfűjják lelkők lángját, mit isten gyújtott fel bennök. Szenként [!] halni meg, minden perccel öntudatosan közelebb lépni a sírhoz! E gondolatra felleg tódult a harcedzett tábornokok homlokára, bár sok ezer halál villogott reájuk a kardélról meg a puskák csövérről. Elhagyni egy nőt, kit jobban szeretünk mint életünk, vagy éppen kedves gyermekünk, ki tán arcunk mása volt. Nehéz, küzdelmes lemondás! Hátha meg lelkünk szózatja azt mondja: „jogtalanul ölnek meg, ártatlan vagy. Még élhetnél, milyen szép az élet.” De arcúik elsímulnak, szivünk [!] megbékél, ha fontolóra veszik, hogy egy eszmét, egy nagy és szent eszmét táplálva halnak el. S ez eszme a Magyarország függetlensége, szabadsága, mely áldozatot, drága emberéleket kíván. Oh, hogy éppen nektek kellett ezt véretekkel öntözni, dicső tizenhárom? Vagyha az ég azt rendelte, hogy meghaltok, mért nem söprött el a háborúi zaj, mint a falevélt a szélvihar? Vagy tán azért kellett az akasztófán meghalnotok, hogy

szentté tegyék s képviselőjévé [kihagyva: ...] egy nagy eszmének, mint az Idvezítő a szent keresztet??

A váróra alig verte el a két órát, a katonaság, mely egész éjjel örködött, talpon volt már. A várkapu is csikordult: a lelkészek jöttek. Belépve a komor cellákba, valamennyi tábornokot forró áhítatban találtak. Ott térdepelt sok a feszület előtt a gyertya fénykörétől megvilágítva. Azokról a sárga szenvedő arcokról, kiégett szemekről lesugárzó fenyőzön, [!] oly fucska volt! S a lelkészek saját szavaik szerint megfélemlítve hivatásukról térdre estek előttük s hozzájuk imádkoztak, mint a szentekhez. Azután mindegyik megbízatásokkal látja el lelkészét, vagy átadja neki csekély hagyatékát, ki egy órát, ki egy inggombot, hogy juttassa családjához. Lázár Vilmos Winkler Brúnónak [:három levelet:] ad át, hogy azt beteg nejének nyujtsa, Aulich, Lahner, Kiss szintén irások s levelek átadásával bízzák meg meghittjüket. Vécsey azonban komor és borús, mert elszegényedett családjának sorsa lebeg szemei előtt. Schweidel csak fiát szeretné kebléhez ölelni, Kiss Ernő meg még egy diadalmas csatában vezényelni. Damjanich arca a legsötétebb a foglyok közt, bizalmatlan, majdnem szóztalan; sehogysem tud kö...>nyre olvadni. Egész éjjel szivarozik, úgy, hogy midőn belép hozzá Sul->yánszky, egész füstfellegben találja. Az ágyra dőlve olvasgat egy könyvet, mit beléptekor félretol s a legbizalmasabb beszélgetésbe elegyedik vele. A szabadságharcon jártatták elméiket, de [kihagyva: ...] Göргеiről szóltak, ki Damjanich szerint „magánérdekeiért feláldozta a magyar hazát”. Majd levelet s egy pár megbízást ad át neki, s midőn távozni akar, szeretetteljesen maradásra készíti. Lassan lassan hámlik a lelkéről, a mi nyomta: – „Tisztelendő úr, egész életemben rád voltam, de nem akarok, mint rád meghalni”.....

Valóban, még vallása is magyar volt. Sujánszky elérte szándékát s feladja neki a szentségeket, a katolikus vallás szertartásai szerint. Most már nyugodtan elbocsájtaná, de még egyszer vissza hívja őt, s kéri, ha nem utálja, csókolja meg őt.

– „Hogyne csókolnám meg a hősök hőjét” felelt Sulyánszky átölelve a nagy Damjanichot. A lelkész ezután a többi foglyokat látogatva meg, végigszemlélve azt a végzetetlen szenvedélyt mindegyiknél. Mennyi lelki erőnek kellett lenni bennök, hogy

végignézhessék az élet utolsó vergődését, midőn mindegyikhez a szeretet hozzákötő érzése mellett az eszme sokasága fűz[.] Schweidel Szabadkán lakó rokonainak pénzt küld, Török és Knezich igen komor[ak:] és szótalán<a>ok, s egész éjjel a fészület előtt térdenállva imádkoznak. Pöltenberg, minél közelebb lesz az az óra, annál inkább reménykedik, mert gyermekei azt írják levelükben, hogy szabadulása majdnem bizonyos. Nagy Sándor Göргеit tartja minden okának. A fogság s a halálfélelem leginkább Leiningent törte meg, s kéri Balit, hogy vigasztalja, bár nem fél a haláltól, mert szerinte jobb elveszni, mint csak egy pár pillanatig is osztrák fogolynak lenni. Dessewffy fogja fel talán legnagyobb hidegséggel. Reggel csinnal öltözik, igazi gavallér emberhez illően keztyűt húz fel, s a lelkésznek átad egy hervadt rózsát, mit nejétől kapott volt, s a harcban ereklüként őrizte. Aulich a fészület előtt álló gyertya világánál a római szabadságdalnokot Horácot olvassa, kiből megtanulta hazáját szeretni. Mintha annak égi szárny<a>alású eszméivel akarta volna megerősíteni lankadó lelkét[.] Így tölt el az idő rettenetes lassúsággal egynegyed hat óráig, midőn a katonaság már kivonult a vársáncba. Az ég csak nem akarta felnyitni szemét. A hold halványodott már, de egyetlen sugár sem mert feltekinteni a szürkepókhálós mennyboltozatra. A gyertyák leégtek már, üszkös belük sziporkát hányt aztán lehajtotta s sercegeve nagy füstöt vetett. A váróra is kongatta már a hatot. Nagy köd volt, alig lehetett látni. Jól elvégezheték!

– „Az utolsó útra!” Hallatszik vérfagyasztó hangja Howigernek.

Annyira biztos volt, hisz egy egész éjjel gondolkoztak róla, és mégis megrendültek egész valójukban.

Kiss Ernő hitetlenül néz az égre:

– „Tehát mégis igaz!?”

Előzőr [!] is a golyóra ítél Kiss Ernőt, Schweidelt, Dessewffyt, Lázárt vezette ki a porkoláb s üdvözölve egymást, kiki lelkésze oldalára ment. Így mentek a vársáncig melyet körös-körül magas falak futnak végig, oldalán sudár nyárfákkal meg egy rozoga palánkkal: Ez előtt történt a kivégzés. Az elítéltek tiszta feketében, patyolatfehér ingben voltak, keztyűjük pedig valami ünnepi méltóságot adott a szomorú szertartásnak. A tábornokok a katonaság képezte négyszögbe érve, mind buzgón imádkoztak, alig

pár pillanatra, hogy odaértek, [kihagyva: ...] felolvasta a halálos ítéletet. Mindegyik lemondó némasággal hallgatja végig csak a fejüket rázzák a dac, a tiszteletlenség minden jele nélkül, mintegy lelkiismeretük szavaként, hogy *nem igaz*. Schweidel a lelkész kezét szorongatja, s nem tud tőle elválni. Majd hirtelen hozzáfordul, s kéri őt, hogy a fészületet, melyet édes atyjától kapott, s oly hiven őrzött mindig, juttassa fia kezéhez. Aztán mást gondol, s kezében tartja a halál pillanatáig.

Kiss Ernő hallgató. Csak annyit sóhajt:

– Szegény, szegény hazám! Vége mindennek. Isten büntesse meg hóhérait!

Dessewffy hóhérait átkozza leirhatatlan magasztossággal, Lázár kéri a lelkészt, ha esetleg a katonák elvétik, lövessen nyomban újra rá.....

Ezután a porkoláb kiszakítva a lelkészek karjaiból 4-4 lépés távolságra vezette őket, a bilincset leoldozták kezükről, a tábornokok kabátjukat levetették és féltérde ereszkedtek. Négy katona hirtelen beköti szemeiket. Kiss Ernő, mint egykor Kont, nyílt szemmel néz a halálba. Lázár még most is beszél:

– „Istenem, nőm és házom gyermekem!”

Három-három gránátos előlép s a vezénylőtisztre figyel. A kard lesujt a tizenkét fegyver eldördül; a tábornokok füstfellegbe fátyolozvák. Kiss Ernő még él, ... a golyó csak vállpercét érte. Hirtelen odalép más három katona s közvetlen közelből a fejére sűtik a fegyvert. Csak a tiszt vezénylése s a lelkésznek imája hallatszik. Az egyik az éghez szól, a másik a földhöz rögzik. Hét órákor már vége volt mindennek. A szabadságharc négy dicső vértanúja életelenül, mereven fekszik a vársánc oldalában, s az a másik kilenc is hallotta a lövéseket, tudta, hogy most rajtuk van a sor. A lelkészek imádkozva térnek vissza.

A várban ezalatt a sürgés forgás tetőpontra hágott, csak a börtöntájék volt csendes. Ezek voltak a legrettenetesebb percek. Leiningen a társai kivégzése alatt még egy levelet ír. Talán az ő elszállott lelkük erősítette meg őket, hogy vitézül viseljék el az óriási küzdelmet.

A foglyok már várva-várták a lelkészeket, kiket mindannyi barátságosan üdvözlött. A hang elakad, hisz a könny, mi szemükben

rezeg, elbeszéli, mi történt, s a vigasztalásnak nincs helye! A hit, az vigasztal, más nem. Nemsokára ütött az ő órájuk is. A hóhér vérvörös ruhában, arany paszománttal jelenti, hogy itt az óra, némán összegyűl a kilenc tábornok, felteszi rájuk a nehéz béklyókat, s lassú vontatva megindul a szomorú menet a vesztőhely felé, mely a vártól délre egy kaszálon fekszik, körülbelül egy negyedórányira. A tábornokok fedetlen fővel, nehéz láncokban mennek a gyülekezet közepén valami kimondhatatlan krisztusi fenséggel[.] Szemeik révetegek, arcuk beesett és sápadt, soknak haja is őszebb, mint egy hónappal előbb. Nem csoda hisz egy egész éjjel néztek a halállal szembe. A csend irtóztató..... Olyan volt ez, mint egy rossz álom, mint egy nemzet temetése; a lábuk tompa dobaja, a bánattól megtört arcok, a csillogó könnyek a szemekben, az óriási csendet megzavaró lánccsörömpölés, vagy egy-egy lelkész halk zokogása valami külön^{<ö>} zúrré fejlődött, a min még az oktalan is sírt.

Damjanich ott ült hátul egy rozoga döcögős kocsin, fején honvédsipka, fehér katona-köpenyegét panyókára vetve; a rajtaülő kocsisnak csak úgy patakszik a könnye, pedig, tán nem is tudja miért; nem is gondolja tán, kit visz a halál-ítéletre, de azért szakadó könnyeit ingujjával meg-meg törülgeti. Damjanich pedig kényelmesen szivarozott; s útközben újólga felhívja <ahóhért>a hóhért kocsijára, kivel reggel [kihagyva: ...] órákor már beszélt, s kéri újra, hogy gyorsan végezzen vele. Midőn a hóhér vonakodik felhágni, utólrhetetlen humorával így szól:

– „Hisz ma ön az én legjobb barátom!”

Majd a tisztelendőt vigasztalja:

– „Mit sir, tisztelendő úr, hisz a kit kezében tart – s a feszületre mutatott – az is az igazságért halt meg!”

Leiningen, midőn a hosszú fogság után, megpillantotta először a szabad eget, szép kék szemei könnybe borultak s így sóhajtott:

– „Oh, mi kedves az isten szabad levegője!”

A lelkész egy könnyet törült ki szeméből s azzal vigasztalja, hogy ott a fellegeken túl még dicsőbb hon van, hol azt [!] igazság diadalmaskodik. Nagy Sándor, kit még most sem hagyott el jó kedve úgy annyira, hogy kikkel találkozott „szives jó reggelt” kívánt, s így vigasztalja a mellette siró lelkészt:

– „Eddig ön vigasztalt engem, s jelenleg ön sir, jobb lesz, ha imádkozunk!”

A menet ezalatt nagy lassan el|:é:|rt az országútra, s felkanyarodott egész oda, a hol az országutak kereszteződnek; az emellett kaszálón voltak a bitófák felállítva. Mihelyt oda érnek az akasztófákhoz, melyek mindössze hat láb magasak, 3-3 araszra egymástól, bárdolatlan reves fából összeróva, a kilenc középre megy Damjanich szekere mellé, mint a naphoz a bolygók..... rövid beszélgetésüket félbeszakítja a tiszt harsány vezénylő szava. Ezután a gépies aktusokon kell túllépniök. Először az ítéletet olvassák fel. Tichy, a kivégzést vezető őrnagy. Az ítéletet lemondóan hallgatja mindegyik, csak Damjanich arca tüzell és önkénytelen sirva fakad: a leggyalázatosabb koholmányok. Aztán a porkoláb lép elő s mind a kilencnek külön-külön kegyelmet |:k:|ér, a tiszt kilenc-kilenc tör el [?] |:s:| „istennél a kegyelem” szavakkal utasítja el a porkolábot, ki odamegy Pöltenberghez:

– „Kérem, kapitány úr!” – szól[.]

Ez volt ugyanis rangja eleve az osztrák hadseregénél, a honvédtábornoki tisztet egyiknél sem vették tekintetbe. Így szólította mind a tábornokokat. Istenem, mennyivel jobb volt annak a másik négynek, kik élettelenül, megfagyott ajakkal aludtak a gazos vérsirban.

Pöltenberg szó nélkül hajt szavára. A porkoláb leoldja kezéről a béklyót, hogy megszabadítsa hatalmas lelkét egy nagyobb tehertől, a portesttől. Nemsokára azonban szabadon kalandozhatott a kék aether végtelenjében, mit sóvár szeme oly epedve nézett.

– „Ezennel átadom önnek” – szól a vörösruhás emberhez; Pöltenberg azonban hirtelen odasiet Damjanichhoz és megcsókolja kezét, ki így szól:

– „Isten veled, kedves barátom!”

S azzal elbocsájtja magától arra az örök, nagy útra. Pöltenberg fellép a zsámolyra, leoldja nyakkendőjét s kéri a hóhért, hogy gyorsan végezzen vele.

– „Meg lesznek az urak velem elégedve.” Válaszol ez mosolyogva.

Az a szeretet, az a bajtársi ragaszkodás, mit a tizenhárom<on[?]>om utolsó óráikban egymás, de különösen Damjanich iránt tanúsított, még azokat az osztrák katonákat is meghatotta.

A bakó egy pillanat alatt végez, a pap jobb kezében a feszületet mutatja fel, bal kezével omló könnyeit törülgeti, a dobok peregnek, a sorokból heves sirás hallható.....

És mind így halt meg, ily egyszerű magasztossággal. Török Ignác szótlanul múlt ki. Lahner, ki a tisztelendőket folytonosan imára buzdította, imádkozva ment a bitófához; Knezich, mielőtt átadná magát a hóhérnak, odamegy [kihagyva: ...] hadbíróhoz, ki becsületessége miatt különösen kedvelte őt, s köszönetet mond neki. Nagy Sándor büszkén, könnyedén lép fel a zsámolyra, és „éljen a haza” kiáltással adja ki hősi lelkét. Gróf Leiningen, mielőtt odalépne, szót kér, s kijelenti, egy [kihagyva: ...] hogy ő Buda ostromában egyetlen egy tisztet sem ölt meg, s ki ezt mondja, hazudik.

– „Hogyan, mit beszélsz?” – tör ki Damjanich, – „lehet is ezeknek beszélni!” – Ezzel egyidejűleg küldött nőjének egy levelet, melyen csak ennyi volt:

– „Vége mindennek..... öten függenek már előttem. Isten veled!”

Damjanich mellett még csak Aulich áll, s már azt is viszik az akasztófára. Körülnéz..... maga maradt. A hóhér most tekeri ki Aulich nyakát. A másik hat is már az égben van. S ő még most is a siró lelkéset csillapítja s szilárdan várakozik, csak a kivégzés módja fáj neki. Aztán, midőn rá kerül a sor, így szól:

– „Nem gondoltam, hogy én leszek az utolsó, ki a csatában mindig első voltam!” Aztán előkeríti mankóit s lassan elvánszorog az akasztófához. Csak egyik lábán volt cipő, a másik még mindig fájós volt a töréstől. Hosszú csend..... Az volt a legérzékenyebb jelenet. A szemek, bár a kivégzés most már nem hatott ujságként, csak úgy ontották a könnyet, a szívek fájdalmasan [?] [.]

A tiszt Tichy ki egykoron meghitt barátja volt, most hátrahőkölteti lovát, a sorokon a részvét nyilatkozása hallik. Damjanich ránéz azzal az ő lángszemeivel és a méltóság s a fájdalom, szemrehányás hangján így szól:

– „No te is sokra vitted!”

A tisztnek arcán egy könny perdül végig, de a katonának nem szabad sírni, hirtelen letörli, mintha homlokához nyúlt volna s vezényel.

A legutolsó Vécsey tábornok volt, kire engesztelhetetlenül haragudott a vésztörvényszék Temesvár ostroma miatt. Mielőtt elmenne arra a nagy útra, hová tábornoktársai, végigtekint a sorokon s bátorságot nyert. Olyan mindegyik, mintha nyugodtan aludnék. És lehajol s megcsókolja Damjanich immár szederjes kezét. Nemsokára viszontlátták egymást.....

Tizenhárom halott, tizenhárom legdicsőbb halott egy rövid félóra alatt!!

A nap kiütötte fejét a páratelt, ködös levegőből s rájuk mosolygott, – olyan lett az, mint az arany köd. A tábornokok halvány arca, mint kilenc szent Krisztuskép. A lelkészek még egy teljes negyedóráig imádkoztak ott előttük. Érettük-e vagy hozzájuk? Ki tudja azt? Aztán elszéledtek megbízásukat teljesíteni.

A nép meg egész nap nagy csoportokban vándorolt ki, a tábornokok holttestéhez imádkozni ki<tű[?]>|:sír:|n<ő[?]>|:i:| hazafiui bánatunkat [!], erőt meríteni átszellemült arc<ok[?]>aikból, ki-kitört a zokogás, meg-megsajgott a szív, s könyvek közt csókolták hideg kezeiket. A katonaság alig bírta a ki-kitörő bánat megnyilatkozását a katonai rend korlátain belül tartani.

Holttesteiket éjidőn szállították el loppal a bakótól megvéve Damjanichot, Lahnert, Vécseyt, Leiningent, és nagy utánjárással Dessewffyt. A többi 7 még ma is Arad földében fekszik, letaposott sirban.

És azóta mi minden évben elzarándokolunk Aradra, melyet az ő poraik szentelnek meg.

Mig a nemzeti szellem kriptába volt zárva, az elnyomatás, a visszahatás keserű évei alatt, lelkünk oltárán áldoztunk emlékének, – mert, ah sokat szenvedtünk még ezután is a nemzeti eszme felébredésekor. 1867ben a kegyelet újra felelevenítette emlékeiket, s most már diszes gránit oszlop, s Zala György művészi remekje jelzi e tragédia helyét, melyre nemcsak mi viszünk koszorúkat, hanem még az idegen nemzetek is könyvet ejtenek a világszabadság mátyrjainak sirhelyénél.

Ma már 52 éve, és szemeink még mindig nedvesek, s szívünk még mindig fáj nevük említésén.

A nemzeti részvét és hála a kegyelet ugyanazon üdeségével üli meg az aradi 13 vértanú emlékét, minden évben, s ha nem zúgnak

a harangok, nem is kavarog a tömjénfüst az égre: az ég urához még most is oly forró imák szállanak, mint akkor reggel, okt 6-án.

Imádkozzunk hozzájuk, s az isten meghallgatja imánkat[.] Mert az eszme, miért a 13 meghalt, él, azt a golyó nem ölte meg, a bakó nem fojtotta meg, lángol még mindig, s a ti hév hon<...>|:fi:|úi szívetekbe van zárva tette várva.

Üljétek m<é>eg mindig okt 6-át!

Mint Nagy-Pénteken a kálváriára zarándokoltok, menjetek el ti is minden okt. 6-án oda, oda Aradra!

Mert Arad a magyar Golgotha, melyből az agg felidézi em<e>-lékezetével a múlt idő síri szellemét, az ifjú pedig lelkesedést merít a honszeretethez, s bár sok idő múlt el azóta, az aradi vesztőhely nyárfái még most is oly búsan susognak valamit, valami szép, valami szomorú regét, ezredéves multunkról, kilobbant dicsőségéről meg *még valamiről*, de ne kérdezzetek miről, mert könnyek tódulnak szemünkbe, s nem tudjuk megmondani.....

VÉGE...

Forrás

A *Szabadkai Főgymn. Önképzőkör Érdemkönyve* az önképzőkör és a vezető tanár által megörökítésre méltónak tartott munkákat foglalja magában. Az érdemkönyvet a Szabadkai Városi Könyvtár őrzi. Az ebbe bemásolt szöveg egy-séges kézírással készült, néhány pontján egy-egy szónyi üresen hagyott hely (a szövegközlésben [kihagyva: ...] jelöléssel) arra mutat, hogy az önképzőköri ülésen felolvasott szöveget nem maga Kosztolányi másolta be az érdemkönyvbe, az eredeti kéziratban nehezen vagy nem kiolvasható szavak későbbi tisztázása és pótlása pedig nem történt meg.

Megjegyzések

Kosztolányi az 1901/1902-es tanévben, hetedik osztályos gimnazistaként lett az önképzőkör rendes tagja (az utolsó két évfolyamot megelőzően a diákok csak hallgatóként látogathatták az önképzőkör nyilvános üléseit). Az önképzőkör 1901. szeptember 8-án tartott alakuló ülésén már több szó esett az október 6. megünneplésére rendezendő díszülésről, s Gaál Ferenc, aki ebben a tanévben a kör vezető tanára volt, „emlékbeszéd megtartásával Hadzsy Jenőt [VIII. osztályos tanulót, az önképzőkör titkárát] bizza meg a felolvasás elkészítésével pedig Kosztolányi Dezső VII. o. tanulót” (HICSÍK 2021, 389). A szeptember 29-én tartott első rendes ülés programja után el is próbálták a megemlékezést (HICSÍK 2021, 392), amelyre mint rendkívüli díszülésre 1901. október 7-én került

sor. Az erről készült jegyzőkönyv a következőképpen foglalja össze Kosztolányi felolvasását: „Majd Kosztolányi Dezső olvassa fel »Okt. 6« cz. dolgozatát. Bevezetésében elmondja hogy még sohasem volt oly fájdalmas ősz, mint éppen 1849ben. Fájdalom hatotta át keblünket, de a győzelem diadalmámora még a fülünkbe csengett. A magyar nemzet oly harcos volt, a kinek kardját az ellen ármánnyal kerítette el. Az ellen bilincseket vert kezünkre, semmibe sem vette vitézségünket. Bosszút lihegett ellenünk, mivel bűnünk nagy volt: a szabadságszeretet. Ezért az eszméért halt meg annyi herosz a csatatéren, ezért szenvedett vértanúhalált a legszentebb »Tizenhárom«. Tárgyalásában ismerteti az akkori állapotokat, elmondja Petőfi és a többi költők fellépését, majd a kitört szabadságharcot, a diadalmas csatákat, a szabadságharcz leverését a világosi fegyverletételt, Haynaut, az aradi vérszopót, ama vérbosszút, a melyet ekkor a nemzet hős fiain elkövettek a vérszopók; Battyhány [!] Lajos elfogatását s halálát. Hosszasabban beszél a 13 hős magyarnak elfogatásáról, börtönbe vetéséről, elítéltetéséről s dicső halálukról. Befejezésében buzdítja a magyart, hogy minél többször zárandokoljon el a »magyar Golgothához.«” (HICSÍK 2021, 394.) A jegyzőkönyvek nem tartalmazznak külön feljegyzést a felolvasásnak az önképzőkör díszkönyvébe másolásáról. A felolvasásról Csáth is röviden beszámol naplójában: „Ma ültük meg az iskolában az aradi gyásznapot. Az ünnepélyen Dide – a többek közt – felolvasott. Szépen. Sokan könnyeztek (Völgyi bácsi, Prokes, Wébel stb.)” (CSÁTH 2013, 310.) Kosztolányi jelenetező szövege több ponton fedi Sujánszky György Euszták rendházi naplójának beszámolóját, amelyet a diák Gracza György kötetéből (GRACZA [é. n.]) ismerhetett (újabb kiadását lásd SUJÁNSZKY 2007); továbbá id. Görgey István naplói is valószínűsíthető forrásként kínáltak (GÖRGEY 1885–1888). Érdemes megemlíteni, hogy a következő tanévben az önképzőkör titkáráként Kosztolányi tartotta az emlékbeszédet, amelynek díszkönyvbe írását a kör egyhangúlag támogatta (HICSÍK 2021, 425, 428–429), jöllehet erre már nem került sor.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

„*Arad a magyar Golgotha*”: a jelige Kossuth Lajos beszédéből való, amelyet 1890-ben fonográfra rögzített az aradi vértanúk emlékére Aradon emelt szabadság-szobor fölavatásának alkalmából

ezidétt: ebben az időben

vörös sipkás: az 1848 májusában felállított 9. kassai zászlóalj honvédei

Damjanich: Damjanich János (1804–1849) honvéd vezérőrnagy, az aradi vértanúk egyike, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc egyik magyar tábornoka

Jellasic: gróf Josip Jelačić Bužimski (1801–1859) császári–királyi tábornok, horvát bán. A horvát nemzeti törekvést képviselte a Magyar Királysággal szemben. Császári hadvezérként részt vett az 1848–1849-es magyar szabadságharc leverésében.

szervianusok: szerbiai önkéntesek

rácok: szerbek

kamarilla: a bécsi udvar titkos tanácsa

Klapka: Klapka György (1820–1892) helyettes hadügyminiszter, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc egyik magyar tábornoka

Bem: Bem József (Józef Zachariasz Bem, 1794–1850) lengyel származású magyar honvéd altábornagy, majd oszmán pasa

piskii: a mai Ópiski falu Romániában, Hunyad megyében. A piski csata Bem József erdélyi hadjáratának része volt, amelynek során Bem serege 1849-ben a Sztrigy folyó hídját sikeresen megvédte a császári erőktől.

osztrák császár: I. Ferenc József (1830–1916) 1848 és 1916 között osztrák császár

Miklós orosz cár: I. Miklós (1796–1855) 1825 és 1855 között orosz cár

Vécsey: gróf hernádvécsei és hajnácskői Vécsey Károly (1803–1849) honvéd vezérőrnagy, az aradi vértanúk egyike

Haynau: báró Julius Jacob von Haynau (1786–1853) császári–királyi tábornagy, Szatmár megyei földbirtokos. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc megtorlásában főszerepet játszott, az aradi vértanúk kivégzését is ő rendelte el.

„*vesztett csaták, csúfos futások*”: utalás az 1848-ban keletkezett, azonos című Petőfi-versre

„*Európa csendes, újra csendes*”: utalás az 1849-ben keletkezett, azonos című Petőfi-versre

Rüdiger: gróf Fjodor Vasziljevics Rüdiger (1784–1856) cári lovassági tábornok, az 1848–1849-es szabadságharc cári intervenció hadseregének egyik tábornoka

Bóhus kastély: a szlovák Bohus család 19. század elején épült kastélya, amely a mai Romániában található. 1849. augusztus 12-én a magyar főparancsnok, Görgei Artúr itt írta alá a feltétel nélküli megadásról szóló dokumentumot.

Leiningen: Altleiningeni gróf Leiningen-Westerburg Károly Ágost (Karl August Graf zu Leiningen-Westerburg, 1819–1849) honvéd vezérőrnagy, az aradi vértanúk egyike

Pöltenberg: Poeltenberg Ernő (Ernst Poelt, Ritter von Poeltenberg, 1808–1849) honvéd vezérőrnagy, az aradi vértanúk egyike

Kiss Ernő: eleméri és ittebei Kiss Ernő (1799–1849) honvéd altábornagy, az aradi vértanúk egyike

könyörgő Habsburgi Rudolfot: Rudolf Ferenc Károly József (Rudolf Franz Karl Joseph, 1858–1889) osztrák–magyar trónörökös, főherceg, I. Ferenc József császár és király, valamint Erzsébet császár- és királyné fia

királyné: Mária Terézia (1717–1780) 1740–1780 között magyar királynő

„*vitam et sanguinem*”: a közvélekedés szerint az 1741-es pozsonyi országgyűlésen a magyar nemesek „Vitam et sanguinem pro rege nostro!”, azaz „Életünket és vérünket királyunkért!” latin nyelvű fölkiáltással jelezték, hogy segítik az uralkodót a porosz fenyegetéssel szemben. Más változat szerint a felkiáltás úgy hangzott, hogy „Vitam et sanguinem, sed avenam non”, azaz „Életünket és vérünket [áldozzuk], de zabot nem [adunk]”.

pozsonyi diaetán: 1741. szeptember 11-én Mária Terézia által összehívott országgyűlés

Paskievics: Ivan Fjodorovics Paszkevics-Erivanszkij (1782–1856) orosz tábornagy, Jereván grófja, Varsó cári helytartója, az 1848–1849-es szabadságharcban a cári hadsereg főparancsnoka

susárlók: sugdosók; itt: fölbujtók

Grünne főhadsegéd: Karl Ludwig Grünne (1808–1884) császári főhadsegéd, tábornok

Latour: Theodor Franz Baillet von Latour gróf (1780–1848) császári és királyi tábornagy, majd osztrák császári hadügyminiszter

hekatombával: az ókori görögöknél száz ökörből álló áldozat; átvitt értelemben vérfürdő, nagy véráldozat

Schwarzenberg Félix miniszterelnök: Felix Ludwig Johann, Fürst zu Schwarzenberg (1800–1852) német-cseh származású arisztokrata, Schwarzenberg hercege, államférfi, diplomata, császári katonatiszt, aki 1848–1852 között az Osztrák Császárság miniszterelnöke és külügyminisztere volt

Palmerston lord: Henry John Temple, 3. Viscount Palmerston (1784–1865) brit külügyminiszter, később miniszterelnök

Zsófia hercegnő: Zsófia Friderika (1805–1872) Wittelsbach-házból származó bajor királyi hercegnő, Habsburg–Lotaringiai Ferenc Károly főherceg hitveseként osztrák főhercegné, Ferenc József édesanyja

Néro: Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus (37–68) római császár, a Iulius–Claudius-dinasztia utolsó uralkodója (54–68). Az európai történetírás az egyik leghírhedtebb zsarnokként tartja számon. Alakja áll az első kiadásban *A véres költő* címmel megjelent 1921-es Kosztolányi-regény középpontjában.

Sulla-féle proscriptio: Lucius Cornelius Sulla Felix (Kr. e. 138–78) római politikus, hadvezér, aki Caius Marius elleni polgárháborújáról és véres diktatúrájáról ismert. Sulla listát állíttatott össze a néppártiakból és támogatóikból. Akinek a nevét nyilvánossá tették ezen a listán (*proscriptio*), azaz „proskribálták”, azt bárki meggyilkolhatta jogi következmény nélkül.

Caraffa kegyetlenkedései: gróf Antonio Caraffa (1642–1693) itáliai zsoldosvezér, a Szent Liga seregeinek egyik tábornoka. Szerepet játszott Magyarország török uralom alóli felszabadításában, ám hírhedtté tették a lakossággal szemben több alkalommal elkövetett kegyetlenkedései.

Mednyánszky László: báró aranyosmedgyesi Mednyánszky László (1819–1849) magyar honvédtábornagy, az 1848–1849-es szabadságharc vértanúja

Grüber Fülöpöt: Gruber Fülöp (1819–1849) az 1848–1849-es szabadságharc vértanúja

Rázga Pál ev. ref. lelkész: Rázga Pál (1798–1849) evangélikus lelkész, az 1848-as pozsonyi vértanúk egyike

vértörvényszékben: felkelés, lázadás elfojtására létesített rendkívüli törvényszék, rögtönítélő bíróság

Szemere Bertalant: Szemerei Szemere Bertalan (1812–1869) magyar politikus, országgyűlési képviselő, író, jogtudós, aki az első felelős magyar kormány

belügyminisztere, majd a Magyar Királyság második miniszterelnöke volt az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején

Batthányi Kázmért: gróf németújvári Batthány Kázmér Antal Ferenc (1807–1854) reformkori liberális ellenzéki vezető, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc alatt főispán, kormánybiztos és a Szemere-kormány tagjaként Magyarország első külügyminisztere. Távollétében halálra ítélték, emigrációban hunyt el.

Horváth Mihályt: Horváth Mihály Imre (1809–1878) magyar történész, pap, akit 1848 júliusában V. Ferdinánd király csanádi püspökké nevezett ki (ám nem szentelték föl). A szabadságharc leveretése után előbb Magyarországon bujdosott, majd külföldön. A haditörvényszék távollétében halálra ítélte; a katolikus egyház kiközösítette részben szabatközműves tagsága miatt, részben az 1848–1849-es eseményekben, a detronizációban való részvétele miatt. Csak 1867-ben térhetett vissza Magyarországra.

Irányi Dánielt: Irányi Dániel (1822–1892) a márciusi ifjak egyike, politikus, publicista

Batthyányi Lajos: gróf németújvári Batthyány Lajos Ferenc József (1807–1849) államférfi, Magyarország első alkotmányos miniszterelnöke, a szabadságharc vértanúja

Károlyi György gróf: gróf nagykárolyi Károlyi György Károly József János Baptist (1802–1877) főispán, királyi titkos tanácsos, magyar királyi főudvarmester, politikus

Laibachba: Laibach Ljubljana német elnevezése

„mit Pulver und Blei”: (ném.) „puskaporral és ólommal”, ami golyó általi halált jelent

Dank Agáp: Dank Mihály Agáp (1810–1870) ferences hitszónok, tartományfőnök. 1849-ben az alcantari Szent Péter-templom kriptájába rejtette a kivégzett Batthyány Lajos holttestét.

Nagy Sándor József: Nagysándor József (1804–1849) honvéd vezérőrnagy, az aradi vértanúk egyike

Aulich Lajos: (1793–1849) honvéd vezérőrnagy, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc harmadik hadügyminisztere, az aradi vértanúk egyike

Török Ignác: nemescsói Török Ignác (1795–1849) honvéd vezérőrnagy, hadimérnök, az aradi vértanúk egyike

Knezich Károly: Knezic Károly (1808–1849) horvát születésű honvéd vezérőrnagy, az aradi vértanúk egyike

Lahner György: (1795–1849) honvéd vezérőrnagy, az aradi vértanúk egyike

Dessewffy Arisztid: cserneki és tarkói Dessewffy Arisztid (1802–1849) honvéd vezérőrnagy, az aradi vértanúk egyike

Schweidel József: (1796–1849) honvéd vezérőrnagy, az aradi vértanúk egyike

Lázár Vilmos: szkárosi Lázár Vilmos (1817–1849) honvédezredes, az aradi vértanúk egyike

Lenkey: lenkei és zádorfalvi Lenkey János (1807–1850) 1848–1849-es honvéd tábornok

Gáspár: szeniczei Gáspár András (1804–1884) honvéd vezérőrnagy, politikus

percenetétől: pillanatától

nimbusa: itt: dicsfénye

praedestinálta: elrendelte

Földváry: Földváry Ferenc (1813–?) honvéd főhadnagy, a tiszántúli önkéntes nemzetőrség aradi táborának számvevőtisztje

Ernst, kegyetlen hadbíró: Karl Ernst az osztrák hadsereg tábori törzshadbíróságának vezetője, az aradi vértanúk perének tárgyalásvezető hadbírája

Howiger: Alois von Howiger (?–1849) a császári és királyi gyalogezred ezredese, 1849 őszén vezérőrnagy, az aradi vár osztrák parancsnoka, a haditörvényszék elnöke

Winkler Brúnó: (1816–1876) tanító, minorita lelkész

Sujánszky Eustach: Sujánszky György Euszták (1811–1875) minorita szerzetes, házfőnök, tanár

Pléva Balázs: minorita szerzetes, az aradi vértanúk egyik gyóntatója, a kivégzések szemtanúja

Szombati Balázs: Szombathy Balázs görögkeleti plébános

Bardóc: Bardocz Sándor (1817–1892) minorita lelkész, a vértanúk egyik gyóntatója

Reviczky Mária: Lázár Vilmosné Reviczky Mária bárónő (1812–1873), Lázár Vilmos özvegye

istáp: oltalom, segítség

Kont: utalás Kont Istvánra (Hédervári, ?–1393), aki 1388-ban fogságba esett, és Zsigmond – állítólag harminc társával együtt – 1393 tavaszán lefejeztette. A népmondák ellenálló hősként említik.

paszománttal: a paszománt (mai alakban inkább: paszomány) arany-, ezüst- vagy selyemszálakból készített szalag, zsinór, amely az ünnepi öltözetet vagy egyenruhát díszítette

Zala György művészi remekje: Zala György (1858–1937) szobrászművész allegorikus alakokat megjelenítő alkotását 1890-ben avatták föl Aradon a vértanúk emlékére

III.

„Vigasz a könnyekben” cz. műfordítás

Birálata.*

Irta és felolvasta:

Kosztolányi Dezső

VII. oszt. tan.

Jelige:

„Ki nem dícsér, hanem tanácsot ad, szeresd!”

(Boileau. *Lart poetique*)

Tisztelt Önképzőkör!

Kicsinységem, emberi gyarlóságom s bírálói tisztem fontosságának teljes tudatában, habozva lépek fel t. Kőr e bírálói kathedrára, félig <pedig> kényszerből, félig nemes bűzgalomból, hogy Önké<c>pző-körünk hagyományos szokásához híven véleményt mondjak egy tagtársunk bűzgó irodalmi működéséről, mely talán több évi fáradság, tanulmány gyümölcse. Vonakod<as>]:va:] ovást teszem, ezt, mert tudom, hogy nincs valami visszásabb dolog a kritikusoknál: „a babér osztója nyerője,” (így nevezi Pope a kritikusokat), az ábrándot egy lehelettel ledönti, a mi, eszme formába rögzíti, a mi fellengős, álom azt boncoló késével részekre metéli és kimutatja, hogy im ez is férges..... ez, is....., ez is.....! Az egyoldalú gondolkodás, mely a különböző érdekeket nem tudja kiegyeztetni, a félszeg felfogás, a mely a kritikus minden szavában rosszat sejt, a sok rosszhiszemű feltétel, a mely, a bírálót minden vád célpontjául teszi ki – még hagyján! Legérzékenyebben, [!] legfájóbban van ő megsértve, mintegy önfegyvere által, a szerző részéről, kinek műve *felett* pálcát tört, talán éppen olyan felett, a [!] íróasztalának féltett kincsét képezte volt, s a mit most nagy reményekkel nyújtott óda egy bírálónak, ki akademikus vaskalapossággal mondta ki rá az anathémát, idézve felette Gyulai, Schiller, Greguss valamelyik aranymondátát, igen, azon mű felett, mit

* Az önképző kör e bírálatot egyhangulag a díszkönyvbe ajánlotta.

szerzőnk pírba gyúlt arccal szokott szavalgatni a – tükör, előtt. Nehéz, nagy megfontolást kívánó feladat, melynél még a legtisztább jóakarat is hajótörtést szenved, mert a kritikusok és szerzők két külön elem, mint a víz és tűz és valamint ezek sem lesznek egytestvérek soha, úgy köztük sem fogja semmi, de semmi lerombolni a válaszfalat, míg a világ világ, míg az ember ember lesz; annál nehezebb ez egy önképzőkörben, hol a lángoló ifjú vérben az ambitio nemes vetélye lüktet, mely küzdeni, harcolni kíván s nem sziveli meg az útmutató, vagy éppen bíráló szót. – Részint azonban biztam a t. fordító úr felvilágosodottságában s hittem róla, hogy elérte azt, amit annyira nem tudtak és tudnak, hogy a kritikának az „irodalmi absolutismus”-sal szemben határozottan meg van létjogosultsága; s más részt pedig bíztam szerény tehetségemben s pár évi műfordítói gyakorl^lratomban, mi – azt hiszem – leginkább adhat jogcímet arra, hogy pálczázt törjek e művecske felett, mert a bírálónak nemcsak művelt embernek kell lenni, nemcsak jártasnak kell lenni a szóban forgó mű elméletében a legapróbb részletekig, hanem bizonyos gyakorlattal is kell bírnia a művészetben; [!] a szükséghez képest tehát tárcaíró, költő, műfordító bíráljon, mert a részletekbe [!] nem ható elmélet soh'sem győzhet meg a munka előállításának nehézségéről, soh'sem tárja fel előttünk a darab**>** fény és árnyoldalait, a mit a gyakorlat lépten-nyomon bebizonyít éreztet.

Goethe [!] ama eléggé ismeretes s újabban gyakran hangoztatott mondája, hogy minden költemény annyit ér, a mennyit az prózában átírva mutat inkább ellenvágás a rímkovács bandának s a forma embereinek mint leszűrt axioma, melyet készpénz gyanánt lehetne venni. Igaz ugyan, hogy a hangulat az eszme eredetisége, nagysága az, a mi a költői alkotásokat nagygyá kerekdeddé alkotja, a belforma az, a mi a költeményekre a szépséget leheli s minek hiánya a művészi alkotást teljesen megsemmisíti, de azért feltétlenül megköveteljük a költőtől, hogy az eszmét, hangulatot csinosan, művésziiesen adja, külmegjelenésében is, mert hisz a művészi alkotásoknak e tekintetben is ép oly tökélyt kell mutatni, mint a belsőben. Az alkotó zseni pedig mindkettőt a lángész gyorsaságával és találékonyságával kezeli. A műfordítás létjogosultsága ezeken alapszik; a művészi beltartalmat, melyet egy

költő más nyelve fejezett ki, visszaadni oly formában, hogy az az eredeti hatás<...>át tegye reánk, a mi akkor jó létre, ha a fordítás hűsége, közvetlensége frigybe lép a legjelesebb belsőséggel. Törekedjék a fordító arra, hogy a nemzetiségek közti válaszfalat |:le:|rontsa, hogy a darabot saját szája ize szerint, de azért még úgy adja elő, hogy az eredetinek tetszen, mert hiszen mi nem Aranyt, Ábrányit, Szász Károlyt akarjuk élvezni mint műfordítókat, hanem Aristophanes [!], Byron [!] és Geöthét mint eredeti költőket. Ha a műfordító azt elérte, akkor élt talált, ellenkező esetben nem.

A magyar irodalom első műfordítói Bacsányi és Peczely [!], mindkettő egy-egy külön iskolát alapított, mindkettő a végletekben járt s jelenleg is az ő tanaik határán belül mozog a műfordítás. Az első a szolgai, szóról szóra való fordítás mellett tör lándzsát a másik a teljesen szabad sőt pongyola fordítás híve. Az igazság a középúton van amint azt Arany – ki nálunk a műfordítás terén is korszakalkotó, ki is fejtette: „a fordító bizonyos körülmények közt eldobhatja az eredeti mértéket, ha a külső szellemét kifejtheti oly idomban, mely nemzeti nyelvén amazzal analog s mint nemzeti idom jobban behízelgi magát.” Sokat mondó, találó jellemzése a műfordításnak s bárcsak a külsőre vonatkozik lényeges következtetéseket vonhatunk le az *anyagi s alaki* hűség viszonyára, a miről egy más helyen úgy nyilatkozik: „ha egy pár szó elmarad, nem a világ, de baj ha az elmondott nem teszi azt a hatást a mit az eredeti.” Szász Károly „a magyar műfordítás mestere”, meg kívánja, hogy a fordító az eredeti „anyagát eszméjét egész azon értelemben, azon rendben, ugyanannyi és ugyanoly lejtésű szótagokban, azon is annyi rímmel megfelelő nyelvi, nemzeti és írói sajátságokkal ugyanazon alaphangulattal adja elő, hozzá teszi azonban „hogy ezek csak eszményi követelmények, mit a gyakorlat *kényére* módosít, mert műfordítás szerinte nem egyéb, mint a forma és eszme közti megalkuvás. Minden e közelebbi meghatározásoknál, melyek hosszú idő és gyakorlat után forrtak ki, sokkal jellemzőbb, határozottabb Kazinczy-nak a műfordításról mondott elmés szó-játéka: „ne *azt*, hanem *úgy*.” Kifejezte benne azt, mit századokig nem tudtak eldönteni a műfordító iskolák, összekötötte ő e meghatározásban. Szász Károly által követett szigorú formai hűséggel, Aranytól hangsúlyozott anyagi hűséget; benne van ebben a kitűnő

formai hűség eszméje, melyet Ábrányi Emil gyakorol bámulatos bravourral, benne van ebben a Dóczy és Radó Antal követelménye, a „híven és szépen” féle elem s a hang hűsége.

A műfordítás nem púsztán mechanickai munka, sőt ellenkezőleg a jó műfordító a szó legszigorúbb értelmében költő, költőnek kell lenni – hisz a *műfordítás*, a fordítás művészete s erre a hivatásra ép úgy kell születni, mint az írói vagy költői pályára. Külön talentum kell hozzá. A hivatott műfordító lelkének húrjait a legkisebb érzélem is rezgésbe hozza, a benyomások iránt végtelen érzékeny, a forma s a ritmus tökélyét teljesen bírja. A jó műfordító sohasem dolgozik gyárilag; nem, Geothének [!] ama mondata, hogy „minden jó költemény alkalmi költemény” kitünően, sőt talán jobban alkalmazható a műfordításra, *mint jó költeményekre*. A költő a lelkesedést a *tárgyból*, a műfordító a *fordítandó darabról* [!] meríti, maga az eszme adja meg neki az impulzust a lefordításra. Őt mindig az eszmék, a hangulatok vezetik. Épen azért vannak egyes műfordítók, kik a lelki rokonságnál fogva leghivatottabbak egyes költők műveinek tolmácsolására; így pl. a mi Endrödnyk Heine dalait tolmácsolja nagy sikerrel, bár Szász Károly formaértékét meg sem közelíti. A műfordítónak általában fel kell oltvadni a tárgyban s azt lelkében újra kell alkotni. A műfordítást a fordítandó darab hatása alatt írja s azt adja vissza belsőleg híven, főleg a hangulatot és eszmét; sokkal kisebb hibát követ el, hogy ha |:a:| szavak görcsös fordítását hanyagolja el, minthogyha ép az előbbihez ragaszkodva feláldozza az érzést, a tartalmat, mert a költő az eszmékért, az érzelmekért irta azt meg, nem a formáért, a puszta szavakért. Lebegjen a fordító szeme előtt mindenkor Aranynak a költészetről való találó [!] elnevezése „hütlén hívség”. Alkalmazza ezt a műfordításra, igyekezzék híven de azért jól és természetesen fordítani; a iambusok pattogását, az anapestusok ugrándozását ügyesen csikarja ki a durva szavakból, a rimeket mesterkézzel csempeszze [!] be a sorokba. Így aztán eléri azt, hogy darabja mintegy oda lesz lehelve s nem mondhatjuk ra [!] azt a műfordítóra nézve legkegyetlenebb itéletet, hogy „mesterkél”.

Geothét, [!] a német költő királyt fordítani merész vállalkozás, *jól* fordítani: *érdem és dicsőség*. Oly helyet foglal el e tekintetben ő a német irodalomban, mint nálunk a mi Aranyunk, kit – mint

tudjuk – egy nyelven sem tudnak híven visszaadni. Ő specifikus magyar költő, kit tős-gyökeres magyar nyelve, gondolatainak magasztossága tesznek naggyá. Goethét teljesen visszaadni [!] szintén ily óriási feladat, mert nyelvének tömörsége, ép úgy mint Dante-é oly nagy hogy a legjelesebb műfordítók ügyességén is kifog, mint azt Szász Károly is elismeri. Korántsem akarom e<sz>zt a felsorolandó kifogások s ellenvetések biztos talpazatául használni; én a magam részéről a legnagyobb elismeréssel adózom a t. fordító úrnak, hogy ily nagyobbyszerű feladat megoldását tűzte ki maga elé kiválva a Heine fordítók szürke tömegéből, kik közül legtöbbje csak elrontja azokat a lehelletszerű, könnyed dalokat; de szerény nézetem szerint egy középiskolai tanuló erejét meghaladó feladat a nagy német költő szellemi termékeinek hív tolmácsolása.

Goethéről azt mondtak, [!] hogy nincs *szíve* s pusztán az *ész* költője. Hogy mily alaptalan ez állítás, azt csak az tudja, ki behatolt lelke mélyébe. Van benne érzelem, van benne hangulat sok, de <elvan>el van rejtve mélyen, mint a tenger fenekén a drágagyöngyök. Lyrája oly hangulatos, oly eredeti és közvetlen, mint kevés költőé. Azt hiszem, hogy elég lesz, ha önöket „Heidenröslein” c. bajos [!] dalára emlékeztetem, vagy felhivom figyelmüket az ép előttünk fekvő „köny” vigaszára, mely az ő lelki vívódásának szükségképeni szülötte.

Egy költő munkájának hü fordításához feltétlenül szükséges a költészet alapos ismerete, mert hiszen:

„Wer den Dichter will verstehen,
„Muss in Dichter [!] Lande gehen.”

A fordító merüljön el a költő lényébe, ismerje annak életét, körülményeit, vágyait és szenvedését, ismerje meg azonkívül nemcsak magát a nyelvet, hanem a népet is, mely azt beszéli, ismerje annak szellemét, tökéletesen bírja a nyelvet, melyen fordít, legyen gazdag sz<ö>őbősége, kezelje a jelentés árnyalatokat értse a fordítás csínját-bínját.

Kérdezhetjük most már, mily mértékben bírja ezeket a fordító, más szóval, mint oldotta meg feladatát? –

Ne ámítsuk magunkat! Munkáját nem nevezhetjük *sikerültnek*, teljesen *sikertelennek* azonban épen nem. A fordító a műfordítás elméletével nem volt tisztában s így erejét és munkakedvét alantat tényezőkné tette szolgájává, míg a célzt szeme elől teljesen elvesztette s az ifjúág lázas alkotó vagyában [!] a *legjobbat* akarva alkotni (Horatius szerint akkor alkotunk legtélesebbet!) teljesen elvesztette lába alól a talajt a gondolatokat erőszakosan összevonta, ez egy munkába akarta beleönteni minden alkotótehetségét s épen emiatt az egész összhatásában nem lett egyébb [!], mint egy kísérlet, nem mint ő várta – remekmű. Szerzőnk nem költő, nem fogékony az eszme s a hangulat iránt, sőt ha szabad magam így kifejezni ő ezt épp jó fordítássá akarta csiszolni, hogy megmutassa képességeit. Ő azonban egész munkájában Bacsányival egy csapáson járt: a szavak merev fordítását tűzte ki célul. Ehhez az elvhez ragaszkodott s nem vette észre, hogy mily¹ görcsösen szóról szóra követte odáig menve, hogy a kifejezéseket hiven lefordította (a miből a legotrombább germanismuskok származtak² addig ez őt eltérítette tulajdonképen céljától s a *szellemet* épen nem adta, letörölte róla az eredeti hímporát, megmásította színet, illatát s egy puszta anyagot adott igen középsterű technikával nagyon sok banális hibával és botlással. Az egészből hiányzik a *belforma*; hiába keresem, a fordító feláldozta a külsőségekért. A költeményben hiányzik az a rész, mit Arany a *vers lelkének* nevez, az egész fordítás Hamlet szavai szerint szavak... szavak... A [?] hibát – legalább ezt következtetem az utolsó szakok többinél is gyarlóbb kiállításából, – maga a fordító úr is észre vette s kedvetlenül tette le a tollát, mert nem fontolta meg Szász K. elvet [!], mely a forma s a tartalomról szól; ha erőnk, vagy más technikai nehezségek [!] melyek – elismerem – e darabban is elég számosak akadályoznak [!] abban, hogy azt tökéletesen kerekdeden adjuk elő, inkább vessük el a formát, mely csak külső zománcz s a *lényéget*, [!] a *belsőt* domborítsuk ki tökéletesen, mely kovásza az egész mű alkotásnak. Tudom, hogy teljesen tökéletes műfordítás [csak:] a fellegek közt létezik mert elvégre a fordító vagy tesz hozzá vagy

¹ Föltehetően: míg

² A zárójel nincs bezárva.

vesz belőle a szerint a mint az *értelem, poetika, stilisztika*, ve|:r|:s-tan kívánja. Olyan a műfordítás, mint az *átültetett* virág; egyikben szerencsésebb talajra talál a másikban elcsenevész, de az eredeti értékéből, színéből feltétlenül vesz, ha nem a színéből, illatából, ha abból nem épségéből. Az átültetésénél le-letörik belőle egy zsenge egy-egy lényegtelen levélke mi talán éppen hozzájárul a darab szépségéhez. Ezek a fordítás fő hibái s ha más tekintetben, külsőségekben (pedig a tekintet|:ben| <s ha más> éppen nem megfelelő) teljesen tökéletes volna, még akkor <é[?]>sem mérsékelném ítéletem, megmaradnék előbbi állításomban, hogy a fordítás csak igen korlátozott mértékben sikerült.

„Trost in Thränen” Goethenek e végtelen mély érzésre s eleven felfogásra valló költeményében saját lelki állapotát tárja fel elének dialogokban, mert neki épúgy, mint a Petőfink<...>nek, mindegyik dala, életének, lelkének egyik képe, azért oly nagy, azért örök mindkettő. De míg az első minnek előtte költeménynyé alakítaná érzelmeit, mintegy átgúrja átszüri hatalmas elméjén, ha szabad magam így kifejezni, mintegy praeparálja, addig a másik az ifjúság s a fellekesült [!] lélek minden hevével kapja papírra forrongó érzelmeit a pillanat impressiója alatt anélkül, hogy gondolna is valamit a technikával, [!] nem mint Goethe, ki e tekintetben a világirodalom terén első helyén [!] áll. A *Trost in Thränen* c. dallam¹ a *boldogtalanság boldogságát* énekli meg a költő, a magasért vágyódó lény boldogságát, a mosolyt a könnyekben. Tenni nem tud, csak sírni s ez édesebb neki az ifjúság bohó álmainál, a férfikor buzgó tetterejénél. Egy vágya van csak: hagyják magára, hogy békén sírhasson s vágyodhasson az elérhetetlenért. A bánat felemeli őt, a könny megtisztítja, bár a miért vágyódik, csalkép, mely csak ragyog mint a csillag fénye, de nem érheti el. A barátok céda tivornyái, az élet nagy komédiája, nem hatja meg. Egy vágyat táplál csak lelkében: sírni, sírni! Az egész dal gyönyörű rajza az elérhetetlenért egy magasabb ideálért küzdő nagy léleknek, kit az élet közönséges faja nem hat meg, mert ő nem e földre való. A műfordító – mint már említettem – bár szóról-szóra fordította a darabot, teljesen

¹ Föltehetően: dalban

elvetette [!] feladatát. Ő nem tudott a sorok között olvasni, nem tudta magát beleélni a költő helyzetébe. Innen van az, hogy műfordítása teljesen hidegen hagy bennünket. Az erőltetett sorokból a mondva<á>acsinált kifejezésekből egyáltalán nem emelkedik ki egy üde alapszeme, mi a német költeményből mintegy folyik:

„Weinen lasst mich, <solange> so lange ich weinen kann.”

E merevséget feltétlenül annak tudtam be, hogy a műfordító nem mozgott szabadon a forma korlátai között, ránézve ez határozottan „nyüglődés”. S ez nemcsak az egész kifejezések magyarosságán ejt csorbát, hanem még sokszor feláldozza érte az értelmet is, bár szóról-szóra fordít. A 4-ik szakban pl. a német versszakot elfacsarja s lesz belőle ily torzszülött:

S *még úgy* hiányzik *is* nekem
Mitsem vesztek el *én*.

Ez épen nem költői stíl. Goethenek valódi megcsúfolása. Inverzió, vagy ellipsis talán? Egyiksem; csupa kötöszó, csupa apró kis szócska, *én, el, mit,* stb. melyek lelkiismeretlenül be vannak gyömöszölve a taetrameter iambusba értelem nélkül. A fordító ezt akarta vele mondani: „bár érzem, hogy lelkemben nagy űr van, mégsem vesztek el semmit, nem ért semmi baj,” a mi a német szövegből egy kis <f>gondolkodás után világosan látható. Ime ez legfőbb hibája fordításunknak! Ahelyett, hogy a darab tökéletes *átérzése*¹ és átérzéséből kiindulva felbontotta volna Goethe klaszikus tömör gondolatait és az analysis és synthesis szerint újraalkossa,² mondhatni rekonstrálta [!] volna, ő szóról-szóra fordít jól rosszúl, arra törekedve, hogy valahogy egyetlen-egy szó sem essék ki a fordítás keretéből. Ez egyszerű szolgai másolás, nem fordítás, annál kevésbé *műfordítás*. De vegyük a szakokat rendre:

Az első szak 31k sorában:

¹ Föltehetőleg: átérzésével

² Föltehetőleg: újra-alkotta,

„Szemedből látszik ez neked.”

ismét egy végtelen izléstelenséget találunk, nem is szólva az „örömben él” szóficamításról (örül, örömben ragyog) melyek úgy hatnak a magyar fülre, mintha sással hasogatnák. A „d” birtok rag itt a 3ik sorban úgy is kifejezi a *te* fogalmát, minek a „neked” névmás? Sokkal helyesebben cselekedett volna a fordító, ha „neked” henye és sortöltő szó helyett, mi egy iambust pótol, a német tömör mondat kötést feloldotta volna s kifejezte volna, hogy mi látszik szemében bánat-e vagy |:az, hogy:| könnyezett? Mert az első sorban felvetjük a kérdést „miért vagy ilyen bús?” A 3ik sorban a fordító azt mondja, hogy *ez* a szeméből látszik. Mi? Az, hogy könnyezett vagy a bánat?? Ez zavart szül. Az egész rövid foglalatja ennyi: Szemeiből tetszik ki az, hogy könnyezett. A második szakban előfordul egy bántó kitétel „de könnyeim, mily édesek”. Szinte félünk, hogy vlmely [!] rossz élcelődő azt jegyzi meg, hogy a könny korántsem édes, ellenkezőleg – sós. A t. fordító így fejezhette volna ki: mi édes a bánat, a sírás, *bár ez sem rossz*. De igen is nagy hibák a következő kifejezések:

„Maganyomba’, ha..... stb.

Magányban, egyedül, egymagam helyett, birtok ragozza ezt az abstract fogalmat, mi bizonyos erőszakoltságot ad a fordításnak. Általában az egészen ez a szellem leng. Ugyanilyen hibás

„Én fájdalom¹ hiszen.”

Az egész sor rossz. Azt akarja vele mondani: az az én bajom! Fájlalni lehet valamit oly értelemben, midőn ar|r:ól *panaszkodunk*, *hogy fáj valamink*. Itt az író épen nem akarja azt mondani, csak annyit akar kifejezni: az az én bajom. Különb is „fájlal” ige mellett, mely még a sajnálást is kifejezi (pl. „fájlalom az esetet.”) mindig kiteszszük a tárgyat, használata másképen fonák. A *hiszen*

¹ Föltehetőleg: fájlalom

szó, mint előbb a rím a metrika kedvéért van használva a *csupán* helyett, mi éppen nem pótolja azt. A fordító tehát itt akarta érvényesíteni <hatalmát> szabadságát. Ha szabatosan formulázta volna gondolatait, nem szorult volna arra, hogy a styl s a nyelvtan ellenére durva módon csikarjon ki egy-egy iambust vagy rímet. A 3-iki szak styl és hűség szempontjából a legsikerültebb, ha a veszteség főnév s a vesz ige bántó ismétlése nem sértené fülünket. A 4.-ik szak annál erőltetebb [!].

„Vigadtok és nem sejtitek
Mi kínoz, én szegény!”

Bántó ez az után vetés. A magyar fül szinte várja a tárgyesetet:

„Mi kinez engemet.”

a lärmen és rauschen közül egyik sem felel meg a *vigad* fogalmainak. Az első inkább lármás mulatozást, tivornyát, a másik a dözsölést fejezi ki. Itt mintegy korholólag szól a fordító:

„– Ne késlekedj tehát tovább!”

A német *sich raffén* pedig azt fejezi ki, hogy ragadd, kapd magad, nosza, rajta!! Búzdítás. Ugyanitt egy másik *nem rossz* de azért nem egész találó kifejezés van az *erwerben* ígére:

„Szerezni most bátorságot”

Szerezni helyett helyesebb lett volna hatni, küzdeni, mert ez nem a vagyon szerzés, hanem a *munkabírássra*, a *küzdésre* czéloz az apathiával szemben. Muth pedig éppen nem bátorság; hisz a testhez általánosságban nem bátorság, hanem kedv, ügy buzgalom, *tetterő* kell. A köv. szak a legfakóbb az összesek közt. Nem más az, mintegy szétfolyó rajz az eredetinek árnyéka:

„Óh nem, megnem szerezhetem
Távol van az tőlem”

Mit? Egyszerűen azt akarja vele mondani a fordító, hogy nem birt küzdeni, mert elérhetetlenért vágy. A második sor meg éppen fülsértő avval a germanismussal „es steht fern von mir”. A többi sorban is akad gáncs. A vagy [!] kifejezése, mit Goethe oly szépen, oly melyre [!] hatóan jellemez, így színteleníti el a fordító:

„Magasból szépen csillog, mint
Amaz csillag ott fenn.”

Hol van itt a vagy [!] kifejezése? Az egész nem egyéb mint egy prózává lapuló sor, melyet még a grammatikai hibák is eléktele-nítenek. A csillag éppen nem amaz, hanem ama, a szerző ezáltal valószínűleg a pyrrhicus [!] lábat akarta kikerülni s azt egy spon-deusszal helyettesíteni. Vagy tán ezt akarta kifejezni:

„Amaz csillog ott fenn.

Igy |is:| éppen oly prózai és rossz. Az utolsó szakban, melyet ismét más szempontból lehet tud. vizsgálat tárgyává tenni, a szerző kicsöppent a görcsös fordításból s oda szúrt a csillag után egy appositíót (talán díszítő??...): halovány. Ez azonban éppen hibás. A díszítő jelzőnek vagy appositionnak feltétlenül jellemezni kell; azt a jellemvonást kell kiemelni, mely legnagyobb legjellegzetesebb. A fordító rím hiányában lelkiismeretlenül odacsapta a halvány szót, mely homlok egyenest ellenkezik a német *Pracht*-tal, mi kifejezi a csillag-fény vidorságát, mely nagyszerű, mint a dicsőség nap-sugaras álma. – „Gyönyörködés közt nézik el” – szintén oly csinált művirág „gyönyörködve néztük el – csüggtünk rajta helyett.

Az értelmi <bírálat> hibákat, mi az alapeszme, az aesthetika ellen vét, már említettem. Térjünk át most fordítónk legsebhé-tőbb [!] részére Achilles sarkára, a *verselésre*. A bírálókat sokszor eri [!] a vád, hogy túlsokat foglalkoznak a verseléssel; szerintem ez éppen nem mellékes tényező, különösen egy önképző körben, hol a kezdőknek legn. nehézségébe kerül, hogy ritmusokba olvassza gondolatait. A műfordításnál meg éppen nagy szerepe van ennek: többek közt olvastam Reviczkytől egy bírálatot Szász Károly költeményeire, mely csakis a verseléssel foglalkozott. S ez nem alaptalan

felfogás. A szellem, a hangulat (mely egyébként adomány) mellett főleg a technicka okoz legn. [?] gondot a darab átültetésénél [!].

Fordítónk technikája gyenge, igen gyenge, kezdetleges. Ennek áldozza fel az egész munkát, a tartalmat, az alapeszmét a kifejezések jóságát s összességében a leghitványabb a miért feláldozza az egészet. A fordító tollát mint látom – a formai hűség vezette: megtartotta az eredeti versmértéket, mely egy dimeter iambikus s egy hármias iambus váltakozásából áll, félrímekkel: xaxa. A fordító e tettét teljesen helyeslem, de mint látom, ez reá nézve túl nehéz munka még. A iambusok sánták, a ritmus laza, a vers döcögő, alig-alig jár a poétika licentia mankóján<t>. A többek közt a szerző a poetica licentiával vissza is él t. i. a költőnek meg van engedve, hogy a *páratlan ütemben a menő* lábat *lépővel* helyettesítse. Ő ezt igen gyakran kiterjeszti a párosokra is, sőt 3 izben az *utolsó iambusra* is. Úgy látszik a t. szerző nem érzi, mert másképp sértené fülét ez a végtelen ritmustalanság. A kis költeményben – megolvastam – k. b. 30 verstani hiba van; ez fogalmat ad a fordító kötöttségéről s gyakorlatlanságáról.

Rímei is igen gyengék, bár látszik, törekszik a jobbakra. Többek közt fordítónk azt sem tudja, hogy him rím sem rimelhet nő rimmel, a mit már Kazinczy is hirdetett. S azóta mennyit simúlt a magyar technika! Egy Arany, Petőfi, [!] megalkotta ritmust Reviczky, Ábrányi, Szász Károly a tökély legmagasb fokára emelte! – De hadd mutassam be pár példával a verstani hibákat:

Az I. szak 2.ik sorában:

∠ ∪ ∪ ∠
„Minden | örömben”

Trocheus és iambus nem társulhat. Hát a többi hiba! Előfordúl pl. ilyen is:

- - - - - - ∪ -
„Bármit | veszte|ttél el | nekünk

Csupa spondeus; nincs ritmus. – Vagy pl.

– ′ ∪ ′ – ′
Távol | van az | *tőlem* |

Az utolsó nem *lehet* spondeus!!!

Rímei közül csak néhányat említek még tájékoztatóul: ifjú még –
∪ – – – – ∪ – – ∪
elég; halvány – éj|szakán; tőlem| – ott fenn; mind végtelen gyön-
ge; a többiek meg lehetőségek, bár van köztük sok gyenge assonance
(pl. jer – e/).

E szabályok az önök szemében talán tuleröltetettnek, vagy csi-
náltnak vagy scholastikusnak fog [!] tetszeni. Ezek azonban aes-
tetikai szabályok, a természetből vannak ellesve s mit a gyakorlat
koptatott el s tett iskolássá.

Birálatom végére jutottam s most, midőn véleményem kell ki
mondani, kedvtelenül teszem le tollam. Érzem, hogy a fordításra
nagyon rá állék [!] Sír John Denhene, egy jeles angol műfordító
ama szavai:

„Szót szóval, sort sorral adni vissza”
„..... Nem poezis.....”

Műfordítónk nem tudja magát függetleníteni a közönséges köve-
telményektől, nem tud felemelkedni az igazi ihlet csúcspontjára
szóval nem műveszi, [!] csak egyszerű fordító.

De a mi feladatunk nem az, hogy egymás kudarcán tapsoljunk.
A buzgalomért dicséretet a munkáért baráti kézszorítást adunk
s azt mondjuk: előre! Igen, előre; ő még fog jobbat is alkotni ne
engedjen, a *kezdet nehézsége* s nem a *tehetetlenség*, vagy épen
a *lelkiismeretlenség* látszik munkáján. Tanuljon jelesebb műfor-
dítóktól Szász Károlytól tanulmányozza Ábrányi, Reviczky tech-
nikáját emelkedjék fel Arany műfordítási elvének magaslatára,
s szazszor, [!] ezerszer jobbat fog alkotni. Tisztítsa meg felfogását
a kicsinyes felfogásoktól az üres külsőségektől, de azért ne vesse el
a súlykot. Felhivom ezenfelül figyelmét Reviczky: „A könyv vigasza”
c. műfordításra, mely oly tökéletes oly kristály tiszta, hogy útmu-
tatóul szolgálhat a műfordításban. Tanulmányozza át, hasonlítsa

össze <amagáét> a magáét és be fogja látni, hogy alkotása csak színtelen kísérlet, igénytelen, szerény műfordítási szárnypróbálgatás.

Kérdezzük: elérte-e a műfordító célját? Nagyon kis részben. Az általános érzelmet elvetette, az alapeszmét nem tolmácsolta, a sorokba begyömöszölt sortöltő szavakat és még úgy sem találta el a helyes lábat, vagy rímet; a jelentés árnyalatok közül sem tudta mindig kiválasztani a jellemzetest.

Ismétlem: az egész csak műfordítási szárnypróbálgatás, mely a tökélytől nagyon de nagyon messze áll.

Én a magam részéről *gondolkodva* adom rá a *gyenge – közép-szerű*-t.

Tisztelt <ö>Önképzőkör! – „Sentio, quae dixi, fuisse longiora.” A kis bírálat kicsapott medréből s egy esztétikai tanulmány féllévé dagadt. Tudom, sok gáncs, sok szemrehányás érhet ezért. A munka hosszúsága két okban gyökeredzik, egyrészt szándékomban, a mennyiben irányadó munkát akartam készíteni a t. Önképzőkör műfordítói részére – s a mennyire tőlem telhetett, tanácscsal akartam nekik szolgálni; másrészt pedig munka kedvem ragadott ily messzire, mert mindig szeretettel és kedvvel dolgoztam rajta. A munka egyedüli élvezetem és büszkeségem.

Vége.

Forrás

Az érdekműnyvről röviden az előző írás forrásánál szoltunk. A bejegyzett szöveg módosuló írásképe alapján feltételezhető, hogy a másolás több részben történt.

Megjegyzések

Az önképzőkör 1901. november 17-én tartott ötödik rendes ülésén – melyen egyébként Kosztolányi *Akác virágok* című költeményét is tárgyalták – került sor Grüner Andor nyolcadik osztályos tanuló műfordításának megvitatására, amelyről az írásos főbírálatot Kosztolányi készítette: „»Trost in Tränen« »Vigasz a könnyekben« fordítás bírálatát írta és felolvassa Kosztolányi Dezső. Bevezetésében felhossa a műfordítás elméletére vonatkozó elveket. Szól Bacsányiról és Pécelyről. Majd felemlíti Kazinczy eme jellemző meghatározását »ne azt, hanem úgy«. Sorra veszi az újabb műfordítók elméletét is. Beszél eme költemény műfordításának nehézségeiről, melyben a költő a boldogság

boldogtalanságát énekl meg. Tárgyalásában fejtegeti, hogy mennyiben felel meg e fordítás a tartalmi és alaki hűségnek. A műfordító nem jól adta vissza mivel nem élte magát e költemény érzéseibe. Ugyanis Bacsnival járt egy csapáson a szavak merev fordítását tűzte feladatául, így nem adhatta vissza azután a szellemet sem hiányzik fordításában a belforma és lényeg. Az egész csak egy szárnypórbálgatás s így a művet gyenge középszerű fokra ajánlja. Hozzászólának: Salamon [Viktor], ki Kosztolányi bírálatát diszkönyvbe ajánlja, ha a célzó részletet kihagyja: elismeri, hogy a fordítás tökéletlen s hogy nincs technikája, gyenge középszerű fokra ajánlja. Kellert [Benő] mint ügybuzgó bírálatot a diszkönyvbe ajánlja. Elismeri a fordítás hibáit, de tekintetbe véve, hogy első kísérlet középszerű fokra ajánlja. Szerző: Grüner [!] Andor, válaszol állításainak védelmére. A vezető tanár úr a kör beleegyezésével Kosztolányi bírálatát, ha abból a felesleges részleteket kihagyja, diszkönyvbe ajánlja. A mű értékét pedig középszerű fokban állapítja meg” (HICSÍK 2021, 403.) A bírálatot a diszkönyv alapján elsőként Dér Zoltán közölte (DÉR 1960; MEKM, 99–111, illetve a feltételezhető elírásokra vonatkozó megjegyzései 161–162).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Boileau. Lart poetique: a választott mottó Nicolas Boileau-Despréaux (1636–1711) francia költő, esztéta, műkritikus 1764-ben megjelent francia költészettani munkájából Erdélyi János fordításával egyezik meg (*A költészetről*, I. ének, 192. sor)

„*a babér osztója nyerője,*” (így nevezi Pope a kritikusokat): Kosztolányi Alexander Pope *An Essay on Critics* című művének valószínűleg a következő soraira céloz: „But you who seek to give and merit fame / And justly bear a critic’s noble name”

anathémát: (gör.) kiátkozást, kiközösítést

Greguss: Greguss Ágost (1825–1882) egyetemi tanár, esztéta, az Akadémia tagja, a Kisfaludy Társaság másodelnöke

vetélye: versengése, versenye

Ábrányi: ifj. Ábrányi Emil (1850–1920) költő, műfordító, újságíró. Halálakor Kosztolányi hosszabb megemlékezést közölt róla (Tf, 213–216), amelyben mérlegeli alakjának kettős megítélését: „Ábrányi Emil is, egyik legjellegzetesebb szabadelvű szellemünk, politikai hitében újtó, az irodalomban, a művészet eszközeiben ókonzervatív” (Tf, 214), azonban „mint nyelvalkotó halhatatlan” (Tf, 215); utóbbi megállapításaival Kosztolányi elsősorban fordításaira céloz.

Szász Károlyt: szemerjai Szász Károly (1829–1905) magyar költő, drámaíró, műfordító, esztéta, református püspök, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Kosztolányi 1908-ban gunyorosan nyilatkozik verseskötetéről (Tf, 348), fordítói munkáját kritikusan szemléli (Tf, 458–465), egy helyütt egyenesen „élvezhetetlennek” nevezi (Tf, 750–751), majd Shakespeare *Téli rege* című drámájának 1930-as újrafordításakor részletesen indokolja, hogyan és miért nem követte a Szász Károly-féle megoldásokat (NyL, 516–530).

Bacsányi: Batsányi János (1763–1845) magyar költő, fordító

Peczely: Péczei József (1750–1792) református lelkész, műfordító, költő

Endrödynk: Endrődi Sándor 1892-ben, az Athenaeum kiadásában *Dalok könyve* címmel közli Heine-fordításait

„minden jó költemény alkalmi költemény”: Kosztolányi valószínűleg Goethe azon gondolatára céloz, amely Eckermann-nal folytatott beszélgetéseiben maradt fenn, és amely szerint minden költeménye alkalmi költemény („Alle meine Gedichte sind Gelegenheitsgedichte” [ECKERMANN 1910, 38])

„hütlén hívség”: a kifejezés Arany János *Vojtina Ars poétikája* című költeményéből származik

iambusok: a jambus az időmértékes verslábak egyike, egy rövid és egy hosszú szótagból áll

anapestusok: az anapestus szintén időmértékes versláb, két rövid és egy hosszú szótagból áll

Heidenröslein: Goethe 1789-ben megjelent verse, amelyet Dóczi Lajos *Vadrózsa* címmel fordított

Wer den Dichter will verstehen...: az idézett szakasz Goethe *Besserem Verständnis* című négy soros költeményének első két sora. A második sor helyesen: „Muss in Dichters Lande gehen”.

Hamlet szavai szerint szavak... szavak...: utalás Shakespeare drámájában a II. felvonás 2. színében elhangzó szavakra, amelyekkel a címszereplő Poloniusnak arra a kérdésére felel, hogy mit olvas. Arany János fordításában: „Szó, szó, szó.”

csalkép: káprázat

inverzió: a megfordítás stilisztikai alakzata

ellipsis: a kihagyás stilisztikai alakzata

taetrametes iambusba: négy jambus összekapcsolódása egy sorban

reconstrálta: rekonstruálta

apathiaval: fásultsággal, érzéketlenséggel

pyrrhicus: a pirrichius az időmértékes verslábak egyike, két rövid szótagból áll

appositiót: nyelvtani jelzőt

dimeter iambikus: két jambusból álló szakasz

poétika licentia: (lat.) *poetica licentia*, költői szabadság

hím rím: emelkedő lejtésű két szótagú rím

nő rimmel: ereszkedő lejtésű két szótagú rím

trocheus: az időmértékes verslábak egyike, egy hosszú és egy rövid szótagból áll
spondeus: szintén időmértékes versláb, két hosszú szótagból áll

assonance: asszonánc: a magánhangzók egyezésén vagy hasonlóságán alapuló rím

Reviczky: „*A könyv vigasza*”: utalás Reviczky Gyula ilyen című Goethe-fordítására

„*Sentio, quae dixi, fuisse longiora*”: (lat.) „Úgy érzem, amit mondtam, nagyon is hosszúra nyúlt”; idézet Cicero munkájából (*Az idősebb Cato avagy az öreg-ségről*, XVI, 55)

IV.

[Emlékezés Kossuth Lajosra]

A hal|:l|hatatlanságot jelölő tölgyfafüzér már rég lehervadt, a budapesti kerepesi temetőben a nagy halott ismét magányos méltóságában aluszsza örök álmát s mégis valami titkos szózat arra ösztönzi lelkemet, hogy álljak meg, bár csak egy röpké pillanatra a soha vissza nem térő idő ama nevezetes pontjánál, mely

Kossuth Lajos

születésének 100ik évfordulóját jelölte. Az egységes nemzeti ünnepben, melynek éljenei Kárpátoktól Adriáig zúgtak mi is részt vettünk; beleolvadtunk a nemzeti lelkesedésbe, romlatlan ifjú szivünk egész melegével és szeretetével, mindazonáltal kívánom, hogy az önképzőkör, mely nemzeti érzelem és culturának mindig előharczosa volt tüntetőleg adjon ez alkalommal kifejezést hazafiúi érzelmének. Az a világraszóló esemény, mely Magyarország megváltását jelezte Kossuthhoz méltó módon örökitessék meg az önképzőkör jegyzőkönyvébe; hirdessen az önkép<ő>őkör pályázatot egy ünnepi ódára s egy Kossuthot méltató értekezésre, a melyek egy az e célra rendelt ülésen felolvastassanak és megbiráltassanak<,>. Mert erkölcsi létezésünk Palládiuma egyedül Kossuth neve. Mig az él addig Magyarország is él, de ha Kossuth neve valaha kihal a nemzet emlékéből Hunnia kezében megtörik az életfáklyája s arcát a nemzeteket ölő enyészet takarja el gyászos fátyolával.

Forrás

A szabadkai főgimnázium önképzőköreinek 1874 és 1905 között született jegyzőkönyvei négy füzetben férhetők hozzá a Szabadkai Városi Múzeumban.

Ezek közül A *szabadkai községi főgymnasium „Önképző” körének Jegyzőkönyve 1902/903* a negyedik füzetben található. Kosztolányi felszólalása a többnyire két hasámban írt jegyzőkönyv jobb oldalán olvasható, ahol általában a tagok véleményei, hozzászólásai szerepelnek.

Megjegyzések

Az 1902/1903-as tanévben az önképzőkör a nyolcadik gimnáziumi osztályba lépő Kosztolányit választotta meg titkárnak, Kálnai Dezsőt pedig jegyzőnek. Kosztolányi az 1902. szeptember 28-án tartott második rendes ülés tényleges programja előtt emlékezett meg Kossuth születésének századik évfordulójáról. Ennek – esetleg rövidített formában lejegyzett – szövege föltehetőleg magától Kosztolányitól származik, aki az ülésen vagy eleve fölolvasta beszédét, vagy azt utólag maga foglalta össze a jegyzőkönyv számára. Ezt valószínűsíti, hogy az önképzőkör titkáráként nyilvánvalóan lehetősége volt befolyásolni – ambícióit is tükröző – felszólalásának rögzítését. Megerősíti továbbá e feltevést a jegyző megfogalmazása is: „A[z előző ülés] jegyzőkönyv[ének] felolvasása után Kosztolányi Dezső titkár Kossuth Lajosról emlékezik meg a következő szavakkal;” mely fölvezetést követik a fent közölt sorok.

A titkári javaslatot a jegyzőkönyv ekképp nyugtázta: „Kosztolányi ez indítványának elfogadása után elkezdődik Tompa Mihály emlékére tartott ülés műsorának tárgyalása.” Az október 12-ei harmadik ülésen meg is történik a pályázat kiírása: „Kosztolányi ekkor az előző ülésen általa indítványozott és a kör által elfogadott Kossuth óda és Kossuthot méltató értekezés pályázat határidejének kitűzését kéri. A kör 1903. márczius 1.ét tűzi ki határidőül.” (HICSÍK 2021, 429.) A pályaművek beadására és értékelésére azonban már nem került sor: a november 9-én tartott negyedik ülésen Kosztolányi oly mértékben összetűzésbe került Révfy Zoltánnal, a kör akkori vezető tanárával, hogy a szegedi főigazgatóság elrendelte az önképzőkör feloszlását, Kosztolányi pedig csak magántanulóként fejezhette be tanulmányait.

Dér Zoltán csupán futólag említette Kosztolányi megemlékezését, amikor az önképzőkör működését a jegyzőkönyvekre támaszkodva mutatta be (MKEM, 90). Az önképzőkör fennmaradt jegyzőkönyveinek teljes anyagát – Hóza Éva és Virág Zoltán szakmai segítségével – Hicsik Dóra kiadása tette könnyen hozzáférhetővé, benne Kosztolányi itt közölt felszólalásával (HICSÍK 2021, 425).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Palládiuma: (gör.) *Palladion* latin formája; eredeti jelentése Pallas Athéné istennő szobra, amely az ókori városok biztonságának jelképe volt, átvitt értelemben pedig oltalom

V.

Bírálat

Madai Gyula költeményeire
Kosztolányi Dezső

Valahol olvastam, hogy Brandes az igazi irodalmi kritikát az impressionismusra alapítja.

Az esztétikai tudás e fejedelme csakis annak a bírálatnak adja meg a polgárjogot, mely az érző lélek hánykódását, ama kétségeket és motívumokat tárja föl, melyek a lélek titkos mélyében egy ítélet létre hozásában résztvettek. Meg kell indokolnom, mért tartok valamit szépnek, vagy hibásnak; s nem megfordítva egyes jól roszszul összeszedett adalékból megállapítani, hogy jó e a költemény, vagy nem. A jó kritikus analitikus és nem synthetikus s végkép lemond az objectiv igazság utopiájáról, mert belátja, hogy minden forró vérünkkel van átitatva. A költő kobza a szívből s a szívhez szól; a fagy ítélete, a közöny átka, a taps dicsősége. E fagy, e közöny s e taps magyarázata a kritikus feladata. Le a kothurnuszszal uraim; nincs más kritika, mint taps és füttyülés!

Az én tapsomra és örömömrre azonban nincsen szó. Egy igazán kiváló költői egyéniség, kiváló alkotásáról kell beszámolnom, kinek jó feje s egészséges szíve van. Ki a fiatal poezis lázas hánykódásában s iránytalan settengésében [?] büszke homlokkal s acél inakkal megy előre. Be mer lépni gondolataival a költészet komor csarnokaiba, melyet hivatlanok a hangulatok virágerdejével s a pártászlók lobogásával éktelenítettek el. Megveti a modern költészet minden raffinált rekvizitumát s szakítva a mult pókhálós hagyományaival csak szívverésének zenéjét s velőjének szózatát választja kalaúzul. Fel a fejet, ki a szív kapuit – érezzünk és gondolkozzunk! A gondolat száműzve bolyong, az érzés üres, mert ennek csak a gondolat ad súlyt, szint és tartalmat. Mert a mai költőink éreznek, de lelkükön csak átzúg az érzelem hullám s nem mossa

át egyéniségüket; ha érinti szívüket menekülnek tőle s nem igyekeznek benne újjá születni. Nem tudják az érzelmeket lényükké asszimilálni s talán nem csalogdom, ha azt mondom, hogy ez a pont, melyen keresnünk kell mai poezisünk ürességét. Költőink a fájdalomnak csak sötét színét látják; az örömnél csak mézét érzik, de értelmét képtelenek felfogni. Mily gyengék és mily kicsinyek!

S én azt mondom neki: légy ember és tartsd fel a fejedet! Büszke homlokod az ég kék kupoláját verje s ne járj a sárban! Csak mindent tudni vágyó lelked jöjjön néha az emberek közé, de arcod az éther kék acéljában edződjék. Ti, az óriás körül settengők csak lábáig láttok; a politikai zűrzavarok hangjai ezek térdeig hatolnak fel; a kenyértúság éhségordításai csak finoman átszűrődve jutnak fülébe, hol öntudatra ébrednek s beilleszkednek abba a harmóniába, mit a körülötte zengő világgyölgők kardala hoz létre. Hallgasd <ott[?]> ezt, s dalodban a világok robogásának ritmusa zakatoljon! S ne halljuk a kis szerelmek apró jajait, az irányköltészet unalmas tirádáit!

De te azt mondd, van bánatod: nem értettek meg, lenéztek, neked, óriásnak a törpeség veregette válladat. Jól van barátom, menj haza és sírd ki magadat. Olvaszd fel fájdalmadat s öntsd egyéniségedbe, szívd fel lelkedbe. Légy a fájdalom köszobra. S hidd meg ennek nyers kövéből az ihlet varázssvesszeje a poézis üde csergetegét, s ha kell vésszen mennydörgő Niagara-zuhatagját fogja fakasztani.

Borongjon nagy homlokodon a lét s a nem lét kérdésének árnyéka és fény: *érez és gondolkozz!*

Madai Gyula tud érezni és gondolkozni is! Az ő egyénisége azok közül való, kiket mélyen érzőknek szoktunk nevezni. Nem fut át lelkén az élet, de átszűrődik rajta s tartalma benne marad. Sok költő örült már s nem egy érezte át már a gondolat koldús szegénységét, midőn éji szobájában nagy gondolatok közt ült – maga. Sok lelkében zendült fel a „*szeretlek*” szó mindent elnémitő bölcsesége, mint egy rózserdő [!] égreujjongó fülemile concertje, de az öröm ily hatalmas himnusát, a szeretet, a szerelem ily mély és egészséges dicsőítését még nem olvastam.

Más tán egy könnyű és tartalmatlan szerelmi dalt írt volna; csebecsét faragott volna gondolatának s érzelmének márványából

kedvese szalonzasztalára: ő szobrot emel a szerelemnek. Ő megírja *Descartes* c. költeményét[.]

A komor és gőgös bölc *Carthesius René* világhíres mondatának, a *Cogito ergo sum*-nak ily poetikus magyarázatát, ily szép cáfolatát sehol sem találtam. A gőgös, emberdicsőítő szózat devalválás-á>a lebegett Madai szeme előtt. Érezte, hogy valami, a gondolatnál erősb kapocsnak kell összetartani bennünket. Ezt érzi s ezt írja meg Bruno Wille a pantheista költőbölcész *Sum ergo cogito* c. fejezetében. A költő lelkének ez azonban nem elég; ő tudja, hogy szánameg bukdaécsolásainkban s elhagyatott gyöngeségünkben csak a szeretet lehet a mérlegen. Ő könnyezni is akar és sirva fakad a jéghideg mondás gőgös értelmén.

„Tűznek születtem, lángolok, vagyok!”

Mily egyszerű, de kell e ennél nemesb szó? S kell e ennél a tusánál szinesebb és nagyobb költői sujet? Reám legalább azt a hatást teszi, mint a virradás felséges költészete. Mint két világ testvér-csóéja. A gondolat ónos nyugalma fekszik mindenben. De a sötét megfut a diadalmas hajnal piros lobogója elől s egyszerre öröm tűz ég minden ormon, a mindenség himnust zeng a szeretetnek. A szél kezében az erdő minden fája egy egy hárfává lesz, s az ujjongó tenger aranytáétkjával száéon csóéolja az eget. A nagyvilág egy szerelmes költemény lesz:

„Tűznek születtem, lángolok, vagyok.”

Oly hatalmas akkord, melyet ő csak a világtörténelem s a természet zenééből leshetett el, oly költői, hogy eszembe hozza a két ezer év előtti aszkétát, ki Ázsia homoksivatagjait dörögte be e szózáttal. S nekem ez oly szép, hogy ime, 2 ezer év múlva az utód, a ki a XX. században él és érez *Descartes* óra után, könyvekkel kezében átérzi az evangélium hirdette szeretetet, az öröm superlatívusát. Schiller „an die Freude”-je jutott eszembe olvastakor.

.....

S most hunyjuk le szemünket és érezzük át a költeményeket. Erőtjeljes, nem közönséges hangok, egy rokonszenves költői egyéniség megjelenése, kinek nagy jövője lesz, ha nyelvét teljesen kisíszolja s az érzelmek ama mélységét s az általános emberi ama nemes kultuszát megtartja, mely Descartes c. költeményében imponáló nagyságban lép fel. E költemények bírálata csak taps lehet. Madai rokonszenves alakját minél többet kívánjuk látni!

Kívánjuk és követeljük! Ha szerénykedik rögtön ráolvasom Carlyle mondását, hogy a költő s a lángelme uralkodik a világon, minden az övé, csak két dolog nem: a feje, s a szive.

Az a világé.

Forrás

Kosztolányi Dezső írása a budapesti Egyetemi Kör „irodalmi és retorikai szakosztály”-ának emlékkötetében található, amelynek Oláh Gábor által írt előszava 1903. november 29-ei keltezésű. Az *Irodalmi Szakosztály Emlékkönyve 1903* című, több autográf bejegyzést tartalmazó kemény fedeles iskolai füzet (23 × 16 cm) 19–27. számozott oldalain olvasható Kosztolányi autográf bejegyzése (Déri Múzeum, jelzet: K. X. 93.12.02.067).

Megjegyzések

A budapesti Egyetemi Kör „irodalmi és retorikai szakosztály”-a – Oláh Gábor emlékkönyvhöz írott előszava szerint – 1903-ban rendszeresen hívott meg politikusokat és írókat heti gyűléseire, valamint rendezett ünnepségeket. Az eleven szakosztályi élet s az *Egyetemi Lapok* mint fórum megszűnése nyomán merült föl egy olyan emlékkönyv ötlete, amelyben a szakosztály gyűlésein elhangzó legkiválóbb irodalmi és tudományos munkák megőrizhetők (JULOW 1961, 101). Mivel Kosztolányi bírálata nincs külön keltezve, nem lehet megmondani, pontosan mely üléshez köthető. Madai versénél mindössze annyi áll, hogy szerzője egy „1903 október havában” tartott gyűlésen olvasta föl. Nem bizonyos, de igen valószínű, hogy a bírálat ugyanezen alkalommal hangzott el. Az emlékkönyvet elsőként Julow Viktor ismertette, s egyúttal közölte Kosztolányi írását (JULOW 1961, Madai verse: 103–104, Kosztolányi bírálata: 104–105; innen veszi át Tf, 766–768).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Madai Gyula: (1881–1937) költő, országgyűlési képviselő, főgimnáziumi tanár, író. Kosztolányival együtt a Komjáthy Jenő Társaság tagja volt, s a Négyesy László-féle stílusgyakorlatokra is járt.

Descartes c. *költeményét*: a vers egykori megjelenése: *Debreceni Főiskolai Lapok*, 1904/6., 63.

Carthesius René: René Descartes (1596–1650) francia tudós nevének latinos alakja magyar névsorrend szerint

a kétezer év előtti aszkétát: Kosztolányi egyértelműen Zarathusztrára (görögösen: Zoroaszter, Kr. e. 628 k.–551 k.), a perzsa vallásalapítóra utal, Nietzsche *Ím-igyen szóla Zarathustra* című művének központi alakjára

Schiller An die Freude: Friedrich Schiller *Az örömhöz* című verse (1785), mely *Örömódaként* ismeretes

VI.

[Kosztolányi Dezső kritikája Babits Mihály verseiről és műfordításairól]

[töredék]

[hiányos a kézirat] s abban leszünk s alattunk hagyjuk a köznapiság piarcát. [!] Ezeket mondja verseiben, melyekben van valami bájos öntudatlanság. Evvel csak azt akarom mondani, hogy ő nem látja alakját, midőn [?] verset ír; gesztusainak értékét nem tudja s valószínűleg senkisémet oly rossz bírálója azoknak, mint enmaga. Minden során az a „honest method” vonul végig, melylyel Hamlet jellemzi szavalmánydarabját. Nincs <benne> |:rajta:| semmi kirívó szín és nagyhangúság, csupa nemes pathosz, «édes-kernyész» édes-kesernyész humor s legtöbbször elnyugvás és megsemmisülés a nagy gondolatokban. Valóban sajnálandó, hogy pár költeményében, mely valószínűleg régebbi időből való, fejlődésének alacsonyabb lépcsőin tűnik fel előttünk. Azon darabokat értem itt, «melyet» melyeket Heine s néhány színvegyítő francia lyrikus hatása alatt írt.

A kezem ügyében levő darabok közül föltétlen elsőséget <nyújtok> |:adok:| sonnettjeinek, melyekbe gondolat és érzelmvilágának legbecsesebb kincseit rakta le. Nagyon jól bánik e műformával, s bár nem mestere a technikának, mindég érzek valami lüktető erőt, mely a gondolatokat összefűzi. A tudományhoz írt darabjában a szűk forma fűzője valósággal repedezik a gondolat s a hév buja <telje alatt.> |:teljétől.:| Szereti, imádja, bálványozza a tudományt s dadogva szól ez érzelem fuldokló végtelenségében. Oly igaz és egyszerű: ezért becsülöm e költeményt mindenek felett. Egy pillanat, a mikor nem tud beszélni, csak lelkesül és szavakat nyög ki. Az erek kékülnek a halántékon. Az író szobájának ajtaja felpattan s látjuk őt: «ext»

„Mustár... égő bokor... fa melynek nincsen árnya
A kék börtönön át új bábeli torony
– És nem lesz nyelvzavar, mert minden nyelvet érték –”

Ez a lelkesedés zenithje; ennél tovább nem lehet szárnyalni, innen csak lefelé lehet bukni. S ő be is fejezi a költeményt, mert hála isten nincs kezében az a megvetendő szerszám, melyet routine-nak nevezünk. Nem tapsot akar; az ilyen gerincek nem tudnak és nem akarnak görbedni. Ő a gondolatját fejezi be, s nem tesz pontot e fölséges sorok után.

„A tudomány vagyok. Erénynél dicsőbb vétek
Enyim a jövőndő. Enyim a hatalom.
A tudomány vagyok. Az új kor tudománya!”

Ily nemes művészi elvek vezetik szerzőnket. Spinozához irt sonnetteje hangban és erőben ennek a társa; az „alig volt dél” a „versemnek tárgya” címűek ép ily kiváló kvalitásokkal rendelkeznek.

A műgond azonban nem legerősebb oldala darabjainak. Sokszor figyelmetlenségből, sokszor akart hanyagságból «a» nem törődik a formával s a kifejezéssel, bár mindkettő tekintetében művészi készséggel rendelkezik. Szavainak néha kitűnő jellemző ereje van. A sötétség az ablakot bekeni, az árnyak az ágy alól tolvajként bújnak elő; Spinoza terhes feje meggörbeszti nyakát. Az ily plasztikus képek azonban csak kivételek; sokszor <izléstelen> |:gondatlan:| s nem egyszer izléstelen és prózai. Szavai sokszor <értelmes> |:racionalistikus:| prózába illenek s nem költeménybe. Nincs «meg benne» nekik izük-büzük, mint Aranyánál, vagy Csokonayánál. Csak állítanak valamit, de nem képzeltek. Már pedig pszichológiai tény, hogy a szavak magukban semmik, csak a befogadás által lesznek tényezői lelki életünknek. A szavak csak jelek, melyek megjelölik, hogy mit kell képzelünk. Nem szabad tehát azt és úgy irnunk a <hogyan> |:mint:| érzünk s gondolkozunk, mert nem magunknak, hanem másoknak irunk, de rá kell találnunk arra a szóra, mely mások lelkében ugyanazt a lelkiállapotot hozza létre, lett légyen ez a szó bár az érzélem mérlegében hamis is. Találni akarunk; rajta, <vállhoz a puskát és> célozzunk. De úgy mint

a lövész, ki fegyverét magasabbra emeli, hogy a súlyánál fogva eső golyó ép a célpontba találjon. Ne is találjon: odahibázzon. Könnyedén, mintha nem is akart volna célt lőni.

Az ily könnyedséggel és erővel Ő azonban nem rendelkezik; talán azért, mert nem akar. Mert megveti.

Kell e ezek után beszélnem műfordításairól? Alig hiszem, hogy valaki is lenne, ki |:a mondottakból:| meg nem alkotta volna ezekre vonatkozó <ítéletét a mondottakból.> ítéletét. Az ily nyers és szilaj egyéniségek, kik nem sokat adnak a formára a kifejezés művészieségére, nem születtek műfordítóknak. S hozzá kell tennünk, hogy ama |:nyelvi:| jelességek, melyek Babics úr eredeti verseit «nyel» kitüntetik, műfordításaiban egyáltalában hiányzanak. Szintelenek és középserűek mind.

Byron „*All is vanity*”-jét több helyen félre értette s az eredeti bámulatos formatökélye mögött messzire elmarad. Byron pedig nem csak nagy lyrikus, de (talán épen ezért) a világ legtökéletesebb formájában író költője. Kár volt e próbálkozás valóban, kétszeresen kár, mert e <darab műfordítását> |:költeményt:| bírjuk már Radó Antal jó fordításában. Poe Edgar The conqueror worm-jának szépsége majdnem teljesen elveszik ez összeütött, és rosszul csengő iambusokban. Ismerjük Poe zenenyelvét; nála minden betű fest, és minden morának értelmi jelentősége van. A műfordítás nehezen és kínosan kullog könnyed «verselésében» verselése után. A Sully Prudhomme <darabokban> |:darabok fordításában:| nincs könnyedség és lágyság; talán legjobb Musset A Pepa c. költeményének fordítása, hol az utolsó sor (Peut être à moi, peut être à rien) teljesen összhangban áll a szavakkal s kitünően emeli ki az eredeti szomorú élcélődését. György Oszkár úr műfordításai hasonlíthatatlan magasságban állanak ezek fölött. Ő sokkal simulékonyabb egyéniség, ki át tud olvasni a fordította költőkbe, s nem szégyenli a műgondot sem. Finom izlés, kristály tiszta forma, pontos alaki és formai hűség jellemzik műfordításait. Szász Károly ama szavait, hogy „a műfordítás [hiányos a kézirat]

Forrás

A töredékes kézirat az Országos Széchényi Könyvtárban Babits Mihály hagyatékának részeként maradt fenn (OSZK Fond III/2106).

Megjegyzések

A bírálóat föltehetően a Négyesy László által a budapesti bölcsészszéken tartott *Magyar stílygyakorlatok* című szemináriumon hangzott el, amelyet Kosztolányi az 1903/1904-es tanév első félévétől látogatott; az óra keretében a hallgatóknak alkalmuk nyílt saját munkáikat bemutatni, arról vitát folytatni (ARANY 2017, 65–68). A csupán töredékesen fennmaradt bírálóat először Kelevéz Ágnes adta közre, aki szerint keletkezése – a benne hivatkozott Babits-versek keletkezését tekintetbe véve – az 1903/1904-es tanévre tehető (KELEVÉZ 2008, 189–196; lásd továbbá KDL1, 138–139, valamint a bírálattöredék közlése 141–142).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

„*honest method*” vonul végig, melylyel *Hamlet* jellemzi szavalmánydarabját: utalás Shakespeare *Hamlet*-jében a II. felvonás 2. színére: „but called it an / honest method, as wholesome as sweet, and by very / much more handsome than fine.” Arany János fordításában: „de becsületes modornak nevezte azt, mely éppoly / egészséges, mint kedves, százsorta inkább szép, mint / finom.”

A tudományhoz írt darabjában: Babits *A tudomány szava* című verse (KELEVÉZ 2008, 192)

Spinozához írt sonnetteje: Babits *A Spinoza szobor előtt* című verse, amely 1906. június 22-én jelent meg a *Magyar Szemlében* (KELEVÉZ 2008, 193)

az „*alig volt dél*” a „*versemnek tárgya*” címűek: utalás a *Napszálltakor*, illetve a *Csak én* címmel megjelent versekre. Előbbi 1906. augusztus 30-án a *Magyar Szemlében*, utóbbi pedig, amely *A lírikus epilógja* megelőző címváltozata volt, 1908. december 25-én jelent meg nyomtatásban a *Szeged és Vidékében*.

A sötétség az ablakot bekeni, az árnyak az ágy alól tolvajként bújnak elő: utalás a *Napszálltakor* című verse elemeire

Byron „*All is vanity*”-jét: Byron „*All is vanity, saith the preacher*” kezdetű, *Hebrew melodies* című verse

Poe Edgar The conqueror worm-jának: Edgar Allan Poe verse (1843), amely Babits fordításában *A győztes féreg* címmel jelent meg (KELEVÉZ 2008, 194)

morának: a mora a verstan idő-alapegysége

Sully Prudhomme: A fecskéhez címmel fennmaradt a Babits-fordítás kézírata (KELEVÉZ 2008, 194)

Musset A Pepa: Alfred de Musset versének *Pepa* címmel készített Babits-fordítása kéziratban maradt fenn (KELEVÉZ 2008, 194)

Peut être à moi, peut être à rien: (fr.) „kicsit az enyém, kicsit senkié”

György Oszkár úr műfordításai: Kosztolányi valószínűleg pályatársuknak a stílusgyakorlatokon megismert fordításaira utal

MELLÉKLETEK, MUTATÓK

Rövidítések

A szövegközlésben alkalmazott jelölések

[...?]	olvashatatlan szó
[... ...?]	olvashatatlan szavak
[?]	bizonytalan olvasat
[!]	így
< >	törölt betűk vagy szavak
<...>	a törölt rész olvashatatlan
[]	értelem szerint kiegészített szó(alak), mondat(rész)
:	betoldás

Kosztolányi Dezső műveinek hivatkozott kiadásai

ÁÓ	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Álom és ólom</i> , kiad., vál., bev. RÉZ Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1969.
BEB	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Boszorkányos esték – Bolondok</i> , s. a. r. SZILÁGYI Zsófia – TÓTH-CZIFRA Júlia, Kalligram, Budapest, 2021 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).
BHD	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>„Most elmondom, mint veszem el”</i> . <i>Kosztolányi Dezső betegségének és halálának dokumentumai</i> , s. a. r. ARANY Zsuzsanna, Kalligram, Pozsony, 2010 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).
BK	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Bölcsőtől a koporsóig</i> , kiad. RÉZ Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1987.
ÉA	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Édes Anna</i> , s. a. r. VERES András – PARÁDI Andrea – JÓZAN Ildikó – SÁRKÖZI Éva – LIPA Tímea, Kalligram, Pozsony, 2010 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).
EÉA	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Egy ég alatt</i> , kiad., vál., jegyz. RÉZ Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1977.

- ÉM Kosztolányi Dezső, *Ércnél maradóbb*, kiad., vál., jegyz. RÉZ Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1975.
- EV Kosztolányi Dezső, *Ember és világ*, kiad. ILLYÉS Gyula, Nyugat, Budapest, é. n. (Kosztolányi Dezső Hátrahagyott Művei, 6).
- EVNy Kosztolányi Dezső, *Erős várunk a nyelv*, kiad. ILLYÉS Gyula, Nyugat, Budapest, é. n.
- Gyg Kosztolányi Dezső, *Gyémántgöröngyök*, kiad. URBÁN László, Magyar Könyvklub, Budapest, 2001.
- H Kosztolányi Dezső, *Hattyú*, kiad. RÉZ Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1972.
- IFT Kosztolányi Dezső, *Írók, festők, tudósok. Tanulmányok magyar kortársakról*, I–II., kiad., jegyz. RÉZ Pál – GÖRÖG Livia, Szépirodalmi, Budapest, 1958.
- IK Kosztolányi Dezső, *Idegen költők*, I–II., kiad. RÉZ Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1988.
- JV Kosztolányi Dezső, *Japán versek*, s. a. r. KOLOZSY-KISS Eszter, Kalligram, Budapest, 2017 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).
- K Kosztolányi Dezső, *Kortársak*, kiad. ILLYÉS Gyula, Nyugat, Budapest, é. n.
- KDL1 Kosztolányi Dezső *Levelezése*, I., 1901–1907, s. a. r. BUDA Attila – JÓZAN Ildikó – SÁRKÖZI Éva, Kalligram, Pozsony, 2013 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).
- KDLN Kosztolányi Dezső, *Levelek – Naplók*, kiad. KELEVÉZ Ágnes – KOVÁCS Ida – RÉZ Pál, Osiris, Budapest, 1998.
- KL Kosztolányi Dezső, *Könyvek és lelkek*, kiad., vál. FRÁTER Zoltán, Európa, Budapest, 2011.
- Le Kosztolányi Dezső, *Lángelmék*, kiad. ILLYÉS Gyula, Nyugat, Budapest, é. n.
- LF Kosztolányi Dezső, *Látjátok feleim*, kiad., vál., jegyz. RÉZ Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1976.
- LNL Kosztolányi Dezső, *Lenni vagy nem lenni*, kiad. ILLYÉS Gyula, Nyugat, Budapest, é. n.
- MB Kosztolányi Dezső, *Mindent bevallhatok. Kötetben meg nem jelent írások és más újdonságok*, kiad. URBÁN László, Jaffa, Budapest, 2018.

- MEKM KOSZTOLÁNYI Dezső, *Mostoha és egyéb kiadatlan művek*, kiad., bev., jegyz. DÉR Zoltán, Forum, Novi Sad, 1965.
- MK1 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Modern költők. Külföldi antológia*, Élet, Budapest, 1914.
- MK2 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Modern költők, I–III., Külföldi antológia a költők arcképeivel*, Révai, Budapest, 2., bőv. kiad., 1921.
- NyL KOSZTOLÁNYI Dezső, *Nyelv és lélek*, kiad., vál., jegyz. RÉZ Pál, Osiris, Budapest, 3., bőv. kiad., 1999.
- ÖN KOSZTOLÁNYI Dezső *Összes novellái, I–II.*, kiad., jegyz. RÉZ Pál, Osiris, Budapest, 2007.
- P KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta*, s. a. r. BUCSICS Katalin, Kalligram, Pozsony, 2013 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).
- Sz KOSZTOLÁNYI Dezső, *Színház*, kiad., vál., jegyz. ILLÉS Endre – ILLYÉS Gyula, Nyugat, Budapest, 1948.
- SZE KOSZTOLÁNYI Dezső, *Színházi esték, I–II.*, kiad., vál., jegyz. RÉZ Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1978.
- Szk KOSZTOLÁNYI Dezső, *Szabadkikötő. Esszék a világirodalomról*, kiad., jegyz. RÉZ Pál, Osiris, Budapest, 2006.
- Tf KOSZTOLÁNYI Dezső, *Tükörfolyosó. Magyar írókról*, kiad., jegyz. RÉZ Pál, Osiris, Budapest, 2004.

További hivatkozott művek

- ADY 1966 ADY Endre *Összes Prózai Művei. Újságcikkek, tanulmányok*, VI., s. a. r. VARGA József, Akadémiai, Budapest, 1966.
- ADY 1968 ADY Endre *Összes Prózai Művei. Újságcikkek, tanulmányok*, VIII., s. a. r. FÖLDESSY Gyula – KIRÁLY István – VEZÉR Erzsébet, Akadémiai, Budapest, 1968.
- Ág. 1905 Ág., *A modern áruház*, Népszava, 1905. máj. 10., 4.

- ARANY 2017 ARANY Zsuzsanna, *Kosztolányi Dezső élete*, Osiris Kiadó, Budapest, 2017.
- BORI 1986 BORI Imre, *Kosztolányi Dezső*, Forum, Újvidék, 1986.
- BOURGET 1923 Paul BOURGET – Gérard D’HOVILLE – Henri DUVERNOIS – Pierre BENOIT, *A négyek regénye*, ford. KÁLLAY Miklós – KOSZTOLÁNYI Dezső – LÁNYI Viktor – SZÉLNÉ BÁLINT Aranka, Genius, Budapest, 1923 (A Regényírás Művészei).
- BRENNER 1904 BRENNER József, *Dekadencia*, Bácskai Hírlap, 1904. szept. 4., 7–8.
- BUZINKAY 2016 BUZINKAY Géza, *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*, Wolters Kluwer, Budapest, 2016.
- COLLINS 1903 Frederick Howard COLLINS, *Spencer Herbert synthetikus filozófiájának kivonata*, ford. JÁSZI Oszkár – PEKÁR Károly – SOMLÓ Bódog – VÁMBÉRY Ruzstem, Politzer Zsigmond és Fia, Budapest, 1903.
- CONDETTE 1999 Jean François CONDETTE, *Une faculté dans l’histoire: la Faculté des lettres de Lille*, Presses universitaires du Septentrion, Villeneuve d’Ascq, 1999.
- CSÁTH 2013 CSÁTH Géza, „Méla akkord: hínak lábat mosni”. *Naplófeljegyzések 1897–1904*, kiad. MOLNÁR Eszter Edina – SZAJBÉLY Mihály, Magvető – Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2013.
- CSÁTH 2016 CSÁTH Géza, *Úr volt rajtam a vágy. Naplófeljegyzések és visszaemlékezések 1906–1914*, kiad. MOLNÁR Eszter Edina – SZAJBÉLY Mihály, Magvető

	– Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2016.
D'ANNUNZIO 1906	Gabriele D'ANNUNZIO, <i>Őszi alkony álma. Tragikus költemény</i> , ford. RADÓ Antal, Lampel, Budapest, 1906 (Magyar Könyvtár).
DEMCSÁK 2000	DEMCSÁK Katalin, <i>Ristori vita. A tévedés köz-játéka</i> , Theatron, 2000/2., 3–8.
DÉR 1960	DÉR Zoltán, <i>Kosztolányi egy ismeretlen önképzőköri bírálata</i> , Híd, 1960/6., 478–486.
DÉR 1974	DÉR Zoltán, <i>Új jel művelődéstörténetünk térképén</i> , Üzenet, 1974/7–8., 534–542.
DÉR 1980	DÉR Zoltán, <i>Ikercsillagok. Kosztolányi Dezső és Csáth Géza</i> , Forum, Újvidék, 1980.
ECKERMAN 1910	Johann Peter ECKERMAN, <i>Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens</i> , Hg. von Dr. H. H. HOUBEN, F. A. Brockhaus, Leipzig, 1910 ¹⁰ .
EMERSON 1894	Ralph Waldo EMERSON, <i>Az emberi szellem képviselői</i> , ford. Szász Károly, MTA, Budapest, 1894.
FENYVES 1938	FENYVES Ferenc, <i>Mégegyszer elmond...</i> , Minerva, Szubotica, 1938.
FJ2	<i>Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 2. Határon túli lapok 1. A bácskai sajtó anyaga</i> , szerk. ARANY Zsuzsanna, Ráció, Budapest, 2009.
FJ4	<i>Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 4. A budapesti sajtó anyaga</i>

- FJ6 2. (A–E), szerk. ARANY Zsuzsanna – DOBÁS Kata, Ráció, Budapest, 2011. *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke* 6., szerk. DOBÁS Kata, Ráció, Budapest, 2018.
- GÖRGEY 1885–1888 id. GÖRGEY István, *1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika*, I–III., Franklin-Társulat, Budapest, 1885–1888.
- GRACZA [é. n.] GRACZA György, *Az 1848–49-iki magyar szabadságharcz története*, Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai), Budapest, é. n.
- GRILLPARZER [é. n.] FRANZ GRILLPARZER, *Werke*, szerk. Rudolf FRANZ, Bibliographisches Institut, Leipzig, é. n.
- GROOS 1892 Karl GROOS, *Anleitung in die Aesthetik*, J. Ricker'sche Buchhandlung, Giessen, 1892.
- GYULAI 1904 –i [GYULAI Pál], *Jókai Mór önmagáról*, Budapesti Szemle, 1904, 333. sz., 458–461.
- GYULAI 1961 GYULAI Pál, *Bírálatok, cikkek, tanulmányok*, s. a. r. BISZTRAY Gyula – KOMLÓS Aladár, Akadémiai, Budapest, 1961 (A magyar irodalomtörténetírás forrásai, 5).
- HICSIK 2021 *Izmos irodalmi kötelékben. Kosztolányi Dezső és Csáth Géza önképzőkörének jegyzőkönyvei*, kiad. HICSIK Dóra, Dotnet Kft., Budapest, 2021.
- HUGO 1862 HUGO Victor, *A századok legendájából*, ford. SZÁSZ Károly, Kisfaludy Társaság, Pest, 1862.

(jós) 1905	(jós), <i>Cigleristák</i> , Népszava, 1905. máj. 24., 4.
JUHÁSZ 1981	JUHÁSZ Gyula <i>Összes művei. Levelezés, I., 1900–1922</i> , s. a. r. BELIA György, Akadémiai, Budapest, 1981.
JULOW 1961	JULOW Viktor, <i>Kosztolányi ismeretlen ifjúkori kézírata</i> , A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve, 1960–61, 101–105.
Kat. 1905	<i>XXIII. Ausstellung der Vereinigung Bildend: Künstler Österreichs Secession: März–Mai, 1905</i> , Adolf Holzhausen, Wien, 1905.
KELEVÉZ 2008	KELEVÉZ Ágnes, „Kit új korokba küldtek régi révek”. <i>Babits útján az antikvitástól napjainkig</i> , Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2008.
KISS 1962	KISS Ferenc, <i>A beérkezés küszöbén. Babits, Juhász és Kosztolányi ifjúkori barátsága</i> , Akadémiai, Budapest, 1962 (Irodalomtörténeti füzetek, 37).
KISS 1998	KISS Ferenc, <i>Kosztolányi-tanulmányok</i> , Felsőmagyarország, Miskolc, 1998.
KOSZTOLÁNYINÉ 1938	KOSZTOLÁNYI Dezsőné, <i>Kosztolányi Dezső</i> , Révai, Budapest, 1938.
KRAUSS 1907	Charlotte KRAUSS, <i>La Russie et les Russes dans la fiction française du XIXe siècle (1812–1917). D'une image de l'autre à un univers imaginaire</i> , Rodopi, Amsterdam – New York, 2007.
KUNSZERY 1967	KUNSZERY Gyula, „A Tűz fia”. <i>Egy fejezet a XX. századi költészetünk prae-nyugatos korszakából a Komjáthy Jenő Társaság „irattára” alapján</i> , Irodalomtörténeti Közlemények, 1967/2., 196–206.

- LANSON 1895 Gustave LANSON, *Histoire de la littérature française*, Hachette, Paris, 1895.
- LAUTIER 1906 Eugène LAUTIER, *A L'Etranger: Un an de crise*, Le Figaro, 1906. jan. 29., 2.
- MAKAI 1904 MAKAI Emil *munkái*, kiad. MOLNÁR Géza, Singer-Wolfner, Budapest, é. n. [1904].
- MÉRAY-HORVÁTH 1904 MÉRAY-HORVÁTH K[ároly]., *Kezddők az emberbutítás*, Huszadik Század, 1904/9., 217–229.
- MÉRAY-HORVÁTH 1905 MÉRAY-HORVÁTH [Károly], *Emberrontás a középiskolában*, Huszadik Század, 1905/2., 170–180.
- MUNK 1956 MUNK Artúr, *Köszönöm addig is... Egy orvos életregénye*, Testvériség-Egység, 2. kiad., Noviszád, 1956.
- PALLAS *A Pallas nagy lexikona*, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1893–1904.
- PLÉH 2000 PLÉH Csaba, *A lélektan története*, Osiris, Budapest, 2000.
- PODMANICZKY 2012 PODMANICZKY Katalin, *Az ember tragédiájának első transzfer- és recepcióhulláma az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása után*, Jelenkor, 2012/6., 648–659.
- ROMSICS 2010 ROMSICS Ignác, *Magyarország története a XX. században*, Osiris, Budapest, 2010, 4., jav., bőv. kiad.
- SCHNITZLER 1911 Arthur SCHNITZLER, *Anatol*, ford. BÍRÓ Lajos – GÖMÖRI Jenő – KOSZTOLÁNYI Dezső, Athenaeum, Budapest, 1911.
- SCHOPENHAUER [é. n.] Arthur SCHOPENHAUER, *Szerelem, élet, halál. Életbölcseesség*, ford. dr. BÁNÓCZI József – dr. KELEN Ferenc,

	szerk. és előszó DÖRÖMBÖZI János, Göncöl, Budapest, é. n.
SCHWIMMER 1905	Sch-r R-a [SCHWIMMER Rózsa], <i>Két fölolvadás a nőkérdésről</i> , Huszadik Század, 1905/1., 477–478.
SIKABONYI 1925	SIKABONYI Antal, <i>Jókai-émlékiállítás a Nemzeti Múzeumban</i> , Magyar Bibliofil Szemle, 1925/1–2., 61–63.
SUJÁNSZKY 2007	SUJÁNSZKY György Euszták, <i>Az aradi rendház naplója (1847–1851)</i> , s. a. r., ZAKAR Péter, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – História Ecclesiastica Hungária Alapítvány, Budapest, 2007.
SURÁNYI 1906	SURÁNYI József, <i>Heine: Halálának félszázados fordulóján</i> , Pesti Napló, 1906. febr. 16., 1–2.
Sz. n. 1905a	[Szerző nélkül], <i>Kossuth Ferenc a királynál</i> , Pesti Hírlap, 1905. febr. 13., 1–5.
Sz. n. 1905b	[Szerző nélkül], <i>En pleine bataille. Les japonais a huit kilomètres de Moukden</i> , Le Matin, 1905. márc. 6., 1–2, https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k567535v (utolsó hozzáférés: 2023. február 28.).
Sz. n. 1905c	[Szerző nélkül], <i>Makai Emil munkái</i> , Budapesti Szemle, 1905, 340. sz., 144–149.
Sz. n. 1905d	[Szerző nélkül], <i>Madách-szobor a fővárosban</i> , Pesti Hírlap, 1905. júl. 30., 6.
Sz. n. 1905e	[Szerző nélkül], <i>A szabadkai iparkongresszus</i> , Pesti Hírlap, 1905. szept. 1., 15.
Sz. n. 1905f	[Szerző nélkül], <i>Új irodalmi társaság</i> , Pesti Hírlap, 1905. szept. 24., 14.
Sz. n. 1905g	[Szerző nélkül], <i>Madách-szobor a fővárosban</i> , Pesti Hírlap, 1905. dec. 15., 6.

Sz. n. 1906a	[Szerző nélkül], <i>Une file méchante</i> , Pesti Hírlap, 1906. jan. 23., 28.
Sz. n. 1906b	[Szerző nélkül], <i>Eine Wendung in der ungarischen Kriese</i> , Neue Freie Presse, 1906. jan. 28., 5–6.
Sz. n. 1906c	[Szerző nélkül], <i>A vezérbizottság tanácskozik. A válság</i> , Pesti Napló, 1906. jan. 30., 2–6.
Sz. n. 1906d	[Szerző nélkül], <i>A vezérbizottság döntött. A válság</i> , Pesti Napló, 1906. jan. 31., 2–4.
Sz. n. 1906e	[Szerző nélkül], <i>Heine-emlék Hamburgban</i> , Pesti Hírlap, 1906. febr. 9., 14.
Sz. n. 1906f	[Szerző nélkül], <i>A szocialisták Petőfi szobránál</i> , Pesti Napló, 1906. márc. 19., 5.
Sz. n. 1906g	[Szerző nélkül], <i>Madách-szobor a Szépművészeti Múzeumban</i> , Pesti Hírlap, 1906. máj. 12., 8.
Sz. n. 1906h	[Szerző nélkül], <i>A rablógyilkos lelkiismerete</i> , Pesti Napló, 1906. jún. 8., 10.
Sz. n. 1906i	[Szerző nélkül], <i>Balassa Bálint temetése</i> , Felvidéki Híradó, 1906. szept. 2., 3–5.
Sz. n. 1906j	[Szerző nélkül], <i>Pincérek mozgalma</i> , Pesti Hírlap, 1906. szept. 11., 6.
SZABÓ 1904	SZABÓ László, <i>Jókai élete és művei</i> , Rákosi, Budapest, 1904.
SZEGEDY-MASZÁK 2010	SZEGEDY-MASZÁK Mihály, <i>Kosztolányi Dezső</i> , Kalligram, Pozsony, 2010.
SZEGEDY-MASZÁK 2013	SZEGEDY-MASZÁK Mihály, <i>A mű átváltozásai</i> , Kalligram, Pozsony, 2013.
SZILÁGYI 2017	SZILÁGYI Zsófia, <i>Az éretlen Kosztolányi</i> , Pesti Kalligram, Budapest, 2017.
SZINI 1905	SZINI Gyula, <i>Világnyelv</i> , Pesti Napló, 1905. aug. 11., 8–9.

- SzN szerk. 1903 (a Színházi Napló szerkesztősége), *Ki a legsikkesebb színész nő Szabadkán?*, Színházi Napló, 1903. jan. 13., 2.
- TARJÁNYI 2002 TARJÁNYI Eszter, *A szellem örvényében. A magyarországi mesmerizmus, szellemidézés, teozófia története és művészeti kapcsolatai*, Argumentum, Budapest, 2002.
- Társtud. Társ. 1906 *A középiskola reformja. Vita a középiskolai kérdésről, rendezte a Társadalomtudományi Társaság*, Deutsch Zsigmond és Társa, Budapest, 1906 (A Huszadik Század Könyvtára, 12).
- TONCS–LOÓSZ 1981 TONCS Gusztáv – LOÓSZ István, *Últravaló. Pályamű-értékelések a Szabadkai Főgimnáziumban 1885 és 1918 között, összegyűjt., bev., jegyz.* MAGYAR István, Életjel, Szabadka, 1981 (Életjel Miniatűrök, 37).
- VERES 2012 VERES András, *Kosztolányi Ady-komplexuma*, Balassi, Budapest, 2012.
- ZÁGONYI 1990 ZÁGONYI Ervin, *Kosztolányi és az orosz irodalom*, Akadémiai, Budapest, 1990 (Modern Filológiai Füzetek, 47).

A publicista Kosztolányi indulása

Az egyidejű források érthető szűkössége ellenére sem kockáztat sokat, aki úgy vélekedik, hogy Kosztolányi Dezső már fiatal kora óta írói ambíciókat dédelgetett magában. Ha viszont az újságírásához fűződő viszonyára terelődik a figyelem, már közel sem ilyen világos a helyzet. Annak ellenére is indokolt az óvatosság, hogy Kosztolányi igen korán belekóstolt a tágan értett újságíróskodásba, és a lapokkal való szoros munkakapcsolat, a legkülönbébb sajtóműfajok aktív művelése jószerével megszakítás nélkül kísérte végig életét.

Kosztolányi betagozódása az újságírói szakmába, illetve pályájának alakulása természetesen nem választható el a korabeli körülményektől, társadalmi és eszmetörténeti viszonyoktól.¹ Az egyre bővülő, az első világháborúig töretlenül fejlődő sajtó részéről komoly igény mutatkozott tehetséges és felkészült munkatársakra. Ez azoknak az íróknak is megélhetési lehetőséget kínált, akik nem szereztek egyetemi végzettséget, vagy idegenkedtek a más irányú kööttségekkel is járó, íráshoz s irodalmi munkássághoz kevésbé közel álló tanári pályától.² Még akkor is, ha az egyre szabályozottabb és intézményesültebb sajtóipar kevésbé a bohém írókat, mint inkább azokat a professzionális újságírókat részesítette előnyben, akik készek voltak vállalni a rendszeres írás kényszerét és a lapok igényeiből fakadó kööttségeket.

Annak a viszonynak az értelmezésekor, amely Kosztolányit a nemcsak megjelenési lehetőséget biztosító, de számára munkahelyül is szolgáló lapokhoz fűzte, figyelembe kell venni, hogy

¹ A korabeli sajtóviszonyokról átfogóan szól BUZINKAY 2016, 231–314; Kosztolányi korai pályaszakaszának életrajzi és kortörténeti összefüggéseiről lásd ARANY 2017, 45–107.

² Kosztolányira mindkettő igaz: föltehetőleg családi nyomás is szerepet játszott abban (vö. KDL1, 428; KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 151), hogy ugyan 1905 decemberében még sikerrel letette az alapvizsgát, ám szakdolgozatát már nem írta meg, diplomát nem szerzett.

a 20. század második feléhez képest a korban kisebb távolság választott el egymástól (értelmiségi és újságírói) foglalkozásokat, írásmódokat (mint a szépirodalom és az újságírás) vagy épp műfajokat (például cikket és esszét, tárcát és tanulmányt). Ebből adódóan hiba lenne Kosztolányi újságírói munkásságára úgy tekinteni, mint amely kizárólag külső kényszerek hatására bontakozott ki. Sokkal meggyőzőbb és őszintébb egy olyan közelítés, amely nem tesz éles különbséget személyes indítatások és társadalmi ösztönzések, megélhetési szükségletek és érvényesülési törekvések között. Ezért is vélekedhetett úgy Kiss Ferenc: az újságírás „inkább használt, mint ártott” a pályakezdő írónak.¹

Iskolai szerepminták

A leendő értelmiség sajtóhoz fűződő viszonyának alakításában fontos szerepet játszottak a gimnáziumi önképzőkörök. Ezek ugyanis nem csupán a szépirodalmi műfajok művelésére és érthető befogadására igyekeztek felkészíteni résztvevőiket, hanem a meggyőző véleményformálás és a mérlegelő érvelés gyakorlására is nagy súlyt fektettek. Példaként elég futó pillantást vetni az 1901/1902-es tanév szabadkai önképzőköri programjára, amikor is Kosztolányi – immár hetedikes diákként – a kör teljes jogú tagja volt. A fennmaradt jegyzőkönyvek szerint a tanév folyamán nemcsak az irodalmi szárnypróbálgatásokat, műfordításokat, az ezekről készített bírálatokat, valamint az elhangzó szavakat vitatták és ítélték meg a résztvevők, hanem szabad előadást hallhattak Hadzsy Jenőtől az emlésök általános jellemzéséről, valamint a munkafelosztás elvéről az állatvilágban, Szabó Batancs Istvántól a keleti kérdés történetéről, Glück Gézától pedig a párbajról, továbbá szintén megvitatták Hadzsynak az állatok rokonságáról írt dolgozatát és Klein Gyula Szent István jellemzéséről készített munkáját.² A kör tevékenységét mennyiségileg értelemszerűen meghatározó, irodalmi jellegű mű, téma és

¹ Kiss 1962, 66.

² Az említés sorrendjében lásd HÍCSIK 2021, 397, 403, 412, 417, 405, 399.

megnyilvánulás mellett történelmi, tudományos, sőt közéleti kérdések is bőven és érdemben kaptak tehát helyet az önképzőkör ülésein.

Az elhangzó és megvitatott munkák tematikus és műfaji sokszínűsége a gimnáziumi képzés tágan értett formáinak és az igényes újságírás/olvasás gyakorlatainak a mai fogalmaink szerint gyaníthatónál szorosabb kapcsolatát sugallja.¹ Jóllehet szükség-szerű összetartozást túlzás lenne föltételezni, az önképzőköri tevékenységek sorában egyértelműen helyet kapnak olyan átmeneti formák, amelyek jól érzékelhető folytonosságot teremtenek a legkülönbébb értelmiségi életpályák, illetve a kulturális, tudományos, társadalmi kérdéseknek a kor lehetőségei közepette elsősorban az időszaki sajtóban teret nyerő megvitatása között.

Az önképzőkör a diákok széles, nem csak szépirodalmi elköteleződést érző körének szemében bizonyulhatott tehát izgató és csábító szellemi közegnek – olyan fórumnak, amelyhez tartozni, amelynek munkájában tevőlegesen részt vállalni a gimnázium kebelében kiváltságot, rangot jelentett. Ez a lehetőség azonban – bár időről időre fölvetődött a szabályok módosításának kérdése – csak a két utolsó évfolyamra járó diákok számára volt nyitott. Aligha meglepő, hogy a kisebb tanulók nem hivatalos formában maguk is próbálkoztak önképzőkör alakításával. Ezt tanúsítja Csáth Géza naplójának 1899. december 17-ei följegyzése:

Mi diákok egy kis önképzőkört alakítottunk, amelyben 20-an vannak. III-IV-V. osztályból. Adnak be költeményeket, lehet szabad előadást tartani, szavalni stb. A gyűlések Kosztolányiékénál a cselédszobába vannak minden vasárnap. *Titkár és elnök*: Kosztolányi Dide (V. o[sztály]), *jegyző*: Friedmann (V. oszt[ály]) volt eddig, de ma leköszönt, és lett Kálnay (V. [osztály]), *irattáros* Pollák (IV. B), és *pénzkezelő* Göncöl (IV. B), *helyettes irattáros* becses magam. Fölvoltam egy bírálatot, és bíráltam Didének egy költeményét: *Első hőésés-kor*. A költeményt én jóra, de a kör dicséretesre, a bírálatot

¹ Ezt egyébként a gimnáziumi pályatételek is tanúsítják (TONCS–Loósz 1981).

pedig a kör jóra bírálta. Többen szavaltak azonkívül, én szavaltam a *Tiszát* (Petőfi), *dicséretesnek* bíráltatott.¹

A leírás az 1899/1900-as tanévben viszonylag nagy létszámú, a hivatalos önképzőkör mintájára szervezett és működtetett kísérletről számol be, melyben Kosztolányi nem volt rest vezető szerepet vállalni.

A következő tanévben a leendő író még mindig csak a gimnázium hatodik osztályába járt, és így az önképzőkörnek továbbra sem lehetett rendes tagja. Ennek ellenére – jóllehet fel még nem szólalhatott – Kosztolányi bizonyosan többször is részt vett a kör ülésein, melyek nyilvánosak voltak. 1900. november 3-án ezt jegyezte föl – feleségének későbbi átiratában ismert – korai naplójába:

Nagy várakozással néztem már hetek óta a mai napnak elébe, mert tudtam, hogy a mai napon tartja az önképzőkör II-ik rendes ülését.

Nem lesz érdektelen, azt hiszem – ha ide rovom le az ülés egyes epizódját.

Borzasztó önképzőkör. Kétségbeesett munkássággal dolgozik, és mindegyik verset ír, verset, boldog boldogtalan. [...]

¹ CsÁTH 2013, 148. A feljegyzés rendszeres üléseket sugall, de a tanévet a nem hivatalos önképzőkör föltehetőleg nem élte túl. Legalábbis erre utal a Csáth-napló egy évvel később, 1900. december 19-én kelt feljegyzésének múlt ideje: „Már tavaly volt egy kis önképzőkörfélélnk” (CsÁTH 2013, 223). A „»titkos« irodalmi egyesületről” Szegedi Emil is szót ejt Fenyves Ferenc írásai elé írt bevezetőjében, ahol azonban összeomlással azt az *Előre* című diáklappal, azt állítva, hogy „az irodalmi összeesküvőknek lapjuk is volt” (FENYVES 1938, 5). A tévedés forrása akaratlanul maga Fenyves is lehetett, aki 1935-ös visszaemlékezésében a nem hivatalos önképzőkörökről ugyan nem szól, ám azt írja, hogy „tizennégyesztendős koromban már lapot szerkesztettem. Az újságírás emlékeit őrző muzeumokban ugyan nem lehet megtalálni az »Előre« című hetilapot, amelyet mint ötödik gimnazista redigáltam” (FENYVES 1938, 179). Kosztolányi és Fenyves a nem hivatalos önképzőkörben vettek részt ötödikes gimnazistaként, a diáklap 1901 késő nyarára datálható megjelentetésekor, tizenhat esztendősen már éppen a hetedik osztályba léptek (az *Előre* datálásának kérdéséhez lásd a jelen szövegkiadás függelékeként közölt I. írás megjegyzéseit).

Továbbá szóba került még számos szavalat, melyről azonban nem írhatok, mivelhogy „az álom ólmos botját reám nyújtá”.¹

1901. január 13-án újfent hasonló hangnemben nyilatkozik: „Oh, te szabadkai önképzőkör – de kicsiny vagy!”² A teljes képhez ugyanakkor hozzátartozik, hogy az 1900. december 8-án tartott ülés programjában szereplő Byron-előadás mély nyomot hagyott Kosztolányiban: „A sok rossz versen és műfordításon kívül egy igen szép és érdemleges szabadelőadást élveztem: Salamon Győző úr tartotta: ügyesen beszélt Byronról. Megkapott engem is a tárgy, s most olvasom tőle *Don Juan*-t.”³ Hiába érezte legtöbbször olyannyira korlátoltnak az önképzőkör munkálkodását, az mégis képes volt maradandó szellemi hatást gyakorolni a fiatal íróra.

A fentiek fényében érthető, hogy Kosztolányi nagy lelkesedéssel (és öntudattal) vetette bele magát az önképzőkori munkába, mikor végre rendes taggá válhatott. Csakhogy irodalmi munkái, melyekkel kezdetben próbálkozott, nem arattak osztatlan sikert. Néhány hónap múltán, az 1901. december 22-ei ülésen – a *Sírvirágok* című versfüzére kapcsán kialakult vita nyomán – végül úgy nyilatkozott, hogy „ellenszenvet lát a kör bírálatában, ezért bevonja munkásságának vitorláját és mint *kriticus* fog szerepelni”.⁴ Kosztolányi fennmaradt bírálata és megemlékező fölszólalásai nyomán, valamint a kör jegyzőkönyveiből kirajzolódó kép alapján a szabadkai önképzőkör félnyilvános közege éppúgy nem elhanyagolható hatást gyakorolt a szerző három év múlva kezdődő

¹ KDLN, 768–769; a szóban forgó, november 4-ére keltezett ülés jegyzőkönyvét lásd HICSÍK 2021, 357–360.

² KDLN, 791; vö. HICSÍK 2021, 368–370.

³ KDLN, 780. A jegyzőkönyv ekképp foglalta össze az előadást: „Az előadó igen szépen rajzolja Byront mint embert s mint költőt; megemlíti hogy Byron egyéni élete sőt külseje is egészen hasonlít az ő költészetéhez, a mit költészetének egyes korszakaiban vannak arányszerű alkotások majd pedig ragyogó, gyönyörű művek, úgy az ő életében is váltakozott a rossz sors a sok baj a jó sorssal. Röviden ismerteti Byron műveit és egy két darabjából vett idézetekből igen szépen kimutatja a költő magasztos szinten emberfeletti gondolkodását, belvilágát és világnézetét. Előadását Byron igen szép jellemzésével fejezi be.” (HICSÍK 2021, 364.)

⁴ HICSÍK, 2021, 411.

rendszeres újságírói munkásságára, mint szépírói tevékenységének alakulására, sőt a kulturális nyilvánosság fórumaihoz fűződő, később sem háborítatlan viszonyára.¹

Természetesen jogos fölvetni a kérdést, mi lehetett a Kosztolányi nyit feszítő becsvágy forrása, hol kereshető nevetlenségbe csapó arroganciájának oka.² Ugyanakkor a történeteknek csupán egyik oldalát világítja meg, ha a diákok törekvéseit pusztán az eleve meglévő írói eltökéltség és érvényesülés kifejeződéseként magyarázzuk. Emellett az önképzőkör az értelmiségi szocializáció közege is volt, egyensúlyra törekedően nyitott problémaérzékenység, kritikai mérlegelés és kreatív megnyilatkozás között. Ennek jelentőségét annak ellenére sem érdemes alábecsülni, hogy Kosztolányi számára szemléletformáló hatásukat tekintve rövidesen az egyetemi fórumok léptek az önképzőkör helyébe.

Miután Kosztolányi 1903 őszén Budapesten beiratkozott az egyetemre, sikerrel szerepelt Négyesy László híres szemináriumán, illetve az Egyetemi Kör irodalmi szakosztályának ülésein.³ Unokatestvérének írt levelében már 1903. október 4-én azon örvendezik, hogy az „irodalmi estélyen való szereplésem sikerült s Négyessy [...] egészen el van ragadtatva tőlem. Úgy látszik felszínre vergődök ebben a szörnyű harcban, ebben a vad

¹ Kosztolányi önképzőköri működéséről a legátfogóbb kép a kör jegyzőkönyveiből nyerhető: HICSIK 2021, 387–443, lásd továbbá a kötet előszavának erre az időszakra vonatkozó megjegyzéseit: 31–34. Az 1902. november 9-ei ülésen Kunetz Sándor Csokonai *Dorottya*járól írt dolgozatát Friedmann, azaz Fenyves Ferenc bírálta. Kosztolányi erős kritikát fogalmazott meg a bírálattal szemben, majd a személyeskedésbe forduló heves vitában a vezető tanárt is megsértette. Az ügyet kivizsgálták; Platz Bonifác szegedi tankerületi főigazgató az önképzőkör működését a tanév hátralévő részére fölfüggesztette, Kosztolányi pedig csak magántanulóként fejezhette be a gimnáziumot. Bár a források javarészt hallgatnak vagy burkoltan fogalmaznak, Csáthnak az eseményekkel egy időben készült, nem nyilvánosságnak szánt naplójából tudható, Kosztolányi sértéseinek antiszemita éle is volt (ennek összefüggéseit tárgyalja ARANY 2017, 54–56), ami a Kosztolányi-életmű későbbi alakulását és értelmezését tekintve sem mellőzhető kérdés. Jelen összefüggésben viszont az is figyelmet érdemel, hogy – amint szintén Csáth méltatlankodó naplófeljegyzéséből tudható – a tanév végére Kosztolányi rendezte Fenyvessel való személyes viszonyát (CSÁTH 2013, 456).

² Ebből a nézőpontból tekinti át Kosztolányi önképzőköri szereplését DÉR 1980, 11–49, BORI 1986, 5–16.

³ Vö. KISS 1962, 9–15. Kosztolányi Négyesy halálakor – Babits verseiről mondott bírálatát is említve – idézi vissza a stílusgyakorlatok alkalmait: EÉA, 38–40.

marakodásban, ami itt a hirnévért történik.”¹ Amikor pedig karácsonyra hazatér, 1903. december 24-ei keltezésű naplóbejegyzésében Csáth Géza ámuldozva jegyzi föl:

Dide tegnap érkezett Pestről. Bódítóan nagy eszméket hozott magával. Mesélt az egyetemi életről – a dekadensek (melyeknek ő ott a vezére) küzdelméről mindenféle apró, emberi szenvedéllyel (szocializmus, antiszemitizmus, sovinizmus, patriotizmus). Az elvek rettentő harcáról, ami ott folyik...²

Kiss Ferenc nem ok nélkül írja Babits, Juhász és Kosztolányi Négyesy-szemináriumokon szerzett tapasztalatait mérlegelve: „A vidéki gimnáziumok önképzőköreinek kisszerű belterjessége után, itt mégis a társadalom fő áramainak erőterébe kerültek Kosztolányiék.”³ Ha tágabb szemhatárukat és kortársi időszerűségüket illetően nem is, de az ott folyó munka jellegét tekintve ezek az egyetemi fórumok mégis sokban hasonlítottak a gimnáziumi önképzőkörökre.⁴

¹ KDL1, 77 (itt és a továbbiakban a levelek végső szövegét idézem csupán, annak a kritikai kiadás által hozzáférhetővé tett alakulásfolyamatát nem jelzem). A levél folytatásában Kosztolányi új ismerőseit, egyetemi társait említi: Juhász Gyulát és Oláh Gábor, illetve Gyökössy Endrét és Bresztovszky Ernőt. Érdekes lehet szempontunkból a levél zárlatja is: „A nyárspolgáriás egyetemmel végzek, ha sikerül valahol állást kapnom.” (KDL1, 79.) Függetlenül attól, hogy a levelezéskötet sajtó alá rendezői megítélés szerint joggal vélik úgy, ekkor még „csak pillanatnyi rossz hangulat okozhatta az ötletet” (KDL1, 81), átgondolva azt, hirtelenjében Kosztolányi egyáltalán milyen állásokra célozhatott, ezek sorában kézenfekvően vetődnek föl sajtóbeli munkakörök.

² CsÁTH 2013, 480. A bejegyzéshez Csáth azt is hozzáfűzi: „Nagyon gondolkozóba ejtettek ezek a gondolatok...”

³ Kiss 1962, 12.

⁴ Ahogy a Négyesy-szemináriumok hallgatóságának körében sem csak szűken vett irodalmi-poétikai kérdések vetődtek föl, úgy az egyetemi oktatás más összefüggéseiben is megjelenhetett művészet és élet, sőt kifejezetten újságírás kapcsolata: Riedl Frigyesről „nemegyszer hallunk a budapesti utcáról, egy-egy újságicikről, mely tegnap jelent meg, az élet és tudomány összefolyik. Nincs vége a tanításnak akkor, amikor befejeződik az óra. Megyünk az egyetem folyosóján, és hirtelen hátunk mögött terem, kiveszi kezünkől a könyvet, melyet olvasunk, kérdez, helyesel, vitatkozik, térra hív bennünket” (H, 56; hasonló közvetlenségről Kosztolányi egyébként Négyesy kapcsán is beszámol: EÉA, 40). Természetesen a később született beszámoló hangsúlyait az immár hivatásos újságíróként dolgozó Kosztolányi emlékeztetének szűrője is magyarázhatja.

Ahogy a Babits Mihályról és Madai Gyuláról írt bírálatok tanúsítják, Kosztolányi az egyetemi fórumokon sem hagyott föl a műítéski-kritikusi munkálkodással. Mindennek összefüggésében pedig a Bécsből 1905. február 18-án Babitsnak írott sorok is alighanem rétegzettebben érthetők: „Részemről alig várom a szeptembert, hogy Bpestre rándulhassak s önökkel élhessek. Azt hiszem, hogy akkor majd összeülhetünk s sokat használhatunk egymásnak bukfenceink bemutatásával. Fejemben járt az is, hogy irodalmi társulatot alapítunk (négyen-öten), felolvasó, vitatkozó és veszedő estélyeket rendezünk; vagy legalább is sokat szerepelünk Négyessynél s a körben.”¹ Jóllehet e reménybeli tervből világosan kihallható a társak nélküli bécsi tartózkodás nyomasztó tapasztalata, az irodalmi társaság gondolata egy javarészt már bejárt szocializációs folyamat utózöngéjeként értelmezhető.² Kosztolányi számára ekkor már megnyílóban voltak az újságírás valódi műhelyei, immár nem fölkészülést, hanem valódi beavatást-bebocsátást kínálva a szerkesztőségek világába.

Az újságíró első fórumai

Noha az *Előre* címmel kiadott rövid életű diákújság szigorúan véve még csak fölkészíti a vállalkozás résztvevőit későbbi életpályájukra, a gimnazisták szerkesztette és írta kiadvány – a maga keretei és lehetőségei között – sikeresen utánozta a korabeli lapokat.³ Annak ellenére, hogy e felnőttés játékra a gimnáziumi és

¹ KDL1, 363.

² Az 1905 őszen megalakuló Komjáthy Jenő Társaság jellegében és célkitűzéseiben ugyan már erősebben különbözött az önképzőkörök működésétől, mint az egyetemi közegehez szorosabban kötődő fórumok, ám tagjainak épp változóban lévő és eltérő irányokban alakuló élethelyzete rövid életű kísérletté tette. (KUNSZERY 1967; Kosztolányinak a *Tűz* „nagyon újságíró”-s köréről írt nem túl hízelgő szavait lásd KDL1, 423.)

³ A második – mára elveszett – lapszám egyidejű említése CsÁTH 2013, 304 („Ma [1901. szeptember 10.] délután vittük litografáltatni lapunkat, melynek címe: ELŐRE, ez már a második szám lesz. Az első számból 30 példányt nyomtattunk, ebből azonban már 50-et csinálunk.”); a résztvevő visszaemlékezését közli FENYVES 1938, 179–181; éppen csak megemlíti KOSZTOLÁNYINÉ 1938, 43; az első lapszám máig egyedül ismert példánya nyomán mutatja be a lapot DÉR 1974, majd DÉR 1980, 50–60.

azzal rokon intézményesült formákkal szembeni elégedetlenség is ösztönözhetette a diákokat, az újság egyúttal az iskolai és tágabban a korabeli sajtóközeg szocializációs erejét is tanúsítja. Ezt a ket-
tősséget, elsajátítás és lázadás furcsa együttállását szinte jelké-
pesen fejezi ki, hogy az 1901 augusztusában és szeptemberében
megjelenő *Előre* jószerével egyidejű Kosztolányi immár teljes jogú
önképzőköri működésének megkezdésével 1901 szeptemberében,
valamint első „valódi” publikációjával, *Egy sir* című versének ok-
tóber végi megjelenésével a *Budapesti Napló*ban.

Kosztolányi újságírói föllépése végső soron 1904 nyarára tehető,
amikor – első egyetemi éve után – Juhász Gyulának köszönhetően
a *Szeged és Vidékében* megjelent a fiatal író modern német lírát
áttekintő hosszabb recenziója (2.).¹ Talán nem merőben túlzás
állítani, hogy ez az írás rokon vonásokat mutat Kosztolányi ön-
képzőköri, illetve egyetemi fórumokon kifejtett – a jelen szöveg-
kiadás függelékében bemutatott – kritikai munkásságával.

1904 őszétől a *Bácskai Hírlap* nemcsak megjelenési felületet
bocsátott Kosztolányi rendelkezésére, hanem az immár hivatás-
szerű kötöttségekkel végzett újságírói munka lehetőségét is meg-
nyitotta számára. 1904. október 16-án ugyanis a *Bácskai Hírlap*
olvasói tudtára adja, hogy Kosztolányi, aki az 1904/1905-ös tan-
évben a bécsi egyetemre iratkozott be, munkatársa lett, s a Mo-
narchia fővárosából küldi írásait. A föltételezhető megállapodás
kölcsonös előnyökkel kecsegtetett: a külföldön tanuló s boldo-
gulni próbáló író alighanem bármiféle honoráriumot örömmel
fogadott, a szabadkai lap pedig cserébe azzal büszkélkedhetett,
hogy jószerével bécsi tudósítóra – vagy amint hamarosan kitűnik:
levelezőre – tett szert. Azonban 1904 utolsó negyedében még
nem a cikkek (3–4.) voltak meghatározóak Kosztolányi és a lap
együttműködésében.

Jelképes dátumnak az itt tárgyalt összefüggésben mégis 1905.
január 1. vehető: ekkor jelent meg a *Bácskai Hírlap*ban az első
Heti levél (5.), s ezzel Kosztolányi nemcsak újságokba, hanem új-
ságot is író alkotóvá vált. Az induló sorozat ugyanis éppúgy kívánt

¹ A zárójelben, félkövéren szereplő sorszáмок a jelen kötetben közölt Kosztolányi-írás-
okra utalnak.

rendszeres időbeli megjelenést, mint tematikus sokszínűséget és pillanatnyi érdekességet, miközben darabjai – igazodva a korabeli újságírói gyakorlathoz – név nélkül láttak napvilágot.

A fennmaradt levelekből arra következtethetünk, Kosztolányi kezdetben vegyes érzelmekkel viszonyult új szerepéhez. Nem sokkal a sorozat indulása után, 1905. február 18-án Babitsnak írt soraiból nem határtalan büszkeség, hanem tartózkodás vehető ki: „mindeme übermentsch [!] erénynek homokos és hamus gyümölcse lett az összetépett Arany-értekezés s a »heti levél«.”¹ A viszonylagosító fogalmazásban föltehetőleg túlzás merő álszerénységet, pusztá retorikai fogást látni, viszont az újságírói munkát kísérő kétségeket sem érdemes túlságosan komolyan venni. Az 1905. július 29-én kelt, szintén Babitsnak címzett sorok már határozottan pozitívabb képet festenek a sorozatról:

Kivánságára holnap póstára adok verses és prózai dolgozataimból annyit, a mennyit össze bírok szedni a redakcióban. A »Heti level«eket meglehetősen ambícióval rovom össze: irodalmi, társadalmi problémákat beszélek meg bennök a magam módján. Olvasson el néhányat belőlök s írja meg róluk is a véleményét.²

A levelek hangnemi ingadozása arra utal, 1905 folyamán Kosztolányi fokozatosan szokta meg és sajátította el, sőt bizonyos mértékben tette belsővé a rendszeressé nőző sajtóbeli munka kereteit és szabályait, az újságírói szerep korlátait és lehetőségeit.

1905 végén Kosztolányi sikeresen leteszi az alapvizsgát az egyetemen – hosszan készül rá, október végétől még a *Bácskai Hírlap*ban is szünetelteti szereplését –, majd vizsgája után újult erővel tér vissza a szabadkai laphoz. Csáth 1906 tavaszán azt jegyzi föl Budapestre érkező unokafivéről, hogy „karácsony óta újságírt”

¹ KDL1, 362.

² KDL1, 390, Babits ekkor még nem elmaradó reakcióját lásd 402. Ugyanakkor – még ha van is benne póz – Kosztolányi később ismét tartózkodóbban fogalmaz: „En jobban érzem, mint bárki, hogy az újságban megjelent dolgaim inkább zsurnalisztikai művek, mint irodalmiak. Azok itthon szunnyadoznak a fiókom legmélyén.” (KDL1, 545.)

Szabadkán.¹ 1906. február 19-én kelt hírhedt, Adyt szidó levelének zárlatában pedig Kosztolányi számol be arról Babitsnak, hogy a „Heti leveleket rendesen folytatom s különben is élénk zurnalisztikai tevékenységet végzek”.² A mondat zárlata az újságírói feladatok bővülését sejteti, ami egyszersmind előkészítője vagy következménye lehetett annak, hogy Kosztolányi – esetleg 1905 végén, de legalábbis valamikor 1906 elején – a *Bácskai Hírlap* segédszerkesztője lett. 1906. március 2-án Csáth Gézának már minden magyarázat nélkül utal – az is meglehet: első – segédszerkesztői fizetésére.³ A hónap közepén pedig előbbinek, valamint öccsének szintén úgy büszkélkedik felelősségteljes munkakörével, mint amelyet egy ideje már betölt: „az egész B.H.t én csinálom: vezércikket *sohasem* ollóztunk, mióta segédszerkesztő vagyok”.⁴

A vidéki újságírás ügyes-bajos teendői összességében igen megterhelő feladatot jelenthettek. Kosztolányi valószínűleg nem csak sajnáltatni akarta magát, amikor 1906 tavaszán Babitsnak küldött soraiban – a levél írásának kényszerű megszakítását is indokolva – megjegyzi: „Az újságírás undok egy dolog”.⁵ Azt sem érdemes a véletlen számlájára írni, hogy a *Heti levelek* is épp 1906 márciusának elején, valamivel a fenti sorok előtt maradtak el a szabadkai lapból. A rendelkezésre álló információk azt sugallják, Kosztolányi ugyan becsvággyal és büszkeséggel vetette bele magát a segédszerkesztői munkába, lendülete hamar kifulladt. A pontos okok nem ismertek, így csak föltevészként kockáztatható meg, hogy a szabadkai lap kínálta lehetőségek idővel már nem elégítették ki a komolyabb babérokra törő író, akinek ráadásul a megsokasodó feladatok mellett föltehetőleg szépirodalmi alkotásaira sem maradt túl sok ideje és ereje. A bácskai segédszerkesztősködés így nem bizonyult hosszú életűnek. 1906. április 8-án még jelenik meg cikke Kosztolányinak a *Bácskai Hírlapban* (73.), ezt követően viszont már jóval ritkábban látnak itt tőle napvilágot írások

¹ Csáth 2016, 63.

² KDL1, 441.

³ KDL1, 467.

⁴ KDL1, 473.

⁵ KDL1, 520.

(jóllehet azok nem tűnnek el teljesen a szabadkai lap hasábjairól; jelen kötet anyagában lásd 82.).

Közel két hónapig, 1906 áprilisában és májusában újfent a *Szeged és Vidéke* biztosított fórumot Kosztolányi publicisztikai írásainak (a korai, időben szórtabb cikkek után ezek a publicisztikai szövegek lényegében tömböt alkotva jelentek meg: 74–80., de tulajdonképpen már ide számítható a 71. is). Mivel ez föltehetőleg átmeneti megoldásként jöhetett csak szóba, Kosztolányi minden bizonnyal kereste a kiutat ebből a helyzetből, és időközben Szabadkáról Pestre utazott. Csáth 1906. április 27-ére keltezett naplóbejegyzése ekként rögzíti az eseményeket:

Mivelhogy tegnapelőtt – szerdán – a *B[udapesti] Napló*ban megjelent a *Fekete csönd* című tárcám (első írásom pesti napilapban) – ma Didével (aki meg tegnap érkezett Szabadkáról, ahol karácsony óta újságírt) elmentünk a szerkesztőségbe. Igen kedvesen, nem vállveregetésekkel, hanem megértő biztatással fogadtak minket: *Kabos Ede* és *Biró Lajos*.¹

Ismerve a későbbi eseményeket, joggal hihető, hogy ez a szerkesztőségi látogatás fontos szerepet töltött be abban, amiről 1906. május 31-én postára adott levelében Kosztolányi így értesíti Babitsot: „Sokat dolgozom. A Budapesti Napló belmunkatársa lettem. Egész nyáron Budapesten maradok.”²

Kosztolányi kapcsolata persze régebbre megy vissza a *Budapesti Napló*val: a már említett *Egy sir* után műfordítással 1905 nyaratól, verssel – két korábban megjelent költeményt leszámítva – a következő év márciusának vége óta rendszeresen szerepelt a fővárosi

¹ Csáth 2016, 63.

² KDL1, 554. Kosztolányi egyébként ezt még kétszer bejelenti Babitsnak. 1906. június 24-én azt írja: „Én, édesem, Pesten ragadtam. Ady Endre helyére, ki Párisba ment, a Budapesti Naplóhoz szerződtem belmunkatársul. Szépirodalmi cikkeket, verseket, tárcacikkeket írok bele s a versrovat vezetője vagyok.” (KDL1, 556.) Majd ezzel a levéllel közel egy időre keltezhetően havi keresetével is elbüszkélkedik: „Havonta kétszáz koronát keresek. A Magyar Szemlének s a Budapesti Naplónak belmunkatársa vagyok.” (KDL1, 560.) A *Magyar Szemlé*ben Kosztolányi már 1905 őszétől közölt szépirodalmi szövegeket, de 1906 júliusától – részint álnévvel jegyzett – cikkei, kritikái és hosszabb esszéi is rendszeresen jelennek meg a lapban, egészen annak 1906. október 25-ei megszűnéséig.

lap oldalain. Így tehát nem teljesen ismeretlen vidéki (újság)íróként látogatott el a fővárosi szerkesztőségbe. Sőt talán az sem véletlen, hogy nem sokkal később korábbi szabadkai lapjában, a *Bácskai Hírlap*ban hosszabb kritikát közölt – a Csáth naplójában is megemlített – Biró Lajos novelláiról (82.), egy nappal azután, hogy 1906. június 2-án a *Budapesti Napló*ban nyomdafestéket látott első publicisztikai írása (81.). Kosztolányi különféle munkái egészen 1907 novemberének közepéig folyamatosan jelennek meg a fővárosi napilapban.

Amikor Kosztolányi búcsút mondott Szabadkának és a *Bácskai Hírlap*nak, s a *Budapesti Napló* belső munkatársa lett, már komoly újságírói – sőt részben újságkészítői – tapasztalatot tudhatott magáénak.¹ Átlépve egy nagyobb és rangosabb szerkesztőségbe,² bizonyos fokig persze munkájának természete, kötöttségeinek jellege is megváltozott. A fővárosi lap fokozottabb intézményesültsége, működésének tágabb hatóköre és szigorúbb szervezettsége folytán Kosztolányinak valószínűsíthetően körülhatároltabb munkakört kellett ellátnia, mint egy vidéki lap esetenként minden teendőkre is kényszerülő segédszerkesztőjének. Jóllehet azok a megjegyzései, amelyek szinte kizárólag irodalmi és színházi teendőket jelöltek meg feladatául, nem földték teljesen a valóságot, a *Budapesti Napló* még így is kedvezőbb körülményeket és feltételeket kínálhatott számára, ráadásul a lap felfogása és jellege

¹ Vészi Józsefet, a *Budapesti Napló* alapító főszerkesztőjét hetvenedik születésnapján köszöntve Kosztolányi saját emlékeit is földézi a fővárosi laphoz szegődésének körülményeiről. (Habár az országgyűlési képviselővé lett Vészi már 1905 végén lemondott főszerkesztői posztjáról – Csáth fentebb idézett naplója nem véletlenül említi Kabos Edét és Biró Lajost, akik ekkor a lapot hivatalosan irányították –, kapcsolatait fenntartotta a *Budapesti Napló*val, és továbbra is írt bele vezércikkeket.) A későbbi visszaemlékezéseket természetesen mindig óvatosan, nyitottan, ám figyelmes kritikával kell olvasni. Nehezen hihető, hogy a *Heti levél* rendszeres szerzője – még ha több mint húsz év távlatából szolt is az eseményekről – nem tudatosan torzított, mikor azt írta: „Bevallom, én addig iskolai dolgozataimon kívül még sohasem írtam prózát. [...] Nem tudtam elképzelni, hogy mi értelme lehet két olyan sornak, mely nem rímel egymással.” (EÉA, 31; e sorok mérlegeléséhez érdemes áttekinteni a 81. szöveg előtt álló írásokat.)

² A *Magyar Színpad* értelemszerűen a *Budapesti Napló* színikritikáit is figyelemmel kísérte, így többször Kosztolányi kritikáiból is idézett rövid részleteket (1906. szeptember 17-ei számában a 127. szövegből; 1906. november 5. – 151.; 1906. november 19. – 156.; 1906. november 26. – 158.)

is jobban megfeleltethetett az író alkatának. Mindez pedig bőven ellensúlyozhatta, hogy a munka mennyisége maga aligha lett kevesebb. Némi fogalmat Kosztolányi 1907 tavaszán írt sorai adhatnak erről, amelyben Kárpáti Aurélt úgy tájékoztatja, mindennap 9-től 3-ig találja meg őt a *Budapesti Napló* szerkesztőségében.¹

Szépirodalom és újságírás határán

A publicisztikai írások határának megvonása – nemcsak Kosztolányinál, hanem jószerével a korszak sajtójának egészében – komoly nehézségekbe látszik ütközni. A szűkebb körű nyilvánosság intézményesült formái, például a középiskolai diákműhelyek és egyetemi vitaülések számos esetben nem a véleményformálás és megnyilvánulás módjainak megkülönböztetését, hanem kölcsönhatását segítették elő. Ahhoz hasonlóan, ahogy a szocializációs folyamatok összefüggést teremtettek a sajtó működése és a kulturális-társadalmi életben való részvétel gyakorlatai között, úgy – kiváltképp a kisebb lapoknál – az újságoknál végzett munka különböző típusai sem váltak el egymástól élesen. Így nemcsak az irodalom iránti elkötelezettség kapcsolódott össze az irodalom ügyének sajtóbeli képviselésével, hanem az alkalminál gyakoribb cikkírástól sem állt távol a munkatársi közreműködés, ami akár foglalkozásszerű újságíróskodást is takarhatott, és ekként átjárással bírt a szerkesztői jellegű feladatok irányába. Mindez nem hagyta érintetlenül a névhasználati szokásokat, illetve szépírás és publicisztika összefüggését.

A sajtóban megjelenő írások szerzői jegyzését a korban számos tényező befolyásolta. Mivel az újságíró nem egyszerűen saját véleményét képviselte, hanem helyzetére is tekintettel, adott esetekben kimondottan munkatársi minőségében, a lap nevében nyilvánult meg, így eleve nem volt teljesen idegen tőle a név elfedése vagy elhagyása. A napi újságírói munka terméséhez nem igazán társult, sőt nem is igen illett a szerzőség romantikusan megemelt képzete. Annak ellenére sem, hogy az egyes lapok által

¹ KDL1, 627.

követett, többé-kevésbé szinte mindig következetlen gyakorlatok között jókora eltérések álltak fenn, hiszen a korabeli szokások – ha nem is föltétlen az elvek szintjén, de a gyakorlatban már sokkal inkább – jócskán megengedőek voltak.

Kosztolányi, aki 1904-től, szigorúbban számolva 1905 első napjától újságíró is volt, tömérdek szövegét nem jegyezte saját nevével. Minthogy az elmúlt évek kutatásai nyomán egyre inkább láthatóvá vált, Kosztolányi – már csak foglalkozási kényszerből is – mennyire sokat írt, szinte bizonyosnak mondható, hogy (tágan értett) újságírói, publicisztikai munkásságát azonosítatlan szövegeinek széles holdudvara veszi körül. Ennek viszonylag szűk sávját alkotják azok a kétes hitelű írások, amelyek kapcsán már fölmerült, de még nem tisztázódott Kosztolányi szerzősége.¹ Míg az álnevek

¹ Jelen szövegkiadás sajtó alá rendezői úgy döntöttek, hogy a bizonyítható szerzőségű írások egybegyűjtésére szorítkoznak, és tartózkodtak a kétes hitelű írások közlésétől, illetve körének bővítésétől. A kötetben így nem szerepelnek a *Bácskai Hírlap* kétes hitelű tárcái és színikritikái (FJ2/171–180 – figyelembe kell azonban venni, hogy a 171–173. tételeszámú színházi írások megjelenésének idején Kosztolányi Bécsben tanult), illetve a *Budapesti Napló* 1906-os számaiból az – akár a Lehotai álnév rövidítéseként is olvasható, de a lapban mások által is használt – L. vagy I. betűvel jelölt írások (FJ4/278–281). Emellett említhetőek a *Budapesti Napló* Kosztolányival kapcsolatba hozható szerkesztőségi üzenetei is, jóllehet ezek közül több aligha tekinthető publicisztikai írásnak (ilyen például az 1906. július 21-ei számban megjelent, a Lehotai álnevet leleplező rövid üzenet, amelyet Juhász Gyula Babitsnak írott levelében egyértelműen Kosztolányinak tulajdonít: „Maga bizonyosan tudja, K. D. közös barátunk a hírlapirodalom egyik pesti jelese, aki nekem szerk. üzen” – JUHÁSZ 1981, 100, 386). Érdemes külön is kiemelni azokat az Adyhoz kapcsolódó üzeneteket, amelyek íróját Vezér Erzsébet Kosztolányiban sejtette (ADY 1968, 395–397; továbbá a listát eggyel bővítve lásd VERES 2012, 25–27, 332). A jelen kötet időhatárain belül, 1906. augusztus 7-én megjelent, Adyt pozitívan említő, de némely vonatkozásban akár már ironikusan olvasható, a modern költészet kérdéséhez a publicisztikai írások összefüggésében is érdemben hozzászóló hosszabb üzenet: „R. Hugó. Borsod. Sok a kód. Több fényt kérünk. A modern poézis elnyűtt és már váltig unt nomenklatúrája: a mámor, vér, vér és vér, az éjszaka – azután megint vér – lázas ajak, sőt lázas ajkak, a csontos és kérges kezek, az életrevágás, még nem tesz senkit sem költővé. A franciáknál, az angoloknál az igazi nagy poéták majmolói, a kontárok és a versgátrók alkották meg ezt a siralmas és szegény szótárat, melyet most nálunk is mindenki derűre-borúra használ. Baudelaire, Leconte de Lisle, Dante Gabriel Rossetti s mindenekelőtt Tennyson, nálunk újabban Ady Endre, ez a nagy és nemes úttörő – igazán modern költők. Bennök nincs semmi modorosság. A gondolat s az értelem náluk nem dagog, hanem zeng és világos, kristálytisza s ez költészet és modernség, ha mindjárt nincs is sárral és penészszel szaturálva, hanem középkori csatákról és egyszerű szerelmekről szól. Az ócska, kopott és pongyola jelszavak glorifikálása, a sánta és béna mondat, a hazug álérzelmek balstilizálása, a rossz verselés és süket rím még nem tesz senkit sem modern költővé. Szívlelje meg ezeket és akkor írjon. Addig nem jósolhatunk sem-

és a jellemzően egy íróhoz köthető sorozatok terén – szerencsés esetben – több fogódzó is kínálkozhat a szerző személyének tisztázásához,¹ az egyedi és névtelen írások azonosítása aligha zárható le végérvényesen: az életmű egy nem teljesen elhanyagolható része föltehetőleg örökre a lapok névtelen sajtóanyagába vész.

Hasonlóan azokhoz az eltérésekhez, amelyek az újságcikkek szerzőségének jelölései között tapasztalhatók, a tágan értett publicisztika címkéje alá sorolható írások műfaja is igen változatos képet mutat. Nem ritka több műfaj jellemzőinek ötvözése, sőt a szépirodalommal fönnálló érintkezés sem. Ugyanakkor nemcsak összhang, de ellentmondás is érzékelhető abban, hogy bár a fent tárgyalt folyamatok révén a sajtónylvánosság egybeszövődött a társadalmi-kulturális gyakorlatok széles körével, az újságírás mindeközben egyre inkább önálló hivatásnak, különálló szakmának számított, a művészek önképe pedig általában függetlenséget igyekezett tükrözni a közönség piaci igényeitől.² Kosztolányi vélekedésének – részben már említett – ingadozásai az újságírói kötelezettségek terhei mellett akár ezzel is magyarázhatók.

1906 márciusának közepén, mikor Szabadkán segédszerkesztő, Kosztolányi unokatestvérének, valamint öccsének küldött levelében újságírás és szépirodalom lehetséges kölcsönhatását hangsúlyozza: „Egyáltalán most veszem észre, hogy az újságírásból, valamint multam kevés tapasztalatából mily sok anyagot merítettem a regényemhez s a többi prózai írásomhoz is.”³ 1906 nyarán, immár

mit. Tanácsot pedig csak egyet adhatunk: kevesebb nagyizolás és semmi modoroság... A homály mindig csak szegénységet és impotenciát takar s sokszor csak bosszant, de nem sejtet semmit sem. A nagy poéták, még a dekadensek s a szimbolisták is mindenkor érthetők. Csak síró, örökké halni készülő és soha meg nem haló, vágyó és mégis üres keblű és koponyájú epigonjaik zavarosak és modorosak. Szóval: több fényt. Mehr Licht.” (ADY 1968, 395–396.)

¹ A Lehotai aláírást például Kosztolányi levelezésében is használja (KDL1, 469, 477), de szerkesztői üzenetek szintén leleplezik az álnév viselőjét (a már említetten túl a *Budapesti Napló* többször megerősíti az álnév föloldását, miként a *Magyar Szemle* utolsó, 1906. október 25-ei száma is), mint ahogy a *Heti levelek* szerzőségéről is lerántja a leplet a *Bácskai Hírlap* 1905. október 29-ei szerkesztőségi üzenete. Az azonosítás feladatát hasonlóképp segíthetik a rendszerszerű újraközlések, amelyek – a filológusok örömeire – lényegében végigkísérték Kosztolányi pályáját, és több korai publicisztikai írás kisebb-nagyobb mértékű átdolgozását is magukban foglalták.

² Vö. SZEGEDY-MASZÁK 2010, 117.

³ KDL1, 473.

a *Budapesti Napló* munkatársaként elismerni látszik az újságírás egy emelkedett-irodalmi válfaját, amikor Juhász Gyula „nemes, előkelő zsurnalisztikai tevékenység[é]hez” gratulál.¹ Juhásznak írt következő levele mégis azzal zárul: „dolgozzon sokat és főleg ne a lapoknak”.² Babitsnak nem sokkal később küldött soraiból pedig egyaránt kihallható a vérbeli újságíró büszke öntudata, illetve lemondó kiegyezése a foglalkozásából adódó kötöttségekkel: „A szerkesztőségnek, a tollamnak, a színháznak, a hivatásomnak s a hivatalomnak rabja vagyok.”³

Irodalom és újságírás elmosódó határát, a kétféle megszólalásmód átjárhatóságát tanúsítja a *Bácska Hírlap* 1905. február 19-ei számában megjelent, három kisebb részből álló *Apró mesék a halálról*:

Apró mesék a halálról.

– A „Bácskai Hírlap” eredeti tárcája. –

Az altruista halála.

Az altruista, a ki nyilvános ünnepélyek alkalmával dörgedelmesen hirdette az önzetlenség ígét, hagymázba esett. Példátlan nyugalma, bölcs érvelése egyszerre elhagyta s a világ összes orvosait szerette volna ágya köré csődíteni; szolgálólóhalálában futottak szerteszét s a fél ország gyógyszertárát szobájába hozták. Jött azonban agg orvosa, kivel sokat szoktak volt beszélgetni a földi dolgok hiuságáról s az önfeláldozás magasztosságáról. Felvilágosította, hogy a betegség nem mindenkire nézve halálos s a hagymázosok 40%-a hal meg csak. Erre az altruista felugrott, táncolni kezdett az ágyában s nem törődve azzal, hogy ő ebben a 40%-ban foglaltatik, bölcsen szem előtt tartva az emberiség közjává, nyugodtan lefeküdt, összetörte az orvosságos üvegeket és kacagva várta a halált.

– Én meghalok – szólott – de a többiek életben maradnak! Pompás, nagyszerű!!

¹ KDL1, 592; az egy évvel később lényegében megismételt gratulációt lásd 665.

² KDL1, 596.

³ KDL1, 606.

A levélhordó bucsuja[.]

A levélhordó haldoklott. Igénytelen, szánalmas emberke volt; egér szemecskéi szűk homloka alatt szánalmasan pislogtak. Az arca állandóan sárga volt, a ruhája kopottabb, mint a többi társaié. Egyetlen dologban mindég önálló maradt, folytonosan mosolygott, ha jól ment a dolga, ha rossz, – talán a maga igénytelenségén is.

A szegény ember félve bujt be párnáiba, mintha szerénykedett volna itten is, kétkedvén, van-e joga a meghaláshoz. Egész életében megszokta, hogy minden előnyt mások élveznek. Ez egyszer azonban embertársai meghagyták neki nem épen irigylendő jogát: szemei üvegesedtek.

A család körül[.]lotta ágyát. A pap várta, hogy meghaljon. Elérkeztek az utolsó percek.

A sovány emberke erőlködve kinyújtotta jobb kezét, azal visszadőlt az ágyára. A család meg volt hatva, ime, elbucszott. És milyen szépen! Kitérta karjait, mintha magához akarta volna ölelni minden kedvesét.

Az igénytelen emberek azonban ebben is csalódtak. A szegény levélhordó deliriumában is szolgálatban volt s az utolsó levelet akarta átnyújtani egy valakinek...

A philosophus árnyéka.

Az ősz platonista philosophus sokat szenvedett. Hiába volt a legtudósabb atheni orvosok bölcsesége, a kuruzslók furfangos ráolvasása, napról napra rosszabbul lett. Derült mosolygással várta a dolgok végét. A drága fűkivonatokat elhajította, vagy kinevette. Egészen lesoványodott s hosszú görög orra, mely tar homlokával egybeforrott, valami nagyon légies külsőt adott neki. Nagy csontos lábán lötyögött a bő lebernyeg.

Városszerte azt beszélték róla, hogy már szellemekkel társalog. Nagy, zöldes csillámu szemeiben heves vágy tüze égett: elválni ettől a tökéletlen világtól s magasabb régióba

szállni, mert tudta, hogy Thanatos csak tökéletesebb csilagokra visz. S ő már nagyon fáradt volt: elmúlt száz éves.

Ment künn, a város kapuin tul. Gyönyörű őszi nap volt, a kövér gyümölcsök hullongtak. Tanítványai azonban nem követték, mert az agg mester a magányt szerette; ilyenkor gondolkozott és álmodozott.

Sokáig járt lassan-lassan a porban. Egyszer csak észre vette, hogy nincs egyedül: előtte lépdelt gigászi hosszúra nyulva az árnyéka.

A hosszú köpenyt épugy lógázta, mint ő. A karjai ép úgy jártak s a lábai ép úgy tapos[t]ak, mint az övéi.

A mester ezen nagyon elgondolkozott.

Melyik a valóban létező: az árnyék-e, vagy ő?

S ő azt hi[t]te, hogy az árnyék. Az tartósabb, mint a romlandó földi test.

S mikor ezt elgondolta nyája[s]an és bölcsen mosolygott.

Sokáig mentek így együtt: ő és az árnyék. Aztán mikor a napszeker vértajtékos, lihegő lovakkal a nyugoti ég peremére ért, leült egy szőlőskert fala alá, mert elállott a lélekzete.

Csendesen lehunyta a szemeit és meghalt[.] A hús alkonnyi szellő meglibegtette haját, hosszú köpenyét s kioldotta szandálja kötő zsinagét s a fehér falon a fekete árnyék lassan táncolni kezdett.

A hulla azonban ott hevert meredten és élettelenül.

Az utolsó, *A philosophus árnyéka* című részt másfél évvel később – némileg átdolgozva, *A bölcs árnyéka* címváltozattal – a *Buda-pesti Napló* közölte ismét több hasonló, rövid szöveggel együtt, a *Vers-tárgyak* darabjaként. Innen került át Kosztolányi *Boszorkányos esték* című első novelláskötetébe.¹ Erre tekintettel – ahogy a jelen kiadás is teszi – az *Apró mesék a halálról* egésze kezelhető szépirodalmi műként, a Kosztolányi által kizárólag ennek részeként megjelentetett két szövegegyeséget kötetben nem közölt

¹ Ennek megfelelően közli a *Boszorkányos esték* kritikai kiadása: BEB, 62–64, a szövegleszármazásról 703–704.

novellának, legalábbis rövid szépprózai alkotásnak minősítve. Ugyanakkor fontolóra lehet venni, hogy az *Apró mesék a halálról* nem igazán tér el a jelen kötetben is szereplő, szintén rövidebb egységekből fölépülő közleményektől (1905 nyarán és 1906 márciusában *Apró mesék* összefoglaló cím alatt 29., 32. és 68.).¹ Mindez pedig annak lehetőségére utal, hogy a kérdéses szöveg a publicisztikai munkák között is elhelyezhető.

A viszonylagosság gondolatát elfogadó Kosztolányi írásait vizsgálva csalódnia kell annak, aki úgy hiszi, a műfajokat eleve rögzített szövegszerű jegyek különítik el egymástól. Ha viszont a műfaj végső soron olvasási mód,² akkor az nagymértékben függ a kontextustól, a megjelenés szűkebb és tágabb környezetétől, nem pedig csupán a szöveget érintő változtatásoktól. Ebből a nézőpontból nem ellentmondás, hogy míg a *Bácska Hírlap*-beli közléskor, a hozzá hasonló cikkek sorába illeszkedve az *Apró mesék a halálról* publicisztikai írásként olvasható, addig annak utolsó része a *Budapesti Napló*-ban és a *Boszorkányos esték*-ben, egy másik sorozatba átemelve szépirodalmi műként értelmezhető.

A gondolkodás irányai

Jóllehet „Kosztolányi egyes nézetei lényegesen változtak az idők folyamán”, ezen változások természetét tekintve „a folytonosság elsődleges a hangsúlyeltolódáshoz képest”.³ A gondolkodói szemléletmód átalakulásának részletes föltárása ugyan az akkurátus eszme- és irodalomtörténeti kutatások feladata,⁴ a korai cikkek és esszék szoros és közvetlen kapcsolatát a későbbi publicisztikai munkákkal mindenképp fontos kiemelni. Nemcsak arról

¹ 1908 márciusában mintegy folytatja a sort a *Rövid mesék*, amelynek három része – *En és a festő*, *Tücsökdal az éjszakában*, *Az utolsó levél* – közül ismét csupán egy, a középső került be a *Boszorkányos esték Vers-tárgyak* címmel összefogott darabjai közé (lásd BEB, 64–65 és 705–706).

² SZEGEDY-MASZÁK 2013, 164, 179.

³ SZEGEDY-MASZÁK 2010, 120, 126.

⁴ Ebben az irányban tett – korlátozott anyagon – kezdeti lépéseket KISS 1962. Az újságírói pálya legkorábbi szakaszáról is érdemben szólt Réz Pál (ÁO, 7–14) mellett DÉR 1980, 180–195 és BORI 1986, 25–31, majd a kérdést meghatározó módon tárgyalta SZEGEDY-MASZÁK 2010, 116–135.

van ugyanis szó, hogy az ebben a kötetben szereplő írásokban az újságírói életmű számos fontos témája megjelenik már, hanem arról is, hogy Kosztolányi átdolgozva-újraírva átemel szövegeket későbbi orgánumaiba. Ez már a korai publicisztika esetében feltételezi a megőrzés gesztusát, azt tehát, hogy szerzőjük nem csupán a pillanat tűnékeny írásműveit látta e munkákban. Mint-hogy minden bizonytalansággal a sikerültebbnek ítélt darabok kerültek át a budapesti újságokba, így az újraközlések – miközben rendszerszerű korabeli gyakorlatba illeszkedtek – egyszersmind Kosztolányi válogató-értékelő döntéseit és a gondolati folytonosság fönnállását is jelzik.

A pályakezdő újságíró nemegyszer könnyelmű és fiatalos határozottsága ellenére a publicisztikai életművet nyitó szövegeken gyakorta érezhető még, hogy szerzőjük szemléletmódja alakulóban van. Kosztolányi neveltetését és iskoláit tekintve nem meglepő, hogy cikkeiben szinte minden téren keverednek a maradi szemlélet felé hajló, a tartózkodó álláspontra helyezkedő és a modernséget képviselő nézetek. Eszmei koherenciáról tehát félrevezető beszélni, az őt ért legkülönbözőbb, esetenként ellentmondó hatásokat Kosztolányi nem igazán törekedett egybegyűrní s kibékíteni. Nála korszerűség és hagyománytisztelő, az újítás ösztönző ereje és az otthonosság vágya, a hétköznapiak iránt tanúsított megértő érdeklődés és a kiválóság kérlelhetetlen elvárása, azonosulás és távolságtartás jól megfértek egymás mellett. Már a korai írásokban föltűnik a viszonylagosság tapasztalata, amely akár egymást kizáró értékek elismerését is lehetővé tette számára.

A pályakezdő cikkíró témái között érthető gyakorisággal tűnik föl a középiskola és az oktatás kérdése. Ezt nemcsak a korban erről folytatott eleven vita és a személyes élmények időbeli közelsége magyarázhatja, hanem az ott elsajátított újságírói és tudásközvetítői szerepminták tudatosításának igénye, folyamata is. Így a fiúk és lányok közös képzése (13., 96.) és a változtatásra érett érettségi gyakorlata (26.) mellett visszatérő téma az oktatásul gyakorolt, így értelmét veszítő tekintély (6.) és az iskolai alszentség (36.) elutasítása, a célt vétő, mert korszerűtlen hazafiság

(20.) és a tudománytalan, ekként kiüresedő történelemoktatás (51.) bírálata.¹ Hasonlóképp szóba kerül nyelvoktatás és műveltség – politikai vonatkozásoktól sem mentes – kapcsolata, a német nyelv helyett a francia kötelező oktatása mellett szállva síkra (23.), ami előrevetíti a nyelv idővel mind fontosabbá váló, ekkor még inkább bűvópatakszerű, önállóan ritkábban föltűnő témáját (az eszperantó kapcsán 40. és 121.).

Az egyik korai *Heti levél* a nagyvárosi körülményeket szintén a felnövés, a gyerekkor felől mérlegli. A túlon túl iparosított környezet, a modern élet zűrzavara és fölszíniessége eszerint már gyerekkorban sem teszi lehetővé a henyélésnek tetsző szemlélődést s a játékot (16.).² Igaz, utóbb megfordulni látszanak az értékhangsúlyok, és Kosztolányi a városi élet érdekességét, modern költészetet ihlető gazdagságát is elismeri (78.). Így végső soron vidék és város egyaránt kettős megítélés alá esik, összetett, sőt némiképp tisztázatlan értékhangsúlyokat jelezve.³

Ahogy a modern városi élet, úgy a modern irodalom megítélése sem maradéktalanul egységes a korai cikkekben. A tüntetően egyéni és szokatlan jellemzők Kosztolányi szerint nem föltétlen képviselik a modernségnek azt a jelentékeny változatát, amely az újítás gondolati-művészeti szükségszerűségéből fakad. Már a modern német líráról írt áttekintő bírálat elválasztja az eredetiségkedést és különcködést attól a lényegi eredetiségtől, mely nem pusztán a múltba fordulás elől való menekülés terméke. Kosztolányi távolsgártóan nyilatkozik az irányzatos költészetről, mely nem költői, és a filozofikus líráról, mely gyakorta érthetetlen. A modern francia irodalom művészetközpontú eszményét teszi meg mércének, a magyar hagyományból pedig Arany és Petőfi munkásságát emeli ki. (2.) Az első modern magyar költőt Reviczky Gyulában ismeri fel (34.), legmodernebbnek pedig az egyéniségért lelkesedő Komjáthy Jenőt tartja (49., 118.).

¹ Nem sokkal később, immár fővárosi olvasókhöz szólva Kosztolányi a könyvtárakat bírálja hasonló szempontok mentén (104.).

² A játék egy alig valamivel későbbi *Heti levél* középpontjában áll (19., melyet majd a 105. ír tovább).

³ Ez a kérdéskör igencsak foglalkoztatta ekkor Kosztolányit: lásd ÁÓ, 307–310, 424–426, 465–467.

Kosztolányi lényegében kezdettől élet és irodalom olyan összetett viszonyát vallotta, amely sem közvetlen megfeleltetést, sem éles ellentéteztést nem enged meg. A magánynak szentelt korai *Heti levél* a költészetet szembeállítja az életrajzi igazsággal (11.).¹ Egy valamivel későbbi *Heti levél* szerint az irodalom többé nem lehet az élet öntudatlan tükre; az élet eseményei csupán az írás szempontjából átformáltak, mint „írás-tárgyak”² érdekesek. Az irodalomban ezért igazságot és hazugságot nem, csak jó és rossz alkotást van értelme megkülönböztetni. Márpedig a jó mű nem annyira azonosulást, hanem a közvetlen hatás alóli felszabadulást,³ a rátekintés képességét, bizonyos hidegséget feltételez. (28.) A hasonló gondolatmenetet kifejtő *Párbeszéd a művészetről* szintén azt hangsúlyozza, hogy az író nem átérzi, hanem nyugodt, hideg fölé helyezkedéssel megjeleníti az érzéseket (100.). Nem véletlen, hogy a hideg bölcsesség motívuma több más cikkben is fölbukkan a modern irodalom kapcsán.⁴

A távolságtartásban ugyanakkor egyszerűsítés lenne végletes elfordulást látni az élettől. A legutóbb említett nem sokkal követő *Heti levél* kifejezetten az élet ihlető erejét hangsúlyozza, olyannyira, hogy a közvetlen célt nem szolgáló, a saját korát jól értő, annak eszményt adó irányzatos irodalomról is elismerően szól.⁵ Kosztolányi hozzáteszi ugyanakkor, hogy az eszmény vál-

¹ A cikk ebből a szempontból különbséget tesz költészet és próza között, s az utóbbi célját a valóság kíméletlen fölmutatásában határozza meg. A *Magyar Szemle* számára erősen átdolgozott változatban viszont a tényszerűen értett igazság általában véve bizonyul prózainak, ami ebben a vonatkozásban, nem pedig formaként vagy műnemként válik el a költészettől (123b).

² A kifejezés megelőlegezi a hozzátvetőleg egy évvel később megjelenő, majd a *Boszorkányos esték* egyik ciklusát alkotó *Vers-tárgyak* címet.

³ Ebből adódóan utasítja el Kosztolányi, hogy a műalkotás megítélésének mércéje lehetne az alkotó életrajza.

⁴ Már egy korai *Heti levél* a hidegnek tetsző öntudat révén jellemzi Pethes Imre modern színészi játékát (10.); a tévesen értéktételeként is olvasható vonást ugyanakkor nem ismétli meg a modern színjátszást Pethes alakjával jellemző 50. és 88.), mint ahogy a józan hidegség Ellen Key föllépésének hatásához is hozzátartozik (17.). A Baudelaire-t mint az első és legnagyobb modern költőt tárgyaló hosszabb esszében szintén előkerül – jóllehet kizárólagossá nem tehető – a hidegen szemlélt világ gondolata (113.), miként Leconte de Lisle érzelmektől függetlenedő, paradox költészetét is szenvedélytelen és időtlen, hideg bölcsesség jellemzi (137.).

⁵ Kosztolányi tisztában van azzal, hogy másutt (lásd 2.) eltérően nyilatkozott az irányköltészetéről, s – ha nem is teljesen meggyőzően, de – megpróbálja elhárítani az elentmondás gyanúját azáltal, hogy különbséget tesz az irányköltészet irodalminak

tozik a korrall, történetisége révén eleve viszonylagos, és ezáltal bármely művészi irány az esztétikai hatásához mérten föltétlen mulandó is. (30.) Mindenesetre – Nietzsche hatása mellett – az élethől merített ihletettség gondolata sejthető amögött is, ahogy Kosztolányi jórészt elutasítja a pesszimista költészet címkéjét, és a modern irodalmat ösztönző életkedvre hívja föl a figyelmet (21.), a 20. század művészetét a derűlátás és egészség jegyében írja le (120.), valamint a történelemről is – elsősorban Strindberg drámái nyomán – úgy tartja, hogy nem a múltból visszamaradt poros díszlet, hanem az alkotásban megelevenedő valóság (128.).

Az élethez való kettős, egyszerre ihlető és távolságtartó viszonyhoz hasonlóan az öntudat szerepének is mindinkább megmutatkozik a viszonylagossága. A modern életet jellemző tudatosság odáig fokozódhat, hogy az már a gépies technikának kedvez, és értetlenül elvétí az egyéni lelemény értékét (85.). Kosztolányinál azonban nem csak – akár közhelyesnek is vehető – civilizációkritikai szempontból van szó. A *Magyar Szemlében Uj célok felé* címmel közölt esszé arra figyelmeztet, hogy a távolságtartásban megnyilvánuló tudatosság terjeszkedése, az írás erős megtervezettsége korlátozhatja a modern költészet mozgásterét: a túlzott kiszámítottság a távlat összeszűkülésével fenyeget, és a részletek megragadására összpontosítva lemond az átfogó kép igényéről. Ezzel a klasszikusok, mindenekelőtt Goethe és Madách írásművészetét helyezi szembe, miközben a költészet evolúcióját hangoztatva elveti a múlthoz való visszafordulás naiv lehetőségét. (140.)

Természetesen a korai publicisztika témái közül maga az újságírás sem marad ki. Az elejtett megjegyzések mellett néhány cikk közvetlenebbül is Kosztolányi szerepértelmezését mutatja. A kérdésnek szentelt *Heti levél* az újságírók hajlékonyságát, az azonosulás alakváltó képességét állítja előtérbe (59.). A fővárosban – korábbi gondolatait is fölidézve – Kosztolányi az újságírás intézményesülését mint a növekvő megbecsülés jelét üdvözli; a vérbeli sajtómunkás egyszerre hajlékony lelkű művész és a jelen tudós krónikása (111.). Talán nem a véletlen számlájára

nem tekinthető, illetve nemes, művészi értékkel bíró válfajai között. Így lehet itt a korát mélyen értő Ibsen is irányköltő.

írandó, hogy épp a *Bácskai Hírlap*nak és a *Budapesti Naplónak* írt cikkek között, a *Szeged és Vidéke* hasábjain látott napvilágot a novellába hajló, travesztiaként olvasható *Homeros*, mely egy modern, a költészetet újságírássra cserélő zsurnaliszta történetét regéli el (75.).

Az *Uj célok felé* szerint a modern költő gyorsfényképeket készít (140.). Biró Lajos novellái kapcsán – lényegében a *Budapesti Napló*hoz kerülésével egy időben – Kosztolányi pillanatfelvételt és sürgőnystílust emleget (82.). Áttekintve a jelen kötetben közölt írásokat, a *Bácskai Hírlap* erősebben esszészerű, bölcselkedő és elmélkedő hangvétellű *Heti levelei*hez képest a fővárosi lapban – miközben a *Magyar Szemle* teret adott az elmélyült elemzést nyújtó hosszabb esszéknak is – az élet kisebb-nagyobb eseményeit szemügyre vevő, azokat a modern életforma fényében ötletesen tárgyaló cikkek kerültek előtérbe. Olyan írásmód, amely nemcsak Kosztolányi publicisztikai pályafutását kísérte végig, hanem jelentős szépprózai művein is nyomot hagyott.

Rövid életrajzi kronológia a publicisztikai írások biográfiai elhelyezéséhez¹

1901

Az 1900/1901-es tanévben Kosztolányi a szabadkai gimnázium hatodik osztályába jár. Pályázik a Széchenyi irodalmi díjra, s „Hitel, Világ, Stádium” jeligével második díjat nyer.

1901. augusztus 15-ére keltezhetően jelenik meg az *Előre* című, litografált, Kosztolányi és társai által írt diáklap első száma, amelynek még további egy vagy két száma lát napvilágot.

1901 szeptemberétől hetedik osztályba lép.

Az 1901/1902-es tanév elejétől már rendes tagja a gimnáziumi önképzőkörnek. A kör a tanév során tizennyolc rendes és díszülést tartott. Kosztolányi rendszeresen szerepel az önképzőköri alkalmakon. Az aradi vértanúk emléknapján *Okt.* 6. címmel olvas fel. Az 1901. november 17-én tartott ötödik rendes ülésén kerül sor Grüner Andor nyolcadik osztályos tanuló *Vigas az könnyekben* című Goethe-fordításának megvitatására, amelyről az írásos főbírálatot Kosztolányi készítette. Október 6-ai felolvasása és a Goethe-vers fordításáról írt bírálata az önképzőkör díszkönyvébe került.

1901. október 26-án a *Budapesti Napló* közli *Egy sir* című versét.

1902

Az önképzőkör 1902. március 15-ei díszülésén *A márcziusi ifjak* címmel tart felolvasást. Az 1902. június 15-én tartott évváró díszülésen részleteket olvas fel díjat nyert pályaműveiből. Önképzőköri munkájáért könyvjutalmat kap. A díszkönyvbe bejegyzi: „Az önképzőkör határozatából »*Sírvirágok*« cz. dalcyclusom, valamint <...?> 1902 márc. 15-én tartott »*Márci<ú>usi ifjak*« czimű

¹ Lásd bővebben KOSZTOLÁNYINÉ 1938; ARANY 2017; továbbá KDL1, 801–824.

felolvasásom a diszkönyvbe került, a miket azonban nagymérvű elfoglaltságom miatt be nem írhattam, s ezennel csak itt jelezek. Kosztolányi Dezső VII. oszt. tan.”

A Széchenyi irodalmi díjra „Lesz még egyszer ünnep a világon” jelisével beküldött pályaműve első díjat nyer.

1902 nyarán barátaival és rokonaival jótékonyági ünnepséget szervez egy Reviczky Gyula-szobor felállításának javára. A hangversennyel egybekötött ünnepélyt a gimnázium tornacsarnokában rendezték július 26-án. Kosztolányi *Reviczky emlékezete* címmel tartott felolvasást, és bemutatták erre az eseményre írt *Kékruhás* című alkalmi verses jelenetét.

Szeptembertől megkezdí a gimnázium nyolcadik osztályát.

Szeptember 14-én az önképzőkör titkárává választják. Az 1902. szeptember 28-án tartott második rendes ülés tényleges programja előtt felszólal Kossuth születésének századik évfordulója alkalmából; szavainak kivonatát az ülés jegyzőkönyve őrzí meg. Ugyanennek az ülésnek az első pontjaként megemlékezést olvas fel Tompa Mihályról, majd az aradi gyásznapi emlékére rendezett díszülésen is emlékbíbeszédet tart. Az érdemkönyvbe bejegyzí: „Az önképzőkör határozata folytán »Tompa emlékezete« című emlékbíbeszédem, valamint <az> oct. 6-án, az aradi vértanúk emlékére rendezett gyászünnepélyen felolvasott »<o>Oct. 6.« cz. titkári megnyító beszédem *diszkönyvbeírásra* érdemesítetett. Kosztolányi Dezső VIII. o. t.” 1902. november 9-én, az önképzőkör negyedik rendes ülésén hevesen összetűz a vezetőtannárral, Révfí Zoltánnal, aki tanári konferencia elé viszi az ügyet. Az esetet a tankerületi főigazgató is kivizsgálja, és november 19-én elrendeli a kör feloszlátását. Id. Kosztolányi Árpád, a gimnázium igazgatója Szegeden igyekszik közbenjárni fia érdekében, sikertelenül. Kosztolányi magántanulóként folytathatja a gimnáziumot.

1903

Júniusban leteszi az osztályvizsgákat, s jelesre érettségizik. Augusztusi levelében beszámol arról, hogy már egy hete Abbáziában, Lovranában, Pólában, Triesztben nyaral.

Szeptember elején Budapestre költözik, ahol szeptember 24-én iratkozik be a Királyi Magyar Tudomány-Egyetem bölcsészkarára, magyar–német szakra. Az 1903/1904-es tanév első félévében többek között fölveszi Négyesy László szemináriumát, a *Magyar stílygyakorlatokat*. Föltehetőleg itt olvassa fel Babits Mihály költeményeiről írt bírálatát, amely töredékben maradt fenn. Szintén tagja lesz az Egyetemi Körnek, Madai Gyula költeményéről írt bírálatát megőrizte a kör emlékkönyve. Az egyetemen megismerkedik és barátságot köt többek közt Babits Mihállyal, Juhász Gyulával, Zalai Bélával, Oláh Gáborral, Gyökössy Endrével, Bresztovszky Ernővel.

1904

Február 8-án iratkozik be az egyetem második félévére. Azt tervezi, hogy a következő szemeszterben a grazi egyetemen tanul.

A nyári szünidőt Szabadkán tölti.

1904 nyarán Juhász Gyula közvetítésével versei jelennek meg a *Szeged és Vidékében*, majd július 31-én a modern német lírát bemutató recenzióját is közli a lap.

Az 1904/1905-ös tanévben végül a bécsi egyetemre iratkozik be. Bécsbe október 5-én indul Szabadkáról.

1904. október 16-án a *Bácskai Hírlap* „Csarnok” rovata hírül adja, hogy Kosztolányi a lap munkatársa lett: „Örömmel tudatjuk olvasóinkkal, hogy Kosztolányi Dezső, a kiváló fiatal író belépett lapunk munkatársai sorába. Kosztolányi neve művészi fordításai és esztétikai dolgozatai révén előnyösen ismert a magyar irodalomban, ahol nagy sikerek várnak rá. Írásait Bécsből küldi nekünk, ahol jelenleg az egyetem bölcsészeti előadásait hallgatja.” A köszöntő után a lap közli Kosztolányi *A holló* című Poe-fordítását.

1904 őszén Byron *Childe Haroldjának* fordítását elküldi a Kisfaludy Társaság pályázatára, azonban nem nyer vele.

December elején egyetemi tüntetések zajlanak Bécsben, amelyekbe Kosztolányi nem kapcsolódik be.

A téli szünetet Szabadkán tölti.

1905

1905. január 1-jén indul *Heti levél* című tárcasorozata a *Bácskai Hírlapban*.

Január 6-án indul vissza Bécsbe, ahol beiratkozik a második félévre. Április elején hazautazik Szabadkára, majd húsvét után visszatér Bécsbe.

Július közepén hazautazik Szabadkára. Bécsi végbizonyítványa július 31-ei keltezésű.

A nyár további részét Szabadkán tölti. Augusztus 1-jén néhány napra elutazik Szegedre, Juhász Gyulához.

Ősszel beiratkozik következő félévére a budapesti egyetemen.

A szeptember 21-én megalakuló Komjáthy Jenő Társaság tagja lesz.

1905 októberében verse jelenik meg a *Magyar Szemlében*, de rendszeresen majd csak a következő év tavaszától dolgozik a lapnak; publicisztikai írása 1906 júliusától jelenik itt meg.

November elején választott szakdolgozati témája a Balassi és Byron közötti lélektani párhuzam.

Az 1905. október 29-ei lapszám *Napi hírek* rovatában a *Bácskai Hírlap* szerkesztősége arról értesíti olvasóit, hogy „A »*Heti levél*« írója, a mi kiváló munkatársunk, *Kosztolányi Dezső* egy hónapi szabadságot kért. Nélkülöznünk kell tehát egy egész hónapig az ő nagy tudással, kedves ötletességgel megírt »*Heti leveleit*«. [...] *Kosztolányi Dezső* egy hónap múlva friss erővel fog ismét tollat, hogy a »*Bácskai Hírlap*« olvasóközönsége azután minden vasárnap gyönyörködhessék az ő *Heti leveleiben*.”

December 14-én tesz tanári alapvizsgát. Zárthelyi dolgozatát Tinódi Lantos Sebestyénről írja, amelyet Négyesy László dicséretesre értékelt.

December 16-án utazik Szabadkára a téli szünetre.

1906

Január 25-én iratkozik be az 1905/1906-os tanév második félévére.

Február elejétől majd három hónapot Szabadkán tölt, s ekkor a *Bácskai Hírlap* szerkesztőségénél komolyabb feladatot is vállal: belső munkatárs, segédszerkesztő lesz. Erről a munkáról számol be egy öccsének és unokafivérének írt, március közepére datálható levelében: „az egész B. H.t én csinálom: vezércikket *sohasem* ollóztunk, mióta segédszerkesztő vagyok” (KDL1, 473).

Május 31-én számol be arról Babitsnak írt levelében, hogy a *Budapesti Napló* belmunkatársa lett (KDL1, 554).

A *Bácskai Hírlap* 1906. június 27-ei híre szerint tagja a Bács-bodrog-Megyei Irodalmi Társaságnak.

Szeptember 27-én beiratkozik az egyetem őszi félévére. Dékáni beírást kap, mert nem teljesítette a minimum óraszámot. A félév végén ismét csak aláírásokat kap, de nem vizsgázik.

Novembertől rendszeresen részt vesz a Thália Társaság előadásain, s törzsvendég lesz Csáthtal együtt Balogh Vilma színésznő, Bánóczi László felesége szalonjában, a „Pálmakert”-ben.

Az 1906. október 25-ei számmal megszűnik a *Magyar Szemle*, amelynek az utolsó oldalán olvasható szerkesztői üzenetei közül egy éppen Kosztolányi szerzőségét erősíti meg: „R. R. Bécs. Lehotai név alatt Kosztolányi Dezső [...] ír”.

A karácsonyt s az év végét Szabadkán tölti.

A publicisztikai írások Kosztolányi halálát követő közlései¹

Szöveg sor- száma	Megjelenés helye		
1.	–	27.	ÁÓ, 81–83
2.	–	28.	ÁÓ, 84–87; NyL, 312–314
3.	–	29.	–
4.	ÁÓ, 35–37	30.	ÁÓ, 88–90; ÉM, 425–427; NyL, 315–317; Szk, 399–401
5.	ÁÓ, 38–39	31.	ÁÓ, 91–95
6.	ÁÓ, 40–43	32.	ÁÓ, 96–98
7.	ÁÓ, 44–46	33.	IFT I., 10–13; EÉA, 50–52; Tf, 249–251
8.	ÁÓ, 47–49	34.	LF, 334–336; Tf, 700–702
9.	ÁÓ, 50–53	35.	–
10.	SzE II., 576–579	36.	ÁÓ, 101–103
11.	–	37.	ÁÓ, 99–100
12.	ÁÓ, 58–60	38.	LF, 322–325; Tf, 690–692
13.	–	39.	–
14.	ÉM, 93–96; Szk, 78–80	40.	NyL, 7–9
15.	Szk, 462–465	41.	–
16.	–	42.	ÁÓ, 104–106
17.	–	43.	ÉM, 495–498; Szk, 465–467
18.	IFT I., 5–9; LF, 292–295; Tf, 304–306	44.	ÁÓ, 107–109
19.	ÁÓ, 63–67	45.	ÁÓ, 110–113
20.	–	46.	IFT I., 16–19; LF, 220–222; Tf, 169–171
21.	NyL, 309–311	47.	LF, 316–318; Tf, 685–687
22.	LF, 328–331; Tf, 694–696	48.	–
23.	ÁÓ, 68–70	49.	LF, 337–339; Tf, 703–704
24.	ÁÓ, 71–73	50.	Sz, 270–273; SzE II., 579– 584
25.	ÁÓ, 74–77	51.	ÁÓ, 114–116
26.	ÁÓ, 78–80	52.	–
		53.	–

¹ A táblázatban a kötetek utánköléseit nem tüntetjük föl, bővített kiadások esetében pedig a legutolsó bővített megjelenést adjuk meg (például NyL).

54.	–	88.	SzE II., 584–586
55.	IFT I., 20–23; LF, 207–210; Tf, 159–161	89.	ÁÓ, 153–154
56.	Gyg, 91–96	90.	ÁÓ, 155–157; Szk, 402–403
57.	–	91.	ÁÓ, 158–160; NyL, 320–321
58.	ÁÓ, 117–121	92.	ÁÓ, 161–163
59.	ÁÓ, 122–124	93.	ÁÓ, 164–165
60.	–	94.	ÁÓ, 166–168
61.	–	95.	ÁÓ, 169–171
62.	ÁÓ, 125–128	96.	ÁÓ, 172–174
63.	ÉM, 83–85; Szk, 70–72	97.	ÁÓ, 175–176
64.	–	98.	SzE I., 439–441
65.	–	99.	ÁÓ, 177–179
66.	–	100.	NyL, 269–272
67.	ÁÓ, 129–131	101.	ÉM, 187–188; Szk, 163–164
68.	–	102.	EÉA, 78–79; Tf, 267–268
69.	ÁÓ, 132–134	103.	–
70.	–	104.	ÁÓ, 180–182
71.	LNL, 203–207; LF, 319–322; Tf, 687–689	105.	–
72.	ÁÓ, 135–136	106.	Gyg, 43–44; Szk, 404
73.	ÁÓ, 137–139; NyL, 318–319	107.	ÁÓ, 183–185
74.	–	108.	Gyg, 45–46
75.	ÖN I., 48–50.	109.	Gyg, 47; Tf, 347
76.	–	110.	ÁÓ, 186–187
77.	–	111.	ÁÓ, 188–189
78.	–	112.	ÁÓ, 190–192
79.	–	113.	ÉM, 121–132; Szk, 106–114; KL, 121–133
80.	–	114.	ÁÓ, 193–194
81.	ÁÓ, 140–142	115.	ÁÓ, 195–197
82.	EÉA, 295–299; IFT I., 24–28; Tf, 432–434	116.	ÁÓ, 198–200
83.	–	117.	ÁÓ, 201–202
84.	ÁÓ, 143–145	118.	K, 141–153; LF, 274–285; Tf, 229–238
85.	ÁÓ, 146–148	119.	Gyg, 97–99
86.	ÁÓ, 149–150	120.	Gyg, 100–101
87.	ÁÓ, 151–152	121.	EVNy, 11–13; NyL, 10–11
		122.	LF, 21–24; Tf, 17–19

123.	ÁÓ, 203–205	144.	Gyg, 104–106
123b	ÁÓ, 54–57	145.	ÉM, 264–265; Szk, 234–235
124.	ÁÓ, 206–207	146.	–
125.	ÁÓ, 208–210	147.	SzE I., 349–351
126.	ÁÓ, 211–214	148.	ÁÓ, 229–232
127.	SzE I., 526–528	149.	–
128.	SzE II., 667–673	150.	SzE I., 310–311
129.	–	151.	SzE I., 256–258
130.	ÁÓ, 215–216	152.	SzE I., 171–172
131.	SzE I., 298–299	153.	SzE I., 575–576
132.	ÁÓ, 217–219	154.	SzE II., 315–316
133.	Gyg, 76	155.	SzE I., 101
134.	ÁÓ, 220–221	156.	SzE I., 727–728
135.	SzE I., 689–690	157.	SzE I., 648–650
136.	Gyg, 102–103	158.	SzE I., 355–357
137.	Le, 154–160; ÉM, 112–117; Szk, 99–103	159.	SzE I., 129–130
138.	ÁÓ, 222–223	160.	SzE I., 497–498
139.	SzE I., 488–489; Gyg, 77–78	161.	SzE I., 344–345
140.	NyL, 273–275	162.	SzE I., 582–583
141.	ÁÓ, 224–225	163.	SzE I., 693–695
142.	SzE I., 22–23	164.	SzE I., 446–448
143.	ÁÓ, 226–228	165.	SzE I., 172–177
		166.	SzE I., 258–259

A cikketek tartalmazó periodikumok

PERIODIKUM	SZÖVEGEK SORSZÁMA
<i>Színházi Napló</i> (1901–1903) Szabadkai művészeti napilap. Felelős szerkesztője Pusztai Béla.	1.
<i>Szeged és Vidéke</i> (1902–1926) Politikai estilap. Felelős szerkesztője Balassa Ármin.	2.; 29.; 31.; 32.; 37.; 56.; 71.; 74–80.
<i>Bácskai Hírlap</i> (1897–1921) Társadalmi, közgazdasági, politikai és szépirodalmi napilap. Felelős szerkesztője Csillag Károly, 1901 decemberétől Braun Henrik, 1909-ben Havas Emil, majd ismét Braun Henrik, 1917-ben ugyancsak Havas Emil. Főszerkesztője 1901 decemberétől Csillag Károly, 1906-tól Balogh Ernő. 1919 elején betiltották, majd augusztusban <i>Magyar Újság</i> néven jelent meg, 1921-ben pedig ismét mint <i>Bácskai Hírlap</i> szűnt meg.	3–28.; 30.; 33–36.; 38–55.; 57–70.; 72– 73.; 82.
<i>Budapesti Napló</i> (1896–1918) A liberális értelmiség újságja. A <i>Pesti Napló</i> ból Vészi József vezetésével kilépő szerkesztőség alapította.	81.; 83–99.; 101.; 103–104.; 107.; 110–112.; 114–117.; 119–121.; 123–127.; 130–132.; 134–136.; 138–139.; 141–144.; 146–147.; 149–166.
<i>Magyar Szemle</i> (1888–1906) Katolikus társadalmi és irodalmi hetilap. Első szerkesztői Rudnyánszky Gyula, Kaczvinszky Alajos, felelős szerkesztője Kaposi József (1890–1904), Gerely József (1905), Szemere György (1906).	100.; 102.; 105–106.; 108–109.; 113.; 118.; 122.; 123b; 128–129.; 133.; 137.; 140.; 145.; 148.
<i>Zentai Függelenség</i> (1905–1911) Politikai lap, a „Zentai Függelenségi és 48-as Kör hivatalos lapja”. Szerkesztője Lovászy Andor országgyűlési képviselő.	105.

Szerzői és álnevek¹

SZERZŐI NÉV	PERIODIKUM	SZÖVEGEK SORSZÁMA
Kosztolányi Dezső	<i>Szeged és Vidéke</i> <i>Bácskai Hírlap</i> <i>Budapesti Napló</i> <i>Magyar Szemle</i>	2–4.; 31.; 50.; 55–56.; 71.; 75.; 82.; 105.; 149.
K. D. (K. D.)	<i>Színházi Napló</i> <i>Bácskai Hírlap</i> <i>Budapesti Napló</i>	1.; 39.; 42.; 58.; 81.; 83–91.; 94.; 96.; 98–99.; 102.; 106.; 108–109.; 112.; 120.; 126.; 129.; 133.; 142.; 152–153.; 159.; 162.
(K.)	<i>Bácskai Hírlap</i>	52–54.
D. (D.)	<i>Budapesti Napló</i> <i>Magyar Szemle</i>	104.; 107.; 117.; 124.; 132.; 134–136.; 143.; 145–146.; 150.; 154–155.; 161.
-nyi -zső	<i>Szeged és Vidéke</i>	29.; 32.; 37.
Lehotai Lehotay	<i>Szeged és Vidéke</i> <i>Bácskai Hírlap</i> <i>Budapesti Napló</i> <i>Magyar Szemle</i>	68.; 74.; 76.; 78–80.; 92– 93.; 95.; 97.; 100–101.; 103.; 110–111.; 113–116.; 118–119.; 121–123b; 125.; 127–128.; 130–131.; 137– 141.; 144.; 147–148.; 151.; 156–158.; 160.; 163–166.
Clou. (Clou.) clou.	<i>Szeged és Vidéke</i> <i>Bácskai Hírlap</i>	60–61.; 65.; 70.; 72–73.; 77.
[szerző nélkül]	<i>Bácskai Hírlap</i>	5–28.; 30.; 33–36.; 38.; 40–41.; 43–49.; 51.; 57.; 59.; 62–64.; 66–67.; 69.

¹ Kosztolányi Dezső ismert álneveinek listáját – egész életművére vonatkozóan – lásd Fj6, 207–213.

A színikritikákban tárgyalt darabokat bemutató színházak, társulatok

SZÍNHÁZAK	SZÖVEGEK SORSZÁMA
<i>Szabadkai Színház</i> Szabadkán 1854-ben létesült önálló színház- és szállodaépület, állandó színészegyüttes azonban még ekkor sem működött, vándortársulatok látogattak Szabadkára.	10.; 50.; 52–54.; 57.; 60–61.; 65–66.; 70.
<i>Szegedi Városi Színház</i> Az 1883-ban megépült 1800 férőhelyes színház két év múlva leégett, de 1886-ban helyreállították. 1889-től Makó Lajos az igazgató, akit európai tájékozódás és műfaji gazdagság iránti igény jellemzett. Kortárs francia darabok, klasszikusok, Shakespeare és Molière, sőt népszerű olasz operák is felkerültek a műsorrendre.	77.
<i>Vígszínház</i> 1896-ban nyílt meg, kifejezetten vígjátékok, bohózatok és idegen nyelvű vendéjjátékok műsorra tűzésének tervével. Mivel kétséges volt, hogy az új színház elég színészt tud-e szerződtetni, a kolozsvári Ditrói Mórt társulatának jelentős részével átvették a Vígszínház társulatába. 1901-től Otto Brahm, 1904-től Max Reinhardt együttesének meghívásával a Vígszínház a modern európai színházművészet legújabb törekvéseinek bemutatásához csatlakozott.	83.; 131.; 133.; 139.; 151.; 154.; 156.; 160.; 164.
<i>Nemzeti Színház</i> 1837-ben, Pesti Magyar Színház néven nyitották meg az első állandó magyar színházat Pesten. 1840-től országos intézmény lett, és Nemzeti Színház néven működött tovább. 1908 nyarán a Nemzeti Színház épületét tűzveszélyesnek és életveszélyesnek nyilvánították, ezért bezárták. Társulata 1908 augusztusától ötvenhat évig a Blaha Lujza téri Népszínház épületében tartotta előadásait, 1964–1966 között a Nagymező utcában, 1966–2000 között pedig a Hevesi Sándor téri Magyar Színházban kapott helyet. 2002-ben nyitották meg a mai Duna-parti épületet, a társulat Jordán Tamás igazgatósága alatt szerveződött újra 2003-ban.	88.; 127.; 129.; 135.; 142.; 147.; 150.; 155.; 158–159.; 162–163.; 166.

<i>Fővárosi Nyári Színkör (Fővárosi Nyári Színház)</i> A Budai Színkör Budán, a Krisztinavárosban álló faépület volt, amely 1843-ban épült a Budai Nyári Színkör számára. 1859-ben Buda városa vette át, 1870-ig német, majd magyar színdarabokat játszottak benne. Számos névmódosításon ment át, 1896-tól 1915-ig Fővárosi Nyári Színkörként, majd ismét Budai Színkör néven működött 1936-ig.	98.
<i>Thália Társaság</i> 1904-ben az európai szabad színházak (Théâtre Libre, Freie Bühne) hatására és mintájára alapította Bánóczi László, Benedek Marcell és Lukács György, s meghívták Hevesi Sándort rendezőnek. Budapesten a Rottenbiller utca 37. szám alatti színházteremben (Népszínpad), időnként a Várszínházban és a Foliès Caprice nevű mulatóban játszott. A fővárosból kiszorulva 1908-tól vidéki városokban lépett fel, majd pénz, játszóhely és közönség hiányában feloszlott.	152.; 161.; 165.
<i>Magyar Színház</i> A Magyar Színház 1897-ben nyitotta meg kapuit az Izabella (a mai Hevesi Sándor) téren. Kezdetben főleg operetteket játszottak, majd fokozatosan prózai színházzá alakult. Igazgatója 1901-től 1906-ig Leszkay András volt.	153.
<i>Király Színház</i> A Beöthy László alapította Király Színház 1903. november 6-án nyílt meg Budapesten, a Király utca 71. szám alatt. 1925-ig Budapest legnépszerűbb és legsikeresebb operett-színháza volt, Beöthy igazgatóságát követően azonban hanyatlásnak indult, majd 1936-ban megszűnt.	157.

Névmutató¹

- Ábrányi Emil, ifj. 329, 657, 658, 666, 667, **669**
 Ady Endre 26, 86, 100, 336, **340**, 400, 415, 687, 706, 707, 710, 711
 Aiszküloosz 251, 295, 534, 537
 Alfonz, XIII. 354
 Allouard, Henri 364
 Alszegehy Irma 527, **528**
 Ambrus Zoltán 100, 296
 Ámon Margit 624, **625**
 Andai Ernő 581
 Andersen, Hans Christian 450, **452**
 Andrássy Gyula 253, 254, **257**
 Andrássy Gyula, id. 257
 Andrejev, Leonyid Nyikolajevics 145, **148**
 Angi János 12
 Ángyán Béla 625
 Anthes, Georg 356, **358**
 Antoine, André 264
 Antonius, Marcus 248
 Apáczai Csere János 217, **220**, 459, 470
 Arany János 21, 23, **27**, 42, 61, 77, 98, 101, 168, 208–211, 223, 227, 243, 303, 332, 336, 351, 469, 513, 551, 657, 660, 667, 670, 681, 705, 717
 Arany Zsuzsanna 6, 9, 27, 208, 295, 303, 496, 681, 685, 688–690, 696, 701, 721
 Arbues, Pedro de 63, **66**
 Archer, William 62
 Arisztophanész **34**, 657
 Arisztotelész 67, 186, 491
 Árpád fejedelem 179
 Askew, Claude **517**, 522
 Attila hun király 136, 138
 Aulich Lajos 635, 636, 638, 642, 643, 647, **653**
 Babits Mihály 9, 25–27, 42, 46, 49, 53, 66, 67, 122, 212, 227, 274, 415, 445, 484, 500, 503, 537, 546, 680, 681, 701–703, 705–707, 710, 712, 723, 725
 Badics Ferenc 208
 Bailey, James Anthony 262
 Bakonyi Károly 591, **593**
 Balassa Ármin 729
 Balassi Bálint 481–**484**, 724
 Bálint Lajos **581**
 Ballagi Mór 46
 Balogh Vilma 725
 Baloghy Ernő 729
 Balzac, Honoré de 200, 283, **285**, 299
 Bánffy Dezső 200
 Bánóczy József 692
 Bánóczy László 725, 732
 Barabás János 607–609
 Baráth Ferenc 400
 Bardocz Sándor 639, **654**
 Barna Margit 603, 604
 Barnum, Phineas Taylor 260, **262**
 Barrie, James Matthew 235, **237**
 Bartha György 421
 Bartos Gyula 388, **389**
 Báthory Giza **603**
 Batsányi János 657, 660, 668, **669**
 Batthyány Kázmér 633, **653**
 Batthyány Lajos 633, 634, 650, **653**

¹ A félkövér kiemelés a névhez fűzött magyarázó jegyzet oldalszámát jelzi.

- Baudelaire, Charles 10, 19, **26**, 28, 100, 129, 258, 274, 372, 415, 426, 427, 434–446, 490, 544, 545, 710, 718
- Beck, Karl 79, **81**
- Beethoven, Ludwig von 222, 230, 249, 338, 498
- Behring, Emil Adolf von **361**
- Belia György 691
- Bellini, Vincenzo 391, **392**
- Bem József 57, 81, 629, 633, 637, 640, **651**
- Benczúr Gyula 356, **358**
- Benedek Marcell 732
- Bengi László 81
- Benoit, Pierre 688
- Bentham, Jeremy 123, **125**, 126
- Benzmann, Hans 18, 24, **25**
- Beöthy László 732
- Beöthy Zsolt 206, **208**, 243, 278
- Béranger, Pierre-Jean de 121, **122**
- Berczik Árpád 590
- Bernard, Tristan 540, **541**
- Beregi Oszkár 355–**357**, 551, 595
- Berlioz, Hector 200
- Bernard, Claude 106
- Bernhardt, Sarah 418–**420**
- Bernstein, Henri 282, 283, **285**
- Berr de Turique, Julien **266**
- Berzeviczy Albert 76
- Bierbaum, Otto Julius 22, **29**
- Biró Irén 541, **542**
- Bíró Lajos 336–**340**, 692, 707, 708, 720
- Bíró-Balogh Tamás 625
- Bisson, Alexandre 265, **266**
- Bisztray Gyula 690
- Blumenthal, Oskar 121, **122**
- Bocskai István 192
- Bodnár Szigmond 205–**207**, 208
- Bognár Irén 11
- Boileau-Despréaux, Nicolas 655, **669**
- Boltzmann, Ludwig 497–**500**
- Bori Imre 688, 701, 715
- Bosnyák Zoltán 594–**596**
- Bourget, Paul 337, **340**, 442, 476, 688
- Böcklin, Arnold 130, **131**, 230, 315
- Börne, Ludwig 274
- Brahm, Otto 731
- Brandes, Georg 61, **62**, 355, 357, 673
- Brandès, Marthe 585, **586**
- Brant, Sebastian 146, **148**
- Braun Henrik 729
- Brenner József, ifj. 8, 25, 34, 80, 82, 118, 262, 274, 285, 446, 593, 625, 650, 688, 698, 699, 701–703, 705–708
- Bresztovszky Ernő 702, 723
- Bródy Ernő 200
- Bródy Sándor 97, **100**, 157, 159, 160, 200, 206, 274
- Browning, Robert 26
- Brunetière, Ferdinand 436, **444**
- Brutus, Marcus Iunius 71
- Buda Attila 11, 686
- Bulgakov, Mihail 28
- Bunyan, John 220
- Busnach, William 285
- Butti, Enrico Annibale 501–**503**, 512, 513
- Buzinkay Géza 688, 696
- Büchner, Georg 495, **496**
- Büchner, Ludwig 294, **295**
- Byron, George 79, **81**, 82, 105, 242, 308, 327–329, 403, 405, 412, 483, 484, 657, 680, 681, 700, 723, 724
- Caesar, Caius Iulius 71, 279
- Calmette, Albert 359, **361**
- Caprara, Albert Graf von 574, **575**
- Caraffa, Antonio 632, **652**
- Carducci, Giosuè 476, **477**, 533
- Carlyle, Thomas 44, **46**, 49, 122, 192, 322, 331, 332, 399, 400, 497, 500, 519, 566, 569, 676
- Cassius, Caius Longinus **71**
- Cato Minor, Marcus Porcius 278, **279**
- Cellini, Benvenuto 199, **200**, 483, 484

- Cervantes, Miguel de 405, 525
 Chaucer, Geoffrey 481, **484**
 Chopin, Frédéric 578, **579**
 Cicero, Marcus Tullius 317, 670
 Collins, Frederick Howard 415, 688
 Columbus, Cristoforo 360
 Comte, Auguste 106, 499, **500**, 533
 Condette, Jean François 400, 688
 Coppée, François 28, 425, **427**
 Coquelin, Benoît-Constant 60, **62**, 223
 Corneille, Pierre 362, **364**
 Courteline, Georges 599, **601**–603
 Cromwell, Oliver 566
 Curajuki, Ki no 51, **53**
 Czuczor Gergely 46
- Császár Elemér 303
 Császár Imre 528, **565**, 597
 Csáth Géza *lásd* Brenner József
 Csehov, Anton Pavlovics 337, **340**
 Csengery Antal 99
 Csergő Hugó 589, **590**
 Csige Böske 388, **389**
 Csigri László 294
 Csiky Gergely 208
 Csillag Károly 729
 Csillag Teréz 597, **598**, 606
 Csiszér (színész) 592, 593
 Csokonai Vitéz Mihály 10, 63, **66**, 67, 112, 487, 490, 491, 679, 701
 Csontos Gyula **323**
- D'Annunzio, Gabriele 559, **560**, 570, 689
 Damjanich János 628, 629, 635–642, 645–648, **650**
 Dank Mihály Agáp 634, **653**
 Dante, Alighieri 44, **46**, 47, 49, 364, 439, 444–446, 519, 545, 659
 Darwin, Charles 106, 186
 David, Jacques-Louis 442, **446**
 Defoe, Daniel 530, 612
- Delacroix, Eugène 442, **446**
 Demcsák Katalin 227, 689
 Denham, John 667
 Dér Zoltán 8, 624, 625, 669, 672, 687, 689, 701, 703, 715
 Descartes, René 675, **677**
 Desmoulins, Camille 428, **429**
 Desprès, Suzanne 585, **586**
 Dessewffy Arisztid 635, 636, 638, 643, 644, 648, **653**
 Dévai Bíró Mátyás 146, **148**
 Dezső József **606**
 D'Houville, Gérard 688
 Dickens, Charles 296–**299**, 322
 Dietze, Alexander 178
 Diogenész, Szinópeí **251**, 510
 Ditrói Mór 342, 504, 731
 Dobás Kata 690
 Dobó István 461
 Dobos István 11
 Dóczi Lajos 66, 658, 670
 Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 247, **251**
 Douglas, Lord Alfred **142**
 Dörömbözi János 693
 Dreyfus, Alfred 75, 242, **244**, 399, 400, 419, 420
 Dumas, id. Alexandre 200, 264
 Dumas, ifj. Alexandre 263, **264**, 362, 364, 564
 Duse, Eleonora 223, **226**
 Duval, Jeanne 438
 Duvernois, Henri 688
- Echegaray, José 41, **42**, 512
 Eckermann, Johann Peter 670, 689
 Egressy Gábor 227
 Elek Alfréd **424**
 Emerson, Ralph Waldo 23, **29**, 55, 177, 178, 218, 220, 298, 339, 340, 464, 577, 689
 Endródi Sándor 592, **593**, 658, 670
 Engelbrekt Engelbrektsson 507, **511**

- Engels, Friedrich 276, 279
 Erasmus, Rotterdami 508, **511**
 Erdélyi János 669
 Erdőssy (színesz) 234, 236, 238, 264, 298
 Erik, XIV. 507, **511**
 Erkel Ferenc 107
 Ernst, Karl 637, **654**
 Étsy Emilia 236, **237**, 266, 298, 299
 Euripidész 389
- Fái Jakab Béla 239
 Falke, Gustav 20, **28**
 Farini, Krao 262
 Farkas Imre 590
 Fáy Flóra 280, **281**
 Fejérváry Géza 70, 200, 257
 Fényes Samu 29, **299**
 Fenyves (Friedmann) Ferenc 8, 593, 625, 689, 698, 699, 701, 703
 Fenyvesi Emil 517, **518**
 Ferdinánd, V. 653
 Ferenc, I. 138
 Ferenc József, I. 81, 130, 182, 257, **651**, 652
 Ferenc Károly főherceg 652
 Flammarion, Nicolas Camille 293, **295**
 Flaubert, Gustave 22, **28**, 75, 227, 283, 285, 299, 442, 443, 533, 544, 546, 608, 609
 Fodor Oszkár 624, **626**
 Fogarasi János 46
 Forgács Rózsi 580, **581**, 616
 Földessy Gyula 687
 Földváriné (színesznő) 16
 Földváry Ferenc 637, **654**
 France, Anatole 28, 86, 338, **340**, 543
 Franz, Rudolf 690
 Fráter Zoltán 686
 Fregoli, Leopoldo **573**
 Frigyes, II. (Nagy) 508, **511**
 Frigyes, III. 257
 Fulda, Ludwig 97, **100**
- Füredi Richárd 178
 Füst Milán 26
- Gaál Ferenc 649
 Gabányi Árpád 503, **504**, 587, 595
 Gál Gyula 503, **504**, 513, 551, 565, 587, 619
 Garamond, Claude 317
 Garas Márton **617**
 Gárdonyi Géza 78, **81**, 100, 386–388
 Garibaldi, Giuseppe 566
 Gáspár András 635, **653**
 Gautier, Théophile 28, 411, **415**
 Gavault, Paul 599, **600**
 Gazsi Mariska 600, **601**
 Genée, Richard 16
 George, Stefan 21, **28**
 Gerely József 729
 Géza fejedelem 180
 Glück Géza 697
 Gobineau, Joseph Arthur de 483, **484**
 Goda Géza 427
 Goethe, Johann Wolfgang von 21, **27**, 28, 44, 45, 59, 98, 104, 106, 141, 177, 238, 239, 250, 251, 299, 312, 313, 336, 411, 444, 460, 476, 543–545, 656–659, 661, 662, 665, 670, 719, 721
 Gogol, Nyikolaj Vasziljevics 52, **53**
 Goldfernaux, André 540, **541**
 Gorkij 419, **420**, 425, 426
 Góth Sándor 285, 341, **342**, 541, 578, 600
 Gömöri Jenő 692
 Görgei Artúr 242, **244**, 629, 630, 637, 642, 643, 651
 Görgey István, id. 650, 690
 Görög Livia 686
 Gracza György 650, 690
 Greguss Ágost 655, **669**
 Grillparzer, Franz 79, **81**, 135, 137, 309, 690
 Groos, Karl 413, **415**, 690
 Gruber Fülöp 632, **652**

- Grün, Anasztáz 79, **81**
 Grüner Andor 668, 669, 721
 Grüne, Karl Ludwig 632, **652**
 Guérin, Jean-Marie Camille 359, **361**
 Gusztáv, I. 507, **511**
 Gusztáv, III. 507, **511**
 Gusztáv Adolf, II. 507, **511**
 Gvadányi József **576**
- Gyenes László **565**
 Gyökössy Endre 702, 723
 Gyöngyösi István 242, **244**
 György Oszkár **26**, 437, 445, 680, 681
 Gyulai Ágost 416, **417**
 Gyulai Pál 96, **99**, 101, 208, 225, 227, 240–244, 655, 690
- Hadzsy Jenő 649, 697
 Hajdú József 587, **588**
 Hamilton-Gordon, Ishbel (Lady Aberdeen) 377, **379**
 Hampel József 138
 Hamsun, Knut 426, **427**
 Hanfer, Otto 307, **309**
 Haraszthy Hermin 541, **542**
 Hart, Heinrich 19, **27**
 Hart, Julius 19, 20, **27**, 28, 53
 Hartmann, Eduard von 464, **470**
 Hathaway, Anne 551
 Hatvani István 98, **100**, 101
 Hauptmann, Gerhart 22, **29**, 223, 582, 584
 Havas Emil 729
 Havasy Szidi 238, **239**, 252, 266
 Haynau, Julius Jacob von 629, 632, 634, 636, 638, 650, **651**
 Hazafi Veray János 165, 167, **168**, 290
 Hebbel, Christian Friedrich 608, **609**
 Hegedűs Gyula 341, **342**, 517, 522, 541, 578, 590, 611
 Hegyesi Mari 597, **598**
 Heine, Heinrich 33, **34**, 211, 226, 242, 271–275, 312, 313, 401, 628, 658, 659, 670, 678
- Heister, Siegbert 569
 Helmholtz, Hermann von 498, **500**
 Heltai Gáspár 217, **220**, 459, 470
 Heltai Jenő 100, 583, **584**, 605, 606, 624
 Helvey Laura 587, **588**
 Henrik, VIII. 511
 Herczeg Ferenc 97, **100**, 303, 528, 584
 Hérédia, José Maria de 19, 21, **26**, 28, 545
 Hérosztratosz 165, **168**
 Hevesi Sándor 503, **504**, 581, 732
 Hicsik Dóra 8, 12, 53, 649, 650, 669, 672, 690, 697, 700, 701
 Hildebrandt, Lukas von 131
 Hille, Peter 22, **28**
 Hofmannsthal, Hugo von 20, **28**, 601
 Hollós János 12
 Holz, Arno 20, **28**
 Homérosz 145, 188, 222, 265, 266, 532, 545
 Hood, Thomas 490
 Horatius Flaccus, Quintus 197, 200, 208, 220, 326, 351, 387, 388, 643, 660
 Horváth Jenő 503, 551, **552**
 Horváth Mihály 633, **653**
 Horvay János 57
 Houben, Heinrich Hubert 689
 Howiger, Alois von 639, 640, 643, **654**
 Hózsá Éva 672
 Hradeczký Moni 12
 Hubay Jenő 590
 Hugo, Victor 116, **117**, 118, 121, 211, 442, 536, 547, 548, 594, 690
 Hume, David 152, **153**
 Hunyadi János 506
 Huszár Károly **603**
 Hutten, Ulrich von 508, **511**
 Huysmans, Joris-Karl 494, **496**
 Hüpatia alexandriai filozófusnő 534, **537**

- Ibsen, Henrik 84, **86**, 94, 109, 147, 150, 194, 196, 218, 224, 261, 281, 299, 302, 312, 330–332, 365–367, 405, 464, 501, 510, 544, 545, 565, 570, 580–582, 597, 613, 614, 616, 617, 719
- Ignotus 285
- Illés Endre 5, 687
- Illyés Gyula 5–7, 220, 686, 687
- Imre Zoltán 11
- Irányi Dániel 633, **653**
- István, I. 179, 180, 182
- Ivánfi Jenő 551, **552**, 608
- Izsó Miklós 303
- Jacobi Viktor 583, **584**
- Jámboriné (színésznő) 264
- Jászai Mari 114, 388, **389**, 551, 608
- Jászi Oszkár 688
- Jean Paul (Richter) 274, 532, **536**
- Jelačić Bužimski, Josip 629, 633, **650**
- Jenner, Edward 360, **361**
- Jerusalem, Wilhelm 65, **66**
- Jókai Mór 100, **101**, 115–117, 227, 242, 243, 276, 278, 303, 310, 347, 568, 582, 583
- Jongkind, Johan Barthold 442, **446**
- Jordán Tamás 731
- Jósika Miklós 505, **510**
- Józan Ildikó 685, 686
- József, I. 593
- Juhász Gyula 25, 27, 38, 220, 251, 340, 691, 702, 704, 710, 712, 723, 724
- Julow Viktor 676, 691
- Kabos Ede 707, 708
- Kaczvinszky Alajos 729
- Kacsóh Pongrácz 592, **593**
- Kállay Miklós 688
- Kálnai Dezső 672, 698
- Kálti Márk 182
- Kálvin János 211
- Kanaoka, Kose 51, **53**
- Kant, Immanuel 38, 218, 295, 309, 464, 466, 467, 471
- Kaposi József 729
- Károly, XII. 507, **511**
- Károlyi Gáspár 209
- Károlyi György 633, **653**
- Károlyi Mihály 340
- Kárpáti Aurél 709
- Kazinczy Ferenc 657, 666, 668
- Kecskeméti Ármin 624, **626**
- Kelen Ferenc 692
- Kelevéz Ágnes 681, 686, 691
- Kellert Benő 669
- Kepler, Johannes 176, **178**
- Kertész Ella 517, **518**, 522
- Key, Ellen 92–**95**, 312, 718
- Kierkegaard, Søren **142**
- Kipling, Rudyard 447, **449**, 516, 611
- Király István 687
- Kiss Ernő 630, 635, 636, 638, 640, 642–644, **651**
- Kiss Irén 517, **518**, 522, 541, 600
- Kiss Ferenc 593, 691, 697, 701, 702, 715
- Klapka György 629, 633, 640, **651**
- Klein Gyula 697
- Kleist, Heinrich von 350, **351**, 499, 500
- Klenovics György József 322, **323**
- Klinger, Max 130, **131**
- Knezić Károly 635, 636, 643, 647, **653**
- Knowles, James 348
- Koch, Robert 360, **361**
- Koháry István 242, **244**
- Kolozsy-Kiss Eszter 686
- Komjáthy Jenő 9, 217–219, **220**, 459–470, 717
- Komlós Aladár 690
- Komor Gyula 611, **612**
- Kont István 644, **654**
- Korányi Frigyes 556, 557, **558**
- Kornis Gyula 303
- Kossuth Ferenc 68–**70**, 71, 191, 193
- Kossuth Lajos 8, 54–**57**, 70, 244, 566, 628, 629, 636, 650, 671, 672, 722

- Kosztolányi Ágoston 57
 Kosztolányi Árpád, id. 722
 Kosztolányi Árpád, ifj. 625
 Kosztolányi Dezsőné 8, 691, 696, 703, 721
 Kotzebue, August von 121, **122**, 233
 Kovách Bandi 252
 Kovács (színész) 234, 280, 298
 Kovács Ida 686
 Kovács Zoltán 427
 Kozma Adrienn 11
 Kölcsey Ferenc 81, 278
 Kőrízs Imre 326
 Körmendy Kálmán **234**, 236, 266
 Körner, Theodor 79, **81**
 Környei Béla 592, **593**
 Krauss, Charlotte 264, 691
 Krisztina svéd királynő 507, 508, **511**
 Krúdy Gyula 624, **626**
 Kunetz Sándor 701
 Kunszery Gyula 220, 691, 703
 Kűry Klára 592, **593**
- La Fontaine, Jean de 153
 Lahner György 635, 636, 639, 640, 642, 647, 648, **653**
 Lajos, II. 136, 138
 Lakner Lajos 12
 Langenscheidt, Gustav 183, **186**
 Lanson, Gustave 444, 445, 692
 Lányi Ernő, id. 25
 Lányi Viktor 688
 Latour, Theodor Franz Baillet von 632, 634, **652**
 Lautier, Eugène 257, 692
 Lavedan, Henri 222, **226**, 501, 503, 512
 Lázár Vilmos 635–638, 640, 642–644, **653**, 654
 Le Brun, Charles 442, **446**
 Lehmann, Alfred 421, **423**
 Leibniz, Gottfried Wilhelm von 186
 Leiningen-Westerburg Károly, 630, 635, 637, 639, 643–645, 647, 648, **651**
- Lemaitre, Jules 585, **586**
 Lenau, Nikolaus 77–**80**, 81, 82
 Lenkey Hedvig 503, **504**, 513, 595
 Lenkey János 635, **653**
 Leopardi, Giacomo 79, **81**
 Lermontov, Mihail 52, **53**
 Leszkay András 732
 Lévy József 96, **99**
 Liliencron, Detlev von 20, 22, **23**, **29**
 Linné, Carl von 186
 Lipa Tímea 685
 Lipót, I. 294, 592, **593**
 Lisle, Leconte de 19, 21, **26**, 28, 86, 447, 476, 531–537, 545, 710, 718
 Listius László 197, **200**
 Locke, John 65, **67**, 489
 Locke, William John 611, **612**
 Lombroso, Cesare 475–**477**
 Longfellow, Henry Wadsworth 447, **448**
 Loósz István 8, 82, 695, 698
 Lovászy Andor 729
 Lowell, James Russell 55, **57**, 193
 Lukács György 732
 Luksch, Richard 129, **131**
 Luther Márton 507–509, 511
- Madách Aladár 464, 466, **470**
 Madách Imre 175, 177, **178**, 320, 470, 543, 544, 719
 Madai Gyula 9, 674–**676**, 703, 723
 Madarász Viktor 405
 Maeterlinck, Maurice 19, **26**, 38, 545, 572
 Magyar István 695
 Makai Emil 8, 96–**99**, 100, 101, 424, 623–625, 692
 Makó Lajos 731
 Mallarmé, Stéphane 10, 19, 25, **26**
 Mallet du Pan, Jacques 428, **429**
 Manet, Édouard 442, **446**
 Mann, Thomas 303
 Marat, Jean-Paul 108, **110**
 Mária Terézia **651**

- Marius, Caius 652
 Márkus Emília **565**
 Mars, Antony **266**
 Martos Ferenc 526–**528**
 Marx, Karl 276, 279
 Massmann, Hans Ferdinand 138
 Maupassant, Guy de 337, **340**,
 457, 458
 Mauthner Ödön 228, **231**
 Mednyánszky László 632, **652**
 Melville, Herman 200
 Mendelssohn-Bartholdy, Felix
 391, **392**
 Mendès, Catulle 437, **445**
 Menszáros Margit 322, **323**
 Méray-Horváth Károly 171, 692
 Meštrović, Ivan 129, **131**
 Meunier, Constantin 570–**573**
 Michelangelo (Buonarroti) 476, **477**
 Mihályfi Károly 355–**357**, 513,
 551, 608
 Mikes Kelemen 568, **569**
 Mikes Lajos 299
 Miklós I. 629, **651**
 Mikszáth Kálmán 78, **81**, 100,
 101, 336
 Milkó Izidor 81
 Mill, James 126
 Mill, John Stuart **126**
 Minor, Jakob 207, **208**
 Mirat, Crescence Eugénie 313
 Mohácsi Jenő 220
 Molière 10, 121, **122**, 185, 444, 528,
 541, 587, 731
 Molnár Eszter Edina 688
 Molnár Géza 692
 Molnár László 503, **504**, 551, 592
 Moltke Lipót Miksa **81**
 Mombert, Alfred 22, **28**
 Montaigne, Michel de 29, 173, **174**,
 340, 501
 Montgolfier, Jacques-Étienne 549
 Montgolfier, Joseph-Michel 549
 Moore, Thomas 79, 81, 321, **323**
 Moréas, Jean 25
 Móricz Zsigmond 26, 27, 626
 Munk Artúr 593, 692
 Munkácsy Mihály 222, **226**
 Muraközy Gyula 200, 208, 351, 389
 Murillo, Bartolomé Esteban 230, **231**
 Musset, Alfred de 391, **392**, 680, 681
 Nagy Ibolya 587, **588**
 Nagysándor József 635, 636, 639, 643,
 645, 647, **653**
 Napóleon, Bonaparte, I. 93, 245, 250,
 272, 275, 569
 Napóleon, Bonaparte, III. 594–**596**
 Negri, Ada 570, **573**
 Négyesy László 9, 303, 445, 676, 681,
 701–703, 723, 724
 Nero, Claudius Germanicus 348, **652**
 Newsky, Pierre **264**
 Nietzsche, Friedrich 10, 22, **29**, 38,
 67, 86, 94, 114, 134, 171, 218, 227,
 246, 275, 302, 321–323, 331, 436,
 438, 445, 464, 466, 468, 470, 471,
 571, 677, 719
 Nofruré 534, **537**
 Nothnagel, Hermann 161, **164**
 Novalis 211, **212**
 Nyekraszov, Nyikolaj Alekszejevics
 52, **53**
 Ódry Árpád 503, **504**, 527, 551, 587,
 595, 513
 Ohnet, Georges 233, **234**
 Oláh Gábor 29, 676, 702, 723
 Olbrich, Joseph Maria 130
 Ollendorff, Heinrich Gottfried 183,
186
 Omár, I. 496
 Paál László 405
 Palágyi Lajos (költő) 401, **402**, 464,
 470

- Palágyi Lajos (színművész) 322, **323**
 Palágyi Menyhért 464, **470**
 Parádi Andrea 685
 Pasteur, Louis 360, **361**
 Paszkevicz-Erivanszkij, Ivan Fjodorovics 631, 633, **652**
 Pásztor Árpád 592, **593**
 Pataki Riza 280, **281**
 Patthy Károly 42
 Paulay Ede 528, 552
 Paulay Erzsébet 551, **552**
 Pázmány Péter 146, **148**
 Péczeli József 657, 668, **669**
 Pekár Gyula 303
 Pekár Károly 688
 Péter, I. (Orseolo) 180
 Pethes Imre 58–**61**, 222–226, 232, 234, 236–239, 252, 264, 355–357, 551, 595, 718
 Petőfi Sándor 23, **29**, 77, 98, 112, 121, 122, 141, 142, 147, 157, 158, 161, 162, 166, 217–219, 242, 243, 276, 300–303, 331, 389, 459–461, 469, 591, 628, 629, 633, 650, 651, 661, 666, 699, 717
 Petronius Arbitrator 347, **348**
 Pikler Gyula 228, **231**
 Pinero, Arthur Wing 577–**579**, 612, 618, 619
 Platón 37, 38, 151, 152, 394, 397
 Platz Bonifác 701
 Pléh Csaba 423, 692
 Pléva Balázs 639, **654**
 Podmaniczky Katalin 178, 692
 Poe, Edgar Allan 308, **309**, 438, 445, 680, 681, 723
 Poeltenberg Ernő 630, 635, 636, 638, 643, 646, **651**
 Poitiers-i Péter 120, **122**
 Pompeius Magnus, Cnaeus 279
 Pope, Alexander 655, 669
 Porto-Riche, Georges de 585, **586**
 Porzolt Kálmán 563–**565**
 Pótor Barnabás 12
 Prévost, Marcel 304, **305**, 346
 Prokes Ignác 650
 Puskin, Alekszandr Szergejevics 52, **53**
 Pusztai Béla 729
 Rácz Lajos 405
 Radestock, Paul 421, **423**
 Radnai Béla **82**
 Radó Antal **560**, 658, 680, 689
 Rákóczi Ferenc, II. 192, 506, 566, 567, **569**, 575, 576, 591–593
 Rákosi Szidi 234, 323, 587, **588**, 597
 Raffaello (Santi) 616, **617**
 Rázga Pál 632, **652**
 Reich, Emil 86
 Reinhardt, Max 122, 226, 357, 731
 Reininger, Robert 500
 Remete Géza 233, **234**, 238, 264, 285, 298
 Renard, Jules **80**
 Renner, Gustav 21, 22, **28**
 Réthely Lajos 388, **389**
 Révfy Zoltán 672, 722
 Reviczky Gyula 10, 112, **114**, 130, 161–164, 344, 345, 424, 462–465, 470, 665–667, 670, 717, 722
 Reviczky Mária 640, **654**
 Réz Pál 6, 7, 9, 685–687, 715
 Richardson, Samuel 117, **118**
 Richépin, Jean 19, 25, **26**, 435, 444
 Riedl Frigyes 207, **208**, 702
 Ristori, Adelaide 227
 Ritoók Emma 427
 Rivarol, Antoine de 428, **430**
 Robespierre, Maximilien de 432, **433**
 Rodin, Auguste 533, **536**, 571
 Rollinat, Maurice 435, **444**
 Romsics Ignác 200, 692
 Rosenfeld, Morris 570, **573**
 Rosetti, Dante Gabriel 710
 Rossi, Ernesto 355, **357**
 Rouget de Lisle, Claude 86

- Rousseau, Jean-Jacques **67**, 235, 237, 405, 488, 491, 610, 612
- Roussel, Henry 585, **586**
- Rózsahegyí Kálmán 527, **528**, 606
- Rozsnyai Kálmán 142
- Rubens, Peter Paul 129, **131**
- Rudnyánszky Gyula 729
- Rudolf főherceg 631, **651**
- Rust József 99, **101**
- Rüdiger, Fjodor Vasziljevics 630, **651**
- Saint-Marceaux, René de 364
- Sainte-Beuve, Charles-Augustin 205, **208**
- Salamon Viktor Győző 669, 700
- Salvini, Tommaso 223, **226**
- Sand, George 597, **598**
- Sardou, Victorien 280, **281**, 595
- Sárközi Éva 685, 686
- Savoyai Jenő **131**
- Schiller, Friedrich 119, **121**, 122, 413, 415, 655, 675, 677
- Schnitzler, Arthur 28, 599, **600**, 601, 606, 692
- Scholz, August 148
- Schopenhauer, Arthur **67**, 152, 186, 242, 268, 270, 277, 279, 313, 337, 340, 421, 423, 463–466, 498, 499, 692
- Schöffler, Peter 317
- Schöntan, Franz 296–**299**, 322
- Schumann, Robert 391, **392**
- Schwarzenberg, Felix 632, 633, **652**
- Schweidel József 635, 636, 638, 640, 642–644, **653**
- Schwimmer Rózsa 95, 693
- Scribe, Eugène 16
- Sebestyén Károly 578, **579**
- Semmelweis Ignác 524, **525**
- Seneca, Lucius Annaeus 387, 389
- Shakespeare, Hamnet 550, **551**
- Shakespeare, Judith 551
- Shakespeare, William 10, 27, 29, 44, **46**, 58, 59, 61, 62, 81, 84, 152, 168, 204, 208, 224, 227, 248, 251, 270, 290, 293, 308, 332, 350, 351, 357, 387, 396, 404, 415, 420, 444, 495, 509, 510, 513, 550, 551, 570, 603, 669, 670, 681, 731
- Shaw, George Bernard 281, 321–**323**, 504, 619
- Shelley, Percy Bysshe 308, **309**, 619
- Sikabonyi Antal 101, 693
- Solymosy Elek 601
- Somlár Zsigmond 603, **604**
- Somló Béla 66
- Somló Bódog 688
- Somló Margit 233, 234, 236, 264, 266, 285, 298
- Somló Sándor **528**, 574, 575
- Somogyi Szilvia 12
- Soulié, Maurice 341, 342
- Spencer, Herbert 105, **106**, 259, 412, 413, 415, 464
- Spinoza, Baruch 218, **220**, 464, 466, 470, 679, 681
- Spitta, Heinrich 421, **423**
- Stendhal 225, **227**
- Stieglitz, Charlotte 366, **367**
- Stieglitz, Heinrich 367
- Stirner, Max 209, **212**, 246, 251, 457, 458, 499, 500
- Strindberg, August 501, **503**, 506–511, 565, 719
- Suard, Jean-Baptiste-Antoine 428, **430**
- Sudermann, Hermann **239**
- Sujánszky György Euszták 639, 642, 650, **654**, 693
- Sulla Felix, Lucius Cornelius 632, **652**
- Sully Prudhomme 19, 21, **27**, 28, 680, 681
- Suppé, Franz von **16**
- Surányi József 274, 275, 693
- Swift, Jonathan 519, **521**

- Szabados Gizi 234, 238, 252, 266, 284, 285
 Szabó Batancs István 697
 Szabó Endre 251
 Szabó Károly 477
 Szabó László 278, 279, 694
 Szabó Lőrinc 26, 445
 Szacsvey Imre 551, **552**, 608
 Szajbély Mihály 688
 Szalay Gyula 280, 281
 Szalay Mihály 518, 523
 Szalkay Gergely 118
 Szalóki (színész) 238, 252
 Szamosi (színész) 234, 238, 252, 285, 298
 Szarvas Gábor **470**
 Szász Károly 178, 657–660, 665–667, **669**, 680, 689, 690
 Széchenyi István 8, 79, **82**, 180, 182, 278, 279, 629
 Szegedi Emil 699
 Szegedy-Maszák Mihály 11, 28, 70, 295, 694, 711, 715
 Szélné Bálint Aranka 688
 Szemere Bertalan 633, **652**
 Szemere György 232, 233, **234**, 729
 Szemere Pál 81
 Szerémy Zoltán 578, **579**
 Szergej Alekszandrovics nagyherceg 83, **86**
 Szigligeti Ede 78, **81**, 526, 552, 575
 Sziklay József 592, **593**
 Szilágyi Géza 97, **100**
 Szilágyi Vilmos 342
 Szilágyi Zsófia 555, 685, 694
 Szini Gyula 186, 694
 Szinyei Merse Pál 405
 Szókratész 248, 249, 257
 Szolimán, II. 262
 Szombathy Balázs 639, **654**
 Szondy György 461
 Sztáray Margit 578
 Sztrókay Kálmán 593
 Taine, Hyppolite 106, 205, 207, **208**, 243, 531, 536
 Takács László 11
 Tamás, Aquinói Szent 444, **446**
 Tanay Frigyes 517, **518**, 522, 541, 578, 590, 600
 Tankó Béla 500
 Tapolczai Dezső 600, **601**
 Tarjányi Eszter 295, 470, 695
 Tauchnitz, Karl Christoph Traugott 610, **612**
 Temesvári Pelbárt 217, **220**, 459, 470
 Temple, Henry John (Lord Palmers-ton) 632, **652**
 Tennyson, Alfred 710
 Thackeray, William Makepeace 220
 Theokritosz 325, **326**, 519
 Thököly Imre 574, **575**
 Thury Zoltán 102, **105**, 409, 412, 415, 582–584
 Tichy, Josef 646, 647
 Tihanyi Vilmos 541, **542**
 Timár Szaniszló 299
 Tinódi Lantos Sebestyén 724
 Tolsztoj, Lev Nyikolajevics 27, 52, **53**, 83, 85, 86, 570
 Tompa Kálmán 233, 264, 280, 285
 Tompa Mihály 672, 722
 Toncs Gusztáv 8, 82, 695, 698
 Tóth Antal 280, **281**
 Tóth Árpád 26, 445
 Tóth Béla 97, **100**, 198, 200
 Tóth-Czifra Júlia 685
 Toulouse, Édouard 561, **562**
 Toussaint, Charles 183, **186**
 Török Ignác 635, 636, 638, 643, 647, **653**
 Törzs Jenő **581**, 603, 617
 Turgenyev, Ivan Szergejevics 52, **53**
 Twain, Mark 200
 Ugron Gábor 255, **257**
 Ujj Lacika 298, 299

- Ujváry (színész) 234
 Umberto, I. **376**
 Urbán László 686
- Vallée, Jacques **168**
 Vámbéry Ármin **186**
 Vámbéry Rusztem 688
 Vámos (színész) 603, 604
 Váradi Ili 527
 Varga József 687
 Vargha Gyula 96, **99**
 Varsányi Irén 341, **342**, 578, 590, 611
 Vaszary János 405
 Vécsey Károly 629, 635–638, 640, 642, 648, **651**
 Végh Arthur 46
 Vendrey Ferenc **342**, 541, 600
 Veres András 100, 340, 685, 695, 710
 Veres Pálné 75
 Verescsagin, Vaszilij Vasziljevics 141, **142**
 Vergilius Maro, Publius 249, 251
 Verhaeren, Émile 572
 Verlaine, Paul 19, 25, **26**, 28, 334, 335, 443, 446, 544, 545
 Verne, Jules 259, 262
 Verő Margit **581**
 Vészi József 708, 729
 Vezér Erzsébet 687, 710
 Viktor Emánuel, III. 374, **376**
 Villon, François 436, **445**, 481
 Virág Zoltán 672
 Vivonne, Catherine de (Rambouillet márkiné) 528
 Voinovich Géza 99
 Voltaire 336, **340**, 508, 511, 513
 Vörösmarty Mihály 107, 249, 468
 Vulpius, Christiana 312, **313**
- Wagner, Richard 171, 302, **303**, 358
 Wainewright, Thomas Griffiths 197, **200**
 Walzell, Camillo 16
 Washington, George 566
 Wébel János 650
 Wekerle Sándor 257
 Whistler, James McNeill 442, **446**
 Wilde, Oscar **142**, 197, 307–309, 321, 533, 536, 543, 546, 559, 577, 611, 619
 Wille, Bruno 22, **29**, 675
 Winkler Brúnó 639, 642, **654**
 Wittelsbach, Erzsébet **130**, 182, 651
 Wolsey, Thomas 508, **511**
 Woolf, Virginia 57
 Wundt, Wilhelm 421, **423**
 Wyzewa, Theodor de 613, **617**
- Xantippé 255, **257**
- Young, Edward 112, **114**
- Zágonyi Ervin 53, 251, 340, 695
 Zakar Péter 693
 Zala György 648, **654**
 Zalai Béla 723
 Zamenhof, Lazar Markovics 478, 479, **480**
 Zeppelin, Ferdinand von 547, **548**
 Zichy Mihály 405
 Zigány Árpád 197–**200**
 Zola, Émile **75**, 76, 242, 244, 264, 338, 362, 364, 380, 398–400, 509, 519, 521, 545, 570
 Zrínyi Ilona 569, **575**
 Zrínyi Miklós 461
- Zsigmond király 654
 Zsófia Friderika hercegnő 632, **652**

TARTALOM

Előszó	5

PUBLICISZTIKAI ÍRÁSOK

1903

1. [Kit jelöl a legsikkesebb színésznőnek Szabadkán?] ...	16

1904

2. A modern német líra. (<i>Moderne deutsche Lyrik</i> . Universal-Bibliothek, Lipcse.)	18
3. Utas típusok. (Naplójegyzet.)	30
4. Karácsonyi ének.	35

1905

5. Heti levél.	40
6. Heti levél.	43
7. Heti levél.	47
8. Heti levél.	50
9. Heti levél.	54
10. Heti levél.	58
11. Heti levél.	63
12. Heti levél.	68
13. Heti levél.	72
14. Heti levél.	77
15. Heti levél.	83
16. Heti levél.	87
17. Heti levél.	92
18. Heti levél.	96
19. Heti levél.	102
20. Heti levél.	107
21. Heti levél.	111
22. Heti levél.	115

23. Heti levél.	119
24. Heti levél.	123
25. Heti levél.	127
26. Heti levél.	132
27. Heti levél.	135
28. Heti levél.	139
29. Apró mesék. 1. Az oroszlán. 2. A szobor.	143
30. Heti levél.	145
31. Az árkádok alatt.	149
32. Apró mesék. 1. A kutya észrevétele. 2. A matematikus. 3. Az öreg János.	154
33. Heti levél.	157
34. Heti levél.	161
35. Heti levél.	165
36. Heti levél.	169
37. Antideisták.	172
38. Heti levél.	175
39. Szent István napjára.	179
40. Heti levél.	183
41. Heti levél.	187
42. A munka napja.	191
43. Heti levél. – A jövő adminisztrációja. –	194
44. Heti levél. Zigány, az író.	197
45. Heti levél. A betegekről.	201
46. Heti levél. Bodnár Zsigmond.	205
47. Heti levél. Arany vallása.	209
48. Heti levél. Karácsony.	213
49. Heti levél. Komjáthy Jenő.	217

1906

50. Pethes Imre vendégfellépte. – A „Bácskai Hirlap” eredeti tárcája. –	222
51. Heti levél. Magistra vitae.	228
52. Erősek és gyengék. (Társadalmi színmű, erkölcsrajz 4 felvonásban. – Irta: Szemere György. – Bemutató előadás.)	232

53. Egyenlőség. (A csodálatos Crichton) Phantasia, 4 felvonásban. Irta: Barrie.	235
54. A becsület.	238
55. Gyulai Pálról. A „Bácskai Hírlap” eredeti tárcája.	240
56. A jegyző-könyvemből. Eszmetöredékek.	245
57. A becsület.	252
58. Szemlélődések.	253
59. Heti levél. Az ujságírásról.	259
60. Daniseffek. (Szinmű 4 felvonásban. Írták: Nerosy, ifj. Dumas és Corvin.)	263
61. A három Ajax. (Bohózatos vigjáték. Irta: Alexandre Bisson és J. Berr de Turique. Bemutató előadás.)	265
62. Heti levél. A kacérság.	267
63. Heti levél. Heine.	271
64. Heti levél. Honfibú.	276
65. A boszorkány. (Dráma 5 felvonásban. Irta: Sardou Victor.)	280
66. Baccarat. (Szinmű 3 felvonásban. Irta: Henri Bernstein. Bemutató előadás.) A „Bácskai Hírlap” eredeti tárcája.	282
67. Heti levél. A kártyaszenvedély alapja.	286
68. Apró mesék. A vörös ünnep. Az uzsorás.	290
69. Heti levél. Szellemek	292
70. Dorrit kisasszony. (Vigjáték 3 felvonásban. – Dickens regénye után írta Schönthan Ferenc. – Bemutató előadás.)	296
71. Petőfi, a szociálista.	300
72. A józan franciák.	304
73. A klasszikusokról.	307
74. Levél a házasságról.	310
75. Homeros.	314
76. Ünnepek után.	318
77. Ördög cimborája.	321
78. Urbs.	324
79. A fukarság lélektana.	327
80. On heroes.	330
81. Circenses.	333

82. Biró Lajos. (Harminc novella. Irta: Biró Lajos. Budapest, Atheneum kiadása. 1906. Ára 2 kor 80 fill.) – A „Bácskai Hirlap” eredeti tárcája. –	336
83. „A kacagtató menyecske.” (Bemutató a Vigszinházban.)	341
84. Egy villamos-afférről.	343
85. Az asztal csődje.	346
86. Heroikus nők.	349
87. A gyáva király.	352
88. A három Hamlet.	355
89. Két professzor.	359
90. A dicsőség ázsiója.	362
91. Az élet másol.	365
92. Nyár.	368
93. A pihenő ember.	371
94. Az anarchisták.	374
95. Az élet csendje.	377
96. Fiuk és leányok.	380
97. A törvénykező cseléd.	383
98. Fekete nap. (Történet a szabadságharcból három felvonásban. Irta: Gárdonyi Géza. Bemutató-előadás a fővárosi nyári színházban.)	386
99. Zene a kórházban.	390
100. Párbeszéd a művészetről	393
101. Zola a Pantheonban.	398
102. Palágyi Lajos költeményei. Uj sorozat. Budapest, 1907. Singer és Wolfner	401
103. Turisták.	403
104. Könyvtárak.	406
105. A játékról	409
106. Legendák könyve. Költemények. Idegen irodalmakból fordította Gyulai Ágost, Budapest. A Szent-István-Társulat kiadása. 1906. Ára 2 korona.	416
107. A nagy pör.	418

108. Alvás és álom. Alvás és álom, írta dr. Bartha György. Ára 2 korona 40 fillér. Szeged, Endrényi Imre könyvnyomdája, 1905.	421
109. Budapest. Költemények, írta Elek Alfréd. 1906. Athenaeum. Ára 2 korona.	424
110. A kenyér.	425
111. A perc művészete.	428
112. A forradalom.	431
113. Baudelaire	434
114. Fehérek és feketék.	447
115. A gyilkos öröm.	450
116. Az orvosnövendék.	453
117. Tíz fillér miatt.	456
118. Komjáthy Jenő	459
119. Koldusok.	472
120. Az egészséges lángész.	475
121. Az új kultur-nyelv.	478
122. Balassa Bálint	481
123. Az orvos.	485
123b A magány	487
124. Borravaló.	492
125. Égő könyvtár.	494
126. A gondolkozás halottja.	497
127. Lucifer. (Bemutató a Nemzeti Színházban.)	501
128. Modern történelmi nézőpont	505
129. Lucifer. Dráma 4 felvonásban. Írta E. A. Butti, ford. Hevesi Sándor. Először adták a Nemzeti Színházban 1906. szept. 15-én.	512
130. A szem.	514
131. Deborah. (Szinmű 3 felvonásban. Írta Askew Claude. – A Vígyszínház bemutató-előadása.)	516
132. Budapest gyomra.	519
133. Deborah. Szinmű 3 felvonásban. Írta Askew Claude, fordította Szalay Mihály. Először adták a Vígyszínházban 1906. szeptember 21-én.	522

134. A néma szobor.	524
135. Muskátli. – Bemutató a Nemzeti Színházban. –	526
136. Őszi esték.	529
137. Leconte de Lisle	531
138. A lázadók.	538
139. Gróf Hamlet. (Bemutató a Vigszínházban.)	540
140. Uj célok felé	543
141. A lég vándora.	547
142. János király. (Repriz a Nemzeti Színházban.)	550
143. A vonat megáll.	553
144. Korányi Frigyes.	556
145. Őszi alkony álma. Tragikus költemény egy felvonásban, írta Gabriele D’Annunzio, olaszból fordította Radó Antal.	559
146. Talmi pihenés.	561
147. Asszony. – Bemutató a Nemzeti Színházban. –	563
148. Rákóczi	566
149. Meunier a Hagenbundban. – Bécsi levél. – – <i>A Budapesti Napló</i> eredeti tárcája. –	570
150. Thököly. (Bemutató a Nemzeti Színházban.)	574
151. Tökéletes feleség. (Bemutató a Vigszínházban.)	577
152. Egy új Nóra-előadás.	580
153. Thury Zoltán utolsó darabja. (Bemutató a Magyar Színházban.)	582
154. Marthe Brandés a Vigszínházban	585
155. A tudós nők. (Repriz a Nemzeti Színházban.)	587
156. A lovag ur. (Csörgő Hugó vigjátéka. Bemutató a Vigszínházban.)	589
157. Rákóczi. – Bemutató a Király-színházban. –	591
158. Mirette. (Bemutató a Nemzeti Színházban.)	594
159. Villemer marquis.	597
160. A válás utjai. (Bemutató a Vigszínházban.)	599
161. Három Courteline-darab. (Bemutató a Thália-társaságban.)	602
162. Karácsonyi vers. (Bemutató a Nemzeti Színházban.) Esemény.	605
163. Delila. (Bemutató a Nemzeti Színházban.)	607

164. Mirza. (Bemutató a Vigszinházban.)	610
165. Vadkacsa. (Bemutató a Thália-társaságban.)	613
166. Lord Quex. (Bemutató a Nemzeti Színházban)	618

FÜGGELÉK

Nyilvánosság elé bocsátott,
kézírásban fennmaradt szövegek

I. Makai Emil. 1871–1901	623
II. Október 6. Felolvasás.	627
III. „Vigas az könnyekben” cz. műfordítás Birálata	655
IV. [Emlékezés Kossuth Lajosra]	671
V. <i>Bírálat</i> Madai Gyula költeményeire	673
VI. [Kosztolányi Dezső kritikája Babits Mihály verseiről és műfordításairól]	678

MELLÉKLETEK, MUTATÓK

Rövidítések	685
A publicista Kosztolányi indulása	696
Rövid életrajzi kronológia a publicisztikai írások biográfiai elhelyezéséhez	721
A publicisztikai írások Kosztolányi halálát követő közlései	726
A cikket tartalmazó periodikumok	729
Szerzői és álnevek	730
A színikritikákban tárgyalt darabokat bemutató színházak, társulatok	731
Névmutató	733

Ráció Kiadó
Budapest, 2023
www.racio.hu
Kiadványszám: 301
Felelős kiadó: Lajtai L. László
Felelős szerkesztő: Hradeczky Moni
Munkatárs: Konkoly Dániel
Nyomdai előkészítés: Hollós János
Nyomdai munkák: Prime Rate Kft.

ISBN 978-615-5675-75-1